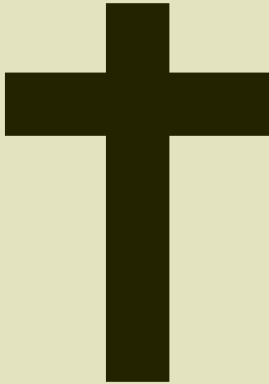

Àr 'ra'yo nkohi Jô har ñhõñhõ maxei ntongwi ár
mahwifí har hají m'onda ne har ñhõmfõ

New Testament in Otomi, Querétaro (MX:otq:Otomi, Querétaro)

**Àr 'ra'yo nkohi Jö har ñhöñhö maxei ntongwi
 ár mahwifí har hai m'onda ne har ñhömfó
 New Testament in Otomi, Querétaro (MX:otq:Otomi,
 Querétaro)**

copyright © 2009 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Otomi, Querétaro

Translation by: Wycliffe Bible Translators, Inc.

Otomi, Querétaro

otq

Mexico

Copyright Information

© 2009, Wycliffe Bible Translators, Inc. All rights reserved.

This translation text is made available to you under the terms of the Creative Commons License: Attribution-Noncommercial-No Derivative Works. (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/>) In addition, you have permission to port the text to different file formats, as long as you do not change any of the text or punctuation of the Bible.

You may share, copy, distribute, transmit, and extract portions or quotations from this work, provided that you include the above copyright information:

You must give Attribution to the work.

You do not sell this work for a profit.

You do not make any derivative works that change any of the actual words or punctuation of the Scriptures.

Permissions beyond the scope of this license may be available if you contact us with your request.

The New Testament

in Otomi, Querétaro

© 2009, Wycliffe Bible Translators, Inc. All rights reserved.

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2014-04-30

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 11 Nov 2022 from source files dated 29 Jan 2022

a3e32dbb-4826-53d8-92fc-afaa86ffff04

Contents

AR MATEO	1
AR MARKO	72
AR LUKA	115
AR XUWA	192
YA 'BEFI	246
AR RÓMANU	314
ÁR NDUI AR KORINTIO	341
ÁR ÑOHO AR KORINTIO	368
AR GALATA	385
AR EFESIO	396
AR FILIPENSE	406
AR KOLOSENSE	413
ÁR NDUI AR TESALONISENSE	420
ÁR ÑOHO AR TESALONISENSE	426
ÁR NDUI AR TIMOTEO	429
ÁR ÑOHO AR TIMOTEO	437
AR TITO	443
AR FILEMON	447
AR EBREO	449
AR SANTIAGO	469
ÁR NDUI AR PEDRO	476
ÁR ÑOHO AR PEDRO	484
ÁR NDUI AR XUWA	489
ÁR ÑOHO AR XUWA	496
ÁR HÑU AR XUWA	497
AR HUDA	499
YA NTHANDI	501

Ar hoga mhö bi 'yot'a AR MATEO

*Yá pale ar Hesukristo
(Lk. 3:23-38)*

¹ Ár ndui nunar t'ofonu, ma da 'yotkagihu ar 'ñu togo yá pale ar Hesukristo, n'ár mąnga'бето ar Dabi ne ar Abra.

² Ar Abra már dada ar Isa, har Isa már dada ar Hakob, har Hakob már dada ar Huda ne yá jödöp'u'ö.

³ Ar Huda már dada ar Fare ne ar Zara ár jödönu, gehyu xki 'yomba ar Tamar. Nunar Fare már dada ar Esrom, ha nunar Esrom már dada ar Aram.

⁴ Ar Aram már dada ar Aminadab, har Aminadab már dada ar Naso, har Naso már dada ar Salmon.

⁵ Ar Salmon már dada ar Bos xki 'yomba ar Rahab, nunar Bos már dada ar Obed xki 'yomba ar Rut, har Obed már dada ar Isai.

⁶ Ar Isai már dada ar ndö Dabi, ar ndö Dabi már dada ar Salomon xki 'yomba nö'ö ár 'behñöhmö ar Urias.

⁷ Nunar Salomon már dada ar Roboam, ar Roboam már dada ar Abia, har Abia már dada ar Asa.

⁸ Ar Asa már dada ar Hosafat, ar Hosafat már dada ar Horam, har Horam már dada ar Usias.

⁹ Ar Usias már dada ar Hotam, ar Hotam már dada ar Akas, har Akas már dada ar Esekias.

¹⁰ Ar Esekias már dada ar Manases, ar Manases már dada ar Amon, har Amon már dada ar Hosias.

¹¹ Ar Hosias már dada ar Hekonias ne yá jödöp'u'ö, nuya pa mi ts'ixa ya me Israel har hai Mbabelonia.

¹² Nunu Mbabelonia ka ba tinu ár bötsi ar Hekonias már thuhu ar Salatiel, ha nunar Salatiel már dada ar Sorobabel.

¹³ Ar Sorobabel már dada ar Abiud, ar Abiud már dada ar Eleakim, har Eleakim már dada ar Asor.

¹⁴ Ar Asor már dada ar Sadok, ar Sadok már dada ar Akim, har Akim már dada ar Eliud.

¹⁵ Ar Eliud már dada ar Eleasar, ar Eleasar már dada ar Matan, har Matan már dada ar Hakob.

¹⁶ Ar Hakob már dada ar Huse nö'ö már döme ar Maria togo bi 'yonga ar Hesu t'embabi ar Kristo.

¹⁷ Nu'mú, gatho nuyá pale ne yá mągapale, ga du'mhu nuya pa mi 'bu ar Abra, di göxa nú'mu mi 'bu ar Dabi, bi tho 'ret'amagoho m'ui. Ha di ndui ar 'bede nuya pa mi 'bu ar Dabi, di göxa nú'mu mi ts'ixa ya me Israel har hai Mbabelonia, bi tho ma 'ret'amagoho m'ui n'ehe. Ha nu mi

ts'ixa ya me Israel har h̄aj Mbabilonia, di göxa nú'mu mi m'u ar Hesukristo, bi tho ma 're't'amagoho ya m'ui.

Ar tsi Hmu Hesukristo bi zokwa har ximh̄aj
(Lk. 2:1-7)

¹⁸ Gehnu ar 'bede hanja bi m'u ar Hesukristo. Ar Maria xki t'adi nda nthotwi ar Huse. Himi tsota ar pa nda m'uhwi, bi ndathi hár ts'edi ár Hñö Jö.

¹⁹ Ha nunar Huse togo xki 'yadi, mar hogajö'i; himi ne nda 'betwa ár tsa, jange ma nda hyep'utho ñ'ontho.

²⁰ Nú'mu mi benga njap'u, n'a mbi nhekitho n'ár enxe ar tsi Hmu, bi zo nt'i ne bi 'ñembabi:

—Huse, ár 'betö'i ar Dabi, yo gi ntsu gi tsixa ar Maria ha ri ngu, ngetho ár Hñö Jö gehnu xi japi xi ñ'u.

²¹ Ma da m'u n'ár bötsi, ne ma gi hñu'spabi ár thuhu ar Hesu, ngetho ma da pö ár hnini da gutwa yá ts'oki.

²² Bi njap'u ne bi tho ngu xki mönga ár m'ehni Jö mam'et'o nú'mu bi 'ñenö:

²³ N'ar nxutsi ma da ndathi

ne da m'u ár bötsi,

ne da thu'spabi ár thuhu Emanuel,

di boni da 'ñenö: Di 'buhwihu Jö.

²⁴ Nu mi nu ar Huse, bi ma ba ot'a ngu xki xipa ár enxe ar tsi Hmu, ne bi zixa ar Maria hár ngu.

²⁵ Ne himbi ñ'öhwi ngur 'behñö, bi do'mi bi m'u ár 'bet'o t'u, ne bi hñu'spabi ár thuhu ar HESU.

2

'Ra ya ñ'ohö mi het'a ya tsö ba e bi k'ö'sa ar tsi bötsi

¹ Ar Hesu bi m'uhnü Belen har h̄aj Nhudea nú'mu mar ndö ar Erode. Getya payu bi zohnü Herusalen 'ra ya ñ'ohö mi het'a ya tsö xki 'ñe mahyats'i.

² Ne mi ñ'ani mi eñ'u:

—Habü bi 'bü ár ndö ya xodyo xi m'ui, ngetho xta hanthwe ár ts'onü mahyats'i, ne xta ehe ga ndöñhe.

³ Nu mi 'yo njap'u ar Erode, xa bi ntsu, ne gatho ya me Herusalen bi ntsuwi mahyegi.

⁴ Ar Erode dama bi zohna gatho ya ndömöjö ne ya böt'ofö mi 'buhnü, ne bi 'yambabi'u habü nda m'u ar Kristo.

⁵ Ne bi 'ñeñ'u:

—Nünü Belen har h̄aj Nhudea, ngetho njap'u bi mönga ár m'ehni Jö nú'mu bi 'ñenö:

⁶ Nu'ahü gar menguhü Belen har h̄aj Huda,

hinxi thek'asehü,

ngetho xa ma da t'es'a ri nsuhü

gi töhü gatho nu ma'ra ya döñni har h̄aj Nhudea;

ngetho ma da bomp'u n'ar ndö
da suka ma hnini ya me Israel.

⁷ Nu'mú ar Erode bi ñöwise nu'u ya ñ'ohö mi het'a ya tso, ne
'ramtx'u bi gukwabi'u ham'u xki hyant'u ar tso.

⁸ Ne bi 'ñembabi'u:

—Di möhü Belen ne ñ'añhü xiñho habu 'bu ar bötsi, ne
nú'mü xki tiñhü, gi e gi xikagihü, ne ma ga ndönga n'ehe.

⁹ Nu mi wadi bi 'yoxa nö'ö bi mönga ar ndö Erode, bi gu
yá 'ñu bi ma'u, ne nor tso xki hyanda mahyats'i mi 'bet'o mi
utwabi'u ar 'ñu. Ha nu mi zonga habu mi 'bu ar bötsi, ka bi
m'ahnu.

¹⁰ Nu mi hyant'u ar tso man'agi, xa bi njohya.

¹¹ Ne bi yut'u har ngu, ka bi hyandnu'u ar tsi bötsi mi 'buhwi
ar Maria ár nönö, ne bi ndandihmö bi ndöñ'u. Ne bi xot'a yá
m'ets'i, bi umba ya m'oñho: ya k'axt'abojö xi mar mhödi, ya
githni ne n'ar hogañuni ár thuhu ar mira.

¹² Ma nda thota habu xki 'ñehyu nda k'ö'sa ar Erode. Ha Jö bi
xipabi nt'i hinge nda man'u, jange bi pata yá 'ñu, bi mengyá
hai.

Ar Erode bi mö nda tho gatho ya t'ulo bötsi mi 'bu Belen

¹³ Nu mi mengyá hai ya jö'i mi het'a ya tso, n'ár enxé Jö bi
'ñemba nt'i ar Huse:

—Nangi, tsixa ar bötsi ne ár nönö di ma har hai Ehipto. Ne
ka gi kohnu, go xka xi'a'i ham'u gi ehe, ngetho ar Erode ma da
hyonga ar bötsi da hyo.

¹⁴ Ne bi nu ar Huse bi gu ar bötsi ne ár nönö, bi ñ'o ar 'ñu bi
zixa har hai Ehipto nú'mü mi nxuitho.

¹⁵ Ne ka ba 'buhnu bi do'mi bi du ar Erode. Njap'u nda tho
ngu xki mönga ár m'ehni Jö nú'mü bi 'ñenö: Da zo ma T'u nda
bonga har hai Ehipto.

¹⁶ Ar Erode xa bi mbo ár kwe nú'mü mi bödi xki ka ya ñ'ohö
mi het'a ya tso. Jange bi japi nda tho gatho ya tsi bötsi hinxki
jwat'atho hñu njeje, mi 'buhnu Belen ne gatho ár nthet'i, ngu
xki gukwa nu'u ya ñ'ohö'u.

¹⁷ Bi tho njap'u ngu xki mönga ar Heremia ár m'ehni Jö
nú'mü bi 'ñenö:

¹⁸ Bi nheki n'ar mhafi núnu har hai Rama

ne n'ar döta ts'oni;

ar Raket zont'a yá bötsi,

ne himbi ne togo nda hot'i ngetho bi thopabi.

¹⁹ M'efa mi du ar Erode, Jö bi mengi bi mehna n'ár enxé ma
ba k'ö'sa ar Huse núnu Ehipto, ne bi 'ñembabi:

²⁰ —Nangi, penga ri hai Israel, tsixa ar bötsi ne ár nönö,
ngetho nu'u mi hongá ar bötsi nda hyohmö, xi du'u.

²¹ Nu'mú, bi nangi bi zixa ar bötsi ne ár nönö, bi menga har hai Israel.

²² Ha nu mi 'yode mar ndö ar Arkelao ár t'u ar Erode har hai Nhudea, bi ntsu nda manu. Ne Jö bi zo nt'i, jange bi ma har hai Ngalilea.

²³ Ne bi m'u har hnini ár thuhu Nasare. Njap'u bi tho ngu xki mönga ár m'ehni Jö nú'mu bi 'ñenö: Ma da t'embabi ar me Nasare.

3

*Ar Xuwa Xixthe mi mönga ar hoga mhö
(Mr. 1:1-8; Lk. 3:1-9, 15-17; Jn. 1:19-28)*

¹ Nuya pa'u ar Xuwa Xixthe bi ndui bi zo ya jö'i ha ya ot'at'ohö núnu Nhudea.

² Ne mi emba njanu:

—'Yothwu ár ntso'mi ngetho ár ts'ut'wi Jö ba ep'utho.

³ Nunar Xuwa gehnu ar ñ'ohö mi nonga ar m'ehni Isaia nú'mu bi 'ñenö:

Ár mhafi n'a togo enga har ot'at'ohö:

Hyojwu ár 'ñu ar tsi Hmu.

Jömfu habu da thogi.

⁴ Ar Xuwa mi hö n'ar he xki njumpa ár xi n'ar meti ár thuhu ar kameyo ne xki m'e, ne mi ngut'a n'ar ximhni. Ha nunar ñhuni mi tsi, ya mangak'oto ne ya t'afi mi tinga har t'ohö.

⁵ Ne nzeye ya jö'i mi ponga ha ya hnini nda 'yoxa nö'ö mi möñ'ö, nuya me Herusalen ne gatho har hai Nhudea, ne nuya jö'i mi 'bu hár ñöni ar döthe Hordan.

⁶ Mi e'u nda damajöni yá ts'oki, ne ar Xuwa mi xixthe har döthe Hordan.

⁷ Nu mi hyandi nzeye ya denga'bepate ne ya dengamöjö mi e nda nxixthe n'ehe, bi 'ñembabi'u:

—Yá bötsi'ihu ya k'eño gi hātehū. Togo xi ut'ahū gi k'onthu ár kwe Jö xi 'ñep'u.

⁸ Mahyoni gi 'yothu nö'ö xiñho, ne da nheki xka 'yothwu ár ntso'mi.

⁹ Yo ma gi 'ñexa ri nsuhu gi 'ñensehu: Ma dadahe ar Abra. Ngetho nuga di xi'ahū, Jö tsā da guxa nuya doyu, ne da 'ñexa ngu yá bötsi ar Abra.

¹⁰ Ne di xi'ahū n'ehe, Jö ngu ar tsenza, höda ar nts'enza hár 'ye da zeka ar za. Ha nunar za hinte mañho uni, da ts'eki ne da t'ent'a har tsibi.

¹¹ Nuga di xixthe'ihu har dehe ngetho xka 'yothwu ár ntso'mi. Nö'ö 'befa ma da xixthe'ihu hár Hñö Jö ne har tsibi. Nuga hindi 'ñepkagi ga hö'spa yá thiza, ngetho xa tökagi ár ts'edi.

¹² Nö'ö xi ñhoki pi'sa ar t'ei, ma da paxt'a ár thi ne da kwata ar t'ei hár t'u. Ha nö'ö ar paxi da 'yu'sa har tsibi hiñham'u da hwet'i.

Ár nxixthe ar Hesu
(Mr. 1:9-11; Lk. 3:21-22)

¹³ Ge'mu ba ponga ar Hesu har hai Ngalilea, ba e har döthe Hordan habu mi 'bu ar Xuwa, ne nda xixthenu.

¹⁴ Har Xuwa himi ne, mi embabi:

—Hanja xka e ga xixthe'i. Nu'ge go di 'ñep'a'i gi xixthegi.

¹⁵ Har Hesu bi döti:

—Xixthegipya, ne njap'u ga othu gatho nö'ö numañho Jö.

Nu'mu ar Xuwa bi netho bi xixthe ar Hesu.

¹⁶ Nu mi wadi bi nxixthe, mi bonga har dehe, n'a mbi xota mhets'i, ne bi hyanda ár Hñö Jö ba köi ngu n'ar domtxu, ba e bi zu'ö.

¹⁷ Ne bi nheki n'ar mhö ndi 'ñe mhets'i mi enö:

—Gehnu ma hmöka T'u, jakagi ga njohya.

4

Ar ts'ondöhi mi tsata ar Hesu
(Mr. 1:12-13; Lk. 4:1-13)

¹ Nep'u ár Hñö Jö bi zixa ar Hesu ha ya ot'at'oho, ne ja nda tsatnu ar ts'ondöhi.

² Ka ba 'buhnu yon'ate mpa ne yon'ate nxui hinte bi zi. M'efa bi zu ar thuhu.

³ Ba ep'u ar ts'ondöhi mi tsati mi embabi:

—Nu'mu ár T'u'i Jö, japa nuya doyu da nthuhme xö.

⁴ Ha nu ar Hesu bi döti ne bi 'ñembabi:

—Njawa enga hár T'ofö Jö: Hinge honse ar thuhme da umba ár te ar jö'i, mahyonibi ár mhö Jö n'ehe.

⁵ M'efa ar ts'ondöhi bi zixa ar Hesu har jöpahnini Herusalen, ne bi 'ñexa mañö hár ngöts'i ar dönganijö.

⁶ Ne bi 'ñembabi:

—Nu'mu majöni ár T'u'i Jö, 'yenga ar nsagi köi xö, ngetho njanu huxa har T'ofö:

Jö da mehna yá enxé da su'a'i,

ne da mip'a ri 'ye,

hingi fama ri wa ha ya do.

⁷ Nu'mu ar Hesu bi 'ñembabi:

—Xi t'ot'i n'ehe: Yo ma gi tsata Jö ri Hmu.

⁸ Nep'u ar ts'ondöhi man'agi bi zixa ar Hesu ha n'ar t'oho mar ñhets'i, ne bi utwabi gatho ya hnini 'bu hár nxidi ar ximhai ne gatho yá ñho pets'i.

⁹ Ne bi 'ñembabi:

—Gatho nuya hniniyu ga 'ra'i nu'mu gi ndandihmö gi nsundagi.

10 Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Hyegagiwa ts'ondöhi, ngetho huxa har T'ofu: Nsunda Jö ri Hmu, ne honse'ö gi pepabi.

11 Nu'mü ar ts'ondöhi dama bi 'wege, ne ba e yá enxé Jö mi umba te nda zi ar Hesu.

Ar Hesu bi du'ma ár 'befi

(Mr. 1:14-20; Lk. 4:14-15; 5:1-11; 6:17-19)

12 Nú'mü mi 'yo ar Hesu mi o har fadi ar Xuwa Xixthe, bi menga har hai Ngalilea.

13 Ba tsop'u Nasare bi ma ba 'bu Nkapernaum, get'u ar ñhonthé núnu ha yá hai ar Sabulon ne ar Neftali.

14 Njap'u bi tho ngu xki mönga ar m'ehni Isaia nú'mü bi 'ñenö:

15 Ár hai ar Sabulon ne ár hai ar Neftali,

'bu har 'ñu di ma har ñhonthé 'randitho ar döthe Hordan, núnu Ngalilea ár hai nu'u hingya xodyo.

16 Nö'ö ar hnini mi 'bu har 'bexui bi hyanda n'ar döta ñot'i. Nu'u xki m'e har 'bexui bi yot'wa n'ar hyats'i.

17 Nuya pa'u ar Hesu bi du'mi bi mönga ar hoga mhö, ne mi emba ya jö'i:

—'Yothwu ár ntso'mi ngetho ár ts'ut'wi Jö 'bap'utho.

Ar Hesu bi zohna goho ya nguxhwö

18 Ar Hesu mi 'yo hár ñöni ar ñhonthé Ngalilea. N'a mbi hyandatho yoho ya ñ'ohö mi njödö, n'a már thuhu ar Simu nö'ö bi t'embabi ar Pedro, nö'ö man'a már thuhu ar Andre, mi köt'a yá nt'ats'i, ngetho ma ya nguxhwö.

19 Ne bi 'ñembabi'u:

—Ba e gi tengagihu, ne ma ga ex'ahu gi juxu ya jö'i.

20 Dama bi zop'u yá nt'ats'i'u, bi denga ar Hesu.

21 Bi ñ'o man'a tsi tui ar Hesu, ne bi hyanda ma yoho mi njödö, ar Hakobo ne ar Xuwa yá t'u ar Sebedeo, mi tohwinu yá dada har motsa mi pot'a yá nt'ats'i. Bi xipa nuya yohoyu nda deni.

22 Ne nuyu dama bi zop'u ar motsa ne ár dada'u, n'agitho bi denga ar Hesu.

23 Ar Hesu mi thet'a xoge har hai Ngalilea, mi kut'a ha yá nijö ya xodyo mi utwabi, ne mi xipabi ar hoga mhö nonga ár ts'ut'wi Jö. Ne mi othebi yá hñeni ne yá ugi gatho ya mengunü.

24 Bi nxanga ar 'bede nö'ö mi pefi xoge har hai Nsiria. Ne ba ts'impabi gatho ya dathi, nu'u mi tho ya ugi ne xki zu ya hñeni, nu'u mi nthexkwi ya ts'ondöhi, nu'u ma ya ndungo ne nu'u himi tsä nda 'ñöni. Ne ar Hesu bi othe xogeyu.

25 Ne bi denga nzeye ya jö'i me Ngalilea, me Ndekapoli, me Herusalen, ya me Nhudea ne nu'u mi 'bu 'randi ar döthe Hordan.

5

Ar nt'uti bi unga ar Hesu har t'ohō: Bi xipaya jō'i nō'ō nzatho (Lk. 6:20-23)

¹ Nu mi hyanda ar Hesu mi ñ'owi nzeye ya jō'i, bi boxa har t'ohō. Ne mi zoni bi hñudi, ha nuyá maxte bi ma ba tsudi.

² Ne ar Hesu bi ndui bi utwabi'u, mi embabi njawa:

³ —Nzatho nu'u togo hingya ñ'ets'i, ngetho xi nhwëkwabi ár ts'ut'wi Jö.

⁴ Nzatho nu'u zoni, ngetho Jö go ma da hot'u.

⁵ Nzatho nu'u tsetatho gatho, ngetho go ma da t'umba ar ximhai yá meti'u.

⁶ Nzatho nu'u xa ne da 'yot'a nō'ō xiñho, ngetho Jö xa ma da umba nō'ō ne'u.

⁷ Nzatho nu'u pe'sa yá nhwëki, ngetho Jö ma da me'spa ar nhwëki n'ehe.

⁸ Nzatho nu'u xint'axi yá mfeni, ngetho ma da hyant'u Jö.

⁹ Nzatho nu'u togo 'ba made hōka ar hñö, ngetho ma da t'embabi yá bötsi Jö.

¹⁰ Nzatho nu'u tho ya nt'utsa ot'a nō'ō xiñho, ngetho ma da m'u'u hár ts'ut'wi Jö.

¹¹ Nzatho nú'mu xta ts'añ'ahu ne xta nt'utsa'ihu, ne da njus'ahu ya nhemhñö ngetho gi tengagihu.

¹² Xa gi njohyahu, ngetho Jö ma da 'ra'ahu n'ar dōta nthöhö núnu mañö mhets'i. Njap'u bi nt'utsa yá m'ehni Jö mi 'bu mam'et'o.

Ár u ar ximhai

¹³ Nu'ahu gi ñhehwihu ar u xi nkuhi habu t'uts'i. Jange 'ñuhu ri hogam'uihu, ngetho xi'mu ar u da m'e ár ñ'uxi, hanja dar nkuhi 'mu. Nō'ō ar u'ö hinter ñho, da t'emp'utho da nhe'mi.

Ár ñot'i ar ximhai

¹⁴ Nu'ahu gi ñhehwihu n'ar ñot'i. N'ar hnini di huxa mañö n'ar t'ohō, hinda tsá da t'ögi. Nu'ahu n'ehe hinda tsá gi 'ñöhu ri hogam'uihu.

¹⁵ Hinto tso n'ar ñot'i ne da ye'ma n'ar ts'oi da go'mi. Da 'ñexa habu xi ñhets'i, ne da yot'wa gatho nu'u 'bu har ngu.

¹⁶ Jahup'u, ñ'uhu n'ar hogam'ui ha yá nthandi ya jō'i, ne xta hyant'u, da nsundabi ri Dadahu bi 'bu mhets'i.

Ar Hesu bi nomba yá 'bepate ar Moise

¹⁷ Yo gi beñhu xta e ga hwatwa yá 'bepate ar Moise, wa xta e ga jō'spa nō'ō xi mönga yá m'ehni Jö. Nuga xta e ga ot'a gatho ngu xi möñ'u.

¹⁸ Xa majöni di xi'ahu, hinxi göxta ar ximhai ne ar mhets'i, xta wadi da tho gatho nō'ō mönga hár t'ofu ar Moise, hinda ma da go n'ar mhö wa n'ar xeni da njap'utho.

19 Nö'ö togo hinda 'yot'a gatho nö'ö mönga hár T'ofó Jö, mödi n'ar tsi t'ulo 'bepate, ne njap'u da uta ma'ra, hints'u ma da nhumañho hár ts'ut'wi Jö. Ha nö'ö togo da 'yot'a gatho ngu mönga hár T'ofó Jö ne da uta ma'ra, nö'ö ma da t'e'spa ár nsunü hár ts'ut'wi Jö.

20 Di xi'ahü, nu'mü hingi pe'sü n'ar hogam'ui di töta yá m'ui ya denga'bepate ne yá m'ui ya böt'ofó, hinda tsá gi kuthü hár ts'ut'wi Jö.

Ar Hesu bi nonga ar kwe

(Lk. 12:57-59)

21 Gi pöhu, ri palehu bi nsipabi mam'et'o: Yo gi ñhotehu. Nö'ö togo da ñhote, hinda k'ont'a ar mfei xi t'ekwabi.

22 Ha nuga di xi'ahü, nu'mü togo da mbo ár kwe da utsa ár ñ'ohü, ja te da hñöxa majöni har ts'ut'wi. Nö'ö togo da 'ñemba ár ñ'ohü xi 'be ár mfeni, ma da duxa ar ts'oki ne pe'sa te da dö har ts'ut'wi. Ha nu'mü togo da zanga ár ñ'ohü ne da 'ñembabi hinter 'befi, nö'ö ma da gut'a har tsibi hiñham'u da hwet'i.

23 Jange nu'mü xka hömfu n'ar m'oñho Jö har nijö, ne ka gi beñhunü xka tsothwü ár müi ri ñ'ohü,

24 tsohnühmö ri m'oñhohü, ne di möhu ba afu ar pumbate ri ñ'ohü, ne nupya hö, ba e gi umfu ri m'oñhohü Jö.

25 Nu'mü n'a ri ñ'unihü da zix'ahü har ts'ut'wi, nú'mü gi ñ'owihü har 'ñu, ñhogamüiwihü. Ngetho xki tsongwihü har ts'ut'wi, da da'ahü ar nzaya, ne nö'ö da xipa yá maxte da go'ahü har fadi.

26 Xa majöni di xi'ahü, hinda tsá gi poñhu, m'et'o gi k'ot'a ri thaihu.

Ar Hesu bi nonga ar ts'inga nthöti

27 Xka 'yohü xi t'enga mam'et'o: Yo gi tsimfu ár nthöti ri ñ'ohü.

28 Ha nuga di xi'ahü, nu'mü togo da k'öt'a n'ar 'behñö da 'bente, xi 'yot'a n'ar ts'oki. Ñehwitho ngu xi zimba ár 'behñö man'a, ngetho bi benga hár mfeni.

29 Jange nu'mü ri dahü ar ñ'ei ha'ahü gi 'yothü ar ts'oki, hñöhu gi 'yeñhu. Xiñho hõnse gi 'behü n'a xeni ri ndo'yohü, ngetho tema ñho gi juju di xoge ri ndo'yohü ne da t'ent'ahü har tsibi hiñham'u da hwet'i.

30 Nu'mü ri 'yehü ar ñ'ei ha'ahü gi 'yothü ar ts'oki, hyeju gi 'yeñhu. Xiñho hõnse da m'e n'a xeni ri ndo'yohü, ngetho tema ñho gi juju di xoge ri ndo'yohü ne da t'ent'ahü har tsibi hiñham'u da hwet'i.

Ar Hesu bi nonga ar ñhegi

31 Xi t'enö n'ehe: Nö'ö togo da hye ár 'behñö, mahyoni da hyokwa n'ar he'mi ñhegi.

32 Ha nuga di xi'ahụ, nō'ō togo da hyep'ụ ár 'behñö, ne hinte ma ts'oki xi dimbabi ñ'owi man'ar jö'i, nō'ō ar döme'ö japa ar 'behñö da nts'oki. Ha nō'ō togo da nthötwi, pontho xi zimba ár 'behñö ár ñ'ohụ.

Ar Hesu nonga nú'mụ di ethu Jö made

33 Xka 'yohụ n'ehe, bi nsipabi ri palehụ mam'et'o: Yo gi 'ñet'a Jö made nu'mụ hingi pödi da za gi 'yot'e, ha nu'mụ te xka ñöt'a Jö, 'yot'a ngu xka xipabi.

34 Ha nuga di xi'ahụ: Hinto gi 'ñethụ made; hingi 'ñethụ made mhets'i, ngetho ka bi 'buhñụ ár thuxandö Jö.

35 Hingi 'ñethụ made ar ximhai, ngetho ka exp'ụ ár wa. Hingi 'ñethụ made ar hnini Herusalen, ngetho ár hnini ar döta Ndö.

36 Hingi 'ñethụ made ri ñöhu, ngetho hinda tsä gi japa ri xtöhu da t'axki wa da boki.

37 Hinge mahyoni te gi 'ñethụ made gi hoñhu da t'ox'ahụ. Nu'mụ gi möñhu hö, hö, ha nu'mụ hin'ö, hin'ö, ngetho nu'mụ teme gi huxụ, go unga ar ts'ondöhi.

*Ar Hesu bi udi ar nko'sñöni
(Lk. 6:29-30)*

38 Xka 'yohụ xi t'enga mam'et'o: Nö'ö togo da k'et'wa ár da man'a, nda nk'et'wa ár da'ö n'ehe. Ha nö'ö togo nda dokwa n'ár ts'i man'a, nda nthokwa n'ár ts'i n'ehe.

39 Ha nuga di xi'ahụ, yo gi toxụ ar ts'ojö'i. Nu'mụ togo da mep'a ri hmihụ har ñ'ei, umfü da mep'ahụ har ngöhö n'ehe.

40 Ha nu'mụ togo ne da hñömp'ahụ ri pat'ihụ, umfü da hñöxa ri pahñihụ n'ehe.

41 Nu'mụ togo da ja'ahụ gi hñö'sfü n'ar 'beni n'apa ar 'ñu, hñö'sfü yo'gi ár yap'ụ.

42 Nu'mụ n'ar jö'i te da 'ya'ahụ, umfü. Ha nu'mụ te da mip'ahụ, yo ma gi komfü.

*Möhu ri ñ'unihu
(Lk. 6:27-28, 32-36)*

43 Xka 'yohụ xi t'enö n'ehe: Möhu ri ñ'ohụ ne utsalä ri ñ'unihu.

44 Ha nuga di xi'ahụ, möhu ri ñ'unihu, mathwụ Jö nu'ụ togo tsañ'ahụ, 'yothwụ ar ñho nu'ụ togo utsalä'ihụ, 'yafu Jö da maxa nu'ụ togo ñömañ'ụ ne ek'athohụ.

45 Ngetho nu'mụ gi 'yothu njap'ụ, nu'mü hö, yä bötsi'ihu Jö ar Dada bi 'bu mhets'i, nö'ö togo japa ar hyadi da yot'wa ya hogajö'i ne ya ts'om'ui, ne pempa ar 'ye nu'ü ot'a xiñho ne nu'ü hingi ot'a xiñho.

46 Nu'mụ gi möhu honse nu'ü mö'ahụ ne nu ma'ra ya jö'i hin'ö, tema nthöhö gi to'mhü 'mü. Ha hingi njap'ụ ya ts'om'ui n'ehe.

47 Nu'mu hõnse ri kuhu gi zengwahu ne nu ma'ra ya jö'i hin'ö, tema ñho gi othu 'mu. Ha hingi njap'u nu'u hingya gamfi n'ehe.

48 Mahyoni gi ñhogajö'ihu gi möhu gatho, ngu Jö ar Dada bi 'bu mhets'i ar hogajö'i mö'a gatho'ihu.

6

Ar Hesu bi nonga ar mfats'i t'umba ya hyoya

1 Jamasuhu yo ma gi 'yothu ya hoga 'befi gi hoñhu da numañho'ihu ya jö'i. Ngetho nu'mu gi 'yothu njap'u, hinte ma nthöhö da 'ra'ahu ri Dadahu bi 'bu mhets'i.

2 Jange nu'mu gi umfu n'ar mfats'i ya hyoya, yo gi jafu da nunga ar 'bede ngu ot'a ya nemhñö, ne da nthuxt'a ya k'axt'athuxi ha ya nijö ne ha ya dö'ñu, honi da t'e'spa ya nsu. Nu'u ot'a njap'u, gehnu ya nthöhö'u, hinte to'ma man'a.

3 Ha nu'ahu, nu xki umfu n'ar mfats'i ya hyoya, pösehu. Nö'ö da unga ri 'ñeihu, hinda bö ri ngöhöhu.

4 Ne ri mfats'ihu gi unthu ñ'ontho, ri Dadahu togo handa ñ'ontho, da 'ra'ahu ri nthöhöhu ha ya nthandi ya jö'i.

Ar Hesu bi mönga hanja da t'apa Jö

(Lk. 11:2-4)

5 Nú'mu gi afu Jö, yo gi othu ha ya nthandi ya jö'i ngu ot'a ya nemhñö, ne da 'ñexya nsu. Nuyü apabi 'batho ha ya nijö ne ha ya tai. Xa majöni di xi'ahu, gehnu ya nthöhöyu, hinte to'ma man'a.

6 Ha nu'ahu, nú'mu xki 'yafu Jö, kut'a ha ri nguhu ne kothu ri goxthi. 'Yafu Jö ri Dadahu ñ'ontho gi 'busewihunu, ne ri Dadahu togo handa ñ'ontho, da 'ra'ahu ri nthöhöhu ha ya nthandi ya jö'i.

7 Nú'mu gi afu Jö, yo xa gi thöthu get'a ya mhö ngu ot'a nu'u hingya gamfi, beñ'u ngu ár nzeye ya mhö, njap'u Jö ma da 'yots'e.

8 Jange yo gi othu ngu ya 'befi'u, ngetho Jö ar Dada pödi xiñho tema gi k'athu nú'mu hinxka 'yafutho.

9 Nú'mu gi zohu Jö, 'yafu njawa:

Ma tsi Dada'ihe gi 'bu mhets'i,
xa nsunda ri thuhu.

10 Ba e gi ndöwa,

ne da t'ot'wa nö'ö gi mönge har ximhai ngu bi t'ot'ap'u mhets'i.

11 'Raje te ga tsihe ar pania.

12 Pumgagihe ma thaihe, nguje di pumfe nu'u togo tukagihe.

13 Ne yo gi hegagihe da tsatje ar ts'oki, ñöngagihe hinga othe nö'ö hingi ho.

Ngetho gar ndöge, ne ja ri ts'edi ne hiñham'u da göxa ri nsunda.

Dá njap'u.

14 Ngetho nu'mu gi pumbabihu nö'ö togo ot'ahu ar ts'om'ui, ri Dadahu mhets'i n'ehe da pump'ahu ri ts'okihu.

15 Ha nu'mu hingi pumbabihu nö'ö togo ot'ahu ar ts'om'ui, Jö ar Dada hinda pump'ahu ri ts'okihu n'ehe.

Ar Hesu bi nonga ar bēhē

16 Nú'mu gi bēhu, yo gi ponga ri hmihu gi uhū ar dumu ngu ot'a ya nemhñö, honi da födi xi bē'u. Xa majöni di xi'ahu, gehnu yá nthöhö'u, hinte to'ma man'a.

17 Ha nu'ahu, nú'mu gi bēhu, 'yeka ri ñöhu ne xuka ri hmihu ngu gi othu hyax'mu.

18 Njap'u hinda födi gi bēhu. Honse Jö togo 'bu habu hingi nheki, go da bö nö'ö gi ot'asehu, ne da 'ra'ahu ri nthöhöhu ha yá nthandi ya jö'i.

Pe'su ri ñhohunu mhets'i

(Lk. 12:32-34)

19 Yo xa gi umba ri muihu gi munsuwa har ximhai nze ye ya ñho habu da zi ya zu'we, da zi ar hai ne da bē'ahu ya bē.

20 Pe'su ri ñhohunu mhets'i habu hinte da japa ar zu'we, hinda zi ar hai, hinda bē'ahu ya bē.

21 Ngetho habu gi pe'su ri ñhohu, ka gehnu oda ri mfenihu.

Ar ñot'i yotka ma ndo'yohu

(Lk. 11:33-36)

22 Nuya ri dahū go yot'a gatho ri ndo'yohu, jange nu'mu ri dahū 'bui xiñho, gatho ri ndo'yohu 'bu har hyats'i.

23 Ha nu'mu hingi 'bu xiñho ri dahū, gatho ri ndo'yohu 'mu, 'bu har 'bexui. Ha nu'mu nunar ñot'i yot'ahu xi m'exui, tenguhmö ár mpothi ar 'bexui.

Yoho ya hmu

(Lk. 16:13)

24 Hinda tsá gi pefu yoho ya hmu, ngetho gi utsahu n'a, ha gi möhu nö'ö man'a. N'a gi pefu xiñho, ha nö'ö man'a hin'ö. Njap'utho n'ehe, hinda tsá gi pefu Jö nu'mu honse oda ri mfenihu yá ñho ar ximhai.

Ar ñ'emui

(Lk. 12:22-31)

25 Jange di xi'ahu, yo gi tu ri muihu nú'mu hiñ'otho te gi tsihu wa te gi hyethu ri ndo'yohu. Ha hinge ri tehu töpa ár nsu ar ñhuni, ne ri ndo'yohu töpa ár nsu ar he.

26 Hyanthu ya ts'int'su nzanga mhets'i. Nu'u hingi pot'i, hingi xofo, hinte pe'sa yá t'u, ha ri Dadahu mhets'i umba te da zi'u. Ha hingi töfu ár nsu pe'sa ya ts'int'su.

27 Togo tsá da japa ár ndo'yo da hñuxa ár ñhets'i xa di tupa ár mu.

28 Yo'ö gi tu ri muihu gi beñhu tema gi hyehu 'mu. Hyanthu hanja te ya doni har 'batha. Nu'u hingi het'i, hingi pe man'ar 'befi.

29 Ha di xi'ahu, nunar ndö Salomon, mödi xa mi döta ár nsu, himbi za bi hye n'ar he ngu ár nzatho'u.

30 Nu'mu Jö heta njap'u ya doni 'ba har 'batha ár pania, ne xudi da nk'uts'i da t'u'sa har tsibi, tengu da het'ahu 'mu. Yo'ö xa hinte gi pe'su ri jamfihu.

31 Jange yo gi tu ri muihu, gi eñhu: Tema ga tsihupya, wa te ga hehu.

32 Ngetho nu'u hinxi jamfi, hyax'mu tu yá mui nú'mu hinte pets'i te da zi, wa te da hye. Ha nu'ahu, ri Dadahu bi 'bu mhets'i pö'ö teme gi k'athu.

33 Nu'ahu, hyoñhu m'et'o hanja gi 'buhu xiñho hár ts'ut'wi Jö, ne gi 'yothu nö'ö ne'ö, ne njap'u hö, hinda k'at'ahu gatho nö'ö gi hoñhu.

34 Jange yo gi tu ri muihu nö'ö te di 'ñep'ahu xudi, ngetho hyaxtho ja te ga thohu. N'a ngu n'a ya pa pe'sase yá thogi.

7

Yo gi theñhu ri ñ'ohu

(Lk. 6:37-38, 41-42)

1 Yo gi nthentehu, ne hinda nthet'ahu n'ehe.

2 Ngetho ngu gi thenga ri ñ'ohu, Jö ma da hñös'ahu majöni. Nu'mu himbi go ri muihu, hinda ma da gor mui'ö n'ehe.

3 Hanja gi handwa ár ts'oki ri ku, jangutho n'ar paxi o hár da'ö, ne hingi jamasu ri döta ts'oki ngu n'ar xokaza o ha ri dage.

4 Hanja da tsa gi 'ñemba ri ku: To'mi ga höp'a ar paxi o ha ri da, ne hanja hingi handa nö'ö ar xokaza o ha ri dage.

5 Xa gar nemhñö. Hñö m'et'o ar xokaza o ha ri dage, ne njap'u hö, da tsa gi hyanda xiñho, ne gi hñömba ar paxi o hár da ri ku.

6 Yo gi umfu nö'ö ár meti Jö nu'u hingi numañho. Yo gi umfu ri ñhohu xi nhwék'ahu nu'u hingi numansu, ngetho ngu ya 'yo da ne da za'ahu, ne ngu ya ts'udi ts'ot'a gatho nö'ö t'umbabi.

Ar mhat'a Jö

(Lk. 11:9-13; 6:31)

7 'Yahu ne da t'a'ahu, hyoñhu ne gi tiñhu, nzotehu ne da nsok'ahu ar goxthi.

8 Ngetho nö'ö togo da 'yadi, da t'umbabi, nö'ö togo da hyoni da dini, ha nö'ö nzote, da nsokwabi.

9 Xi'mu n'a ri bötsihu da 'ya'ahu n'ar thuhme, hage gi umfu n'ar do.

10 Xi'mu da 'ya'ahu n'ar hwö, hage gi umfu n'ar k'eñö.

11 Nu'mu gar ts'oktehu ne gi pöhu gi umfu nö'ö xiñho ri bötsihu, hanguhmö ar Dada bi 'bu mhets'i xa da umba ar ñho gatho nu'u togo da 'yapabi.

12 Ngu gi nehü da ja'ahu ya jö'i, japabihu njap'u n'ehe. Gehnü ne da 'ñenga yá 'bepate bi 'yot'a ar Moise ne nu ma'ra yá m'ehni Jö.

Ar goxthi xi nts'ixt'i
(Lk. 13:24)

13 Kuthü har goxthi xi nts'ixt'i. Ngetho xi maxt'i ar goxthi ne xi nxidi ar 'ñu di ma har 'bexui, ne nzeye nu'u kutnü.

14 Xi nts'ixt'i ar gosthi, ne hingi maxt'i ar 'ñu di ma mhets'i, jange tx'utho nu'u togo tini da yutnü.

Fötho tema za'ö xta födi te uni
(Lk. 6:43-44)

15 Jamasuhu hinda ts'ok'a ri mfenihu nu'u ense yá m'ehni Jö emp'ö. Ma da 'ñep'u da ne da hya'ahu, feta ya hogajö'i ngu n'ar tsi deti, ha mbo yá mfeni ñhehwi n'ar dumanthuhu miñ'o.

16 Ma gi pöhu togo'u, nhekitho yá ts'o'bëfi. Ngetho nuya ts'om'ui hingi tsä da 'yot'a n'ar hoga 'bëfi. Ngu n'ar 'minza hinda unga ya obxi, ne hingi tujü ya iuxi ha ya nk'axhna'mini.

17 Njap'u ar hoga 'baiza tsä da ts'ipa nö'ö te uni, ha nö'ö hingar hogaza hingi tsä da ts'ipabi.

18 Xi n'ar hoga 'baiza, hage tsä da unga nö'ö hingi ho da ts'i. Wa n'ar ts'ozä, hage tsä da unga nö'ö xiñho da ts'i.

19 Gatho ya 'baiza hingi unga nö'ö xiñho da ts'i, da nk'uts'i ne da t'u'sa har tsibi.

20 Jange gi pöhu togo yá kate m'ehni Jö emp'ö, xki hyanthwu yá ts'o'bëfi ot'e.

Hiñham'u xta pö'ahu
(Lk. 13:25-27)

21 Hinga gatho nu'u engagi: Ma tsi Hmu'i, ma tsi Hmu'i, ma da yut'a hár ts'ut'wi Jö bi 'bu mhets'i; hõse nu'u ot'a nö'ö mönga ma Dada bi 'buhnu mhets'i.

22 Nú'mu xta göxa xoge, nzeye ma da 'ñengagi nuya pa'u: Ma tsi Hmu'ihe, ma tsi Hmu'ihe, nuje da juñ'ahe ar ts'edi ri thuhu da mömp'ahe ri mhö, da eñhe ya ts'ondöhi, ne da othe nzeye ya nt'udi.

23 Ha nuga ma ga thötwabi: Hiñham'u xta mpöhwiu. 'Wehu, 'yot'ats'oki'ihu.

Yoho ya ñ'ohö bi hyo yá ngu
(Lk. 6:47-49; Mr. 1:22)

24 Nö'ö togo da 'yo nuya mhö di xi'ahü ne da 'yot'e, nö'ö ma ga heka ngu n'ar ñ'ohö benga nö'ö ma da mefi, ne bi hyö ár ngu har medo.

25 M'efa ba e ya dö'ye, ba kö ya nzothé ne bi ñ'o ya 'yomndöhi. Gathoyü bi zü har ngu'ö, himbi dext'i ngetho mi thöt'a xiñho har medo.

26 Ha nö'ö togo da 'yoxa nuya mhöyü ne hinda 'yot'e, nö'ö ñhehwi n'ar jö'i hingi benga nö'ö pefi, ne bi hyö ár ngu har 'baxka 'bomu.

27 Ba e ya dö'ye, bi gö ya nzothé, bi ñ'o ya 'yomndöhi bi zü nö'ö ar ngu'ö, bi yot'e xoge ne gatho bi m'edi.

28 Nu mi wa ar Hesu bi mönga njap'ü, ya jö'i xa mi 'yoda nö'ö xki xipabi'ü.

29 Ngetho mi hömpa ár ts'edi Jö, hinge ngu nuya böt'ofö.

8

Ar Hesu bi othe n'a mi tsü ar tsit'ando'yo

(Mr. 1:40-45; Lk. 5:12-16)

1 Nu mi gö ar Hesu har t'ohö, ba köhwi nzeyé ya jö'i mi teni.

2 N'a mbi nthewitho n'ar jö'i mi tsit'a ár ndo'yo, ba e bi ndandihmö hár wa ar Hesu ne bi 'ñembabi:

—Ma tsi Hmu'i, nu'mü gi ne, da tsä gi othegi.

3 Ar Hesu bi maka ár 'ye, bi hñu'spabi ne bi 'ñembi:

—Hö, di ne ga othe'i. Dá dix'a'i.

Ngu mi wadi bi mönga njap'ü, nunar tsi jö'i dama bi hñöka ár hñeni.

4 Nu'mü ar Hesu bi 'ñembabi:

—Hinto ma gi xipabi, hönse di ma har nijö da hyant'a ar möjö, ne hñöxa ri m'oñho ngu bi mönga ar Moise, ne da hyant'a'i ya jö'i xi dix'i.

Ar Hesu bi othebi n'ár 'bego n'ar döndogu me Nroma

(Lk. 7:1-10)

5 N'agi ar Hesu mi yut'a har hnini Nkapernaum, ba e bi züdi n'ar döndogu me Nroma, mi apa ar möte.

6 Ne bi 'ñembabi:

—Ha gi ode, tsi Tata. N'a ma 'bego oxa ar t'oxi 'wets'i, hingi tsä da 'ñöni, xa tho ya ügi.

7 Nu'mü ar Hesu bi 'ñenö:

—Gar manü, ma ga othega.

8 Nunar ndö'ö bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hin'ö, tsi Tata, ngetho hindi 'ñepkagi gi kut'a ha ma ngu. Nö'ö di a'i, hönse gi mö da dixa ma 'bego, nuga di 'ñ'emüi da njap'ü.

9 Ngetho nuga 'bü togo 'bepkagi, ha di pe'sa ya ndogu di 'bepabi n'ehe. Nu'mü ga emba n'a, di manü, da ma. Ha nu'mü

ga emba man'a, ba ehe, da ehe. Nu'mu ga emba ma 'bego: 'Yot'a nunar 'befinu, da 'yot'e.

¹⁰ Nu mi 'yoxa njap'u ar Hesu xa bi 'yotho, ne bi 'ñemba ya jö'i mi teni:

—Xa majöni di xi'ahu, hinxta tinga n'ar me Israel di pe'sa n'ar ñ'emui ngu nunar ñ'ohonu.

¹¹ Ne di xi'ahu, ma da e nzeye xoge ár nxidi ar ximhai da yut'a mhets'i da hñuxkwi ar Abra, ar Isa ne ar Hakob hár ts'ut'wi Jö.

¹² Ha nu'u ndi 'ñepahmö nda 'yut'a mhets'i hár ts'ut'wi Jö, hinda ma da t'umba ar seki. Ma da t'enga nthi, da t'et'a har 'bexui habu ma da nzoni ne da guxt'a yá ts'i di tho ya ugi.

¹³ Nep'u ar Hesu bi 'ñemba ar döndogu:

—Di ma ri ngu, da njap'u ngu xka ñ'emui.

Ne ge'mu dama bi dixa ár 'bego.

Ar Hesu bi othebi ár to ar Pedro

(Mr. 1:29-34; Lk. 4:38-41)

¹⁴ N'agi ar Hesu bi ma hár ngu ar Pedro, ka bi dinbabinu ár to mi the ar mpat'i.

¹⁵ Ar Hesu bi mipa ár 'ye, ne dama bi hye ar mpat'i mi the. Bi nanga nunar 'behñönu, ne bi umbabi te nda zi'u.

¹⁶ Mi taknxui ba ts'impa ar Hesu nzeye xki nthexkwi ya ts'ondöhi, ha nö'ö n'adar mhö nda 'bepabiyu, dama nda boni, ne bi othe gatho ya dathi.

¹⁷ Njap'u bi tho ngu xki mönga ar m'ehni Isaia nú'mu bi 'ñenö: Gese'ö bi hñögagihu ma hñenihu, ne bi hñöska ma ugihu.

Nu'u mi ne nda denga ar Hesu

(Lk. 9:57-62)

¹⁸ N'agi mi hyanda ar Hesu xki got'atho ya jö'i, bi 'ñemba yá maxte:

—Möhö 'randi ar dehe.

¹⁹ N'a mba ep'utho n'ar böt'ofu, ne bi 'ñemba ar Hesu:

—Tsi Utate, ga teñ'a'i habu gatho gi ma.

²⁰ Ne bi dötwabi ar Hesu:

—Ya miñ'o pe'sa yá oki habu ku, nuya ts'intu'u pe'sa yá m'afi, ha Nö'ö Togo ba e bi Njö'i hiñ'otho habu da me ár ñö.

²¹ Man'a nu'u mi teni bi 'ñembabi:

—Ma tsi Hmu'i, 'raka ar seki ma ga a ma dada, ne xka pengi, ga teñ'a'i.

²² Ar Hesu bi döti ne bi 'ñembabi:

—Hyep'u nu'u xi du da 'ya nu'u mahyegi xi duwi, ne ba e tengagi.

Ar Hesu bi japa ar 'yomndöhi bi ntsaya

(Mr. 4:35-41; Lk. 8:22-25)

²³ Mi boxa ar Hesu har motsa, nuyá maxte bi deni n'ehe.

24 Nú'mú mi kú har dehe, bi ñ'o n'ar 'yomndöhi. Yá mfets'i ar dehe mi hexta ar motsa, har Hesu mi ötho.

25 Nuyá maxte bi ma ba 'ya, ne bi 'ñembabi:

—Tsi Hmu, faxkagihe, 'butho ga jöthú.

26 Ne nö'ö bi 'ñembabi:

—Yo'ö gi ntsuhú. Tema bi ja ri jamfihú.

Ne bi nangi bi zú ar 'yomndöhi ne ar ñhontho, ne dama bi ñhetho.

27 Nu'mú nuyá maxte xa bi 'yotho ne mi eñ'u:

—Togonú 'mu, ar 'yomndöhi ne ar dehe ota nö'ö 'bepabi.

Yoho ya me Gadara xki nthexkwi ya ts'ondöhi

(Mr: 5:1-20; Lk. 8:26-39)

28 Nu mi zongwi ar Hesu yá maxte 'randi ar dehe har hai Gadara, ba e yoho ya ñ'ohó bi zúdi xki nthexkwi ya ts'ondöhi, ba ponga ha ya t'agi, xa ma ya nts'o, hinto mi tsá nda tho har 'ñu habú mi 'bu'u.

29 Nuya ñ'ohoyú bi ñö nts'edi ne bi 'ñemba ar Hesu:

—Te gi hongwa Hesu, ár T'u'i Jö. Hage xka e gi 'raje ar mfei mödi hingi tsota ar pa.

30 Mi 'yonú yap'u n'a mut'i ya ts'udi mi ñuni.

31 Nuya ts'ondöhi bi 'yapa ar möte ar Hesu ne bi 'ñembabi:

—Nu'mú ma gi 'yengagihe, 'raje ar seki ma ga kúthe ha ya ts'udi 'yonú.

32 Nu'mú ar Hesu bi 'ñembabi:

—Hö, di möhú ma ba kúthú.

Nu'mú ya ts'ondöhi bi bongá ha ya ñ'ohó, ne bi ma ba kút'a ha ya ts'udi. Ne gatho nuya ts'udi dama bi nixt'i ba ñhoma ha n'ar ma'ye, ba tso har dehe ne bi jöt'a gatho.

33 Nu'u mi su ya ts'udi xa bi ntsu bi nixt'i, ma ba kút'a har hnini. Nu mi zoñ'u, dama bi xipa ya jö'i nö'ö tema xki ja nuya ñ'ohó mi nthexkwi ya ts'ondöhi.

34 Gatho ya mengu nor hnini'ö bi boñ'u ma ba tsú ar Hesu, ne mi hyant'u, bi 'yapa ar möte nda boni nda zokwabinú yá hai.

9

Ar Hesu bi othe n'ar dathi xki nza ár ndo'yo

(Mr: 2:1-12; Lk. 5:17-26)

1 Nu'mú ar Hesu bi boxa har motsa ne bi 'ranga 'randi ar dehe, bi menga hár hai man'agi.

2 Mi zonga hár ñöni ar dehe, ba ts'impa n'ar ñ'ohó xki nza ár ndo'yo mi oxa ha n'ar t'oxi, ne nu mi hyandwa yá ñ'emui nu'u mi tsihi, ar Hesu bi 'ñemba ar dathi:

—Ndada, yo gi tu ri muí, ngetho xí mpump'a ri ts'oki.

3 Nu'mú 'ra ya böt'ofó mi bense njawa: Nunar ñ'ohonu pontho tsanga Jö.

⁴ Nunar Hesu mi pöt^watho yá mfeni, jange bi 'ñembabi'u:

—Yo'ö gi beñ^hu hingi ho nö'ö di mönga.

⁵ Tamar ñhemi ga xipabinu: Xi mpump'a ri ts'oki, wa ga embabi: Nangi gi 'yo.

⁶ Pö^hu'mu, Nö'ö Togo ba e bi Njö'i pe'skwa ar ts'edi har ximhai da pungya ts'oki, hyanthu'mu te di pefi.

Nu'mú ar Hesu bi 'ñemba ar dathi:

—Nangi, juxa ri fidi, di ma ri ngu.

⁷ Nu'mú ar dathi dama bi nangi, bi ma ár ngu.

⁸ Mi hyanda ya jö'i nö'ö xki thogi, xa mi 'yo^{tho}, mi nsundabi Jö togo xki umba ar ts'edi ya meximhai da 'yot'a ya döta nt'udi.

Ar Hesu bi zo ar Mateo nda deni

(Mr. 2:13-17; Lk. 5:27-32)

⁹ Ar Hesu bi thohnu bi ma, ne har 'ñu bi hyanda n'ar ñ'oho ár thuhu ar Mateo mar njot'abojö, mi huxa habu mi njut'a ar bojö mi jot'a ya ndö, ne bi 'ñembabi:

—Ba ehe, tengagi.

Ha nö'ö bi nangi bi deni.

¹⁰ M'efa ar Hesu bi hñuhwi har mexa hár ngu'ö, ne nze^ye ya njotbojö ne ya 'yot'ats'oki ba e bi hñuhwi ar Hesu mi 'buhwinu yá maxte.

¹¹ Nu mi hyanda njap'u ya denga'be^pate, bi 'ñemba yá maxte ar Hesu:

—Yo'ö ñungwi ya njotbojö ne ya 'yot'ats'oki ri Utatehu.

¹² Mi 'yo ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Nu'u 'yomañho hingi hong^a togo da o^the, ha nu'u hñeni hö, hoñ'u.

¹³ Di ma ba hoñ^hu tema di bonga habu enö: Hindi ne gi hönju ya m'oñho, ñuh^u ar nhwëki. Hinxta e ga zo ya hogajö'i. Xta e ga zo ya 'yot'ats'oki da 'yot'wa yá ntso'mi.

Ar Hesu bi t'ambabi ar bēhē

(Mr. 2:18-22; Lk. 5:33-39)

¹⁴ M'efa ba ep'u yá maxte ar Xuwa Xixthe, bi 'yamba ar Hesu ne bi 'ñeñ'u:

—Yo'ö hingi bē nuya ri maxte, ha nuje ne ya denga'be^pate xa di bēhē.

¹⁵ Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Nu'mu da t'ot'a n'ar ngo, ne nö'ö togo bi nthöti da zohna yá mpödi, nuy^u mahyoni da njohyawi, ngetho 'buhwi nö'ö togo t'ot'wa ar dango. Njap'u ma maxte n'ehe, nú'mu di 'bu'be johyayu. Ma da zo ar pa nú'mu xta ts'ixkagi, nu'mú hö, xinda ne, da bēhyu.

¹⁶ Hinjo'o n'a togo ju n'ar 'ra'yo m'ot'e pot'a n'ar ze dutu, ngetho nu xta yut'a ar 'ra'yo m'ot'e, da gut'a ar ze dutu ne da xe döta xeni.

17 Hingi sit'a ar 'ra'yo t'afi ha ya ze ximhni, ngetho nu'mu da njap'u da xe ya ze ximhni, da no'ma ar t'afi ne da m'e ya ximhni. Ha nu'mu da sit'a ar 'ra'yo t'afi ha ya 'ra'yo ximhni, gatho yoho hinte da ja.

*Ar t'inxu ar Hairo ne ar 'behno bi damba ar pat'i ar Hesu
(Mr. 5:21-43; Lk. 8:40-56)*

18 Mi wadi bi mōnga njap'u ar Hesu, ba ep'u n'ar ndo bi ndandihmo ne bi 'ñembi:

—Mañhem'u^utho bi du ma t'inxu, jange xta e ga a'ar mote gi ma gi hñuxa ri 'ye; di ñ'emui da mengi da nte.

19 Har Hesu ne ya maxte bi mewi nunar ndo'o.

20 Nu'mu mi 'yo ar 'ñu'u, n'ar 'behno mi xot'wa ya ji, xki tho 'ret'amayoho njeje mi pe'sa nunar hñeninu, bi zonga har xutha ar Hesu ne bi damba ar ñoni ar pat'i.

21 Ngetho mi ense har mfeni: Nu'mu mōdi hōse ga thambahmo ar pat'i, da dixkagi.

22 Ar Hesu bi ñegi ne bi 'ñemba nunar 'behno:

—Ma tsi t'inxu'i, njohya. Nuna ri jamfi xi ja'a'i xi dix'i.

Ne n'agitho bi dixi nunar 'behno^u.

23 Nu mi zonga ar Hesu har ngu ar ndo xki du ar t'inxu, mi hyandi mi 'buhnu nu'u mi huxt'a ya nthuza, ne nzeje ya jo'i xa mi umba ya mu mi zoni.

24 Bi 'ñembabi'u:

—Poñhu, ngetho nunar nxutsinu, hinxi du, otho.

Ne nuya jo'i xa mi thenthō.

25 Nu mi bōnga gatho ya jo'i, ar Hesu bi yut'a mbo har ngu, bi mipa ar 'ye ar nxutsi, ne nuna dama bi nangi.

26 Ne nunar 'bedenu bi nunga xoge nunar hai'o.

Ar Hesu bi othe yoho ya goda

27 Nu'mu mi manu ar Hesu, bi denga yoho ya goda mi 'befa xa mi mafi mi en'u:

—Ar bōtsi'i ar Dabi, hwēgagihe.

28 Ar Hesu bi thotho ne bi yut'a ha n'ar ngu. Nuya goda himba kōhi, ba e bi yut'u har ngu n'ehe. Nu'mu ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Ha gi jamfihu da tsa ga othe'ihu.

Bi do'u:

—Hō da tsa, ma tsi Hmu'ihe.

29 Nu'mu ar Hesu bi hñu'spa ya 'ye ha ya da'u, ne bi 'ñembabi:

—Dá njap'u ngu xka jamfihu.

30 Ne bi xo ya da'u. Ar Hesu bi hñu'mba ya mu ne bi 'ñembabi:

—Jamasuhu hinto da bō no'o xi thogi.

31 Mōdi bi nsipa njap'u, mi boñ'u bi 'yonga ar 'bede hagatho nor hai'o.

Ar Hesu bi othe n'ar gone

³² Mi bonga nuya goda, ba ts'impa n'ar gone xki nthexkwi n'ar ts'ondöhi.

³³ Ar Hesu bi 'yenga ar ts'ondöhi, ne nunar gone bi za bi ñö. Gatho ya jö'i mi 'buhnu, xa mi 'yotho ne mi eñ'u:

—Hiñham'u xta hanthuwa ha ma haihu Israel n'ar nt'udi ngu nö'ö xta hanthupya.

³⁴ Ha nuya denga'bepe mi eñ'u:

—Nunu enga ya ts'ondöhi, jumpa ár ts'edi ár ndö ya ts'ondöhi.

Döta ár 'befi Jö

³⁵ Ar Hesu bi ñ'o gatho ya döta hnini ne ya t'ulo hnini, mi kut'a ha yá nijö ya xodyo mi utwabi, mi xipa ár hoga mhö ár ts'ut'wi Jö, mi othebi yá hñeni ne yá ugi nuya mengunu.

³⁶ Nu mi hyanda gatho ya jö'i xa bi nkor nhwëki, ngetho bi hyanda ngu 'ra ya tsi deti xi mfont'i, hinte 'ñe ár ma'yo da su.

³⁷ Nu'mú ar Hesu bi 'ñemba yá maxte:

—Xa majöni di xi'ahu, nzeye ar sofo ne tx'uda ya 'bego.

³⁸ Jange 'yapabihu Jö togo ár meti ar 'befi, da mehna ma'ra ya 'bego, da e da guxa nunar sofonu.

10

Ar Hesu bi hwahna nu'u 'ret'amayoho yá mpote

(Mr. 3:13-19; Lk. 6:12-16)

¹ Nu'mú ar Hesu bi zohna nu'u 'ret'amayoho yá maxte, ne bi umba ar ts'edi nda 'yenga ya ts'ondöhi, ne nda othebi tsant'ö yá hñeni ne yá ugi ya jö'i.

² Gehyu yá thuhu nu'u 'ret'amayoho yá mpote ar Hesu xki zohni: M'et'o ar Simu nö'ö bi thu'spabi ar Pedro, ar Andre ár jödöp'u'ö, ar Hakobo ne ar Xuwa ár jödö, yá t'uyu ar Sebedeo.

³ Ar Lipe, ar Bartolo, ar Toma, ar Teo nö'ö mar njotbojö, man'ar Hakobo ár t'u ar Alfeo, ar Lebeo nö'ö bi t'embabi ar Tadeo.

⁴ Nö'ö man'ar Simu xki ñ'owi nu'u mi ntuhni mi ñonga ár hnini, ne ar Huda Iskariote nö'ö m'efa bi da ar Hesu.

Ar Hesu bi mehna nu'u 'ret'amayoho yá mpote xki hwahni

(Mr. 6:7-13; Lk. 9:1-6)

⁵ Ar Hesu bi mehna nu'u 'ret'amayoho yá mpote xki hwahni ne bi 'ñembabi'u:

—Yo ma gi thohu habu bi 'bu nu'u hingya xodyo. Yo gi kuthu ha yá hnini ya me Nsamaria.

⁶ Di ma ba zohu ya me Israel nu'u 'bu ngu ya tsi deti hinte 'ñe yá ma'yo.

⁷ Di möhu ne gi 'ñembabihu njawa: Ár ts'ut'wi Jö 'bap'utho.

8 Othehu ya dathi, ne hñöjwu yá hñeni nu'u tsu ar tsit'ando'yo, jafu da nte nu'u xi du, 'yembabihu ya ts'ondöhi nu'u togo xi nthexkwi. Xta hwëk'ahu nunar ts'edinu, hwëkwathobihu nu ma'ra n'ehe.

9 Yo gi nxö'su ar bojö xi nk'axt'i, wa ya t'axbojö, wa ya theni.

10 Yo gi texju ri 'rozöhu, yo ma gi hñöxu yo mponi ar dutu, wa ma'ra ya thiza, hinte gi hñöxu n'ar ndohö. Ngetho ar 'bego di 'ñepi da t'umba nö'ö te k'at'i.

11 Nu xki tsoñhu ha n'ar döta hnini wa n'ar t'ulo hnini, hyoñhu n'ar hogajö'i, ne ka gi 'buhunu här ngu'ö gatho ya pa gi oxunu.

12 Nu xki kuthu har ngu'ö, zengwahu nu'u 'buhnu.

13 Nu'mu da 'ra'ahu nseki, ár hogam'ui Jö da zu'u. Ha nu'mu hinda 'ra'ahu nseki, ar njöpi xka 'yafu, da mengi da zu'ahu.

14 Nu'mu hinto da 'yox'ahu, ne hinto da jamfi nö'ö gi xifu, poñhu har ngu'ö wa har hnini'ö, ne gi hwöthu ri wahu, da hyo ar fonthai xi wat'a ha ri thizahu.

15 Xa majöni di xi'ahu, nunar pa da thöxamajöni, nunar hnini'ö ma da hñönga n'ar döta mfei, di töta ár mfei ya hnini Sodoma ne ar Gomora.

Ya nt'utsate xi 'ñep'u

16 Nupya di peñ'ahu gi möhu, ma gi 'yohu ngu ya tsi deti mateda ya miñ'o. Jange zot'a ri dahu ngu n'ar k'eñö, ne di hñöx'ahu n'ar tsi domtxu.

17 Jamasuhu ngetho ya jö'i ma da dat'ahu ha yá 'ye ya ts'ut'wi, ne ma da mep'ahu ha yá nijö.

18 Nu'u ma da dat'ahu ha ya ts'ut'wi, ma da m'ap'ahu ha ya ndö ngetho gi tengagihu. Njap'u gi datwabihu majöniyu, ne nu'u hingya xodyo.

19 Nú'mu xta ts'oñ'ahu, yo gi tu ri muihu tema gi möñhu wa tema gi thöhu, ngetho ge'mu Jö ma da 'ra'ahu gatho nö'ö gi möñhu.

20 Hingo ma gi ñösehu; nu ár Hñö Jö ar Dada go ma da mönga nö'ö da bongha ha ri nehü.

21 Nuya pa'u ya jö'i ma da utsase yá ku, ma da da da tho. Nuya dada da da yá t'u, nuya t'u ma da utsa yá dada, ne da da'u da tho n'ehe.

22 Gatho ya jö'i ma da utsa'ihu ngetho gi tengagihu, ha nö'ö togo da zetatho da do'mi da göxa xoge, go ma da mpo'ö.

23 Nu'mu da nt'utsa'ihu ha n'ar hnini, poñhu di möhu man'a. Xa majöni di xi'ahu, hingi jwahu gi 'yohu xoge ya hnini har hai Israel, ne Nö'ö Togo ba e bi Njö'i da menga man'agi.

24 Ar maxte hingi töpa ár nsu ár utate, ha n'ar 'bego hingi töpa ár nsu ár hmu.

25 Xiñho nu'mu ar maxte da ñhehwi ár utate, ne ar 'bego da ñhehwitho ár hmu. Nu'mu ar dada bi t'embabi ar Belsebu, hanja to'mi da nsipabi yá bötsi 'mu.

Togo gi tsuhu
(Lk. 12:2-9)

26 Jange hinto gi tsuhuwa, ngetho hiñ'otho tema xi t'ögi ne hinda thandi, wa tema xi t'ot'a ñ'ontho ne hinda födi.

27 Nö'ö di ut'asehu ñ'ontho, utwabihu gatho ya jö'i, ha nö'ö di xi'ahu njantetho, möñhu nts'edi, da 'yo gatho ya jö'i.

28 Yo gi tsuhu togo ne da hyo'ahu, ngetho ri pahü hingi tsa da hyo'u. Tsuhu Jö togo pe'sa ar ts'edi da mehna ri pahü ne ri ndo'yohu har tsibi.

29 Nuya tsi ts'int'su hingi hmödi, t'unga yoho ha n'ar tsi kut'a, ha hinda za da da n'a har hai nu'mu hinda ungar seki Jö ar Dada.

30 Xi'ahuhmö. Ngetho ri xtöhu, Jö pödi hangu'u.

31 Jange yo gi ntsuhu, ngetho gi töfu ár nsu n'a mut'i ya ts'int'su.

32 Nö'ö togo da datkagi majöni ha yá nthandi ya jö'i xi bökagi, nuga n'e ma ga damajöni xi bökagi hár nthandi ma Dada bi 'bu mhets'i.

33 Ha nö'ö togo da kongagi ha yá nthandi ya jö'i, nuga n'ehe ma ga konga hár nthandi ma Dada bi 'bu mhets'i.

Ngetho xpa e ar Hesu ma da ñhe ya jö'i
(Lk. 12:49-53; 14:26-27)

34 Yo gi hu ri muihu xta e ga jö'sa ya tuhniwa har ximhai. Hin'ö, ma da gahni ngetho xta ehe.

35 Xta e ga heka ya jö'i: nuya t'u ma da doxa yá dada, nuya t'inxu ma da doxa yá nö'ö, ha nuya ts'ihwe ma da doxa yá tsa.

36 Nuyá ñ'uni ya jö'i ma da bonga ha yá nguse.

37 Nö'ö töte ár mhöte pe'spa ár dada wa ár nö'ö, ne m'efa ka mökagiga, hindi 'ñepi da dengagi. Ne nö'ö töte ár mhöte pe'spa ár t'u wa ár t'inxu, ne m'efa ka mökagi, hindi 'ñepanu n'ehe da dengagi.

38 Ne nö'ö togo hinda 'yent'a ár te da dengagi, hindi 'ñepi ga ñ'o'be.

39 Nö'ö togo xa suwa ár te har ximhai, ma da 'bedi. Ha nö'ö da 'be ár te tengagi, ma da dinga ár te hiñham'u da thege.

Ya hoga nthöhö mhets'i
(Mr. 9:41)

40 Nö'ö togo da 'ra'ahu ar seki go xi 'rakagiga, ha nö'ö togo 'raka ar sekiga go umba ar seki nö'ö togo xpa penkagi.

41 Nö'ö togo da umba ar seki n'ár m'ehni Jö ngetho mar m'ehni, ma da hñonga ar nthöhö ngu ar m'ehni. Ha nö'ö da

umba ar seki n'ar hogajö'i ngetho mar hogajö'i, ma da hñönga n'ar nthöhö mahyegi ngu hönnga n'ar hogajö'i.

⁴² Ne nö'ö togo da umba n'a tsi 'bada ar tsethe n'a nuya tsi hyoyayu tengagi, xa majöni di xi'ahu hinda 'be ár nthöhö.

11

Ar Xuwa Xixthe bi mehna yoho yá maxte ma ba k'ö'sa ar Hesu

(Lk. 7:18-35)

¹ Nu mi wa ar Hesu bi xipa nu'u 'ret'amayoho yá maxte teme nda mefi, bi ma ba tsonga ya hnini har hai'ö, mi uta ya jö'i ne mi mönga ar hoga mhö.

² Nú'mu mi o har fadi ar Xuwa Xixthe, bi 'yo gatho nö'ö mi ot'a ar Hesu, jange bi mehna yoho yá maxte ma ba k'öts'i,

³ ne bi 'ñembabi:

—Ha go ge'e ár m'ehni Jö ma nda ehe, wa ga to'mhe man'a.

⁴ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Di möhu ba xifu ar Xuwa nö'ö xka 'yohu ne xka hyanthu.

⁵ Nuya goda xo yá da, ya dowa 'yo, ya gogu ode, nu'u tsu ar tsit'ando'yo thits'i, nu'u xi du pengi nte, ha nuya tsi hyoya xi nsipabi ar hoga mhö.

⁶ Nzatho nö'ö togo hinda u ár mu xi zo ár gu nö'ö di pefi.

⁷ Nu mi boni bi ma yá maxte ar Xuwa Xixthe, ar Hesu bi ndui bi nonga ar Xuwa ne bi 'ñemba ya jö'i:

—Togo ma ga hyanthu har ot'at'ohö. Hage ma ga hyanthu n'ar ñ'ohö hinte mi pe'sa ár ts'edi, ngu n'ar xithi hwönda ar ndöhi. Hin'ö wain'ö.

⁸ Te ga poñhu ga hyanthu 'mu. Hage n'ar ñ'ohö mi he ya dutu ximhödi. Hin'ö, ngetho nu'u kö yá nzatho dutu 'bu ha yá ngu ya ndö'u.

⁹ Tema ga poñhu ma ga hyanthu 'mu. Hage n'ar m'ehni Jö. Hö, ne xa majöni di xi'ahu, hinge honse n'ar m'ehni Jö, pe'sa man'ar döta nsu.

¹⁰ Ngetho gehnu xki nhonga mam'et'o har T'ofu habu enö: Nuga di pehna ma m'ehni da m'et'o da hyok'a ar 'ñu.

¹¹ Xa majöni di xi'ahu, hinxi m'u man'ar ñ'ohö di töpa ár nsu ar Xuwa Xixthe. Mödi njap'uhmö, nö'ö ar tsi t'ulo xi yut'a hár ts'ut'wi Jö, töpa ár nsu ar Xuwa.

¹² Nuya pa bi ndui bi xixthe ya jö'i ar Xuwa ne nubyatho, ár ts'ut'wi Jö tho ar nhweni, ne honse nu'u umbyá mu go kut'u.

¹³ Gatho yá m'ehni Jö ne ár t'ofu ar Moise bi möñ'u nda e ár ts'ut'wi Jö, ha nu mi zo ar Xuwa Xixthe bi möñ'ö mi 'bap'utho nda zohe.

¹⁴ Nu'mu gi ne gi ñ'emuibihu, gehnu ar Elia xka 'yohu nda penga man'agi.

15 Nö'ö togo tu ár gu, dá 'yoxa nö'ö di mö.

16 Togo ga hekwabi nuya jö'i 'bu nuya payu. Nuyü, ñhehwi nuya bötsi hu ha ya tai, mafi ñ'engwi yá ñ'ohu.

17 Ne eñ'u: Da huxthe ma nthuzahe ne hinga nehü, da ntuhe ya thuhu nt'agi ne hinga nzoñhu.

18 Ngetho ba e ar Xuwa Xixthe, hinto mi ntsixkwi, ne hinto mi ñungwi, ne gi eñhu: Nthexkwi n'ar ts'ondöhi.

19 M'efa ba e Nö'ö Togo bi Njö'i, to gatho ntsixkwi ne ñungwi, gi eñhu n'ar ts'o'yo ne n'ar mihni, ár ñ'owi ya njotbojö ne ya 'yot'ats'oki. Nö'ö togo pe'sa ar mfödi, nhekithe ha yá hoga 'befi.

Yá mfei xi t'ekwa ya me'sku hnini

(Lk. 10:13-16)

20 M'efa ar Hesu bi ndui bi hñu'mba yá hmi ya hnini habu xki 'yot'a ya nt'udi, ngetho hinxki 'yot'wa yá ntso'mi, mödi xki hyandwa ár ts'edi Jö. Ne bi 'ñeñ'ö:

21 —Hwëkate'ihu gar menguhu Korasi ne gar me Bet-saidahu. Ngetho nu'mu ya me Tiro ne ya me Sidon xi hyanthmö ya nt'udi xi t'ot'a ha ri haihu, xi 'yot'wahmö yá ntso'mi, ne xi hyemhö ya he dumui, ne xi nkoxhmö ar 'bospi ntso'mi.

22 Jange nuga di xi'ahu, nunar pa da thös'ahu majöni, ri mfei hu ma da döta nö'ö ma da hñönga ya me Tiro ne ya me Sidon.

23 Ha nu'ahu gar menguhu Nkapernaum, ha gi hu ri muihu ma da njux'ahu mhets'i. Hin'ö, ma da t'e'ahu har 'bexui. Ngetho nu'mu har hai Sodoma xi t'othmö nuya nt'udi xka hyanthu, xi 'yot'wahmö yá ntso'mi, ne hinxi nhwati, di 'buhmö'u nuya payu.

24 Jange di xi'ahu, nunar pa da thös'ahu majöni, ri mfei hu ma da döta ár mfei ya me Sodoma.

Ba e gi tsukagihu, gi tsayahu

(Lk. 10:21-22)

25 Nor pa'ö ar Hesu bi ñö ne bi 'ñenö:

—Di nsunda'i, ma tsi Dada'i, gar Hmu mhets'i ne gatho ar ximhai. Di 'ra'a njamödi ngetho xka utwabi ri nt'uti nu'u ngu ya tsi bötsi hints'u te pödi, ne xka 'ñökwa nu'u ja yá mfödi ne ya nimfeni.

26 Ngetho njap'u xka numañhoge, ma tsi Dada'i.

27 M'efa bi 'ñemba nu'u mi 'buhnu:

—Gatho xi utkagi ma Dada. Hönse'ö pötka ma mfeni. Hinto pötwa ár m'ui ma Dada, hönse nuga ár T'ugi ne nu'u xta hwahni ga utwabi.

28 Ba ehü gatho nuya gi nduhü ne xi za'ahu, ne ga tuk'a ri 'benihu gi tsayahu.

²⁹ Ngu n'ar tsi boi nt'e*̄*i, hñõñh*̄*u ar zan'wei di hus'ah*̄*u, ne da ts*̄*a gi t*̄*engagih*̄*u ma m'ui, dar hogajõ'i ne hendar ñ'ets'i. Nu'mu gi 'buh*̄*u njap'u, hinda za'ah*̄*u ne hinda du ri muh*̄*u.

³⁰ Ngetho nunar zan'wei di hus'ah*̄*u, hingi hemb*̄*i gi tux*̄*u, ha nunar 'beni di tut'ah*̄*u, hingi h*̄*u.

12

Ya maxte bi doka ya ngõt'ē*i har pa ntsaya*
(Mr. 2:23-28; Lk. 6:1-5)

¹ Nuya pa'u ar Hesu ne yá maxte bi 'ranga ha ya hwöhi xki 'bot'a ya t'e*̄*i. Mar pa ntsaya, ha nuyá maxte mi tsu ar thuhu, jange bi ndui bi dokwa yá ngöhö ya t'e*̄*i, mi töki mi tsa'u.

² Mi hyanda ya denga'bepate, bi 'ñemba ar Hesu:

—Yo'ö ri maxte ot'a nö'ö hingi ho da 'yot'a har pa ntsaya.

³ Ha nunar Hesu bi döt*̄*wabi njawa:

—Ha hinxka neh*̄*u hab*̄*u enga nö'ö bi 'yot'a ar Dabi nú'mu mi z*̄*u ar thuhu, nö'ö ne yá ñ'owi.

⁴ Bi yut'ö hár nijö Jö, ne bi zi nuya thuhme xki 'bo'spa Jö, ha nö'ö ne yá ñ'oh*̄*u himi ho nda zi'u, hõnse ya möjö.

⁵ Ha hinxka neh*̄*u hár t'of*̄*o ar Moise, nuya möjö mpe har nijö, mödi ar pa ntsaya, hingi nhu ngu n'ar ts'oki.

⁶ Ha nuga di xi'ah*̄*u, 'bukwa n'a töpa ár nsu ar nijö.

⁷ Nu'mu gi pöhmöh*̄*u tema di bong*̄*a nö'ö mönga ár T'of*̄*o Jö hab*̄*u enö: Hindi ne gi hönkagih*̄*u ya m'oñh*̄*o. Nö'ö di ne, gi 'ñu ri nhwëkih*̄*u. Nu'mu xi zohmö ri mfenih*̄*u, hingi tsuhmöh*̄*u nuy*̄*u hinte xi 'yot'a nö'ö hingi njap'u.

⁸ Ngetho Nö'ö Togo ba e bi Njõ'i gehnu ár Hmu ar pa ntsaya.

Ar ñ'ohö xki 'yot'a ár 'ye
(Mr. 3:1-6; Lk. 6:6-11)

⁹ Ar Hesu bi thogi, ma ba kut'a ha yá nijö'u.

¹⁰ Ka mi 'buhnu n'ar ñ'ohö xki 'yot'a n'ár 'ye. Ne nuya denga'bepate bi 'yamba ar Hesu:

—Hage xiñho gi othe n'ar jö'i har pa ntsaya.

Bi 'yanga njap'u ngetho mi ne nda dinga te nda hyox'u.

¹¹ Ha nunar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Xi'mu gi 'ñeh*̄*u n'ar tsi deti ne da zo ha n'ar ots'i, ha hingi hñöh*̄*u mödi ar pa ntsaya.

¹² Ha hinge n'ar ñ'ohö töpa ár nsu n'ar tsi deti. Jange mahyoni ga oth*̄*u ar ñho mödi ar pa ntsaya.

¹³ Nu'mu ar Hesu bi 'ñemba ar ñ'ohö xki 'yot'a ár 'ye:

—Maka ri 'ye.

Nö'ö bi jap'u, ne dama bi dixa ár 'ye, ne bi gohi ngu nö'ö man'a.

¹⁴ Nu mi bong*̄*a ya denga'bepate, bi ñ'ut'i hanja nda ts*̄*a nda h*̄*u ar Hesu.

Ar 'bego xki hñuxa Jö

15 Ar Hesu mi pötho te mi beñ'u, bi zohnu bi ma, ne nzeje ya jö'i bi deni mi othebi yá hñeni.

16 Ne xa mi hu'mba yá muí hinto nda metwabi togo'ö.

17 Ne njap'u nda tho ngu xki mönga ar m'ehni Isaia nú'mu bi 'ñenö:

18 Gehnu ma hoga 'bego xta huts'i, togo di mödi ne jakagi ga njohya.

Ga umba ma Hñö,

da zohna gatho ya hnini 'bu hár nxidi ar ximhai, ne da xipabi'u xi 'ñep'u ar pa da thö'spa majöni.

19 Hinto ma da ntsahñökiwi, hinda ma da mafi, ne hinda ma da t'o ár mhö ha ya 'ñu.

20 Ma da hñu'mba yá muí nu'u hints'u pe'sa ár ts'edi yá ñ'emui, ngu n'ar xithi 'butho da dehmi.

Ma da me'spa ar nhwëki nu'u pe'sa n'a tsi tui ar ndo'mi, ngu n'ar tsibi funi.

Ne da japi da ntöte ar ñho.

21 Ne gatho ya jö'i 'bu hár nxidi ar ximhai da do'mba ár mfats'i uñ'ö.

Ar ñömañ'u t'emba ár Hñö Jö

(Mr. 3:20-30; Lk. 11:14-23; 12:10)

22 Nu'mu ar Hesu ba ts'impa n'ar jö'i mi gone ne mi goda, ngetho xki nthexkwi n'ar ts'ondöhi. Bi othe, ne dama bi za bi ñö ne bi hyandi.

23 Jange gatho ya jö'i xa mi 'yotho, ne mi enga n'a ngu n'a: —Hage go gehnu ár T'u ar Dabi 'mu.

24 Ha nuya denga'bepeate mi 'yoxa nö'ö mi mönga ya jö'i, bi 'ñeñ'u:

—Nunu hingi ense ya ts'ondöhi, hömpa ár ts'edi ar Belsebu ár ndö ya ts'ondöhi.

25 Nunar Hesu bi bötwatho yá mfeni'u, ne bi 'ñembabi:

—Nu'mu n'ar hnini da ñhege ne da ntunse, da jö'sase gatho nö'ö xi 'yot'e. Ha nu'mu da nt'utsase yá mengu n'ar ngu, hiñ'otho ár ts'edi, ne da nhwati.

26 Xi ar ts'ondöhi, hage da 'yense yá mits'ondöhiwi. Nu'mu da jap'u, hinte di pe'sa ár ts'edi ne xi nhwata gatho 'mu.

27 Gi eñhu nuga di enga ya ts'ondöhi ngetho di hömpa ár ts'edi ar Belsebu. Xi ri m'ehnihu, tema ts'edi hö'u enga ya ts'ondöhi 'mu. Go da hñup'a ri hmihu'u.

28 Ha nu'mu di hömpa ár ts'edi ár Hñö Jö di enga ya ts'ondöhi, pöhu 'mu, xi zokwa habu gi 'buhu ár ts'ut'wi Jö.

29 Hanja da za da yut'a n'ar bë hár ngu n'ar ñ'ohö xa di pe'sa ár ts'edi, da bëpa yá ñho nu'mu hinda xot'e m'et'o. Ne xta wadi hö, ja da tsá da bëpa yá ñho.

³⁰ Nu'u togo hindi ñ'o'be, ʉtsagi, ne nö'ö togo hindi mus'be mahyegi, go font'i.

³¹ Di xi'ahu, gatho ya ts'oki ot'a ya jö'i, ne gatho ya ts'ate möñ'u, ma da mpumbabi. Ha nö'ö togo da 'yemba ar ñömañ'u ár Hñö Jö, hinda ma da mpumbabi.

³² Nu'mu togo da zanga Nö'ö ba e bi Njö'i, ma da mpumbabi. Ha nö'ö togo da ñömañ'u ár Hñö Jö, hinda ma da mpumbabipya, ne hiñham'u da me'sa ar pumbate.

³³ Beñhu nu'mu ar za xiñho, ma da unga nö'ö xiñho n'ehe. Ha nu'mu ar za hingi ho, hingi ho nö'ö ma da uni, ngetho nö'ö te unga n'ar za, ja föp'u tema za'ö.

³⁴ Ts'ojö'ihu di hñöx'ahu ya k'eñö. Hanja da tsa gi möñhu nö'ö xiñho xa gar ts'ojö'ihu. Ngetho nö'ö ñuxa ha ri muihu, gehnu gi möñhu.

³⁵ Nö'ö togo benga ya hoga mfeni, mönga nö'ö xiñho, ha nö'ö benga ya ts'omfeni, mönga ya ts'omhö.

³⁶ Nuga di xi'ahu, gatho nö'ö te gi möñhu ne hingi jamasuhu, ja tema gi thöhu nú'mu xta thös'ahu majöni.

³⁷ Ngetho Jö ma da hñös'ahu majöni gatho nö'ö gi möñhu, ne da nsi'ahu ri hogajö'ihu wa ri ts'om'uihu.

Ya ts'ojö'i a n'ar nt'udi
(Lk. 11:29-32)

³⁸ Nu'mú 'ra ya böt'ofu ne ya denga'bepeate mi 'buhnu, bi ñemba ar Hesu:

—Utate, di ne ga hanthe gi 'yot'a n'ar nt'udi, njap'u da nheki xpa peñ'a Jö.

³⁹ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Ya ts'ojö'i 'bu nuya payu adi da hyanda n'ar nt'udi, ne hinte ma nt'udi da t'umbabi, honse ár nt'udi ar m'ehni Honas.

⁴⁰ Ngetho nö'ö bi ñ'o hñupa ne hñuxui mbo ár mu'i ar döta hwö. Ma da njap'u Nö'ö Togo ba e bi Njö'i, ma da m'u hñupa ne hñuxui hár mu'i ar hai n'ehe.

⁴¹ Nuya me Ninibe ma da nanga har thöxamajöni, ne ma da hñu'mba yá hmi nuya jö'i 'bu nuya payu. Ngetho nu'u bi 'yot'wa yá ntso'mi nú'mu mi zo ar Honas, ha 'bukwa n'a töpa ár nsu ar Honas.

⁴² Nunar 'behñö mar ndö ndi 'ñe mak'angi, ma da nanga har thöxamajöni, da hñu'mba yá hmi nuya jö'i 'bu nuya payu. Ngetho nuna ba e har yap'u hai nda 'yo'spa ár mfödi ar Salomon, ne gi 'buhwihuwa n'a xa töpa ár nsu ar Salomon.

Ar ts'ondöhi bi pengi
(Lk. 11:24-26)

⁴³ Nep'u ar Hesu bi 'ñenö:

—Nu'mu n'ar ts'ondöhi da hye n'ar jö'i, da ñ'o ha ya ot'at'ohö di hongu habu da ntsaya, ne hinte tini,

44 n'a nda bense ne da 'ñenö: Xi'mu ga penga ha ma ngu da poni. Ne xta zohö da dini hinto di 'bui, xi njoki ne xi thoki xiñho.

45 Nu'mu nö'ö ar ts'ondöhi'ö ma da hyonga ma yoto yá mits'ondöhiwi di töte yá nts'o, ne da kut'i da m'uhwi. Ne nunar 'befa m'ui nunar jö'i xki hyehmö ar ts'ondöhi, di töte ár nts'o hinge ngu 'bet'o. Ma da thota yá nts'o nuya jö'i 'bu nuya payu n'ehe.

Ár nönö ne yá jödö ar Hesu

(Mr. 3:31-35; Lk. 8:19-21)

46 Ar Hesu himi jwatho nda zo ya jö'i, n'a mbi zota ár nönö ne yá jödö mi 'ba nthi mi ne nda ñöwi.

47 N'a togo bi 'ñembabi:

—Ri nönö ne ri jödö bi 'bahnu nthi, ne gi ñöwi 'nö.

48 Ar Hesu bi döt wabi'ö:

—Togo ma nönö ne ma jödö.

49 Bi uti habu mi 'bu yá maxte, ne bi 'ñenö:

—Go gehyu ma nönö ne ma jödö.

50 Ngetho gatho nu'u ot'a ngu mönga ma Dada bi 'bu mhets'i, gehyu ma jödö, ma nju ne ma nönö n'ehe.

13

Ár 'bede ar mot'i

(Mr. 4:1-9; Lk. 8:4-8)

1 Nunar pa'ö ar Hesu bi bongga har ngu habu mi 'bui, ne bi ma ba hu har ñönthe.

2 Bi wat'a nze ye ya jö'i habu mi 'bu'ö, jange bi boxa ha n'ar motsa ne ka bi hñuxnu, ha gatho ya jö'i mi 'ba har ñönthe.

3 Ne bi metwabi nze ye ya 'bede mi utwabi. M'et'o bi me n'ár 'bede n'ar mot'i ne bi 'ñenö:

—N'ar mot'i bi boni ma ba pot'a ár hwöhi.

4 Nú'mu mi mpot'i, n'a tui bi zo har 'ñu, ba e ya ts'int's'u bi go bi za.

5 Man'a tui bi zo ha ya do habu himi köxa nze ye ar hai. Ngut'a bi k'ont's'i ngetho himar mpidi ar hai.

6 Ne nu mi boxa ar hyadi bi hwixki. Himi tsá nda nunga yá 'yu, jange bi 'yot'i.

7 Man'a tui bi zo habu mi ja ya 'mini, bi xuhña ne bi ot'i.

8 Ha man'a tui bi zo habu mar ñho ar hai, xa bi unga n'ar hoga sofo, 'ra n'a nthehe, ma'ra hñun'ate, ne ma'ra n'atema'ret'a n'a ngu n'ar 'bai.

9 Nö'ö togo tu ar gu da 'yode, dá 'yoxa nö'ö te di mö.

Yo'ö ar Hesu mi zo m'ede ya jö'i

(Mr. 4:10-12; Lk. 8:9-10)

10 M'efa yá m̄xte bi wat'a habu mi 'bu ar Hesu ne bi 'ñembabi:

—Yo'ö gi zo m'ede ya jö'i.

11 Ar Hesu bi döt'wabi ne bi 'ñembabi'u:

—Nu'ahu, Jö ut'ahu nö'ö hinxki fö mam'et'o tengu ár ts'ut'wi, ha nu ma'ra hinxi t'utwabi.

12 Ngetho nö'ö to pets'i, ma da thu'spabi, ha nö'ö hinte pets'i, ma da thömba xoqe.

13 Jange di zo m'ede, ngetho tu yá da, ne hingi handi, tu yá gu, ne hingi ode, ne hingi tso yá mfeni.

14 Thohyu ngu bi mönga ar m'ehni Isaia nú'mu bi 'ñenö:

Ma gi 'yohu, ne hinda zo ri mfenihu.

Ma gi hyanthu, ne hingi pöhu teme di bönga nö'ö gi hanthu.

15 Ngetho nuya jö'iyu xi japi xi më yá ñö,

ne hingi ne da 'yoxa nö'ö ode.

Xi ts'ant'a yá da,

njap'u hinda xo yá da da hyandi,

ne hinda zo yá gu,

hinda kwata ha yá müi,

ne da hñuxka yá da,

ha nuga da tsä ga umba ar nzaki.

16 Ha nu'ahu, nzätho ri dasehu xka hyanthu, ne ri gusehu xka 'yohu.

17 Ngetho xa majöni di xi'ahu, nzeye yá m'ehni Jö ne ma'ra ya hogajö'i, mi nemhö nda hyanda nö'ö gi hanthupya, ha himbi tsä bi hyant'u. Ne mi nemhö nda 'yoxa nö'ö gi ohupya, ha himbi 'yox'u.

Ar Hesu bi mönga tema di bönga ár 'bede ar mot'i

(Mr. 4:13-20; Lk. 8:11-15)

18 'Yohupya tema di bönga ár 'bede ar mot'i da xi'ahu.

19 Nö'ö togo da 'yoxa ar mhö nomba ár ts'ut'wi Jö ne hinda zo ár mfeni, m'efa da e ar ts'ondöhi ne da hñömba ar mhö xki zomhö hár müi, gehnu nö'ö n'a tui bi zo har 'ñu.

20 Nu'u ma'ra bi zo ha ya do, ngu nö'ö bi 'yoxa ár mhö Jö ne da njohya da hñöni.

21 Ha hinxi 'ñet'a xiñho hár müi nunar mhönu, jange xta e ya thogi ne ya nt'utsa ngetho xi hñömgä ma mhö, da 'wege, ngu ar t'ei hinxi nunga ár 'yu ngut'a da 'yot'i.

22 Nö'ö n'a tui bi zo habu mi ja ya 'mini, gehyu nuya xi 'yoxa ár mhö Jö, ne dama bi 'be ar 'ñ'emüi, ngetho tupa ár müi gatho nö'ö te jawa har ximhai, ne ñhegi da ka ar bojö. Gathoyu da jö'sa ar mhö, jangutho ar t'ei hinte bi uni.

23 Ha nu ma'ra bi zo habu mar ñho ar hai, gehyu nuya bi 'yoxa ár mhö Jö ne bi zo yá mfeni. Xa bi unga n'ar hoga zofoyu,

'ra bi unga n'anthebe, 'ra hñun'ate, ha nu ma'ra n'atema'ret'a n'a ngu n'ar 'bai.

Ár 'bede ar t'ei ne ar nxot'o

²⁴ M'efa ar Hesu bi metwabi'u man'ar 'bede ne bi 'ñenö:

—Ár ts'ut'wi Jö bi 'bu mhets'i jangu n'ar mot'i bi ma hár hwöhi ba pot'a ar t'ei xi thahni.

²⁵ Ha nú'mu mi ö yá 'bego, ba e ár ñ'uni ne bi mot'wa ya nxot'o hár hwöhi xki mot'a ar t'ei, ne bi ma.

²⁶ Nu mi te ar t'ei ne mi fudi nda ngöhö, bi k'onts'a ar nxot'o 'mu n'ehe.

²⁷ Nuya 'bego bi ma ba anga nö'ö togo ár meti ar hwöhi ne bi 'ñembabi'u: Tsi ndada, ha hinga pot'a ar t'ei xki nthahni ha ri hwöhi. Xi'mu ha xpa e nuya nxot'o 'mu.

²⁸ Nor ñ'ohö'ö bi 'ñemba yá 'bego: Zage n'a ma ñ'uni xi mot'i. Nuyu bi 'ñembabi 'mu: Ha gi ne ma ga k'use ya nxot'o.

²⁹ Nö'ö togo ár meti ar hwöhi bi dödi ne bi 'ñembabi'u: Hin'ö, yo gi k'usu ngetho yo ma da k'uxkwi ya t'ei n'ehe.

³⁰ Hyehup'u da tewi mahyegi, ne nu xta zo ár pa ar sofo, ga xipa ya xathe da xat'a m'et'o ya nxot'o da dut'i, ne da gö'sa har tsibi da zöt'i. Ha nor t'ei da munts'i da kwata ha ma t'u.

Ár 'bede ar ndamurtasa bi 'bot'i

(Mr. 4:30-32; Lk. 13:18-19)

³¹ Ne ar Hesu bi metwa man'ar 'bede ne bi 'ñembabi:

—Ár ts'ut'wi Jö bi 'bu mhets'i ñhehwi n'ar ndamurtasa bi mot'a n'ar ñ'ohö hár hwöhi.

³² Nö'ö ar nda'ö xa tsi t'ulo töta gatho nu ma'ra. Ha nu xta te, töta gatho nu ma'ra ya k'ani, habu bi e ya ts'int's'u köxa yá m'afi.

Ár 'bede ar njoxthuhme

(Lk. 13:20-21)

³³ Bi xipa man'ar 'bede ne bi 'ñembabi:

—Ár ts'ut'wi Jö bi 'bu mhets'i ñhehwi ar njoxthuhme bi pant'a n'ar 'behñö ha guto hwada ar juni, ne bi do'mi bi joxa xoge.

Teme mi japa ar Hesu ya 'bede

(Mr. 4:33-34)

³⁴ Ar Hesu gatho nö'ö te mi xipa ya jö'i, mi xipa m'ede. Nu'mu himar 'bede hinte mi xipabi.

³⁵ Njap'u bi thogi ngu xki mönga maham'u ár m'ehni Jö nú'mu bi 'ñenö:

M'ede ma ga zo ya jö'i,

Ma ga mönga nö'ö xki t'ögi nú'mu mi thoka ar ximhai.

Ar Hesu bi mönga teme di bonga ár 'bede ar t'ei ne ar nxot'o

³⁶ Ar Hesu mi wadi bi 'ñe ya jö'i, bi ma har ngu habu mi 'bui, ne bi wat'a yá m̄axte, bi 'ñembabi:

—Xi'mu gi xikagihe teme di bonga ár 'bede ar nxot'o 'ba har hwöhi.

³⁷ Ar Hesu bi döt wabi'u ne bi 'ñenö:

—Nö'ö togo pot'a ar t'ei xi thahni, gehnu Nö'ö Togo ba e bi Njö'i.

³⁸ Ar hwöhi gehnu ar ximhai, ha nö'ö ar t'ei xi thahni, gehyu nu'u 'bu hár ts'ut'wi Jö. Ha nunar nxot'o, nuya tēga ar ts'ondöhi.

³⁹ Ar ñ'uni pot'a ar nxot'o, ar ts'ondöhi. Nunar sofo gehnu ár ngöts'i ar ximhai, ne nuya xathe gehyu yá enxe Jö.

⁴⁰ Jangu ya xat'ei 'weka ar nxot'o da ts'öt'i, njap'u hár ngöts'i ar ximhai, ya enxe ma da 'weka nuya jö'i tēga ar ts'ondöhi.

⁴¹ Nö'ö Togo ba e bi Njö'i ma da mehna yá enxe da guka hár ts'ut'wi gatho nuya 'yot'ats'oki ne nu'u japa ma'ra da nts'oki.

⁴² Ne ma da t'ut'a har tsibi, ka ma da nzonu ne da guxtya ts'i di tho ya ugi.

⁴³ Ne nu'u ya hogajö'i ma da yot'u ngu ar hyadi núnu mhets'i, habu bi 'bu ár ts'ut'wi Jö yá Dada. Nu'u togo tu yá gu da 'yode, dá 'yoxa nö'ö di mö.

Ár 'bede ar m'ets'i t'agi

⁴⁴ Ár ts'ut'wi Jö bi 'bu mhets'i ñhehwi n'ar m'ets'i t'a har hai. Nunar m'ets'inu bi dinga n'ar jö'i, ne bi mengi bi 'ñö man'agi. Ne xa bi njohya bi ma ba pa gatho nö'ö mi pets'i, bi danga ar hai habu mi t'a ar m'ets'i.

Ar nzatho do xa xi mhödi

⁴⁵ Nunár ts'ut'wi Jö bi 'bu mhets'i jangu n'ar ma hongá ya nzatho do xa xi mhödi.

⁴⁶ Nu mi dinga n'ar hoga do, bi ma ba pa gatho nö'ö mi pets'i ne bi ma ba tai.

Ar nt'ats'i

⁴⁷ Ár ts'ut'wi Jö bi 'bu mhets'i jangu n'ar nt'ats'i njöt'a har dehe ne tsant'ö ar zu'we bi guts'i.

⁴⁸ Nu xta ñuxa yá nt'ats'i, nuya nguxhwö da guka har ñönthe, ne da hñudi da hwahna nuya xiñho da 'yut'a ha yá 'bots'e, ne nu ma'ra hingi ho da 'yenga nthi.

⁴⁹ Ma da njap'u xta göxa ar ximhai, da e ya enxe da 'weka ya ts'om'ui xi nthöskwi ya hogajö'i.

⁵⁰ Ne da thot'a har tsibi, ka ma da nzonu ne da guxt'a yá ts'i.

Ya 'ra'yo ne ya gönga m'ets'i

⁵¹ Nu mú ar Hesu bi 'yanga yá m̄axte:

—Ha xi zo ri mfenihu gatho nö'ö xta xi'ahu.

Bi dö'u ne bi 'ñeñ'u:

—Hö, ma tsi Hmu'ihe.

⁵² Nu'mu nö'ö bi 'ñembabi'u:

—Njap'u n'ar böt'ofö pötwa xiñho ár ts'ut'wi Jö, ñhehwi n'ar dada pe'sa ár m'ets'i, ne juka nu'u mi ja maham'u ne nu'u ja getya xi nja.

Ar Hesu mi 'buhnu Nasare

(Mr. 6:1-6; Lk. 4:16-30)

⁵³ Mi wadi bi mönga nuya 'bedeyu, bi ma bi zohnu nunar hnininu.

⁵⁴ Ne bi zonga hár hai'ö, mi kut'a ha yá nijö mi uti, ne nuya jö'i xa mi 'yotho ne mi eñ'u:

—Ha xpa tinga ar mfödi ne ar ts'edi da 'yot'a nuya döta nt'udiyu.

⁵⁵ Ha hinga gehnu ár t'u ar hyenza. Ha hingar Maria ár nönönu, ne ár jödö ar Hakobo, ar Huse, ar Simu ne ar Huda 'mu.

⁵⁶ Ha hinga di 'buhwihüwa yá nju n'ehe. Ha xpa pöhnü gatho nö'ö mö ne ötnü 'mu.

⁵⁷ Ne nuya mengunu xa mi tsot'a yá müi, jange ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—N'ár m'ehni Jö habu gatho hnumansu, ha nu hár haise hin'ö, ne hár nguse.

⁵⁸ Jange himbi 'yot'a nzeýe ya döta nt'udinü, ngetho ya jö'i himi ñ'emüibi.

14

Bi tho ar Xuwa Xixthe

(Mr. 6:14-29; Lk. 9:7-9)

¹ Nuya pa'u ar ndö Erode bi zo ár gu gatho nö'ö mi ot'a ar Hesu.

² Ne bi 'ñemba yá 'bego:

—Nö'ö ar ñ'ohö'ö, gehni ar Xuwa Xixthe xi mengi xi nte, jange pe'sa nor ts'edi'ö.

³ Ar Erode mi mönga njap'u ngetho xki gu ar Xuwa Xixthe, xki döt'i, ne xki got'a har fadi. Nunü mi hökwahmö hinga nda m'uhwi ar Erodia ár 'behñö ar Lipe ár jödöp'u'ö.

⁴ Ngetho ar Xuwa Xixthe xki 'ñemba ar Erode:

—Hingi ho gi 'buhwi nunar 'behñönu.

⁵ Jange ar Erode mi ne nda hyo. Himbi 'yot'e ngetho mi tsu ya jö'i, nuyu mi jamfi már m'ehni Jö.

⁶ Ha n'agi mi t'ot'wa ár dango ar Erode, núnár t'inxu ar Erodia bi nei mada gatho nu'u mi 'buhnu, ha nu ar Erode xa bi numañho.

⁷ Jange bi ñöt'wabi nda umba gatho nö'ö nda 'yadi, ne bi 'ñet'a made Jö.

⁸ Nu'mú ar nxutsi bi 'ñemba ar Erode:

—Di ne gi 'rakagiwa ár ñö ar Xuwa Xixthe ha n'ar manza.
Go bi 'ya'ö ngetho ár nönö xki 'yut'i tema nda 'yadı.

⁹ Ar ndö Erode xa bi zot'a ár müi. Mödi njap'u himbi tsa bi ponga ár ne, ngetho xki 'ñet'a made Jö, ne xki 'yoxa gatho nu'u mi 'buhwinu har mexa. Jange bi mó nda t'umbabi.

¹⁰ Ne bi möñ'ö nda thekwa ár ñö ar Xuwa Xixthe har fadi.

¹¹ Ba thömpa ár ñö ha n'ar döta manza, bi t'umba ar nxutsi, ne nunu bi hñö'spa ár nönö.

¹² M'efa bi zo yá maxte har fadi habu mi jothmö, bi hñö'spa ár ndo'yo ma ba aji, ne bi ma'u ba xipa ar Hesu nö'ö xki thogi.

Ar Hesu bi 'winga tho ngudminthebe ya jö'i

(Mr. 6:30-44; Lk. 9:10-17; Jn. 6:1-14)

¹³ Mi 'yo ar Hesu njap'u, bi boxa ha n'ar motsa, bi 'ranga 'randi ar dehe, bi ma habu hinto mi 'bui. Ha nu mi 'yo ya jö'i ndi manu, ba ponga ha ya hnini, bi ma watho ma ba k'öts'i.

¹⁴ Nu mi bongar ar Hesu har ñönthe, bi hyandi mi 'buhnu nzeje ya jö'i mi to'mi. Xa bi hwëki ne bi othebi yá hñeni.

¹⁵ Nu mi nde bi wat'a yá maxte habu mi 'ba'ö, ne bi 'ñembabi: —Pehna ya jö'i ma da danga te da zi ha ya t'ulo hnini, ngetho bi nde, ne te da dingwa habu di 'buhu.

¹⁶ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Hinda ma da hyonga te da ziyu, go ma gi umfu.

¹⁷ Nuyá maxte bi dödi ne bi 'ñeñ'u:

—Habu ga tiñhe tema ga umfeyu. Hõse 'bukwa kut'a ya thuhme ne yoho ya tsi hwö.

¹⁸ Ne ar Hesu bi 'ñenö:

—Ba hõhuwa.

¹⁹ M'efa bi xipabi ya jö'i nda hñu ha ya doni. Ne bi gu nu'u kut'a ya thuhme ne yoho ya tsi hwö, bi no'sa mhets'i bi jöpi, bi heke ne bi thokwabi yá maxte, ne nuyu bi hembra ya jö'i.

²⁰ Gatho ya jö'i bi ñuni ne xa bi niñö, ha nuya xeni bi bongi bi njo, ne bi ñhu'sa 'ret'amayoho ya 'bots'e.

²¹ Nu'u togo bi ñuni mi tsu ngu ngudminthebe ya ñ'ohö, himbi yut'a ar m'ede ya 'behñö ne ya bötsi.

Ar Hesu mi 'yoda mañö ar dehe

(Mr. 6:45-52; Jn. 6:15-21)

²² Nep'u ar Hesu bi xipa yá maxte nda boxa har motsa, ne nda m'et'o ndi ma 'randi ar dehe. Nö'ö nda gotho nda 'ñe ya jö'i.

²³ Nu mi ñ'ehwi gatho ya jö'i, bi boxase har t'ohö ma ba apa Jö. Nu mi nxui mi 'busenu har t'ohö.

²⁴ Ha nunar motsa mi 'yo madedar ñhönthe, ne xa mi mfets'i ngetho mi ntoxkwi ar ndöhi.

²⁵ Ngu n'ar hñumxudi ar Hesu bi ma ba tsu yá maxte, mi 'yoda mañö ar dehe.

²⁶ Nuyá maḁte mi hyandi mi 'yo mañö ar dehe, xa bi ntsu ne mi eñ'u:

—Atho di hanthü n'ar pite.

Ne xa mi mafi mi ntsu'u.

²⁷ Ha nunar Hesu bi zofo ne bi 'ñembabi'u:

—Go gekaga, yo gi ntsuhü.

²⁸ Nu'mú ar Pedro bi 'ñenö:

—Ma tsi Hmu'i, nu'mü xa majöni go ge'e, 'bepkagi ga 'yo mañö ar dehe ma ga tsu'i.

²⁹ Ne ar Hesu bi 'ñembabi:

—Ba e xö.

Ar Pedro bi gö har motsa, bi ma nda tsu ar Hesu mi 'yoda mañö ar dehe.

³⁰ Ha nu mi za ar ndöhi bi zu, jange bi ndui bi yu har dehe.

Dama bi mafi ne bi 'ñenö:

—Ma tsi Hmu'i, juxkagi, 'buḁtho ga jöt'i.

³¹ Nu'mú ar Hesu ngut'a bi pent'i, ne bi 'ñembabi:

—Yo'ö ga ntsu, ha hingi ñ'emui.

³² Bi boxkwi har motsa, ne ngut'a bi ntsaya ar ndöhi.

³³ Nu ma'ra xki go har motsa ba e bi nsunda ar Hesu, bi ndandihmö ne bi 'ñenö:

—Xa majöni go ár T'u'i Jö.

Ar Hesu bi othe ya dathi núnu Genesare

(Mr. 6:53-56)

³⁴ Ne bi zoñ'u 'randi ar dehe har hai Genesare.

³⁵ Nuya mengunu mi bö'u mar Hesu togo xki zonu, bi xañ'u ar 'bede gatho ár nthe'ti nor hai'ö, ne ba ts'impa gatho ya dathi.

³⁶ Ha nuyu honse mi adi nda thegi nda damba ár ñöni ár pat'i, ne gatho nu'u mi thambabi mi thits'i.

15

Nö'ö japi da ts'oka ar jö'i

(Mr. 7:1-23)

¹ Nu'mú 'ra ya böt'ofö ne 'ra ya denga'bepate xki 'ñe Herusalen nda k'önga ar Hesu, bi wat'i ne bi 'ñembi:

²—Yo'ö ri maḁte ts'okwa ár nt'umbi ma palehu bi zoju. Yo'ö hingi xu'ye m'et'o nú'mü ñuni.

³ Nu'mú ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Xi nu'ahu, yo'ö gi ts'ojwu ár 'bepate Jö gi teñhu nuya ri nt'umbihu.

⁴ Ngetho Jö bi mönga njawa: 'Ñe'spa ár nsu ri dada ne ri nönö, ha nö'ö togo da zanga ár dada wa ár nönö, hinda ma da k'ont'i da tho.

⁵ Mödi nu'ahū gi eñhū xiñho togo da 'ñemba ár dada wa ár nönö: Hinda tsā ga fax'a'i, ngetho nö'ö ma nga 'ra'ahmō, xta ñöt'wa Jö.

⁶ Njap'u gi et'a ri xuthahū hinda t'e'spa ár nsu ár dada wa ár nönö. Jange xka ts'okwabihū ár 'bepate Jö gi teñhū ri nt'umbihū.

⁷ Xa gar nemhñöhū. Xa majöni xi zu'ahū nö'ö bi mönga ar m'ehni Isaia nú'mū bi 'ñienö:

⁸ Nuya jö'iyū oxta mañö enö eska ma nsu, ngetho himbi ponga ha yá mui.

⁹ Tema ñho'ö eska ma nsu, embabi n'ar hoga nt'uti nö'ö xi bense'u.

¹⁰ Nep'u ar Hesu bi zo ya jö'i nda wat'i, ne bi 'ñembabi:

—'Yoxū xiñho nö'ö ma ga xi'ahū, ne da zo ri mfenihū.

¹¹ Hingi ts'oka ar jö'i nö'ö kut'a hár ne. Nö'ö poni hö, ts'ok'ö.

¹² M'efa bi wat'a yá maxte habū mi 'bu ar Hesu, ne bi 'ñembabi'u:

—Ha gi öde, nuya denga'bepate xa bi mbo yá kwe mi 'yoxa nuya mhö ga mö.

¹³ Ar Hesu bi dötwabi yá maxte ne bi 'ñembabi:

—Gatho nuya doni hinxi mot'a ma dada bi 'bu mhets'i, ma da nk'uts'i.

¹⁴ Hyehup'u ya goda ne da gumhö yá migodawi. Nu'mū n'ar goda da guhna man'ar goda, da zowi har ots'i.

¹⁵ Ar Pedro bi 'yamba ar Hesu ne bi 'ñembabi:

—Xikagihe tema di bonga nö'ö ar 'bede xka mö.

¹⁶ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Ha hinxi zo ri mfenihū n'ehe.

¹⁷ Ha hingi pöhū, gatho nö'ö gi tsihū, di ma ri muhū ne da thogi gi 'yeñhū.

¹⁸ Ha nu'mū gi beñhū ya ts'omfeni, go di bonga ha ri nehū, ne go da ja'ahū gi nts'ojū.

¹⁹ Ngetho ha yá ne ya jö'i ka bi pomp'u ya ts'omfeni, ngu ar ntho, ar ts'inga nthöti, ar m'engwi jö'i, ar mfë, ar nhemhñö ne ar ts'ate.

²⁰ Gehyū ts'oka ar jö'i. Ha nö'ö hingi xuka ár 'ye m'et'o, m'efa da ñuni, nö'ö hinte ma ts'oki ot'e.

*Ár ñ'emui nunar 'behñö me Nkanan
(Mr. 7:24-30)*

²¹ Ar Hesu bi gu ar 'ñu bi ma ha yá hai ya hnini Tiro ne Sidon.

²² N'a mba eta n'ar 'behñö me Nkanan xa mi mafi mi enö:

—Tsi Hmu, ár T'u'i ar Dabi, hwëgagi. Ma t'inxu xa nthexkwi ne xa feka n'ar ts'ondöhi.

²³ Ha nunar Hesu hinte bi döti. Nu'mū nuyá maxte bi ma ba tsudi ne bi 'yapa ar möte mi embabi:

—Xipabi da ma, ngetho xa mafi 'befa möte ma xuthahū.

24 Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Nuga hõnse xpa m'enkagi ga munsa ya me Israel jangu ya tsi deti xi m'edi.

25 Nu'mú ba ep'u nunar 'behñö'ö, bi ndandihmö hár wa ar Hesu, ne bi 'ñembi:

—Ma tsi Hmu'i, faxkagi.

26 Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Hage xiñho da thõmba ár ñhuni ya bötsi ne da t'umba ya 'yo.

27 Nunar 'behñõnu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Majõni nõ'ö gi mö. Mödi njap'u, nuya 'yo tsipa yá bone yá hmu tã har mexa.

28 Nu'mú ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Tsi 'behñö, xa döta ri ñ'emui. Dá njap'u ngu xka 'yadi.

Ne ja bi dixnu ár t'inxu.

Ar Hesu bi othe nzeye ya dathi

29 Ar Hesu bi zõnu nor hai'ö, bi thogi bi ma ba tsonga hár ñõni ar ñhõnthe Ngallilea, ne bi boxa mañõ ha n'ar ngwani, ma ba huhnu.

30 Ne bi zõnu nzeye ya jö'i mi tsi ya dowä, ya godä, ya gone, ya do'ye ne ma nzeye ya dathi. Ba ts'ihì bi m'okwa hár wa ar Hesu, ne nõ'ö mi othe.

31 Jange nu'u ya jö'i mi 'buhnu xa mi 'yõtho mi ode nda ñõ ya gone, nuya do'ye mi thits'i, nuya dowä mi 'yo, nuya godä mi handi. Ne gathõ'u mi nsunda Jö ár Dada ya me Israel.

Bi t'inga tho yon'atenthebe ya jö'i

(Mr 8:1-10)

32 M'efa ar Hesu bi zõna yá mæxte ne bi 'ñembabi'u:

—Di hwëka nuya jö'iyu, ngetho pe'sa hñupa di ñ'ohu ne hinte hõ te da ziyu. Hindi ne ga pehna yá ngu hinte xi zi, yo ma da went'a har 'ñu.

33 Nu'mú nuyá mæxte bi 'ñembabi:

—Habü ga tiñhuwa har ot'at'ohõ nzeye ya thuhme, ne ga 'wiñhu gathõ nuya jö'iyu.

34 Har Hesu bi 'yambabi'u:

—Hangü ya thuhme gi hõhu.

Nuyá mæxte bi dödi ne bi 'ñeñ'u:

—Yoto, ne 'ra ya tsi hwö.

35 Ne ar Hesu bi 'bepa ya jö'i nda hñu har hai.

36 Bi gü nu'u yoto ya thuhme ne nuya tsi hwö, bi umba njamödi Jö, bi xëka nuya thuhme ne bi umba yá mæxte nda thokwa ya jö'i.

37 Gathõ ya jö'i bi ñuni ne bi niñõ'u. Nep'u bi njo nuya xeni thuhme xki bongi, ne bi ñhu'sa yoto m'ots'e.

³⁸ Gatho nu'u xki ñuni, mi tsu ngu yon'atenthebe ya ñ'ohö, himbi yut'ar m'ede ya 'behñö ne ya bötsi.

³⁹ Ne ar Hesu bi ñ'ehwi ya jö'i, ne bi boxa har motsa bi ma har hai Magdala.

16

Ar t'a nt'udi

(Mr. 8:11-13; Lk. 12:54-56)

¹ Ba e ya denga'bepate ne ya dengamöjö, ma ba honga ar Hesu nda tsati, ne mi apabi nda uta n'ar nt'udi ndi 'ñe mhets'i.

² Nö'ö bi döti ne bi 'ñembi:

—Nu'ahu, nu'mu gi hanthu mhets'i xi ntheni 'bu nde, gi eñhu: Xudi ma da ñhoga mpa.

³ Ha nu'mu gi hanthu xi thenga ya gui 'bu xudi, gi eñhu ma da ndö'ye. Nemhñöhu, hanja gi hanthu nú'mu mponga mhets'i, ne hinxka hyanthu ya nt'udi ponga nuya payu, ne njap'u gi pöhmöhu xi zo ya pa xi benga Jö.

⁴ Nu'ahu gar ts'ojö'ihu xka hyehu Jö, jange gi ahü da t'a'ahu n'ar nt'udi di 'ñe mhets'i. Ha hinte ma nt'udi ma da t'a'ahu, honse ár nt'udi ar Honas ár m'ehni Jö.

Ne bi zohnu bi gu ar 'ñu bi ma.

Yá nt'uti ya denga'bepate

(Mr. 8:14-21)

⁵ Mi zoñ'u 'randi ar dehe, ka bi böhnü yá maxte xki mpumhni nda hñöxa te nda zi'u.

⁶ Ne ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Zot'a ri dahü ne jamasubihu yá nt'usthuhme ya denga'bepate ne ya dengamöjö.

⁷ Nuyá maxte mi ense n'a ngu n'a:

—Mönga njap'u ngetho hinda höhu ar thuhme ga tsihu.

⁸ Mi böta ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Tema jamfi gi pe'su. Yo'ö xa tup'a ri muihu nö'ö tema gi tsihu.

⁹ Ha hingi tsoda ri mfenihu. Wa xka pumhnihu da hembra ngudminthebe ya jö'i, ne hangu m'ots'e ya xeni ga johu.

¹⁰ Ne ha hingi beñhu nu'u yoto ya thuhme da hembabi yon'atenthebe ya jö'i, ne hangu m'ots'e ya xeni ga johu n'ehe.

¹¹ Hanja himbi zo ri mfenihu nö'ö ar nt'usthuhme da xi'ahu. Hindi xi'ahu nö'ö ar thuhme ga pumhnihu. Nuga di xi'ahu gi jamasuhu yá nt'usthuhme ya denga'bepate ne ya dengamöjö.

¹² Nu'mú hö, ka bi zo yá mfeni'u, nunar Hesu himi xipabi'u nda jamasu ar nt'usthuhme ts'i. Mi xipabi'u nda jamasu yá nt'uti ya denga'bepate ne ya dengamöjö.

Ar Pedro bi damajöni
(Mr: 8:27-30; Lk. 9:18-21)

¹³ Mi zoñ'u har hai get'u Nsesarea Filipino, ar Hesu bi 'yanga yá maxte ne bi 'ñembabi'u:

—Nú'mu nhonga Togo ba e bi Njö'i, togo benga ya jö'i ge'ö 'nö.

¹⁴ Bi dö'u njawa:

—'Ra enö gar Xuwa Xixthe. Ma'ra gar m'ehni Elia, ha ma'ra enö gar Heremia wa man'ár m'ehni Jö mi 'bu mam'et'o.

¹⁵ Nu'mú ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Xi'ahü, togo gi eñhü go gekaga.

¹⁶ Ar Simu Pedro bi dödi ne bi 'ñenö:

—Nu'ge gar Kristo xi t'ex'i gi ndö, ár T'u Jö togo höse ar te.

¹⁷ Nu'mú ar Hesu bi 'ñembabi:

—Simu ár t'u'i ar Honas, xa xi jöp'a Jö ma Dada bi 'bu mhets'i, ngetho bi xi'ase togogi, himbi xi'a ar meximhai.

¹⁸ Nupya di xi'a'i gar Pedro, nuri thuhu di boni da 'ñenö n'ar do. Ne har ndodonu ma ga hoka ma nijö, ne ár ts'edi ar 'bexui hinda ma da döhö.

¹⁹ Nu'ge ma ga 'ra'a yá nsoki ár ts'ut'wi Jö. Nö'ö gi thöt'wa har ximhai, ma da nthötnu mhets'i n'ehe, ne nö'ö gi xot'wa har ximhai, ma da nsotnu mhets'i n'ehe.

²⁰ Nu'mú bi xipa yá maxte hinto nda xipabi go mi ge'ö ar Kristo xki 'ñexa Jö.

Ar Hesu bi mö nda tho
(Mr: 8:31-9:1; Lk. 9:22-27)

²¹ Nuya pa'u ar Hesu bi ndui bi xipabi yá maxte mi mahyoni nda ma har hnini Herusalen, habu ma nda utsa ya dönziandö, ya ndömöjö, ya böt'ofö, ne nda tho. Ne ár hñupa nda mengi nda nte.

²² Nu'mú ar Pedro bi guki, ne bi ndui bi hñu'mba ár mui bi 'ñenö:

—Ma tsi Hmu'i, hinda nejö. Yo ma da nja'a nö'ö xka mö.

²³ Nu'mú ar Hesu bi 'bat'i bi ñhandwi ar Pedro ne bi 'ñembabi:

—Hyegagiwa ts'ondöhi, ngetho nu'ge gi ne gi patka ma mfeni hinga otwa nö'ö ne Jö. Nu'ge hingi temba ár mfeni'ö, gi temba ár mfeni ya meximhai.

²⁴ Nu'mú ar Hesu bi zo yá maxte ne bi 'ñembabi'u:

—Nö'ö togo ne da dengagi, dá pumhnise ár te, ne da ñ'ent'atho ga ñ'o'be.

²⁵ Ngetho nö'ö ne da japi da k'ont'a ár te, ma da 'bedi. Ha nö'ö ent'i da unga ár te da dengagi, ma da dinga ar te hiñham'u da göts'i.

²⁶ Tema ñho da gukwa n'ar jö'i da dö gatho nö'ö te jawa har ximhai, ne da 'be ár pa. Wa tema tsá da unga n'ar jö'i da danga ár pa.

27 Nö'ö Togo ba e bi Njö'i ma da penga man'agi di hömpa ár nsunda ár Dada mhets'i, ne di ñ'owi yá ɛnxɛ. Ge'mu ma da umbyá nthöhö n'a ngu n'a tengu xi 'yot'e.

28 Xa majöni di xi'ahu, 'ra gi 'buhuwa hinge ma gi tuhu, m'et'o gi hyanthu Nö'ö Togo ba e bi Njö'i da zohö di ndö hár ts'ut'wi.

17

Bi mponga ár 'bai ar Hesu

(Mr. 9:2-13; Lk. 9:28-36)

1 Mi tho 'rato mpa, ar Hesu bi zixa ar Pedro, ar Hakobo ne ar Xuwa ár jödö, ne bi boxaseyu ha n'ar t'ohö mar ñhets'i.

2 Nú'mu mi 'buhnu har t'ohö'u, ar Hesu bi mponga ár 'bai. Nor hmi mi yot'a ngu ar hyadi, ne ár he xa mi hyats'i ngu n'ar ñot'i.

3 N'a mbi hyandatho yá maxte mi 'bahwi ar Moise ne ar Elia xki zohnu mi ñöwi ar Hesu.

4 Nu'mu ar Pedro bi ñemba ar Hesu:

—Ma tsi Hmu'i, di za ga 'buhuwa. Nu'mu gi ne, ga hoje hñu ya m'et'e, n'a habu gi 'buke, n'a habu da m'u ar Moise, ne man'a habu da m'u ar Elia.

5 Himi jwatho nda ñö ar Pedro, n'a mbi go'matho'u n'ar hya'sagui, ne ka bi nhekinu n'ar mhö mi enö:

—Gehnu ma hmöka T'u, jakagi ga njohya. 'Yohu nö'ö xi'ahu.

6 Nuyá maxte mi 'yoxa nuya mhö'u, xa bi zo ar mbidi yá mu, ne bi nts'am'u, nuyá hmi mi tsonga har hai.

7 Ar Hesu bi wat'a habu mi 'boñ'u, bi hñuxa ár 'ye ne bi ñembabi'u:

—Nanju, yo gi ntsuhu.

8 Nu mi guxyá da'u, hinto man'a bi hyandi, honse ar Hesu mi 'bahnu.

9 Nu mi gö'u har t'ohö, ar Hesu bi hñu'mba yá mu hinto nda xipabi nö'ö xki hyant'u. Nda do'mi m'et'o nda mengi nda nte man'agi Nö'ö Togo ba e bi Njö'i.

10 Nuyá maxte bi ñ'ani ne bi ñembabi:

—Yo'ö engá ya böt'ofó, m'et'o ma da e ar Elia ne ka da e ar Kristo.

11 Ar Hesu bi dödi ne bi ñembabi:

—Hö majöni, ar Elia ma da m'et'o da ehe da hyokwa yá mfeni ya jö'i.

12 Ha di xi'ahu, nunar Elia ba ehe, ne hinto bi jamfi ha go mi ge'ö. Ne bi t'ot'wabi gatho nö'ö bi ne ya jö'i, ne ma da njapabip'u n'ehe Nö'ö Togo ba e bi Njö'i.

13 Nu'mu nuyá maxte bi zo yá mfeni mi nonga ar Xuwa Xixthe.

*Ar Hesu bi othe n'ar bötsi mar ndungo**(Mr: 9:14-29; Lk. 9:37-43)*

14 Nu mi zoñ'u habu mi 'bu nzeŷe ya jö'i, ba ep'u n'ar ñ'oho bi ndandihmö hár wa ar Hesu, ne bi 'ñembabi:

15 —Tsi Tata, pe'spa ar nhwëki ma bötsi, ar ndungo. Xa nts'edi, n'andi tso har tsibi ne n'andi har dehe.

16 Xta tsimpa ri maxte, ne hinxi tsá xi othe.

17 Nu'mú ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Yá bötsi'ihu ya me'sku ne gar ts'ojö'ihu. Hangu mpa ma ga 'buhwithohu, ne ga pes'ahu ar ts'eti. Ba tsinkagiwa ri t'u.

18 Ar Hesu bi zu ar ts'ondöhi, ne dama bi hye nor bötsi'ö, ha nunu bi dits'i.

19 M'efa yá maxte bi ñösewi ar Hesu ne bi 'ñembabi:

—Hanja himbi tsá da eñhe ar ts'ondöhi.

20 Ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Ngetho thota ár tx'utho ri ñ'emuihu. Xa majöni di xi'ahu, nu'mu gi pe'su ngu ár döta n'ar ndamurtasa, da tsá gi 'ñembabihu nunar t'ohonu: Di ma injanu, ne nö'ö da ma, ne hindi ñ'otho nö'ö hinda tsá gi 'yothu.

21 Di xi'ahu, nuya ts'ondöhiyu xi ñhemi da boni, mahyoni ar nt'apa Jö ne ar behë.

*Ar Hesu bi mengi bi mö nda tho**(Mr: 9:30-32; Lk. 9:43-45)*

22 Ar Hesu nú'mu mi 'buhnu Ngalilea, bi 'ñemba yá maxte:

—Nö'ö Togo ba e bi Njö'i ma da ndatwa ha yá 'ye ya jö'i.

23 Ne nuya jö'i ma da hyo, ha nu ár hñupa da mengi da nte man'agi.

Ha nuyá maxte xa bi du yá mu.

Ar Hesu bi unga ar bojö mi jot'a ar nijö

24 Nu mi zongwi ar Hesu yá maxte har hnini Nkapernaum, nu'u togo mi jot'a ár bojö ar nijö ba e bi k'önga ar Pedro, ne bi 'ñembabi:

—Xi ri Utatehu, ha hingi jut'a ar bojö jot'a ar nijö.

25 Ar Pedro bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Hö jut'i.

Nu mi yut'a har ngu, ar Hesu bi ñö m'et'o bi 'ñembabi:

—Ha gi ode Pedro. Xi nunar bojö jot'a ya ndö, hage jot'wa yá mēni wa nu'u hinte njawi.

26 Ar Pedro bi döti:

—Nu'u hinte njawi.

Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Nuyá mēni hinte jot'wabi 'mu.

27 Di honi hinda mbo yá kwe nu'u jot'a ar bojö, jange di ma ar njuxhwö, ne nö'ö ar m'et'o hwö gi juts'i, xokwa ár ne, ka gi tinu n'ar bojö da wadi gi jut'a ri meti ne ma meti.

18

Togo töte ár nsu

(Mr: 9:33-37; Lk. 9:46-48)

¹ Nuya pa'u ba e yá m_xte bi z_u ar Hesu ne bi 'yambabi:

—Togo ma da ntöte ár nsu hár ts'ut'wi Jö bi 'bu mhets'i.

² Nu'mú ar Hesu bi mat'a n'ar tsi bötsi, bi 'ba'ma madetho.

³ Ne bi 'ñemba yá m_xte:

—Xa majöni di xi'ahu, nu'mu hingi pata ri m'uihu ne gi 'buhu ngu n'ar tsi bötsi, hinda tsá gi kuthu hár ts'ut'wi Jö.

⁴ Nö'ö togo ne da ndönu hár ts'ut'wi Jö, mahyoni da ñhehwi n'ar tsi bötsi hinga ñ'ets'i.

⁵ Nö'ö togo da potka ma thuhu japamasu n'a di ñhehwi n'ar tsi bötsi, go jamasugi.

Ga ntsuñhu hinga othu ar ts'oki

(Mr: 9:42-48; Lk. 17:1-2)

⁶ Nö'ö togo da japi da da n'a nuya tsi bötsi ñ'emugi, nunar jö'i'ö xiñhohmö da ts'ut'wa n'ar dojuni hár 'yuga, ne da t'ent'a mateda ar ñhontho.

⁷ Hwëkate ya meximhai ngetho nzeye ya nt'ut'i. Hyax'mu ja ya nt'ut'i. Hwëkate nuya nt'utate.

⁸ Jange nu'mu ri 'yehu wa ri wahu da ja'ahu gi 'yothu n'ar ts'oki, hyeju ne gi 'yeñhu yap'u. Töte ar ñho gi kuthu mhets'i di k'at'a n'a ri wahu wa ri 'yehu, ne hingi mewihu gatho yoho ri 'yehu ne yoho ri wahu, da t'ent'ahu har tsibi hiñham'u da hwet'i.

⁹ Nu'mu n'a ri dahu ja'ahu gi 'yothu ar ts'oki, hñöhu ne 'yeñhu yap'u. Töte ár ñho n'ada ri dahu gi kuthu mhets'i, hinga gatho yoho ri dahu da t'e'ahu har 'bexui habu bi zo ar tsibi.

Ár 'bede ar tsi deti xki m'edi

(Lk. 15:3-7)

¹⁰ Jamasuhu hingi utsahu n'a nuyá tsi bötsiyu. Ngetho di xi'ahu, nuya enxé mhets'i xi mehna Jö da su, hyax'mu handwa ár hmi ma Dada bi 'bu mhets'i.

¹¹ Nö'ö Togo ba e bi Njö'i xpa e da po nu'u xki m'edi.

¹² Te gi beñhu, nu'mu n'ar ma'yo 'ñe n'anthebe ya deti ne da 'be n'a, hage hinda zop'u nu'u gohon'atema'ret'a ne guto, ne ma da hyonga ha ya t'ohö nö'ö xi m'edi.

¹³ Ne nú'mu xta dini, xa majöni di xi'ahu xa da njohya bi dinga nö'ö ar deti xki m'edi, ne hindi bengá nu'u ma'ra gohon'ate ne 'ret'amaguto.

¹⁴ Njap'u nuri Dadahu bi 'bu mhets'i n'ehe, hingi ne'ö da m'e n'a nuyá tsi bötsiyu.

Hanja gi pumbabihu ri kuhu

15 Di xi'ahū, nu'mū n'a'ahū da 'yot'ahū n'ar ts'oki ri ku, di ma ba k'öts'i gi ñöwisē. Nu'mū da 'yoxa nö'ö gi xipi, xka pengi gi ñhogamūiwi.

16 Ha nu'mū hinda 'yot'a'i, tsixa man'a wa yoho ri ku da 'yoxa nö'ö ma gi xipabi, ne njap'u da ðamajöni yoho wa hñu.

17 Nu'mū hinda 'yota nu'u ga tsits'i, xipabi gatho ya ku har nijö, ne nu'mū ar nijö hinda ne da 'yote n'ehe, hyandi ngu n'ar 'yot'ats'oki.

18 Xa majöni di xi'ahū, nö'ö gi hñu'spabihūwa har ximhāi, ma da thu'spabinū mhets'i, ne nö'ö gi hñökwabihūwa har ximhāi, ma da thökwbabinū mhets'i n'ehe.

19 Di xi'ahū n'ehe, nu'mū yoho gi nkoḥūwa har ximhāi tema gi 'yahū, ma Dada bi 'bu mhets'i da 'ra'ahū.

20 Ngetho habū xi mhunts'a yoho wa hñu matkagi, ka di 'bu'beganū'u.

21 Nu'mū ar Pedro bi wat'a habū mi 'ba ar Hesu ne bi 'ñembabi:

—Tengu ár nzeyē ga pumbabi ma ku otkagi ar ts'oki. Hage ga to'mi da zonga yoto.

22 Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Nuga di xi'a'i, hinge honse yoto ar nzeyē. Pumbabi hñun'atema'ret'a ya yoto ár nzeyē, ne hingi nuhūtho nzeyē.

Ár 'bede ar 'bego himbi me'sa ar nhwēki

23 Ár ts'ut'wi Jö ñhehwi n'ar ndö ma da hñö'spa majöni yá 'bego.

24 Nu mi ndui ba ts'impa n'ar 'bego mi tupabi n'anthebe ya 'ret'anthebe ar bojö.

25 Nö'ö ar 'bego'ö himbi tsā bi gut'wa nö'ö mi tupabi. Jange ár hmu bi mö nda 'bāwi mahyegi ár 'behñö, yá bötsi ne gatho nö'ö mi pets'i, ne nda njo'spa ár bojö.

26 Nö'ö ar 'bego'ö bi ndandihmö hár wa ár hmu, ne mi apa ar möte mi embabi: Pe'ska ar ts'eti, tobgagi ne ga jut'a gatho ri bojö.

27 Nu'mū nu ár hmu nor 'bego'ö bi go ár mui ne bi pumbabi gatho nö'ö mi tupabi, ne bi hyegi bi ma.

28 Ha nu mi manū, bi nthewi n'ár mi'begowi mi tupabi n'anthebe ya tsi t'axbojö. Bi ma ba mihi ne bi mit'wa ár 'yuga mi embabi: Nupya hö, ma gi jutka gatho nö'ö gi tukagi.

29 Nu ár mi'begowi bi ndandihmö hár wa, ne bi 'ñembabi: Pe'ska ar ts'eti tobgagi, ne ga jut'a gatho ri bojö.

30 Ha nö'ö himbi ne bi do'mi. Bi zixa har faḍi habū ba kot'i, bi do'mi nda gut'wa gatho nö'ö mi tupabi.

31 Nu mi hyanda njap'u nu ma'ra ya 'bego, xa bi zot'a yá mui ne bi ma ba petwa ár hmu gatho nö'ö xki hyant'u.

³² Ar hmu bi zohna nu ar nduthai xki mpumbabi nzeye, ne bi ñembabi: Nu'ge xa gar ts'ojö'i. Gatho nö'ö ar bojö ngi tukagi da pump'a'i, ngetho ga 'yaka ar möte.

³³ Ha hinge ndi ñep'a'i nda go ri müi ngi pumpabi ri mi'begowi, ngu nuga bi go ma müi da pump'a'i.

³⁴ Nu'mü nu ár hmu xa bi mbo ár kwe, bi datwa ha yá 'ye ya sufadi nda got'i, ne nda do'mi nda gut'a gatho ár thai.

³⁵ Ma Dada bi 'bu mhets'i ma da ja'ahu njap'u n'ehe, nu'mu hindi tsit'a ri müihu gi pumbabihu yá ts'oki ri kuhu.

19

Ar Hesu bi nonga nu'u togo he yá nthöti

(Mr. 10:1-12; Lk. 16:18)

¹ Ar Hesu mi wadi bi mönga njap'u, bi zohnu ar hai Ngalilea. Bi gu ar ñu bi ma har hai Nhudea 'randi ar döthe Hordan.

² Bi denga nzeye ya jö'i, ne nu'u mi pe'sa ya hñeni ka ba othenu.

³ Nu'mü ya denga'bepeate bi ma ba k'ö'sa ar Hesu nda tsati, ne bi ñembabi:

—Hage tsant'ö ya thogi da tsa da hye ár 'behñö n'ar ñ'ohö.

⁴ Ar Hesu bi dödi ne bi ñembabi'u:

—Ha hinxka nehu har T'ofö, nu hár ndui, Jö bi hyoka ar ndo ne ar 'behñö.

⁵ Ne bi ñenga Jö: Jange ar ñ'ohö da zop'u ár dada ne ár nöñö, ne da m'uhwi ár 'behñö, ne nuya yohoyu, da n'atho.

⁶ Hinga yoho 'mu, n'ase. Jange nö'ö xi junga Jö, hinda 'weka ar jö'i.

⁷ Nuya denga'bepeate bi ñemba ar Hesu:

—Yo'ö bi mönga ar Moise nda thoka n'ar he'mi ñhegi, ne nda tsa nda hyep'u ár 'behñö n'ar ñ'ohö 'mu.

⁸ Ar Hesu bi ñembabi'u:

—Ar Moise bi unga ar seki ngetho xa xi me ri ñöhu. Nu hár ndui Jö himi ne njap'u.

⁹ Di xi'ahu, nö'ö togo da hyep'u ár 'behñö, ne hinte ma ts'oki xi dimbabi di ñ'owi man'ar jö'i, ne da nthötwi man'ar 'behñö, gehnu n'ar tsinganthöti. Ne nö'ö togo da nthötwi nor 'behñö xi nthep'u, gehnu n'ar tsinganthöti n'ehe.

¹⁰ Nuyá maxte bi ñemba ar Hesu:

—Nu'mu njap'u ár m'ui ar ñ'ohö ne ár 'behñö, xiñho hinda nthöta n'a 'mu.

¹¹ Bi dö ar Hesu ne bi ñembabi'u:

—Hinga gatho da tsa da 'yot'a njap'u, honse nu'u xpa umba Jö hinda nthöti.

¹² 'Ra ya ñ'ohö hingi tsa da nthöti ngetho xi m'ui njap'u, ma'ra xi japabi njap'u ya jö'i, ma'ra xi ne m'et'o da mepabi

Jö togo ar ndö mhets'i. Nö'ö togo tsä da hñönga nunar mhönu, dá hñöni.

Ar Hesu bi jöpa ya tsi bötsi
(Mr. 10:13-16; Lk. 18:15-17)

¹³ M'efa ba ts'impabi 'ra ya tsi bötsi ar Hesu nda hñuxa yá 'ye ne nda 'yapa Jö nda jöpi. Ha nuyá maxte bi zui nu'u togo mi tsihi.

¹⁴ Nu'mú ar Hesu bi 'ñemba yá maxte:

—Hyehü ya tsi bötsi da e da zükagi, yo gi hökwabihü, ngetho gatho nu'u 'bü hár ts'ut'wi Jö, ñhehwi n'ar tsi bötsi.

¹⁵ Nu mi wadi bi hñuxa yá 'ye ha ya tsi bötsi, bi gu ar 'ñu bi ma.

N'ar ñ'ohö xa mi the yá ñho bi ñöwi ar Hesu
(Mr. 10:17-31; Lk. 18:18-30)

¹⁶ M'efa ba e n'a bi 'yot'wa n'ar nt'ani ar Hesu, ne bi 'ñembabi:

—Hoga Utate, tema ñho ga pefi, ne njap'u ga pe'sa ar te hiñham'u da göts'i.

¹⁷ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Yo'ö gi xikagi dar hogajö'i. Hõnse Jö go ar hogajö'i'ö. Ha nu'mü gi ne gi pe'sa ar te hiñham'u da göts'i, 'yot'wa gatho yá 'bepate Jö.

¹⁸ Nor ñ'ohö'ö bi 'ñenö:

—Tema 'bepate'u.

Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Yo gi ñhote, yo gi tsimba ár nthöti ri ñ'ohü, yo gi mpë, yo gi juxya nhemhñö.

¹⁹ 'Ñe'spa ár nsu ri dada ne ri nönö, ne mö ri ñ'ohü ngu gi mhöse.

²⁰ Nunar ñ'ohö bi 'ñenö:

—Gathoyü xta ot'a ndi bötsitho. Teme di 'bedi ga ot'e.

²¹ Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Nu'mü xa gi ne gi 'büi xiñho, di ma ba pa gatho nö'ö gi pets'i ne hyemba ya hyoya. Njap'u gi pe'sa ri ñhonu mañö mhets'i, ne ba e gi tengagi.

²² Nu mi 'yo njap'u nunar ñ'ohönu, bi ma xa mi tu ár müi, ngetho mi the nzeye ya ñho.

²³ Nu'mú ar Hesu bi 'ñemba yá maxte:

—Xa majöni di xi'ahü, xa xi ñhembu da yut'a hár ts'ut'wi Jö n'ar jö'i hinte k'at'i.

²⁴ Di xi'ahü xi ñhembu da tho n'ar döta meti hár gu n'ar 'yomhni. Töte ár ñhembu da yut'a n'a hinte k'at'i hár ts'ut'wi Jö.

²⁵ Nu mi 'yo njap'u yá maxte, xa bi 'yotho ne bi 'ñeñ'u:

—Nu'mü njap'u, togo tsä da mpo 'mü.

²⁶ Ar Hesu bi k'öt'i ne bi 'ñembabi'u:

—Nö'ö hingi tsá da 'yot'a ya jö'i, Jö hinter ñhembibi da 'yot'ö.

²⁷ Ar Pedro bi 'ñembabi 'mü:

—Nuje xta tsohe xoge ne xta teñ'ahe. Tema nthöhö di to'mhe 'mü.

²⁸ Ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Xa majöni di xi'ahü, xta zo ar pa da n'a'yo xoge, xta hñuxa hár thuxandö Nö'ö Togo ba e bi Njö'i, nu'ahü xka tengagihü ma gi hñuxü n'ehe ha 'ret'amayoho ya thuxandö, gi hñö'sfü majöni nu'u 'ret'amayoho yá m'üi ya me Israel.

²⁹ To gatho xpa tsop'u yá ngu, yá jödö, yá nju, yá dada, yá nönö, yá 'behñö, yá bötsi wa yá hai temga ma thuhu, ma da hñönga n'anthebe ár nzeye di töta nö'ö xi zogi, ne ma da hñönga ar te hiñham'u da göts'i.

³⁰ Nzeye nu'u 'bet'opya ma da m'efa, ha nu'u togo 'befapya ma da m'et'o'u.

20

Ár 'bede ya 'bego mpe har hwöhi'obxi

¹ Ár ts'ut'wi Jö ñhehwitho n'ar ñ'ohö pe'sa n'ar hwöhi'obxi, ne da bonga ra n'itho ma da hyonga ya 'bego da mats'i.

² Ne bi nkohwi nuya 'bego nda gut'wa nö'ö tö n'ar 'bego n'a pa, ne bi mehna har hwöhi nda mpefi.

³ Ngu n'ar guto xudi bi bonga man'agi ma ba hongga ma'ra, ne bi dinga 'ra mi 'buhnu har tai hinte mi pefi.

⁴ Ne bi 'ñembabi'u: Di möhü ba mpehü ha ma hwöhi n'ehe, ne ga jut'ahü xiñho. Ne bi ma ba mpe'u.

⁵ Ngu madempa ne ar hñunde bi bonga man'agi, ne bi nthewi ma'ra, ne bi gohwi nda gut'wa xiñho n'ehe.

⁶ Ngu n'ar kut'a nde bi bonga man'agi, ne bi nthewi ma'ra ya jö'i hinte mi pefi, ne bi 'ñembabi: Yo'ö gi 'buthüwa gatho ar pa hinte gi pehü.

⁷ Nu'u bi dödi ne bi 'ñembabi: Hinto xi 'raje ar 'befi. Nu'mü nor ñ'ohö'ö bi 'ñenö: Di ma ba mpehü ha ma hwöhi n'ehe, ne ga jut'ahü xiñho.

⁸ Nu mi yu ar hyadi, nunar hmu bi 'ñemba ar ndöngi: Zohna ya 'bego gi jut'wa n'apa n'a ngu n'a. Jut'wa m'et'o nu'u bi yut'a m'efa, nep'u nu'u bi yut'a ar ndui.

⁹ Nu mi tho nu'u bi yut'a ngu kut'a nde, bi njut'wabi xoge ar pa.

¹⁰ Nu mi tho nu'u ya 'bet'o xki yut'a mi xudi, mi emp'ö nda hñuxa ár nzeye nda t'umbabi, ha nu'u bi njut'wabi n'apa n'ehe.

¹¹ Nu mi hñönga hönse'ö, mi ñömañ'u mi nonga ar hmu.

12 Mi eñ'u: Nuyū xi yūt'a m'efa, hõnse n'a xenimpa xi mpefi, ne xka jut'wabi mahyegi nguje xta mpehe gatho ar pa, xta tsethe ar pahyadi.

13 Nu'mú ar hmu bi 'ñemba n'a'u: Ha gi ode ño, hage xta komp'a ri bojö. Hage hinda nkohwi nga jut'a nö'ö ar nthöhö t'unga n'apa.

14 Hñöxa nö'ö xka töhö ne di ma, ngetho nuga xta ne ga jut'wa ngu'i nuyū xi yūt'a m'efa.

15 Hage ma gi xikagi teme ga japa ma bojö. Wa tsot'a ri mui gi handgi ko ma mui.

16 Ngetho nu'u 'bet'o ma da m'efa, ne nu'u 'befa ma da m'et'o'u. Nzeye xi ts'ohni, tx'utho nu'u xi thahni.

Ar Hesu bi mengi bi mö nda tho

(Mr. 10:32-34; Lk. 18:31-34)

17 Ar Hesu mi 'yo ar 'ñu ndi ma Herusalen, n'a mbi 'weka n'amp'u nu'u 'ret'amayoho yá maxte ne bi 'ñembabi:

18 —Pöhu, nú'mu xka tsoñhunu Herusalen, ka ma da mhi-hnu Nö'ö Togo ba e bi Njö'i. Ma da ndatwa ha yá 'ye ya ndömjö ne ya böt'ofu, ne da t'ent'i da tho.

19 M'efa ma da ndatwa ha yá 'ye nu'u hingya xodyo. Nuyū ma da zani, da 'wet'i, ne da tsuta ha n'ar pont'i da thegi da du, ha nu ár hñupa da mengi da nte man'agi.

Nö'ö mi a ár nönö ar Xuwa ne ar Hakobo

(Mr. 10:35-45)

20 Nep'u ba e ár 'behñö ar Sebedeo mi ñ'owi yá t'u, dama bi ndandihmö hár wa ar Hesu mi apa ar möte.

21 Nu'mú ar Hesu bi 'ñembabi:

—Teme gi ne.

Nor 'behñö bi 'ñenö:

—Di ne gi 'ñexa nuyū yoho ma t'u gi hñuxkwi há ri ndö, n'a da hñuxa ha ri ñ'ei, ne nö'ö man'a ha ri ngöhö.

22 Nu'mú ar Hesu bi dödi ne bi 'ñemba ar Xuwa ne ar Hakobo:

—Hingi pöhu teme gi ahu. Ha gi hanthu gi tsethu ya thogi ngu ma ga tsetka.

Nu'u bi dödi ne bi 'ñeñ'u:

—Hö ga tsethe.

23 Ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Majöni ma gi thohu ya thogi ngu ma ga thoka. Ha nö'ö gi ne gi hñuxu ha ma ñ'ei ne ha ma ngöhö, hinda tsä te ga mönga. Ma Dada xi hokwabi togo xi hñux'ö ga hux'be.

24 Nu mi bö nu'u ma 'ret'a yá maxte nö'ö xki 'ya nuya yoho mi njödö, xa bi mbo yá kwe.

25 Ne ar Hesu bi zo yá maxte, ne bi 'ñembabi:

—Gi pöhü nuyá ndö ya hnini ñ'exase'u honi da hyoma hai nu ma'ra, ne nuya xi t'exa ngu ar ñöxhmu xa me'mda ya jö'i.

²⁶ Ha nu'ahü, yo gi njahup'u, ngetho nu'mü gi ne gi ndötahü, mahyoni gi pefü nu ma'ra.

²⁷ Nö'ö togo gi ne gi 'bet'ohü, mahyoni gi m'egohü n'ehe.

²⁸ Jahü ngu Nö'ö Togo ba e bi Njö'i. Nö'ö himba ehe honi togo da mepabi. Xpa ehe da m'ego ne da unga ár te da gut'wa yá thai nzeýe ya jö'i.

Yoho ya goda bi tsa bi hyandi

(Mr. 10:46-52; Lk. 18:35-43)

²⁹ Nu mi bonga ar Hesu har hnini Heriko, mi tenga yá maxte ne mi tenga nzeýe ya jö'i.

³⁰ Har 'ñu bi nthewi mi huhnü yoho ya goda, ne mi bö'u mi thohnü ar Hesu, bi mat'i ne bi 'ñembabi:

—Tsi Hmu, ár T'u'i ar Dabi, pe'skagihe ar nhwëki.

³¹ Ya jö'i mi tsui hinge nda mafi, ha nu'u xa mi umba yá müi mi mafi mi eñ'u:

—Tsi Hmu, ár T'u'i ar Dabi, hwëgagihe.

³² Nu'mü ar Hesu bi m'ai bi mat'i, ne bi 'ñembabi'u:

—Te gi ne ga ja'ahü.

³³ Nu'u bi dödi ne bi 'ñenö:

—Ma tsi Hmu'i, di nehe da xo ma dahe.

³⁴ Nu'mü ar Hesu bi hwëki ne bi hñuxa ár 'ye ha yá da'u, ne dama bi xogi, ne bi deni.

21

Ar Hesu bi yut'a Herusalen ngu n'ar ndö mi tho'mi

(Mr. 11:1-11; Lk. 19:28-40; Jn. 12:12-19)

¹ Ar Hesu mi zongwi yá maxte núnu Betfage, mote ar t'ohö Njömdöni, get'u ar hnini Herusalen. Ka bi mehnü yoho nda m'et'o.

² Ne bi 'ñembabi:

—Di möhü har t'ulo hnini gi hanthü 'buhnü. Ne xki tsoñhü ma gi tiñhü n'ar tsi n'oge di thötwinü ár t'ubru, gi xothü ne gi tsinkagihüwa.

³ Nu'mü togo da 'yañ'ahü, gi 'ñembabihü njawa: Ar tsi Hmu honi, ne ka da kos'a man'agi.

⁴ Gathoyü bi njap'u ne nda thogi ngu xki mönga ár m'ehni Jö nú'mü bi 'ñenö:

⁵ Di möhü Herusalen nö'ö ar hnini t'embabi ar Sion n'ehe, ne xifu ya mengunü:

Hyanthü ba ekwa ri Hmuhü xpa e da k'ös'ahü,

hingar ñ'ets'i, ngetho xpa ntö n'ar tsi n'oge,

ár bötsi n'ar tsi zu'we ndu.

⁶ Nu'mü yá maxte bi ma'u ne bi 'yot'a ngu xki xipabi.

⁷ Nep'u ba tsimpa ar tsi n'oge mi ñ'owi ár bõtsi, ne yá maḁte bi gö'spa yá paṭ'i ne bi boḁa ar Hesu bi ntoge.

⁸ Mi panu nzeyē ya jö'i, 'ra mi hõka yá paṭ'i mi xi har 'ñu, ma'ra mi toka ya xiza mi po habu nda thogi.

⁹ Nuya jö'i mi 'bet'o ne nu'u mi 'befa xa mi mafi mi eñ'u:
—Xa nsunda ár T'u ar Dabi. Dá jöpa Jö ár m'ehni. Xa nsunda Jö bi 'bu mhets'i.

¹⁰ Ngu mi yut'u har hnini Herusalen, xa mi ñ'entya jö'i ne mi enga n'a ngu n'a:

—Togonu 'mu.

¹¹ Ne nu'u togo mi teni mi thödi ne mi eñ'u:

—Gehnu ar Hesu ár m'ehni Jö, ar me Nasare har hai Ngalilea.

Ar Hesu bi paxt'a ar dönganijö

(Mr. 11:15-19; Lk. 19:45-48; Jn. 2:13-22)

¹² Nep'u ar Hesu bi yut'a hár thi ár dönganijö ar tsi Dada, ne bi 'yenga gatho nu'u mi mpa ne nu'u mi ntai. Bi pu'spa yá mexa ya paṭbojö ne yá nthuts'i nu'u mi pa ya domtxu.

¹³ Ne bi 'ñembabi:

—Hár T'ofö Jö enö: Ma ngu gehnu ár ngu mhat'ajö. Ha nu'ahu xka 'yothu n'ar ngu jar mfē.

¹⁴ 'Ra ya goda ne ya dowä ba e bi zuhnu har nijö, ne nö'ö bi othebi yá hñeni.

¹⁵ Nuya ndömöjö ne nuya böt'ofö mi hyanda ya döta nt'udi bi 'yot'a ar Hesu, xa bi mbo yá kwe mi 'yoḁa nuya bõtsi mi ma mbor nijö mi eñ'u: Xa nsunda ár T'u ar Dabi.

¹⁶ Ne bi xipa ar Hesu njawa:

—Ha hingi oxa nö'ö mönga ya bõtsi.

Ar Hesu bi dötwabi ne bi 'ñembabi'u:

—Hö, di ode. Xi nu'ahu, ha hinxka nehü ár T'ofö Jö habu enö njawa:

Nuya bõtsi ne nu'u ya lele tsutho,

Jö bi xokwa yá ne nda mat'ajö xiñho.

¹⁷ Ne bi zohnu'u bi bönga har hnini, bi ma Betania, ka ba oxhnu.

Ar Hesu bi ot'a n'ar 'bai'iuxi hinte mi uni

(Mr. 11:12-14, 20-26)

¹⁸ Ár hyax'ö n'itho bi menga man'agi Herusalen, ne nú'mu mi 'yo har 'ñu bi ntunthu.

¹⁹ Hár ñöni ar 'ñu bi hyandi mi 'bahnu n'ar 'bai'iuxi. Bi ma ba k'öni, xömhö nda dinga te nda zi. Ha hinte mi tu, honse xa mi k'amatho yá xi. Nu'mü bi 'ñemba ar 'bai'iuxi:

—Hiñham'u gi penga da ndu ri iuxi.

Ne dama bi 'yot'i.

²⁰ Nu mi hyanda yá maḁte nö'ö xki thogi, xa mi 'yoṯho ne bi 'ñemba ar Hesu:

—Hanja dama bi 'yot'a ar 'bai'iuxi.

²¹ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Xa majöni di xi'ahu, nu'mu xa gi jamfihu, ne hingi yomihu da njap'u ngu gi nehü, hinge honse da tsa gi 'yoṯhu ngu xta ot'wa ar 'bai'iuxi. Da tsa gi 'ñembabihu nunar t'ohönu da mponi di ma har dehe, ne da ma.

²² Ne gatho nö'ö gi 'yahu ne gi ñ'emuihu da t'a'ahu, gi hñöhu.

Ar Hesu bi t'ambabi togo mi hömpa ár ts'edi

(Mr. 11:27-33; Lk. 20:1-8)

²³ Nep'u ar Hesu bi yut'a man'agi har dönganijö Herusalen, mi uta ya jö'i. Ne ja bi zöhnü ya ndömöjö ne yá dönziandö ya xodyo, ne bi 'ñembabi:

—Togo xpa peñ'a'i gi 'yot'a gatho nö'ö gi pefi. Togo gi hömpa ár ts'edi gi 'yot'a njap'u.

²⁴ Nu'mu ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Nuga n'e, ma ga ot'ahu n'ar nt'ani. Nu'mu gi thöhu, nuga n'e ga xi'ahu togo di hömpa ár ts'edi ga ot'a nö'ö di pefi.

²⁵ Nö'ö ar xixthe mi ot'a ar Xuwa Xixthe, togo ba peñ'ö, Jö wa ya jö'i.

Nu'u bi ndui bi njont'ane n'a ngu n'a, ne mi eñ'u:

—Xipya te ga thöhu. Nu'mu ga emfu ba pehna Jö, ma da 'ñengagihu: Yo'ö hinga 'yoṯhu nö'ö mi möñ'ö.

²⁶ Ha nu'mu ga emfu ar Xuwa ba pehna ya jö'i, da mbo ya kweyu, ngetho gatho handa ar Xuwa Xixthe ngu ár m'ehni Jö.

²⁷ Nu'mu ya ndömöjö ne yá dönziandö ya xodyo bi 'ñemba ar Hesu:

—Hindi pöhe.

Nu'mu ar Hesu bi dödi:

—Nuga n'e hinga xi'ahu togo xpa penkagi ga ot'a nö'ö di pefi.

Ár 'bede yoho ya t'u

²⁸ Ne ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Te gi nuhu. N'ar ñ'ohö mi 'ñe yoho yá t'u, ne bi 'ñemba n'a'u: Di ma ba mpe har hwöhi.

²⁹ Nö'ö ar t'u'ö bi dödi ne bi 'ñenö: Hin'ö, hindi ne ga ma. Ne m'efa bi 'yot'wa ár ntso'mi ne bi ma ba mpefi.

³⁰ Nep'u nu ár dada'ö bi 'ñemba nö'ö man'ár t'u: Di ma ba mpe har hwöhi. Nö'ö bi dödi ne bi 'ñenö: Hö, ga ma. Ha himbi ma.

³¹ Xipya, nuya yohoyu, togo bi 'yot'a nö'ö bi 'bepa ár dada.

Bi dö nuya ndömöjö:

—Nö'ö ar t'u bi mehna m'et'o.

Nu'mu ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Xa majöni di xi'ahü, nuya hyate ne nuya ts'o'behñö ma da dö'ahü m'et'o da yut'a hár ts'ut'wi Jö.

³² Ngetho ba e ar Xuwa Xixthe bi ut'ahü hanja gi ñhogajö'ihü, ne nu'ahü hinga ne ga jamfihu nö'ö mi möñ'ö. Nuya hyate ne ya ts'o'behñö, nu'u hö, bi 'yot'wa yá ntso'mi. Ha nu'ahü, mödi te gatho xka hyanthü, hinxka ñ'emuihü nö'ö bi möñ'ö.

Ár 'bede ya ts'oñhandi

(Mr. 12:1-12; Lk. 20:9-19)

³³ Ar Hesu bi metwa man'ar 'bede ne bi 'ñembabi'u:

—'Yohü man'ar 'bede ga xi'ahü: Mi 'bu n'ar ñ'ohö xa mi the nzeye yá hai. Ne bi 'ñet'a n'ar hwöhi'obxi, bi guxa n'ar jödo bi got'i. Bi xá'ma n'ar moto, ne bi hyoka n'ar he'sa ngu nda hyanda xoge.

M'efa bi umba ñhandi ma'ra nda su, ne bi ma yap'u.

³⁴ Nu mi zö ar sofo, bi mehna 'ra yá 'bego ma nda k'ö'sa yá ñhandi, ne nda umba nö'ö made ndi 'ñepi.

³⁵ Nuya ñhandi bi gumpa yá 'bego, n'a bi meji, nö'ö man'a bi hyo, ne nö'ö man'a bi tēdo bi gui bi ma.

³⁶ M'efa bi mengi bi mehna ma nzeye yá 'bego, ha nuya ñhandi bi mengi bi 'yot'wa ngu xki 'yot'wa nu'u m'et'o.

³⁷ Nu ár ngöts'i, nö'ö tor meti ar hwöhi bi mehna ár t'u, ne bi 'ñenö: Numa t'u hö, ma da 'yote.

³⁸ Ha nuya ñhandi mi hyandwa ár t'u, bi 'ñenga n'a ngu n'a: Go gehnü togo ma da gohwi ya hai. Ma ga hohü ne ga tsömfu yá hai.

³⁹ Nu'mú nuya ñhandi bi gumpa ár t'u, bi guka har hwöhi ne bi hyo.

⁴⁰ Nu xta penga nö'ö tor meti ar hwöhi, tema da japa nuya ñhandi.

⁴¹ Nu'mú nuya ndöxodyo bi 'ñenö:

—Nö'ö togo ár meti ar hwöhi da 'weka nuya ts'ojö'i da hyo, hinda ma da hwëki. Ne da umba ma'ra ya 'bego ár hai, nu'u togo da umba nö'ö di 'ñepi xta zö ar sofo.

⁴² Nu'mú ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Hage hinxka nehü har T'ofö habü enö:

Nö'ö ar do bi 'yemp'uhmö ya guxjödo, nupya gehnü ar müdi do xi nju'spa ár nijö Jö.

Gese Jö xi 'yot'a njap'u, ne di hanthü nzathö nö'ö bi 'yot'e.

⁴³ Jange di xi'ahü, ma da thömp'ahü nö'ö ar ts'edi gi pe'su gi kuthühmö hár ts'ut'wi Jö, ne da t'umba ma'ra ya jö'i nu'u togo ne da 'yöta nö'ö mönga Jö.

⁴⁴ Nö'ö togo da ntöxkwi nor do'ö, da 'waka yá ndo'yo, ha nö'ö togo da ze'mi, da kunt'i.

⁴⁵ Nu mi 'yo ya ndömöjō ne ya denga'bepeate nō'ō mi mönga ar Hesu, bi bö'u go mi embabi'u.

⁴⁶ Jange xa mi nemhö'u nda gu ar Hesu. Hōnse mi tsu ya jō'i, ngetho nuyū mi beni ar Hesu már m'ehni Jō.

22

Ár 'bede ar ngo

¹ Ar Hesu bi metwa man'ar 'bedeyū ne bi 'ñembabi:

² —Ár ts'ut'wi Jō bi 'bu mhets'i, ma ga hejū ngu n'ar ndō bi 'yot'wa n'ar ngo ár t'u bi nthōti.

³ Bi mehna yá 'bego ma nda tsi nu'u mi tho'mi nda e har ngo, ha nu'u himba ne ba ehe.

⁴ Nep'u nunar ndō bi mehna ma'ra ya 'bego, ne bi 'ñembabi: Ba xifu nu'u togo di to'mhe, xta ñhoje. Xta hohe ya meṭi ne ya nokaboi. Gatho xi thoki. 'Ñembabihū: Ba ehū ar ngo.

⁵ Ha nu'u mi tho'mi, himbi japamasu nō'ō bi xipa nuya 'bego. N'a bi mada ar 'befi ha yá hwōhi, ha man'a bi ma ba k'ōnga yá m'a har hnini.

⁶ Ma'ra bi gūmpa yá 'bego ar ndō, bi fenza ne bi hyo.

⁷ Nu mi 'yo ar ndō gatho nō'ō xki njapa yá 'bego, xa bi mbo ár kwe. Bi munts'a yá ndogu, ne bi mehni ma nda hyonga nuya hyote nda hyo ne nda tsöt'wa yá hnini.

⁸ Nep'u ar ndō bi 'ñemba yá 'bego: Xi thoka gatho da ho ar ngo, ne nu'u ndi to'mi himba ne ba ehe. Bi nts'okse'u.

⁹ Jange nupya, di möhū ha ya dö'ñu, ne ba tsihū gatho nu'u gi nthewihū.

¹⁰ Bi ma yá 'bego ma ba munts'a gatho nu'u mi nthewi ha ya 'ñu, ya ts'om'ui ne ya hogajō'i. Njap'u bi ñuxa nō'ō ar dōta ngu habū mi t'ot'a ar ngo.

¹¹ Nu'mú ar ndō bi yut'a har ngu nda zengwa nu'u xki zohō, ne bi hyanda n'a mi 'buhnu hinxki theta ar hengo.

¹² Jange bi 'ñembabi: Ha gi ode ñō. Hanja ga kut'wa ne hingi he ar hengo. Nō'ō hinte bi zā te bi dōdi.

¹³ Nu'mú ar ndō bi 'ñemba yá 'bego: Xothwū yá 'ye ne yá wa, ba eñhū nthi har 'bexui habū da nzoni ne da guxytá ts'i.

¹⁴ Nu mi wa ar Hesu bi metwa nunar 'bedenu, bi 'ñenō:

—Ngetho nzeýe xi ts'ohni, ha tx'utho nu'u xi thahni.

Ar Hesu bi nonga ar bojō jot'a ya ndō

(Mr. 12:13-17; Lk. 20:20-26)

¹⁵ Nu mi 'yo ya denga'bepeate njap'u, bi njuki bi ma'u, ma nda nkohi hanja nda tsā nda hyat'a ar Hesu.

¹⁶ Ba pehna 'ra yá maxte bi mewi 'ra yá ñ'owi ar Erode, ma nda 'yot'wa n'ar nt'ani, ne bi 'ñembabi:

—Utate, di pöhe gi mönga nö'ö majöni ne gi utwa ya jö'i ár 'ñu Jö. Hinto gi tsu, ne hinto gi hwantho.

17 Jange di ne gi xikagihe, hage xiñho ga juthwe ar bojö jot'a ar Sesar, wa hin'ö.

18 Ha nunar Hesu mi pötwatho yá ts'omfeni, jange bi 'ñembabi:

—Xa gar nemhñöhü, yo'ö gi ne gi hyaju.

19 Utkagihü n'ar bojö a ar Sesar.

Nu'mú ba thömpabi ar bojö mi adi.

20 Ne ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Togo ár meti ar hmi huxkwa ne nö'ö te mö.

21 Ha nu'u bi dödi ne bi 'ñenö:

—Ár meti ar Sesar.

Ar Hesu bi 'ñenö:

—Umfu ar Sesar nö'ö ár meti'ö, ne umfu Jö nö'ö ár meti'ö n'ehe.

22 Nu mi 'yo njap'u, xa bi 'yotho, ne bi zohnu ar Hesu bi ma'u.

Ya dengamöjö bi ñ'ani ar menga nte

(Mr. 12:18-27; Lk. 20:27-40)

23 Nor pa'ö bi zohnu 'ra ya dengamöjö, nu'u hingi ñ'emui da mengi da nte nu'u xi du, ne bi 'yambabi,

24 bi 'ñeñ'u:

—Utate, ar Moise bi 'ñenö, nu'mu n'ar ñ'ohö da du ne hinda zo n'ar bötsi, n'ár jödöp'u'ö da nthötwi ar 'ranxu, ne da gu'spa ár thuhu ár jödö man'agi.

25 Nuje da pöhe yoto mi njödö. Nö'ö ar 'bet'o bi nthöti, bi du ne hinte bi zo ar bötsi. Jange nunar 'behñö bi mengi bi nthötwi ár jödöp'u'ö.

26 Nor ñoho ñ'ohö bi du n'ehe, ne ar hñu, ne bi njap'u gatho yoto.

27 Ár ngöts'i bi du ar 'behñö n'ehe.

28 Nú'mu xta mengi da nte man'agi, togo ár 'behñönu 'mu, ngetho bi nthötwi gatho yoto ya ñ'ohö mi njödö.

29 Nu'mú ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Xi ts'onga ri mfenihü, ngetho hingi pöhü ar T'ofö, ne hingi pohü ár ts'edi Jö.

30 Nu xta menga ya jö'i da nte man'agi, hinda ma da nthöti, hinda ma da t'adi. Ma da ñehwi yá enxé Jö bi 'bu mhets'i.

31 Nö'ö ha pengi da nte nu'u xi du wa hin'ö, hage hinxka nehü habü enga njawa Jö har T'ofö:

32 Nuga ár Jögi ar Abra, ar Isa ne ar Hakob. Jö go ár Jö nu'u te, hinge nu'u xi du.

33 Nu mi 'yoxa njap'u ya jö'i, xa bi 'yoda nö'ö mi ut'ö.

Ar döta 'bepate

(Mr. 12:28-34)

³⁴ Nu mi bö ya denga'bepate nunar Hesu xki gotwa yá ne ya dęngamöjö, bi mhunts'i nda nu te nda me'u.

³⁵ Nep'u n'a nu'u már böt'ofö, bi ma ba ot'wa n'ar nt'ani ar Hesu, xömhö nda hyat'i, ne bi 'ñembabi:

³⁶ —Utate, ndana ar 'bepate töte ár nsu hár t'ofö ar Moise.

³⁷ Ar Hesu bi 'ñenö:

—Xa gi 'ñet'a ri mü, gi 'yent'a ri te, ne gi hñuxa ri mfeni gi mö Jö ri Hmu.

³⁸ Go gehnu ar 'bet'o 'bepate, ne gehnu töpa ár nsu gatho nu ma'ra.

³⁹ Ne nor ñoho ñehewitho: Gi mö ri mijö'iwi ngu gi mhöse.

⁴⁰ Ha nuya 'bepateyu, ka pongwa gatho yá 'bepate ar Moise, ne gatho nö'ö mönga yá m'ehni Jö.

Hanja mhö ar Kristo ár t'u ar Dabi

(Mr. 12:35-37; Lk. 20:41-44)

⁴¹ Nú'mü xki mhunts'a ya dęnga'bepate, ar Hesu bi 'yot'wa n'ar nt'ani.

⁴² Ne bi 'ñembabi:

—Togo gi beñhu ar Kristo. Togo ár t'u'ö.

Nuya dęnga'bepate bi 'ñeñ'u:

—Ár t'u ar Dabi.

⁴³ Nu'mü ar Hesu bi 'ñenö:

—Xi'mü, yo'ö ar Dabi, xki nzinga ár Hñö Jö, embabi ár Hmu 'mü. Ngetho bi 'ñenö:

⁴⁴ Jö ar Dada bi 'ñemba ma tsi Hmu:

Hñu ha ma ñ'ei ga huxkwi,

to'mi ga tsiñ'a nuya ri ñ'uni ga tsep'a ha ri wa.

⁴⁵ Nu'mü ar Dabi embabi ár Hmu, hanja ár t'u 'mü.

⁴⁶ Ne hinte bi za te bi dödi. Nu ar pa'ö di 'ñe injawa, hinto bi ne bi 'yot'wa ya nt'ani.

23

Ar Hesu bi nomba yá ts'o'befi ya dęnga'bepate ne ya böt'ofö

(Mr. 12:38-40; Lk. 11:37-54; 20:45-47)

¹ Nu'mü ar Hesu bi zo yá maxte ne gatho ya jö'i mi 'buhnu, ne bi 'ñembabi'u:

² —Nuya dęnga'bepate ne ya böt'ofö, xi t'umba ar nsu da ut'ahu tema di bonga nö'ö bi 'yot'a ar Moise.

³ Jange 'yothu gatho nö'ö da xi'ahu. Honse yo gi tembabihiu yá ts'o'befi, ngetho möñ'u xiñho, ha hingi ot'a njap'u.

⁴ Nu'u tutwa ya 'beni ya jö'i xi ñhu, ha nuyü hingi ne da dañ'uts'u da mats'i.

⁵ Nö'ö q̄t'u, te gatho pe ha yá nhandi ya jö'i, ne da 'ñexyá nsu. Tsuta ya t'ofu ha yá dē ne ha yá 'ye, ne tutwa xi nxidi ár ñöni yá he.

⁶ Nu ha ya dango xa hongu da hñuxa ha ya m'et'o nthuts'i, ne xa ne da hñuxa ha ya hoga nthuts'i ha ya nijö, honi da t'e'spa yá nsu.

⁷ Xa ne da ndömyá 'ye nú'mu da nzengwa ha ya tai, ne da t'embabi'u: Ma tsi utate'ihe.

⁸ Ha nu'ahu, yo ma gi ñhehu da t'es'ahu ri nsuhu, ne da t'eñ'a'ihu gar utatehu. Ngetho n'adar Utate, honse ar Kristo, ha nu'ahu gatho gi nkuhu.

⁹ Hinto ma gi 'ñembabihu ri dadahuwa har ximhai, ngetho n'ada ri Dadahu, gehnu bi 'bu mhets'i.

¹⁰ Yo ma gi ñhehu da t'eñ'ahu gar utatehu gi tsixu ar 'ñu, ngetho n'ada togo tsixa ar 'ñu, gehnu ar Kristo.

¹¹ Nö'ö togo 'bu mañö pe'sa n'ar döta nsu, mahyoni da mepa nu ma'ra n'ehe.

¹² Ngetho nö'ö togo da ñ'exase, m'efa ma da m'etwa ár tsa, ha nö'ö togo da nts'a'mi, ma da t'e'spa ár nsu.

¹³ Hwékate nu'ahu gar böt'ofohu ne gar denga'bepatehu, xa gar nemhñöhu. Hingi kuthu, ne hingi hehu da yut'a nu'u togo ne da yut'a hár ts'ut'wi Jö.

¹⁴ Nu'ahu gar böt'ofohu ne gar denga'bepatehu, xa gar nemhñöhu. Gi hathu ya tsi 'ranxu, gi hömfu yá ngu, ne xa gi othu ya nsadi, hingi ne da nheki ri ts'o'befihu. Jange xa döta ri mfei gi to'mhu.

¹⁵ Hwékate nu'ahu gar böt'ofu ne gar denga'bepatehu, nemhñöhu. Xa gi mpunthu gi hoñhu togo da demp'a ri nt'utihu. Ne xki tiñhu, xa gi ts'okwabihu yá mfeni, gi 'bet'ohu da ma njontho har 'bexui habu gir möhu n'ehe.

¹⁶ Di hñöx'ahu ya goda guhna ma'ra. Hwékate'ihu gi eñhu, nu'mu togo da 'ñet'a made ar dönganijö, hinter me'ö. Ha nu'mu togo da 'ñet'a made ar k'axt'abojö ja har dönganijö, nu'mu hö, xi nts'uni nö'ö bi mö.

¹⁷ Gar godahu ne xa xka 'be ri mfenihu. Ndana töte ár nsu, ar k'axt'abojö wa ar dönganijö japi da hñuxa ár nsunu.

¹⁸ Ne gi eñhu, nu'mu togo da 'ñet'a made ar t'uxm'oñho, hinter me'ö. Ha nu'mu togo da 'ñet'a made nö'ö ar m'oñho oxhnu, nu'mu hö, xi nts'uni nö'ö bi möñ'ö.

¹⁹ Godahu xka 'bethwu ár 'ñu ar tsi Dada. Ndana töte ár nsu, ar m'oñho wa ar t'uxm'oñho nuna japi da hñuxa ár nsu.

²⁰ Jange nö'ö togo et'a made ar t'uxm'oñho, et'a made gatho nö'ö te kuxhnu n'ehe.

²¹ Njap'u hinge honse et'a made ar dönganijö, et'a made Jö togo 'buhnu.

22 Nö'ö togo et'a made mhets'i, et'a made ár thuxandö Jö, ne gese Jö togo huxhnu.

23 Hwëkate'ihu gar böt'ofohu ne gar denga'bepatehu, gar nemhñöhu. Ngetho gi uñhu ár 'ret'a xeni ya doni t'u'sa ar ñhuni, ne xka hyehü nuna 'bet'o ha yá 'bepate ar Moise. Xka hyehü gi 'yothwu xiñho ma'ra, ar nhwëki ne ar ñ'emui. Xiñho gi 'yothuyü, ne hingi hyehü nu ma'ra.

24 Gar goda guhnatehu. Gi othu nö'ö hints'u nts'uni, ne gi hehu nö'ö xa pe'sa ár nts'uni. Jangutho gi ntsuñhu hingi tuthu n'ar tsi t'ulo zu'we, ne gi tut'athohu ya döta zu'we.

25 Hwëkate nu'ahu gar böt'ofohu ne gar denga'bepatehu, xa gar nemhñöhu. Gi ñhehwihu n'ar 'bada wa n'ar mohi, honse xi nsut'a nthi, ne mbo ri muihu ne ri mfenihu xa ñuxa ar mfë ne ar ts'om'ui.

26 Goda denga'bepatehu, xuthu m'et'o mbo ri mfenihu ne ri muihu, ne njap'u da t'axk'ahu nthi n'ehe.

27 Hwëkate nu'ahu gar böt'ofohu ne gar denga'bepatehu, xa gar nemhñöhu. Di hñox'ahu ya t'agi xint'axi nthi ne nheki nzatho, ha ku yá ndo'yo nu'u xi du thota yá nts'otho.

28 Gi njahup'u n'ehe, ngetho ha yá hmi ya jö'i xa gi othu gar hogajö'i'ihu, ne ha ri mfenihu hingi tsaya ar nhemhñö ne ar ts'oki.

29 Hwëkate nu'ahu gar böt'ofohu ne gar denga'bepatehu, xa gar nemhñöhu. Ngetho gi hojwu yá t'agi yá m'ehni Jö, ne gi kö'thwu yá t'agi ya hogajö'i.

30 Ne gi eñhu: Nu'mu xta 'buhmöhü nuya pa mi 'bu ma palehu, hinxta faxhmöhü xi hyopa yá m'ehni Jö.

31 Jange gi ndasehu yá 'betö'ihu nu'u togo bi hyopa yá m'ehni Jö.

32 Jwathu 'mu nö'ö bi du'ma ri palehu.

33 Yá bötsi'ihu ya k'eñö. Hanja ma gi k'onthu da 'beñ'ahu har tsibi.

34 Jange ma ga peñ'ahu ma'ra ya m'ehni, ne nu'u di pe'sa yá hoga mfeni ne ya böt'ofö. 'Rayu ma gi hyohu, ma'ra gi tsuthu har pont'i, ma'ra gi fehu ha ri nijöhu ne gi kuhu di ne ya hnini.

35 Ne njap'u go ma gi k'othu ar thai xi thuts'i nú'mu mi nhö'mba ár ji ya hogajö'i. Di ndu'ma nú'mu mi nhö'mba ár ji ar hoga Abel, di göxa ár ji ar Sakaria ár t'u ar Berekia, togo ga hyohu mameda ar ts'ötm'oñho ne ar nijö.

36 Xa majöni di xi'ahu, gatho nor thainu, ma da k'ot'a nuya jö'i 'bu nuya payu.

*Ar Hesu bi zot'a ár mui bi hwëka ya me Herusalen
(Lk. 13:34-35)*

37 Nu'ahu gar menguhu Herusalen, gi k'ampabihu togo bi peñ'ahu, ne gi hofu yá m'ehni Jö. Hangu xta nemhö nga

munts'a'ihu, ngu n'ar tsi oni munts'a yá tsi t'u'ni da hwixa ha yá hwa, ne hinga nehü.

³⁸ Pöhu, Jö ma da hyek'ase ri nijöhu.

³⁹ Ngetho di xi'ahu, hinga ma gi hyandgagihu nuya payu. Gi to'mhu m'et'o da zo ar pa gi 'ñeñhu: Nsunda togo xpa pehna Jö ma Hmuhu.

24

Ar Hesu bi mö nda nhwata ar dönganijö

(Mr. 13:1-2; Lk. 21:5-6)

¹ Nu mi bonga ar Hesu har dönganijö, mi 'ba ar 'ñu nda ma, bi wat'a yá maxte mi utwabi tengu ár nzatho ar nijö.

² Nu'mú ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Xa majöni di xi'ahu: Gatho nuya jödoyu gi hanthu, ma da thext'a gatho. Hinda ma da go n'ar do mañö ár midowi.

Ya nt'udi di 'bet'o nonga ar ngöts'i

(Mr. 13:3-23; Lk. 21:7-24)

³ Nep'u ar Hesu bi ma har t'ohö Njömdöni ne ka ba huhu. Ba ep'u yá maxte bi 'yambase ne bi 'ñembabi:

—Di ne gi xikagihe ham'u ma da tho gatho nö'ö xka mö, ne tema nt'udi ma ga hanthe, njap'u ga pöhe 'bap'utho gi pengi, ne da göxa nuya payu di 'buhu.

⁴ Nu'mú ar Hesu bi dötwati ne bi 'ñenö:

—Jamasuhu yo ma gi ñhehu to da hya'ahu.

⁵ Ngetho ma da e nzeye togo ma da gumka ma thuhu ne da 'ñeñ'u: Nuga go dar Kristo. Ne njap'u ma da ka nzeye ya jö'i.

⁶ Ma gi 'yohu habu bi ja ya tuhni ne habu ja ma da ndui. Nu'ahu yo gi tu ri muihu, ngetho mahyoni da njap'u. Mödi thohyu, hinxi zota ár ngöts'i gatho nö'ö te japyä.

⁷ Nuya hnini ma da ntunkwi yá mihniniwi. Ma da nja ya textehñeni, ar thuhu, ha nunar ximhai habu gatho ma da nhwöni.

⁸ Gatho nuya dumuiyu, honse ár ndui ar ugi xi 'ñep'u.

⁹ Ma da ndat'ahu da mfep'ahu, da tho'ahu, ne xa ma da nt'utsa'ihu ngetho xka ñ'emugihu.

¹⁰ Nuya pa'u nzeye ma da 'be yá jamfi, ne ma da ñ'utsa n'a ngu n'a, ne ma da dase yá ñ'ohu.

¹¹ Ma da e nzeye ya hyate da 'ñenö xpa pehna Jö, ne ma da hyat'a nzeye ya jö'i.

¹² Ne ár mhöte nzeye ya jö'i ma da 'bedi, ngetho ma da xu ar ts'oki gatho har ximhai.

¹³ Nu'u togo da zeta gatho nuya thogiyu, da do'mi da göxa xoqe, go ma da mpö'u.

14 Ne ma da nunga nunar hoga mhönu nomba ár ts'ut'wi Jö gathö ár nxidi ar ximhai, ne da 'yo gathö ya jö'i. M'efa da göxa xoge.

15 Jange xki hyanthu ar ts'oki xi nts'otho da yut'a habu ndönga Jö, ngu bi 'yot'a ar m'ehni Dañe (nö'ö togo da nehe, dá bödi xiñho tema ne da mö),

16 nu'mú, nu'ahu gi 'buhüwa Nhudea, di möhu ba ñ'öñhu ha ya t'ohö.

17 Nö'ö togo di to mañö ar ngu, yo ma gi kuthu te gi juju. Nixt'i di möhu.

18 Nö'ö togo 'yo har 'batha, yo ma gi penju gi juju ri pat'ihu.

19 Hwékate nu'u ya 'behñö di ñ'u, ne nu'u di tsutyá bötsi nuya pa'u.

20 'Yapabihu Jö, nö'ö ar pa gi nixt'ihu, hinda dat'a ya tse, ne hinda pa ntsaya.

21 Ngetho nuya pa'u, xa ma da nja ya thogi ngu hinxka hyanthu nú'mu mi nduta ar ximhai di njawa, ne xta thogi hinda ma da nja man'a ngu'ö.

22 Nu'mu hinda göxa ngut'a nuya pa'u, hinto da bonk'mu. Jö ma da jöts'i, ngetho ma da maxa togo xi hwañ'ö.

23 Nu'mu da t'eñ'ahu: Ka bi 'bukwa ar Kristo, wa da t'eñ'ahu: Ndi, bi 'buhnu, yo ma gi jafumasu.

24 Ngetho ma da e ya kate Kristo ne ya kate m'ehni. Ma da 'yot'a ya döta nt'udi da hyat'a ya jö'i, ne nu'mu da tsahmö, da hyat'a nu'u xi thahni.

25 Nuya xta xi'ahu m'et'o, yo ma gi ñhehu da hya'ahu.

26 Jange nu'mu da si'ahu: Bi 'buhnu har ot'at'ohö, yo ma gi k'ö'su. Wa nu'mu da t'eñ'ahu: 'Bukwa har ngu, yo ma gi jafumasu.

27 Ngetho nu xta penga Nö'ö Togo ba e bi Njö'i, xki thañhu dama da zohö. Ne da nheki xoge ar ximhai, ngu n'ar hweï da yot'a ha mahyats'i ne di m'e mampuni.

28 Nuya pa'u ma da ñhehwi jangu ya pada kwat'a habu 'benga n'ar meti xi du.

Ár ño'gi ñehe Nö'ö Togo ba e bi Njö'i

(Mr. 13:24-37; Lk. 21:25-36; 17:25-36; 12:41-48)

29 Ngu da göxa nuya pa'u ñ'utho, ar hyadi ma da m'exui, ha nunar zönö hinda ma da unga ár hyats'i. Ya tso ma da hyoï, ne gathö nu'u ja yá ts'edi mhets'i ma da nhwöt'i.

30 Nu'mu ma da nheki n'ar döta nt'udi mhets'i ár yo mpengi Nö'ö Togo ba e bi Njö'i. Ne gathö ya jö'i 'bu hár nxidi ar ximhai, ma da nzoni nu xta hyandi da zohö xta 'ñe ha ya gui, di hö n'ar döta ts'edi ne n'ar döta nsunda.

31 Ne ma da meḥna yá enxe xta nt'o ar k'axt'athuxi, da muspa gatho nu'u togo xi hwañ'ö xoge ár nxidi ar ximḥai, di ndu ha n'ár ñöni, di göxa man'a.

32 Pöḥu tema ne da utkagihü ár 'bede ar iuxi: Nú'mü xki hyanthü pöxa yá n'ogi ne pö yá xi, gi pöḥu ba ep'utho ar pahyadi.

33 Jange nú'mü xki hyanthü gatho nuya thogiyu, pöḥu, 'bap'utho da göxa xoge.

34 Xa majöni di xi'ahu, hinda theta gatho nuya jö'i 'bu nuya payu, ne xi wadi xi tho gatho nuya thogiyu.

35 Mödi da m'edi ar mhets'i ne ar ximḥai, nuya mhö xta mö, hinda ma da m'edi.

36 Nö'ö ar pa ne ar xenimpa ham'u da göxa xoge, hinto pödi. Nuyá enxe Jö hingi pöhmö n'ehe, honse ma Dada bi 'bu mhets'i go pö'ö.

37 Nu xta mengi da e man'agi Nö'ö Togo ba e bi Njö'i, ma da njangu nuya pa mi 'bu ar Noe.

38 Nú'mü himi tsöta ar pa nda yut'a ar Noe har motsa, ne nda ñuxa ar dehe xoge ar ximḥai, nuya jö'i mi ñuntho, mi tsithetho ne mi otya ngo.

39 Himbi ne bi 'yo'u, mi dañ'u bi ñuxa ar dehe xoge ar ximḥai, ne gatho bi jöt'i. Ma da njap'u xta penga Nö'ö Togo ba e bi Njö'i.

40 Nuya pa'u, nu'mü yoho ya ñ'oḥo di 'yo har hwöhi di mpefi, xta dañ'u n'a ma da ts'its'i ne nö'ö man'a ma da ts'op'u.

41 Nu'mü yoho ya 'beñö di kunga mahyegi, da ts'ixa n'a, nö'ö man'a da ts'ogi.

42 Jange ndo'mhu, ngetho hingi pöḥu ham'u da zo ri Hmuhu.

43 Beñhu 'mu, nu'mü n'ar mengu di pöhmö ham'u da zo ar bë, hinda ñ'ö 'mu. Da su hinda hyegi togo da bëpa ár ngu.

44 Jange nu'ahu n'ehe ndo'mhu, ngetho xki thañhu ma da ep'u Nö'ö Togo ba e bi Njö'i.

*Ar 'bego ot'e nö'ö nsipabi ne nö'ö hingi ot'e
(Lk. 12:41-48)*

45 Nö'ö togo ar hoga 'bego xa di ja ár mfeni, tsä da t'ent'wa hár 'ye ár ngu ár hmu, ne da ts'okwabi da 'wanga gatho nu'u togo 'buhnu.

46 Nu'mü xa ma da njöpa nunar hoga 'bego'ö, xta zo ár hmu da dini di ot'a xiñho gatho ar 'befi xi ts'okwabi.

47 Xa majöni di xi'ahu, nö'ö ar hmu'ö ma da 'yent'wa hár 'ye gatho nö'ö te pets'i.

48 Ha xi'mü nö'ö ar 'bego'ö xi nts'o, ne kaḥmbeni ár hmu hinda ma da penga ngut'a.

49 Ne da gu da me nu'u ya mi'begowi, ne da ñungwi ne da ntsithewi ya mihni.

50 Xta dani nunar pa hingi to'mi, dama da zo ar hmu.

51 Nu'mu nor hmu'ö ma da mbo ar kwe, xa ma da umba ar mfej, ne da 'ñet'a habu bi 'bu ya kate. Ka ma da nzonu ne da guxya ts'inu.

25

Ar 'bede 'ret'a ya nxutsi

1 Nu'mu xta penga Nö'ö Togo ba e bi Njö'i da 'ñekwa ar ts'ut'wi, ma da ñehwi ngu n'ar nthöti bi t'ot'e. 'Ret'a ya nxutsi bi hñöxa ya ñot'i, ma ba thö ar ñ'ohö ma nda nthöti.

2 Ha nuya nxutsi'u, kut'a mi ja ya mfeni ne kut'a mi ñ'entho.

3 Nu'u kut'a mi ñ'entho, himbi hñöxa nzeje ar nziki da xit'a ya ñot'i.

4 Ha nu'u ma kut'a mi ja ya mfeni, bi hñöxkwi mahyegi ya ñot'i n'a xito mi po ar nziki.

5 Nö'ö ma nda nthöti himbi ngut'a bi zohe, jange gatho 'ret'a ya nxutsi bi zopa ar t'öhö ne bi ñ'ö'u.

6 Ngu made ar xui bi nheki n'ar mhafi mi emba ya nxutsi: Xi 'ñep'u nö'ö togo ma da nthöti. Di ma ba thöhu.

7 Nu'mu nu'u 'ret'a ya nxutsi bi nuhu, ne dama bi tso ya ñot'i.

8 Nu'u mi ñ'entho bi 'ñemba nu ma kut'a mi ja ya mfeni: Thogagihe n'a tui ri nzikihu, ngetho ma ñot'ihe hwet'atho.

9 Ha nuya nxutsi mi ja ya mfeni, bi 'ñemba nu ma'ra: Hin'ö, xi'mu da k'atkagihe n'e. Xiñho ma gi tansehu habu bi 'ba.

10 Nu'mu mi 'yo ar 'ñu ma nda danga ar nziki, ge'mu bi zo nö'ö togo ma nda nthöti. Nu'mu nu'u kut'a ya nxutsi xki ñhoki bi yut'wi har ngo, ne bi njot'a ar goxthi.

11 M'efa bi zo nu'u ma'ra ya nxutsi, ne mi eñ'u: Ndada, xogagihe ar goxthi.

12 Ha nö'ö togo ma nda nthöti, bi döti ne bi 'ñembabi'u: Xa majöni di xi'ahu, hindi pöka togo'ihu.

13 Jange nu'ahu ndo'mhu, ngetho hingi pohu tema pa, wa tema xenimpa, ma da zo Nö'ö Togo ba e bi Njö'i.

Ar 'bede n'ar hmu bi zokwa ar bojö ya 'bego

14 Ar ts'ut'wi Jö jangu n'ar hmu mi 'ba ar 'ñu nda ma man'ar hai yap'u. Ne bi zohna ya 'bego ne bi hyemba ar bojö nda japabi nda xu,

15 ngu ar nihi ya mfeni n'a ngu n'a. N'a bi umba kut'a ya bojö, man'a bi umba yoho, ha nö'ö man'a n'ase bi umbabi. Nep'u bi gu ar 'ñu bi ma.

16 Nö'ö togo bi t'umbabi kut'a, bi ma ba japa nunar bojönu bi mpefi, ne bi guka ma kut'a.

17 Njap'u nö'ö xki t'umba yoho n'ehe, bi guka ma yoho.

18 Nö'ö togo xki t'umba n'a, bi ma ba xa'ma n'ar ots'i, ne ka bi 'ñöhnü ár bojö ár hmu.

19 Mi tho nzeýe ya pa ba penga ar hmu, ne bi hñö'spa majöni yá 'bego.

20 Mi zo nö'ö xki ts'okwabi kut'a ya bojö, bi umba ár hmu ma kut'a xki döhö, ne bi 'ñembabi: Tsi ndada, ga tsogagi kut'a ya bojö, ha nuga da höñ'a ma kut'a xta töhö.

21 Nu'mú ar hmu bi dödi ne bi 'ñenö: Xiñho nö'ö xka pefi, xa gar hoga 'bego gi ot'a nö'ö nsi'a'i. Ga pödi ga su nö'ö tsi tui da 'ra'i. Nupya ma ga hus'a ár nzeýe. Ba e ga 'buhwi ri hmugi, ne ga njohyawi.

22 M'efa bi zo nö'ö xki t'umbabi yoho ya bojö, ne bi 'ñemba ár hmu: Tsi ndada, ga tsogagi yoho ya bojö, ha nuga xta höñ'a ma yoho xta töhö.

23 Nu'mú ar hmu bi dödi ne bi 'ñenö: Xiñho nö'ö xka pefi, xa gar hoga 'bego gi ot'a nö'ö nsi'a'i. Ga pödi ga su nö'ö tsi tui da 'ra'i. Nupya ma ga hus'a ár nzeýe. Ba e ga 'buhwi ri hmugi, ga njohyawi.

24 Nú'mu mi zo ar 'bego xki ts'okwa n'ar bojö, bi 'ñemba ár hmu: Tsi ndada, di pödi xi nts'o'i, ne ma gi hñömgä nö'ö xta töhö, ngetho gi xo nö'ö hinxka pot'i, ne gi munts'a ar t'ei hinxka pits'i.

25 Jange nuga da tsu, ne ma da ägi, ha nupya xi 'bukwa nö'ö ri meti.

26 Ar hmu bi dödi ne bi 'ñenö: Xa gar ts'o'bego ne gar döhöne. Nu'mu ngi pödi di xo nö'ö hinxta pot'i ne di munts'a nö'ö hinxta pits'i,

27 nu'mú, yo'ö hinga kwata ma bojö ha ya jwatbojö, ne xta pengi nda t'akagi ma bojö ne nö'ö xki döhö.

28 Ne bi 'ñemba nu'u togo mi ñ'owi: Hñömbabihu ar bojö da tsokwabinu, ne umbabihu togo pe'sa 'ret'a.

29 Ngetho nö'ö togo pets'i, ma da t'umbabi da bongwathobi, ha nö'ö tsi tui pets'i, ma da thömbabi xoge.

30 Ne nö'ö ar 'bego hinter 'befi, 'ñethu har 'bexui habu jar ts'oni ne ar nguxt'ats'i.

Ar Hesu ma da hñö'spa majöni ya meximhai

31 Nu xta penga Nö'ö Togo ba e bi Njö'i di hö n'ar döta nsunda, ne di ñ'owi yá enxé, da hñuxa hár thuxandö da hñö'spa majöni ya meximhai.

32 Ma da mhunts'a gatho ya jö'i 'bu hár nxidi ar ximhai, ne da hwahna n'a ngu n'a, njangu n'ar ma'yo 'weka ya deti ne ya t'öxi.

33 Ne ma da 'ba'ma hár ñ'ei ya tsi deṭi, ne hár ngöhö ya t'öxi.

34 Nu'mú nunar Ndö ma da 'ñemba nu'u 'ba hár ñ'ei: Ba ehü nu'ahü xi jöp'ahü ma Dada, kuṭhu hár ts'ut'wi Jö xi thok'ahü nú'mü hinte mi 'buhmö ar ximhai.

35 Ngetho nú'mü ndi tunthu, ga 'raju te da tsi. Nú'mü ndi tuthe, ga 'raju ar dehe, ne nú'mü ndi ne ar 'ñu, ga 'raju habu da oxi.

36 Nú'mü himi otho te nga he, ga hetkagihü. Nú'mü ndi hñeni ne ndi o ar fadi, ga e ga k'öskagihü.

37 Nu'mú nu'u bi 'yot'a xiñho da 'ñeñ'u: Ma tsi Hmu'ihe, ham'u da hant'ahe ngi tunthu, ne da 'ra'ahe te ngi tsi. Wa ham'u da hant'ahe ngi tuthe, ne da 'ra'ahe ar dehe.

38 Ham'u da hant'ahe ngi ne ar 'ñu, ne da 'ra'ahe habu ngi oxi. Wa ham'u da hant'ahe mi otho te ngi hye, ne da het'ahe.

39 Ham'u da hant'ahe ngi hñeni, wa ngi o ar fadi, ne ma da k'ös'ahe.

40 Nu'mú ar Ndö da dödi ne da 'ñenö: Xa majöni di xi'ahü, nu'mü ga 'yothwu n'a nu'u ma tsi ku, mödi hingi döta hár nthandi ya jö'i, pöhu go ga 'yotkagihü.

41 M'efa ar Ndö da 'ñemba nu'u 'ba hár ngöhö: 'Wehu di möhu nu'ahü xi zu'ahü ar kwe Jö. Di ma ba ñhohü har tsibi hiñham'u da hwet'i, xi t'ekwabi ar ts'ondöhi ne yá enxé teni.

42 Ngetho ndi tunthu, ne hinga 'rajuts'u te nga tsi. Ndi tuthe, ne hinga 'rajuts'u ar dehe.

43 Ndi ne ar 'ñu, hinga 'raju ar seki habu nga oxi. Mi otho te nga he, ne hinga hyetkagihü. Ndi hñeni ne ndi o ar fadi, ne hinga ma ga k'öskagihü.

44 Nu'mú ya ts'ojö'i ma da dödi ne da 'ñeñ'u: Ma tsi Hmu'ihe, ham'u da hant'ahe ngi tunthu, ngi tuthe, ngi ne ar 'ñu, hinte ngi pe'sa te ngi hye, ngi hñeni wa ngi o har fadi, ne hinda fax'ahe.

45 Nu'mú ar Ndö da dötwabi ne da 'ñenö: Xa majöni di xi'ahü, nu'mü hingi faxu n'a numa tsi ku hingi döta hár nthandi ya jö'i, pöhu go gekagi togo hinxka faxu.

46 Nu'mú nu'u di ma habu ma da hñonga ar mfei hiñham'u da göts'i. Ha nu'u xi 'yot'a xiñho, ma da yut'a mhets'i habu hiñham'u da göxa yá te.

26

*Ya ndöxodyo mi nkohi hanja nda gu ar Hesu
(Mr. 14:1-2; Lk. 22:1-2; Jn. 11:45-53)*

1 Nu mi wa ar Hesu bi mönga gatho nuya mhöyu, bi 'ñemba yá maxte n'ehe:

² —Ngu gi pöhu, honse yopa 'bedi da dat'a ar dango mbaxjwa. Nuya pa'u ma da nda Nö'ö Togo ba e bi Njö'i, da ts'uta har pont'i, ne da tho.

³ Nö'ö ar pa'ö bi mönga njap'u ar Hesu, nuya ndömöjō, ya böt'ofō ne ya dōnziandō bi mhunts'a gatho hár thi ár ngu ar Kaifas nö'ö mar dōngamōjō.

⁴ Mi hoñ'u hanja nda gu ar Hesu ñ'ontho, ne nda hyo.

⁵ Honse mi eñ'u:

—Hinda tsa ga juhu nuya pa ndango, ngetho da mbo yá kwe ya jō'i.

Ar Hesu bi nhö'spa n'ar hogañuni núnu Betania

(Mr. 14:3-9; Jn. 12:1-8)

⁶ Nú'mu mi 'bu ar Hesu har hnini Betania, hár ngu ar Simu togo xki hye ar hñeni tsit'ando'yo,

⁷ n'a mba ep'u n'ar 'behñö mi hö n'ar xito do, mi po n'ar hogañuni xa mar mhödi, ne bi xispa hár ñö ar Hesu nú'mu mi hu har mexa.

⁸ Nu mi hyanda njap'u yá maxte, xa bi mbo yá kwe, ne mi eñ'u:

—Yo'ö xi t'emp'utho nunar hogañuni.

⁹ Xi 'bahmö ne xi t'unga nzeye ar bojō xi themba ya hyoya.

¹⁰ Ar Hesu bi 'yo nö'ö mi möñ'u, ne bi 'ñembabi:

—Yo'ö gi theñhu nunar 'behñönu. Nzatho nö'ö xi 'yot'e.

¹¹ Yo gi hyoju nö'ö xi goxkagi. Ngetho nuya hyoya hyax'mu ma gi 'buhwihu, ha nuga hinge hyaxtho ma gi hyandgagihu.

¹² Nö'ö ar hogañuni xi goxkagi, ngu n'ar ñhoki di to'ma ma nt'agi.

¹³ Xa majöni di xi'ahu, habu gatho ma da nhonga nunar hoga mhö xoge hár nxidi ar ximhai, ne da mhōnga nö'ö xi 'yotnu ngu n'ar feni.

Ar Huda bi mö nda da ar Hesu

(Mr. 14:10-11; Lk. 22:3-6)

¹⁴ Nep'u n'a nu'u 'ret'amayoho yá maxte már thuhu ar Huda, bi ma ba k'ö'sa ya ndömöjō.

¹⁵ Ne bi 'ñembabi:

—Hangu gi 'raju nu'mu ga dat'ahu ha ri 'yehu ar Hesu.

Ne bi gohwi n'ar nkohi, ha nuya ndömöjō bi umba n'atema'ret'a ya t'axbojō.

¹⁶ Nor pa'ö ar Huda bi ndui mi hongá hanja nda za nda datwa ar Hesu ha yá 'ye'u.

Ar tsi Hmu bi zogi nda ts'inpa ár t'oxi

(Mr. 14:12-25; Lk. 22:7-23; Jn. 13:21-30; 1 Co. 11:23-26)

¹⁷ Nö'ö ar pa bi ndu ar dango ts'i ya thuhme hingi jots'i, yá maxte bi wat'a habu mi 'bu ar Hesu ne bi 'ñembabi:

—Habu gi ne ga othe ar t'oximbaxjwa.

18 Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Di möhü har hnini, ne xipabihü n'ar ñ'ohö 'buhnu: Ba penkagihe ar Utate ga xi'ahe njawa: Xi dat'a ar pa xi hñuska Jö, ne di ne ga tsi'be ar t'oximbaxjwa ma maxte ha ri ngu.

19 Ne nuyá maxte bi 'yot'a ngu xki 'bepabi, bi ma ba hoka ar t'oximbaxjwa.

20 Nu mi nxui ar Hesu bi hñu har mexa, ne nu'u 'ret'amayoho yá maxte bi hñuhwi.

21 Nú'mü mi ñuni bi 'ñemba yá maxte:

—Xa majöni di xi'ahu, n'a nu'u gi huhuwa ma da dagagi.

22 Nuyá maxte xa bi du yá müi, ne n'a ngu n'a mi ambabi:

—Ma tsi Hmu'i, ha go geke.

23 Ne ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Nö'ö togo n'adar mohi di ñum'e, go ma da dagagi.

24 Majöni, Nö'ö Togo ba e bi Njö'i 'ba ar 'ñu da t'ot'wa gatho nö'ö mönga hár T'ofö Jö, ha hwëkate nö'ö togo ma da da. Xiñhohmö hinxi zokwa har ximhai.

25 Nu'mü ar Huda nö'ö togo ma nda da, bi 'yamba ar Hesu ne bi 'ñembabi:

—Utate, ha go geke.

Ar Hesu bi döti ne bi 'ñembabi:

—Go xka mönse go ge'e.

26 Nú'mü mi nt'ox'u, ar Hesu bi gu ar thuhme, bi 'yapa Jö nda jöpi. Bi heke, bi hembabi yá maxte, ne bi 'ñembabi:

—Tsihü, gehnu ma ndo'yo.

27 Nep'u bi guxa ar t'eni mi po ar t'afi'obxi, bi umba njamödi Jö, ne bi thokwa yá maxte, bi 'ñembabi'u:

—Tsihü gi gathohü.

28 Gehnu ma ji da nhö'mi, ne da go ar 'ra'yo nkohi. Njap'u da njut'wa yá ts'oki nzeyë ya jö'i.

29 Nupya di xi'ahu, hinga pengi ga tsipa ár t'afi ar 'bai'obxi nuya payu. Ma ga to'mi ga tsiwihü ma'ra'yo hár ts'ut'wi ma Dada.

Ar Hesu bi mö nda konga ar Pedro

(Mr. 14:26-31; Lk. 22:31-34; Jn. 13:36-38)

30 Nu mi wa'u bi ntu n'ar jöhñö, bi ma'u har t'ohö Njömdöni.

31 Nu'mü ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Nunar nxuinu gatho ma gi hyegasegihü, ngetho xi t'ot'a har T'ofö: Ma ga ho ar ma'yo, ne nuyá deti ma da mfont'a gatho.

32 Ha nú'mü xka pengi ga nte man'agi, ma ga 'bet'o gar nthehunu Ngalilea.

33 Nu'mü ar Pedro bi dödi ne bi 'ñenö:

—Mödi gatho nu'u ma'ra da hyek'a'i, nuga hinga ma ga hek'a'i.

34 Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Xa majöni di xi'a'i, nunar nxuinu hinxi mata ar boxi, ha nu'ge xka kongagi hñu'gi.

³⁵ Ar Pedro bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Mödi ga tuga n'ehe, hinga koñ'a'i.

Ne gatho nu ma'ra yá maxte bi mönga njap'u n'ehe.

Ar Hesu bi 'yapa Jö ár Dada núnu Getsemani

(Mr. 14:32-42; Lk. 22:39-46)

³⁶ Ar Hesu bi zongwi yá maxte habu mar thuhu Getsemani, ne bi 'ñembabi'u:

—Hñuhüwa. Nuga ma ga ma n'a tsi tui injanu, ma ga apa Jö ma Dada.

³⁷ Ne bi zixa ar Pedro ne nu'u yoho yá t'u ar Sebedeo, bi ma tsi yap'u, ne ar Hesu bi müdi xa bi du ár müinu.

³⁸ Ne bi 'ñemba nu'u hñu yá maxte:

—'Buho ga tu ar dumui. Kohüwa, mahyegi ga afu Jö.

³⁹ Ne ar Hesu bi tho tsi tui ár yap'u. Bi zohnu yá maxte, bi ndandihmö, bi me ár hmi har hai, bi 'yapa Jö ár Dada ne bi 'ñembabi:

—Ma Dada'i, nu'mu da tsahmö, da thota nunar t'eni xi 'ñep'u ne hinda zükagi. Mödi hindi ne gi 'yot'a ngu di nega, 'yot'a ngu gi nege.

⁴⁰ M'efa bi mengi ma ba k'ö'sa nu'u hñu yá maxte, ne bi dini mi ö'u, jange bi 'ñemba ar Pedro:

—Ha himi tsä ngi tsethu ngi faxju nga afu Jö n'a tsi xenimpa.

⁴¹ Zot'a ri dahü ne 'yafu Jö gi tsethu ya ts'othogi xi 'ñep'u. Xa majöni di xi'ahu, nuna ri hñöhu 'bui da tseti, honse ri ndo'yohu k'at'a ár ts'edi.

⁴² Ar Hesu bi menga man'agi habu mi apa Jö, ne bi 'ñenga man'agi njawa:

—Ma Dada'i, nu'mu da tsahmö da thota nuya thogi ne hinda zükagi, honse 'yot'a ngu gi nege.

⁴³ Ba pengi bi k'önga yá maxte habu xki zogi, ne bi dini mi öhö man'agi. Himi tsä nda zot'a yá da, ngetho xa mi kö ar t'öhö.

⁴⁴ Nu'mu ar Hesu bi zop'u man'agi, ne bi ma ba apa Jö ár Dada. Get'u ya mhö xki mönga m'et'o bi mengi bi xipabi.

⁴⁵ Ba penga habu xki zo nu'u hñu yá maxte, ne bi 'ñembabi'u:

—Nupya hö, te ri t'öhöhu ne tsayahü xiñho. Xi dat'a ar pa xi thu'spabi Nö'ö Togo ba e bi Njö'i, ma da ndatwa ha yá 'ye ya 'yot'ats'oki.

⁴⁶ Nanju möhö, ba ehnu nö'ö togo ma da dagagi.

Ar Hesu bi nju

(Mr. 14:43-50; Lk. 22:47-53; Jn. 18:2-11)

⁴⁷ Himi jwadi nda mönga njap'u ar Hesu, mi zo ar Huda, n'a nu'u 'ret'amayoho yá maxte, mi ñ'owi nzege ya jö'i mi hö

ya ndojwai ne ya za. Nuya jö'i xki meḥna ya ndömöjō ne ya dōnziandö.

⁴⁸ Ar Huda togo mi da ar Hesu, xki nkohwi'u ne xki 'ñembabi: —Nö'ö gi hyanthū ga tsu'spa ár hmi, gehnu dama gi juhu.

⁴⁹ Nu'mú ar Huda dama ba tsu ar Hesu, ne bi 'ñembabi: —Xa ar tsi te, Utate.

Ne dama bi zuts'i.

⁵⁰ Ar Hesu bi dōti ne bi 'ñembi:

—Xi'ge, te xka 'ñeke ño.

Ha nuya jö'i bi wat'i bi gu ar Hesu.

⁵¹ Ngu mi nju ar Hesu, n'a nu'u mi ñ'owi'ö, bi k'os'a ar ndojwai, ne bi dakwa ár gu n'ár 'bego ar dōngamöjō.

⁵² Nu'mú ar Hesu bi 'ñemba nö'ö mi hö ar ndojwai:

—Kwata ri jwai, ngetho gatho nu'u togo ju ar jwai ñhote, ma da nju ar jwai da tho'ö n'ehe.

⁵³ Ha hinxka pöthu da tsā ga apa ma Dada da menka n'a mut'i ya enxe, ne nö'ö da 'yot'e.

⁵⁴ Nu'mú ga jap'u, hanja da tho ngu mönga har T'ofu 'mu.

⁵⁵ Nu'mú ar Hesu bi 'ñemba ya jö'i:

—Hage dar bē xka ehū gi mikagihū, gi hōhū ya jwai ne ya za. Hyax'mu ndi 'buhnu har dōnganijō ndi ut'ahu, ne hinte ga jaju.

⁵⁶ Gathoyu xi thogi, ne nda njap'u ngu xki mönga yá m'ehni Jö har T'ofu.

Nu'mú gatho yá maxte bi zohnu bi mfont'i bi ma'u.

Ar Hesu bi m'a'ma hár mhunts'andö ya xodyo

(Mr. 14:53-65; Lk. 22:54-55, 63-71; Jn. 18:12-14, 19-24)

⁵⁷ Nu'u togo xki gu ar Hesu, bi zixa habu mi 'bu ar dōngamöjō már thuhu Kaifas. Ka xki mhushnu n'ehe ya böt'ofu ne ya dōnziandö.

⁵⁸ Ha nu ar Pedro mi 'befatho tsi yap'u mi tenga ar Hesu. Mi zonga hár thi ár ngu ar dōngamöjō, ka bi hñuhwinu ya ndogu, mi ne nda hyandi tema nda thogi.

⁵⁹ Nuya ndömöjō, ya dōnziandö ne gatho ár mhunts'andö ya xodyo, mi hongga ya nhemhñö te nda hyoxa ar Hesu, ne njap'u nda tsā nda tho.

⁶⁰ Ne hinte bi za te bi thimbabi, mödi nzeje ya jö'i mi juspa ya nhemhñö. Ha m'efa bi zohnu yoho ya nemhñö jö'i,

⁶¹ ne bi 'ñeñ'u:

—Nunar ñ'ohonu bi 'ñenö: Da tsā ga yot'wa ár nijö Jö, ne ár hñupa da tsā ga pengi ga juxa man'agi.

⁶² Nu'mú ar dōngamöjō bi m'ai ne bi 'ñemba ar Hesu:

—Hage hinte gi thödi. Te di bonga nuya thox'a'i.

⁶³ Nunar Hesu hinte bi dōdi. Nu'mú ar dōngamöjō bi 'ñembabi:

—Hár thuhu Jö nö'ö te, xikagihe, hage go ge'e ar Kristo ár T'u Jö.

⁶⁴ Nu'mú ar Hesu bi döti ne bi 'ñenö:

—Hö, njap'u ngu xka mö. Ne di xi'ahu, nuya pa xi 'ñep'u ma gi hyanthu Nö'ö Togo ba e bi Njö'i da hñu hár ñ'ei Jö togo jár ts'edi. M'efa ma gi hyanthu da e ha ya gui.

⁶⁵ Nu'mú ar döngamöjö bi xika yá he, ngetho mi beni ar Hesu xki ñömañ'ubi Jö, ne bi 'ñenö:

—Xi zanga Jö. Te ga jafu man'a te da hyots'e, go xka 'yosehu tema xi mö.

⁶⁶ Te gi möñhu.

Ha nu ma'ra bi dödi ne bi 'ñeñ'u:

—Nunu di 'ñepi da tho.

⁶⁷ Nu'mú 'ra'u bi zospa ár hmi ne mi fei, ne ma'ra mi umba ya mpetgu.

⁶⁸ Ne mi embabi:

—Gi enö gar Kristo, xije 'mu togo bi mep'a'i.

Ar Pedro bi konga ar Hesu

(Mr. 14:66-72; Lk. 22:55-62; Jn. 18:15-18, 25-27)

⁶⁹ Ar Pedro mi huhnu har thi, n'a mba ep'utho n'ar nxutsi mi m'ego. Bi ma ba tsudi ne bi 'ñembabi:

—Nu'ge n'e, ngi ñ'owi ar Hesu ar me Ngalilea.

⁷⁰ Nu ar Pedro bi nkoni ha yá nhandi gatho ya jö'i ne bi 'ñenö:

—Hindi pöka te gi mönge.

⁷¹ Nep'u bi ma'ö har goxthi. Ne man'ar nxutsi mi m'ego n'ehe bi hyandi, ne bi 'ñemba nuya jö'i mi 'buhnu:

—Nunar ñ'ohonu mi ñ'owi ar Hesu me Nasare n'ehe.

⁷² Ar Pedro bi mengi bi nkoni, bi 'ñet'a Jö made ne bi 'ñenö:

—Hindi pöka nor ñ'ohö'ö.

⁷³ Hingar ya'ö bi wat'a nuya jö'i mi 'buhnu, ne bi 'ñemba ar Pedro:

—Xa majöni ngi ñ'owi n'ehe, ngetho nhekitho hanja gi ñö.

⁷⁴ Nu'mú ar Pedro bi ntsate, ne bi 'ñet'a Jö made bi 'ñenö:

—Hindi pödi tema ñ'ohö gi noñhu.

Ne bi ma 'mu ar boxi.

⁷⁵ Nu'mú ar Pedro bi zo ár mfeni nö'ö xki xipa ar Hesu nú'mu xki 'ñembabi: Hinxi mata ar boxi, ha nu'ge xka kongagi hñu'gi. Ne bi bonga nthi, xa bi hyu ár ñö bi nzoni.

27

Ar Hesu ma ba m'amba ar Pilato

(Mr. 15:1; Lk. 23:1-2; Jn. 18:28-32)

¹ Nu ár hyax'ö ja mi hats'i, gatho ya ndömöjö ne ya dönziandö bi nko'u nda hyo ar Hesu.

² Ne bi zix'u xki nsot'e, ma ba datwa ha ya 'ye ar Ponsio Pilato togo mar ndö Nhudea.

Hanja bi du ar Huda

³ Ar Huda togo xki da ar Hesu, mi hyandi xki t'ent'i nda tho, xa bi du ar müi nö'ö xki 'yot'e. Ne bi ntso'mi, bi ma ba ko'sa nu'u n'atema'ret'a ya t'axbojö xki umba ya ndömöjö ne ya dönziandö.

⁴ Ne bi 'ñenö:

—Nuga xta ot'a n'a ra döta ts'oki, ngetho xta da da tho n'ar ñ'ohö hinte tu.

Ha nu'u bi 'ñeñ'u:

—Hindi pöje. Hyandge te gi pefi.

⁵ Nu'mü ar Huda bi gu bi föta ya bojö mbo har nijö, ne bi boni bi göt'a ar xögu ár 'yuga, ne bi ñhose.

⁶ Nuya ndömöjö bi go ya bojö, ne bi 'ñeñ'u:

—Nunar bojönü hinda tsä ga uthu hár m'esbojö ar nijö, ngetho ár njut'i ár ji n'ar jö'i.

⁷ Nep'u bi nko'u nunar bojö'ö, ma nda danga nunar hai ár thuhu ár Hai ar Gö, ne nda nt'ahnü ya nzohö jö'i.

⁸ Jange gehnü ár thuhu pe'sa nuya payu, ár thuhu ar Haiji.

⁹ Njap'u bi tho ngu xki mönga ár m'ehni Jö ár thuhu Heremia nú'mü bi 'ñenö: Bi nju nö'ö n'atema'ret'a ya t'axbojö, gehnü ár nzeye ar bojö xki thu'spa togo bi 'ba, ngu xki hñu'spa ya me Israel.

¹⁰ Ne bi t'uni bi thamba ár hai ar gö, ngu xki 'bepkagi ar tsi Hmu.

Ar Pilato bi hñö'spa majöni ar Hesu

(Mr. 15:2-5; Lk. 23:3-5; Jn 18:33-38)

¹¹ Ar Hesu mi 'bahnü hár nthandi ar Pilato, togo mar ndö Nhudea, ne nunar ndönü bi 'yamba n'ar nt'ani:

—Ha go ge'e ár Ndö ya xodyo.

Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hö, ngu xka mönse.

¹² Nep'u ya ndömöjö ne ya dönziandö xa te gatho mi hots'e, ha nö'ö hinte bi dödi.

¹³ Nu'mü ar Pilato bi 'ñemba ar Hesu:

—Ha hingi ode gatho nö'ö thox'a'i.

¹⁴ Nunar Hesu hinte bi dötwati, jange ar ndö xa mi 'yotho.

Ar Hesu bi t'ent'i nda tho

(Mr. 15:6-20; Lk. 23:13-25; Jn. 18:38-19:16)

¹⁵ Xki nzönga ar ndö tat'a jeye har dango mbaxjwa nda hye n'ar 'yofadi, nö'ö nda 'ya ya jö'i.

¹⁶ Nuya pa'u mi o ar fadi n'ar ñ'ohö már thuhu Baraba. Gatho mi pödi tema jö'i'ö.

17 Ne nú'mú mi mhunts'a nzeye ya jö'i, ar Pilato bi 'yambabi ne bi 'ñenö:

—Togo gi ne ga hek'ahu, ar Baraba wa ar Hesu t'embabi ar Kristo.

18 Ar Pilato mi pödi xki zi'spabi ar Hesu nuya ndöxodyo, ngetho xki zot'a yá müi mi 'betwa yá tsá.

19 Nú'mú mi huxa ar Pilato har thuxandö, ár 'behñö ba pempa n'ar mhö, ne bi 'ñembabi: Yo te gi ñ'ent'i gi japa nunar hogajö'inu, ngetho xa xi pikagi n'ar t'i ar pania.

20 Ha nuya ndömöjö ne ya dönziandö bi ut'a ya jö'i nda 'yadi nda the ar Baraba, ne nda tho ar Hesu.

21 Nu'mú ar Pilato bi 'yamba ya jö'i man'agi ne bi 'ñembabi: —Nuya yohoyu, ndana gi nehu ga hek'ahu.

Nuya jö'i bi dödi ne bi 'ñenö:

—Ar Baraba.

22 Jange ar Pilato bi mengi bi ñ'ani ne bi 'ñenö:

—Xi'mú, teme ga japa nunar Hesu t'embabi ar Kristo.

Gatho bi dö'u bi 'ñenö:

—Tsuta har pont'i.

23 Nu'mú ar Pilato bi 'ñembabi'u:

—Tema ts'oki xi 'yotnu.

Ha nu'u xa bi gahni bi mafi mi eñ'u:

—Tsuta har pont'i.

24 Nu mi hyanda ar Pilato hinte mi tsá te nda mefi, honse mi fudi nda muxma ya jö'i, bi 'yadi nda thömpa n'a tui ar dehe, ne bi nxu'ye ha yá nthandi ya jö'i, bi 'ñenö:

—Hingo ma ga tu'spa ár ji ma da nhö'mba nunar ñ'ohonu.

Hyanthu te gi pehu.

25 Gatho ya jö'i bi dödi ne bi 'ñeñ'u:

—Nuje ne ma bötsihe go ma ga tusfe ár ji ma da nxani.

26 Nu'mú ar Pilato bi hye ar Baraba. Ha nunar Hesu bi japi nda n'wext'i, ne bi 'yent'wa ha yá 'ye ya ndogu nda tsuta har pont'i.

27 Nu'mú ya ndogu bi zixa ar Hesu habu mi 'bu ar döta ts'ut'wi, ne nunu xa ba kot'atho n'a mut'i ya ndogu.

28 Ne nu'u bi mokwa yá he, ne bi gö'spa n'ar thenga dutu.

29 Bi hñu'spabi hár ñö n'a ntsant'i ya 'mini xki m'e, ne bi t'ent'wa hár ñ'ei n'ar ts'ut'o. Bi ndandihmö hár nthandi'ö, ne mi ot'wa ar thede mi embabi'u:

—Xar tsi te, ár Ndö'i ya xodyo.

30 Mi tsox'u, ne mi hömba ar t'o mi femba ár ñö.

31 Nu mi wadi bi 'yot'wa ar thede, bi thökwa ar dutu, ne bi mengi bi thetwa ár he, ne bi ts'ixa habu ma nda ts'uta har pont'i, ka nda dunu.

Ár nts'uti ar Hesu har pont'i

(Mr. 15:21-32; Lk. 23:26-43; Jn. 19:17-27)

32 Nu mi boñ'u bi nthewinu n'ar ñ'ohö már thuhu ar Simu, mar me Sirene. Nunar ñ'ohönu bi njapi bi duxa ar pont'i habu ma nda ts'uta ar Hesu.

33 Ne mi zonga habu már thuhu Golgota, di boni da 'ñenö, Nñöxhmundo'yo.

34 Ka ba t'umbabinu ar ixkat'afi mi nthöskwi n'ar bopo xi nju, ne nu mi za, himbi ne bi zi.

35 Nuya ndogu mi wadi bi tsuta ar Hesu har pont'i, bi ñhe'u yá dutu bi 'yents'a ar nthöhö. Ne bi thogi ngu xki mönga ár m'ehni Jö nú'mu bi 'ñenö: Bi hega ma dutu, ne bi 'yents'a ar nthöhö, ne njap'u nda bö'u togo nda hñöska ma he.

36 Ne ka bi hñuhnu'u bi su ar Hesu.

37 Ne bi thuta n'ar xithe har pont'i mañö ár ñö, mi mö yo'ö xki ts'uti, mi enö njawa: Gehnu ar Hesu, ár Ndö ya xodyo.

38 Bi ts'uta yoho ya bë habu bi ts'uta ar Hesu n'ehe, n'a mi zu hár ñ'ei, ha nö'ö man'a hár ngöhö.

39 Ne nu'u mi thohnu xa mi theni ne mi hwötyá ñö.

40 Mi embabi'u:

—Nu'ge xka mö gi yot'a ar dönganijö, ne ár hñupa gi pengi gi juts'i, mpose xö, kö har pont'i nu'mu xa majöni ár T'u'i Jö.

41 Nuya ndömöjö, ya böt'ofö, ya denga'bepate ne ya dönziandö mi ñömañ'ubi ar Hesu n'ehe, mi eñ'u:

42 —Bi pö ma'ra, ha hingi tsä da mpose. Nu'mu go gehnu ár Ndö ya me Israel, dá göpya har pont'i ne ga ñ'emuihu.

43 Jamfi Jönu 'nö. Dá max'ö 'mu, nu'mu xa majöni mödi. Ha hinxi mönse gehnu ár T'u Jö.

44 Nuya bë xki ts'uta mahyegi, mi njap'u mi ot'wa ar thede n'ehe.

Ar Hesu bi du

(Mr. 15:33-41; Lk. 23:44-49; Jn. 19:28-30)

45 Ngu made mpa bi ndui bi m'exui xoge ar ximhai, ne bi göxa ngu ar hñu nde.

46 Nú'mu ma nda zu ar hñu nde, ar Hesu bi ñö nts'edi ne bi 'ñenö:

—Eli, Eli, lama sabaktani. Di boni da 'ñenö: Ma tsi Dada, ma tsi Dada'i, yo'ö xka hyegase.

47 'Ra nu'u mi 'buhnu bi 'yode ne bi 'ñeñ'u:

—Nunar ñ'ohönu mat'a ar m'ehni Elia.

48 N'a'u dama bi nixt'i ba hö n'ar xi'yo ne bi pobo har ixkat'afi, bi tuta ha n'ar xithi, ne bi kwatwa hár ne.

49 Ha ma'ra mi eñ'u:

—Hyehup'u, ma ga nuhu ha da 'ñep'u ar Elia da mats'i da k'ont'i.

50 Ar Hesu bi mengi bi ñö nts'edi man'agi, bi da ár hñö ne bi du.

51 Ge'mu bi xi ar dutu mi naxa mbo ar dönganijö, bi ndu maño di göxa hai ár nsegi. Ne bi nja n'a ra döta nhwöni, ne ya ndodo bi hege.

52 Bi xo ya t'agi, ne nzeje ya hogajö'i xki du m'et'o bi mengi bi nte man'agi.

53 Bi boñ'u ha yá t'agi, ne mi mengi bi nte man'agi ar Hesu, bi yut'u har hnini Herusalen, ne bi hyanda nzeje ya jö'i.

54 Nö'ö ar döndogu ne yá mindoguwi mi su ar Hesu, mi hyant'u bi nhwönga ar hai ne gatho nuya xki thogi, xa bi zu'u ne bi 'ñeñ'u:

—Xa majöni nunar ñ'ohönu már T'u Jö.

55 Yap'u'tho mi 'bahnu nzeje ya 'behñö, mi handa gatho nö'ö mi thogi, gehyu nu'u ba tēnga ar Hesu har hai Ngalilea mi fats'i.

56 'Ra'u mar Maria me Magdala, ar Maria ár nönö ar Hakobo ne ar Huse, ne ár nönö nu'u yoho yá t'u ar Sebedeo.

Ár nt'agi ar Hesu

(Mr. 15:42-47; Lk. 23:50-56; Jn. 19:38-42)

57 Nú'mu 'bu'tho nda yu ar hyadi, ba ehnu n'ar ñ'ohö mi tēnga ar Hesu, már thuhu ar Huse me Arimatea, mi the ya ñho.

58 Bi ma ba apa ar Pilato nda umba ár ndo'yo ar Hesu. Nu'mú ar Pilato bi mö nda t'umbabi.

59 Ar Huse bi ma ba hōmpa ár ndo'yo ar Hesu, ne bi ma'xa ha n'ar t'axdutu.

60 Ne bi ma ba a ha n'ar 'ra'yo t'agi, habu ma nda t'ase'ö, xki nsa'ma ha n'ar ndodo. Nep'u bi tōnga n'a ra döta do, bi gota ar t'agi, ne bi ma.

61 Getnu, mi huhnu mi ñhandwi ar t'agi ar Maria me Magdala ne nö'ö man'ar Maria.

Ya ndogu mi su ar t'agi

62 Ár hyax'ö, nu xki tho ár pa ñhoki, bi ma ya ndömöjö ne ya dēnga'be'pate, ma ba k'ö'sa ar Pilato,

63 ne bi 'ñembabi:

—Ma ndo'ahe, da beñhe nunar hyate ñ'ohö nú'mu mi tetho, bi 'ñenö ár hñupa nda mengi nda nte man'agi.

64 Jange di nehe gi pe'hna togo ma da su ar t'agi hñupa, yo ma da e yá ma'xte da bë, ne da 'ñeñ'u xi mengi xi nte. Ne nunar nhemhñö'ö da döta nö'ö xi mhōnga m'et'o.

65 Bi dö ar Pilato ne bi 'ñenö:

—Xi 'buhnu 'ra ya ndogu, tsixu ne suhu xiñho ngu gi möñhu.

66 Nu'mú nuya ndömöjö ne ya dēnga'be'pate bi ma'u ma ba thöt'a ar do mi kot'a ar t'agi, ne bi zohnu ya ndogu nda su.

28

Ar Hesu bi mengi bi nte

(Mr. 16:1-8; Lk. 24:1-12; Jn. 20:1-10)

¹ Nu mi tho ar pa ntsaya, ja mi fudi nda hats'i ár 'bet'o mpa man'a hñöto, ar Maria me Magdala ne man'a ar Maria ba e bi k'önga ar t'agi.

² Nu'mú, bi nja n'a ra döta nhwöni, ngetho ba kö n'ar enxe mhets'i. Ne mi zohnu habu mi t'a ar Hesu, bi hñöka nunar do mi kot'a ar t'agi, ne ka bi hñuxhnu.

³ Nunár 'bai ar enxe xa mi yot'a ngu n'ar hweï, ne nuyá he mar nt'axi ngu n'ar t'axtse.

⁴ Nu mi hyanda ya ndogu xa bi zu'u, ne bi gohnu to da 'ñenö xki du.

⁵ Ha nunar enxe bi zo nuya 'behñö, ne bi 'ñembabi:

—Yo gi ntsuhu. Di pödi gi hoñhu ar Hesu togo bi du har pont'i.

⁶ Hinjo'owa, bi mengi bi nte ngu bi möñ'ö. Ba e gi hyanthu habu bi 'be ar tsi Hmu.

⁷ Ngut'a di möhu, ba xifu yá maxte xi mengi xi nte. Ne nupya xi m'et'o di ma Ngalilea, ka ma gi hyanthunu man'agi. Gehnu xta e ga xi'ahu.

⁸ Nu'mú nu'u yoho ya Maria, xa mi johya ne mi ntsu, bi nixt'i ma ba xipa nunar mhönu yá maxte ar Hesu.

⁹ Ne nu mi pa'u har 'ñu, n'a mbi dañ'u ar Hesu bi boni bi nthewi, ne bi zengwa bi 'ñembabi:

—Xa ar tsi te.

Nu'mú nuya 'behñö bi wat'i bi hyupa yá wa, ne bi nsundabi.

¹⁰ Ne ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Yo gi ntsuhu. Di möhu ba xifu ma ku da ma'u Ngalilea, ka ga nthē'benu man'agi.

Ya ndogu bi njapi nda go'ma nö'ö xki thogi

¹¹ Nu mi 'yo ar 'ñu ya 'behñö, bi ma 'ra ya ndogu mi su ar t'agi har hnini, ma ba xipa ya ndömöjö gatho nö'ö xki thogi.

¹² Nuya ndömöjö bi ñöwi ya dönziandö, ne bi nko'u nda umba nzeyē ya bojö ya ndogu nda go'mnda nö'ö xki thogi.

¹³ Ne bi 'ñembabi'u:

—Nu'ahu ma gi möñhu, mi nxui bi zu'ahu ar t'öhö, ne ge'mu bi zo yá maxte, bi bëpa ár ndo'yo.

¹⁴ Ne nu'mu ar ndö da bödi teme bi thogi, yo gi tu ri muihu, ngetho nuje ga ñöhe hinte da nja'ahu.

¹⁵ Ne nuya ndogu bi hñönga ar bojö, ne bi ma'u bi 'yot'a ngu xki nsipabi. Jange gehnu ar mfeni nonga ya xodyo nuya payu n'ehe.

Ar döta 'bepate

(Mr. 16:14-18; Lk. 24:36-49; Jn. 20:19-23)

¹⁶ Nuya 'reṭ'aman'a yá mǎxte bi ma Ngalilea har t'ohō habu xki xipabi ar Hesu nda nthewi.

¹⁷ Nu mi hyant'ū, bi nsundabi, mödi 'ra himi ñ'emui.

¹⁸ Ar Hesu bi wat'i ne bi 'ñembabi'ū:

—Gatho ar ts'ut'wi xi t'entka ha ma 'ye núnu mhets'i ne nuwa har ximhai.

¹⁹ Jange di möhu ba zohu ya jö'i xoge ár nxidi ar ximhai. Uthu da dengagi'ū n'ehe, ne xixthehu hár thuhu ar Dada, ar T'ū ne ár Hñö Jö.

²⁰ Ne utwabihu da 'yot'a gatho ngu nö'ö xta 'bep'ahu. Ne nuga hyax'mu ga 'buhwihu gatho ya pa di 'buta ar ximhai. Dá njap'ū.

Ar hoga mhö bi 'yot'a AR MARKO

*Ar Xuwa Xixthe mi mönga ar hoga mhö
(Mt. 3:1-12; Lk. 3:1-9, 15-17; Jn. 1:19-28)*

¹ Ár ndui ár hoga mhö ar Hesukristo ár T'u Jö.

² Ngu bi 'yot'a ar m'ehni Isaia:

Hyandi di pehna ma m'ehni da m'et'o habu gi pa,
da m'et'o da hyok'a ar 'ñu.

³ Ár mhafi n'a togo engä har ot'at'ohö:

Hyojwu ár 'ñu ar tsi Hmu; jömfu habu da thogi.

⁴ Ar Xuwa mi xixthe ya jö'i har ot'at'ohö, ne mi xipabi ar hoga mhö, ne nuyü nda 'yot'wa yá ntso'mi ne nda mpumbabi yá ts'oki.

⁵ Ne mi ponga ya jö'i mi e nda zu ar Xuwa, gatho nu'u mi 'bu har hnini Herusalen ne nu'u ma'ra ya hnini har hai Nhudea, mi damajöni yá ts'oki, ne mi xixthe'ö har döthe Hordan.

⁶ Ar Xuwa mi hö n'ar he xki njumpa ár xi n'ar meti ár thuhu kameyo ne xki m'e, ne mi ngut'a n'ar ximhni, ha mi tsi ya mangak'oto ne ar t'afi mi t'inga har t'ohö.

⁷ Ne mi mönga ar hoga mhö mi enö:

—'Befa n'a xa tökagi ár ts'edi, hindi 'ñepkagi ga xot'wats'u ár thiza.

⁸ Nuga xta xixthe'ihu har dehe, ha nö'ö ma da xixthe'ihu hár Hñö Jö.

*Ár nxixthe ar Hesu
(Mt. 3:13-17; Lk. 3:21-22)*

⁹ Nuya pa'u ba e ar Hesu ba ponga har hnini Nasare har hai Ngalilea, ne bi xixthe ar Xuwa har döthe Hordan.

¹⁰ Nep'u mi bongä har dehe, bi hyandi bi xo mhets'i, ne ár Hñö Jö ngu n'ar domtxu ba köi bi zudi.

¹¹ Ne bi nheki n'ar mhö ndi 'ñe mhets'i mi enö:

—Go ma hmöka T'u'i, gi jakagi ga njohya.

*Ar ts'ondöhi mi tsata ar Hesu
(Mt. 4:1-11; Lk. 4:1-13)*

¹² M'efa ár Hñö Jö bi zixa ar Hesu har ot'at'ohö.

¹³ Ne ba 'buhnu yon'ate mpa, har ts'ondöhi mi tsatnu. Ba 'bu mameda ya zu'we, ha nuyá enxé Jö mi pepabi.

*Ar Hesu bi du'ma ár 'befi
(Mt. 4:12-17; Lk. 4:14-15)*

¹⁴ Nú'mu mi njot'a ar Xuwa har fadi, ar Hesu bi menga Ngalilea mi mömba ár hoga ts'ut'wi Jö.

15 Mi enö njawa:

—Xi zo ar pa xki mhö, ne ár ts'ut'wi Jö 'bap'utho. 'Yothwu ár ntso'mi, ne ñ'emuihu ar hoga mhö.

Ar Hesu bi zohna goho ya nguxhwö
(Mt. 4:18-22; Lk. 5:1-11)

16 Mi káta hár ñöni ar ñhonthé Ngalilea, ne bi hyanda ar Simu ne ar Andre ár jödöp'u, mi köt'a yá nt'ats'i har dehe, ngetho ma ya nguxhwö.

17 Ne ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Ba e gi tengagihu, ne ga ex'ahu gi juxu ya jö'i.

18 Dama bi zop'u yá nt'ats'i'u bi deni.

19 Bi ñ'o man'a tsi tui ar Hesu, ne bi hyanda ar Hakobo ne ar Xuwa ár jödöp'u'ö, yá t'u ar Sebedeo. Nuyu mi tohnu har motsa mi pot'a yá nt'ats'i.

20 Dama bi zohni, ne nuyu bi zop'u ar Sebedeo yá dada'u, mi tohwi yá 'bego har motsa, ne bi deni.

N'ar ñ'oho mi nthexkwi n'ar ts'ondöhi
(Lk. 4:31-37)

21 Bi zoñ'u har hnini Nkapernaum, ne ar pa ntsaya bi yut'a ar Hesu ha yá nijö ya xodyo mi uti.

22 Nu'u togo mi ots'e mi 'yoda ár nt'uti, ngetho mi ñö ngu n'a pe'sa ár ts'edi, hinga ngu nuya böt'ofö.

23 Ha mi 'buhnu n'ar ñ'oho ha yá nijö'u mi nthexkwi n'ar ts'ondöhi, n'a mbi hyexta n'ar mhafi,

24 bi 'ñenö:

—Tema gi pekwa, Hesu me Nasare. Hage xka e gi hwatkag-ihe. Di pödi togo'i, ár hoga T'u Jö.

25 Nunar Hesu bi zui ne bi 'ñembabi:

—Kot'a ri ne, ne poni hye nunar ñ'ohonu.

26 Ha nunar ts'ondöhi bi hwö'sa nunar ñ'oho, ne bi hyexa n'ar mhafi bi boni bi zop'u.

27 Gatho xa mi 'yotho, ne mi ñöxhnatho mi eñ'u:

—Ter mehnupya. Tema 'ra'yo nt'utinü 'mu. Pe'sa ar ts'edi 'bepa ya ts'ondöhi, ne nuyu öte.

28 Ne ngut'a bi nunga ár 'bede xoge hár nthet'i ar hai Ngalilea.

Ar Hesu bi othebi ár to ar Simu Pedro
(Mt. 8:14-15; Lk. 4:38-39)

29 Mi bonga hár nijö'u, bi ma hár ngu ar Simu ne ar Andre, bi mewi ar Hakobo ne ar Xuwa.

30 Ha nunár to ar Simu mi 'benü mi the ar mpat'i, ne ngut'a bi nsipabi ar Hesu.

31 Nu'mú bi wat'i bi mipa ár 'ye bi güt's'i, ne dama bi hñöka ár mpat'i, ne bi nangi mi umbabi te nda zi'u.

Ar Hesu bi othe nze ya dathi mi yu ar hyadi

(Mt. 8:16-17; Lk. 4:40-41)

32 Mi taknde, ja xki yu ar hyadi, ba ts'impa gatho ya dathi ne nu'u mi nthexkwi ya ts'ondöhi.

33 Gatho ya mengunu xa mi ñ'ent'i bi wat'a har goxthi.

34 Ne bi othe nzeye tsant'ö ar hñeni mi pets'i, ne bi 'yenga nzeye ya ts'ondöhi, ne himi hegi nda ñö, ngetho mi pö'u togo'ö.

Ar Hesu bi ñ'o xoge har hai Ngalilea mi mönga ar hoga mhö
(Lk. 4:42-44)

35 Ár hyax'ö ar Hesu bi nanga n'itho nú'mu mi nxuitho, bi ma ba apa Jö ha n'ar hai hinto mi 'bui.

36 Ar Simu ne nu ma'ra mi ñ'owi, bi ma ba honi.

37 Ne mi dini bi 'ñembabi:

—Gatho ya jö'i hoñ'a'i.

38 Nö'ö bi 'ñembabi'u:

—Möhö ma ga tsoñhu ma'ra ya hnini ha ya nthet'i, ga xipabi'u ar hoga mhö n'ehe, ngetho ge'ö xta ehe.

39 Ne bi ñ'o xoge Ngalilea, mi kut'a ha yá nijö, mi mönga ar hoga mhö ne mi engä ya ts'ondöhi.

Ar Hesu bi othe n'a mi tsu ar tsit'ando'yo

(Mt. 8:1-4; Lk 5:12-16)

40 Ba e n'ar ñ'ohö mi tsu ar tsit'ando'yo, bi ndandihmö ne mi apa ar möte mi embi:

—Nu'mu gi ne, da tsä gi othegi.

41 Ne ar Hesu bi ko ár nhwëki, bi maka ár 'ye bi hñu'spabi, ne bi 'ñembi:

—Hö, di ne ga othe'i. Dá dix'a'i.

42 Nu mi mönga njap'u, nu ar tsit'ando'yo dama bi hyegi, ne bi dits'i.

43 Nu'mu xa mi pëmbabi, ne bi mehni nda ma.

44 Ne bi 'ñembabi:

—Ha gi ode, hinto ma gi xipabi. Hõse di ma ba ñ'udi da hyant'a ar möjö. Ne gi hñöxa ar m'oñho, gi jut'a ri nt'axki ngu bi mönga ar Moise, njap'u da bö'u xi dix'i.

45 Ha nu mi ma'ö, xa to gatho mi xipabi, ne bi 'yonga ar 'bede nö'ö tema xki thogi. Jange ar Hesu himi tsä nda yut'a har hnini xiñho. Mi kota ha ya hai hinto mi 'bui, ne ka mi panu ya jö'i ma nda zudi. Nuya jö'iyu hagatho ya hai mi ehe.

2

Ar Hesu bi othe n'ar dathi xki nza ár ndo'yo

(Mt. 9:1-8; Lk. 5:17-26)

1 Xki tho 'ra ya tsi pa, ne ar Hesu bi yut'a man'agi har hnini Nkapernaum, ne bi födi mi 'buhnu har ngu.

² Ne dama bi wat'a nzeye ya jö'i. Himi tsüdi nda yut'a har ngu, mödi nda m'ata har goxthi, ne nunu mi xipabi ar hoga mhö.

³ Nu'mü ba e 'ra ya ñ'ohö mi honi, mi tsi n'ar ñ'ohö xki nza ár ndo'yo, mi njunga goho mi muts'i.

⁴ Nuya jö'i xa mi nzeye, himi tsä nda yut'i. Jange bi xos'u n'a xeni ár m'et'e ar ngu, ne ka bi gö'mnu har oki nunar fidi mi oxa ar ñ'ohö xki nza ár ndo'yo.

⁵ Ar Hesu mi hyandwa yá jamfi nu'u togo mi tsihi, bi 'ñemba ar ñ'ohö xki nza ár ndo'yo:

—Ndada, xi mpump'a ri ts'oki.

⁶ Mi 'buhnu 'ra ya böt'ofö, mi 'yoxa njap'u mi ense ha yá mfeni:

⁷ Yo'ö ñö njap'unu. Ts'okwa Jö. Hinjo'o man'a tsä da pungya ts'oki, honse Jö.

⁸ Ar Hesu mi pötwatho yá mfeni ne te gatho mi beñ'u, jange bi 'ñembabi:

—Yo'ö te gatho gi benthu ha ri mfenihu.

⁹ Tamar ñhembabi ga embabi nunar ñ'ohönu xi nza ár ndo'yo: Xi mpump'a ri ts'oki, wa ga embabi: Nangi, juxa ri fidi, di ma.

¹⁰ Pöhupya, Nö'ö Togo ba e bi Njö'i pe'skwa ar ts'edi har ximhai da pungya ts'oki, nuhu teme ma ga pefi.

Ne bi 'ñemba nö'ö togo xki nza ár ndo'yo:

¹¹ —Nu'ge di xi'a'i: Nangi, juxa ri fidi, di ma ri ngu.

¹² Nu'mü nö'ö dama bi guxa ár fidi, bi thota mateda ya jö'i bi ma. Gatho xa mi 'yotho mi nsundabi Jö mi eñ'u:

—Hiñham'u xta hanthu n'ar nt'udi njanu.

Ar Hesu bi zo ar Lebi nda deni

(Mt. 9:9-13; Lk. 5:27-32)

¹³ M'efa ar Hesu bi mengi bi ma har ñönthe, ha nuya jö'i mi e nda züdi, ne nö'ö mi uti.

¹⁴ Nú'mü mi thohnu, bi hyanda ar Lebi ár t'u ar Alfeo, mi huxnu habu mi njut'a ar bojö mi jot'a ya ndö, ne bi 'ñembabi:

—Ba ehe tengagi.

Ha nö'ö bi nangi bi deni.

¹⁵ M'efa ar Hesu bi ma hár ngu ne bi hñu har mexa. Bi wat'a nzeye ya njotbojö ne ya 'yot'ats'oki, mi huhwi ar Hesu mahyegiwi yá maxte, ngetho mi ja nzeye togo xki deni.

¹⁶ Ha nuya böt'ofö ne ya denga'bepate, mi hyandi mi ñungwi ya njotbojö ne ya 'yot'ats'oki, bi 'ñemba yá maxte:

—Tema di bompnyanu, ñungwi ya njotbojö ne ya 'yot'ats'oki.

¹⁷ Ar Hesu mi 'yo njap'u, bi 'ñembabi'u:

—Nu'u 'yomaño hingi hongä togo da othe, ha nu'u hñeni hö, hoñ'u. Hinxta e ga zo ya hogajö'i, xta e ga zo ya 'yot'ats'oki da 'yot'wa yá ntso'mi.

Ar Hesu bi t'amba ar bēhē

(Mt. 9:14-17; Lk. 5:33-39)

¹⁸ Nuyá mǎxte ar Xuwa Xixthe ne yá mǎxte ya denga'bepate, xki nzöi mi bē'u. Jange n'agi ba e 'ra, bi 'yamba ar Hesu:

—Yo'ö yá mǎxte ar Xuwa Xixthe ne yá mǎxte ya denga'bepate bēhē, ha nuya ri mǎxte hingi bēhyu.

¹⁹ Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Hage tsǎ da bē nu'u togo xi ts'ohna ha n'ar ngo ne huhwi nö'ö togo xi nthöti. Hingi tsǎ da bēhyu, ngetho 'buhwi togo xi nthöti.

²⁰ Xta zohmö ya pa da ts'imbabi; nu'mú hö, xi inda nehmö, da bēhyu.

²¹ Hinjo'o togo ju n'ar 'ra'yo m'ot'e pöta n'ar zē dutu. Ngetho nu xta yut'a ar 'ra'yo m'ot'e, da gut'a ar zē dutu ne da xē döta xeni.

²² Hinto xit'a ar 'ra'yo t'afi ha ya zē ximhni. Ngetho nu'mu da jap'u, nunar 'ra'yo t'afi da xēka ya zē ximhni, ar t'afi da nö'mi ne da m'e ya ximhni. Jange ar 'ra'yo t'afi nsit'a ha ya 'ra'yo ximhni.

Yá mǎxte ar Hesu bi doka ya ngöt'ei har pa ntsaya

(Mt. 12:1-8; Lk. 6:1-5)

²³ N'ar pa ntsaya ar Hesu bi tho ha ya hwöhi. Nuyá mǎxte nú'mu mi thohnu, bi ndui bi dokwa yá ngöhö ya t'ei.

²⁴ Nu'mú nuya denga'bepate bi 'ñembabi ar Hesu:

—Ndimhö, yo'ö pēhyu nö'ö hingi ho da mē har pa ntsaya.

²⁵ Nö'ö bi 'ñembabi'u:

—Ha hinxka nehü nö'ö bi mē ar Dabi nú'mu mi the ar ñhuni, ne bi zühwi ar thuhu gatho nu'u mi ñ'owi.

²⁶ Bi yut'a hár nijö Jö nú'mu mar döngamöjö ar Abiatar, ne bi zi ya thuhme xki 'bo'spa Jö, nö'ö hingi ho to gatho da zi, hönse ya möjö. Ne himbi zise'ö, bi hyemba yá ñ'owi.

²⁷ Ne ar Hesu bi 'ñembabi'u n'ehe:

—Nunar pa ntsaya bi thoki ngetho mi hongga ar ñ'ohö, hinga ar ñ'ohö bi thoki nge'ö mi hongga ar pa ntsaya.

²⁸ Jange Nö'ö Togo ba e bi Njó'i, gehnu ár Hmu ar pa ntsaya.

3

Ar ñ'ohö xki 'yot'a ár 'yē

(Mt. 12:9-14; Lk. 6:6-11)

¹ Man'agi ar Hesu bi yut'a ha yá nijö ya xodyo, ne mi 'buhnu n'ar ñ'ohö xki 'yot'a n'ár 'yē.

² Ne nuya jö'i mi öthó, mi ne nda hyandi ha nda othe nunar dathi har pa ntsaya, ne nda dini te nda hyox'u.

³ Nu'mú nö'ö bi 'ñemba ar ñ'ohö xki 'yot'a ár 'yē:

—Nangi, 'bā madetho.

⁴ Ne bi 'yamba nu'ụ mi 'buhny:

—Teme xiñho da t'ot'a har pa ntsaya, ar ñho wa ar ts'om'ui. Ha da t'othe n'ar dathi, wa da thegi da du.

Gatho bi ñhetho.

⁵ Nu'mú nö'ö bi mbo ár kwe bi ñhanda hár nthet'i, bi du ár muí ngetho xa mi kotyá muí, ne bi 'ñemba nunar ñ'oho:

—Maka ri 'ye.

Nö'ö bi maki, ne dama bi dits'i bi m'ui xiñho.

⁶ Nu mi bonga ya denga'bepeate, bi ñ'ut'wi yá ñ'ohu ar Erode hanja nda tsa nda hyo'ụ.

Nzeye ya jö'i mi 'buhwi ar Hesu hár ñöni ar ñhonthe

⁷ Ha nu ar Hesu bi mewi yá maxte hár ñöni ar ñhonthe. Ne bi denga nzeye ya jö'i, ya me Ngalaria, ya me Nhudea,

⁸ ya me Herusalen, ya me Idumea, nu'ụ mi 'bu 'randi ar döthe Hordan, ne nu'ụ mi 'bu hár nthet'i ar hnini Tiro ne ar Sidon. Xki zo yá gu'ụ mi ot'a ya döta nt'udi, nzeyeyu ma ba k'öni.

⁹ Ar Hesu bi ñemba yá maxte nda ñhok'ụ di pe'sa n'ar motsa nú'mu mi mahyoni nda bots'e, ne hinge nda 'yent'a ya jö'i.

¹⁰ Ngetho xki othe nzeye ya jö'i, jange gatho nu'ụ mi hñeni, xa mi ñ'ent'i mi ne nda dani.

¹¹ Ha nuya mi nthexkwi ya ts'ondöhi, nú'mu nda hyandi, mi ndandihmö hár wa'ö, ne mi mafi mi eñ'ụ:

—Nu'ge go ár T'ui' Jö.

¹² Nö'ö xa mi tsui hinge nda möñ'ụ togo'ö.

Ar Hesu bi hwahna nu'ụ 'ret'amayoho ya mpote
(Mt. 10:1-4; Lk. 6:12-16)

¹³ M'efa bi boxa har t'oho, ne bi zohna nu'ụ togo mi ne'ö, ne nuyü bi ma ba tsudi.

¹⁴ Ne bi hñuxa 'ret'amayoho nda ñ'owi, ne nda mehni ma nda mönga ar hoga mhö.

¹⁵ Ne nda me'sa ar ts'edi nda othe ya hñeni, ne nda 'yenga ya ts'ondöhi.

¹⁶ N'a'ụ ar Simu nö'ö bi hñu'spabi ar Pedro,

¹⁷ ar Hakobo ár t'ụ ar Sebedeo, ne ar Xuwa ár jödö ar Hakobo, gehyü bi thu'spabi ya Boanerges, ne da 'ñenö: Ya bötsi di hñöxa ár hñeti ar ñuni;

¹⁸ ar Andre, ar Lipe, ar Bartolo, ar Teo, ar Toma, ar Hakobo ár t'ụ ar Alfeo, ar Tadeo, ne ar Simu togo xki ñ'owi nu'ụ mi ntuhni mi ñönga ár hnini,

¹⁹ ne ar Huda Iskariote nö'ö togo bi da. Ne mi wadi bi hwañ'ụ, bi menk'ụ habu mi 'bu'ụ.

Ar ñömañ'ụ t'emba ár Hñö Jö
(Mt. 12:22-32; Lk. 11:14-23)

20 Nu mi zoñ'unu, xa bi wat'a ra nzeye ya jö'i man'agi, himi hegi nda ñuni.

21 Nu mi 'yo yá mēni ar Hesu, ba e'u nda zits'i, ngetho mi eñ'u xi 'be ár mfeni.

22 Nuya böt'ofu xki 'ñe Herusalen mi eñ'u mi pe'sa ar Belsebu, ne mi hōmpa ár ts'edi ár ndö ya ts'ondöhi, njap'u mi enga ya ts'ondöhi.

23 Ar Hesu bi xipabi nda wat'a ya jö'i, ne mi ut'u m'ede, mi enö:

—Hanja tsá ar ts'ondöhi da ñ'ense.

24 Nu'mu n'ar hnini da ntunse, da nhwati.

25 Ne nu'mu nu'u togo 'bu ha n'ar ngu da ntunse, da ñhege.

26 Ne nu'mu ya ts'ondöhi da mpo_xkwē ne da ñhege, da nhwatase.

27 Hintu tsá da yut'a hár ngu n'ar ñ'ohö xa ja ár ts'edi, ne da bëpa yá ñho nu'mu hinxi xot'e m'et'o. Nú'mu xta wadi da xot'e hö, da tsá da bëpa yá ñho.

28 Xa majöni di xi'ahu, gathu yá ts'oki ya meximhai ma da mpumbabi, ne tsant'ö ar ts'ate xi mö.

29 Ha nö'ö togo da 'yemba ar ñömañ'u ár Hñö Jö, hinda ma da mpumbabi. Xi t'ekwabi ar mfeñ hiñham'u da thege.

30 Bi 'ñembabi njap'u ngetho xki 'ñeñ'u: Xi nthexkwi n'ar ts'ondöhi.

Ár nönö ne yá jödö ar Hesu

(Mt. 12:46-50; Lk. 8:19-21)

31 M'efa ba ehnu ár nönö ne yá jödö, himbi tho'u, bi gota nthi, ne bi meñ'u togo nda zofo.

32 Nu'u togo mi hu har nthet'i habu mi hu'ö, bi 'ñembabi:

—Ri nönö ne ri jödö bi 'ba nthi, hoñ'a'i 'nö.

33 Ne nö'ö bi dödi:

—Togo ma nönö ne ma jödö.

34 Bi k'öt'a nu'u mi hu hár nthet'i'ö, ne bi 'ñenö:

—Xi 'bukwa nu'u togo ma nönö ne ma jödö.

35 Ngetho gathu nu'u togo ot'a ngu mönga Jö, go gehyu ma jödö, ma nju ne ma nönö n'ehe.

4

Ár 'bede ar mot'i

(Mt. 13:1-23; Lk. 8:4-15)

1 Ar Hesu bi du'ma man'agi bi uta ya jö'i har ñönthe. Ne bi got'atho nzeye ya jö'i, xa mar nzeye. Jange nö'ö bi yut'a har motsa ne ka bi hñuxnu, ha gathu ya jö'i mi 'bata har ñönthe.

2 Ne te gathu mi ut'u m'ede, ne njap'u mi utwabi'u ár nt'uti, bi 'ñembabi'u:

3 —'Yoxu nö'ö ma ga xi'ahu: N'ar mot'i bi böni ma ba mpot'i.

4 Ne nú'mu mi mpot'i, n'a tui bi zo har 'ñu, ba e ya ts'int's'u bi go bi za.

5 Man'a tui bi zo ha ya do habu himi köxa nzeze ar hai. Ngut'a bi k'ont's'i ngetho himar mpidi ar hai.

6 Nú'mu mi boxa ar hyadi, bi hwixki, ne bi 'yot'i, ngetho himi tsa nda nunga yá 'yu.

7 Man'a tui bi zo habu mi ja ya 'mini. Ne nu mi te nuya 'mini, bi xuhña bi ot'i ne hinte bi uni.

8 Man'a tui bi zo habu mar ñho ar hai, ne bi unga n'ar hoga sofo, bi k'ont's'i ne bi te. Bi unga n'atema'ret'a, hñun'ate ne n'anthebe n'a ngu n'a ar 'bai.

9 Ne bi 'ñembabi'u:

—Nö'ö togo tu ár gu, dá 'yoxa nö'ö di mö.

10 Nú'mu mi m'use nu'u mi teni ne nu'u 'ret'amayoho yá maxte, bi 'yambabi tema ndi bonga nunar 'bede'ö.

11 Ne bi 'ñembabi'u:

—Nu'ahu xi ut'ahu Jö nö'ö hinxi fö mam'et'o tengu ár ts'ut'wi, ha nu ma'ra hindi ñ'ohu, di utam'ede.

12 Ne xta hyandi, hinda bödi ter me'ö, nu xta 'yode hinda zo yá mfeni, njap'u hinda 'yot'wa yá ntso'mi, ne da mpumbabi.

13 Ne bi 'ñembabi'u:

—Ha hingi pöhu tema di bonga nunar 'bedenu. Hanja ma gi pöhu tema di bonga gatho nuya 'bede 'mu.

14 Nunar mot'i, gehnu nö'ö togo xanga ár mhö Jö.

15 Nö'ö te 'bot'i bi zo har 'ñu, njangu nu'u togo xi nsipa ár mhö Jö. Ne xta wadi da 'yode, ngut'a da 'ñep'u ar ts'ondöhi, ne da hñömba nunar mhö xki zomhö ár müi.

16 Njap'utho nö'ö bi 'bot'a ha ya do, nú'mu xta nsipa ar mhö, njohya da hñöni.

17 Ha hinxi nunga yá 'yu, jange ngut'a da 'yot'i nu xta 'ñepabi ya thogi ne ya nt'utsa ngetho temba ár mhö Jö, dama da 'wege.

18 Ha nö'ö bi 'bot'a habu mi ja ya 'mini, ñhehwi nu'u togo xi 'yo ár mhö Jö,

19 ne tupár müi gatho nö'ö te jawa har ximhai. Ne ñhegi da ka ar bojö ne gatho nu ma'ra te hyoke, ne da hwata ar mhö xki zo hár müi, njangu ar t'ei hinte bi uni.

20 Ha nu ma'ra bi zo habu mar ñho ar hai. Ge'u togo xi 'yo ár mhö Jö, ne da hñöni xiñho, njangutho nu'u bi unga ar hoga sofo, 'ra n'atema'ret'a, ma'ra hñun'ate, ne ma'ra n'anthebe n'a ngu n'ar 'bai.

Gatho nö'ö t'ot'a ñ'öntho, n'ar pa ma da födi

(Lk. 8:16-18)

21 Ar Hesu bi 'ñembabi'u n'ehe:

—Hage da thö n'ar ñot'i ne da jo'ma ha n'ar hwada, wa da 'bo hai n'ar fidi. Hage hinda t'exa har mfox'yo.

22 Njap'u_utho n'ehe, gatho nö'ö t'ot'a ñ'öntho, n'ar pa ma da födi, ne ma da boxa gatho nö'ö xi jo'mi.

23 Nö'ö togo tu ár gu, dá 'yoxa nö'ö di mö.

24 Ne bi 'ñembabi n'ehe:

—Hyanth_u xiñho tema gi o_hu, ngetho nu'mu gi kwathu xiñho nö'ö nsi'ahu, ma da thus'ahu ár nzeye.

25 Ngetho nö'ö togo pets'i, ma da thu'spabi ár nzeye, ha nö'ö hinte pets'i, da thömba nö'ö beni mi pe'shmö.

Ar 'bede hanja te ar 'bot'i

26 Ar Hesu bi 'ñembabi n'ehe:

—Ár ts'ut'wi Jö ñhehwi ngu n'ar ñ'ohö pont'ei har hai.

27 Da ñ'öhö ne da nangi, parxui pots'e ne te, mödi hingi pödi hanja.

28 Ngetho nunár ñhose ar hai unga ar sofo: m'et'o ar donitho, m'efa da ngöhö, ne nuya ngöhö da ñuxa ya t'ei.

29 Ne nu xta ñöts'i, ngut'a da mfota ar t'exu, ngetho xi zo ar sofo.

Ár 'bede ar ndamurtasa bi 'bot'i

(Mt. 13:31-32; Lk. 13:18-19)

30 Bi 'ñembabi n'ehe:

—Tema ga emfu di hñöxa ár ts'ut'wi Jö, wa tema 'bede ga hejwu.

31 Ñhehwi n'ar ndamurtasa, nu'mu xta 'bot'i xa tsi t'ulo, töta gatho nu ma'ra.

32 Ha nu xta te, töpa ár döta ma'ra ya k'ani. Ne xa di döta yá 'ye, nuya ts'int'su hokyá m'afi ha yá xudi.

Teme mi japa ar Hesu ya 'bede

(Mt. 13:34-35)

33 Ar Hesu mi mönga nzeye ya 'bede nguyu. Njap'u mi utwa ya jö'i ár mhö Jö, njangu mi tsa nda zo yá mfeni'u.

34 Nu'mu himar 'bede, hinte mi xipabi'u, mödi yá maxte mi ot'wa ar 'ñu tema ndi boni, nú'mu mi 'buse'u.

Ar Hesu bi japa ar 'yomndöhi bi ntsaya

(Mt. 8:23-27; Lk. 8:22-25)

35 Nor pa'ö mi nxui, bi 'ñemba yá maxte:

—Ma ga thohu 'randi.

36 Bi 'ñe ya jö'i, ne har motsa habu mi ku'u, bi ma'u. Mi 'buhnu ma'ra ya motsa n'ehe.

37 Nú'mu mi ku har dehe, bi ñ'o n'ar 'yomndöhi, ne xa mi ensa ar dehe har motsa, 'butho nda ku'mi.

38 Ne ar Hesu mi 'benga háx xutha ar motsa mi öhö, xki gaxa ár ñö ha n'ar huhni. Bi ma ba t'a, ne bi t'embabi:

—Utate, ha hingi handi ma ga kuhu.

39 Ne bi nank'ö bi zu ar ndöhi, ne bi 'ñemba ar ñhönthe:

—Ñhe, ntsaya.

Ne bi ntsaya ar ndöhi, ne gatho bi ñhetho.

⁴⁰ Ar Hesu bi ñemba yá m̄axte:

—Yo'ö xa gi ntsuh̄u. Hanja hingi ñ'em̄uh̄u.

⁴¹ Nu'm̄ú xa bi z̄u n'ar mbidi, ne mi enga n'a ngu n'a'u:

—Togo'm̄un̄u. Ar ndöhi ne ar ñh̄onthe ote te 'bepabi.

5

Ar ñ'oh̄o me Gadara xki nth̄exkwi ya ts'ondöhi

(Mt. 8:28-34; Lk. 8:26-39)

¹ Bi 'rañ'u 'randi ar ñh̄onthe, bi zoñ'u ha yá hai ya me Gadara.

² Ne nu mi gö ar Hesu har motsa, dama ba e bi z̄u n'ar ñ'oh̄o xki ñe ha ya t'agi, mi nth̄exkwi n'ar ts'ondöhi.

³ Nunar ñ'oh̄on̄u mi 'bu ha ya t'agi, ne hinto mi ts̄a nda xot'e, himi ota ya nth̄ohibojö.

⁴ Ngetho hinga n'agitho xki nth̄öt'a ya nth̄ohibojö, ne nö'ö mi xeki ne mi k̄unt'a ya bojö, hinto mi ts̄a nda döhö.

⁵ Ne hyax'm̄u, parxui mi 'yo mi hexya mhafi ha ya t'oh̄o ne ha ya t'agi, ne mi ju ya do xa mi ntsensē.

⁶ Nu mi hyanda ar Hesu mi e yap'u, bi nixt'i ba e bi ndandihmö hár wa.

⁷ Ne mi mafi nts'edi mi enö:

—Te gi hongwa Hesu, ár T'u'i Jö bi 'bu mhets'i. Di et'a Jö, di a'i hingi 'raka ar mfei.

⁸ Ngetho ar Hesu mi embabi:

—Ts'ondöhi, h̄ye nunar ñ'oh̄on̄u.

⁹ Ne bi 'yambabi:

—Temar hu'i.

Ne bi dödi bi ñenö:

—N'a mut'i, ngetho di nzeyehe.

¹⁰ Ne xa mi apa ar möte, h̄inge nda meh̄ni nda ma ma'ra ya hai'u.

¹¹ Get'un̄u mi 'yon̄u nzeye ya ts'udi mi ñunga har ngwani.

¹² Gatho nuya ts'ondöhi mi apa ar möte ar Hesu mi embabi:

—Penkagihe ma ga k̄uthe ha ya ts'udiyu.

¹³ Ne ar Hesu bi umba ar seki. Nuya ts'ondöhi bi boni bi ma ba kut'a ha ya ts'udi. Nuyu mi tsu ngu n'atenthebe, ne gatho bi ñh̄o har ma'ye, ma ba tso har ñh̄onthe, bi jöt'a gatho.

¹⁴ Ne nu'u togo mi su ya ts'udi, bi nixt'i ma ba xipa ya jö'i mi 'bu har hnini ne har nthet'i. Ne bi bonga ya jö'i, ma ba handa te xki thohn̄u.

¹⁵ Ba e bi k'önga ar Hesu'u, ne bi hyant'u mi 'buhwin̄u nö'ö togo xki nth̄exkwi ár mut'i ya ts'ondöhi, mi huhn̄u xki h̄ye ár dutu ne mi ja ár mfeni. Nu'm̄ú, xa bi zu'u.

16 Ne nuya togo mi 'buhnu, ne bi hyanda tema xki ja nö'ö togo mi pe'sa ya ts'ondöhi ne ya ts'udi, mi petwa nu ma'ra.

17 Ne nuya jö'i bi ndui bi 'yapa ar möte ar Hesu nda manu nda zokwabinu ya hai.

18 Ne mi boxa ar Hesu har motsa, nö'ö ar ñ'ohö xki nthexkwihmó ya ts'ondöhi, mi apa ar möte nda hyegi nda mewi.

19 Nö'ö himbi hyegi, ne bi 'ñembabi:

—Di ma ri ngu ne ba tsu ri meni. Petwabi hangu ya döta nt'udi xi 'yot'a ar tsi Hmu, ne hanja xi mes'a ar nhwëki.

20 Ne bi ma, bi ndui bi metwanu Ndekapoli tengu ar döta ya nt'udi xki hwëkwa ar Hesu, ne gatho xa mi 'yotho.

Ar t'inxu ar Hairo, ne ar 'behñö bi damba ar pat'i ar Hesu (Mt. 9:18-26; Lk. 8:40-56)

21 Bi 'raxa man'agi ar Hesu 'randi ar ñhontha ha n'ar motsa. Bi wat'a ra nzeye ya jö'i, ne nö'ö mi 'bata har ñontha.

22 Ne ba e n'ar ndö ha ya nijö ya xodyo mar thuhu ar Hairo, mi hyandi bi ndandihmó hár wa.

23 Ne xa mi apa ar möte mi embabi:

—Ma t'inxu ntsawi ar ndöte. Ba e gi hñuxa ri 'ye gi othe ne da nte.

24 Bi mewi 'mu. Ra nzeye ya jö'i mi teni, ne nuyu xa mi ts'its'i.

25 Ja mi panu n'ar 'behñö mi pe'sa 'ret'a ma yonjeye mi xot'wa ya ji.

26 Xa mi ñ'uda ar m'ui. Xki k'önga nzeye ya unga ñ'ethi, xki de gatho nö'ö mi pets'i ne hinte mañho xki dini, honse mi tsa'ye hyax'mu.

27 Nu mi 'yode mi nhonga ar Hesu, bi yut'a mameda ya jö'i, ne ba e hár xutha bi damba ar pat'i.

28 Ngetho mi ense: Nu'mu mödi honse ga thambahmó ar pat'i, da dixkagi.

29 Ne n'agitho bi k'u nuya ji, ne bi za hár ndo'yo xki hñöka nunar ugi'ö.

30 Ar Hesu dama bi za xki bonga ar ts'edi hár ndo'yo, bi ñegi bi hyanda ya jö'i, ne bi 'ñembabi:

—Togo xi damga ma he.

31 Nuyá maxte bi 'ñembabi:

—Gi handi ts'is'a gatho ya jö'i, ne gi enö: Togo xi dañ'a'i.

32 Ha nö'ö mi handa hár nthet'i mi honi togo xki 'yot'a njap'u.

33 Nu'mu nunar 'behñö, mi ntsu ne xa mi nhwöt'i, mi pö'ö tema xki mefi, ba e bi ndandihmó hár wa'ö, ne bi datwa majöni.

34 Ha nö'ö bi 'ñembabi:

—Ma tsi t'inxu, nuna ri jamfi xi məx'i xi dix'i. Di ma ter entho, xi hñōka ri ugi.

³⁵ Hinxki watho nda ñö, ba e 'ra xki 'ñe hár ngu ár ndö yá nijö ya xodyo, ne bi 'ñembabi:

—Yo gi hökwa ár 'bēfi ar Utate. Xi du ri t'inxu.

³⁶ Mi 'yo ar Hesu, bi 'ñemba ár ndö ar nijö:

—Yo gi ntsu. Hōnse ñ'emui.

³⁷ Ne hinto bi hyegi nda deni, hōnse ar Pedro, ar Hakobo ne ar Xuwa ár jödöp'u'ö.

³⁸ Ne bi ma hár ngu ar ndö'ö, ne bi hyanda ya jö'i xa mi nxint'i mi zoni ne mi mafi.

³⁹ Ne nu mi yut'i, bi 'ñembabi'u:

—Yo'ö xa gi nxinhu ne xa gi zoñhu. Nunar nxutsinu hinxi du, ötho.

⁴⁰ Ha nu'u togo mi 'buhnu mi thentho. Nunu bi 'yenga gatho, ne hōnse bi hyegi nda yut'a habu mi 'bengar nxutsi ár dada, ár nönö ne nu'u mi ñ'owi.

⁴¹ Bi mipa ár 'ye ar nxutsi, ne bi 'ñembabi:

—Talita kumi —di boni da 'ñenö: Nu'ge nxutsi, di xi'a'i gi nangi.

⁴² Ne dama bi nangi bi ñ'o. Nunar nxutsinu mi pe'sa 'ret'a ma yonjeyē. Ne gatho nu'u bi hyandi, xa bi 'yotho.

⁴³ Ar Hesu xa bi hñu'mba yá müi, hinto nda metwabi nö'ö xki thogi, ne nda t'umba te nda zi ar nxutsi.

6

*Ar Hesu mi 'buhnu Nasare
(Mt. 13:53-58; Lk. 4:16-30)*

¹ Ar Hesu ba ponu bi ma ár hai, ne nuyá məxte mi teni.

² Mi zo ar pa ntsaya, bi ndui bi uta ya jö'i ha yá nijö. Ne nzeyē mi 'yode, xa bi 'yotho, ne mi eñ'u:

—Ha xpa pōhnu gatho nö'ö mö. Tema mfödi xi t'umbabinu. Hanja ot'a gatho nuya döta nt'udiyu.

³ Ha hinga gehnu ar hyenza, ár t'u ar Maria, ár jödö ar Hakobo, ar Huse, ar Huda ne ar Simu n'ehe. Ha hindi 'buhwihüwa yá nju.

Ne xa mi tsot'a yá müi.

⁴ Ha nunar Hesu mi embabi'u:

—N'ár m'ehni Jö habu gatho nhumansu, ha nu hár haise hin'ö, ne hingi numansu yá mēni, ne hár nguse.

⁵ Ne himbi tsä bi 'yot'a nzeyē ya döta nt'udinu, hōnse bi othe 'ra ya dathi mi hñu'spa ár 'yeyu.

⁶ Ne xa mi 'yotho hanja himi ñ'emui'u. Ne mi 'yo ha ya t'ulo hnini har nthe't'i, mi uta ya jö'i.

Bi 'behna nu'u 'ret'amayoho yá mąxte

(Mt. 10:5-15; Lk. 9:1-6)

⁷ M'efa ar Hesu bi zohna nu'u 'ret'amayoho yá mąxte, ne 'rama yoho bi mehni nda ma'u, ne bi umba ar ts'edi nda 'yenga ya ts'ondöhi.

⁸ Ne bi xipabi hinte nda hñöxa nda ñ'o har 'ñu. Hinte nda hñöxa ar 'rozö, wa te nda zi. Hinge nda nxö'sa ar bojö ha yá ngut'i, hönse n'ar ndohö nda hñöts'i.

⁹ Nda dit'a yá thiza, ne hinge nda hñöxa yomponi ar dutu.

¹⁰ Ne bi 'ñembabi'u:

—Nú'mu xki kuthu ha n'ar ngu, ka gi oxunu gatho ya pa gi 'buhunu har hnini'ö.

¹¹ Nu habu hinda t'a'ahu ar seki, ne hinda ne da 'yox'ahu, poñhunu ne hwöju ar fonthai xi wat'a ha ri wahu. Njap'u da bö'u hingi ho nö'ö te pe'u. Xa majöni di xi'ahu, nunar pa ma da thö'spa majöni nö'ö ar hnini'ö, ma da hñönga n'ar döta mfei, di töpa yá mfei ya hnini Sodoma ne Gomora.

¹² Ne mi boñ'u mi xipa ya jö'i nda 'yot'wa yá ntso'mi.

¹³ Mi enga nzeye ya ts'ondöhi, mi koxa ar nziki nzeye ya dathi, ne mi othe'u.

Bi tho ar Xuwa Xixthe

(Mt. 14:1-12; Lk. 9:7-9)

¹⁴ Ar ndö Erode bi zo ár gu gatho nö'ö mi ot'a ar Hesu, ngetho xki nunga ár thuhu gatho nuya hai'u. Ne mi enö:

—Ar Xuwa Xixthe xi mengi xi nte zëi, jange pe'sa nor ts'edi'ö.

¹⁵ Ha ma'ra mi enö mar Elia. Ne ma'ra mi enö már m'ehni Jö, ngu nu ma'ra ya m'ehni mi 'bu mam'et'o.

¹⁶ Nu mi 'yo njap'u ar Erode bi 'ñenö:

—Gehnu ar Xuwa togo da hekwa ár 'yuga xi mengi xi nte.

¹⁷ Ngetho gese ar Erode xki mehna togo nda gu ar Xuwa, xki dö't'a ya bojö har fadi. Xki jap'u ngetho xki hñökwahmö hinge nda m'uhwi ar Erodia, ár 'behñö ar Lipe ár jödöp'u'ö, xki zimbabi ne mi 'buhwi.

¹⁸ Ngetho ar Xuwa xki 'ñemba ar Erode:

—Hingi ho gi 'buhwi ár 'behñö ri jödö.

¹⁹ Ha nunar Erodia mi öthó, mi ne nda hyohmö, ha himi tsä.

²⁰ Ngetho nunar Erode mi tsu ar Xuwa, mi pödi mar hogajö'i ne hinte ma ts'oki mi tu, jange mi fats'i nda k'ont'i. Ne nú'mu mi oxa nö'ö mi möñ'ö, himi pödi te nda beni, ne mi johya mi ots'e.

²¹ Ha n'agi bi zo ar pa mi to'ma ar Erodia. Nú'mu mi da ár dango ar Erode, mi umba n'ar t'oxi yá mąxte mi ndöwi, ya ndöndogu ne ya ndöngi me Ngalilea.

22 N'a mbi yut'atho ár t'inxu ar Erodia bi nei, ne bi nu-
mañho ar Erode ne gatho nu'u mi huhwi har mexa. N'a mbi
'ñembatho nunar nxutsi:

—'Yaka gatho nö'ö gi ne, ne ga 'ra'i.

23 Bi 'ñet'a made Jö bi 'ñembabi:

—Gatho nö'ö gi 'yakagi, ga 'ra'i. Di 'bui ga 'ra'a made ma
ts'ut'wi di pets'i.

24 Mi bonga nunar nxutsi, bi 'ñemba ár nönö:

—Te ga apa ar ndö.

Ne nunár nönö bi 'ñembabi:

—'Yapa da 'ra'a ár ñö ar Xuwa Xixthe.

25 Nu'mú dama bi yut'a habu mi 'bu ar ndö, ne bi 'ya njawa:
—Di ne gi 'raka n'agitho ha n'ar manza ár ñö ar Xuwa
Xixthe.

26 Ne nunar ndö Erode xa bi zot'a ár mu. Ne himbi tsu bi
ponga ár ne, ngetho xki 'ñet'a made Jö, ne xki 'yoxa gatho nu'u
mi huhwinu har mexa.

27 Jange n'agitho bi mehna n'ar ndogu nda hõmpa ár ñö ar
Xuwa.

28 Ar ndogu bi ma ba hekwa ár ñö har fadi, ne ba hõmpabi
mi o ha n'ar dõta manza. Ne bi datwa ar nxutsi, ha nuna bi
thokwa ár nönö.

29 Nu mi 'yo yá maxte ar Xuwa tema xki thogi, ba e'u ne bi
hñö'spa ár ndo'yo ma ba agi.

Bi t'inga ngudminthebe ya jö'i

(Mt. 14:13-21; Lk. 9:10-17; Jn. 6:1-14)

30 Nú'mu ba penga yá maxte ar Hesu, bi ma ba tsu'ö, ne bi
metwabi gatho nö'ö xki me'u ne nö'ö xki utwa ya jö'i.

31 Ha nö'ö bi 'ñembabi:

—Möhö har t'ohö gi tsayahu n'a tsi tui habu hinto 'bui.

Xa nzeye ya jö'i ndi ma ne ndi 'ñehe, himi hegi nda ñuni.

32 Ne bi mase'u ha n'ar motsa, ndi ma habu hinto mi 'bui.

33 Ha nzeye ya jö'i bi hyandi mi ma'u, ne bi bödi go mi ge'ö.
Ba poñ'u ha ya hnini bi ma watho, ne bi döhö bi zoñ'u m'et'o
habu ndi ma'u.

34 Ne nu mi gö ar Hesu har motsa, bi hyandi xa mi nzeye.
Ne xa bi hwëki, ngetho mi ñhehwi 'ra ya tsi deti hinte 'ñe ár
ma'yo, ne bi mudu te gatho mi uti.

35 Nú'mu mi nde, bi wat'a yá maxte ne bi 'ñembabi:

—Hinte jawa ya ngu har t'ohö, ha bi nde.

36 'Ñedi ma da hyonga te da ziyu har nthet'i ne ya t'ulo hnini,
ngetho hinte höyu.

37 Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Go gi umfu te da zi.

Bi dö'u:

—Habū ga tiñhe yonthebe mpa ar nthöhö ga tañhe ya thuhme, ne ga 'wiñheyū.

38 Nö'ö bi 'ñembabi'ū:

—Hangu ya thuhme gi hōhū. Dí ma ba nuhū.

Ne mi bödi bi 'ñeñ'ū:

—Kūt'a, ne yoho ya tsi hwö.

39 Bi möñ'ö nda nsipabi ya jö'i nda hñudi mut'itho har k'angdoni.

40 Ne bi hñu'ū bi 'yot'a ya mut'i nthebe, ne ma'ra ngudmi.

41 Nu'mú ar Hesu bi gu nuya kut'a ya thuhme ne nuya yoho ya hwö, bi nō'sa mhets'i bi jöpi. Bi heka ya thuhme, ne bi thokwa yá maxte bi hyemba ya jö'i. Ne bi jap'ū nuya yoho ya hwö n'ehe.

42 Gatho ya jö'i bi ñuni ne xa bi niñö.

43 M'efa bi njo nuya xeni thuhme ne ya hwö bi bongi, bi ñhu'sa 'ret'amayoho ya 'bōts'e.

44 Ha nu'ū togo xki ñuni, mi tsu ngu ngudminthebe ya ñ'ohö.

Ar Hesu mi 'yoda mañö ar dehe

(Mt. 14:22-27; Jn. 6:15-21)

45 M'efa ar Hesu bi xipa yá maxte nda boxa har motsa, nda m'et'o ndi ma'ū Betsaida, mi 'bū 'randi har ngwani. Ha nö'ö nda gohmö nda ñ'ehwi ya jö'i.

46 Ne mi wadi bi 'ñe'ū, bi boxa har t'ohö ma ba apa Jö.

47 Nu mi nxui, ar motsa mi pa mateda ar ñhōthe, ne nö'ö mi 'buse har t'ohö.

48 Mi hyanda yá maxte xa mar ñhembu nda ñ'o har dehe, ngetho ar ndöhi mi ntoxkwi'ū. Mi zo ngu ar hñumxudi, bi ma ba tsudi mi 'yoda mañö ar dehe, ne bi 'yot'e ngu mi ne nda thotho.

49 Mi hyant'ū mi 'yo har dehe, bi beñ'ū mar pite, ne xa bi ma'ū.

50 Gatho bi hyandi ne xa bi ntsu. N'agitho bi zofo ne bi 'ñembabi:

—Go gekaga, yo gi ntsuhū.

51 Ne bi boxkwi'ū har motsa. Nu'mú bi nköt'a ar ndöhi, ne nu'ū xa bi 'yotho, himi pōdi te nda benī.

52 Ngetho hinxki zoda yá mfeni nú'mu mi japa ya thuhme bi xu, xa mar me yá mfeni.

Ar Hesu bi othe ya dathi núnu Genesare

(Mt. 14:34-36)

53 Mi zoñ'ū 'randi ar dehe har hai Genesare, ka bi dötnu ar motsa.

54 Ne nu mi gö'ū, n'agitho bi bö ya jö'i go mar Hesu.

⁵⁵ Bi ne ya nguyu xoge har nthet'i nor hai'ö, ne bi ndui habu gatho mi ts'impa ya dathi mi kuxa ha ya fidi, habu nda nt'ode mi 'bu'ö.

⁵⁶ Ne habu gatho mi kut'a ar Hesu ha ya t'ulo hnini, ha ya dödni ne ha xki font'a ya ngu, mi ts'i ya dathi ne nda 'bo ha ya döñu. Ne nuyu honse mi adi nda thegi nda damba ar ñöni ar pat'i, ne gatho nu'u mi thambabi, mi thits'i.

7

Nö'ö japi da ts'okar jö'i
(Mt. 15:1-20)

¹ Nuya denga'bepeate ne 'ra ya böt'ofu xki 'ñe Herusalen, ba e bi wat'a habu mi 'bu ar Hesu.

² Ne mi hyant'u 'ra ya maxte ar Hesu hinga mi xu'ye nda ñuni, ne mi theñ'u.

³ Ngetho nuya denga'bepeate ne gatho ya xodyo xa mi tenga nunar nt'umbi xki zokwa ya pale, hinga nda ñuni nu'mu hinga nda nxu'ye xiñho.

⁴ Ne nu'mu nda menga har tai, m'et'ö nda nxu'ye, ne ja nda ñuni. Hinga honseñu, bi gu ma'ra ya nt'umbi nda mefi, ngu ar sut'at'eni, ar sut'bada, ar sut'at'eni bojö, ne nda menga ya fidi.

⁵ Bi 'yambabi 'mu ya denga'bepeate ne ya böt'ofu:

—Yo'ö ri maxte hinga temba ya nt'umbi ma palehu, ñuni hinga nxu'ye m'et'ö.

⁶ Ar Hesu bi dötwabi'u ne bi 'ñembabi:

—Xa gar nemhñöhu. Majöni nö'ö bi 'yemp'ahu ar m'ehni Isaia xi t'ot'i njawa:

Nunar hnininu oxta mañö eñ'u eska ma nsu,
ngetho himbi ponga ha ya mu.

⁷ Ter ñho'ö eska ma nsu,
embabi ar hoga nt'uti nö'ö xi bense'u.

⁸ Ngetho xka hyehu ar 'bepeate Jö, ne xa gi ne gi temfu ya nt'umbi ya meximhai, ngu ar nsut'at'eni, ar nsut'bada, ne gatho nu ma'ra gi pehu njap'utho.

⁹ Mi embabi'u n'ehe:

—Hinge gi nuthu ar 'bepeate Jö, gi teñhu nuya ri nt'umbihu.

¹⁰ Ngetho ar Moise bi 'ñenö: 'Ñe'spa ar nsu ri dada ne ri nöñö. Ne enö: Nö'ö togo da zanga ar dada wa ar nöñö, hinda k'ont'i da tho.

¹¹ Ha nu'ahu gi eñhu xiñho togo da 'ñemba ar dada wa ar nöñö: Hinga tsä ga fax'i, ngetho nö'ö nga 'ra'ahmö, gehnu ar Korban (poni da 'ñenö ar m'oñho Jö).

¹² Ne njap'u hinga hehu da maxa ar dada ne ar nöñö.

¹³ Hinge gi nuthu ar mhö Jö, gi hokse ri nt'umbihu, ne nzeye ma'ra ya 'befi nguyu gi othu.

¹⁴ Ne bi zo gatho nu'u mi 'buhnu, bi 'ñembabi'u:

—Gi gathohu, 'yohu ne dá zo ri guhu nö'ö ma ga xi'ahu.

15 Hiñ'otho te da yut'a hár muí ar jö'i ne da ts'okwabi. Nö'ö bi ponga mbo hö, go ts'ok'ö.

16 Nö'ö togo tu ár gu da 'yode, dá 'yoxa nö'ö te di mö.

17 Nú'mu mi zop'u ya jö'i, bi yut'a har ngu, nuyá maxte bi 'yambabi tema ndi bonga nö'ö xki mö.

18 Ne ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Hage nu'ahu n'ehe hinte xi zo ri mfenihu. Ha hinxka pöhu gatho nö'ö kut'a hár ne ar jö'i, hingi tsá da ts'oki.

19 Ngetho hingi tsinga hár mfeni, hõnse tho hár muí, ne da 'yei xta ñ'exjo.

Bi mö njap'u, ne mi ñ'udi gatho ya ñhuni xint'axi.

20 Ne mi enö:

—Gatho nö'ö ponga hár mfeni, nö'ö hö, japi da ts'oka ar jö'i.

21 Ngetho ka bi ehnu ya ts'omfeni, ya ts'inga nthöti, ya m'engwi jö'i, ar ntho,

22 ar mfë, ar nhem'ets'i, ya ts'om'ui, ar nhemhñö, ar nhe'behñö, ar hyoke, ne da 'yomba ar 'bede ma'ra, ar ñ'ets'i, ne ar k'at'amfeni.

23 Gatho nuya ts'okiyu, di bonga mbo, ne ts'oka ya jö'i.

Ár jamfi ar 'behñö mar mengu man'ar hai
(Mt. 15:21-28)

24 Bi nangunu bi ma har hai Tiro ne Sidon. Mi zoni bi yut'a ha n'ar ngu, hinto mi ne nda bödi mi 'buhnu, hõnse himbi tsá bi ñ'öni.

25 Ngut'a bi zo ár gu n'ar 'behñö mi 'ñe n'ár t'inxu xki nthexkwi n'ar ts'ondöhi. Mi bödi mi 'buhnu, dama ba e bi ndandihmö hár wa.

26 Nunar 'behñönu himar me Israel, xki m'u har hai Sirofenisia. Ne mi apa ar möte ar Hesu nda 'yemba ar ts'ondöhi ár t'inxu.

27 Har Hesu bi 'ñembabi:

—To'ma m'et'o da niñö ya bötsi, ngetho hingi ho da gumpa yá thuhme tsi'u, ne da t'emba ya 'yo.

28 Nunar 'behñö bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hö tsi Hmu, mödi njap'u, nuya 'yo tsipa yá bone ya bötsi ta har mexa.

29 Nu'mú ar Hesu bi 'ñembabi:

—Ngetho xka mönga nunar mhönu, di ma. Ar ts'ondöhi xi hyek'a ri t'inxu.

30 Ne nu mi zonga ár ngu, bi dinga ár t'inxu mi 'benga har fidi, xki hye ar ts'ondöhi.

Ar Hesu bi othe n'ar gogu mar köne

31 Bi bonga ar Hesu har hai Tiro, bi thota har hai Sidon, ndi ma har ñhõnthe Ngalilea, bi 'raxt'a ar hai Dekapoli.

³² Ne ba ts'impanu n'ar ñ'ohö mi gogu ne mar köne, bi t'apa ar möte nda hñu'spa ár 'ye.

³³ Nö'ö bi 'wekase, ne bi dint'wa yá xa ha yá gu'ö. Bi zoxa ár 'ye ne bi damba ár jöhne.

³⁴ Bi guxa ár da mhets'i, bi ngöts'i ne bi 'ñembabi:

—Efata —ne da 'ñenö: Dá xogi.

³⁵ Ne dama bi xo ár gu, ne bi tuka ár jöhne, bi ñö xiñho.

³⁶ Ar Hesu bi hñu'mba yá mu hinto nda xipabi'u. Ha nú'mu mi xipabi'u hinte nda mö, xa mi pe'u.

³⁷ Ne xa mi 'yo'u ne mi eñ'u:

—Gatho nö'ö pefi, ot'e xiñho: nuya gogu xokwa yá gu, ha nuya gone japi da ñö.

8

Bi t'inga ngu yon'atenthebe ya jö'i

(Mt. 15:32-39)

¹ Nuya pa'u xki wat'a ra nzeye ya jö'i man'agi, ne hinte mi pe'sa te nda zi. Ar Hesu bi zohna yá maxte ne bi 'ñembabi:

² —Di hwëka nuya jö'i, ngetho pe'sa hñupa di ñ'ohu, ne hinte hö te da ziyu.

³ Ha nu'mu ga pëhna yá ngu hinte xi zi, yo ma da went'a har 'ñu, 'ra xpa e yap'u.

⁴ Nuyá maxte bi 'ñembabi:

—Ha di 'ñe gatho ar thuhme da japa da niñöwa har ot'at'ohö nuya jö'iyu.

⁵ Ha nö'ö bi 'yambabi'u:

—Hangu ya thuhme gi pe'su.

Ne bi 'ñeñ'u:

—Yoto.

⁶ Ar Hesu bi 'bepa ya jö'i nda hñu har hai 'mu. Bi guxa nuya yoto ya thuhme, bi umba njamödi Jö. Bi heke ne bi hyemba yá maxte, ha nuyá maxte bi mokwa ya jö'i.

⁷ Mi pes'u n'ehe 'ra ya tsi hwö. Bi jöp'ö n'ehe, ne bi mehna nda m'okwa ya jö'i.

⁸ Bi ñuñ'u ne xa bi niñö. Bi njo nuya xeni xki bongi, ne bi ñuxa yoto m'ots'e.

⁹ Mi tsu ngu yon'atenthebe nu'u bi ñuni, ne ar Hesu bi 'ñedi bi mehni bi ma'u.

¹⁰ M'efa bi boxkwi yá maxte har motsa, ne bi ma'u har hai Dalmanuta.

Ar t'a nt'udi

(Mt. 16:1-4; Lk. 12:54-56)

¹¹ Ba e 'mu ya denga'bepate nda ntsahñökiwi, ne mi apa nda uta n'ar nt'udi ndi 'ñe mhets'i, ne njap'u nda tsati.

¹² Ar Hesu bi 'yents'a n'ar ngöts'i dumui, ne bi 'ñenö:

—Yo'ö a ya nt'udi nuya ts'ojö'i 'bupya. Xa majöni di xi'ahü, hinda ma da t'umbabi.

¹³ Bi zop'u'u, ne bi mengi bi yut'a har motsa, bi 'raxa 'randi ar ngwani.

Yá nt'uti ya denga'bepate

(Mt. 16:5-12)

¹⁴ Yá maxte bi pumhni nda hñöxa ya thuhme, ne hõse n'a mi hö'u har motsa.

¹⁵ Har Hesu bi 'ñembabi'u:

—Zot'a ri dahü ne jamasubihü yá nt'usthuhme ya denga'bepate ne yá nt'usthuhme ar Erode.

¹⁶ Mi ñöxhnatho n'a ngu n'a mi eñ'u:

—Xikagihü njap'u ngetho hinda höhu ya thuhme.

¹⁷ Mi böta ar Hesu, bi 'ñembabi'u:

—Hage xa gi ñöxnathohü gi nõñhü hinte gi pe'su ar thuhme. Wa hinxi xota ri mfenihü, ne xi meda ri ñöhu.

¹⁸ Ha hingi zo ri dahü, wa hingi xo ri guhü, ne xka pumh-nihü.

¹⁹ Nú'mü nda hembra kut'a thuhme ngudminthebe ya jö'i, hangu m'ots'e ya xeni ga ñu'su.

Bi dö'u ne bi 'ñenö:

—'Ret'amayoho.

²⁰ —Ne nú'mü nda hembra yoto thuhme yon'atenthebe ya jö'i, hangu m'ots'e ya xeni ga ñu'su n'ehe.

Ne bi 'ñeñ'u:

—Yoto.

²¹ Ar Hesu bi 'ñembabi'u 'mü:

—Hanja hinxi zoda ri mfenihü.

N'ar goda bi t'othe núny Betsaida

²² M'efa ar Hesu ba e Betsaida, ne ka ba ts'impanü n'ar goda, ne mi t'apa ar möte nda hñu'spa ár 'ye.

²³ Bi mipa ár 'ye ar goda 'mü, ne bi guka nthi ar hnini. Bi zospa ár da, bi hñu'spa ár 'ye, ne bi 'yambabi ha mi handa n'a tsi tui.

²⁴ Nö'ö mi wadi bi hyandi bi 'ñenö:

—Di handa ya jö'i ñhehwi ya za, 'yo.

²⁵ Ne bi hñu'spa ár 'ye man'agi hár da, bi japi bi hyandi. Ne bi ho yá da, bi hyanda yap'u, ne bi hyanda gatho xiñho.

²⁶ Ar Hesu bi mehna ár ngu, ne bi hñu'mba ár mü bi 'ñembabi:

—Yo ma gi kut'a har hnini.

Ar Pedro bi damajöni

(Mt. 16:13-20; Lk. 9:18-21)

²⁷ Ar Hesu bi bongwi yá maxte, bi ma ha ya t'ulo hnini har hai Nsesarea Filipino. Ne nú'mü mi ne ar 'ñu, bi 'yambabi yá maxte:

—Togo enga ya jö'i go geke 'nö.

²⁸ Bi dö'u njawa:

—'Ra enö gar Xuwa Xixthe, ma'ra gar m'ehni Elia, ha ma'ra enö go ge'e n'a nuya m'ehni mi 'bu mam'et'o.

²⁹ Nu'mú nö'ö bi 'ñembabi:

—Xi'ahu, togo gi eñhu go gekaga.

Bi dö ar Pedro ne bi 'ñenö:

—Nu'ge go gar Kristo xi 'ñex'a Jö.

³⁰ Ar Hesu bi 'ñembabi hinto nda xipabi'u.

Ar Hesu bi mö ma nda tho

(Mt. 16:21-28; Lk. 9:22-27)

³¹ Ne bi ndui bi uti mi mahyoni nda tho nzeje ya thogi Nö'ö Togo ba e bi Njö'i. Ne nda utsa ya dönziandö, ya ndömöjö ne ya böt'ofö. Nda tho, ne ár hñupa nda mengi nda nte man'agi.

³² Mi ot'wa ar 'ñu xiñho. Nu'mú ar Pedro bi guki ne bi ndui bi hñu'mba ár müi hinge nda jap'u.

³³ Nunar Hesu bi ñhanda habu mi 'ba yá maxte, ne bi zu ar Pedro bi 'ñembabi:

—Di mawa, ts'ondöhi. Ngetho hingi temba ár mfeni Jö, gi tembatho yá mfeni ya meximhai.

³⁴ Bi zohna ya jö'i ne yá maxte, bi 'ñembabi:

—Nö'ö togo ne da dengagi, mahyoni da pumhnise ár te, ne da ñ'ent'atho ga ñ'o'be.

³⁵ Ngetho nö'ö togo ne da japi da k'ont'a ár te, ma da 'bedi. Ha nö'ö togo ent'i da unga ár te da dengagi ne da mönga ar hoga mhö, ma da dinga ar te hiñham'u da göts'i.

³⁶ Ngetho tema ñho da gukwa n'ar jö'i, da dö gatho nö'ö te jawa har ximhai ne da 'be ár pa.

³⁷ Tema tsä da unga n'ar jö'i da danga ár pa.

³⁸ Ngetho nö'ö togo da ntsä da datka majöni ha yá nthandi nuya ts'ojö'i 'bu nuya payu, ne da ntsä da mömga ma mhö, Nö'ö Togo ba e bi Njö'i ma da ntsä n'ehe xta ehe di hömpa ár nsunda ár Dada, ne di ñ'owi ya hoga enxe.

9

¹ Bi 'ñembabi n'ehe:

—Xa majöni di xi'ahu, gi 'buhuwa 'rapya, hingi ma gi tuhu, m'et'o ma gi hyanthwu ár ts'ut'wi Jö da ehe, xa di nheki ár ts'edi.

Bi mponga ár 'bai ar Hesu

(Mt. 17:1-13; Lk. 9:28-36)

² Mi tho 'rato mpa ar Hesu bi zixa ar Pedro, ar Hakobo ne ar Xuwa, bi boxaseyu ha n'ar t'ohö mar ñhets'i. Mi zoñ'u bi mponga ár 'bai ar Hesu hár nthandi'u.

³ Ne ár he xa mi hyats'i, bi t'axki ngu ar tse. Hinjo'owa har ximhai n'ar meni da tsä da japi da t'axki njangu'ö.

⁴ N'a mbi hyandatho yá m̄axte mi 'b̄ah̄nū ar Elia ne ar Moise mi ñ̄owi ar Hesu.

⁵ Nu'mú ar Pedro bi 'ñ̄emba ar Hesu:

—Ma tsi Utate'i, xiñho ga 'b̄uh̄uwa. Te gi mö, ga hoje hñu ya m'et'e, n'a habu gi 'b̄uke, n'a habu da m'ü ar Moise, ne man'a habu da m'ü ar Elia.

⁶ Ar Pedro mi mönga njap'ü, ngetho himi pödi teme nda mö, xa xki zuyu.

⁷ N'a mba eta n'ar gui bi go'mtho, ne bi nhekinu n'ar mhö bi 'ñ̄enö:

—Gehnu ma hmöka T'ü. 'Yohu nö'ö xi'ahu.

⁸ M'efa mi mengi bi hyant'ü man'agi, hõse ar Hesu mi 'bahnu.

⁹ Ne mi gö'u har t'ohõ, bi hñu'mba yá müi'u hinto nda xipabi nö'ö xki hyant'ü, nda dö'mi m'et'o nda mengi nda nte man'agi Nö'ö Togo ba e bi Njö'i.

¹⁰ Bi kwatatho'ü nunar mhönu, ne mi ñö'u n'a ngu n'a teme ndi bõnga nö'ö xki mö, nda mengi nda nte man'agi.

¹¹ Ne bi 'yambabi'ü ar Hesu:

—Yo'ö engä ya böt'ofõ, m'et'o ma da e ar Elia, ne ka da e ar Kristo.

¹² Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñ̄embabi'ü:

—Xa majõni ar Elia da e m'et'o, ne da 'ñ̄exa xiñho man'agi gatho te jawa. Xi'mü, yo'ö xi t'ot'a har T'ofõ, Nö'ö Togo ba e bi Njö'i ma da tho ya thõgi, ne hinte ma da nhu.

¹³ Ha di xi'ahu, ar Elia ba ehe, ne bi 'yõt'wabi gatho nö'ö mi ne ya jö'i, ngu xki t'ot'i nda tho'ö.

*Ar Hesu bi õthe n'ar bötsi xki nthexkwi n'ar ts'ondöhi
(Mt. 17:14-21; Lk. 9:37-43)*

¹⁴ Nu mi zoñ'ö habu mi 'bu yá m̄axte, bi hyandi nzeye ya jö'i xa xki got'atho, ne mi ñ̄owi ya böt'ofõ.

¹⁵ Ne mi zõ'ö, gatho ya jö'i xa bi 'yõtho, bi nixt'i ma ba tsudi ne bi zengwa.

¹⁶ Nö'ö bi 'yambabi:

—Tema gi ñ̄õwihu.

¹⁷ Bi dö n'a mi 'bu har mut'i, ne bi 'ñ̄enö:

—Tsi Utate, da tsiñ'a ma t'ü nthexkwi n'ar ts'ondöhi japi da ngone.

¹⁸ Habu gatho da zudi xa hwöts'i, ne japi da 'yents'a ya fugi hár ne, xa guxt'a yá ts'i, ne 'ramtx'ü di 'yot'i. Da xipa nuya ri m̄axte nda 'yemhö, ne hinte bi japabi.

¹⁹ Bi dö'ö ne bi 'ñ̄enö:

—Yá bötsi'ihu ya me'sku. Hangu ma ga 'b̄uhwithohu ne ga pes'ahu ar ts'eti. Ba tsinjuwa ar metsi.

20 Ne ba ts'impabi. Ha nunar ts'ondöhi mi hyanda ar Hesu, xa bi hwö'sa ar bötsi, mi zo har hai xa mi ntöni, ne xa mi ents'a ya fugi här ne.

21 Ar Hesu bi 'yamba ár dada:

—Hangu pets'i njanu.

Ar dada bi dödi ne bi 'ñenö:

—Bi du'mbabi mi t'ulotho.

22 N'andi ent'a har tsibi ne har dehe, ne da hyohmö. Ha nu'mu da tsä te gi japi, pe'skagihe ar nhwëki ne faxkagihe.

23 Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Nu'mu da tsä gi ñ'emui hö, ngetho nö'ö togo ñ'emui, hinter ñhembibi.

24 Ne n'agitho ár dada ar bötsi bi ñö nts'edi ne bi 'ñenö:

—Di ñ'emui. Faxkagi da hñuxa ma ñ'emui.

25 Nu mi hyanda ar Hesu ya jö'i mi ntuts'i mi kwat'i, bi zu ar ts'ondöhi ne bi 'ñembabi:

—Ts'ondöhi gone ne gogu, di 'bep'a'i gi hyehnu, ne hingi pengi gi kut'a man'agi.

26 Nu'mu ar ts'ondöhi xa bi hyexa ar mhafi, ne xa bi nhwöste bi boni. Ne nunar bötsi bi gohnu wande xki du, jange nzeze mi enö:

—Xi du.

27 Ha nunar Hesu bi mipa ár 'ye bi 'ñei, ne bi nangi.

28 Nu mi yut'ö har ngu, yá maxte bi 'yambase:

—Yo'ö himbi tsä da eñhe.

29 Har Hesu bi 'ñembabi:

—Nuya ts'ondöhiyu xi ñhembibi da boni, mahyoni ar nt'apa Jö ne ar behë.

Ar Hesu bi mengi bi mö ma nda tho

(Mt. 17:22-23; Lk. 9:43-45)

30 Ne mi bonu'u, bi ñ'o'u har hai Ngalilea, ne himi ne'ö togo nda bödi.

31 Ngetho mi uta yá maxte, ne mi embabi:

—Nö'ö Togo ba e bi Njö'i ma da ndatwa yá 'ye ya jö'i, ne ma da tho. Ne ár hñupa da mengi da nte man'agi.

32 Ne nuyá maxte himi tso yá mfeni nö'ö mi xipabi'ö, ne mi tsu nda 'yambabi.

Togo töte ár nsu

(Mt. 18:1-5; Lk. 9:46-48)

33 Ne bi zonga Nkapernaum, mi yut'u har ngu, ar Hesu bi 'yambabi yá maxte:

—Te ngi mpehu har 'ñu.

34 Ha nu'u bi ñhetho, ngetho har 'ñu mi ñöxhnatho'u, mi honi togo ma nda ntöte ár nsu.

35 Nu'mu ar Hesu bi hñudi, ne bi zohna nu'u 'ret'amayoho yá maxte, ne bi 'ñembabi'u:

—Nö'ö togo ne da m'u m'et'o, mahyoni xa da m'efa, ne da mepa gatho nu ma'ra.

³⁶ Bi gu n'ar tsi bötsi ne bi 'ba'ma madetho, bi dets'i, ne bi ñembabi'u:

³⁷ —Nö'ö togo da potka ma thuhu japamasu n'ar tsi bötsi, jakamasugi. Ha nö'ö togo jakamasugi, go japamasu togo xpa penkagi.

Nu'u togo hingo ma ñ'unihu, go faxkagihu

(Lk. 9:49-50; Mt. 10:42)

³⁸ Ar Xuwa bi 'ñembabi:

—Tsi Utate, xta hanthe n'a enga ya ts'ondöhi juñ'a ár ts'edi ri thuhu. Da höjwe ngetho hindi ñ'owihu.

³⁹ Ha nunar Hesu bi 'ñembabi:

—Yo gi hökwabihu, ngetho hinjo'o n'a togo di ot'a ya nt'udi junka ár ts'edi ma thuhu, ne m'efa da ñömañ'ugi.

⁴⁰ Ngetho nö'ö togo hingo ma ñ'unihu, faxkagihu.

⁴¹ Nö'ö togo da 'ra'ahu n'ar tsi 'bada ar dehe potka ma thuhu ngetho yá meti'ihu ar Kristo, xa majöni di xi'ahu, hinda ma da 'be ár nthöhö.

Ga ntsuñhu hinga othu ar ts'oki

(Mt. 18:6-9; Lk. 17:1-2)

⁴² Nö'ö togo da japi da da n'a nuya tsi bötsi ñ'emugi, xiñho da ts'utwa n'ar dojuni hár 'yuga nö'ö ar jö'i'ö, ne da t'ent'a har dehe.

⁴³ Nu'mu ri 'yehu da ja'ahu gi tahu, hyeju. Xiñho gi kuthu mhets'i di k'at'a n'a ri 'yehu, ne hingi mewihu gatho yoho ri 'yehu har tsibi hiñham'u da hwet'i.

⁴⁴ Nunu hingi the ya zu'we, ha nunar tsibi hiñham'u da hwet'i.

⁴⁵ Ha nu'mu ri wahu ja'ahu gi tahu, hyeju. Xiñho gi kuthu mhets'i hinte di tu ri wahu, ne hinge gi mewi ri wahu har tsibi hiñham'u da hwet'i.

⁴⁶ Nunu hingi the ya zu'we, ha nunar tsibi hiñham'u da hwet'i.

⁴⁷ Ha nu'mu ri dahu ja'ahu gi tahu, hñöhu. Xiñho gi kuthu hár ts'ut'wi Jö di k'at'a n'a ri dahu, ne hingi mewihu gatho yoho har tsibi.

⁴⁸ Nunu hingi the ya zu'we, ha nunar tsibi hiñham'u da hwet'i.

⁴⁹ Ngetho gatho ma da thoka har tsibi, jangu gatho ar m'oñho da t'u'sa ar u.

⁵⁰ Ar u xiñho, ha nu'mu da 'be ár ñ'uxi, hanja gi ko'sfu ár nkuhi. Di hñöx'ahu ar u, ne gi 'buhu n'ar hogam'ui n'a ngu n'a.

10

Ar Hesu bi nonga nu'u togo he yá nthöti
(Mt. 19:1-12; Lk. 16:18)

¹ Ar Hesu bi zohnu nor hai'ö, bi gu ar 'ñu bi ma har hai Nhudea 'randi ar döthe Hordan. Ya jö'i bi mengi bi mhunts'i, ne nö'ö bi uti ngu xki nzöñ'ö.

² Bi wat'a ya denga'bepeate nda hyathmö, ne bi 'yambabi ha nda tsa nda hye ár 'behñö n'ar ñ'ohö.

³ Nö'ö bi döti ne bi 'ñembabi:
—Te bi 'bep'ahu ar Moise.

⁴ Nu'u bi 'ñeñ'u:

—Ar Moise bi unga ar seki da t'unga n'ar he'mi ñhegi, ne nda hyep'u ár 'behñö.

⁵ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Bi 'yot'a njap'u nunar 'bepatenu, ngetho xa xi me ri ñöhu.

⁶ Hár ndui, Jö bi hyoka ar ndö ne ar 'behñö.

⁷ Jange ar ñ'ohö da zop'u ár dada ne ár nönö, ne da m'uhwi ár 'behñö.

⁸ Ne nuya yohoyu da n'atho. Hindi yoho, n'ase.

⁹ Jange nö'ö xi junga Jö, hinda 'weka ar jö'i.

¹⁰ Nu mi zoñ'u har ngu, nuyá maxte bi mengi bi 'yambabi nö'ö xki wadi xki mö.

¹¹ Ne ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Nö'ö togo da hye ár 'behñö ne da nthötwi man'a, n'ar tsinganthöti.

¹² Ha nu'mu ar 'behñö da hye ár döme ne da nthötwi man'a, n'ar tsinganthöti n'ehe.

Ar Hesu bi jöpa ya tsi bötsi
(Mt. 19:13-15; Lk. 18:15-17)

¹³ Ne mi ts'impa ya tsi bötsi nda hñuxyá 'ye, ha nuyá maxte mi tsui togo mi tsihi.

¹⁴ Mi hyanda ar Hesu, bi zot'a ár mu, ne bi 'ñembabi'u:

—Hyehu ya tsi bötsi da e da zukagi, ne yo gi höjwu, ngetho gatho nu'u 'bu hár ts'ut'wi Jö, ñhehwi n'ar tsi bötsi.

¹⁵ Xa majöni di xi'ahu, nö'ö togo hinda hñömba ár ts'ut'wi Jö ngu n'ar tsi bötsi, hinda ma da yutnu.

¹⁶ Ne mi thex'u, mi hu'spa yá 'ye ne mi jöpi.

N'ar ñ'ohö xa mi the yá ñho bi ñöwi ar Hesu
(Mt. 19:16-30; Lk. 18:18-30)

¹⁷ Mi boñ'ö nda mengi nda gu ar 'ñu, ba e n'a mi nixt'i ne bi ndandihmö hár wa'ö, ne bi 'ñembabi:

—Ma tsi hoga Utate, tema ga pefi ne da t'aka ar te hinda göts'i.

¹⁸ Ar Hesu bi 'ñenö:

—Yo'ö gi engagi dar hogajö'i. Hönse Jö go ar hogajö'i'ö.

19 Gi pötwa yá 'bepate Jö: Yo gi tsimba ár nthöti ri ñ'ohu, yo gi ñhote, yo gi mpë, yo gi juxa ya nhemhñö, yo gi hate, 'ñe'spa ár nsu ri dada ne ri nönö.

20 Bi dö nunar ñ'ohö ne bi 'ñenö:

—Utate, gathoyu xta ot'e ndi bötsitho.

21 Nu'mú ar Hesu bi k'öt'i xa mi mödi, ne bi 'ñembabi:

—'Beta n'a te gi pefi: di ma ba pa gatho nö'ö te gi pets'i, ne hyembabi ya hyoya, njap'u gi pe'sa ya ñhonu mañö mhets'i. Ne gi 'yent'a ri te gi e gi tengagi.

22 Ha nö'ö mi 'yo nunar mhönu, xa bi du ár müi ne njap'u bi ma, ngetho xa mi the nzeye yá ñho.

23 Nu'mú ar Hesu bi hyanda hár nthet'i, ne bi 'ñemba yá maxte:

—Xa xi ñhembabi da yut'a hár ts'ut'wi Jö n'ar jö'i hinte k'at'i.

24 Nuyá maxte xa bi 'yoda nö'ö te bi möñ'ö. Ar Hesu bi döti ne bi 'ñembabi'u:

—Ma tsi bötsi'ihu, xa xi ñhembabi da yut'a hár ts'ut'wi Jö nu'u togo xi hñuxyá jamfi ha ya ñho.

25 Xi ñhembabi da tho n'ar döta meti hár gu n'ar 'yomhni, ha töte ár ñhembabi da yut'a n'a hinte k'at'i hár ts'ut'wi Jö.

26 Nu mi 'yo njap'u, bi hñuxa yá 'yo'u, ne bi 'ñeñ'u n'a ngu n'a:

—Togo da mpo 'mu.

27 Nu'mú ar Hesu bi k'öt'i, ne bi 'ñembabi:

—Nö'ö hingi tsa da 'yot'a ya jö'i, Jö hö, tsa da 'yot'ö, ngetho Jö hinter ñhembabi da 'yot'e.

28 Nu'mú ar Pedro bi ndui bi 'ñembabi:

—Nuje xta tsohe xoge xta teñ'ahe.

29 Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Xa majöni di xi'ahu, gatho nu'u togo xi zop'u ár ngu, yá jödö, yá nju, ár dada, ár nönö, ár 'behñö, yá bötsi, wa xpa tsop'u yá hai xi dengagi mönga ar hoga mhö,

30 ma da hñuxa n'anthebe ár nzeye nö'ö xi zop'u: yá ngu, yá jödö, yá nju, yá nönö, yá bötsi, yá hai, mödi da tho ya nt'utsa nuya payu, ne m'efa to'ma ar te hiñham'u da göts'i.

31 Nzeye nu'u 'bet'opya ma da m'efa, ha nu'u togo 'befapya ma da m'et'o'u.

Ar Hesu bi mengi bi mö ma nda tho

(Mt. 20:17-19; Lk. 18:31-34)

32 Mi 'yo ar 'ñu'u ndi ma Herusalen, ar Hesu mi 'bet'o, ha nuyá maxte xa mi 'yotho, mi teni mi ntsu'u. Nu'mú bi mengi bi 'weka nu'u 'ret'amayoho, ne bi müdi bi xipabi nuya thogi ma nda thogi. Bi 'ñenö:

33 —Nupya gar möhö har hnini Herusalen, ne Nö'ö Togo ba e bi Njö'i ma da t'ent'wa ha yá 'ye ya ndömöjö ne ya böt'ofö.

Ma da 'yent'u da tho, ne da ndatwa ha yá 'ye nu'u hingya xodyo.

³⁴ Ne ma da ts'ani, ma da n'wet'i, ma da ts'ots'i ne da tho, ha nu ár hñupa ma da mengi da nte man'agi.

Ár nt'adi ar Hakobo ne ar Xuwa
(Mt. 20:20-28)

³⁵ Nu'mú ar Hakobo ne ar Xuwa yá t'u ar Sebedeo, bi wat'a habu mi 'bu ar Hesu, ne bi 'ñembabi:

—Tsi Utate, di nehe gi ja ar möte gi 'raje nö'ö ma ga a'ahe.

³⁶ Nö'ö bi 'ñembabi:

—Tema gi ne ga 'ra'ahu.

³⁷ Bi 'ñeñ'u:

—'Rakagihe ar seki xka tsoñhe ha ri nsunda, n'a da hñuxa ha ri ñ'ei, ne man'a ha ri ngöhö.

³⁸ Nu'mú ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Hingi pöhu tema gi ahu. Ha gi hanthu gi tsethu ya thogi ngu ma ga tsetka.

³⁹ Nu'u bi dödi ne bi 'ñeñ'u:

—Hö ga tsethe.

Ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Majöni ma gi thohu ya thogi ngu ma ga thoka.

⁴⁰ Mödi njap'u, nö'ö gi ne gi hñuxu ha ma ñ'ei ne ha ma ngöhö, hinda tsá ga unga. Ma da t'umba nu'u togo xi t'ekwabi.

⁴¹ Nu mi 'yo nu'u ma 'ret'a yá maxte, bi ndui bi mbö yá kwe, himi numañho ar Hakobo ne ar Xuwa.

⁴² Nu'mú ar Hesu bi zoñ'u ne bi 'ñembabi:

—Gi pöhu, nu'u togo xi t'exa ngu ar ndö ha n'ar hai, exya nsu, ne nuya xi t'exa ngu ar ñöxhmu, xa memnda ya jö'i.

⁴³ Nu'ahu yo gi njahup'u. Nu'mu gi ne gi ndötahu, mahyoni gi pefu nu ma'ra.

⁴⁴ Ne nö'ö togo gi ne gi 'bet'ohu, mahyoni gi m'egohu n'ehe.

⁴⁵ Jahu ngu Nö'ö Togo ba e bi Njö'i. Nö'ö himba ehe honi togo da mepabi, ba ehe da m'ego, ne da unga ár te da gut'wa yá thai nze ye ya jö'i.

Ar goda Bartimeo bi tsá bi hyandi
(Mt. 20:29-34; Lk. 18:35-43)

⁴⁶ Ba e'u Nheriko, ne nú'mu mi 'yo ndi boni, mi ñ'owi yá maxte, ne nze ye ya jö'i mi teni. Ar goda Bartimeo, ár t'u ar Timeo, mi hu har 'ñu mi peti.

⁴⁷ Ne mi 'yode mar Hesu me Nasare nö'ö mi thohnu, bi ndui bi mafi mi enö:

—Hesu, ár t'u'i ar Dabi, hwägagi.

⁴⁸ Nze ye mi tsui hinge nda mafi, ha nö'ö xa mi umbár mu mi mafi:

—Ár t'u'i ar Dabi, hwägagi.

49 Nu'mú ar Hesu bi m'ai ne bi mö nda ts'ohna ar goda, ne bi nsipabi njawa:

—Yo gi tu ri muí. Nangi ngut'a, zo'a'i gi ma 'nö.

50 Nu'mú bi 'yemp'u ár pat'i, dama bi nangi ba e bi zu ar Hesu.

51 Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Te gi ne ga ja'a'i.

Ar goda bi 'ñenö:

—Tsi Utate, di ne da xo ma da.

52 Ar Hesu bi 'ñenö:

—Di ma, nuna ri ñ'emui xi max'a'i xka hñöni.

Ne n'agitho bi tsá bi hyandi, ne bi denga ar Hesu har 'ñu.

11

*Ar Hesu bi yut'a Herusalen ngu n'ar ndö mi tho'mi
(Mt. 21:1-11; Lk. 19:28-40; Jn. 12:12-19)*

1 Nú'mu mi 'butho nda zonga har hnini Herusalen, mi pa'u get'u ha ya t'ulo hnini Betfage ne Betania, mi kuxa har t'oho Njömđoni. Ne ar Hesu bi mehna yoho yá maxte,

2 ne bi 'ñembabi:

—Di möhu har t'ulo hnini gi hanthu 'buhnu, ne nu xki tsoñhu, ma gi tiñhu n'ar tsi t'ulo n'oge di thöt'i hinto xi ntoge. Gi xothu ne gi tsihu injawa.

3 Ha nu'mu togo da 'ñeñ'ahu: Yo'ö gi pehu njap'u, 'ñemfu: Ar tsi Hmu honi, ne m'efa da mengi da kos'a man'agi.

4 Bi ma'u ne bi dinga n'ar tsi n'oge mi thöt'a hár goxthi n'ar ngu mi 'buta hár ñöni ar 'ñu, ne bi xot'u.

5 Ne 'ra nu'u mi 'buhnu bi 'ñembabi:

—Te gi pehu gi xothu nunar tsi n'oge.

6 Nuya maxte bi 'ñemba ngu xki xipabi ar Hesu, ne bi hye'u.

7 Ne ba ts'impa ar tsi t'ulo n'oge ar Hesu, ne bi gö'spa yá pat'i'u, ne bi ntö'ö.

8 Ne nzeve mi xi yá pat'i har 'ñu, ha ma'ra mi tokwa ya xiza ne mi pokwa habu nda thogi.

9 Nu'u mi 'bet'o ne nu'u mi 'befa mi ma'u ne mi enö:

—Xa nsunda Jö. Dá jöpa Jö ár m'ehni.

10 Dá jöpa Jö ár ts'ut'wi ma palehu ar Dabi xi 'ñep'u. Nsunda Jö bi 'bu mhets'i.

11 Ne bi yut'a ar Hesu núnu Herusalen ne har dönganijö. Ne mi wadi bi hyanda gatho ár nthet'i, bi menga Betania bi mewi yá maxte, ngetho mi fudi nda nxui.

*Ar 'bai'iuxi bi ts'ui
(Mt. 21:18-19)*

12 Nu ár hyax'ö mi boñ'u har hnini Betania, ar Hesu bi ntunthu.

¹³ Bi hyanda yap'u n'ar 'baj'iuxi xa mi heda yá xi, bi ma ba k'öni, xömhö nda dinga te nda zi. Nú'mu mi zöni hinte bi dini ngetho himyá pa ya iuxi.

¹⁴ Nu'mú bi 'ñemba ar 'baj'iuxi:

—Hinto man'a da zimp'a ri sofo.

Ne nuyá maxte bi 'yo tema xki mö.

Ar Hesu bi p'axt'a ar dönganijö

(Mt. 21:12-17; Lk. 19:45-48; Jn. 2:13-22)

¹⁵ Ba e'u Herusalen 'mu, ne mi yut'a ar Hesu hár thi ar dönganijö, bi mudu bi 'yenga nu'u togo mi mpa ne mi ntai. Ne bi püspa yá mexa ya patbojö, ne yá nthuts'i nu'u mi pa ya domtxu.

¹⁶ Ne hinto mi hegi nda na'sa ar nijö te mi muts'i.

¹⁷ Ne mi utwabi njawa:

—Ha hinxka nehü habu enö: Ma ngu n'ar ngu habu da mat'a Jö gatho ya hnini 'bu har nxidi ar ximhai. Ha nu'ahu xka jafu ngu n'ar oki habu ñ'onga ya bë.

¹⁸ Ne bi 'yo nuya böt'ofö ne nuya ndömöjö, mi hongá hanja nda hyohmö. Himi tsá te nda jap'u, mi tsu ya jö'i, ngetho xa mi numañho'u ár nt'uti mi udi.

¹⁹ Ha mi nxui ar Hesu bi zohnu ar hnini, bi ma.

Ar 'baj'iuxi xki ts'ui bi 'yot'i

(Mt. 21:18-22)

²⁰ Ne mi thohnu man'agi ár hyax'ö, bi hyant'u xki 'yot'a ar iuxi xoge ár 'baj ne yá 'yu.

²¹ Nu'mú ar Pedro bi beni, ne bi 'ñembabi:

—Utate, ndi nunar 'baj'iuxi ga tsui, bi 'yot'i.

²² Bi dö ar Hesu ne bi 'ñembabi:

—Ñ'emühü Jö.

²³ Ngetho majöni di xi'ahu, nö'ö togo da xipa nunar t'ohöny: 'Baj di ma ba tso har ñhönthe, ne hindi yomi, ne kaxmbeni da njap'u, ma da thogi nö'ö xi beni.

²⁴ Jange di xi'ahu, gatho nö'ö gi 'yafu Jö, kaxmbenihü ma gi hñöñhu.

²⁵ Ne nú'mu gi afu Jö, pumbabihü ma'ra nu'mu ja te gi tsamañ'uhü, ne njap'u ri Dadahu bi 'bu mhets'i da pump'a'ihü ri ts'okihü n'ehe.

²⁶ Ngetho nu'mu hingi pumbabihü ma'ra, ri Dadahu bi 'bu mhets'i hinda pump'a'ihü ri ts'okihü n'ehe.

Ar Hesu bi t'ambabi togo mi hömpa ár ts'edi

(Mt. 21:23-27; Lk. 20:1-8)

²⁷ Ba penk'u man'agi har hnini Herusalen, ne nu mi 'yo har dönganijö, ba e bi zu ya ndömöjö, ya böt'ofö ne ya dönziandö,

²⁸ ne bi 'ñembabi'u:

—Togo gi hōmpa ár ts'edi, ne togo xpa peñ'a'i gi 'yot'a nö'ö gi pefi.

²⁹ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Ma ga añ'ahū n'ar nt'ani n'ehe. Nu'mū gi thōhū, ma ga xi'ahū togo di hōmpa ár ts'edi ga ot'a nö'ö di pefi.

³⁰ Nunár xixthe ar Xuwa, ha xki 'ñe mhets'i, wa xki mehnatho ya jö'i. Xikagihū.

³¹ Nu'u mi ñöse mi eñ'u:

—Nu'mū ga xifu ndi 'ñe mhets'i, ma da 'ñengagihū 'mū: Yo'ö hinga ñ'emuibihū.

³² Ha nu'mū ga eñhū xki mehnatho ya jö'i, ma da mbō yá kweyu.

Mi tsu ya jö'i, ngetho mi nu'u ar Xuwa ngu ár m'ehni Jö.

³³ Jange bi dö'u ne bi 'ñembabi ar Hesu:

—Hindi pöhe.

Nu'mú bi dö'ö ne bi 'ñembabi'u n'ehe:

—Njap'u nuga hinga xi'ahū togo xpa penkagi ga ot'a nö'ö di pefi.

12

Ár 'bede ya ts'oñhandi

(Mt. 21:33-46; Lk. 20:9-19)

¹ Nu'mú ar Hesu bi ndūi mi utam'ede:

—N'ar ñ'ohō bi 'ñet'a n'ar hwōhi'obxi, bi guxa n'ar jōdo, ne bi 'ya'ma n'ar moto habū nda de'mi. Bi hyoka n'ar he'sangu nda hyanda xoge. M'efa bi umba ñhandi ma'ra nda su, ne bi ma yap'u.

² Mi zonga ar pa bi mehna n'ar 'bego ma nda k'ö'sa ya ñhandi, ne nda 'yapa ar sofo ndi 'ñepi nda hñöni.

³ Ha nu'u bi gu bi fenza ne bi kots'i, hōnse yá 'ye bi hñöts'i.

⁴ Nö'ö togo már meṭi ar hwōhi, bi mengi bi mēmpabi man'ar 'bego. Nuyū bi hyoxa ya nk'ahni, bi zēmba ár ñö ne bi kos'u n'ehe.

⁵ Bi mengi bi mehna man'a, ne nunū bi tho. Ne njap'u bi mengi bi mehna nzeṭe, 'ra mi fenza ne ma'ra mi ho.

⁶ Ár ngöts'i, mi 'ñe n'ár t'u xa mi mödi, bi mēmpabi n'ehe, mi eñ'ö: Numa t'u ma da numansu.

⁷ Nuya 'bego'u bi 'ñenga n'a ngu n'a: Gehnū togo ma da gohwi ya ñho. Ba ehū ga hohū ne ga kohwihū yá ñho.

⁸ Ne bi gu'u bi hyo, ne bi 'yeñ'u nthi har hwōhi.

⁹ Tema da mehmö nuna togo ár meṭi ar hwōhi 'mū. Ma da ehe ne da hyo ya ts'oñhandi, ne da thokwa ár 'befi ma'ra ya 'bego.

¹⁰ Ha hinxka nehū nunar t'ofonū engā njawa:

Nö'ö ar do bi 'yēmp'uhmō ya guxjōdo,

nupya gehnu ar muḍi do xi nju'spa ár nijö Jö.

¹¹ Gese Jö xi 'yot'a njap'u,
ne di hanthu nzatho nö'ö bi 'yot'e.

¹² Nuya ndö xa mi nemhö'u nda gu, ngetho bi zo yá mfeni go mi hoḁ'u nunar 'bedenu. Hoḁe mi tsu nda mbo yá kwe ya jö'i mi 'buhnu, jange bi zohnu bi ma'u.

*Ar Hesu bi nonga ar bojö jot'a ya ndö
(Mt. 22:15-22; Lk. 20:20-26)*

¹³ Ba 'bempabi 'ra ya denga'bepate ne 'ra yá ñ'owi ar Erode, xömhö nda dinga te nda hyoxa ar Hesu.

¹⁴ Mi zo'u bi 'ñembabi:

—Utate, di pöhe gi mönga nö'ö majöni, ne hinto gi tsu, ngetho hingi hwanta ya jö'i, majöni gi u ár 'ñu Jö. Hage xiñho ga umfe ar bojö jot'a ar Sesar. Ga uñhe wa hin'ö.

¹⁵ Ha nö'ö bi bötwa yá ts'omfeni, bi 'ñembabi'u:

—Yo'ö gi ne gi hyakagihu. Ba hönkagihu n'ar bojö ga handi.

¹⁶ Nu'u ba hōmpa n'ar bojö, ne bi 'ñembabi'u:

—Togo ár meṭi ar hmi huxkwa ne nö'ö te mö.

Ne bi dö'u:

—Ár meṭi ar Sesar.

¹⁷ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Umfu ar Sesar nö'ö ár meṭi'ö, ne umfu Jö nö'ö ár meṭi'ö n'ehe.

Ne xa bi 'yo'u.

*Ya dengamöjö bi ñ'ani ar menga nte
(Mt. 22:23-33; Lk. 20:27-40)*

¹⁸ Nu'mú ba ep'u ya dengamöjö nu'u hingi ñ'emui da mengi da nte nu'u xi du, ne bi 'yambabi njawa:

¹⁹ —Utate, ar Moise bi zogagihu har t'ofu, nu'mu n'ar ñ'ohö da du ne da zo ár 'behñö hinte xi dinga ar bötsi, nu ár jödö da nthötwi ar 'ranxu, ne da gu'spa ár thuhu ár jödö man'agi.

²⁰ Gi numhö: Mi 'bu yoto ya ñ'ohö mi njödö. Nunar 'bet'o bi nthöti, ne bi du hinte bi zo ar bötsi.

²¹ Ne nunár ñoho bi nthötwi ar 'ranxu, ne bi du. Njap'unu himbi zokwa ar bötsi, ne nunár hñu bi njap'u n'ehe.

²² Ne bi njap'u gatho yoto, ne hinte bi dinga ar bötsi. Ár ngöts'i bi du ar 'behñö n'ehe.

²³ Nú'mu xta zo ar menga nte, ne da nank'u, togo ár 'behñönu 'mu, ngetho bi nthötwi gatho yoto ya ñ'ohö mi njödö.

²⁴ Nu'mú ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Xi ts'oka ri mfenihu, ngetho hingi pöhu ar T'ofu, ne hingi pöthwu ár ts'edi Jö.

²⁵ Ngetho nu xta mengi da nte ya jö'i man'agi, hinda ma da t'adi, ne hinda ma da nthöti, ngetho ma da ñehwi yá enxe Jö bi 'bu mhets'i.

²⁶ Ha nö'ö nt'ani wa pengi da nte nu'u xi du wa hin'ö, ha hinxka nehü hár t'ofó ar Moise nú'mü mi zo Jö ha n'ar 'minza mi zo, ne bi 'ñembabi: Nuga ár Jögi ar Abra, ar Isa, ne ar Hakob.

²⁷ Jö go ár Jö nu'u te, hinge nu'u xi du. Jange nu'ahü xa xka 'be ri mfenihü.

Ar döta 'bepate

(Mt. 22:34-40)

²⁸ Bi wat'a n'ar böt'ofó xki 'yode xki dödi xiñho, ne bi 'yambabi:

—Ndana ar 'bepate töpa ár nsu gathó nu ma'ra.

²⁹ Ar Hesu bi döti:

—Nunar 'bet'o 'bepate gehnü: Ha gi oñu, menguhü Israel. Ar tsi Hmu ma Jöhu, n'atho.

³⁰ Xa gi 'ñet'a ri müi, gi hñuxa ri mfeni, gi 'yent'a ri te ne ri ts'edi gi mö Jö ri Hmu. Gehnü ar 'bepate töte ár ts'edi.

³¹ Ne nor ñoho di hñöts'i: Gi mö ri mijö'iwi ngu gi mhöse. Hiñ'otho man'ar 'bepate di töte ár nsu.

³² Nu'mü nunar böt'ofó bi 'ñembabi:

—Xiñho, Utate. Majöni nö'ö xka mö, n'adar Jö 'bui ne hinjo'o man'a.

³³ Ne nö'ö togo et'a ár müi, huxa ár mfeni, ent'a ár te ne ár ts'edi da mö Jö, ne da mö ár mijö'iwi ngu mhöse, töpa ár nsu gathó nuya m'oñho ne ya ñhöt'i.

³⁴ Ar Hesu nu mi hyandi mi ja ár mfödi, bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Hingi 'yo yap'u gi kut'a hár ts'ut'wi Jö.

Ne hintó bi ne bi 'yot'wa ma'ra ya nt'ani.

Yo'ö mhö ar Kristo ár t'u ar Dabi

(Mt. 22:41-46; Lk. 20:41-44)

³⁵ Ar Hesu mi uta ya jö'i har dönganijö, ne mi enö:

—Yo'ö engá nuya böt'ofó ar Kristo ár t'u ar Dabi.

³⁶ Ngetho gesé ar Dabi bi 'ñenö xki nzinga ár Hñö Jö:

Jö ar Dada bi 'ñemba ma tsi Hmu:

Hñu ha ma ñ'ei ga huxkwi,

to'mi ga tsiñ'a nuya ri ñ'uni ga tsep'a ha ri wa.

³⁷ Gesé ar Dabi embabi ár Hmu. Yo'ö mhö ár t'u 'mü.

Ne nzeyé ya jö'i xa mi johya mi qts'e.

Ar Hesu bi nomba yá ts'o'befi ya böt'ofó

(Mt. 23:1-36; Lk. 11:37-54; 20:45-47)

³⁸ Ar Hesu mi embabi ya jö'i ha yá nt'uti:

—Jamasuhü hinda ka'ahü ya böt'ofó, xa ne da ñ'o di he yá dutu ko'mba yá wa, ne xa ne da nzengwabi ya jö'i di 'benga nt'ek'ei nú'mü 'yo har tai.

³⁹ Xa ne da hñuxa ha ya 'bet'o nthuts'i ha ya nijö ne ha ya ñhuni.

⁴⁰ Nuyū tekwa yá ngu ya tsi 'ranxu, ne ot'a 'ra ya nsadi ra ma, ne da go'mahmö. Njap'u ma da hñönga n'a ra döta mfeiyu.

Ár m'oñho ar tsi hyoya 'ranxu

(Lk. 21:1-4)

⁴¹ Ar Hesu mi huhnū mi ñhandwitho ár nt'utm'oñho ar nijö. Mi handi hanja ya jö'i mi pa mi tsohnū yá m'oñho, ne nu'u mi pe'sa yá ñho xa mi ut'a nzeye.

⁴² Ne ba e n'ar tsi hyoya 'ranxu, bi 'yut'a yoho ya tsi bojö himar mhödi.

⁴³ Nu'mú ar Hesu bi mat'a yá maxte, ne bi 'ñembabi:

—Xa majöni di xi'ahū, nunar tsi hyoya 'ranxunū, töte ár döta ár m'oñho, xi döta gatho nu ma'ra unga yá m'oñho n'ehe.

⁴⁴ Ngetho gatho xi unga nö'ö pongwabi. Ha nunū, mödi mi hyoya, bi unga gatho nö'ö mi pe'shmö nda zi.

13

Ar Hesu bi mö nda nhwata ar dönganijö

(Mt. 24:1-2; Lk. 21:5-6)

¹ Mi bönga ar Hesu har dönganijö, n'a nuyá maxte bi 'ñembabi:

—Utate, ndi, tengu ár nzatho ya do ne ár ñhets'i yá jödo ar nijö.

² Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Ha gi handa nuya döta jödoyu. Gatho ma da thext'i, hinda ma da go n'ar do mañör midowi.

Ya nt'udi di 'bet'o ne ka da e ar ngöts'i

(Mt. 24:3-28; Lk. 21:7-24; 17:22-24)

³ Mi zonga ar Hesu har t'oho Njömdoni, bi hñudi mi ñhandwi ar dönganijö. Ha nu ar Pedro, ar Hakobo, ar Xuwa, ne ar Andre bi 'yambase:

⁴—Xikagihe, ham'u ma da tho gathoyu. Tema nt'udi ma da nheki, ne da födi 'bap'utho da göxa gathoyu.

⁵ Ar Hesu bi dötwabi'u ne bi 'ñembabi:

—Jamasuhu, yo ma gi ñhehu to da ka'ahu.

⁶ Ngetho ma da e nzeye togo da gumka ma thuhu da 'ñenö: Nuga go dar Kristo. Ne njap'u da ka nzeye ya jö'i.

⁷ Ha nú'mu xki 'yohu habu gatho di ja ya tuhni, ne ma'ra ma da ndui, yo gi tu ri muihu. Ngetho mahyoni da tho njap'u, mödi hinxi zota ár ngöts'i ar ximhai.

⁸ Ngetho ya hnini ma da ntukwi yá mihniniwi, ya ndö ma da ntunkwi yá mindöwi. Ne xa hagatho ma da nhwönga ar hai, ne ma da nja ar thuhu, ne ya jö'i xa di muxmatho. Hönse ár nduinu ya ugi xi 'ñep'u.

⁹ Ha ntsunsehu, ngetho ma da ts'ix'ahu ha ya ts'ut'wi, ne da mfenza'ihu ha yá nijö ya xodyo. Ma da m'ap'ahu ha ya

ts'ut'wi ne ya ndö ngetho gi tēngagihu, njap'u da tsā gi dathu majöni xka pökagihu.

¹⁰ Ne mahyoni m'et'o da mhōnga ar hoga mhö ha gatho ya hai jawa har ximhai, ne ka da e ar ngöts'i.

¹¹ Ha nu'ahu, nu xta ts'ix'ahu ma da ndat'ahu ha ya ndö, yo gi tu ri muihu tema gi möñhu, ne hingi hyoñhu tema gi thöhu. Ge'mu ma da t'a'ahu tema gi möñhu, ngetho hingo ge'ahu togo gi ñöhu, go ñö ár Hñö Jö 'bu ha ri muihu.

¹² Nuya njödö ma da dase ár jödö da tho. Ne nuya dada ma da dase yá bötsi, ha nuya bötsi ma da gu yá dada da hyo.

¹³ Ne gatho ma da utsa'ihu ngetho gi tēngagihu. Nö'ö da zetatho, da do'mi da göxa xoge nuya thogiyu, go ma da mpo'ö.

¹⁴ Ha nú'mu xki hyanthu ar ts'oki xi nts'otho di 'bu habu hingi ho da m'ui, ngu bi 'yot'a ar m'ehni Dañe (nö'ö togo nehe, dá bödi xiñho teme ne da mö), nu'u togo gi 'buhunu Nhudea, di ma ba ñ'öñhu ha ya t'ohö.

¹⁵ Nu'u togo gi tohu mañö ar ngu, yo ma gi kuthu te gi juju. Nixt'i di möhu.

¹⁶ Ha nu'u togo gi 'yohu har 'batha, yo ma gi penju gi juju ri pat'ihu.

¹⁷ Hwēkate nu'u ya 'behñö di ñ'u, ne nu'u di tsi yá bötsi di tsuda nuya pa'u.

¹⁸ 'Yapabihu Jö, nunar pa gi nixt'ihu, hinda dat'a ya pa xi ntse.

¹⁹ Ngetho nuya pa'u xa ma da nja ya thogi ngu hinxka hyanthu man'a, nú'mu Jö bi hyoka ar ximhai, ne xta thogi hinda ma da nja man'a ngu'ö.

²⁰ Ha nu'mu ar tsi Dada hinda japi da göxa nuya pa'u, hinto ma da bonk'mu. Ma da jös'ö, ngetho ma da maxa togo xi hwañ'ö.

²¹ Jange nu'mu da t'eñ'ahu: Ndi, ka bi 'bukwa ar Kristo, wa da t'eñ'ahu: Ndi, bi 'buhnu, yo ma gi jafumasu.

²² Ngetho ma da nja ya kate Kristo ne ya kate m'ehni. Ne ma da 'yot'a ya döta nt'udi da hyat'a ya jö'i, ne nu'mu da tsahmö, da hyat'a nu'u xi hwahna ar tsi Dada.

²³ Ha nu'ahu, zot'a xiñho ri dahu, ngetho xta xi'ahu nö'ö ma da thogi.

*Ár ño'gi ñehe Nö'ö Togo ba e bi Njö'i
(Mt. 24:29-35, 42-44; Lk. 21:25-36)*

²⁴ Nú'mu xta göxa nuya pa'u ñ'utho, ar hyadi ma da m'exui, ha nunar zönö hinda ma da unga ár hyats'i.

²⁵ Ne nuya tso ma da hyoï, ha nuya ts'edi bi 'bu mhets'i ma da nhwöt'i.

²⁶ Ne ma gi hyanthu 'mu Nö'ö Togo ba e bi Njö'i, ma da nheki di e ha ya gui, di hö n'ar döta ts'edi ne n'ar döta nsunda.

²⁷ Ne ma da meḥna yá eṅxe 'mu, da muspa gatho nu'u togo xi hwañ'ò xoge hár nxidi ar ximḥai, ne habu di göxa mhets'i.

²⁸ Hyanthu ar 'bai'iuxi ne beñhu tema utkagihu: Nú'mu poxa yá n'ogí ne k'onts'a yá xi, gi pöhu 'bap'utho ar pahyadi.

²⁹ Njap'u nu'ahu n'ehe, nu xki hyanthu da tho gatho nuya thogiyu, pöhu, 'bap'utho da göxa xoge.

³⁰ Xa majöni di xi'ahu, hinda theta nuya jö'i 'bu nuya payu, ne xi wadi xi tho gatho nuya thogiyu.

³¹ Mödi da m'edi ar mhets'i ne ar ximḥai, nuya mhö xta mönga, hinda ma da m'edi.

³² Nor pa ham'u ma da göxa xoge hinto pödi. Nuya eṅxe bi 'bu mhets'i hingi pöhmö n'ehe, ne ár T'u Jö hingi pödi, honse ar Dada go pö'ö.

³³ Zothu ri dahu, ndo'mhu ne 'yafu Jö, ngetho hingi pöhu ham'u da zo ar ngöts'i.

³⁴ Ñhehwi n'ar ñ'ohö bi ma yap'u, bi zo ár ngu ne bi umba ar ts'edi nuyá 'bego. Bi zokwa yá 'befi n'a ngu n'a, ne ar sugoxthi bi xipabi hinge nda ñ'öhö.

³⁵ Jange ndo'mhu, ngetho hingi pöhu tema xenimpa da ep'u togo ár meṭi ar ngu, wa xta nde, made nxui, hár mhafi ar boxi, wa xta hats'i.

³⁶ Nu'mu n'a nda ep'utho, hinda diñ'ahu gi öthu hingi to'mhu.

³⁷ Ne nö'ö di xi'ahu, get'ö di xipabi gatho: Ndo'mhu.

14

*Ya ndöxodyo mi nkohi hanja nda gu ar Hesu
(Mt. 26:1-5; Lk. 22:1-2; Jn. 11:45-53)*

¹ Ár yopap'u mar baxjwa ne ar dango mi ts'i ar thuhme himi jots'i, nuya ndömöjö ne ya böt'ofö mi hongá hanja nda gu ar Hesu ñ'ontho, ne nda hyo.

² Ne mi eñ'u:

—Hinda tsá ga juhu ha ya pa dango, ngetho da muxma ya jö'i.

*Ar Hesu bi nhö'spa n'ar hogañuni núnu Betania
(Mt. 26:6-13; Jn. 12:1-8)*

³ Nu mi 'buhnu Mbetania hár ngu ar Simu xki hye ar hñeni tsit'ando'yo, ne nú'mu mi hu har mexa, n'a mba ep'utho n'ar 'behñö mi hö n'ar xito t'axdo, mi po n'ar hogañuni xa mar mhödi. Bi tehma nunar xito ne bi nö'spa ár ñö ar Hesu nunar hogañuninu.

⁴ Ja 'ra togo bi mbo yá kwe, ne mi eñ'u:

—Yo'ö xi t'emp'utho nunar hogañuninu.

⁵ Ngetho mi tsá xi 'ba ngu n'a njeje ár nthöhö n'ar jö'i, ne xi themba ya tsi hyo.

Ne xa mi theñ'u nuna tsi 'behñö.

⁶ Nu'mú ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Hyehunú. Yo'ö gi theñhu. Nzatho nö'ö xi 'yotkagi.

⁷ Nuya hyoya hyax'mú ma gi 'buhwihu, ne da tsá gi 'yothwu ar ñho nu'mú gi nehú. Ha nuga hinge hyax'mú ma gi hyandgagihúwa.

⁸ Nunú xi umbár múi xi 'yot'a nö'ö mi tsá nda mefi. Ne nunar hogañuninu xi goxkagi, gehnú n'ar ñhoki di to'ma ha ma nt'agi.

⁹ Xa majöni di xi'ahu, habú gatho ma da mhönga nunar hoga mhönu xoge ár nxidi ar ximhai, ma da mhönga nö'ö xi 'yotnu ngu n'ar feni.

Ar Huda bi mö nda da ar Hesu

(Mt. 26:14-16; Lk. 22:3-6)

¹⁰ Ar Huda Iskariote 'mú, n'a nu'u 'ret'amayoho yá maxte, bi ma ba k'önga ya ndömöjö, mi ne nda datwa ar Hesu.

¹¹ Nú'mú mi 'yo'u xa bi njohya, ne bi ñöt'i nda umba ar bojö. Ha nunar Huda mi honi hanja nda tsá nda datwabi'u.

Ar tsi Hmu bi zogi nda ts'impa ár t'oxi

(Mt. 26:17-29; Lk. 22:7-23; Jn. 13:21-30; 1 Co. 11:23-26)

¹² Nö'ö ar pa bi ndui ar dango ts'i ar thuhme hinxi jots'i, nú'mú mi tho ngu n'ar m'oñho ar ndöni mbaxjwa, nuyá maxte ar Hesu bi 'ñembabi:

—Habú gi ne ga hoje ar t'oximbaxjwa.

¹³ Ne bi mehna yoho yá maxte, bi 'ñembabi'u:

—Di möhu har hnini, ne nu xki nthewihu n'ar ñ'ohö muxa n'ar xöni ar dehe, teñhu.

¹⁴ Nu habú da yut'i, gi 'ñembabihu nö'ö togo ár meti ar ngu: Ar Utate ba pehna ar nzengwa ga eñ'ahe njawa: Habú 'bu ar ngu di hoñhe ga tsi'be ar t'oximbaxjwa ma maxte.

¹⁵ Ne nö'ö ma da ut'ahu n'ar döta ngu di to mañö, xi thoki xiñho. Ka gi hyojunú ar t'oximbaxjwa ga tsihu.

¹⁶ Nuyá maxte mi zoñ'u har hnini, bi diñ'u ngu xki nsipabi, ne bi hyoknú ar t'oxi.

¹⁷ Nu mi nxui ar Hesu ba ehwi nu'u 'ret'amayoho yá maxte.

¹⁸ Nú'mú mi hñuhnu har mexa mi nt'oxi, ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Xa majöni di xi'ahu, n'a di ñungwihu, ma gi dagagihu.

¹⁹ Nu'u xa bi du yá múi, ne bi ndui bi 'yambabi'u n'a ngu n'a:

—Ha go geke.

Ne man'a mi embabi:

—Ha go nuga.

²⁰ Nö'ö bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—N'a nu'u 'ret'amayoho togo n'adar mohi di thinthwu mahyegi ar thuhme.

21 Majöni Nö'ö Togo ba e bi Njö'i 'ba ar 'ñu da tho ngu xi t'ot'wabi, ne hwëkate nö'ö togo ma da da'ö. Xiñhohmö hinxi zokwa har ximhai.

22 Ne nú'mu mi nt'ox'u, ar Hesu bi gu ar thuhme ne bi 'yapa Jö nda jöpi. Bi heke bi hembra yá maxte, ne bi 'ñembabi'u:

—Tsihu; gehnu ma ndo'yo.

23 M'efa bi guxa ar t'eni mi po ar t'afi'obxi, bi umba njamödi Jö, bi thokwa yá maxte, ne gatho bi zi n'a tsi nts'iki.

24 Ne bi 'ñembabi'u:

—Gehnu ma ji ma da nhö'mi da epa ár ñho nzeze ya jö'i, ne njap'u da go ar 'ra'yo nkohi.

25 Di xi'ahu, hinga pengi ga tsipa ár t'afi ar 'bai'obxi nuya payu. Ma ga to'mi ga tsi ma'ra'yo hár ts'ut'wi Jö.

Ar Hesu bi mö nda kongga ar Pedro

(Mt. 26:30-35; Lk. 22:31-34; Jn. 13:36-38)

26 Nu mi wadi bi ntu'u n'ar jöhñö, bi boñ'u ndi ma har t'oho Njömdöni.

27 Nu'mu ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Nunar nxuinu gatho ma gi hyegasegihu, ngetho xi t'ot'a har T'ofu, enö njawa: Ma ga ho ar ma'yo, ne da mfont'a xoge yá deti.

28 Ha nú'mu xka pengi ga nte man'agi, ma ga 'bet'o gar nthehu Ngalilea.

29 Nu'mu ar Pedro bi 'ñenö:

—Mödi gatho nu'u ma'ra da hyek'a'i, nuga hinga ma ga hek'ase.

30 Ha nu ar Hesu bi 'ñembabi:

—Xa majöni di xi'a'i, nunar nxuinu hinxi zota ár ñoho ár mhafi ar boxi, ha nu'ge ya xka kongagi hñu'gi.

31 Ha nunar Pedro himi tsaya mi enö:

—Mödi ga tuga n'ehe, hinga koñ'a'i.

Ne gatho nu ma'ra mi mönga njap'u n'ehe.

Ar Hesu bi 'yapa Jö ár Dada nunu Getsemani

(Mt. 26:36-46; Lk. 22:39-46)

32 Ba e'u nunu habu t'embabi ar Getsemani, ne ar Hesu bi 'ñemba yá maxte:

—Hñuhuwa. Nuga ma ga apats'u Jö ma Dada.

33 Ne bi zixa ar Pedro, ar Hakobo, ne ar Xuwa, ne bi ndui xa bi du ár mu.

34 Bi 'ñembabi'u:

—'Butho ga tu ar dumu. Kohuwa ne ndo'mhu, yo gi öhu.

³⁵ Bi tho man'a tsi tui ár yap'u ne ka bi ndandihmönü. Ne bi 'yapa Jö, nu'mu nda tsahmö, hinge nda zopabi nuya thogi ñ'utho mi ep'utho.

³⁶ Ne mi enö:

—Ma tsi Dada'i, nu'ge hinter ñhembabi'i. Hñöga nuya thogi xi 'ñep'u. Mödi hindi ne gi 'yot'a ngu di nega, 'yot'a ngu gi nege.

³⁷ M'efa ba ehe ne bi dinga nuya hñuyü mi öhö, ne bi 'ñemba ar Pedro:

—Simu, ha gi öhö. Ha himbi tsä ga nuta n'a tsi xenimpa.

³⁸ Zot'a ri dahü ne 'yafu Jö gi tsethü ya ts'othogi xta ep'u. Xa majöni ri hñöhu 'bui da tseti, ha nuna ri ndo'yohü k'at'a ár ts'edi.

³⁹ Bi ma ba apa Jö man'agi, ne bi mengi bi xipa nuya mhö xki xipa m'et'o.

⁴⁰ Nu mba pengi bi diñ'u mi öhö man'agi, ngetho nuyá da'u xa mi kö ya t'öhö, ne himi pö'u te nda dödi.

⁴¹ Ba e ár hñu'gi, ne bi 'ñembabi'u:

—Nupya hö, te ri t'öhöhu ne kö ri ndo'yohü. Xi zo ar pa xi thuts'i, ma da ndatwa ha yá 'ye ya 'yot'ats'oki Nö'ö Togo ba e bi Njö'i.

⁴² Nanju möhö, ba ehnu nö'ö togo ma da dagagi.

Ar Hesu bi nju

(Mt. 26:47-56; Lk. 22:47-53; Jn. 18:2-11)

⁴³ Himi jwata nda ñö ar Hesu nú'mu mba ep'u ar Huda, n'a nuya 'ret'amayoho yá maxte. Ne mi ñ'owi nzeye ya jö'i mi hö ya ndojwai ne ya za, xki mehna ya ndömöjö, ya böt'ofö, ne ya dönziandö.

⁴⁴ Ha nö'ö togo mi da, xki nkohwi ya jö'i ne xki 'ñembabi:

—Nö'ö togo gi hyanthü ga tsuspa ár hmi, gehnu gi hoñhu. Juhu ne xothü xiñho gi tsixü.

⁴⁵ Nu mi zoho, dama bi wat'a habu mi 'ba ar Hesu, ne bi 'ñembabi:

—Utate.

Ne bi zuts'i.

⁴⁶ Nuya jö'i 'mu, dama bi wat'i ne bi gu ar Hesu.

⁴⁷ Ha n'a nu'u mi 'buhwinu, bi k'o'sa ár jwai, ne bi dakwa ár gu ár 'bego ar döngamöjö.

⁴⁸ Nu'mü ar Hesu bi 'ñembabi ya jö'i:

—Hage dar bë xka ehü gi mikagihu, gi höhu ya jwai ne ya za.

⁴⁹ Hyax'mu ndi 'buhwihu har dönganijö, ne hinte ga jajü. Ne xi njanu, njap'u da tho ngu mönga har T'ofö.

⁵⁰ Nu'mü gatho nuyá maxte bi zohnu bi nixt'i bi ma'u.

Ar bötsi bi nixt'i

⁵¹ Ha n'ar bötsi mi teni, hönse xki mpaça n'ar dutu, ne nu mi nju,

52 dama bi zop'u ar dutu ne bi nixt'i ngotho.

Ar Hesu bi m'a'ma har mhunts'andö

(Mt. 26:57-68; Lk. 22:54-55, 63-71; Jn. 18:12-14, 19-24)

53 Ba ts'i ar Hesu bi m'amba ar döngamöjö, ne bi wat'a gatho ya ndömöjö, ya dönziandö ne ya böt'ofö.

54 Ha nunar Pedro bi denda yap'u, ne bi zonga hár thi ar döngamöjö, bi hñuhwi ya ndogu mi mpat'a har tsibi.

55 Nuya ndömöjö ne gatho ar mhunts'andö, mi hongate nda hyoxa ar Hesu ne nda t'ent'i nda tho, hinte mi tiñ'u.

56 Ngetho nzeze mi hoxa ya nhemhño, mödi himi nthexkwi nö'ö te mi möñ'u.

57 N'a mbi m'ata 'ra bi hyoxa ya nhemhño, mi eñ'u:

58 —Nuje xta ohe xi 'ñenö: Nuga ma ga yot'a nunar nijönu xi hyoka ar jö'i, ne ár hñupa ga pengi ga juxa man'a, hinte ma jö'i xi hyoki.

59 Ha nuyü n'ehe himi nthé nö'ö mi möñ'u.

60 Nu'mú ar döngamöjö bi m'a made ne bi 'ñemba ar Hesu:

—Ha hinte gi thödi. Te di bongá nö'ö thox'a'i.

61 Nö'ö mi ñhetho, hinte bi dödi. Ar döngamöjö bi mengi bi 'yani ne bi 'ñenö:

—Hage go ge'e ar Kristo, ár T'u nö'ö togo nsundabi.

62 Ne ar Hesu bi 'ñembabi:

—Hö, go geke. Ne ma gi hyanthu Nö'ö Togo ba e bi Njö'i di hu hár ñ'ei Jö togo pe'sa gatho ar ts'edi, ne di ehnu ha ya gui mhets'i.

63 Nu'mú ar döngamöjö bi xika ár he, ngetho mi beni ar Hesu xki ñömañ'ubi Jö, ne bi 'ñenö:

—Te ga jafu man'a te da hyots'e.

64 Xka 'yohu teme xi mö. Te gi möñhu.

Ne gatho'u bi hyox'u ndi 'ñepi nda tho.

65 Ne 'ra bi müdi mi tsots'i. Mi kotwa yá da ne xa mi umba ya mfei, ne mi embabi:

—Xije togo bi mep'a'i.

Ne nuya ndogu xa mi umba ya mpetgu.

Ar Pedro bi kongá ar Hesu

(Mt. 26:69-75; Lk. 22:55-62; Jn. 18:15-18, 25-27)

66 Ar Pedro mi 'buhnu hai har thi, ne n'a mba ep'utho n'ar 'behño mi pepa ar döngamöjö.

67 Ne mi hyanda ar Pedro mi mpat'a har tsibi, bi 'ñenö:

—Nu'ge n'ehe ngi ñ'owi ar Hesu me Nasare.

68 Ha nö'ö bi nkoni bi 'ñenö:

—Hindi pöka togo'ö. Hindi pöhmö tema gi mö.

Ne bi wat'a har goxthi. Ne ge'mu bi ma ar boxi.

69 Ne nunar 'behñönu mi hyanda man'agi, bi müdi bi 'ñemba nu'u mi 'buhnu:

—Nunu go yá ñ'ohu'u.

⁷⁰ Ha nö'ö bi mengi bi nkonga man'agi. Ne hingar ya'ö nu'u mi 'buhnu bi mengi bi 'ñembabi ar Pedro:

—Majöni nu'ge go ár ñ'owi'u n'ehe, ngetho gar me Ngalilea, ne gi ñö mahyegi ngu ñö'u.

⁷¹ Nö'ö bi ndui bi ntsate ne mi et'a made Jö, mi enö:

—Hindi pöka togo ar ñ'ohö gi noñhu.

⁷² Ne ar boxi bi ma ár ñö'gi. Nu'mú ar Pedro bi bengä nö'ö te xki mönga ar Hesu: Hinxi zöta ár ñoho ár mhafi ar boxi, ha nu'ge ya xka kongagi hñu'gi. Mi oda ár mfeni njap'u, xa mi zoni.

15

Ar Hesu ma ba m'amba ar Pilato

(Mt. 27:1-2, 11-14; Lk. 23:1-5; Jn. 18:28-38)

¹ Ár hyax'ö ra n'itho, mi wadi bi nko'u ya ndömöjö, ya dönziandö, ya böt'ofö ne gatho ar mhunts'andö, bi zix'u ar Hesu xki nsot'e, ma ba ent'wa hár 'ye ar Pilato.

² Ar Pilato bi 'yambabi ar Hesu ne bi 'ñembabi:

—Hage go ge'e ár Ndö ya xodyo.

Nö'ö bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Hö, ngu xka mönse.

³ Ne nuya ndömöjö xa te gatho mi hots'e.

⁴ Man'agi ar Pilato bi 'yambabi ar Hesu ne bi 'ñenö:

—Ha hinte gi thödi. Ndimhö te gatho thox'a'i.

⁵ Ha nunar Hesu hinte bi dödi, jange ar Pilato xa mi 'yotho.

Ar Hesu bi t'ent'i nda tho

(Mt. 27:15-31; Lk. 23:13-25; Jn. 18:38-19:16)

⁶ Ar ndö xki nzöi nda hyekwa n'ar 'yofadi har dango nö'ö nda 'ya'u.

⁷ Ne mi onu n'a már thuhu Baraba, xki jot'wi yá ñ'ohu, ngetho xki ñhote nú'mu xki njuts'i nda ntukwi ar ndö.

⁸ Ne mba e gatho ya jö'i, bi ndui bi 'yapabi nda umba ngu xki nzöi mi umba tat'a dango.

⁹ Har Pilato bi dötwabi'u njawa:

—Ha gi ne ga hek'ahu ár Ndö ya xodyo.

¹⁰ Mi pö'ö xki ndatwabi ngetho xki zot'wa yá müi nuya ndömöjö.

¹¹ Ha nuya ndöyu mi ka ya jö'i nda 'ya'u nda the ar Baraba.

¹² Ar Pilato bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Tema gi nehü ga japka nö'ö gi emfu ár Ndö ya xodyo 'mu.

¹³ Ne nu'u bi mengi bi mafi, mi eñ'u:

—Tsuta har pont'i.

¹⁴ Ar Pilato mi embabi:

—Tema ts'oki xi 'yotnu.

Ha nu'u xa bi gahni bi mafi mi eñ'u:

—Tsuta har pont'i.

15 Ha nu ar Pilato mi ne nda gohwi xiñho ya jö'i, jange bi xoka ar Baraba. Ha nu ar Hesu bi mö nda n'wext'i, ne bi datwa ya jö'i nda tsuta har pont'i.

16 Nu'mú, nuya ndogu bi zixa mbo hár thi ar döta ts'ut'wi, ne bi ts'ohna gatho yá mindoguwi mi 'buhnu.

17 Ne bi gö'spabi'u n'ar thenga dutu, ne bi hñu'spabi n'ár ntsant'i ya 'mini xki m'e.

18 Bi müdi bi zengwabi'u njawa:

—Xar tsi te, ár Ndö'i ya xodyo.

19 Ne mi ju n'ar t'o mi femba ár ñö, mi tsox'u, ne mi ndandihmö mi ndöñ'u emp'ö.

20 Nu mi wadi bi t'ot'wa ar thede, bi thökwa ar thenga dutu xki njö'spabi, bi thetwa yá dutuse, ne bi njuki nda ts'uta har pont'i.

Ár nts'uti ar Hesu har pont'i

(Mt. 27:32-44; Lk. 23:26-43; Jn. 19:17-27)

21 Mi thohnu ar Simu me Sirene, ár dada ar Handro ne ar Rufo, xki 'ñe har hwöhi, bi njapi nda hñöxa ar pont'i habu nda ts'uta ar Hesu.

22 Ne bi ts'ixa habu mi t'embabi ar Golgota, di boni da 'ñenö Nñöxhmundo'yo.

23 Ne nunu bi t'umbabi ar ixkat'afi, mi nthöskwi n'ar bopo xi nju ár thuhu ar mira, ha nö'ö himbi ne bi zi.

24 Nuya ndogu mi wadi bi tsut'u har pont'i, bi ñhe'u yá dutu, mi ents'a ya nthöhö nda nu'u te nda hñöxa n'a ngu n'a'u.

25 Mi tsu ngu n'ar guto xudi nú'mu mi ts'uti.

26 Ne nunar xithe habu xki t'ot'a yo'ö xki ts'uti, mi enö: Gehnu ár Ndö ya xodyo.

27 Bi ts'utwi ma yoho ya ñ'ohö ma ya bë, n'a hár ñ'ei ne man'a hár ngöhö.

28 Njap'u bi thogi ngu xki t'ot'a har T'ofu habu enö: Bi nhu ngu n'ar ts'okte.

29 Ha gatho nu'u mi thohnu, xa mi theni, ne mi hwöt'a yá ñö mi eñ'u:

—Xipya, ngi enö ngi yot'wa ár nijö Jö, ne ar hñupa ngi pengi ngi juspa man'agi,

30 mpose 'mu, ne kö habu gi zudi.

31 Mi njap'u nu'u ya ndömöjö n'ehe, mi theni. Ne ya böt'ofu mi mpehwi mi eñ'u n'a ngu n'a:

—Bi pö ma'ra, ne hingi tsä da mpose.

32 Nunar Kristo 'nö, ár Ndö ya me Israel, dá göpya har pont'i. Ga hanthe ne ga ñ'emuihe.

Ha nu'u togo xki ts'utwi mahyegi mi theni n'ehe.

*Ar Hesu bi du**(Mt. 27:45-56; Lk. 23:44-49; Jn. 19:28-30)*

33 Nu mi zonga madempa bi m'exui xoge ar ximhai, ne bi wadi mi zot'a hñunde.

34 Nu mi zonga hñunde, ar Hesu bi 'ñenö nts'edi:

—Eloi, Eloi lama sabaktani, —pontho da 'ñenö: Ma tsi Dada'i, ma tsi Dada'i, yo'ö xka hyegase.

35 'Ra nuya mi 'buhnu mi 'yode bi 'ñeñ'u:

—Hyanthu hanja zo ar Elia.

36 Ne bi nixt'i n'a, ma ba po n'ar xi'yo har ixkat'afi. Bi tuta ha n'ar xithi ne bi kwatwa hár ne, ne bi 'ñeñ'ö:

—Hyehu, ma ga to'mhu ha da e ar Elia da mats'i.

37 Har Hesu bi mafi nts'edi, ne bi du.

38 Nu'mú bi xita made ar döta dutu mi naxa mbo har dönga nijö, mi kot'a habu xa mar nsunda, ba ndu mañö bi göxa hai.

39 Ha nunar döndogu mi 'bahnu mi ñhandwi ar Hesu, mi hyandi bi du njap'u xki wadi bi mafi nts'edi, bi 'ñeñ'ö:

—Xa majöni nunar ñ'ohonu már T'u Jö.

40 Mi 'buhnu 'ra ya 'behñö n'ehe mi handatho yap'u. Mi ñ'owi'u ar Maria me Magdala, ar Salome, ne ar Maria ár nönö ar 'bepa Hakobo ne ar Huse.

41 Nu mi 'buhyu Ngalilea mi teni ne mi fats'i, ne ma nzeze xki deni mba e Herusale.

*Ár nt'agi ar Hesu**(Mt. 27:57-61; Lk. 23:50-56; Jn. 19:38-42)*

42 Nú'mu 'butho nda yu ar hyadi nor pa'ö ar ñhoki, nunár hyax'öp'u mar pa ntsaya,

43 nunar Huse me Arimatea mi 'buhwi ar mhunts'andö, ne xa mi nhumañho, mi to'mi nda hyandwa ár ts'ut'wi Jö n'ehe, bi zeta ár muí ne bi yut'i ma ba ñöwi ar Pilato, bi 'yapa nda umba ár ndo'yo ar Hesu.

44 Ar Pilato xa bi 'yotho mi 'yode xki du. Bi zofo nda e ar döndogu nda 'yambabi ha majöni xki du.

45 Ne mi wadi bi damajöni ar döndogu, bi t'umba ar Huse ár ndo'yo ar Hesu.

46 Ar Huse bi danga n'ar t'axdutu, ne bi kö'mba ár ndo'yo har pont'i. Bi mats'i, ne bi 'yent'a ha n'ar t'agi xki nsa'ma ha n'ar ndodo, ne bi tönga n'ar döta do bi gotwa ár goxthi ar t'agi.

47 Ha nunar Maria me Magdala ne ar Maria ár nönö ar Huse mi hant'u habu bi t'agi.

16*Ar Hesu bi mengi bi nte**(Mt. 28:1-10; Lk. 24:1-12; Jn. 20:1-10)*

¹ Nu mi tho ar pa ntsaya, ar Maria me Magdala, ar Maria ár nönö ar Hakobo, ne ar Salome, bi danga ya hogañuni ma nda go'spa ár ndo'yo ar Hesu.

² Ne ár hyax'ö ra n'itho ár ndui ar hñöto, ba e'u har t'agi, mi k'onts'a ar hyadi.

³ Nu mi 'yo har 'ñu, mi ense'u n'a ngu n'a:

—Xipya, togo da hñögagihuts'u ar do kot'a ar t'agi.

⁴ Ne mi hyant'u, bi nu'u xki thöka ar do. Nunar donu xa mar döta.

⁵ Ne nu mi yut'u har t'agi, bi hyant'u mi huhnu har ñ'ei n'ar bötsi, mi he n'ar t'axhe mi jut'atho. Ne xa bi zu'u.

⁶ Ne nunu bi 'ñembabi'u:

—Yo gi ntsuhu. Gi hoñhu ar Hesu me Nasare nö'ö togo bi ts'uta har pont'i. Bi mengi bi nte. Ndi, hyanthu habu bi 'begi, hinte jawa.

⁷ Jange di möhu ba xipabihu yá maxte ne ar Pedro: Bi m'et'o di ma Ngalilea, ja gi hyanthunu ngu bi xi'ahu.

⁸ Ne xa bi nixt'i bi ma'u, ngetho xa xki zo ar mbidi yá mu. Ne hinto mi ñöwi'u, ngetho xa mi ntsu.

*Ar Hesu bi ñ'udi nda hyanda ar Maria me Magdala
(Jn. 20:11-18)*

⁹ Nu mi mengi bi nte ar Hesu n'itho har 'bet'o mpa ar hñöto, bi ñ'udi bi hyanda m'et'o ar Maria me Magdala, togo xki 'yemba yoto ya ts'ondöhi.

¹⁰ Nunar 'behñönu bi ma ba k'önga nu'u mi ñ'owi ar Hesu. Nuyu xa mi tu yá mu mi zoñ'u, ne nunar 'behñö bi xipabi xki hyant'ö.

¹¹ Nu mi 'yo'u mi tetho ne xki hyant'ö, himbi ñ'emui.

*Ar Hesu bi ñ'udi bi hyanda yoho nuya mi teni
(Lk. 24:13-35)*

¹² M'efa bi ñ'udi n'añ'o, bi hyanda ma yoho nuya mi teni, mi 'yo ar 'ñu ndi ma har 'batha.

¹³ Nuyu n'ehe bi ma ba xipa nu'u ma'ra. Njap'utho himbi ñ'emüibi.

*Ar Hesu bi mehna yá mpote
(Mt. 28:16-20; Lk. 24:36-49; Jn. 20:19-23)*

¹⁴ M'efa bi ñ'udi bi hyanda nu'u 'ret'aman'a yá maxte, mi hu'u har mexa. Ne bi zu'u yo'ö himi ñ'emui, ne xa mar me yá ñö, ngetho hinxki ñ'emui nu'u togo xki hyandi xki mengi xki nte.

¹⁵ Ne bi 'ñembabi'u:

—Di möhu xoge ár nxidi ar ximhai, ne xipabihu gatho ya jö'i ar hoga mhö.

¹⁶ Nö'ö togo da ñ'emui ne da nxixthe, ma da mpohö. Ha nö'ö togo hinda ñ'emui, ma da t'ent'i da hñömba ár mfëi Jö.

¹⁷ Ne nuya nt'udiyu ma da 'yot'a nu'u togo da ñ'emui: Potka ma thuhu ma da 'yenga ya ts'ondöhi, ma da ñö ya 'ra'yo mhö, ¹⁸ ma da mita ya k'eñö, ne nu'mu da zi n'ar 'ñethi hote, hinte da japabi, da hñuxa yá 'ye ha ya dathi ne da dits'i.

Ar Hesu bi njuts'i bi ts'ixa mhets'i

(Lk. 24:50-53)

¹⁹ Mi wadi bi zo yá maxte, ar tsi Hmu bi njuts'i bi ts'ixa mhets'i, ne bi hñuxa hár ñ'ei Jö.

²⁰ Ne nuyu bi boni hagatho, ma ba mönga ar hoga mhö. Ne ar tsi Hmu mi fats'i, ne mi umba ár ts'edi ár mhö ha ya nt'udi mi ot'u. Dá njap'u.

Ar hoga mhö bi 'yot'a AR LUKA

Ar t'ofö bi m'empabi ar Teofilo

¹ Ja nze_ye togo xi ne xi 'yotkagih_u ar 'ñu gatho nö'ö xta thoh_uwa, ne di pöh_u hö njap'u,

² njangu xi utkagih_u nu'u hár ndui bi hyandase, ne bi ñ'o bi mömbabi'u ár mhö ar tsi Hmu.

³ Jange nuga n'ehe, Nda Teofilo, nu nda jwadi da ñ'ani xiñho hanja bi ndui ne hanja bi thoh_uy, xta beni ga ot'i ga peñ'a'i, ne njap'u ga o't'a ar 'ñu,

⁴ ne gi pö xiñho nuna majöni xi t'ut'a'i.

N'ar enxe ba e bi mömba ár m'ui ar Xuwa Xixthe

⁵ Nuya pa'u mar ndö ar Erode har hai Nhudea, ne ka mi 'buh_unu n'ar möjö már thuhu ar Sakaria, mi 'bu har mhunts'i ár thuhu ar Abia. Ha nö'ö ár 'behñö már thuhu ar Sabe. Gatho yohoy_u ma yá mengu ar m'et'o möjö Aron.

⁶ Ar Sakaria ne ár 'behñö xa mi 'bui xiñho hár nthandi Jö, ne mi otwa gatho yá 'bepate.

⁷ Hõse hinxki dinga ar bötsi, ngetho ar Sabe himi tsa nda ñ'onte, ne gatho yoho mi pe'sa nze_ye ya je_ye.

⁸ Nu ar Sakaria ne ma'ra yá mimöjowi nuya mi mpehwi, bi zot'ar pa nda yut'a har dönganijö nda mepa Jö.

⁹ Nuya möjö bi 'yents'a ar nthöhö ngu yá nt'umbi'u, togo nda yut'i nda tsöt'a ar githni. Ne bi zo ár thuhu ar Sakaria.

¹⁰ Ha nú'mu mi tsöt'a ar githni mbo har nijö, nze_ye ya jö'i mi 'ba nthi mi mat'a Jö.

¹¹ Ar Sakaria n'a mbi hyandwatho n'ár enxe Jö mi 'ba hár ñ'ei ar t'u'sgithni.

¹² Ha nú'mu mi hyandi xa bi zu, ne himi pödi teme nda mefi.

¹³ Ha nunar enxe bi 'ñembabi:

—Sakaria, yo gi ntsu, ngetho xta ehe ga xi'a'i, nuya ri nsadi xi 'yoxa Jö, ne xi numañho. Jange ar Sabe ri 'behñö ma da 'yomp'a'i n'a ri t'u, ne gi hñu'spabi ár thuhu ar Xuwa.

¹⁴ Nun_u xa ma da ja'a'i gi njohya, ne nze_ye ya jö'i xa ma da njohya n'ehe xta m'ui.

¹⁵ Ngetho nun_u xa ma da njár nsu hár nthandi Jö. Hinda za da zi ar ixkat'afi ne gatho nö'ö unga ar nti. Ne di oda nzit'ei, di hömpa ár Hñö Jö.

¹⁶ Ma da zo ya me Israel, ne nze_ye ma da hyep'u yá ts'oki, ne da mengi da hyonga Jö ár Dada'u.

¹⁷ Gehnu di 'bet'o hokwa habu da tho ar tsi Hmu. Ma da t'umba ár ts'edi ngu nö'ö bi t'umba ar Elia, da xokwabi yá

mfeni ya dada da mö yá bötsi, ne nuya me'sku da 'yode nö'ö nsipabi. Njap'u da hyokwa yá m'ui ya jö'i, ne xta 'ñep'u ar tsi Hmu da 'yots'e.

¹⁸ Ha nuna ar Sakaria bi 'ñemba ar enxe:

—Hanja ga pödi ma da thogi ngu xka xikagi. Ngetho nuga xta ndönzia, ne numa 'behñö xi ndötajö'i n'ehe.

¹⁹ Bi döta ar enxe ne bi 'ñembabi:

—Nuga dar Grabie, di 'bu habu bi 'bu Jö di pepabi. Jange go xpa penkagi ga xi'a'i nunar hoga mhö xta mö.

²⁰ Ha hinga ñ'emui, jange ma gi ngone, hinda za gi ñö gatho nuya payu hinxi m'uta ri bötsi. Ngetho ma da thogi gatho ngu xta mö xta zonga ar pa xi bengä Jö.

²¹ Ha nu'u ya jö'i mi 'ba nthi, mi to'mi nda bongä ar Sakaria. Ne himi pödi teme nda beni, ngetho mi ya'ö mi o mbo har nijö.

²² Ha nu mi boñ'ö, hinto mi tsä nda ñöwi ngetho mi gone. Njap'u bi böta ya jö'i xki hyanda n'a ngu ar t'i núnu mbo. Ne mi ja yá 'ye mi zo'u, ne bi gotho mi gone.

²³ Ha nu mi wa ya pa mi mpe har nijö, bi menga ár ngu.

²⁴ Hingar yapa ar Sabe ár 'behñö bi müdi bi ndathi, ne himbi bongár ngu kut'a nzönö. Ne mi enö:

²⁵ Nunár hwëki Jö xi hñögagi ma m'etsä himi tsä nga tingar bötsi.

N'ar enxe ma ba mö nda m'u ar tsi Hesu

²⁶ Mi tho 'rato nzönö, Jö ba pehna man'agi ar enxe Grabie, bi zonga har hnini Nasare har haj Ngalaria.

²⁷ Ba e bi k'ö'sa n'ar nxutsi már thuhu Maria. Nunar nxutsinu xki t'adi nda nthötwi n'ar ñ'ohö már thuhu ar Huse, n'a yá 'beto ar ndö Dabi.

²⁸ Mi yut'a ar enxe mbor ngu habu mi 'bu ar Maria, bi zengwa ne bi 'ñembabi:

—Njohya, xi hwëk'a'i ár mhöte Jö. Gi 'buhwi ar tsi Hmu. Xa xi jöp'a'i gi töta gatho ma'ra ya 'behñö.

²⁹ Nu ar Maria mi hyanda ar enxe, bi 'yoda nuya mhö mi nsipabi, ne mi bense teme ndi bongä nunar zengwanu.

³⁰ Nu'mú ar enxe bi 'ñembabi:

—Maria, yo gi ntsu, ngetho xka tsupa ár nhwëki Jö.

³¹ Ma gi ndathi ne ma da m'u n'a ri bötsi, ne gi hñu'spabi ár thuhu ar HESU.

³² Nö'ö xa ma da me'sa n'ar döta nsu, ne ma da t'embabi ár T'u Jö bi 'bu mhets'i. Ne Jö ar tsi Hmu ma da 'ñexa hár thuxandö, habu mi huxa ar ndö Dabi ár pale.

³³ Ne ma da ndö hár hnini yá 'beto ar Hakob gatho ya pa, ne nuna ár ts'ut'wi hinda ma da göts'i.

³⁴ Nu'mú ar Maria bi 'yambabi ar enxe:

—Hanja da za da thogi nö'ö xka mö. Hinxta 'bu'be n'ar ndö.

³⁵ Ar enxe bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Ár Hñö Jö da zü'a'i, ne ár ts'edi ar tsi Dada 'bü mhets'i da gop'atho ár xudi. Jange nö'ö ri bötsi ma da m'ui xa nsunda, da t'embabi ár T'u Jö.

³⁶ Ne ar Sabe ri mēni, ngu gatho gi pōhu himi tsā nda dingya bötsi, nupya mödi xi ndötajö'i, pe'sa 'rato nzönö bi müdi bi ndathi.

³⁷ Ngetho Jö hinter ñhembibi da 'yot'e.

³⁸ Nu'mú ar Maria bi 'ñembabi ar enxe:

—Nuga dár 'begogi Jö. Da njap'u ngu xka xikagi.

Mi wa ar Maria bi mönga njap'u, ar enxe bi zop'u bi ma.

Ar Maria bi ma ba tsonga ar Sabe

³⁹ Nuya pa'u dama bi ma ar Maria, ma ba tsonga ha n'ar hnini mi 'bü ha ya t'ohö har hai Nhudea.

⁴⁰ Mi zoni bi yut'a hár ngu ar Sakaria, ne bi zengwa ar Sabe.

⁴¹ Nu mi 'yo ár nzengwa ar Maria, bi 'ñonga ár bötsi mbo hár müi, ne xa bi hñonga ár Hñö Jö.

⁴² Bi ñö nts'edi ne bi 'ñemba ar Maria:

—Jö xa xi jöp'a'i, gi töta gatho ma'ra ya 'behñö, ne xi jöp'a ri bötsi o nzit'ei.

⁴³ Hanja xi t'akar seki da k'öskagi ár nönö ma tsi Hmuhu.

⁴⁴ Ngetho ngu da oxa ri nzengwa, numa bötsi bi njohya bi nsagi mbo ha ma müi.

⁴⁵ Jö xi jöp'a'i, ngetho ga ñ'emüi gatho ngu xi xi'a'i ar tsi Hmu nda thogi.

⁴⁶ Nu'mú ar Maria bi 'ñenö:

Di ent'a ma müi di nsundabi ma tsi Hmu mhets'i.

⁴⁷ Ne di ent'a ma ts'edi di johya di oxa nö'ö xi 'yotkagi Jö ma Pohöte.

⁴⁸ Ngetho xi ko ár müi xi hyandgagi ár tsi 'begogi.

Da ndu nunar panu di map'u, nuya jö'i di 'ñep'u da 'ñengagi, Jö xa xi jöp'a'i.

⁴⁹ Ngetho Jö togo ár meti ar ts'edi, xa xi 'yotkagi ya döta 'befi. Xa nsunda ár thuhu'ö.

⁵⁰ Jö pe'spa ar nhwēki gatho nu'u ne da 'yot'a nö'ö möñ'ö, ne hingi thege, thota n'ar m'ui di ma man'ar m'ui.

⁵¹ Xi ñ'udi ngu nö'ö hinte k'at'a ár ts'edi.

Ne xi japi xi 'be yá tsā gatho nu'u xa exa yá nsu.

⁵² Xi hñöka nu'u mi ja yá ts'edi habu mi huts'i, ne nö'ö ar nsu mi pes'u, xi umba nu'u hinte mi pets'i.

⁵³ Nu'u mi tu ar thuhu, xi umbabi xi niñö, ha nu'u mi pongwathobi, xi hñömbabi gatho.

⁵⁴ Xi maxa ár hnini Israel yá 'bego, ne hinxi pumhni da me'spa ar nhwēki.

⁵⁵ Xi 'yot'a ngu xki ñöt'wabi ma dadahu ar Abra, ne gatho yá 'beto ne yá mąnga'beto;

hinge nda the ár nhwëki pe'spabi'ụ.

⁵⁶ Ar Maria bi m'ụhwi ar Sabe ngu hñu nzönö. M'ẹfa bi menga ár ngu.

Ár m'ụi ar Xuwa Xixthe

⁵⁷ Mi zonga ar pa bi m'ụ ár bötsi ar Sabe.

⁵⁸ Ne mi bö gatho yá n'angu ne yá mēni hanja Jö xki hwëkwabi n'ar bötsi, ma ba k'öts'i bi njohyawí.

⁵⁹ Ha nu ár hñöto mpa, ba e'ụ bi hñu'spabi ar nsegi hár ndo'yo ngu yá nt'umbi'ụ. Mi ne nda thu'spabi ár thuhu ar Sakaria ngu ár dada.

⁶⁰ Ha nunár nönö bi 'ñenö:

—Hin'ö, hinga hu'spabiḥ njap'ụ. Ma ga hu'spabiḥ ar Xuwa.

⁶¹ Nuyụ bi döt wabi ar Sabe:

—Hanja ma da thu'spabi njap'ụ. Hinte gi 'ñe n'a ri mēni di pe'sa nunar thuhunụ.

⁶² Nep'ụ bi ja yá 'yẹ bi t'amba ár dada tema thuhu nda thu'spabi.

⁶³ Har Sakaria xki ngone, jange bi 'ya n'ar xithe, ne ka bi hñuxp'ụ: Ár thuhu ar Xuwa. Gatho nuya mi 'buhnu xa mi 'yotho.

⁶⁴ Ge'mụ bi mengi bi xo ár ne ar Sakaria, ne bi mudi bi nsundabi Jö.

⁶⁵ Gatho nuya jö'i bi hyanda nu te xki thogi, mi 'yotho ne himi pödi te nda beni. Ne nunar 'bedenu bi nxanga xoge ya t'oho Nhudea.

⁶⁶ Gatho nu togo xki bödi, mi o yá mfeni, ne mi ense n'a ngu n'a:

—Tema nsu ma da t'umba nunar bötsinu.

Ngetho mi 'buhwi ár ts'edi Jö.

Ar Sakaria bi mö nö'ö mi umba Jö nda mö

⁶⁷ Nu ar Sakaria ár dada ar bötsi, xa bi zinga ár Hñö Jö, ne bi ndu bi mönga nö'ö mi umba Jö nda mö, ne bi 'ñenö:

⁶⁸ Xa nsunda Jö ma tsi Hmu mhets'i, ár Dada ya me Israel, ngetho xpa e da pökagihụ yá hninigihụ.

⁶⁹ Xpa penkagihụ n'ar Pohote nö'ö hinda the ár ts'edi, xpa ponga ha yá manga'betö ar ndö Dabi ár 'bego Jö.

⁷⁰ Gehnu xki ñötkagihụ Jö, ngu bi mönga yá hoga m'ehni mam'et'o.

⁷¹ Bi ñötkagihụ nda ñöngagihụ, hinte nda jaju ma ñ'unihụ ne nu'ụ hingi ne da nugagihụ.

⁷² Nda me'spa ar nhwëki ma palehụ, ne hinge nda pumhni ár hoga nkohi bi nkohwi.

⁷³ Nunár ñhöt'i Jö bi 'ñet'ase ár thuhu, bi xipa ar Abra ma palehụ,

nda 'rakagihū.

74 Bi xipabi nda ñöngagihū hinte nda jaju ma ñ'uñihū,
njap'u nga pepabihū'ö, ne hinto nda pikagihū.

75 Ne nga 'yohū xiñho, nga 'buhū xint'axi hár nthandi Jö gatho
ma tehu.

76 Ha nu'ge ma tsi bötsi'i, ma da nsi'a'i ár m'ehni'i Jö 'bu
mhets'i,

ngetho ma gi 'bet'o gi paxt'wa ár 'ñu ar tsi Hmu.

77 Gi xipa ár hnini Jö ma da mpumbabi yá ts'oki,
ne njap'u da mpo'u.

78 Ngetho Jö ma tsi Dadahu bi ko ár muj,

bi ñ'udi ba penkagihū n'ar 'ra'yo hyats'i bi nheki mhets'i,

79 da yot'wabi yá mfeni gatho nu'u 'bu har 'bexui, to'mda ar
ndöte.

Ne da yotkagihū ar 'ñu ga 'buhū n'ar hogam'ui.

80 Ne nuna ar bötsi mi te ne mi xu ár ts'edi ár pa. Mi 'buse
ha ya ot'at'ohö. Ba e bi ñ'udi nú'mu mi zonga ar pa bi ndui bi
zo ya me Israel.

2

Ar tsi Hmu Hesukristo bi zokwa har ximhai
(Mt. 1:18-25)

1 Nuya pa'u ar döngandö Augusto Sesar bi japi nda njuspa
yá thuhu gatho ya jö'i.

2 Ge'mu mar ts'ut'wi ar Sirenio har hai Nsiria, nu mi nja ar
m'et'o njuxthuhu.

3 Gatho ya jö'i mi penga ha yá hnini habu mi 'bu yá mengu,
nda unga yá thuhu.

4 Jange ar Huse bi bongu har hnini Nasare har hai Ngalilea,
bi ma har hnini Belen har hai Nhudea, ngetho mar mengunu
ar ndö Dabi, ha nu ar Huse ka xki 'ñehnu ha yá mēni ar Dabi.

5 Bi ma nda unga yá thuhu, nö'ö ne ar Maria xki 'yadi nda
nthötwi, ha nuna mi ñ'u.

6 Nú'mu mi 'buhnu har hnini Belen, bi wa yá pa nda m'u ár
bötsi.

7 Ka bi m'uhnu ár 'bet'o bötsi, bi maxa ya m'ant'i, ne bi gaxa
habu mi ñunga ya meti, ngetho himi otho habu nda t'umba ar
seki nda ñ'oxi.

'Ra ya ma'yo ma ba k'ö'sa ar tsi Hesu

8 Hingar yap'unu, 'ra ya ma'yo mi haxa har 'batha mi su yá
deti.

9 N'a mbi dañ'u bi hyandwa n'ár enxé ar tsi Dada, ne ár
nsunda Jö bi yot'a gatho habu mi 'bu'u, ne xa bi zu'u.

10 Nunar enxé bi 'ñembabi'u:

—Yo gi ntsuhū, ngetho xta ehe ga xi'ahū n'ar hoga mhö, xa gi njohyahū ne gatho nu ma'ra ya jö'i.

¹¹ Ngetho nupya xi m'ū hár hnini ar ndö Dabi, n'a togo da po'ahū, ne go ge'ö ar Kristo ar tsi Hmu.

¹² Gehnū n'ar nt'udi: Gi tiñhū ar bötsi 'baxa ya m'ant'i, di oxa habū ñunga ya mēti.

¹³ Nu mi wadi bi mönga njap'ū ar enxe, n'a mbi nhekithe n'a mut'i ya enxe mhets'i mi 'bahwi, ne mi nsundabi Jö mi eñ'ū:

¹⁴ Dar nsunda Jö bi 'bu mhets'i,

ne da m'ui n'ar hogam'ui nuya meximhai hár mhöte'ö.

¹⁵ Nu mi menga mhets'i ya enxe, ya ma'yo mi enga n'a ngu n'a:

—Möhö Belen, ma ga k'ö'su nö'ö xi thogi ngu xi xikagihū ar tsi Dada.

¹⁶ Nep'ū nuya ma'yo dama bi ma'ū, ne bi dinga ar Huse ne ar Maria, ha nunár bötsi mi oxa habū mi ñunga ya mēti.

¹⁷ Ha nu mi hyant'ū ar bötsi, bi ndui bi möñ'ū gatho nö'ö xki nsipabi mi nhonū.

¹⁸ Ne gatho nu'ū togo mi ots'e, xa mi 'yoda nö'ö te mi möñ'ū.

¹⁹ Ha nunar Maria mi kwatatho hár mfeni gatho te mi mhö, ne mi bense teme ndi bongga gathoyū.

²⁰ Ha nuya ma'yo bi menga har 'batha, mi nsunda ne mi umba njamödi Jö, gatho nuya xki 'yode ne xki hyandi bi thogi ngu xki nsipabi.

Ar tsi Hesu mi leletho bi ts'ixa har dönganijö bi ndatwa hár 'ye Jö

²¹ Mi pe'sa hñöto mpa xki m'ū ar bötsi, bi thu'spabi ar nsegi hár ndo'yo ngu yá nt'umbi'ū. Ne bi thu'spabi ár thuhu ar Hesu, gehnū ar thuhu xki mönga ar enxe nú'mū hinxki 'rotho.

²² Nu mi wa ya pa nda t'axk'ū ngu mönga ha yá 'bepate ar Moise, ar Huse ne ar Maria bi zixa ar bötsi har dönganijö Herusalen, nda ndatwabi hár 'ye ar tsi Dada.

²³ Bi 'yot'a njap'ū, ngetho njanū xki t'ot'a ha yá 'bepate ar tsi Dada: Gatho nuya 'bet'o bötsi da m'ui, nu'mū ar ts'unt'ū, mahyoni nda t'ekwa ar tsi Dada.

²⁴ Ne bi ma'ū har dönganijö, bi hñö'spabi ár m'oñho Jö, ngu mönga ha yá 'bepate ar tsi Dada, enö: Nu'mū n'ar 'behñö nda m'ū ár bötsi, mahyoni nda zixa yoho ya ngongo wa yoho ya domtxu, nda hñö'spabi Jö ngu ar m'oñho.

²⁵ Nuya pa'ū mi 'bu n'ar ñ'ohö núnu Herusalen már thuhu ar Simiu. Xa mi 'yo xiñho hár nthandi Jö, mi hōmpa ár Hñö Jö, ne mi to'ma nda hyanda ar Ñönte, nö'ö togo ma nda ñonga ya me Israel.

²⁶ Go gehnū xki xipabi ár Hñö Jö, nda hyanda m'et'o nö'ö togo xki 'ñexa Jö nda ndö, ne ka nda du.

27 Nunū xki ma har nijō ngetho ár Hñō Jō xki zits'i. Nú'mu mi 'buhnu mbo, bi yut'a ar Huse ne ar Maria, mi tsi ar tsi Hesu nda ndatwa hár 'ye Jō, ngu mi mōnga ha yá 'bepate ar Moise.

28 Nu'mu ar Simiu bi gu bi dets'i, ne bi nsunda Jō bi 'ñenō:

29 Jō ma Dada'i, da za gi hyongagi.

Xi hñu ma mu, ngetho xta handa ngu xka xikagi.

30 Xi hyanda ma da ar Pohote xka pehni,

31 ne xka hyokwa ár 'ñu ha yá nthandi gatho ya jō'i.

32 Nō'ō ngu n'ar ñot'i da yot'wa yá mfeni gatho nu'u hingya me Israel,

ne njanu ma da t'e'spa ár nsu ri hnini Israel.

33 Ha nu ar Huse ne ar Maria ár nōnō ar Hesu, xa mi 'yotho gatho nō'ō mi mhō mi nhoñ'ō.

34 Nep'u nu ar Simiu bi 'yapa Jō nda jōp'u, ne bi 'ñembabi ar Maria ár nōnō ar Hesu:

—Nunar bōtsinu xpa 'behni da pohō nzeje ya me Israel, ne ma'ra ma da m'edi. Gehnu n'ar nt'udi nzeje ma da doxta nō'ō te da mōñ'ō.

35 Ne njap'u ma da nheki gatho nō'ō te pe'sa ha yá mfeni ya jō'i. Ne nu'ge xa ma gi tho n'ar dumui, ngu n'ar ndojwai da nsus'a ri mu.

36 Mi 'buhnu n'ar 'behñō n'ehe már thuhu ar Ana, nunu mi ñō mi hōmpa ár ts'edi Jō. Gehnu már t'inxu n'ar ñ'ohō már thuhu ar Fanuel, nuyá mengu ma yá 'beto ar Aser. Xki ndōtajō'inu, bi nthōti mi nxutsitho, ne xki m'uhwi ár dōme yoto njeje.

37 Ha xki jwata gohon'ate ma goho njeje xki n'anxu. Himi ponga har nijō, ka mi 'buhnu parxui mi pepa Jō, mi bēhē ne xa mi apabi.

38 Nú'mu mi ñō ar Simiu, bi wat'a ar Ana n'ehe habu mi 'ba'u. Bi ndui bi umba njamōdi Jō, ne mi nōnga ar tsi bōtsi, mi xipa nu'u mi to'mi nda ñhōnga ar hnini Herusalen.

Ar Huse ne ar Maria bi menga har hnini Nasare

39 Nú'mu mi wadi ar Huse ne ar Maria bi 'yot'a gatho ngu mi huxa ha yá 'bepate ar tsi Dada, bi menga har hnini Nasare har hai Ngalilea.

40 Ha nunar bōtsi mi te, ne mi huxa ár ts'edi. Xa mi te ár mfōdi, ne ár nhwēki Jō mi ñ'owi hyax'mu.

Ar tsi bōtsi Hesu mi 'bu har dōnganijō

41 Tat'a jeje mi pa yá dada ar Hesu nda m'u har dango mbaxjwa nūnu Herusalen.

42 Jange mi jwata 'ret'amayoho njeje ar Hesu, bi ma'u ar dango Herusalen ngu yá nt'umbi'u.

43 Nu mi wa ar dango, ba penga ar Huse ne ar Maria. Ha nu ar Hesu ba kohnu Herusalen, ne nuyá dada himbi bōdi.

44 Nu'u mi hu yá mui mi nthöskwi ya jö'i nu'u mi pap'u ndi menga yá ngu. Bi ñ'o xoge n'apa. M'efa ka bi hyoñ'u ha mi ñ'owi yá mēni ne yá mpöhwi.

45 Ne himbi diñ'u, jange bi gu ar 'ñu bi menga Herusalen man'agi, ma nda hyoni.

46 Ne ár hñupa bi diñ'u mi 'buhnu mbo har dönganijö, mi huhnu mateda nu'u ya böt'ofö, mi ots'e ne mi ot'wabi ya nt'ani.

47 Ne gatho nu'u ya jö'i mi oxa nö'ö te mi möñ'ö, xa mi 'yotho, ngetho xa mi jar mfödi, mi thödi xiñho gatho nö'ö te mi t'ambabi.

48 Ne nu mi hyanda ár nönö ne ar Huse mi huhwinu ya böt'ofö, himi pödi te nda beni. Ne ár nönö bi 'ñembabi:

—Ma tsi t'u'i, yo'ö xka jakagihe njap'u. Ri dada ne nuga tu ma muihe di hoñ'ahe.

49 Ha nunar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Yo'ö gi hongagihu. Ha hingi pöhu mahyoni ga mpe hár 'befi ma Dada.

50 Mödi nuyü himbi zo yá mfeni teme mi ne nda xipabi.

51 Ne bi mewi'u, bi menga Nasare, ne mi ota gatho nö'ö mi xipabi'u. Ha ár nönö mi kwatatho hár mfeni gatho nö'ö te xki bödi.

52 Ne nu ar Hesu mi te ár mfeni ne ár ndo'yo, ne mi 'yo ndi hñuxa mi numañho Jö ne ya jö'i.

3

*Ar Xuwa Xixthe mi mönga ar hoga mhö
(Mt. 3:1-12; Mr. 1:1-8; Jn. 1:19-28)*

1 Xki m'u ngu ar döngandö ar Tiberio Sesar 'ret'amakut'a njeje, ha nu har hai Nhudea mar ndö ar Ponsio Pilato, har Erode mar ndö har hai Ngalilea. Ha nunar Lipe ár jödönu, mar ndö har hai Iturea ne har hai Trakonite, ne ar Lisania mar ndö har hai Abilinia.

2 Ge'mu ma ya döngamöjö ar Anas ne ar Kaifas. Nunar jeyenu Jö bi zohna ar Xuwa ár t'u ar Sakaria, mi 'bu ha ya ot'at'ohö, nda zo ya jö'i.

3 Nu'mu ar Xuwa bi ñ'o xoge ár ñöni ar döthe Hordan. Ne mi xipa ya jö'i nda 'yot'wa yá ntso'mi, ne nda nxixthe, njap'u nda mpumba yá ts'oki.

4 Bi thogi ngu xki 'yot'a ar m'ehni Isaia nú'mu bi 'ñenö:

Ár mhafi n'a togo enga har ot'at'ohö:
Hyokwabihu ár 'ñu ar tsi Hmu,
jömfu habu da thogi.

5 Gatho ya hñe da ñhuts'i.

Da thext'a ya t'ohö ne ya ngwani,

da jönga ya 'ñu nu'u xi ñoni,
ne da ts'uka habu gatho xi ñ'ödi.

⁶ Ne gatho ya jö'i da hyanda ar mpohö unga Jö.

⁷ Nzeye ya jö'i mi pa mi k'ö'sa ar Xuwa mi ne nda nxixthe,
ne nö'ö mi embabi:

—Yá bötsi'ihu ya k'eñö gi hātehu. Togo xi ut'ahu gi k'onthu
ár kwe Jö xi 'ñep'u.

⁸ Mahyoni gi 'yothu nö'ö xiñho, njap'u da nheki xka 'yothwu
ár ntso'mi. Yo ma gi 'ñexase ri nsuhu gi 'ñeñhu: Ma dadahe ar
Abra. Ngetho nuga di xi'ahu, Jö tsā da guxa nuya doyu, ne da
'ñexa ngu yá bötsi ar Abra.

⁹ Ne di xi'ahu n'ehe, Jö ngu ar tsenza hōdar nts'enza hár 'ye
da zeka ar za. Ha nunar za hinte mañho uni, da ts'eki ne da
t'ent'a har tsibi.

¹⁰ Nu'mú nuya jö'i bi 'yani ne bi 'ñembabi:

—Xi'mu, teme ga peje.

¹¹ Ne ar Xuwa bi döti ne bi 'ñembabi:

—Nö'ö togo pe'sa yoho yá pahni, da umba n'a nö'ö hinte
köhö. Ha nö'ö togo pe'sa te da zi, da ñehewi nö'ö hinte pets'i.

¹² Ne ba e 'ra ya njotbojö nda nxixthe n'ehe, ne bi 'yamba ar
Xuwa:

—Utate, xi nuje, te ga pehe.

¹³ Ar Xuwa bi dötwabi:

—Hōse jothu nö'ö xi nsi'ahu.

¹⁴ Nep'u ba e 'ra ya ndogu, ne bi 'yamba ar Xuwa:

—Xije, te ga peje.

Ar Xuwa bi 'ñembabi:

—Yo gi hōmfu yá bojö ya tsi jö'i. Yo gi pehu ya nhemñö ne
njap'u da jot'i. Ñhogamūihu nö'ö ar bojö gi töhu.

¹⁵ Gatho ya jö'i mi oda yá mfeni ne mi ense'u: Xi nunar
Xuwa, hage go gehnu ar Kristo 'mu.

¹⁶ Jange ar Xuwa bi 'ñembabi:

—Nuga di xixthe'ihu har dehe, ha 'befa man'a togo ma da
xixthe'ihu hár Hñö Jö ne ar tsibi. Xa tökagi ár ts'edi, ne nuga
hindi 'ñepkagi ga xot'wats'u yá nthöt'i ár thiza.

¹⁷ Nö'ö xi ñhoki da mi'sa ar t'ei. Ma da paxt'a ár thi, ne da
kwata ar t'ei hár t'u, ne nunar paxi da 'yu'sa har tsibi habu
hiñham'u da wadi da nzo.

¹⁸ Njap'u ar Xuwa mi mönga nzeye ya mhö mi zohna ya jö'i,
ne mi xipa ar hoga mhö.

¹⁹ N'agi bi zu ar ndö Erode, ngetho xki zimbabi ár 'behñö
ár jödö már thuhu ar Lipe, ne xki 'yot'a ma nzeye ya ts'oki.

²⁰ Nunar Erode, bi hñu'sa man'ar ts'oki, bi gu ar Xuwa ne bi
'ñet'a har fadi.

Ár nxixthe ar Hesu
(Mt. 3:13-17; Mr. 1:9-11)

21 Nú'mu mi xixthe ya jö'i ar Xuwa, nuya pa'u ar Hesu bi nxixthe n'ehe. Ne nu mi 'yapa Jö, bi xo mhets'i,

22 ne ár Hñö Jö ba köi ngu n'ar domtxu, ne bi zu'ö. Ne bi nheki n'ar mhö ndi 'ñe mhets'i, bi 'ñenö:

—Go ma hmöka T'u'i, gi jakagi ga njohya.

Yá pale ar Hesukristo

(Mt. 1:1-17)

23 Ar Hesu mi pe'sa ngu n'atema'ret'a njeye nú'mu mi du'ma ár 'befi. Ne nö'ö, ngu mi benga ya jö'i, már t'u ar Huse, ha nu ar Huse már t'u ar Eli.

24 Ar Eli már t'u ar Matat, har Matat már t'u ar Lebi, ar Lebi már t'u ar Melki, ar Melki már t'u ar Hana, har Hana már t'u man'ar Huse.

25 Ha nö'ö man'ar Huse már t'u ar Matatia, ar Matatia már t'u ar Amos, ar Amos már t'u ar Naum, ar Naum már t'u ar Esli, har Esli már t'u ar Nagai.

26 Ar Nagai már t'u ar Mat, ar Mat már t'u man'ar Matatia, ha nö'ö man'ar Matatia már t'u ar Semei, ar Semei már t'u man'ar Huse, ha nö'ö man'ar Huse már t'u ar Huda.

27 Ar Huda már t'u ar Hoana, ar Hoana már t'u ar Resa, ar Resa már t'u ar Sorobabel, ar Sorobabel már t'u ar Salatiel, har Salatiel már t'u ar Neri.

28 Ar Neri már t'u man'ar Melki, ha nö'ö man'ar Melki már t'u ar Adi, ar Adi már t'u ar Kosam, ar Kosam már t'u ar Elmodam, har Elmodam már t'u ar Er.

29 Ar Er már t'u ar Hosue, ar Hosue már t'u ar Elieser, ar Elieser már t'u ar Horim, har Horim már t'u man'ar Matat.

30 Ha nö'ö man'ar Matat már t'u man'ar Lebi, ha nö'ö man'ar Lebi már t'u ar Simiu, ar Simiu már t'u man'ar Huda, ha nö'ö man'ar Huda már t'u man'ar Huse, ha nö'ö man'ar Huse már t'u ar Honan, har Honan már t'u ar Eliakim.

31 Ar Eliakim már t'u ar Melea, ar Melea már t'u ar Mainan, ar Mainan már t'u ar Matata, har Matata már t'u ar Natan.

32 Ar Natan már t'u ar Dabi, ar Dabi már t'u ar Isai, ar Isai már t'u ar Obed, ar Obed már t'u ar Bos, ar Bos már t'u ar Salmon, har Salmon már t'u ar Naso.

33 Ar Naso már t'u ar Aminadab, ar Aminadab már t'u ar Aram, ar Aram már t'u ar Esrom, ar Esrom már t'u ar Fare, har Fare már t'u man'ar Huda.

34 Ha nö'ö man'ar Huda már t'u ar Hakob, ar Hakob már t'u ar Isa, ar Isa már t'u ar Abra, ar Abra már t'u ar Tare, har Tare már t'u ar Nakor.

35 Ar Nakor már t'u ar Serug, ar Serug már t'u ar Ragau, ar Ragau már t'u ar Peleg, ar Peleg már t'u ar Eber, har Eber már t'u ar Sala.

³⁶ Ar Sala már t'ù ar Kainan, ar Kainan már t'ù ar Arfaxad, ar Arfaxad már t'ù ar Sem, ar Sem már t'ù ar Noe, har Noe már t'ù ar Lamek.

³⁷ Ar Lamek már t'ù ar Matusale, ar Matusale már t'ù ar Enok, ar Enok már t'ù ar Hared, ar Hared már t'ù ar Malalel, har Malalel már t'ù man'ar Kainan.

³⁸ Ha nö'ö man'ar Kainan már t'ù ar Enos, ar Enos már t'ù ar Set, ar Set már t'ù ar Adan, ha nu ar Adan már t'ù Jö bi 'bù mhets'i.

4

Ar ts'ondöhi mi tsata ar Hesu
(Mt. 4:1-11; Mr. 1:12-13)

¹ Mi wadi bi nxixthe ar Hesu, ne xki nzinga ár Hñö Jö, bi zohnu ar döthe Hordan, ne ár Hñö Jö bi zixa ha ya ot'at'ohö.

² Ne ka ba 'buhnü yon'ate mpa, ne mi ehnu ar ts'ondöhi mi tsati. Ha nu ar Hesu gatho nuya payu hinte xki zi, ne mi wahyu bi ntunthu.

³ Nu'mü ar ts'ondöhi bi 'ñembabi:

—Nu'mü ár T'u'i Jö, japa nunar do da nthuhme xö.

⁴ Ha nu ar Hesu bi döti ne bi 'ñembabi:

—Huxa har T'ofö njawa: Hinge honse ar thuhme da umba ar te ar jö'i, mahyonibi ár mhö Jö n'ehe.

⁵ Ne ar ts'ondöhi bi zixa ar Hesu ha n'ar t'ohö xa mar ñhets'i, ne bi utwabi gatho ya hnini 'bü har ximhai, ne bi nhekinu xogeyu.

⁶ Ne bi 'ñembabi n'ehe:

—Ga ja'i gi ndö gatho nuya hniniyu, di pewi yá ñho, ngetho xi t'entk'a ha ma 'yeyu, ne da tsä ga umbabi togo di nega.

⁷ Honse nu'mü gi ndandihmö ne gi nsundagi, gatho ga ent'a ha ri 'ye.

⁸ Nu'mü ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Hyegagiwa ts'ondöhi. Ngetho huxa har T'ofö: Nsunda Jö ri Hmu, ne honse'ö gi pepabi.

⁹ Nep'u ar ts'ondöhi bi zixa ar Hesu har hnini Herusalen, ne bi 'ñexa mañö hár ngöts'i ar dönganjö, ne bi 'ñembabi:

—Nu'mü go ár T'u'i Jö, 'yengar nsagi xö.

¹⁰ Ngetho huxa har T'ofö:

Jö da mehna yá enxé da su'a'i.

¹¹ Ne da mip'a ri 'ye,

hingi fama ri wa ha ya do.

¹² Nu'mü ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Enga har T'ofö n'ehe: Yo ma gi tsata Jö ri Hmu.

¹³ Nú'mü himi tini hanja nda tsati, ar ts'ondöhi bi 'wege 'ra ya pa.

Ar Hesu bi du'ma ár 'befi

(Mt. 4:12-17; Mr. 1:14-15)

¹⁴ Nep'u mi hömpa ár ts'edi ár Hñö Jö, ar Hesu bi menga har hai Ngalilea. Gatho nu'u ya jö'i mi 'bu hár nthet'i bi 'yo mi nhoñ'ö.

¹⁵ Ne nö'ö mi kut'a ha yá nijö'u mi uti. Ne gatho mi e'spa ár nsu.

Ar Hesu mi 'buhnu Nasare

(Mt. 13:53-58; Mr. 6:1-6)

¹⁶ Nep'u ar Hesu bi menga har hnini Nasare habu xki te'ö. Bi zo'ta n'ar pa ntsaya, bi yut'a har nijö ngu ár nt'umbi'ö, ne bi m'ai nda né ar T'ofu.

¹⁷ Bi t'umbabi nda ne ar t'ofu xki 'yot'a ar m'ehni Isaia, ne bi dinga nö'ö ar xeni enö njawa:

¹⁸ Nu ár Hñö Jö xi gobgatho,

ngetho xi hñuxkagi ga xipa ar hoga mhö ya hyoya.

Xpa penkagi ga hot'a nu'u tu yá muí,

ga xipabi nu'u togo jot'i, xi zo ar pa da boni,

ga xokwabi yá da ya goda,

ga juxa nu'u xi thomahai.

¹⁹ Ne ga xipabi gatho ya jö'i xi zo ar pa da hwëgagihu ár mhöte Jö.

²⁰ Mi wa ar Hesu bi nepa ár T'ofu Jö, bi tani bi datwabi nö'ö mi faxte har nijö, ne bi hñudi. Ha gatho nu'u mi 'buhnu himi juxa yá da mi k'öt'i.

²¹ Nö'ö bi ndui bi zofo, ne bi 'ñembabi'u:

—Ar pania xi tho gatho nö'ö xka 'yohu da nehe har T'ofu.

²² Ne gatho nu'u mi 'buhnu xa mi ñömañho, ne xa mi 'yoda ya nzatho mhö mi mönga ar Hesu, ne mi eñ'u:

—Ha hinga gehnu ár t'u ar Huse.

²³ Nu'mu ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Di pödi ma gi 'ñengagihu: Nu'mu xa majöni gi othe ma'ra, ñ'othese. Ne ma gi 'ñengagihu: 'Yot'wa ha ma haihu n'ehe, ngu xta ohe xka 'yotnu Nkapernaum.

²⁴ Ne bi 'ñenö n'ehe:

—Xa majöni di xi'ahu, hinjo'o n'ár m'ehni Jö da nhumañho hár haise.

²⁵ Di xi'ahu majöni, nú'mu mi 'bu ar m'ehni Elia, himi k'at'a ya 'ranxu har hai Israel, ge'mu hinxki 'wö hñu njeje made, ne hagatho mi jar thuhu.

²⁶ Ha Jö himbi mehna ar Elia nda t'inga ha yá ngu'u. Bi mehna ba 'wanga n'ar 'ranxu me Sarepta, get'u ar hnini Sidon.

²⁷ Ne nuya pa mi 'bu ar m'ehni Eliseo n'ehe, himi k'at'a togo mi tsu ar tsit'ando'yo har hai Israel, ha hinto bi dixyu, honse ar Naman mar me Nsiria.

28 Nu mi 'yoχ'u nō'ō mi mōnga ar Hesu, gatho nuya jō'i xki mhunts'a mbo har nijō xa bi mbo yá kwe.

29 Xa bi m'a'u, bi guka ar Hesu har hnini, bi zixa har nengama'ye habu mi huxa nunar hnininu, ne mi ne nda hyot'u.

30 Ha nunar Hesu bi thota mateda ya jō'i, ne bi ma.

N'ar ñ'ohō mi nthexkwi n'ar ts'ondōhi
(Mr. 1:21-28)

31 Nep'u ar Hesu bi ma Nkapernaum, n'ar hnini har hai Ngalilea, ne ha ya pa ntsaya mi uta ya jō'i.

32 Ne gatho nuya jō'i xa mi 'yotho tengu ár nt'uti, ngetho mi ñō ngu nō'ō togo pe'sa ar ts'edi.

33 Ka mi 'buhnu har nijō n'ar ñ'ohō mi nthexkwi n'ar ts'ondōhi. N'a mbi hyexta n'ar mhafi, ne bi 'ñenō:

34—Te gi hongwa. Hyegagihe, Hesu me Nasare. Hage xka e gi hwatkagihe. Di pōdi togo'i, ár hoga T'u'i Jō.

35 Ar Hesu bi zu ar ts'ondōhi, ne bi 'ñembabi:

—Kot'a ri ne, pōni hye nunar ñ'ohōnu.

Nu'mú ar ts'ondōhi bi foma ar ñ'ohō mateda habu mi 'ba'u, bi hyegi ne hinte bi japi.

36 Ne gathoyu xa bi zu, ne mi enga n'a ngu n'a:

—Tema mhō mōnu. Hōnse da 'bepabi ya ts'ondōhi da bōni, ne nuyū ote.

37 Ne gatho har hai'ō ne ár nthet'i bi nunga ár 'bede ar Hesu.

Ar Hesu bi othebi ár to ar Simu Pedro
(Mt. 8:14-15; Mr. 1:29-31)

38 Nep'u mba pōnga ar Hesu har nijō, bi ma hár ngu ar Simu. Ne ár to xa mi the ar mpat'i. Ne bi t'apabi ar Hesu nda nu.

39 Ne nunu bi ñ'ani habu mi 'benga ar dathi, ne bi xipa ar mpat'i nda bōni. Ne nunar mpat'i dama bi hyegi, ne nunar 'behñōnu bi nangi bi umba te nda zi'u.

Ar Hesu bi othe nze ya dathi mi yu ar hyadi
(Mt. 8:16-17; Mr. 1:32-34)

40 Nú'mu mi yu ar hyadi, gatho nu'u tsant'ō ar hñeni mi thogi, mi ts'ixa habu mi 'bu ar Hesu nda hñu'spa ár 'ye n'a ngu n'a, ne gatho mi othe.

41 Ne nze ye ya dathi nu'u mi nthexkwi ya ts'ondōhi mi embabi, ne nu nda bōñ'u, mi mafi mi enō:

—Go ge'e ár T'u'i Jō.

Ha nunar Hesu mi tsui, ne himi hegi nda ñō, ngetho nuyū mi pōdi go mi gehnu ar Kristo.

Ar Hesu bi ñ'o xoge har hai Ngalilea mi mōnga ar hoga mhō
(Mr. 1:35-39)

42 Ár hyax'ö n'itho ar Hesu bi bonga har hnini, bi ma ha n'ar hai habu hinto mi 'bui. Ha nuya jö'i xa bi ñ'o bi hyoni, ne mi zonga habu mi 'yo'ö, mi tsömi himi ne nda hyegi nda ma.

43 Nu'mú ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Mahyoni ga ma ma'ra ya hnini, ga mönga ar hoga mhö nonga ár ts'ut'wi Jö, ngetho gehnu xpa 'benkagi ga e ga mönga'ö.

44 Ne mi 'yo xoge Ngalilea, mi zo ya jö'i ha yá nijö.

5

Ar njöpa njuxhwö

(Mt. 4:18-32; Mr. 1:16-20)

1 N'ar pa ar Hesu mi 'yo hár ñöni ar ñhontho Genesare. Nor pa'ö xa bi wat'a ra nze ya jö'i, 'butho nda 'yent'i, ngetho gatho mi ne nda 'yoxa ár mhö Jö.

2 Ar Hesu mi hyanda yoho ya motsa mi ku har ñönthe. Hinto mi 'yoni, ngetho nu togo yá meti xki göi, mi pet'a yá nt'ats'i.

3 Ne ar Hesu bi boxa n'a nuya motsa mi 'buhnu, már meti ar Simu. Ne bi 'yapa ar möte nda 'ñet'a n'ar tsi tui mbo ar dehe, ne ka bi hñuxnu mi uta gatho ya jö'i.

4 Ne mi wadi bi zofo, bi 'ñemba ar Simu:

—'Yet'a ar motsa habu xi ñhe, ne ka gi köthunu ri nt'ats'ihu.

5 Ha nu ar Simu bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Ma tsi Utate'i, xta mpehe gatho ar xui, ne hinte xta juxe. Mödi njap'u, nu'mu gi penje, ma ga köthe ar nt'ats'i zëi.

6 Ne nu mi 'yot'a ngu xki nsipabi, mi guxa nuya nt'ats'i xa mi ñuts'i, 'butho nda xegi.

7 Jange bi guxa yá 'ye bi mat'a nu ma'ra yá ñ'ohu mi et'a man'ar motsa, nda e nda mats'i. Mba e'u, bi ñu'sa gatho yoho ya motsa, 'butho nda yui.

8 Ha nu mi hyanda ar Simu njap'u, bi ndandihmö hár wa ar Hesu, ne bi 'ñembabi:

—Tsi Hmu'i, hindi 'ñepkagi ga ñ'owi, ngetho dar ts'okte.

9 Bi 'ñenö njap'u ngetho ngu'ö ne nu ma'ra, xa xki zu, ne himi pödi te nda beni, xki hyanda gatho nuya hwö xki gux'u.

10 Njap'u nu ma'ra mi faxa ar Simu har nt'axhwö, ar Hakobo ne ar Xuwa nuyá t'u ar Sebedeo, xa xki zo ar mbidi yá mu. Ha nunar Hesu bi 'ñemba ar Simu:

—Yo gi ntsu. Di ndu ar pania ma gi 'yaxa ya jö'i da e da dengagi.

11 Nu'mú bi 'yet'a ya motsa hár ñöni ar dehe, ne bi zohnu gatho yá 'befi, bi denga ar Hesu bi mewi.

Ar Hesu bi othe n'a mi tsu ar tsit'ando'yo

(Mt. 8:1-4; Mr. 1:40-45)

12 N'agi ar Hesu mi 'bu ha n'ar hnini, ne ba e n'ar ñ'ohò nts'edi mi tsu ar tsit'ando'yo. Mi hyanda ar Hesu, bi wat'a habu mi 'ba'ö, bi ndandihmö, bi me ár hmi har hai. Ne mi apa ar möte mi embabi:

—Ma tsi Hmu'i, nu'mu gi ne, da tsa gi othegi.

13 Nu'mu ar Hesu bi maka ár 'ye, bi hñu'spabi ne bi ñ'embi:

—Hö, di ne ga othe'i. Dá dix'a'i.

Ne ar tsit'ando'yo dama bi hyegi.

14 Nu ar Hesu bi hñu'mba ár mu hinto nda xipabi, ne bi ñ'embabi:

—Hont'a di ma ba ñ'udi da hyant'a ar möjö. Ne gi hñöxa ri m'oñho gi jut'a ri nt'axki ngu bi mönga ar Moise, njap'u da bö'u xi dix'a'i.

15 Ha nunar 'bedenu bi nungi, bi zo yá gu ya jö'i nö'ö mi ot'a ar Hesu. Ne xa mi kwat'i nda 'yoxa nö'ö te mi mö, ne nda othebi yá hñeni.

16 Jange ar Hesu mi 'wege habu hinte mi 'bu ya jö'i, mi mat'a Jö ár Dada.

Ar Hesu bi othe n'ar dathi xki nza ár ndo'yo

(Mt. 9:1-8; Mr. 2:1-12)

17 N'ar pa ar Hesu mi uta ya jö'i, ne mi 'buhnu 'ra ya denga'beplate ne ya böt'ofö, xki ñ'e Herusalen ne ma'ra ya hnini har hai Nhudea ne Ngalilea. Ne ar Hesu mi hömpa ár ts'edi Jö mi othe ya dathi.

18 Nep'u bi zo 'ra ya ñ'ohö mi tsi n'ar dathi xki 'yents'a ha n'ar fidi, ngetho xki nza ár ndo'yo. Ne nu'u togo mi tsihi, mi ne nda kut'a mbo habu mi 'bu ar Hesu nda othe.

19 Ha himi tsa nda yut'i, ngetho xa mi ja nze ya jö'i. Jange bi boxa mañö ar ngu, ne bi guka 'ra ya domhi. Njap'u bi tsa bi kö'ma ar dathi mi oxa ár fidi habu mi 'ba ar Hesu, mbo har ngu mameda ya jö'i.

20 Har Hesu mi hyandwa yá jamfi nu'u ya ñ'ohö mi tsihi, bi ñ'embabi ar dathi:

—Ha gi ode, ndada. Xi mpump'a ri ts'oki.

21 Nu'mu nuya böt'ofö ne ya denga'beplate mi ense'u njawa: Teme xi benga nunar ñ'ohönu, ts'okwa Jö. Ngetho honse Jö tsa da pungya ts'oki.

22 Ar Hesu bi böt'watho yá mfeni, jange bi ñ'embabi'u:

—Yo'ö gi beñhu njap'u.

23 Tamar ñ'hembabi ga xipkanu: Xi mpump'a ri ts'oki. Wa ga embabi: Nangi gi 'yo.

24 Pöhupya, Nö'ö Togo xpa e bi Njö'i pe'skwa ar ts'edi har ximhai da pungya ya ts'oki, nuhu teme ma ga pefi.

Ne bi ñ'embabi ar dathi:

—Nu'ge di xi'a'i: Nangi, juxa ri fidi, di ma ri ngu.

25 Nu'mú ar dathi bi nanga mada ya jö'i, bi guxa ár fidi, ne bi ma ár ngu, mi umba njamödi Jö.

26 Ne gatho ya jö'i bi hyandi xa bi 'yotho, mi e'spa ár nsu Jö, xa mi ntsu mi eñ'u:

—Ar pania xta hanthü ya döta nt'udi.

Ar Hesu bi zohna ar Lebi nda deni

(Mt. 9:9-13; Mr. 2:13-17)

27 M'efa ar Hesu bi boni bi ma, ne bi hyanda n'ar njobojö már thuhu Lebi, mi huxa habü mi njut'ar bojö mi jot'a ya ndö. Ne bi 'ñembabi:

—Ba e gi tēngagi.

28 Nu'mú ar Lebi bi zop'u xoge, bi deni bi mēwi.

29 M'efa bi 'yot'wa n'ar dango ar Hesu hár ngu. Bi wat'a nzeyē ma'ra yá minjotbojöwi, ne ma'ra ya jö'i bi hñuxkwiyu har mexa.

30 Nep'u nuya böt'ofö ne ya dēnga'bepeate bi ndüi bi ñömañ'u mi emba nu'u mi tēnga ar Hesu, ne mi embabi'u:

—Hanja gi ñuñhu ne gi ntsixkwiyu ya njobojö ne ya 'yot'ats'oki.

31 Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Nu'u 'yomañho, hingi hongä tōgo da othe, ha nuya dathi hö, hoñ'u.

32 Nuga hinxta e ga zo ya hogajö'i. Xta e ga zo ya 'yot'ats'oki da 'yot'wa yá ntso'mi.

Ar Hesu bi t'amba ar bēhē

(Mt. 9:14-17; Mr. 2:18-22)

33 Bi t'ambabi ar Hesu, ne bi t'embabi:

—Yo'ö yá mǎxte ar Xuwa Xixthe ne yá mǎxte ya dēnga'bepeate xa bēhē ne mat'a Jö. Ha nuya ri mǎxte ñuni ne tsithe.

34 Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hage da tsǎ gi jafu da bēhē nu'u tōgo xi ts'ohna ha n'ar ngo ne 'buhwi nö'ö tōgo nthöti. Njap'u ma mǎxte n'ehe.

35 Ha ma da zo ya pa nú'mu xta ts'ixkagi. Nuya pa'u hö, xinda ne, da bēhyu.

36 Ne bi xipa man'ar 'bede, enö njawa:

—Hinjo'o tōgo da hyēnga n'ar 'ra'yo he da mo't'a n'ar ze dutu. Ngetho nu'mu da jap'u, hinge hont'a da ts'onga ar 'ra'yo he, ar gönga dutu da xēgi xta yut'a nö'ö ar 'ra'yo m'ot'e.

37 Ne hinto xit'a ar ut'afi ha ya ze ximhni, ngetho ar t'afi da fokä ya ze ximhni, njap'u ya ximhni ne ar t'afi da m'edi.

38 Jange mahyoni da nsit'a ar ut'afi ha ya 'ra'yo ximhni, ne njap'u hinte da jayu.

39 Nö'ö tōgo tsi ar t'afi xi ñhegi, hingi ne da zi nö'ö xi ñ'utho, ngetho eñ'u, nö'ö xi ñhegi xiñho'ö.

6

Yá m̄axte ar Hesu bi doka ya ngöt'ei har pa ntsaya
(Mt. 12:1-8; Mr. 2:23-28)

¹ N'ar pa ntsaya ar Hesu ne yá m̄axte bi tho ha ya hwöhi xki 'bot'a ya t'ei, ha nuyá m̄axte mi toka ya ngöt'ei, ne mi tōki mi tsa.

² Nu'mú 'ra ya denga'bepeate mi hyandi, bi 'yani ne bi 'ñembabi'u:

—Yo'ö gi othu nö'ö hingi ho da t'ot'a har pa ntsaya.

³ Ha nu ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Ha hinxka nehü nö'ö bi 'yot'a n'agi ar Dabi nú'mu mi zuhwi ar thuhu yá ñ'owi.

⁴ Bi yut'a hár nijö Jö, ne bi guka nuya thuhme xki 'bo'spa Jö. Nuya thuhmeyu, hinto mi tsa nda zi, hõnsë ya möjö. Mödi ar Dabi bi zi, ne bi umbabi gatho nu'u togo mi ñ'owi.

⁵ Ne bi 'ñembabi n'ehe:

—Nö'ö Togo ba e bi Njö'i, gehnu ár Hmu ar pa ntsaya.

Ar ñ'ohö xki 'yot'a ár 'ye
(Mt. 12:9-14; Mr. 3:1-6)

⁶ Man'ar pa ntsaya ar Hesu bi yut'a ha yá nijö'u, ne bi du'mi mi uti. Ka mi 'buhnu n'ar ñ'ohö xki 'yot'a ár 'ye ñ'ei.

⁷ Ha nuya böt'ofö ne ya denga'bepeate, mi öda ar Hesu mi handi ha nda othe ar ñ'ohö har pa ntsaya, ne nda dinga te nda hyox'u.

⁸ Har Hesu mi pötwatho yá mfeni'u, ne bi 'ñemba ar ñ'ohö xki 'yot'a ár 'ye:

—Nangi, 'ba madetho.

Ha nö'ö ar ñ'ohö dama bi nangi, ne bi m'a madetho.

⁹ Nep'u ar Hesu bi 'ñembabi nuya böt'ofö ne nuya denga'bepeate:

—Ma ga ot'ahu n'ar nt'ani: Teme xiñho da t'ot'e har pa ntsaya, ar ñho wa ar ts'om'ui. Da t'othe n'ar dathi, wa da thegi da du.

¹⁰ Ne bi k'öt'a gatho nu'u mi 'buhnu, ne bi 'ñembabi ar ñ'ohö:

—Maka ri 'ye.

Ar ñ'ohö bi maka ár 'ye, ne dama bi dits'i.

¹¹ Nuya denga'bepeate ne ya böt'ofö xa bi mbö yá kwe, ne mi ñ'anga n'a ngu n'a teme nda jap'u ar Hesu.

Ar Hesu bi hwahna nu'u 'ret'amayoho yá mpöte
(Mt. 10:1-4; Mr. 8:13-19)

¹² Nuya pa'u ar Hesu bi boxa ha n'ar t'ohö, ma ba apa Jö, ne gatho ar xui bi m'uhnü mi ñöwi ár Dada.

¹³ Ár hyax'ö bi zohna gatho nu'u mi teni. Ne bi hwahna 'ret'amayoho yá m̄axte, ne bi 'ñembabi yá mpöte n'ehe.

¹⁴ Go gehyū yá thuhu'u: ar Simu nö'ö bi t'embabi ar Pedro, ar Andre ár jödöp'u'ö, ar Hakobo ne ar Xuwa, ar Lipe, ne ar Bartolo,

¹⁵ ar Teo, ar Toma, ne nö'ö man'ar Hakobo ár t'u ar Alfeo, man'ar Simu togo mi t'embabi ar ñöngahnini n'ehe,

¹⁶ ar Huda nö'ö ár jödö ar Hakobo, ne ar Huda Iskariote togo m'efa bi da ar Hesu.

Ar Hesu bi maxa nze ya jö'i

(Mt. 4:23-25)

¹⁷ Nep'u ar Hesu ba kö har t'ohö, ba ñ'owi nu'u 'ret'amayoho yá maxte. Ne bi zoñ'u ha n'ar 'batha habu xki mhunts'a nze ye ya jö'i mi teni. Ne mi janu ma nze ye ya jö'i, ma ya me Herusalen ne ma'ra ya hnini har hai Nhudea, ma'ra xki 'ñe har hnini Tiro ne Sidon 'bu hár ñöni ar döta ñhönthe. Nuya jö'iyu ba ehe nda 'yoxa nö'ö mi mönga ar Hesu, ne nda othebi yá hñeni.

¹⁸ Nu'u mi nthexkwi ya ts'ondöhi mi embabi.

¹⁹ Ne gatho ya jö'i xa mi ne nda danga ar Hesu, ngetho nu'u togo nda dani, mi ponga n'ar ts'edi mi hökwa gatho yá hñeni.

Ar Hesu bi mönga nu'u nzatho ne nu'u ñ'uda yá m'ui

(Mt. 5:1-12)

²⁰ Ar Hesu bi hyanda yá maxte, ne bi 'ñenö:

—Nzatho nuya gi hyoyahu, ngetho xi nhwék'ahu ár ts'ut'wi Jö.

²¹ Nzatho nuya gi thohu ar thuhu, ngetho ma gi niñöhü.

Nzatho nuya gi zoñhüpya, ngetho ma gi njohya gi nthehu.

²² Nzatho nú'mu xta utsa'ihu ya jö'i, xta gu'ahu, xta zañ'ahu, ne hinda ne da beñ'ahu ri thuhuhu ngu n'ar ts'ojö'i, ngetho gi teñhü Nö'ö Togo ba e bi Njö'i.

²³ Nuya pa xki thohu gatho nuya thogyu, xa gi njohyahu, ngetho xa ma gi hñöñhü n'ar nthöhönü mañö mhets'i. Beñhü mam'et'o, gatho nuyá m'ehni ar tsi Dada bi nt'utsa ngu'ahu n'ehe.

²⁴ Ha hwëkate nu'ahu te xka pe'suwa har ximhai. Xi göxa ri johyahu xka pe'su.

²⁵ Hwëkate nu'ahu hinxka thohu ar thuhu, ngetho m'efa xa ma da zit'ahu ar thuhu.

Hwëkate nu'ahu xa gi johyahüpya, ngetho m'efa xa ma gi nzoñhü gi thohu ar dumui.

²⁶ Hwëkate'ihu nu'mu gatho ya jö'i es'ahu ri nsuhu, ngetho nuya jö'i mi 'bu mam'et'o, njap'u mi e'spa yá nsu nuyá m'ehnisse hinxki mehna Jö.

Möhu ri ñ'unihu

(Mt. 5:38-48; 7:12)

27 Ha nu'ahū gi oxū nō'ō teme di mö, möhū ri ñ'unihū, ne 'yot'wabihū ar ñho nu'u togo utsalihū.

28 Yafu Jō da jōpa nu'u togo tsañ'ahū, ne mat'wabihū Jō nu'u togo ñōmañ'u'ihū.

29 Ha nu'mū togo da mep'a n'a ri hmihū, ñhehū da mep'a nō'ō man'a n'ehe. Ha nu'mū da hñōmp'a ri pat'ihū, hyehū da hñōxa ri pahnihū n'ehe.

30 Nu'mū togo te da 'ya'ahū, umbabihū. Ne nu'mū da hñōñ'ahū n'a te ri metihū, yo gi apabihū.

31 Nō'ō teme gi nehū da 'yot'ahū ya jō'i, 'yot'wabihū njap'u n'ehe.

32 Nu'mū honse gi möhū togo mö'ahū, tema ñho gi othū 'mū. Ha hingi jap'u yá ñ'ohū ya ts'okte n'ehe.

33 Ne nu'mū honse gi ko'sfū ar ñho nu'u togo xi 'yot'ahū n'ehe, tema ñho gi othū 'mū. Ngetho nuya ts'okte njap'utho n'ehe.

34 Ha nu'mū gi hmifū ri bojōhū honse nu'u togo gi pōhū da gut'ahū, tema ñho gi othū 'mū. Ngetho ya ts'okte njap'u'u, hmipa yá bojō nu'u togo pōdi da ko'spabi.

35 Nu'ahū möhū ri ñ'unihū ne 'yot'wabihū ar ñho. Hmi-pabihū nō'ō da mi'ahū, ne yo gi to'mhū da kos'ahū. Ngetho nu'mū gi 'yothū njap'u, ma gi hñōñhū n'ar dōta nthöhō, ne da nheki yá bötsi'ihū Jō bi 'bu mhets'i. Ngetho nō'ō pe'spa ar ts'eti ya ts'om'ui ne nu'u hiñ'otho yá njamōdi.

36 Jange nu'ahū pe'spabihū ar hwēki gatho ya jō'i, ngu ot'a Jō ri Dadahū.

Yo gi theñhū ri ñ'ohū

(Mt. 7:1-5)

37 Yo gi nthentehū, ne njap'u hinda nthēñ'ahū n'ehe. Yo gi ñōthū ar mfei, ne hinda ñhöt'ahū ar mfei n'ehe. Pumbabihū ma'ra, ne njap'u da mpump'ahū n'ehe.

38 Uñhū, ne da t'a'ahū, n'ar hoga t'eni xi nhwöt'i ne xa di 'baxki. Ngu nō'ō ar t'eni gi eñhū, get'ar t'eni ma da t'eñ'ahū n'ehe.

39 Nep'u nō'ō bi xipabi'u n'ar 'bede, ne bi 'ñembabi:

—Hage da za n'ar goda da guhna man'ár migodawi. Hage hinda hyo gatho yoho har ots'i.

40 Hinjo'o n'ar jō'i togo t'uti di töpa ár mfōdi ár utate. Ha nu'mū da bödi xiñho, nu'mú hö, da ñhehwi ár utate.

41 Hanja gi handwa ár ts'oki ri ku, njangutho n'ar paxi o hár da'ö, ne hanja hingi jamasu nō'ō ri dōta ts'oki ngu n'ar xoka za o ha ri dage.

42 Ne hanja da za gi 'ñembabi ri ku: To'mi ga hōp'a ar paxi o ha ri da. Ne hanja hingi handa nō'ō ar xoka za o ha ri dage. Xa gar nemhñō. Hñō m'et'o nō'ō ar za o ha ri dage, ne njap'u da za gi hyanda xiñho, ne gi hñō'mba ar paxi o hár da ri ku.

Fötho tema za'ö xta födi te uni
(Mt. 7:15-20; 12:34-35)

⁴³ Hiñ'otho n'ar hoga 'baiza da unga nö'ö hingi ho da ts'i, wa n'ar ts'o'bai da unga nö'ö xiñho.

⁴⁴ Föta tema za'ö xta födi te uni. Ngetho nuya 'mini hinda tsä da nthukwa ya iuxi, ha nuya 'minza hinda tsä da njo ya obxi.

⁴⁵ Njap'utho n'ehe n'ar hogajö'i ot'a nö'ö xiñho, ngetho xi me'sa ar ñho hár mfeni. Ha nor ts'om'ui jö'i ot'a nö'ö hingi ho, ngetho hár mfeni hyaxtho benga nö'ö hingi ho. Nö'ö di pe'su ha ma mfenihü, ge'ö ponga ha ma nehü.

Yoho ya ñ'ohö bi hyö yá ngu
(Mt. 7:24-27)

⁴⁶ Hanja gi engagihü: Ma tsi Hmu'ihe, ma tsi Hmu'ihe, ne hingi ne gi 'yothü nö'ö di xi'ahü.

⁴⁷ Nö'ö togo da e da zükagi, da 'yoxa nö'ö di mö ne da 'yot'e, ma ga xi'ahü te ñhehwi.

⁴⁸ Nö'ö ma ga hekwatho n'ar ñ'ohö ho n'ar ngu. Bi xa'ma habü da 'ñe ár ndui, bi zonga habü o ar medo, ne ka bi dü'mnü bi guts'i. Ne nu mi zo ya dö'ye, ne bi gö ya nzothe, bi tho habü mi 'bü ar ngu. Nunar ngu'ö himbi 'ñöni, ngetho ár ndui mi foxa har medo.

⁴⁹ Ha nö'ö togo da 'yoxa nö'ö di mö ne hinda 'yot'e, ma ga hekwatho n'ar ñ'ohö bi hyö ár ngu har 'baxka hai, himbi xa'mi nda hyokwa ár ndui. Ne mi zo ya nzothe, xa mar nzedi, ne bi text'a nor ngu'ö, ne xa bi hwata gatho.

7

Ar Hesu bi othebi n'ár 'bego n'ar ndöndogu me Nroma
(Mt. 8:5-13)

¹ Mi wa ar Hesu bi zo ya jö'i, bi mengi bi yut'a man'agi har hnini Nkapernaum.

² Ka mi 'buhnü n'ar döndogu me Nroma, mi 'ñe n'ár 'bego xa mi mödi, ne mi hñeni, xa mi nts'edi, 'butho nda du.

³ Nunar döndogu mi 'yode mi nhonga ar Hesu, bi mehna 'ra ya ndöxodyo, nda 'yapa ar möte nda e nda othebi ár 'bego.

⁴ Ha nu mi zoñ'u habü mi 'bü ar Hesu, xa bi 'yapa ar möte nda ma, ne bi 'ñembabi'u:

—Nunar döndogu ba penkagihe, di beñhe di 'ñepabi gi fats'i.

⁵ Ngetho mö ma jö'ihü, go gese bi mö nda thogagihe n'ar nijö.

⁶ Jange ar Hesu bi mewi. Ne nú'mü ma nda zonga hár ngu ar döndogu, bi mehna 'ra yá ñ'ohü nda 'ñembabi:

—Yo gi tu ri müi, tsi Tata. Pengwatho, ngetho hindi 'ñepkagi gi kut'a ha ma ngu.

⁷ Jange hinda ne da mase ma nga tsi'a'i. Nö'ö di a'i, hõnse gi mö ma 'bego da dits'i, nuga di ñ'emui da njap'u.

⁸ Ngetho nuga 'bu togo 'bepkagi, ha di pe'sa ya ndogu di 'bepabi n'ehe. Nu'mu ga emba n'a: Di ma, da ma. Nu'mu ga emba man'a: Ba ehe, da ehe. Ha nu'mu ga emba ma 'bego: 'Yot'a nunar 'befinu, da 'yot'e.

⁹ Nu mi 'yo ar Hesu njap'u, xa bi 'yotho. Ne bi ñhanda habu mi 'bu ar mhuntsjö'i mi teni, ne bi 'ñembabi'u:

—Di xi'ahu, hinxta tinga n'ar me Israel di pe'sa n'ar jamfi ngu nunar ñ'ohõnu.

¹⁰ Ha nu mi menga nu'u xki m'ehni hár ngu ar ndõndogu, bi hyandwa ár 'bego xki dits'i.

Ar Hesu bi ko'spa ár te ár t'u n'ar 'ranxu me Nain

¹¹ M'efa ar Hesu bi thogi bi ma man'ar hnini ár thuhu Nain, mi ñ'owi yá maxte, ne nzeye ya jö'i mi teni.

¹² Nú'mu mi 'bai nda yut'a har hnini, bi nthewi mi ponga n'ár mhunts'i ya jö'i, ndi ma nda 'ya ár t'u n'ar 'ranxu, ne hõnsenu mi 'ñehe.

¹³ Ar tsi Hmu mi hyanda ar tsi 'behñö, xa bi hwëki ne bi 'ñembabi:

—Yo gi zoni.

¹⁴ Nep'u bi wat'a habu mi pa'u, ne bi hñuxa ár 'ye har xithe habu mi oxa nö'ö xki du. Ha nuya mi muts'i bi m'ai, ne ar Hesu bi 'ñemba nö'ö xki du:

—Ts'unt'u, di xi'a'i gi nangi.

¹⁵ Nu'mu nö'ö xki du bi nangi bi hñudi, ne bi ndui bi ñö. Ne ar Hesu bi datwabi ár nõnõ.

¹⁶ Ha nu mi hyanda njap'u gatho ya jö'i, xa bi zu, ne bi ndui bi nsunda Jö mi eñ'u:

—N'ar döta m'ehni Jö xi zokagihu. Jö xpa pehni da maxkagihu ár hmöka hninigihu.

¹⁷ Ne gatho har hai Nhudea, ne gatho nuya hnini mi 'bu hár nthet'i, bi zo yá gu nö'ö xki 'yot'a ar Hesu.

Ar Xuwa Xixthe bi mehna yoho yá maxte ma ba k'ö'sa ar Hesu

(Mt. 11:2-19)

¹⁸ Nuyá maxte ar Xuwa Xixthe bi ma ba xipabi gatho nö'ö xki thogi. Ne ar Xuwa bi zohna yoho,

¹⁹ bi mehna ma nda 'yanga ar Hesu: Ha go ge'e ár m'ehni Jö ma nda ehe, wa ga to'mhe man'a.

²⁰ Nu'mu yá m'ehni ar Xuwa bi ma ba k'ö'sa ar Hesu, ne bi 'ñembabi:

—Ar Xuwa Xixthe ba penje ga eñ'ahe: Ha go ge'e ár m'ehni Jö ma nda ehe, wa ga to'mhe man'a.

21 Ha nú'mu mi zonga yá maxte ar Xuwa, ar Hesu mi othe nzeyē ya dathi, mi ɛnga ya ts'ondöhi, ne mi othe nzeyē ya goda.

22 Jange nö'ö bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Di möhu ne ba xipabihu ar Xuwa nö'ö xka jwadi xka hyanthu ne xka 'yohu. Xipabihu nuya goda xo yá da, nuya dowa 'yo, ha nu'u tsu ar tsit'ando'yo thits'i. Nuya gogu ode, ne nuya xki du pengi da nte, ha nuya tsi hyoya xi nsipabi ar hoga mhö.

23 Ne nzatho nö'ö togo hinda u ár mu xi zo ár gu nö'ö di pefi.

24 Ha nu mi menga yá maxte ar Xuwa, ar Hesu bi ndui bi nonga ar Xuwa, ne bi 'ñemba ya jö'i:

—Togo ma ga hyanthu har ot'at'ohö. Hage ma ga hyanthu n'ar ñ'ohö mi otho ár ts'edi, ngu n'ar xithi mi hwönda ar ndöhi. Hin'ö wain'ö.

25 Xi'mu teme ga poñhu ma ga hyanthu. Hage n'ar ñ'ohö mi he ya dutu xi mhödi. Hin'ö, ngetho nu'u kö ya nzatho dutu ne pe'sa gatho nö'ö ne, 'bu ha yá ngu ya ndö'u.

26 Tema ga poñhu ga hyanthu 'mu. N'ár m'ehni Jö. Hö, ne di xi'ahu hinge honse n'ár m'ehni Jö, pe'sa man'ar döta nsu.

27 Gehnu xki nhonga mam'et'o har T'ofu habu enö:

Nuga di pehna ma m'ehni da m'et'o,
da hyok'a ar 'ñu.

28 Nuga di xi'ahu, hinxi m'u man'ár m'ehni Jö togo xi me'sa ár nsu ngu ar Xuwa Xixthe. Ha nu'u xi yut'a hár ts'ut'wi Jö, mödi nheki hinte pe'sa yá nsu, töpa ár nsu ar Xuwa.

29 Gatho nu'u ya jö'i mi oxa nö'ö mi mönga ar Xuwa, ne nu'u ya njetbojö bi hñömbár xixthe, mi damajöni xiñho gatho nö'ö ot'a Jö.

30 Ha nuya denga'bepeate ne ya böt'ofu, himbi numañho, ne himbi hñönga nunar ñho mi ne nda 'yot'wa Jö. Jange himbi ne'u nda xixthe ar Xuwa.

31 Ne ar tsi Hmu bi 'ñenö:

—Togo ga hekwabi nuya jö'i 'bu nuya payu, ne togo di hñöts'i.

32 Nu'u di hñöxa ya bötsi hu har tai ñ'eni, ne mat'a yá mibötsiwi, enö: Da huxthe ma nthuzahe, ne hinga nehü. Da ntuhe ya thuhu dumui, ne hinga nzoñhu.

33 Jange nu'ahu di hñöx'ahu nu'u ya bötsi'u, gi hanthu gatho hingi ho. Ngetho ga hyanthu bi zo ar Xuwa, hinto mi ñungwi, hinto mi ntsixkwi, ne ngi emfu mi pe'sa ya ts'ondöhi.

34 M'efa bi zo Nö'ö Togo ba e bi Njö'i, ñungwi ne ntsixkwi ya jö'i, gi emfu xa tsu ar ts'o'yo ne ar nti, ár ñ'owi ya njetbojö ne ya 'yot'ats'oki.

35 Ha nö'ö togo pe'sa ar hoga mfödi, nhekitho ha yá hoga 'befi.

Ar Hesu mi 'bu hár ngu n'ar denga'bepate ár thuhu ar Simu

³⁶ N'ar denga'bepate bi zohna ar Hesu hár ngu nda ñungwi. Ne nú'mu mi zoni bi yut'a har ngu ne bi hñuxa har mexa.

³⁷ Mi 'buhnu n'ar ts'o'behñö har hnini'ö. Mi bödi xki zohnu ar Hesu hár ngu ar denga'bepate nda ñunu, bi ma ba k'öts'i. Ne bi hñöxa n'ar xito t'axdo, mi po n'ar ñuni xa mi yuni xiñho.

³⁸ Mi zoni bi ndandihmö hár wa ar Hesu, xa bi hñu ár mui bi nzoni. Nuyá gida mi nö'mi, mi xukwa yá wa ar Hesu, ne mi ju yá xtö mi thukwabi. Xa mi tsuspabi, ne mi ko'spa nö'ö ar hogañuni mi hö.

³⁹ Nu mi hyanda ar denga'bepate xki zohna ar Hesu hár ngu, mi ense hár mfeni: Nu'mu majöni ár m'ehni Jö nunar ñ'ohonu, di pöhmö tema 'behñö thamba ár wa, ngetho n'ar ts'o'behñö.

⁴⁰ Jange ar Hesu bi 'ñembabi ar denga'bepate:

—Ha gi ode Simu. Di ne ga xi'a'i n'ar 'bede.

Ar Simu bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Xikagi, ma tsi Utate'i.

⁴¹ Ne bi 'ñenga ar Hesu:

—N'agi yoho ya ñ'ohö mi tupa n'ar hmibojö. N'a mi tu kut'anthebe ya t'axbojö, ha nö'ö man'a mi tu madenthebe.

⁴² Ha nu'u himi tsá nda gut'wa ár bojö nö'ö togo xki hmi-pabi. Jange nö'ö ar hmibojö, bi pumbabi yá thai. Xikagipya, nuya yoho ya ñ'ohoyu bi mpumbabi yá thai, togo mi tsit'a ár mui mi mö togo xki hmi ar bojö.

⁴³ Nu'mu ar Simu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Za di enga nö'ö ar ñ'ohö mi tu nzeye.

Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Hö, xka thödi xiñho.

⁴⁴ Nep'u bi ñhanda habu mi 'bu ar 'behñö, ne bi 'ñembabi ar Simu:

—Nu nda tsokwa ri ngu, hinxka 'rakats'u ar dehe ga xuka ma wa. Ha ndimhö, nunar 'behñönu, xi nö'ma yá gida xi xuga ma wa, ne xi gu yá xtö xi duki.

⁴⁵ Nu'ge hinxka tsuski ngu ma nt'umbihu. Ha nunar 'behñönu, ja nda kut'atho, hingi tsaya tsuska ma wa.

⁴⁶ Nu'ge hinga ko'ska ar nziki ma ñö, ha nunar tsi 'behñönu xi goska ma wa n'ar hogañuni.

⁴⁷ Jange di xi'a'ipya, nunar 'behñönu xi mpumbabi gathö yá ts'oki, mödi nzeye xki 'yot'e, jange xa ja nzeye ár mhöte. Ha nö'ö hingi nzeye ár ts'oki xi mpumbabi, hingi nze ár mhöte.

⁴⁸ Nu'mu ar Hesu bi 'ñembabi ar 'behñö:

—Xta pump'a'i gathö ri ts'oki.

⁴⁹ Ha gathö nu'u ma'ra ya jö'i mi huhwinu har mexa, bi ndui bi bense ha yá mfeni, ne mi eñ'u:

—Togopyanu, pumba yá ts'oki ya jö'i.

⁵⁰ Ha nu ar Hesu bi 'ñembabi ar 'behñö:
—Gi ñ'emui, jange xka mpohö, ha nupya di ma ter entho.

8

'Ra ya 'behñö mi faxa ar Hesu

¹ Mi tho gathoyu, ar Hesu bi ñ'o mi tsonga ya dödni ne ya t'ulo hnini, mi zohna ya jö'i, ne mi xipabi'u ar hoga mhö nonga ár ts'ut'wi Jö. Ne mi ñ'owi nu'u 'ret'amayoho yá maxte.

² Mi tenga 'ra ya 'behñö n'ehe, nuya xki othebi yá hñeni, ne nuya xki 'yemba ya ts'ondöhi. N'a már thuhu ar Maria mi t'embabi me Magdala, nö'ö xki t'embabi yoto ya ts'ondöhi.

³ Mi teñ'u ar Huana, nö'ö már 'behñö n'ar ñ'ohö már thuhu ar Txusa, mar ndöngi mi pepa ar ndö Erode. Mi teñ'u n'ehe ar Txana, ne ma'ra ya 'behñö nu'u mi faxa ar Hesu, mi unga yá ñho mi pets'i.

Ár 'bede ar mot'i
(Mt. 13:1-15, 18-23; Mr. 4:1-20)

⁴ Mi mhunts'a nzeye ya jö'i, ne ma'ra mi 'yo mi ponga ha yá hnini mi e mi k'öts'i, ar Hesu bi metwa n'ar 'bede, ne bi 'ñembabi'u:

⁵ —N'ar pa n'ar mot'i bi ma nda mpot'a hár hwöhi. Nú'mu mi mpont'ei, 'ra bi zo har 'ñu. Mi tho ya jö'i bi nets'i, ne ba e ya ts'ints'u bi go bi za.

⁶ Ha nu ma'ra bi zo ha ya do habu himi köxa nze ar hai. Nu mi k'onts'i, bi 'yot'atho, ngetho bi k'at'a ár xa ar hai.

⁷ Nu ma'ra bi zo habu mi ja ya 'mini. Nu mi k'onts'i bi tewi mahyegi, bi xuhña ne bi ot'i.

⁸ Ha nu ma'ra bi zo habu mar ñho ar hai, ne nu mi ho'ya'u, xa bi unga n'ar hoga sofo, bi unga n'anthebe n'a ngu n'a ar 'bai.

Nu mi wadi bi mönga njap'u, bi zo nts'edi ya jö'i, ne bi 'ñembabi:

—Nu'u togo tu yá gu, dá 'yoxa nö'ö te di mö.

⁹ Yá maxte bi 'yamba ar Hesu ne bi 'ñembabi:

—Teme di bonga nunar 'bedenu.

¹⁰ Ha nö'ö bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Nu'ahu xi ut'ahu Jö nö'ö hinxki fö mam'et'o tengu ár ts'ut'wi'ö. Ha nu ma'ra ya jö'i, di zofo m'ede. Da hyandi ne hinda bödi teme'ö, ne da 'yode ne hinda zo yá mfeni tema di boni.

¹¹ Nunar 'bedenu xka jwadi xka 'yohu, di boni da 'ñenö: Nö'ö te 'bot'i, gehnu ár mhö Jö.

¹² Ha nuya bi zo har 'ñu, jangu nu'u xi 'yo ár mhö Jö. Ne xta 'ñep'u ar ts'ondöhi da hñömba ar mhö xki zohmö ár mui, njap'u hinda ñ'emui ne hinda mpohö.

¹³ Ha nu ma'ra bi zo ha ya do, ñhehwi nu'u xi 'yo ár mhö Jö, ne johya höni, pontho hinxi nunga yá 'yu. Jamfi 'ra ya tsi pa, ne xta ep'u ya ts'othogi da 'wege.

¹⁴ Nuya bi zo ha ya 'mini, di hñöxa nu'u togo xi 'yo ár mhö Jö, ne tupár muí gatho nö'ö te jawa har ximhai, ne ñhegi da ka ar bojö, ne umba gatho te ne ár te. Njap'u 'ramtx'u da 'bedi gatho nö'ö te xi 'yode, pontho hinte unga ar sofo.

¹⁵ Ha nu'u bi zo habu mar ñho ar hai, njangu nu'u togo ent'a yá muí da 'yotwa ár mhö Jö, ne da kwata xiño nö'ö xi 'yode, to'mi da unga ar hoga sofo.

Gatho nö'ö t'ot'a ñ'ontho, n'ar pa ma da födi

(Mr. 4:21-25)

¹⁶ Ar Hesu bi 'ñenö n'ehe:

—Hinto tso n'ar ñot'i ne da go'ma ha n'ar ts'oi, wa da 'ñö ha n'ar fidi ne hinda yot'i. Nö'ö da mefi, da 'ñexa har mfox'yo, ne njap'u gatho nu'u da yut'i da tsá da hyandi.

¹⁷ Njap'utho n'ehe gatho nö'ö t'ot'a ñ'ontho, n'ar pa ma da födi, ne ma da boxa gatho nö'ö xi jo'mi, ne da födi xiño.

¹⁸ Jange hyanthu xiño tema gi ohu, ngetho nu'mu gi kwathu xiño nö'ö nsi'ahu, ma da thus'ahu ár nzeýe. Ha nö'ö togo hingi kwati, da thömba nö'ö mi beni mi pe'shmö.

Ár nönö ne yá jödö ar Hesu

(Mt. 12:46-50; Mr. 3:31-35)

¹⁹ N'agi mi uta ya jö'i, n'a mbi zota ár nönö ne yá jödö, ha himbi za bi yut'a habu mi 'bu'ö, ngetho xa xki wat'a nzeýe ya jö'i.

²⁰ Ne bi t'embabi ar Hesu:

—Bi zo ri nönö ne ri jödö, top'a nthi gi ñöwi 'nö.

²¹ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Nu'u togo xi 'yo ár mhö Jö ne da 'yot'e, go gehyu ma nönö ne ma jödö.

Ar Hesu bi japa ar 'yomndöhi bi ntsaya

(Mt. 8:23-27; Mr. 4:35-41)

²² N'ar pa ar Hesu bi boxa ha n'ar motsa bi mewi yá maxte, ne bi 'ñembabi'u:

—Möhö 'randi ar dehe.

Ne bi ma'u.

²³ Nu mi pa har dehe, ar Hesu bi ñ'öhö. Ne mi dañ'u bi ñ'o n'ar 'yomndöhi, ne yá mfets'i ar dehe mi hexta ar motsa, 'butho nda yui.

²⁴ Nu'mú nuyá maxte dama ba a ar Hesu, ne bi 'ñembabi:

—Ma tsi Utate'ihe, 'butho ga jöthu.

Ar Hesu bi nank'mu bi zu ar 'yomndöhi ne ar ñhontho. Nu'mú dama bi ntsaya gatho, xa bi ñhetho.

²⁵ Nep'u ar Hesu bi 'ñembabi yá maxte:

—Te bi ja ri jamfihū.

Ha nu'ū xa bi ntsu, mi 'yotho nö'ö bi 'yot'a ar Hesu, ne mi eñ'ū n'a ngu n'a:

—Togonū 'mu. Ar 'yomndöhi ne ar dehe ote nö'ö 'bepabi.

N'ar ñ'ohö me Gadara xki nthexkwi ya ts'ondöhi

(Mt. 8:28-34; Mr. 5:1-20)

²⁶ Nu mi 'ranga ar dehe, ne bi zonga har hai Gadara, mi 'bu hár ñöni ar ñhonthé, mi ñhandwitho ar hai Ngalilea.

²⁷ Ha nu mi gö ar Hesu har motsa, n'a mba ep'utho bi zu n'ar ñ'ohö mar mengunū. Mi pe'sa nzeýe ya pa xki nthexkwi ya ts'ondöhi, hinte mi he ar dutu, himi 'bu hár ngu, mi haxa ha ya t'agi.

²⁸ Ne nu mi hyanda ar Hesu, ba e bi ndandihmö hár wa, ne bi hyexa n'ar mhafi bi 'ñenö:

—Te gi hongwa, Hesu ár T'ū'i Jö bi 'bu mhets'i. Xa di a'a'i, yo ma gi 'raka ar mfei.

²⁹ Bi mönga njap'ū ngetho ar Hesu mi 'bepa ar ts'ondöhi nda boni. Mi pe'sa nzeýe ya pa xki nthexkwi nunar ñ'ohonū, ne xa te gatho mi japi. Nuya jö'i nda gu ne nda döt'a ya nthöhibojö, ha mi xektho. Ha nö'ö ar ts'ondöhi mi japi nda boni nda ma ha ya ot'at'ohö.

³⁰ Ar Hesu bi 'yambabi ne bi 'ñenö:

—Temár hu'i.

Nö'ö bi dödi ne bi 'ñenö:

—N'a mut'i.

Bi mönga njap'ū, ngetho xa xki yut'a nzeýe ya ts'ondöhi har ñ'ohö'ö.

³¹ Ha nu'ū ya ts'ondöhi xa bi 'yapa ar Hesu hinge nda mehna har 'bexui.

³² Xa mi 'yonū nzeýe ya ts'udi, mi ñunga har ngwani. Jange ya ts'ondöhi xa bi 'yapa ar Hesu nda umba ar seki nda yut'a ha ya ts'udiyū. Ne nö'ö bi umba ar seki.

³³ Jange ya ts'ondöhi dama bi hye ar ñ'ohö, bi ma ba kut'a ha ya ts'udi. Nuya ts'udiyū bi nixt'i ma ba ñho har ma'ye, ba tso har dehe habū ba jöt'a xoge.

³⁴ Ne nu'ū togo mi su ya ts'udi, mi hyandi xa bi ntsu, bi hye ar nhixt'i ma ba 'yonga ar 'bede har hnini ne gatho ár nthet'i.

³⁵ Gatho ya jö'i bi ma ba handase nö'ö xki nsipabi. Ne mi zoñ'ū habū mi 'bu ar Hesu, ka bi zuhnū nö'ö ar ñ'ohö xki t'embabi ya ts'ondöhi, mi huhnū hár wa, xki hye ár dutu, ne mi ja ár mfeni. Ne xa bi zu'ū.

³⁶ Nep'ū nu'ū mi 'buhnū ne xki hyanda nö'ö xki thogi, mi xipabi'ū hanja xki mengi xki m'ui xiñho nö'ö ar ñ'ohö'ö.

³⁷ Nu'mú gatho ya me Gadara bi 'yapa ar möte ar Hesu nda boni nda zokwabinū yá hai, ngetho xa mi ntsu'ū. Jange ar Hesu bi boxa har motsa, ne bi mengi bi ma.

38 Ha nö'ö ar ñ'ohö xki t'emba ya ts'ondöhi, xa mi apa ar Hesu nda umba ar seki nda deni. Nö'ö bi xipabi nda gohi, ne bi ñembabi:

39 —Di ma ri ngu, ne gi xipabi gatho ya jö'i nu'u ya döta nt'udi xi hwëk'a Jö.

Jange bi mengi, ne bi ndui bi xipabi gatho ya jö'i tengu ar döta ya nt'udi xki hwëkwa ar Hesu.

*Ár t'inxu ar Hairo, ne ar 'behñö bi damba ár pat'i ar Hesu
(Mt. 9:18-26; Mr. 5:21-43)*

40 Nú'mu mba penga ar Hesu 'randi ar dehe, ya jö'i xa bi njohya mi hyandi, ngetho mi to'mtho nda pengi.

41 N'a mba ep'utho n'ar ñ'ohö már thuhu ar Hairo, mar ndö hár nijö ya xodyonu. Bi ndandihmö hár wa ar Hesu, ne bi 'yapa ar möte nda mewi hár ngu.

42 Ngetho ár t'inxu mi ntsawi ar ndöte. Hõnse ár t'inxunu mi ñehe, ne mi pe'sa 'ret'a ma yonjeye. Jange ar Hesu bi mewi. Ne nu mi ma, ra nze ya jö'i bi deni, xa mi ts'its'i.

43 Núnu hár mhunts'i ya jö'i, ka mi panu n'ar 'behñö xki tho 'ret'a ma yonjeye xki xot'wa ya ji. Ne xa xki de gatho nö'ö mi pets'i mi honi nda ñ'othehmö, ne hinxki za nda dits'i.

44 Nunar 'behñönu bi wat'a hár xutha ar Hesu, bi damba ár ñöni ár pat'i. Ne dama bi dits'i, ne bi ntsaya nö'ö mi xot'wa ya ji.

45 Nu'mú ar Hesu bi ñ'ani ne bi ñenö:

—Togo xi dangagi.

Gatho ya jö'i bi nkõni. Ha nu ar Pedro ne nu ma'ra mi ñ'owi, bi ñembabi ar Hesu:

—Ma tsi Utate'ihe, gi nuse nzeye ya jö'i xa ts'is'i, ne 'butho da 'yent'a'i. Yo'ö gi ñ'ani togo xi dañ'a'i.

46 Ha nu ar Hesu bi ñenö:

—Di pödi xi nthangagi, ngetho da tsa bi bonga ar ts'edi ha ma ndo'yo.

47 Nu mi hyanda ar 'behñö xki böta ar Hesu xki thamba ár pat'i, ba e bi ndandihmö hár wa, ne xa mi nhwöt'i. Madeda ya jö'i bi damajöni yo'ö xki dañ'ö, ne bi mö, nú'mu mi damba ár ñöni ár pat'i, dama bi ntsaya ar hñeni mi thogi.

48 Nu'mú ar Hesu bi ñembabi:

—Ma tsi t'inxu'i, nuna ri jamfi xi max'i xi dix'i. Di ma ter entho.

49 Mi ñöda ar Hesu, n'a mbi zota n'ar ñ'ohö xki ñe hár ngu ar Hairo már ndö har nijö, ne bi ñembabi:

—Yo gi hõkwa ár 'befi ar Utate, ngetho xi du ri t'inxu.

50 Ha nu mi 'yo njap'u ar Hesu, bi ñembabi ar Hairo:

—Yo gi tu ri muji, hõnse gi jamfi ne ri t'inxu da k'ont'i.

⁵¹ Nu mi zonga hár ngu ar Hairo, ar Hesu hinto ma'ra bi hyegi bi yut'i, honse ar Pedro, ar Hakobo, ar Xuwa, ár dada ne ár nönö ar nxutsi.

⁵² Nzeye ya jö'i xki mhunts'a nthi, xa mi zont'i ne mi mafi. Ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Yo gi zoñhu, ngetho nunar nxutsi hinxi du, ötho.

⁵³ Ha nu'u bi dentho, ngetho mi pö'u xiñho xki du.

⁵⁴ Nep'u ar Hesu bi mipa ár 'ye ar nxutsi, ne bi mat'i nts'edi:

—Nangi nxutsi.

⁵⁵ Ar nxutsi bi menga ár pa, ne dama bi nangi. Nep'u ar Hesu bi mönda t'umba te nda zi.

⁵⁶ Ha nu ár dada ne ár nönö xa mi 'yotho. Ne nu ar Hesu bi hñu'mba yá müi hinto nda xipabi nö'ö xki thogi.

9

Bi m'ehna nu'u 'ret'amayoho yá maxte

(Mt. 10:5-15; Mr. 6:7-13)

¹ Ha nu ar Hesu bi munts'a nu'u 'ret'amayoho yá maxte, ne bi umba ar ts'edi nda 'yenga gatho ya ts'ondöhi, ne nda othebi yá hñeni ya jö'i.

² Ne bi mehni nda xipa ár ts'ut'wi Jö ya jö'i, ne nda othebi yá hñeni.

³ Ne bi 'ñembabi'u:

—Yo te gi höxu nö'ö gi hoñhu har 'ñu. Yo gi höxu ri ndohohu, wa n'ar 'rozö, wa te gi tsihu, wa ar bojö, yo ma gi hñöxu yo mponi ar dutu.

⁴ Nor ngu habu ma gi tsoñhu, ka gi ponthunu nú'mu xki möhu.

⁵ Ne nö'ö ar hnini habu hinda ne da t'a'ahu ar seki gi kohu, poñhu, ne hwöju ár fonthai ri thizahu. Njap'u da bö'u hinda ma da k'ont'a ár kwe Jö, ngetho himbi ne bi 'yoxa nö'ö ga xifu.

⁶ Ne nu mi wadi bi xipa ar Hesu te nda 'yot'u, bi nxañ'u ha gatho ya hnini, mi mönga ar hoga mhö, ne mi othebi yá hñeni ya jö'i habu gatho mi tsoni.

Ár ndöte ar Xuwa Xixthe

(Mt. 14:1-12; Mr. 6:14-29)

⁷ Ar ndö Erode bi zo ár gu nö'ö mi ot'a ar Hesu, ne himi pödi te nda beni, ngetho n'añ'o mi mönga n'a ngu n'a. 'Ra mi enö ma ar Xuwa Xixthe xki mengi xki nte.

⁸ Ma'ra mi enö már m'ehni Jö Elia xki menga har ximhai. Ha nu ma'ra mi enö n'ár m'ehni Jö mi 'bu maham'u xki mengi xki nte.

⁹ Nu'mu ar ndö Erode mi ense:

—Ha hinge go gekase da 'bepa togo bi hyekwa ár ñö ar Xuwa. Togo di ode mhö ot'a ya döta 'befi 'mu.

Ne mi honi hanja nda tsä nda hyanda ar Hesu.

Bi t'inga ngudminthebe ya jö'i

(Mt. 14:13-21; Mr. 6:30-44; Jn. 6:1-14)

¹⁰ Yá mǎxte ar Hesu mba pengi mi petwabi gatho nö'ö xki 'yot'u. M'efa bi zixyü nda mewi habu hinte mi 'bu ya jö'i, get'u ar hnini Betsaida.

¹¹ Ha nu mi bö ya jö'i ndi manu, bi deni. Ne nu mi zoñ'u, ar Hesu himbi kots'i, bi metwabi ár ts'ut'wi Jö, ne bi othebi yá hñeni.

¹² Nu mi nde, bi wat'a nu'u 'ret'amayoho yá mǎxte, ne bi 'ñembabi:

—Di za gi pehna ya jö'i da mfont'i, da ma ha ya t'ulo hnini ne ya ngu 'bu har nthet'i, ma da hyonga te da zi ne habu da ñ'oxi. Ngetho habu di 'buhu, teme da dingwa te da zi har t'ohö.

¹³ Nu'mú ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Go gi umfu te da ziyü.

Nu'u bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Teme ga umfe. Hõnse kut'a ya thuhme ne yoho ya tsi hwö di höhe. Wa gi ne ga tamfe te da zi gathoyü.

¹⁴ Xa mi ra nzeye ya jö'i, hõnse ya ñ'ohö mi tsü ngu ngudminthebe. Ha nunar Hesu bi 'ñembabi yá mǎxte:

—Xifu da hñu madenthebe n'a ngu n'a ya mut'i.

¹⁵ Njap'u bi 'yot'u, ne bi japa gatho bi hñudi.

¹⁶ Ar Hesu bi hñõnga nu'u kut'a ya thuhme ne yoho ya tsi hwö, bi nõ'sa mhets'i, bi jöpi. Bi heke ne bi thokwa yá mǎxte, ne nuyü bi hyemba ya jö'i.

¹⁷ Gatho ya jö'i bi ñuni ne xa bi niñö. M'efa bi njo ya xeni thuhme xki bongi, ne bi ñhu'sa 'ret'amayoho ya 'bots'e.

Ar Pedro bi damajöni

(Mt. 16:13-20; Mr. 8:27-30)

¹⁸ N'agi ar Hesu mi 'buse ngetho xki ma nda 'yapa Jö, hõnse yá mǎxte mi ñ'owi. N'a mbi 'yambatho'u, ne bi 'ñembabi:

—Togo benga ya jö'i go geke 'nö.

¹⁹ Bi dö'u njawa:

—'Ra enö gar Xuwa Xixthe, ma'ra enö gar m'ehni Elia, ne ma'ra enö go ge'e n'a nuyá m'ehni Jö mi 'bu mam'et'o, xi mengi xi nte.

²⁰ Nu'mú ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Xi'ahu, togo gi eñhu go gekaga.

Ar Pedro bi dödi, ne bi 'ñenö:

—Nu'ge go gar Kristo xi 'ñex'a Jö.

Ar Hesu bi mö nda tho

(Mt. 16:21-28; Mr. 8:31—9:1)

²¹ Nu'mú ar Hesu bi hñu'mba yá müi hinto nda xipabi togo'ö.

²² Ne bi 'ñembabi:

—Nö'ö Togo ba e bi Njö'i, mahyoni nda tho nzeḃe ya thogi. Nda ʊtsa ya dönziandö, ya ndömöjö ne ya böt'ofö, ne nda tho. Ha nu ár hñupa nda mengi nda nte man'agi.

²³ M'efa bi zo gatho ya jö'i xki mhunts'i, ne bi 'ñembabi:

—Nö'ö togo ne da dengagi, mahyoni da pumhnise ár te, ne hyax'mu da ñ'ent'atho ga ñ'o'be.

²⁴ Ngetho nö'ö togo ne da japi da k'ont'a ár te, ma da 'bedi. Ha nö'ö togo ent'i da unga ár te da dengagi, ma da dinga ar te hiñham'u da göts'i.

²⁵ Tema ñho da gukwa n'ar jö'i, da döho gatho nö'ö te jawa har ximhai, ne da 'be ár pa.

²⁶ Nö'ö togo da ntsa da damajöni pökagi ne da mönga ma mhö, Nuga Xta e ga Njö'i ma ga ntsaga n'ehe xka ehe di nheki ma nsunda, ne ga hömpa ár nsunda ma Dada, ne gar ñ'o'be ya hoga enxe.

²⁷ Xa majöni di xi'ahu, 'ra gi 'buhuwa hinga ma gi tuhu, m'et'o gi hyandwabihi ár ts'ut'wi Jö.

Bi mponga ár 'bai ar Hesu

(Mt. 17:1-8; Mr. 9:2-8)

²⁸ Mi tho ñhöto mpa xki wadi xki mönga ar Hesu njap'u, bi boxa ha n'ar t'ohö nda ñöwi Jö ár Dada, ne bi zixa ar Pedro, ar Hakobo ne ar Xuwa.

²⁹ Nú'mu mi ñöwi Jö, bi mpaata ár hmi, ne ár he xa bi t'axki ne mi hyats'i.

³⁰ Ne bi nhekinu yoho ya ñ'ohö mi 'bahwi mi ñöwi, mar Moise ne ar Elia.

³¹ Habu mi 'ba'u xki go'matho n'ar hyats'i. Mi noñ'u ár ndöte ar Hesu ma nda thohnu Herusalen.

³² Nu ar Pedro ne nu'u mi ñ'owi xa mi tsu n'ar t'öhö, ha himbi döho. Ne bi hyanda ar nsunda mi nheki har Hesu ne nu'u yoho ya ñ'ohö mi 'bahwi.

³³ Nú'mu mi 'bai nda ñ'edi nuya ñ'ohoyu, ar Pedro bi 'ñenö:

—Ma tsi Utate'i, xiñho ga 'buhuwa. Te gi mö, ga hoje hñu ya m'et'e, n'a habu gi 'buke, n'a habu da m'u ar Moise, ne man'a habu da m'u ar Elia.

Ngetho ar Pedro himi pödi teme mi mö.

³⁴ Himi jwadi nda mönga njap'u, n'a mbi nhekitho n'ar gui, xa bi go'matho'u, ne xa bi ntsu'u.

³⁵ Ne har gui bi nheki n'ar mhö, bi 'ñenö:

—Gehnu ma hmöka T'u. 'Yohu nö'ö xi'ahu.

³⁶ Mi ñhe nu ar mhö'ö, ka bi hyant'u mi honse ar Hesu mi 'bahnu. Ha nuyu hinte bi mö, ne hinto bi xipabi nuya pa'u nö'ö xki hyant'u.

Ar Hesu bi othe n'ar bötsi xki nthexkwi n'ar ts'ondöhi
(Mt. 17:14-21; Mr. 9:14-29)

37 Ár hyax'ö ba kö'u har t'ohö, ne ra nzeye ya jö'i bi ma ba k'ö'snu ar Hesu.

38 N'a mbi ñ nts'edi n'ar ñ'ohö mateda ya jö'i, ne bi 'ñemba ar Hesu:

—Tsi Utate, 'yotka ar möte gi e gi nutka ma t'u, ngetho honse'ö di 'ñehe.

39 Nthexkwi n'ar ts'ondöhi, ne nu xta umbabi japi da mafi. Xa hwöts'i, ne xa ents'a ya fugi hár ne. Xa fomi, 'bedi da hyegi.

40 Xta apahmö nuya ri maxte da 'yeni, ne hinte xi japabi.

41 Nu'mú ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Yá bötsi'ihu ya me'sku ne gar ts'ojö'ihu. Hangu ma ga 'buhwithohu ne ga pes'ahu ar ts'eti. Ba tsinkawa ri t'u.

42 Nu mi ts'impabi ar Hesu nö'ö ar bötsi'ö, ar ts'ondöhi bi foma har hai, ne xa mi hwöts'i. Nu'mú ar Hesu bi 'yenga ar ts'ondöhi, bi othe ar bötsi, ne bi mengi bi datwa ár dada.

43 Gatho ya jö'i xa mi 'yotho mi handwa ár ts'edi Jö.

Ar Hesu bi mengi bi mö ma nda tho

(Mt. 17:22-23; Mr. 9:30-32)

Nuya pa'u xa mi 'yoda ya jö'i gatho nö'ö xki 'yot'a ar Hesu. Nö'ö bi 'ñembabi yá maxte:

44 —'Yohu xiñho nuna ma ga xi'ahu, yo ma gi pumhnihu: Nö'ö Togo ba e bi Njö'i, ma da ndatwa yá 'ye ya jö'i.

45 Ha nuyá maxte himbi bödi tema ndi bongá nö'ö bi xipabi, ngetho himi nthegi nda zo yá mfeni'u. Ne mi ntsu nda 'yambabi tema ndi bongá nö'ö xki möñ'ö.

Togo töte ár nsu

(Mt. 18:1-5; Mr. 9:33-37)

46 Nep'u nuyá maxte bi ndui bi ñöxhnatho n'a ngu n'a togo nda ntöte ár nsu.

47 Nunar Hesu mi pötwatho yá mfeni'u. Jange ba tsi n'ar tsi bötsi, bi 'ba'ma habu mi 'bu'ö.

48 Ne bi 'ñembabi'u:

—Nö'ö togo potka ma thuhu da japamasu n'ar tsi bötsi ngunu, jakamasugi. Ne nö'ö togo jakamasugi, japamasu nö'ö togo ba penkagi. Ngetho nö'ö togo hingar ñ'ets'ihu, go töte ri nsuhu.

Nu'u togo hingo ma ñ'unihu, go faxkagihu

(Mr. 9:38-40)

49 Nep'u ar Xuwa bi 'ñembabi ar Hesu:

—Ma tsi Utate'i, xta hanthe n'ar ñ'ohö juñ'a ár ts'edi ri thuhu, enga ya ts'ondöhi. Da höjwe ngetho hindi ñ'ohu.

50 Nu'mú ar Hesu bi 'ñembabi:

—Yo gi hökwabihu, ngetho nö'ö togo hingo ma ñ'unihu, faxkagihu.

Ar Hesu bi zui ar Hakobo ne ar Xuwa

51 Nú'mu mi 'bap'utho nda zo ar pa nda menga ar Hesu mhets'i, n'a mbi zeta ár muí, bi gu ar 'ñu bi ma Herusalen.

52 Ne bi mehna 'ra togo bi m'et'o nda ma ha n'ar hnini har hai Nsamaria, nda hyoni habu ndi zoni.

53 Ha nuya mengunu himbi ne bi umba nseki, ngetho mi 'yo ar 'ñu ndi ma Herusalen.

54 Nu mi bö njap'u ar Hakobo ne ar Xuwa, yoho yá maxte, bi 'ñeñ'u:

—Ma tsi Hmu'ihe, ha hingi ne ga ahü da da ar tsibi mhets'i, da tsöt'a nunar hninun, ngu bi 'yot'a ar Elia.

55 Nu mi mönga njap'u'u, ar Hesu bi 'bat'i bi k'öt'i, ne bi zui bi 'ñembabi:

—Nu'ahü, hingi pöhu tema mfeni gi pe'su gi möñhu njap'u.

56 Nö'ö Togo ba e bi Njö'i, hinxpa e da hñökwa yá te ya jö'i, ba e da pohyu.

Ne bi thogi bi mewi yá maxte man'ar t'ulo hnini.

Nu'u mi ne nda denga ar Hesu

(Mt. 8:18-22)

57 Nú'mu mi 'yo ar 'ñu, n'ar ñ'ohö bi 'ñemba ar Hesu:

—Ma tsi Hmu'i, ga teñ'a'i habu gatho gi ma.

58 Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Nuya miñ'o pe'sa yá oki, ne nuya ts'int'su pe'sa yá m'afi, ha Nö'ö Togo ba e bi Njö'i hiñ'otho habu da me ár ñö.

59 Nu'mu ar Hesu bi 'ñemba man'ar ñ'ohö:

—Ba e gi tengagi.

Ha nö'ö bi dödi ne bi 'ñenö:

—Ma tsi Hmu'i, di ne gi 'raka ar seki m'et'o ma ga a ma dada, ne xka pengi ga teñ'a'i.

60 Nu'mu ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Hyep'u nu'u xi du da 'ya nu'u mahyegi xi duwi. Ne di mage ba mömba ár ts'ut'wi Jö.

61 Nep'u man'ar ñ'ohö bi 'ñemba ar Hesu:

—Ma tsi Hmu'i, nuga di ne ga teñ'a'i n'ehe. Hönse 'raka ar seki m'et'o ma ga e ma mengu.

62 Ha nunar Hesu bi 'ñembabi:

—Nu'mu n'ar wöhi heka n'ar the ne ñegi, nu ar the hinda ma njontho. Njap'utho nö'ö togo da ñ'ent'i da dengagi, ne da ñegi, hingar hoga 'bego hár ts'ut'wi Jö.

10

Ar Hesu bi mehna ma hñun'ate ma 'ret'a yá maxte

1 Mi tho gathoyu, ar tsi Hmu bi hwahna ma hñun'ate ma 'ret'a ya ñ'ohö mi teni. Bi mehni 'ra ma yoho, nda m'et'o'u ha gatho ya hnini habu m'efa nda those'ö.

2 Ne bi 'ñembabi'u:

—Majöni xa nzeyetho ar sofo, ha tx'utho ya 'bego. Jange 'yafu Jö togo ár meti ar sofo, da mehna ya 'bego da gu'spa ár sofo.

³ Di möhu ne zot'a ri dahü, di peñ'ahü ngu ya tsi deti mateda ya miñ'o.

⁴ Yo te gi höxu ar nt'utbojö, yo ma gi hyoju ri 'benihu, yo gi höxu n'a mponi ri thizahu. Ne yo ma gi 'bahü gi zengwahu ya jö'i har 'ñu.

⁵ Nu xki kuthü ha n'ar ngu, gi zengwahu njawa: Jö da hwëk'ahü n'ar hogam'ui.

⁶ Ha nu'mü ya mengunu di 'bü n'ar hogam'ui, nu'mü Jö da hwëkwabi ngu xka xifu. Ha nu'mü hin'ö, da mengtho da zu'ahü ar hwëki.

⁷ Nu habü da t'a'ahü nseki, ka gi kohunu, ne gi tsihu nö'ö da t'a'ahü. Ngetho n'ar 'bego di 'ñepi da t'umbabi ár nthöhö. Ne ka gi 'buthunu, yo gi 'yo gi nehü ya ngu.

⁸ Nu'mü gi tsoñhu ha n'ar hnini ne da t'a'ahü ar seki, tsihu gatho nö'ö te da 'bos'ahü.

⁹ Othehu ya dathi nu'u di 'buhnu, ne xifu nuya mengunu, ba ep'utho ár ts'ut'wi Jö.

¹⁰ Ha nu'mü gi tsoñhu ha n'ar hnini ne hinda t'a'ahü ar seki, 'bahü habü da 'yo'ahü ya jö'i, ne gi 'ñembabihu:

¹¹ Ma ga hwöthe ma wahe da hyo ár hai nuna hnini xi m'at'i. Njap'u gi pöhu döta ri mfeihu ba ep'u, ngetho hinga ñ'emuihu nö'ö xta xi'ahe. Pöhu xiñho, ba ep'utho ár ts'ut'wi Jö.

¹² Di xi'ahü, nunar pa da nthöxmajöni, xa ma da me'sa n'ar mfei nunar hnini'ö, ma da döta ar hnini Sodoma nö'ö bi hwata Jö.

Ár mfei ya hnini me'sku
(Mt. 11:20-24)

¹³ Hwëkate nu'ahü gar menguhu Korasi, ne nu'ahü gar me Betsaidahu. Ngetho nu'mü ya me Tiro ne ya me Sidon xi hyanthmö nuya nt'udi xi t'ot'a ha ri haihu, nu'u xi 'yot'wahmö yá ntso'mi. Ne xi hyehmö ya he dumui, ne xi nkoxhmö ya 'bospi ts'oni.

¹⁴ Ha nunar pa'ö xta thösp'ahü majöni, ma da döta ri mfeihu nö'ö ma da hñonga ya me Tiro ne ya me Sidon.

¹⁵ Ha nu'ahü gar menguhu Nkapernaum, gi hu ri muihu ma da njux'ahü mañö mhets'i. Hin'ö. Ma da t'e'ahü har 'bexui.

¹⁶ Ne bi 'ñembabi yá maxte:

—Nö'ö togo da 'yoxa nö'ö gi xifu, go otkagi. Ne nö'ö togo hinda 'yoxa nö'ö gi xifu, hingi otkagi. Ha nö'ö togo hingi otkagi, hingi ota nö'ö togo xpa penkagi.

Nu'u hñun'ate ma 'ret'a ya m'ehni ba pengi

17 Nú'mu mba penga nu'u hñun'ate ma 'ret'a ya m'ehni, xa mi johya bi zohó, ne bi 'ñemba ar Hesu:

—Ma tsi Hmu'ihe, nuya ts'ondöhi himi tseta ár ts'edi ri thuhu. Nö'ö ndi 'befe, mi otkagihe.

18 Ha nu ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Hö. Nuga ndi handa ar ts'ondöhi ba ta mhets'i ngu n'ar hwei.

19 Xta 'ra'ahu ar ts'edi gi nethu ya k'eñö ne ya penzu, ne gi töhu gatho ár ts'edi ar ts'ondöhi, ne nö'ö hinte da za te da ja'ahu.

20 Ha hints'u gi njohyahu ngetho ya ts'ondöhi ot'a nö'ö gi xifu. M'et'o njohyahu ngetho ri thuhuhu xi nt'ot'a mhets'i.

Ar Hesu xa bi njohya

(Mt. 11:25-27; 13:16-17)

21 Nu'mu ar Hesu xa bi njohya har ts'edi ár Hñö Jö, ne bi 'ñenö:

—Ma tsi Dada'i, go gar Hmu mhets'i ne gatho har ximhai. Di nsunda'i ngetho xka utwabi ri nt'uti nu'u ngu ya tsi bötsi hints'u te pödi, ne xka 'ñökwa nu'u ja yá mfödi ne ya nimfeni. Hö, ngetho njap'u xka numañhoge, ma tsi Dada'i.

22 Mi wadi bi mönga njap'u ar Hesu, bi 'ñemba nu'u mi 'buhnu:

—Ma Dada xi 'yentk'a gatho ha ma 'ye. Hinto pötka ma m'ui, nuga ár T'ugi Jö, honse ma Dada. Ne hinto pötwa ár m'ui ma Dada, honse ár T'ugi ne nu'u togo xta hwahni ga utwabi.

23 Ne bi ñhanda habu mi 'bu yá maxte, ne bi 'ñembase'u:

—Njohyahu ngetho xi t'a'ahu ar seki gi hyanthu nö'ö gi hanthupya.

24 Ngetho nuga di xi'ahu, nzeye yá m'ehni Jö ne ya ndö mi 'bu mam'et'o, mi nehmö xi hyanda nö'ö gi hanthupya, ne himbi za bi hyant'u. Ne mi nehmö xi 'yo nö'ö gi ohupya, ne himbi za bi 'yo'u.

Ar 'bede n'ar me Nsamaria nö'ö bi me'spa ar nhwëki ár mijö'iwí

25 Nep'u n'ar böt'ofu ma ba k'ö'sa ar Hesu nda 'yot'wa n'ar nt'ani, ne nda tsati ha nda dödi xiñho, ne bi 'ñemba njawa:

—Ma Utate'i, tema mahyoni ga pefi ne ga pe'sa ar te hiñham'u da göts'i.

26 Nu'mu ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Teme mönga ár t'ofu ar Moise. Tema gi het'i.

27 Nu ar böt'ofu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Ar t'ofu enö njawa: 'Net'a ri muí, 'yent'a ri te ne ri ts'edi, ne hñuxa ri mfeni gi mö Jö ri Hmu, ne gi mö ri mijö'iwí ngu gi mhöse.

28 Nep'u ar Hesu bi 'ñembabi:

—Nu'mu gi 'yot'a ngu xka mö, da tsa gi 'bu n'ar te hiñham'u da göts'i.

²⁹ Ha nunar böt'ofu himi ne to nda k'a'spa ár nt'ani. Jange bi mengi bi 'yani:

—Togo ma mijö'i'be ga mödi.

³⁰ Nu'mu ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi:

—N'agi n'ar ñ'ohu mi ne ar 'ñu, xki 'ñe Herusalen ndi ma har hnini Heriko. Bi daka 'ra ya dakate, ne bi mokwabi yá dutu bi hñ'ospa gatho nö'ö te mi hö. Xa bi fenza, ne bi ts'ohnu 'butho nda du.

³¹ M'efa bi thop'utho har 'ñu'ö n'ar möjö, ne nu mi hyandi mi 'bemp'u har 'ñu, bi gaxa hár ñöni, ne bi thogi bi ma.

³² Nep'u bi thop'utho n'ar maxte har nijö. Nunu n'e, bi hyandatho ar ñ'ohu mi 'bemp'u, ne bi gaxa hár ñöni ar 'ñu, bi thogi bi ma.

³³ Ha n'ar me Nsamaria bi thop'utho har 'ñu'ö. Ne mi zonga get'u habu mi 'beñ'ö, mi hyandi, xa bi hwëki.

³⁴ Bi ma ba k'öts'i, ne bi go'spa ar nziki ha yá nts'eni, bi xi'spa ar ixkat'afi, ne bi dut'wabi. M'efa bi 'yents'a hár n'oge, bi zixa ha n'ar ngu t'ungar hats'i, ne ka bi sunu.

³⁵ Ár hyax'öp'u, nu mi 'ba ar 'ñu nda ma, bi hñö ar bojö, ne bi gut'wabi yopa ar 'befi nö'ö ar unga hats'i. Ne bi 'ñembabi: Di tsok'ats'uwa nunar ñ'ohonu gi su, ne nu'mu da k'at'a ar bojö, nu xka pengi ga jut'a'i.

³⁶ Nu mi wadi bi mönga njap'u ar Hesu, bi 'yamba ar böt'ofu, ne bi 'ñembabi:

—Nuya hñu ya ñ'ohoyu, togo gi beni ger mijö'iwi ar ñ'ohu xki thaki.

³⁷ Nu ar böt'ofu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Nö'ö togo bi me'spa ar nhwëki.

Ne ar Hesu bi 'ñembabi:

—Hö. Di ma ba jap'u n'ehe.

Ar Hesu bi zonga hár ngu ar Marta ne ar Maria

³⁸ Ar Hesu bi mengi bi ne ar 'ñu, ne bi zonga ha n'ar hnini. Ka mi 'buhnu n'ar 'beñö már thuhu ar Marta, togo bi umba ar seki hár ngu.

³⁹ Mi 'ñe n'ár juhwe már thuhu ar Maria, gehnu bi hñu hár wa ar Hesu mi oxa nö'ö mi möñ'ö.

⁴⁰ Ha nu ar Marta xa mi nxint'i mi ot'a ar 'befi har ngu. N'a mbi wat'atho habu mi 'bu ar Hesu, ne bi 'ñembabi:

—Ma tsi Hmu'i, ha hingi handi numa juhwe tsogagi gatho ar 'befi. Xipabi da e da maxkagi.

⁴¹ Nunar Hesu bi 'ñembabi:

—Marta, tsi Marta, xa gi xoni, ne xa gi tu ri mu, ngetho nzeje ar 'befi.

⁴² Hõnse n'ar 'befi mahyoni gi 'yot'e, ngu nunar hoga 'befi xi hwahna ar Maria. Hinjo'o togo da hñõkwabi.

11

Ar Hesu bi uta yá mǎxte hanja nda t'apa Jö
(Mt. 6:9-15; 7:7-11)

¹ Bi zõta n'ar pa ar Hesu mi apabi Jö ár Dada, ne nu mi wa'õ, n'ár mǎxte bi 'ñembabi:

—Ma tsi Hmu'i, di ne gi utkagihe hanja ga afe Jö, ngu ar Xuwa mi utwabi yá mǎxte.

² Nu ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Nú'mu xki 'yafu Jö, gi 'ñeñhu njawa:

Ma tsi Dada'ihe gi 'bu mhets'i,

dár nsunda ri thuhu.

Dá ekwa ri ts'ut'wi,

ne da t'ot'a'iwa har ximhai ngu bi t'ot'a'ip'u mhets'i.

³ Rakagihe te ga tsihepya.

⁴ Ne pumgagihe ma ts'okihe, ngetho nuje n'ehe di pumfe togo xi ts'okagihe.

Ne yo gi heje da dõje ar ts'ati, ñõngagihe hinga othe nõ'õ xi nts'otho.

⁵ Ne ar Hesu bi 'ñemba yá mǎxte n'ehe:

—Ma ga mõñhu, n'ar jõ'i ntsixkwi man'a n'anguthowi. Ne ngu made nxui ma da k'õnga hár ngu, ne da 'ñembabi: Xta ehe gi 'yotka ar möte gi hmika hñu ya thuhme.

⁶ Ngetho ka di zo man'ar ñ'õho di ntsix'be n'ehe, xpa e yap'u, ha hiñ'otho te ga umbi.

⁷ Ne nõ'õ da dõdi mbo hár ngu, ne da 'ñenõ: Hindi ne gi k'õskagipya. Xta kot'a ma goxthi, ne di hwixa ma bõtsi. Jange hinda tsã ga nangi ga 'ra'a nõ'õ teme gi adi.

⁸ Ha nuga di xi'ahu, hinda nangi da umbabi nõ'õ te adi mödi ár mpõhwi. Da nangi da umba gatho nõ'õ k'at'i, njap'u da hyegi da 'yapa ár t'õhõ.

⁹ Jange di xi'ahu, 'yahu ne da t'a'ahu. Hyoñhu, ne gi tiñhu. Mathu, ne da nsok'ahu ar goxthi.

¹⁰ Ngetho nõ'õ togo da 'yadi, da t'umbabi. Nõ'õ togo da hyoni, da dini. Ne nõ'õ togo da mafi, da nsokwabi.

¹¹ Nú'ahu gar dadahu, nu'mu ri bõtsihu da 'ya'ahu n'ar thuhme, hage gi umfu n'ar do. Xi'mu da 'ya'ahu n'ar hwõ, hage gi umfu n'ar k'eñõ.

¹² Xi'mu da 'ya'ahu n'ar t'axi, hage gi umfu n'ar penzu.

¹³ Nu'mu gar ts'oktehu, ne gi põhu gi umfu nõ'õ xiñho ri bõtsihu, hanguhmõ ar Dada mhets'i xa da umbabi ár Hñõ Jö gatho nu'u togo da 'yapabi.

Da göxa yá mengu n'ar ngu nu'mu da ntunse

(Mt. 12:22-30; Mr. 3:20-27)

¹⁴ N'ar pa ar Hesu bi 'yemba n'ar ts'ondöhi n'ar ñ'ohö xki japi nda ngone. Nu mi bongar ar ts'ondöhi, ar gone bi za bi ñö. Ha nuya jö'i bi hyandi, xa bi 'yotho.

¹⁵ Ha 'ra mi eñ'u:

—Nunar ñ'ohönu engar ya ts'ondöhi, hömpa ár ts'edi ar Belsebu ár ndö ya ts'ondöhi.

¹⁶ Ma'ra hont'a mi ne nda hyathmö, mi apabi n'ar nt'udi ndi 'ñe mañö mhets'i.

¹⁷ Ar Hesu mi pötho tema mi beñ'u, jange bi 'ñembabi'u:

—Nu'mu n'ar hnini da ñhege ne da ntunse, ma da jö'sase'u gatho nö'ö xi 'yot'e. Ha nu'mu n'ar ngu da ntunse nuya mengu, da göts'i.

¹⁸ Njap'uho n'ehe, nu'mu ar ts'ondöhi da ntunkwi yá mits'ondöhiwi, hanja da me'sa ár ts'edi'ö. Nuga di xi'ahu njap'u, ngetho gi eñhu di engar ya ts'ondöhi di hömpa ár ts'edi ar Belsebu ár ndö ya ts'ondöhi.

¹⁹ Ha nu'mu njap'u ngu gi möñhu, xi nuya ri m'ehnihu 'mu, togo ár ts'edi hömpabi da 'yengar ya ts'ondöhi. Go da hñump'a ri hmihu'u.

²⁰ Ha nu'mu di engar ya ts'ondöhi di hömpa ár ts'edi Jö, pöhu 'mu, ár ts'ut'wi Jö xi zokwapyar habu gi 'buhu.

²¹ Nu'mu n'ar ñ'ohö jar ts'edi ne the yar bojö tsä da su ár ngu, 'be'sa xiñho gatho yá ñho 'mu.

²² Ha nu'mu da zo man'a di töte ár ts'edi, ne da döhö, da hñömba yá bojö the nda su ár ngu. Da hñö'spabi nö'ö mi pets'i, ne da hyemba yá ñ'ohu gatho nö'ö te janu.

²³ Nö'ö togo hindi ñ'o'be, utsagi. Ne nö'ö togo hindi mus'be mahyegi, go font'i.

Ar ts'ondöhi bi pengi

(Mt. 12:43-45)

²⁴ Nu'mu n'ar ts'ondöhi da bongar ha n'ar jö'i, da ñ'o har ya ot'a hai, di hongar habu da ntsaya, ne hinte tini. Nu'mu da bense ne da 'ñenö: Xi'mu ga pengar ha ma ngu da poni.

²⁵ Ha nu xta pengi da dingar nö'ö ár 'bet'o ngu habu mi 'bui, xi njoki, ne xi thoki xiñho.

²⁶ Nu'mu nunar ts'ondöhi'ö, dama da hyongar ma yoto yá mits'ondöhiwi di töpa ár nts'o, ne da kut'i da m'uhwi. Ne nunar 'befam'ui nunar jö'i xki hyehmö ar ts'ondöhi, di töta ár nts'o, hingar ngu 'bet'o.

Nu'u xa töta ar jöpi xi hñöni

²⁷ Nú'mu mi möngar njap'u ar Hesu, n'ar 'behñö mi 'buhnu har mhunts'i bi ñö nts'edi, ne bi 'ñenö:

—Xa xi jöpa Jö nö'ö ar 'behñö xi 'yoñ'a'i, ne xi tede'i.

28 Nu'mú ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Töta ar njöpi xi hñonga nu'ü togo otwabi nö'ö mönga Jö.

Ya ts'ojö'i a n'ar nt'udi

(Mt. 12:38-42; Mr. 8:12)

29 Mi 'yo mi mhunts'a ya jö'i hár nthet'i ar Hesu, ne nö'ö bi 'ñembabi'ü:

—Nuya jö'i 'bü nuya payü thota yá nts'o, adi da hyanda n'ar nt'udi, ha hinda ma da t'umbabi. Hõnsë da t'umba ár nt'udi ar m'ehni Honas.

30 Ngetho njangu ar Honas bi 'behni ngu ar nt'udi da hyanda ya me Ninibe, njap'ütho Nö'ö Togo ba e bi Njö'i, gehnu n'ar nt'udi da hyanda ya jö'i 'bü nuya payü.

31 Nunar 'behñö mar ndö ndi 'ñe mak'angi, ma da nanga har thöxamajöni, ne ma da hñu'mba yá hmi nuya jö'i 'bü nuya payü. Ngetho nuna ba e har yap'ü hai nda 'yo'spa ár mfödi ar Salomon. Ne gi 'buhwihüwa n'a xa töpa ár nsu ar Salomon.

32 Nuya me Ninibe ma da nanga har thöxamajöni, ne ma da hñu'mba yá hmi nuya jö'i 'bü nuya payü. Ngetho nu'ü bi 'yot'wa ár ntso'mi nu mi zo ar Honas. Ne gi 'buhwihüwa n'a xa töpa ár nsu ar Honas.

Ár ñot'i ma ndo'yohü

(Mt. 5:15; 6:22-23)

33 Hinjo'o n'ar jö'i togo da tso n'ar ñot'i ne da 'ñögi, wa da go'ma ha n'ar ts'oi. Nö'ö da 'yot'e, da 'ñexa habü da tsä da yot'a gatho mbo har ngu, ne da hyanda nu'ü togo da yut'i.

34 Nuya ri dahü ngu 'ra yá ñot'i ri ndo'yohü. Nu'mü ri dahü xiñho, xoge ri ndo'yohü 'bü har hyats'i. Ha nu'mü ri dahü hingi ho, xoge ri ndo'yohü 'bü har 'bexui.

35 Jange jamasuhü nö'ö ar ñot'i gi pe'sü, da yot'a xiñho ri mfenihü, ne hingi 'buhü har 'bexui.

36 Nu'mü gatho ri ndo'yohü 'bü har hyats'i, ne hinte ts'omp'a ri mfenihü, xa di kop'athohü ar hyats'i, ngu n'ar ñot'i es'ahü ár hyats'i.

Ar Hesu bi nomba yá ts'o'befi ya denga'bepate ne ya böt'ofö

(Mt. 23:1-36; Mr. 12:38-40; Lk. 20:45-47)

37 Nu mi wadi bi mönga njap'ü ar Hesu, n'ar denga'bepate bi 'yapar möte nda mewi nda ñungwi hár ngu. Bi yut'a ar Hesu, ne bi hñu har mexa.

38 Ha nu ar denga'bepate xa bi 'yotho mi hyanda ar Hesu himbi nxu'ye m'et'o ne nda ñuni ngu yá nt'umbi'ü.

39 Nu'mú ar Hesu bi 'ñembabi'ö:

—Nu'ahü gar denga'bepatehü, gi njanguhü n'ar xut'bada ne ar xutmohi, hõnsë xut'a nthi, ha nu mbo xi nts'otho. Nu'ahü gi ne gi ponga ri hmihü ha yá nthandi ya jö'i, mödi gi pe'sü ha ri mfenihü ar mfë ne ar ts'om'ui.

40 Xa xka 'bē ri mfenihū. Ha hingi pōhū, Jō ge'ō bi hyoka xoge ár 'bái ar jō'i, nthi ár ndo'yo ne mbo ár mfeni n'ehe.

41 Faxū ya hyoya hyemfu nō'ō gi pē'su, ne njap'ū hō, da nt'axk'a'ihū xoge.

42 Hwēkate nu'ahū gar dēnga'bepatehū. Ngetho gi 'wekwabihū Jō n'a 'rēt'a xeni ar xōk'ni, ar ruda ne gatho nu ma'ra ya dōni. Ha hinto gi ot'wabihū ar ñho, ne hingi mōhū Jō. Xiño gi 'wejwū ár meṭi Jō, ne hingi hyēhū gi 'yot'wabihū ar ñho ma'ra, ne gi mōhū Jō.

43 Hwēkate nu'ahū gar dēnga'bepatehū. Ngetho gi ne gi hñuhū ha ya nthudi nsu ha ya nijō, ne gi nehū da nzengwa'ihū xa di 'bēnga nt'ek'ei ha ya tai.

44 Hwēkate nu'ahū gar bōt'ofohū, ne gar dēnga'bepatehū, xa gar katehū. Gi ñhehwihū ya nt'agi hingi nheki, thotya jō'i mañō, ne hingi pō'ū tengu ar nts'otho mbo.

45 Nep'ū bi dō n'ar bōt'ofo, ne bi 'ñembabi ar Hesu:

—Ma Utate'ihe, nú'mū gi mōnga njap'ū, gi emgagihe dar bōt'ofohē n'ehe.

46 Ha nunar Hesu bi 'ñenō:

—Hwēkate nu'ahū gar bōt'ofohū n'ehe. Ngetho gi jafū ya jō'i da muxa ya 'bēni nu'ū hingi tsā da muts'i, ha nu'ahū hingi ne gi thañhuts'ū.

47 Hwēkate'ihū. Ngetho gi pengi gi hokwabihū yá nt'agi yá m'ēhni Jō mi 'bū mam'ēt'o, nu'ū bi hyose ri palehū.

48 Njap'ū nheki gi et'athohū ri xuthahū nō'ō bi 'yot'a ri palehū. Ngetho nu'ū bi hyo ya m'ēhni, ha nu'ahū go gi pengi gi hokwabihū yá nt'agi.

49 Jange Jō xki 'ñense hár dōta mfōdi: Ma ga pempabi'ū ma m'ēhni ne ma mpote. 'Ra ma da tho, ne ma'ra xa ma da nt'utsa.

50 Jange nuya jō'i 'bupya, Jō go ma da got'wabi gatho ár ji yá m'ēhni xi nhō'mba di ndui nú'mū mi thoka ar ximhai.

51 Da ndu'ma nú'mū mi nhō'mba ár ji ar Abel, di göxa ár ji ar Sakaria nō'ō bi tho madedar m'oxm'oñho ne ar nijō. Jange di xi'ahū, Jō gatho ma da got'wa nuya jō'i 'bū nuya payū.

52 Hwēkate nu'ahū gar bōt'ofohū. Ngetho hingi hehū da bōtwa ár mhō Jō nu'ū togo ne da bōdi. Himbi zo ri mfenihū, ne hingi hehū ma'ra nda zo yá mfeni.

53 Nu mi wadi bi mōnga njap'ū ar Hesu, nuya bōt'ofo ne nuya dēnga'bepate, xa bi fāts'i mi ot'wa nze ya nt'ani.

54 Ngetho xa mi ne nda 'yo'ū nda mōnga nō'ō himi ho, ne njap'ū nda dinga te nda hyots'e.

12

Jamasuhū yá ts'ont'uti ya dēnga'bepate

¹ Nep'u xa mi thota ár nze_ye ya jö'i bi mhunts'i, ne mi ñ'ent'a n'a ngu n'a. Nu'mú ar Hesu bi ndui bi ñö, ne m'et'o bi 'ñemba yá maxte:

—Jamasuhu, yo ma gi tembabi_hu yá ts'om'ui ya denga'be_pate, ngetho nu'u xa ot'a ñhogajö'i ne ya nemhñö, ne 'ramtx'u ts'omba yá mfeni ya jö'i.

² Hiñ'otho teme xi t'ögi ne hinda thini, wa teme xi t'ot'a ñ'ontho ne hinda födi.

³ Jange nuga di xi'ah_u, gatho nö'ö gi möñh_u ñ'ontho, m'efa ma da födi. Ne gatho nö'ö gi njont'aneh_u, ma da mhönga nts'edi gatho da 'yöde.

Togo gi tsuhu

(Mt. 10:28-31)

⁴ Ha nuga di eñ'ah_u, ma tsi ñ'owi'ih_u, yo gi tsuhu togo ne da hñök'ah_u ri teh_u, ne m'efa hinda tsá te man'a da ja'ah_u.

⁵ Ma ga xi'ah_u togo mahyoni gi tsuhu. Tsuhu nö'ö tsá da hñök'a ri teh_u, ne pe'sa ar ts'edi da meñ'ah_u har tsibi n'ehe. Hö, go gi tsuhun_u.

⁶ Nuya tsi ts'int's'u hingi hmödi, t'unga kut'a ha n'ar tsi ngudmi. Ha Jö hinxi pumhni n'ayu.

⁷ Xi'ah_uhmö. Gatho ri xtö_hu Jö pödi hangu'u. Jange yo gi ntsuhu, ngetho gi töf_u ár nsu pe'sa n'a mut'i ya ts'int's'u.

Nu'u togo da data majöni ya jö'i xi bökagi

(Mt. 10:32-33; 12:32; 10:19-20)

⁸ Di xi'ah_u, gatho nu'u togo da damajöni ha yá nthandi ya jö'i xi bökagi, Nuga xta e ga Njö'i, ma ga damajöni ha yá nthandi yá enx_e Jö xta mpö'be'u.

⁹ Ha nu'u togo da kongagi ha yá nthandi ya jö'i, nuga n'e, ma ga konga ha yá nthandi yá enx_e Jö, ga enö hiñham'u xta mpö'be'u.

¹⁰ Nu'mu n'a da ñömañ'ubi Nö'ö Togo ba e bi Njö'i, da mpumbabi. Ha nö'ö togo da zanga ár Hñö Jö, hinda ma da mpumbabi.

¹¹ Nu xta ts'ix'ah_u ha yá nijö ya xodyo, wa ha yá nthandi ya nzaya, wa ma'ra yá ndö ya hnini, yo gi tu ri mu_ih_u tema gi thö_hu, yo gi beñh_u m'et'o tema gi möñh_u.

¹² Ngetho nu xki ñö_hu, ár Hñö Jö ma da ut'ah_u teme mahyoni gi möñh_u.

Ár 'bede n'ar ñ'ohö hinte mi k'at'i himi benga nö'ö xiñho

¹³ Nep'u n'ar ñ'ohö mi 'yo har mhuntsjö'i, bi 'ñemba ar Hesu: —Ma Utate'i, xipats'u ma jödö ga ñhe'be nö'ö bi zogagihe ndu ma dadahe.

¹⁴ Nunar Hesu bi 'ñembabi'ö:

—Xi'ge Ndada, togo xi hñuxkaga ngu ar nzaya ga hek'ahu ar hai.

¹⁵ Ne bi 'ñenö n'e:

—Jamasuh hinge xa gi hyomfu yá ñho ar ximhai, ngetho ha ya ñho, hinge ja bi ehnu ar hogam'ui.

¹⁶ Ne bi xipa n'ar 'bede nu'u ya jö'i xki mhunts'i, ne bi 'ñembabi:

—Mi 'bu n'ar ñ'ohö xa mi pe'sa nzeýe ya ñho, ne nuyá hai xa bi unga n'ar hoga sofo.

¹⁷ Nu'mú nö'ö ar ñ'ohö'ö bi bense, ne bi 'ñenö: Te ga pepya. Hiñ'otho habu ga kwata gatho ma sofo.

¹⁸ N'a mbi 'ñense hár mfeni: Da beni tema ga pefi. Ma ga yot'a nuyu ma t'u, ne ma ga hoka ma'ra di töte ár döta. Ne ka ga utnu gatho ma sofo ne gatho nö'ö te di pets'i.

¹⁹ Nep'u ka jwadi ga kwata gatho ma sofo, ma ga embase ma te: Nupya hö, janu gatho nö'ö te di honi ga tsi nzeýe ya jeye da 'ñep'u. Nupya da tsá ga tsaya, ga ñuni, ga ntsithe, ne xa ga njohya.

²⁰ Ha Jö bi 'ñembabi nö'ö ar ñ'ohö'ö: Xa xka 'be ri mfeni, ngetho ar nxuinu, ma gi tu, ne gatho nö'ö gi pets'i, hingi pödi togo ma da gohwi.

²¹ Njap'utho n'ehe, nö'ö togo xi munts'a nzeýe ya ñho ár metise, nu xta du, ma da ñhoya hár nthandi Jö.

Yo gi tu ri muihu tema di 'ñep'u

(Mt. 6:25-34)

²² Nep'u ar Hesu bi 'ñemba yá maxte:

—Nupya di xi'ahu, yo gi tu ri muihu tema gi tsihu, wa tema gi hyehu.

²³ Ngetho ri tehu töpa ár nsu ar ñhuni, ne ri ndo'yohu töpa ár nsu ar he.

²⁴ Hyanthu ya ka. Nu'u hingi pot'i, hingi xofo, ne hiñ'otho yá t'u. Jö go 'wiñ'u. Ne nu'ahu gi töfu ár nsu gatho ya zu'we nsani.

²⁵ Togo da hñu'sa ár ñhets'i xa di tu ár mu.

²⁶ Nu'mu hingi tsá gi 'yothu nö'ö hingi hembu, yo'ö tup'a ri muihu gatho nu ma'ra 'mu.

²⁷ Hyanthu hanja te ya doni. Hingi het'i, hingi pe man'ar 'befi. Ha di xi'ahu, nunar ndö Salomon, mödi xa mi pe'sa ár nsu, himbi za bi ñhe ngu ár nzatho'u.

²⁸ Nu'mu Jö heta ya doni da ndompaya har 'batha, ne xudi da nk'uts'i da t'u'sa har tsibi, xi'ahu, tengu da thet'ahu 'mu. Yo'ö xa hinte gi pe'su ri jamfihu.

²⁹ Jange yo gi tu ri muihu tema gi tsihu ne tema gi hyehu, ne hindi oda ri mfenihu tema gi k'athu.

³⁰ Ngetho gatho nu'u ya jö'i hinxi ñ'emui, hyax'mu oda ya mfeni nö'ö te da zi ne te da hye. Ha nu'ahu, ri Dadahu bi 'bu mhets'i, pö'ö teme gi k'athu.

³¹ Jange hyoñhu m'et'o hanja gi 'buhu xiñho hár ts'ut'wi Jö, ne njap'u hö, hinda k'at'ahu gatho nö'ö gi hoñhu.

Pe'sa ri ñhohu núnu mhets'i
(Mt. 6:19-21)

³² Ma tsi t'ulo mhunts'i'ihu, yo gi ntsuhu, ngetho Jö ri Dadahu xi hwëk'ahu gi 'buhu hár ts'ut'wi'ö.

³³ Jange pahu ri m'ets'ihu, ne hyembabihu ya hyoya. 'Yothu ri 'benihu hingi thege, ne ri m'ets'ihunu mhets'i hinda göts'i, habu hinda yut'a ya bë da bëp'ahu, ne hinda de ar zu'we.

³⁴ Ngetho habu 'bu ri m'ets'ihu, ka 'buhnu ri mfenihu n'ehe.

Ar hoga 'bego ndo'mi

³⁵ Ñhoju ne ndo'mhu, ngu 'ra ya hoga 'bego di zo yá ñot'i.

³⁶ Jahu ngu 'ra ya 'bego to'ma yá hmu xta menga n'ar ngo nthöti, ne nu xta gant'a ar goxthi, nu'u ngut'a da xokwabi.

³⁷ Xa ma da njohya nu'u ya 'bego di nuhu nú'mu xta zo ár hmu. Nuga di xi'ahu, nunar hmu'ö da mo ar mexa, ne da 'ñei da 'wini.

³⁸ Mōdi da zo made ar xui, wa nú'mu 'butho da hats'i, xa ma da njohya nu'u ya 'bego da ts'udi nuhu.

³⁹ Ne di xi'ahu, nu'mu n'ar jö'i di pöhmö ham'u da zo ar bë, nu ar jö'i'ö hinda ñ'öhö, da su ár ngu, hinda hye ar bë da yut'i da bëpabi.

⁴⁰ Jange nu'ahu ndo'mhu, ngetho nö'ö ar pa hingi beñhu, n'a ngi thañhutho, ma da mengi da ehe Nö'ö Togo ba e bi Njö'i.

Ar hoga 'bego ne ar ts'o'bego
(Mt. 24:45-51)

⁴¹ Nep'u ar Pedro bi 'yambar Hesu, ne bi 'ñembi:

—Ma tsi Hmu'i, xi nunar 'bede ga jwadi ga mö, hage honse ga xije, wa ga xipa gatho ya jö'i.

⁴² Ne ar tsi Hmu bi dödi:

—Xi'mu n'ar hmu da bongga ár ngu da ma, togo da zokwa ár 'befi da su ne da 'wimbabi gatho yá 'bego. Hage hinda zokwabi n'ar hoga 'bego di pödi te gatho mahyoni da mefi.

⁴³ Xa da njohya nö'ö ar 'bego nu xta zo ár hmu, ne da dini di ot'a gatho ngu nö'ö xki zokwabi nda mefi.

⁴⁴ Xa majöni di xi'ahu, nu ar hmu'ö ma da 'ñexa ar hoga 'bego'ö, da supa gatho nö'ö te pets'i.

⁴⁵ Ha nu'mu nö'ö ar 'bego togo bi ts'ogi nda supa ár 'befi ár hmu, da benga hár mfeni, nunar hmu hinda nxoni da pengi. Ne da ndui da me ya ñ'oñö ne ya 'beñhö nu'u yá mi'begowi, ne xa di ñuntho, ne di tsithetho, ne xa di ntitho.

46 Ha nu'mu ár hmu da zohö nö'ö ar pa'ö hindi to'ma nor 'bego'ö, xa ma da t'umba n'ar döta mfei, ne da 'ñet'a habu bi ku nu'u hingi ñ'emui.

47 Nö'ö ar 'bego pödi xiñho tema xi 'bepa ár hmu, ne hinda 'yot'e, töte ár mfei ma da t'umbabi'ö.

48 Ha nö'ö ar 'bego hindi pödi xiñho teme xi 'bepa ár hmu ne hinda mefi xiñho, da t'umba ar mfei, mödi hingar nzeze ngu nö'ö man'a. Ngetho nö'ö togo da t'ent'wa nzeze ar 'befi hár 'ye, njap'utho ma da thö'spa majöni n'ehe. Ne nö'ö togo da t'umbabi nzeze da su, njap'utho ma da thö'spa majöni.

*Ngetho xpa e ar Hesu, ma da ñhe ya jö'i
(Mt. 10:34-36)*

49 Nuga xta ekwa har ximhai ga u ar tsibi, ne xa di nehmö da ndui da nzo.

50 Mahyoni ga tho nzeze ya ugi ne ya dumui, ne xa di nehmö da ndui ga thogi.

51 Ha gi beñhu xta ekwa ga jö'sa ya tuhni har ximhai. Hin'ö, xta e ga exa ya jö'i da ntuhni.

52 Da ndu ar pania di map'u, nu'mu ha n'ar ngu di 'bu kut'a, ma da ñhehyu, hñu da utsa nu yoho, ne yoho da utsa nu hñu.

53 Ya dada da utsa yá t'u, ha nuya t'u da doxa yá dada. Ya nönö da utsa yá t'inxu, ha nuya t'inxu da doxa yá nönö. Nuya ka da utsa yá ts'ihwe, ha nuya ts'ihwe da utsa yá ka.

*Hanja hingi pöhu nuya pa gi 'buhu
(Mt. 16:1-4; Mr. 8:11-13)*

54 Ar Hesu bi 'ñembabi ya jö'i n'ehe:

—Nú'mu gi hanthu da njuxa ya gui núnu mampuni, gi eñhu ma da 'wöi, ne majöni da njap'u.

55 Nu'mu da ndui da ñ'o ar ndöhi, gi eñhu ma da zo ar pahyadi, ne majöni da njap'u.

56 Nemhñöhu. Gi pöhu gi hyanthu ham'u mponga mhets'i ne ar ximhai, hanja hingi pöhu mponga nuya payu gi 'buhu.

*Kohwi n'ar nkohi ri ñ'unihu
(Mt. 5:25-26)*

57 Hanja hingi bensehu ndana'ö xiñho gi 'yothu, ne ndana'ö hingi ho.

58 Nu'mu n'a da zix'ahu har ts'ut'wi, nu xki 'yohu har 'ñu, dama gi nkohwihu nú'mu gi 'yosehu, njap'u hinda zix'ahu har nzaya. Ngetho nú'mu xki tsoñhu har nzaya, nö'ö da dat'ahu ár mfats'i, ne nö'ö ár mfats'i da zix'ahu, ma da go'ahu har fadi.

59 Di xi'ahu hinda za gi poñhu, ma gi 'buhunu gi k'othu gatho nö'ö gi tuhu.

13

'Yothwū ár ntso'mi, hyoñhu hingi m'ehu

1 Nú'mū mi 'buhnu 'ra ya jö'i bi metwabi ar Hesu hanja ar Pilato bi mehna togo nda hyo 'ra ya me Ngalilea. Ne bi nthöspabi ár jise'u ár ji ya meti m'oñho mi uñ'u har dönganijö Herusalen.

2 Ne ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Ha gi beñhu nuya ñ'ohoyu bi t'ot'wa njap'u ngetho mi töpa yá ts'oki gatho nu ma'ra ya me Ngalilea.

3 Di xi'ahu hin'ö. Ha nu'mū hingi 'yot'wabihu ár ntso'mi, ma gi m'ehu ngu bi m'e'u.

4 Xi nu'u 'ret'amahñoto ya jö'i bi ze'ma ar he'sjodo Siloe nú'mū mi yot'e, ha gi hu ri muihu mi töpa yá ts'oki gatho nu ma'ra ya me Herusalen.

5 Di xi'ahu hin'ö. Ha nu'mū hingi 'yot'wabihu ár ntso'mi, ma gi m'ehu ngu bi m'e'u.

Ár 'bede n'ar 'bai'iuxi hinte mi tu

6 Ne ar Hesu bi xipa n'ar 'bede ya jö'i, ne bi 'ñembabi:

—N'ar ñ'ohö mi pe'sa n'ar 'bai'iuxi mi 'ba hár hwöhi. Ne n'ar pa bi ma ba k'öts'i nda nu ha xki ndu, ne hinte bi dini.

7 Nep'u bi 'ñemba ár 'bego mi su ar hwöhi: Di ne gi tseka nunar 'bai'iuxi, ngetho hñu njeje xta ehe di handi ha da ndu, ne hinte xta tini. Jange te ga jafu, honse hongga nze ar hai ne hinte uni.

8 Nu'mú bi 'ñenga ar 'bego: Ma tsi hmu'i, yo gi tsejmö. Ma ga hehu man'a njeje. Ma ga fomba ar hai ne ga ut'wa ar 'yai.

9 Xömhö njap'u da ndu. Ha nu'mū hinda uni, nu'mú hö, da za gi tseki.

N'ar pa ntsaya ar Hesu bi othe n'ar 'behñö mar nk'oxtha

10 N'ar pa ntsaya ar Hesu mi 'bu ha n'ár nijö ya xodyo, mi uta ya jö'i.

11 Ne mi 'buhnu n'ar tsi 'behñö xki nk'oxtha. Xki tho 'ret'amahñoto njeje n'ar ts'ondöhi xki japi nda ñheni, himi hegi nda jönga ár xutha.

12 Nu mi hyanda ar Hesu, bi zofo ne bi 'ñembabi:

—Nönö, nupya xi hyek'a'i ri hñeni.

13 Nu'mú bi hñu'spa yá 'ye ar tsi 'behñö. Ne dama bi za bi jönga xiñho ár ndo'yo, ne bi mudi bi umba njamödi Jö.

14 Ne nö'ö mar ndöngi har nijö, bi mbo ár kwe, ngetho ar Hesu bi othe ar tsi 'behñö har pa ntsaya. Ne bi 'ñemba ya jö'i:

—Di pe'su 'rato mpa ga mpehu. Nu'mū tsu'ahu ya hñeni, ba ehü nuya pa'u da t'othe'ihu, hinge nuya pa ntsaya.

15 Ar tsi Hmu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Nemhñohü. Ha hingi xo'thu ri boihu wa ri n'ogehu gi tsíthu, mödi ar pa ntsaya.

16 Xi nunar tsi 'beḥñõnu ár m̃anga'b̃eto ar Abra, xi 'we'sa ar ts'ondõhi 'ret'amahñõto ñjeje, hage hingi ho da sot'i m̃odi ar pa ntsaya.

17 Ne nu mi m̃õnga njap'u ar Hesu, gatho nuyá ñ'uniwi mi 'buhnu, bi 'be yá tsá. Ha nu ma'ra ya jõ'i xa mi johya mi hyanda ya dõta nt'udi mi ot'a ar Hesu.

Ár 'bede ar ndamurtasa bi 'bot'i

(Mt. 13:31-32; Mr. 4:30-32)

18 Bi 'ñenga ar Hesu n'ehe:

—Tema ga emfu di hñõxa ár ts'ut'wi Jõ, wa tema ga hekwabihu.

19 Njangu n'ar tsi ndamurtasa bi mot'a n'ar ñ'õho hár hwõza. Ne xa bi te n'ar 'baiza, ne ya ts'int's'u ka kõxhnu yá m'afi.

Ár 'bede ar njoxthuhme

(Mt. 13:33)

20 Bi 'ñenga ar Hesu n'ehe:

—Tema ga hekwabipya ár ts'ut'wi Jõ.

21 Ñheḥwi ar njoxthuhme bi pant'a n'ar 'beñõ ha guto hwada ar juni, ne bi do'mi bi joxa xoge.

Ar goxthi xi nts'ixt'i

(Mt. 7:13-14, 21-23)

22 Ar Hesu mi ne ar 'ñu ndi ma Herusalen, mi tho ha ya dõta hnini ne ya t'ulo hnini, mi uta ya jõ'i.

23 Ne n'ar jõ'i bi 'yani ne bi 'ñembi:

—Tsi Hmu'i, hage tsi tui ya jõ'i ma da mpoḥo.

Ha nõ'õ bi 'ñembabi:

24—Umba ri muihu gi kuthu har goxthi xi nts'ixt'i. Nuga di xi'ahu, nzeje di nemhõ da yutnu, ne hinda tsá.

25 Jangu xta got'a ar goxthi nõ'õ togo ár meti ar ngu, njap'u nu'ahu m'efa xa ma gi mahmõhu ne gi 'ñeñhu: Ma tsi Hmu'ihe, xogagihe ar goxthi. Ha nõ'õ ma da dõdi ne da 'ñeñ'ahu: Hindi põdi habu xka 'ñehu.

26 Nep'u nu'ahu ma gi 'ñembabihu: Hanja hingi põje. Ndi ñuñhu ne ndi tsithehu, ne ha ma hninihe go ngi utkagihe ri 'ñu.

27 Ha nõ'õ ma da 'ñeñ'ahu: Di xi'ahu hindi põdi habu xka 'ñehu. 'Wehu, 'yot'ats'oki'ihu.

28 Ne xa gi nzoñhunū, ne xa ma da du ri muihu, nu xki hyanthu ndu ri muḍi palehu ar Abra, ne ar Isa, ne ar Hakob, ne gatho yá m'ehni Jõ di 'buhnu hár ts'ut'wi Jõ, ne nu'ahu hinda thek'ahu gi kuthu. Ma gi kohu nthi.

29 Ne ma da e ya jõ'i xoge ar ximhai, di du'ma mahyats'i, di göxa mampuni, ne mahwifí di göxa mak'angi. Ne ma da yut'u hár ts'ut'wi Jõ, ma da hñuhnu har mexa da ñuni.

³⁰ Ne nuya pa'u, nu'u 'bet'opya, ma da m'efa, ha nu'u 'befa, ma da m'et'o'u.

*Ar Hesu bi zot'a ár mui bi hwëka ya me Herusalen
(Mt. 23:37-39)*

³¹ Nunar pa'ö, bi zo 'ra ya denga'bepate ha mi 'bu ar Hesu, ne bi 'ñembabi:

—Di ma, tsokwa nunar hainu, ngetho ar ndö Erode ek'atho da hyo'i.

³² Ha nu ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Di möhu ba xifu nö'ö ar hyate jö'i: Nupya ne xudi hinga tsaya ga engga ya ts'ondöhi, ne ga othe ya dathi, ne ndamöni ga jwata ma 'befiwa.

³³ Nupya ne xudi ne ndamöni, ga ne ma 'ñu gar ma Herusalen, ngetho habu xi thopa yá m'ehni Jö, mahyoni da thogaginu n'ehe.

³⁴ Nu'ahu gar menguhu Herusalen, gi hofu yá m'ehni Jö, ne gi k'ampabihu togo bi peñ'ahu. Hangu xta nehmo nga munts'ahu, ngu n'ar tsi oni munts'a yá t'u'ni da hwixa ha yá hwa, ne hinga nehu.

³⁵ Pöhu, Jö ma da hyek'ase ri nijöhu. Ne di xi'ahu, hinga ma gi hyandgagihu nuya payu. Gi to'mhu da zo ar pa gi 'ñeñhu: Nsunda nö'ö togo xpa pehna Jö ma tsi Hmuhu.

14

Ar Hesu bi othe n'ar ñ'ohö mi neni

¹ N'ar pa ntsaya ar Hesu bi ma ba ñunga hár ngu n'ar ndö mar denga'bepate, ne nuyá ñ'ohu mi öthó tema mi ot'ö.

² Ne ka mi 'buhnu n'ar ñ'ohö mi ñhandwi xa mi neni.

³ Nep'u ar Hesu bi 'yambabi ya denga'bepate ne ya böt'ofu, bi 'ñembabi'u:

—Hage ja ar seki da t'othe n'ar dathi har pa ntsaya, wa hin'ö.

⁴ Ha nu'u bi ñhetho, hinte bi dödi. Nu'mú ar Hesu bi hñu'spa ár 'ye nö'ö ar ñ'ohö mi neni, bi othe ne bi mehni bi ma.

⁵ Nep'u bi 'ñembabi ya denga'bepate ne ya böt'ofu:

—Nu'mu da zo n'a ri n'ogehu wa n'a ri boihu ha n'ar pothe, ha hinga dama gi hñöhu mödi ar pa ntsaya.

⁶ Ha nu'u himbi za te bi dödi.

N'ár 'bede togo bi ts'ohna har ngo

⁷ Ar Hesu mi hyanda mi tso nu'u xki ts'ohna har ñhuni, ne mi hwañ'u ya 'bet'o nthuts'i nda hñu har mexa. Bi xipabi'u n'ar 'bede, ne bi 'ñembabi:

⁸ —Nú'mu xta ts'oñ'a'i ha n'ar ngo, yo ma gi hñuxa ha ya 'bet'o nthuts'i. Xi'mu da zo man'a nö'ö xi ts'ohni ne töte ár nsu.

⁹ Nep'u nō'ō togo xi zoñ'a'i, da 'ñeñ'a'i: Tsokwap'u ar nthuts'i nuna man'a. Ge'mu n'ar m'etsa nu xki 'bai gi hñu har ngöts'i.

¹⁰ Jange nú'mu xta ts'oñ'a'i ha n'ar ñhuni, hñuxa har ngöts'i. Ne nu xta hyant'a togo xi zoñ'a'i, da 'ñeñ'a'i: Hanja ga hñuxkwa, ño. Thogi di ma ba hñuxa ha ya 'bet'o nthuts'i. Ne njap'u da hyanda nu'u ma'ra di huhnu har mexa, ne da t'es'a'i ri nsu.

¹¹ Nuga di xi'ahu, nō'ō togo da ñ'exase, ma da 'be ár tsá. Ha nō'ō togo hingar ñ'ets'i, da t'e'spabi ár nsu.

¹² Ne bi 'ñembabi nō'ō togo xki zohni:

—Nu'mu gi beni gi unga n'ar ñhuni wa n'ar nt'oxiwa ha ri ngu, yo gi zohna nuya ri mpödi, ri ku, nuya ri mēni, wa ri n'angu nu'u pe'sa ya bojö. Ngetho njap'u, nu'u n'ar pa ma da zoñ'a'i n'ehe, ne da kos'atho ngu xka 'yot'wabi.

¹³ Nú'mu xki 'yot'a n'ar ngo, zohna ya tsi hyoya, nu'u do'ye, nu'u dowa, nu'u ya tsi goda.

¹⁴ Nuya tsi jö'i'u, hinda ma da kos'a nō'ō gi otwabi'u. Ne m'efa har ñoho m'ui, nu xki pengi gi ntwi gatho nu ma'ra xi 'yot'a xiñho, ma gi njohya gi hñönga ri nthöhö.

Ár 'bede n'ar ñ'ohö bi 'yot'a n'ar döta ñhuni

¹⁵ Nu mi 'yo njap'u nu'u ya jö'i mi huhnu har mexa, n'a'u bi 'ñemba ar Hesu:

—Tengu ár johya nō'ō togo ma da hñudi da ñunga hár ts'ut'wi Jö.

¹⁶ Nu'mu ar Hesu bi 'ñembabi:

—N'ar pa n'ar ñ'ohö bi 'yot'a n'ar döta ñhuni, ne bi zohna nze ya jö'i nda ñungwi.

¹⁷ Nú'mu mi ñhoki nda ñuni, bi mehna yá 'bego nda xipa nuya jö'i xki zohni: Ba ehü, ngetho xi 'bok'ahu ar mexa.

¹⁸ Ha gatho nu'u ya jö'i xki zohni, bi 'ya ar mpumbate, ngetho hinge nda ma. Nō'ō m'et'o bi 'ñenö: Gi pumgagi ngetho hingi tsá ga ma. Ka di jwadi di tanga n'ar hai, ne mahyoni ma ga k'öts'i.

¹⁹ Ha nō'ō man'a bi 'ñenö: Xta tanga kut'a nt'ei ya boi. Jange di adi gi pumgi, hinda tsá ga ma, ngetho mahyoni ma ga nu ha mpefi xiñho.

²⁰ Ha nō'ō man'a bi 'ñenö: Ka di jwadi di nthöti, hinda tsá ga ma.

²¹ Mi menga ar 'bego, bi xipabi ár hmu hanja bi dö gatho nu'u xki zohni. Nu'mu ar hmu xa bi mbo ár kwe, ne bi 'ñemba ár 'bego: Di ma har tai ne ha ya 'ñu har hnini, ne ba tsinkawa gatho nu'u gi timp'u, ya tsi hyoya, ne nu'u do'ye, nu'u dowa, ne ya goda, ba tsihi ga ñum'e.

22 M'ēfa nu ar 'bēgo bi 'ñemba ár hmu: Xta ɔt'a ngu xka xikagi, ne pongda habu da hñuxa ma'ra.

23 Nep'u ar hmu bi 'ñembabi ár 'bēgo: Nupya di ma ha ya dö'ñu, ne hár nthet'i ar hnini. Ne gatho nu'u gi nthewi gi japi da ehe, ne da ñuxa ma ngu habu pongi.

24 Ngetho nuya da zohna m'et'o, di xi'ahu hinto ma da zipka ma ñhuni.

Hangu ar ñhembabi da denga n'a ar Hesu

25 Nzeye ya jö'i mi ñ'owi ar Hesu, ne nö'ö bi ñhandwi ne bi 'ñembabi'u:

26 —Nö'ö togo ne da dengagi, mahyoni di töte ar mhöte di pe'skagi, ne m'ēfa da mö ár dada, ár nönö, ár 'bēñö, yá bötsi, yá ku, ne ár tese. Ha nu'mu hindi njap'u, hinda tsá ga embabi ma maxte.

27 Ha nö'ö togo hinda ñ'ent'a ár te da dengagi, hinda tsá ga embabi ma maxte.

28 Xi'mu n'ar jö'i beni da hyoka n'ar he'sjodo, hage hinda hñudi m'et'o da nu ha jwa ar bojö, wa hinda za da jwati.

29 Ha nu'mu hinda nu m'et'o, ne hõnse da du'mba ár wa ar jödo, ne hinda za da jwati, gatho nu'u ya jö'i bi hyandi, ma da deni.

30 Ne da 'ñeñ'u: Nunar ñ'õhonu, hõnse bi du'ma ar 'befi, ne himbi za bi jwati.

31 Xi'mu n'ar ndö beni da doxa man'ár mindöwi togo pe'sa yonthebenthebe ya ndogu, hage hinda hñudi da nu m'et'o, ha da za da döho hõnse di pe'sa nu'u n'anthebenthebe ya ndogu.

32 Ha nu'mu handi hinda ntöte, da mempa 'ra yá m'ehni ár mindöwi bi e yap'utho, da xipabi teme adi, ne da mengtho hinda ntunkwi.

33 Jange nuga di xi'ahu, nu'u togo hinda hyep'u gatho nö'ö te pets'i, hinda tsá ga embabi ma maxte.

Nu'mu ar u da 'be ár ñ'uxi

(Mt. 5:13; Mr. 9:50)

34 Nu ar u xiñho, ha nu'mu da 'be ár ñ'uxi, hanja da menga ár nkuhi.

35 Hingi ho da t'ut'a har hwöhi, wa da jwata ngu ar 'yai. Hinte ár ñho, jange da t'emp'u. Nö'ö togo tu ár gu, dá 'yoxa nö'ö te di mö.

15

Ár 'bede ar tsi deti xki m'edi

(Mt. 18:10-14)

1 Nzeye ya njotbojö ne ma'ra ya ts'ojö'i, bi ma ba tsu ar Hesu nda 'yoxa nö'ö mi möñ'ö.

2 Jange nuya denga'be pate ne nuya böt'ofu, mi ñömañ'u mi eñ'u:

—Nunar ñ'ohonü ñöwi ne ñungwi ya ts'ojö'i.

³ Nu'mü ar Hesu bi xipabi n'ar 'bede, ne bi 'ñembabi'u:

⁴—Xi'mü gi 'ñehu n'anthebe ya deti, ne gi 'behu n'a, ha hingi tsohu nuya gohon'ate ne 'ret'amaguto har 'batha, ne gi 'yohu xoge ar ngwani, gi hyoñhu nö'ö xka 'behu.

⁵ Ne xki tiñhu, gi 'yents'a ha ri xi'nxihu, ne xa gi njohyahu gi tsihu.

⁶ Ne xki tsohu ri nguhu, gi zoñhu gatho ri mpöhwihi ne ri n'anguhu, ne gi 'ñembabihi: Di ne ga njohyahu, ngetho xta tinga n'a ma deti xki m'edi.

⁷ Jange di xi'ahu, njap'utho n'ehe, nu'mü n'ar 'yot'ats'oki da 'yot'wa ár ntso'mi, xa töte ar johya mañö mhets'i, töta nu'u gohon'ate ne 'ret'amaguto ya hogajö'i beni himahyoni da 'yot'wa yá ntso'mi.

Ár 'bede ar bojö xki m'edi

⁸ Xi'mü n'ar 'behñö pe'sa 'ret'a ya bojö ne da 'be n'a, ha hinda tso ar ñot'i, ne 'ramtx'u da goka xoge ár ngu da hyoni.

⁹ Ne xta dini, da zohna gatho yá mpödi ne yá n'angu, ne da 'ñembi: Di ne ga njohyahu, ngetho xta tinga n'a ma bojö xki m'edi.

¹⁰ Jange di xi'ahu, njap'utho n'ehe, nu'mü n'ar 'yot'ats'oki da 'yot'wa ár ntso'mi, bi ja ar johya habu bi 'bu yá enxé Jö.

Ár 'bede ar 'ragit'u

¹¹ Ar Hesu bi 'ñenö n'e:

—N'ar ñ'ohö mi 'ñe yoho yá t'u.

¹² Nö'ö ar 'befat'u bi 'ñemba ár dada: Te gi mö dada, xi'mü gi 'raka nö'ö ar xeni ma gi tsogagi. Ha nu ár dada bi hyembabi yá t'u gatho nö'ö mi pets'i.

¹³ Xki tho 'ra ya tsi pa, nu ar 'befat'u bi munts'a gatho nö'ö te xki t'umbi. Ne bi bonga hár ngu, bi gu ar 'ñu bi hñöts'i, bi ma man'ar hai yap'u, habu ba emp'u ár bojö mi 'bu n'ar 'mü himar ñho.

¹⁴ Ha nu mi dege gatho nö'ö te mi hö, xa bi nja n'ar thuhu har hnininu habu mi 'bu'ö, hinte mi tini te nda zi.

¹⁵ Bi ma ba apa ar 'befi n'ar ñ'ohö mar mengunu, ne nunar ñ'ohö'ö bi mehna hár 'batha nda supa yá ts'udi.

¹⁶ Xa mi tsu n'ar thuhu, mi ne nda zipahmö nuyá ñhuni mi tsi ya ts'udi, ne hinto mi hwëki nda umbats'u te nda zi.

¹⁷ N'a mbi bense: Hangu yá 'bego ma dada pongwathobi te da zi, ha nuga di tuwa ar thuhu.

¹⁸ Ma ga penga hár ngu ma dada, ne ga embabi: Ma dada'i, xta ts'okwa Jö, ne nu'ge n'ehe.

¹⁹ Hindi 'ñepkagi gi 'ñengagi ri t'ugi. Hyandgagipya ngu n'a ri 'begotho.

20 Ne bi gu ar 'ñu bi menga hár ngu ár dada.

'Butho nda zoni, bi hyanda ár dada, ne xa bi hwëki, bi nixt'i ba thödi. Mi nthewi bi hyufi, ne bi zu'tsi.

21 Ar t'u bi 'ñenö: Ma dada'i, xta ts'okwa Jö, ne nu'ge n'ehe. Hindi 'ñepkagi gi 'ñengagi ri t'ugi.

22 Ha nu ár dada bi 'ñembabi yá 'bego: Ba hömfu ar hoga he, ne hyethu. Tuthwu n'ar mfo'ye, ne tit'wabihu ya thiza.

23 Ne ba tsihu ar nokaboi, ga hohu ne ga ñuñhu. Ma ga othu n'ar dango njohya.

24 Ngetho numa t'u ndi humamui xki du, ha tetho. Xki m'edi ne da pengi da tini. Ne bi ndui ar dango njohya.

25 M'efa bi zo ar 'bet'ot'u mi 'yo har hwöhi. Ha nu mi zonga get'u ar ngu, bi 'yode mi ja ya me'mda ne ya nhei.

26 Bi mat'a n'ar 'bego, ne bi 'yani te mi ja har ngu.

27 Nu ar 'bego bi 'ñembabi: Ri jödö ba pengi, jange ri dada xi mö nda tho ar nokaboi da njohya, ngetho xi zomañho.

28 Nu'mú nunar 'bet'ojödö xa bi mbo ár kwe, himi ne nda yut'i. Ne ba ponga ár dada nda xipabi nda yut'i.

29 Ha nunu bi 'ñemba ár dada: Gi pöse hangu ya jeye di 'buhwi, ne di pep'a'i. Xta ot'a gatho ngu xka xikagi, ne hinxka 'raka n'ar tsi t'öxi ga njohya'be ma mpödi.

30 Ha nupya hö, xi zo ri t'u togo xpa emba ri bojö ya ts'o'behñö. Nö'ö hö, gi hopa ar nokaboi.

31 Nunár dada bi 'ñembabi: Ma tsi t'u'i, nu'ge hyaxtho di 'buhwi, ne gatho nö'ö di pets'i ri meti n'ehe.

32 Hõnsë nupya mahyoni ga njohyahü, ne ga othu ar dango njohya. Ngetho ri jödö ndi humamui xki du, ne xpa pengi tetho. Xki m'edi, ne da pengi da tiñhu.

16

Ár 'bede n'ar 'bego mi ka ár hmu

1 Ar Hesu bi 'ñembabi yá maxte n'ehe:

—Mi 'bu n'ar ñ'ohö xa hinte mi k'at'i. Ne mi 'ñe n'ar 'bego, xki nsipabi mi emba ár bojö.

2 Jange ar hmu bi zohna ár 'bego, ne bi 'ñembabi: Xta oka 'ra ya 'bede nthox'a'i. Jange di ne gi datka majöni gatho ri 'befi, ngetho hindi ne gi pepkathogi.

3 Nep'u nö'ö ar 'bego'ö bi bense hár mfeni, ne bi 'ñenö: Xipya te ga pefi. Ma hmu da hñömgä ma 'befi, ha hiñ'otho ma ts'edi ga xa'mar hai, ha 'raka ar m'etsä ga mpeti.

4 Xta beni te ga pefi. Ma ga nu ha ga japi da 'rakar seki ha yá ngu nu'u togo tupabi ma hmu, nú'mu xta thögagi ma 'befi.

5 Ne bi zohna 'raman'a nu'u togo mi tupabi ár hmu. Nö'ö ar ndui bi 'yambabi: Hangu gi tupa ma hmu.

6 Nö'ö bi dödi ne bi 'ñenö: Di tupabi n'anthebe nts'oi ar nziki. Ha nö'ö ar 'bego bi 'ñembabi: 'Bukwa ar he'mi habu huts'i hangu gi tupa ma hmu. Dama hyoka man'a habu di mö, honse madenthebe nts'oi gi tu.

7 Nep'u nö'ö man'a bi 'ñembabi: Xi'ge hangu gi tuge. Nö'ö bi 'ñenö: N'anthebe ndu ar t'ei. Nep'u nö'ö ar 'bego bi 'ñembabi: 'Bukwa ri he'mi habu huxa hangu gi tupa ma hmu. Hyoka man'a habu di mö, honse gohon'ate gi tu.

8 Nep'u nu ar hmu bi 'ñe'spa ar nsu nö'ö ar ts'o'bego'ö, ngetho dama bi tita ar mfeni bi gohwi xiñho nu'u togo mi tu ya thai. Jange njap'u nuya meximhai, xa ka mbödi da zixkwi xiñho yá ñ'ohu nuyá 'befi'u, ha nu'u xi jamfi Jö hingi njap'u'u.

9 Ha nuga di xi'ahu, nunár bojö ar ts'oximhai gi pe'su, faxu ma'ra, ne njap'u gi ntsixkwihu. Ne nu xta the ri tehu, ne da the ar bojö, ma da t'a'ahu habu gi tsayahunu mhets'i hiñham'u da göts'i.

10 Nö'ö togo su xiñho nö'ö n'a tsi tui t'umbabi, njap'utho nu'mu da t'umba nzeye. Ha nö'ö hingi su xiñho nö'ö tsi tui t'umbabi, nu'mu da t'umba nzeye, hinda su n'ehe.

11 Njap'utho n'ehe, nu'mu hingi sufu xiñho ya ñho jawa har ximhai, togo da kaxmbeni'ihu da 'ra'ahu gi kwathu ya ñho hiñham'u da thege.

12 Nu'mu hingi suhu xiñho nö'ö hingo ri metihu, togo da 'ra'ahu nö'ö ri metihu gi suhu.

13 N'ar 'bego hinda tsá da mepa yoho yá hmu, ngetho njap'u da utsa n'a, ne da mö man'a. Wa da mepa n'a, ne nö'ö man'a hin'ö. Njap'u n'ehe, hinda tsá gi pefu Jö ne di oda ri mfenihu ya ñho.

14 Ha nuya denga'bepate mi 'buhnu mi ots'e, xa mi then-tho'u, ngetho xa mi mö ya bojö.

15 Ha nu ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Nu'ahu honse gi 'ñu ri hmihu ha yá nthandi ya jö'i. Ha Jö pöt'atho'ihu ri mfenihu, ngetho nö'ö numañho ya jö'i, Jö handi xi nts'otho.

Yá 'bepate ar Moise ne ar ts'ut'wi Jö

16 Nú'mu himi tsota ar Xuwa Xixthe, ya ngi pe'sfu yá 'bepate ar Moise ngi 'yothu, ne nö'ö xki mönga ma'ra yá m'ehni Jö. Ne nu mi zo ar Xuwa dinjawa, xka 'yohu xi nsi'ahu ar hoga mhö nonga ar ts'ut'wi Jö, ne nzeye xi umba yá mu da yut'a hár ts'ut'wi'ö.

17 Ar mhets'i ne ar ximhai hingi hembu da göts'i. Ha hiñ'otho n'ar t'ofu xi t'ot'a hár T'ofu Jö, hinda njap'utho. Ma da tho gathu ngu möñ'ö.

*Ar Hesu bi nonga nu'u togo he yá nthöti
(Mt. 19:1-12; Mr. 10:1-12)*

18 Nu'mu n'ar ñ'ohō da hyep'u ár 'behñö ne da nthötwi man'a, tsimbabi ár nthöti. Ne nö'ö togo da nthötwi n'ar 'behñö xi hye ár döme, tsimba ár nthöti n'ehe.

Ár 'bede n'ar ñ'ohō hinte mi k'at'i ne ar Lasaro

19 Mi 'bu n'ar ñ'ohō hinte mi k'at'i, ne xa mi ñhe xiñho, mi ko 'ra ya hoga dutu xa mar nzátho. Ne hyax'mu mi exa ár nsu mi ot'a ya dango.

20 Ne mi 'bu n'ar tsi meti már thuhu ar Lasaro, hyax'mu mi huhnu hár goxthi ár ngu ar ñ'ohō hinte mi k'at'i. Nunar tsi metinu xa xki foxt'a xoge ár ndo'yo, ne mi po.

21 Mi e ya 'yo mi te'spabi habu xki 'ya. Ne nö'ö ar tsi ñ'ohō'ö, mi nemhö nda go nda zi nu'u ya xeni mi ta hár mexa ar ñ'ohō hinte mi k'at'i.

22 N'ar pa bi du ar tsi meti, ne ya enxē mhets'i ba e bi zits'i nda m'uhwi ar Abra. M'ēfa bi du nö'ö hinte mi k'at'i n'ehe, ne bi t'agi.

23 Nu mi onu har 'bexui, xa mi tho n'ar ugi. Bi guxnu ár da, ne bi hyanda yap'u ar Abra ne ar Lasaro mi 'buhwinu.

24 Bi mat'i ne bi 'ñembabi: Ma tsi dada'i Abra, pe'ska ar nhwēki. Ba pehna ar Lasaro da po n'ár xa ha n'ar tsi tui ar dehe, da e da tsetka ma jöhne. Ngetho xa di thokwa ya ugi ha ya fاسpi.

25 Ha nu ar Abra bi 'ñembabi: Ma tsi t'u'i, benga nú'mu ngi 'buhnu har ximhai, xa ngi 'bui xiñho, ha nu ar Lasaro mi ñ'uda ár m'ui mi hyoya. Ha nupya, nunu 'bukwa xiñho, ha nu'ge ñ'uda habu gi 'bui.

26 Ha hinda tsā da map'u ar Lasaro, ngetho ja n'ar ma'ye madetho xa ra ñhe. Jange nu'u 'bukwa, hinda za da map'u, ha nu'u bi 'bup'u, hinda za di 'ñekwa.

27 Ha nö'ö ar ñ'ohō'ö bi 'ñenö: Ma tsi dada'i Abra, nu'mú, di a'a ar möte gi pehnats'u ar Lasaro hár ngu ma dada.

28 Ngetho di 'ñe kut'a ma jödö, di ne da zofu ne hinda ekwa da tho ya ugi ngu di thoka.

29 Ha nunar Abra bi 'ñembabi: Nu'u bi pe'spa nö'ö bi 'yot'a ar Moise ne nö'ö bi 'yot'a nu'u ma'ra yá m'ehni Jö. Go da 'yox'u.

30 Nunar ñ'ohō'ö bi mengi bi 'ñenö: Hö, majöni nö'ö gi mö, ma dada'i Abra. Di beni, nu'mu gi pehna n'a nu'u xi du, da 'yots'e ne da 'yot'wa yá ntso'mi.

31 Ha nunar Abra bi mengi bi 'ñembabi: Nu'mu hingo ota nö'ö bi mönga ar Moise ne ma'ra yá m'ehni Jö, hinda ne da jamfi nö'ö da xipa n'a togo xi mengi xi nte.

17

*Ga ntsuñhu hinga jafu ma'ra da 'yot'a ya ts'oki
(Mt. 18:6-7, 21-22; Mr. 9:42)*

¹ Ar Hesu bi 'ñembabi yá mǎxte:

—Hyaxm'u ja togo da japa ya jö'i da nts'oki. Hwëkate nö'ö ar jö'i da 'yot'a njap'u.

² Xiñhohmö nö'ö ar jö'i'ö da ts'utwa n'ar dojuni hár 'yuga, ne da t'ent'a har dehe, ne njap'u hinda japi da da nu'u hinxi zeta yá ñ'emui.

³ Jange ntsuñhu. Nu'mu n'a ri kuhu da 'yot'ahu n'ar ts'om'ui, hñökwabihu. Nu'mu da 'yot'wa ár ntsö'mi, pumbabihu.

⁴ Nu'mu da 'yot'ahu ar ts'om'ui yoto mpengi ar pa, ne yoto mpengi da ehe da 'ñeñ'ahu: Pungagi, pumbabihu.

Hñuska ma ñ'emuihe

⁵ Nuyá mǎxte ar Hesu bi 'ñembabi:

—Hñuska ma ñ'emuihe.

⁶ Nu'mú ar tsi Hmu Hesu bi 'ñenö:

—Nu'mu gi pe'suhmö ar ñ'emui ngu n'ar ndamurtasa ár döta, da za gi 'ñembabihu nunar döta 'baizanu: K'uxa habu gi 'bai, ne di ma ba kut'a har dehe. Ne nunar za'ö da 'yot'ahu ngetho gi ñ'emuihu.

Nö'ö di 'ñepi da 'yot'a n'ar 'bego

⁷ Ar Hesu bi 'ñembabi'u n'ehe:

—Nu'ahu gi 'ñehu n'ar 'bego, hage gi 'ñembabihu xta penga har hwöhi wa ar 'ba'yo: Thogi gi hñudi gi ñuni.

⁸ Hin'ö. Ma gi 'ñembabihu: M'et'o hogar t'oxi, ne gi 'raka te ga tsi. M'efa xka jwadi, ka gi hñudi gi ñunge n'ehe.

⁹ Ha gi umfu njamödi nö'ö ar 'bego bi 'yot'a nö'ö ga 'befu. Di enga hin'ö.

¹⁰ Njap'utho n'ehe, nu xki jwahu gi pefu ár 'befi Jö xi 'bep'ahu, mahyoni gi 'ñeñhu: Hindi 'ñepkagihe gi 'raje njamödi, ngetho dar 'begothohe, ne honse xta pehe nö'ö ndi 'ñepkagihe nga pehe.

Ar Hesu bi othe 'ret'a ya ñ'ohö mi tsu ar tsit'ando'yo

¹¹ Ar Hesu ndi ma Herusalen, ne bi 'ranga mateda yoho ya hai, n'ár thuhu Nsamaria, ha nö'ö man'a Ngalilea.

¹² Nú'mu mi zonga hár ñut'i n'ar hnini, bi bonga 'ret'a ya ñ'ohö mi tsu ar tsit'ando'yo. Nuya ñ'ohoyu bi m'a yap'utho.

¹³ Bi ma'u nts'edi, ne bi 'ñeñ'u:

—Hesu, tsi Utate, hwëgagihe.

¹⁴ Ar Hesu nu mi hyant'u, bi 'ñembabi:

—Di möhu ba ñ'uhu da hyant'ahu ya möjö.

Ne nu mi ma'u, mi 'yo ar 'ñu bi dixa yá hñeni.

¹⁵ Ne n'ayu, mi za xki dits'i, bi mengi xa bi ñö nts'edi, mi nsunda Jö.

16 Ne bi ndandihmō hár wa ar Hesu, bi me ár hmi har hai, bi umba njamōdi ngetho xki othebi. Nō'ō ar ñ'ohō'ō mar me Nsamaria.

17 Nu'mú ar Hesu bi 'ñenō:

—Hage himi 'ret'a nu'u bi dits'i. Xō nu'u ma guto 'mu.

18 Hage honse nuna hingár me Israel ba pengi da nsunda Jō.

19 Ne bi 'ñemba nō'ō ar ñ'ohō'ō:

—'Bai di ma. Ya xka mpohō ngetho xka jamfigi.

Ár nzohō ár ts'ut'wi Jō

(Mt. 24:23-28, 36-41)

20 Nep'u nuya denga'bepate bi 'yamba ar Hesu ham'u nda zo ár ts'ut'wi Jō nuwa har ximhai. Nō'ō bi dōdi ne bi 'ñembabi:

—Nu xta e ár ts'ut'wi Jō, hinda ma da thandi.

21 Hinda za da t'eñ'ahū: Xi 'bukwa. Wa da t'eñ'ahū: Bi 'buhnu. Nu ár ts'ut'wi Jō gi 'buhwihūpya.

22 Nep'u bi 'ñembabi yá maxte:

—Nuya pa xi 'ñep'u, ma gi nehmōhū gi hyanthū mōdi n'a pa di ndō Nō'ō Togo ba e bi Njō'i, ha hinda tsá.

23 Ne ma da t'eñ'ahū: Ka 'bukwa. Wa da t'eñ'ahū: Ka bi 'buhnu. Yo gi pahū gi k'ō'su, ne yo gi teñhū nu'u togo da xi'ahū njap'u.

24 Ngetho ngu gi hanthū n'ar hweī dama da yot'a n'ár ñōni mhets'i, ne da k'onga nō'ō man'ár ñōni, ma da njap'u nō'ō ar pa xta penga Nō'ō Togo ba e bi Njō'i.

25 Ne nunu mahyoni m'et'o da tho nzeye ya thogi, ne xa ma da utsa ya jō'i 'bu nuya payu.

26 Ngu bi tho nuya pa'u mi 'bu ar Noe, ma da njap'utho nuya pa xta penga Nō'ō Togo ba e bi Njō'i.

27 Nuya jō'i'u mi ñuntho, mi tsithetho, ne mi nthōta n'a ngu n'a. Mi dañ'u bi zo ar pa bi yut'a ar Noe har dōta motsa, ne bi ñuxa ar dehe xoge ar ximhai, ne bi jöt'u gatho.

28 Bi njap'u nuya pa mi 'bu ar Lot n'ehe. Ya jō'i mi ñuni, mi tsithe, mi mpa ne mi ntai, mi mpot'i ne mi hō ya ngu.

29 Ha nunar pa bi bonga ar Lot har hnini Sodoma, bi 'wō ya tsibi mi nthōskwi ya k'axt'ado mi zo, ne gatho ya jō'i bi zöt'i.

30 Ma da njap'u nō'ō ar pa xta penga Nō'ō Togo ba e bi Njō'i n'ehe.

31 Nu ar pa'ō, nu'mu n'a di to mañör ngu, yo ma da göi da yut'a hár ngu da guka te pets'i. Ne nō'ō togo di 'yo hár hwōhi, yo ma da mengár ngu.

32 Beñhū teme bi ja ár 'behñō ar Lot.

33 Gatho nu'u da su ár te, da 'bedi. Ha nu'u togo xi 'yent'a ár te da thōkwi, da dini.

34 Di xi'ahū, nō'ō ar nxui'ō, yoho di 'bonga ha n'ar fidi, xta dañ'u n'a da ts'its'i, ha nō'ō man'a da ts'op'u.

35 Yoho ya 'behñö di kunga mahyegi, xta dañ'u n'a da ts'its'i, ha nö'ö man'a da ts'op'u.

36 Yoho ya ñ'ohö di 'yo ha n'ar hwöhi, n'a da ts'its'i, ha nö'ö man'a da ts'ogi.

37 Nu mi 'yo njap'u yá maxte, bi 'yambabi ar Hesu ne bi 'ñembabi:

—Ma tsi Hmu'ihe, habu ma da nja nö'ö ga mö.

Nö'ö bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Nunu habu di 'benga n'ar meti xi du, ka ma da watnu ya pada da za'u.

18

Ár 'bede n'ar 'ranxu ne n'ar ts'onzaya

1 Ar Hesu bi xipa n'ar 'bede yá maxte, mi honi nda bö'u, mahyoni hinge nda ntsaya, ne hinda za'u nda 'yapa Jö.

2 Ne bi 'ñembabi'u:

—Mi 'bu n'ar nzaya ha n'ar hnini, himi tsupa Jö, ne himi japamasu nö'ö nda mönga ya jö'i.

3 Ka mi 'buhnü har hnini'ö n'ar 'ranxu n'ehe. Xa mi doni mi k'ö'sa ar nzaya, ne mi embabi: 'Yotka ar ts'ut'wi, ñöngagi hinte da jakagi ma ñ'uni'be.

4 Bi tho 'ra ya pa nunar nzayanu himbi ne bi 'yot'wa ar ts'ut'wi. Ne n'a mbi bense, bi 'ñenö: Nuga hindi tsupa Jö, ne hindi japamasu nö'ö mönga ya jö'i.

5 Mödi njap'u, nunar 'ranxunu xa tsotka ma müi. Jange ma ga ot'wa ar ts'ut'wi, xi'mu hyaxtho da ehe, ne da 'betka ma tseti.

6 Nu'mu ar tsi Hmu Hesu bi 'ñenö:

—'Yohu nö'ö bi mönga ar ts'onzaya.

7 Xi Jö, hage hinda 'yot'wa ar ts'ut'wi nu'u togo xi hwahni, gehyu parxui apabi. Hage hinge ngut'a da mats'i.

8 Di xi'ahu hö, dama da 'yot'wa ar ts'ut'wi. Ha nu xta penga Nö'ö Togo ba e bi Njö'i, hage da dinga n'a togo di ñ'emüi.

Ár 'bede n'ar denga'bepate ne n'ar njotbojö

9 Ar Hesu bi mönga man'ar 'bede, mi xipa nu'u mi beñ'u ma ya hogajö'i ne himi numañho yá ñ'ohu. Bi 'ñemba njawa:

10 —Yoho ya ñ'ohö bi ma ba apa Jö har dönganijö, n'a mar denga'bepate, ha nö'ö man'a mar njotbojö.

11 Nu ar denga'bepate mi 'bai mi apase Jö, ne mi enö njawa: Ma tsi Dada'i, di jamödi ngetho nuga hindi ñhe'be nu ma'ra ya jö'i, ya bë, ya ts'om'ui, ya zinga 'behñö, ne hindi hñöxkagi nunar njotbojö 'bahnu.

12 Nuga tat'a hñöto di bë yo'gi, ne di 'ra'a ár 'ret'a xeni ma nthöhö.

13 Ha nö'ö ar njotbojö mi 'bata yap'u, himi ne nda guxhmö ár da mhets'i. Xa mi et'a ár müi mi apa Jö, mi enö: Ma tsi Dada'i, hwëgagi, dar 'yot'ats'oki.

14 Jange bi 'ñenga ar Hesu:

—Di xi'ahü, nö'ö ar njotbojö bi zü ár mpumbate yá ts'oki, ne bi menga ár ngu mi nhu hinte ma ts'oki mi tu. Ha nunar dënga'bepate himbi zü ar mpumbate. Ngetho nö'ö togo da ñ'exase, ma da m'etwa ár tsä. Ha nö'ö togo hinda ñ'ets'i, m'ëfa da t'e'spa ár nsu.

Ar Hesu bi jöpa ya tsi bötsi
(Mt. 19:13-15; Mr. 10:13-16)

15 Ba ts'impa ya tsi bötsi ar Hesu nda hñu'spa yá 'ye ne nda jöpabi'u. Ha nu mi hyanda yá maxte, bi zui nu'u togo mi tsihi.

16 Ha nunar Hesu bi mat'a ya bötsi nda wat'i, ne bi 'ñenö:

—Hyëhü ya tsi bötsi da e da zükagi, yo gi hökwabihi. Ngetho gatho nu'u 'bü hár ts'ut'wi Jö, ñhëhwi n'ar tsi bötsi.

17 Xa majöni di xi'ahü, nö'ö togo hinda hñömba ár ts'ut'wi Jö ngu n'ar tsi bötsi, hinda ma da yutnu.

N'ar ñ'ohö xa mi the yá ñho bi ñöwi ar Hesu
(Mt. 19:16-30; Mr. 10:17-31)

18 N'ar ndö bi 'yambabi ar Hesu, ne bi 'ñembabi:

—Hoga Utate, te ga pëfi ne da t'aka ar te hiñham'u da göts'i.

19 Ha nu ar Hesu bi 'ñembabi:

—Yo'ö gi engagi dar hogajö'i. Hönse Jö go ar hogajö'i'ö.

20 Gi pötwa yá 'bepate Jö: Yo gi tsimba ár nthöti ri ñ'ohü, yo gi ñhote, yo gi mpë, yo gi juxa ya nhemhñö, 'ñe'spa ár nsu ri dada ne ri nönö.

21 Nö'ö ar ñ'ohö bi 'ñenö:

—Gatho xta otyü ndi bötsitho.

22 Ha nu mi 'yo ar Hesu njap'u, bi 'ñembabi:

—'Beta n'a te gi pëfi. Di ma ba pa gatho nö'ö gi pëts'i, ne hyembabi ya hyoya. Njap'u gi pë'sa ri ñhonu mañö mhets'i. Ne ba e gi tängagi.

23 Nú'mü mi 'yo njap'u nö'ö ar ndö'ö, xa bi du ár müi, ngetho mi the nzeyë yá ñho.

24 Nu mi hyanda ar Hesu xa xki du ár müi, bi 'ñenö:

—Xa xi ñhembabi da yut'a hár ts'ut'wi Jö n'ar jö'i hinte k'at'i.

25 Xi ñhembabi da tho n'ar döta meti hár gu n'ar 'yomhni, ha töte ár ñhembabi da yut'a n'a hinte k'at'i hár ts'ut'wi Jö.

26 Ha nu'u togo bi 'yode mi mönga njap'u, bi 'ñenö:

—Nu'mü njap'u, togo da za da mpohö 'mü.

27 Nu ar Hesu bi 'ñembabi:

—Nö'ö hingi tsä da 'yot'a ya jö'i, Jö hinter ñhembabi da 'yot'ö.

28 Ar Pedro bi 'ñembabi:

—Nuje xta tsohe gatho nö'ö ndi pë'shmöhe ne xta teñ'ahe.

29 Nu'mú ar Hesu bi 'ñembabi:

—Xa majöni di xi'ahú, nö'ö togo xi zop'u ár ngu, ár dada, ár nönö, ár ku, ár 'behñö, wa yá bötsi, ngetho xi hñömba ár ts'ut'wi Jö,

30 ma da thu'spabi ár nzeye nö'ö da hñöngwa nuya payu, ne m'e'fa ma da hñönga ar te hiñham'u da göts'i.

Ar Hesu bi mengi bi mö ma nda tho

(Mt. 20:17-19; Mr. 10:32-34)

31 Ar Hesu bi 'weka n'amp'u nu'u 'ret'amayoho yá maxte, ne bi 'ñembabi:

—Nupya gar möhö Herusalen, habu ma da tho gatho ngu xi 'yot'a yá m'ehni Jö, bi möñ'u te gatho nda t'ot'wa Nö'ö Togo ba e bi Njö'i.

32 Ma da t'ent'wa yá 'ye ya jö'i nu'u hingyá xodyo. Ha nu'u ma da zani, te gatho da thots'e, ne ma da ts'ots'i.

33 Xa ma da n'wet'i, nep'u da tho. Ne ár hñupa ma da mengi da nte man'agi.

34 Ha nuyá maxte himi tso yá mfeni nö'ö mi xipa ar Hesu, ne himi tsá nda bö'u te ndi bönga nö'ö mi möñ'ö.

N'ar goda me Heriko bi tsá bi hyandi

(Mt. 20:29-34; Mr. 10:46-52)

35 Nu mi zonga ar Hesu hár ñut'i ar hnini Heriko, ka bi nthewinu n'ar tsi goda mi huhnu har 'ñu, mi peti.

36 Ha nu mi 'yode mi thohnu nzeye ya jö'i, bi ñ'ani teme mi thohnu.

37 Ne bi nsipabi mi thohnu ar Hesu me Nasare.

38 Bi mafi nts'edi ne bi 'ñenö:

—Nu'ge Hesu, ár T'u'i ar ndö Dabi, pe'ska ar nhwëki.

39 Nuya jö'i mi 'bet'o mi tsui, ne mi xipabi nda ñhe. Ha nö'ö xa mi umba ár mu'i mi mafi mi enö:

—Ár T'u'i ar Dabi, hwëgagi.

40 Nu'mú ar Hesu bi m'ai, ne bi mehna togo nda tsihi. Mi zonga habu mi 'ba'ö, bi 'yani,

41 ne bi 'ñembabi:

—Te gi ne ga ja'a'i.

Ha nu ar goda bi dödi:

—Ma tsi Hmu'i, di ne da xo ma da.

42 Ne ar Hesu bi 'ñembabi:

—Nupya dá njap'u ngu gi ne. Ga ñ'emui, jange xka hñöni.

43 Nu'mú ar goda bi za bi hyandi, ne bi denga ar Hesu, mi umba njamödi Jö. Ne gatho nu'u ya jö'i bi hyandi, mi nsunda Jö n'ehe.

¹ Nu mi zonga ar Hesu har hnini Heriko, bi thota madeda ar hnini.

² Ka mi 'buhnu n'ar ñ'ohò hinte mi k'at'i, már ndö ya n jotbojö.

³ Xa mi ne nda hyanda ar Hesu, ne himi tsá, ngetho xki got'atho nzeyé ya jö'i, ne nö'ö himar ñhets'i.

⁴ Jange bi m'et'o, ne bi boxa ha n'ar za habu ma nda tho ar Hesu, ne njap'u nda tsá nda hyandi.

⁵ Nu mi thop'u ar Hesu habu mi toge, bi noṣ'te ne bi 'ñembabi: —Sakeo, ngut'a ba köi, ngetho mahyoni ga oxa ar pania ha ri ngu.

⁶ Nö'ö dama bi göi, ne xa mi johya bi zixa ar Hesu hár ngu.

⁷ Nuya jö'i mi hyandi xa bi nthente, mi nöñ'u ar Hesu xki yut'a hár ngu n'ar ts'okte.

⁸ Nunar Sakeo bi m'ai, ne bi 'ñemba ar Hesu:

—Ma tsi Hmu'i, ma ga hembra ya hyoya made nuya ñho di pets'i, ha nu'mu togo xta pëpa n'a, ga ko'spa goho.

⁹ Ha nu ar Hesu bi 'ñenö:

—Ár pania xi zò ar mpohò har ngunu, ngetho nunu ár manga'бето ar Abra n'ehe.

¹⁰ Nö'ö Togo bi Njö'i, ba e da hyoni ne da pohò nu'u togo xi m'edi.

Ár 'bede 'ret'a ya bojö

¹¹ Ya jö'i mi oxa nö'ö mi mönga ar Hesu. Ne nö'ö bi xipa n'ar 'bede, ngetho 'butho nda zonga Herusalen, ne nuya jö'i mi hu yá muí ma nda nheki n'agitho ár ts'ut'wi Jö.

¹² Jange ar Hesu bi 'ñembabi:

—Mi 'bu n'ar ñ'ohò már mëni n'ar ndö. Bi ma ha n'ar hai yap'u, ma nda t'ets'i ngu ar ndö hár haise, ne m'efa nda pengi.

¹³ Ha m'et'o, bi zohna 'ret'a yá 'bego, bi umba n'ar bojö. 'Rangutho bi umbabi, ne bi 'ñembabi'u: Jafu da mpe da xu nö'ö ar bojö xta 'ra'ahu, ne gi 'raju xka pengi. Ne bi gu ar 'ñu bi ma'ö.

¹⁴ Ha nuya mengunu xa mi utsa, ne bi mehna 'ra togo nda deni, ma nda mö njawa: Hindi nehe ngu ma ndöhenü.

¹⁵ Mödi njap'u, bi t'ets'i ngu ar ndö. Ne mba penga ár hai, bi zohna gatho nu'u xki umbabi ar bojö, mi ne nda bödi hangu xki dö n'a ngu n'a.

¹⁶ M'et'o ba e n'a, ne bi 'ñenö: Ma ndö'i, nuri bojö ga 'rakagi, da japi bi xu ma 'ret'a ár nzeyé.

¹⁷ Xa bi njohya ar ndö, ne bi 'ñembabi: Di za nö'ö xka pëfi. Xka japi bi xu nö'ö tsi tui da 'ra'i. Ma ga ex'a'i gi ndö 'ret'a ya hnini.

¹⁸ Ba ep'u man'ar 'bego, ne bi 'ñembabi: Ma ndö'i, nuri bojö ga 'rakagi, da japi bi döhö ma kut'a ár nzeyé.

19 Nu'mú ar ndö bi 'ñembabi: Nu'ge n'ehe, ma ga ex'a'i gi ndö kut'a ya hnini.

20 Ne bi zo man'a nu'u ya 'ret'a xki t'umbabi ar bojö, ne bi 'ñenö: Ma ndö'i, xta höñ'a ri bojö, hont'a da paşa ha n'ar nthu'mxi.

21 Da tsu da mbo ri kwe, ngetho hingi pe'sa ar hwëki. Gi hönga nö'ö hingi töhö, ne gi xofo nö'ö hingi pot'i.

22 Nu'mú ar ndö bi 'ñembabi: Ts'o'bego, nuna xka mö, bi ts'ok'a'i. Nu'mu ngi pödi hiñ'otho ma nhwëki, di hönga nö'ö hinxta töhö, ne di xo nö'ö hinxta pot'i,

23 yo'ö hinga tsokwa ma bojö ya njwatbojö 'mu, ne nú'mu nga pengi, nda njoska ma bojö ne yá nthöhö.

24 Nep'u bi 'ñembabi nu ma'ra yá 'bego mi 'buhnu: Hñömfu ar bojö, ne umbabihu nö'ö togo bi dö ma 'ret'a.

25 Nu'mú nu'u bi 'ñembabi: Ma tsi ndö'ahe, nö'ö ya pe'sa 'ret'a ya bojö.

26 Ha nunar ndö bi dödi ne bi 'ñenö: Di xi'ahu, nu'u togo pe'sa nzeye, da t'umbabi. Ha nu'u togo pe'sa tx'utho, da thömbabi.

27 Ha nuya ma ñ'u ni himi ne nda nugagi ngu yá ndö'u, ba tsihuwa ga handi gi hyohu.

Ar Hesu bi yut'a Herusalen ngu n'ar ndö mi tho'mi

(Mt. 21:1-11; Mr. 11:1-11; Jn. 12:12-19)

28 Nu mi wadi bi mönga njap'u, bi gu ar 'ñu mi 'bet'o ndi boxa Herusalen.

29 Nú'mu mi zonga get'u ar hnini Betfage ne ar hnini Betania kuxa har t'ohö Njömdöni, bi mehna yoho yá maxte,

30 ne bi 'ñembabi:

—Di möhu har t'ulo hnini gi hanthu 'buhnu, ne nu xki tsoñhu, ma gi tiñhu n'ar tsi n'oge di thötnu, hinto xi ntoge. Gi xothu ne gi tsihu injawa.

31 Nu'mu togo da 'yañ'ahu yo'ö gi xothu, gi 'ñembabihu: Ar tsi Hmu honi.

32 Nu'mú nuya yoho yá maxte bi ma ne bi dini ngu xki xipabi'ö.

33 Ka mi xot'a ar n'oge, ba ep'u nu'u togo yá meti, ne bi 'ñembabi'u:

—Yo'ö gi xothu.

34 Nuyu bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Ar tsi Hmu honi.

35 Ne ba tsimpabi ar Hesu, bi gö'spa yá pat'i, ne bi ntoge.

36 Xoge har 'ñu habu mi thogi, ya jö'i mi xi'mbabi yá pat'i.

37 Ne nu mi donts'a har t'ohö Njömdöni nda göi, gatho nu'u mi teni bi ndui bi mafi mi johya'u. Ne mi nsunda Jö mi handa gatho nö'ö xki 'yot'a ar Hesu.

38 Ne mi eñ'u:

—Njöpa ar Ndö xpa e pöta Jö. Xa enda ár m'úi Jö, ne xa nsunda núnu mhets'i.

³⁹ Nu'mú nuya denga'be pate mi panu n'ehe, bi 'ñembabi ar Hesu:

—Utate, hñökwabi nuyú teñ'a'i hinda mafi.

⁴⁰ Nu'mú ar Hesu bi döt wabi:

—Di xi'ahú, nu'mú da ñheyú, ya do da mafi.

⁴¹ Nu mi zonga get'u ar hnini Herusalen, mi hyandi, xa bi hwëki ne bi nzoni.

⁴² Ne bi 'ñenö:

—Nu'mú xi zohmö ri muíhu togo tsá da 'ra'ahú ar hogam'úi. Nö'ö bi zohö ngi pöhmöhu, ne hinxi za xka hyanthu, ngetho xi njot'a ri dahú.

⁴³ Ma da zo ya pa ñ'utho, ngetho ri ñ'uníhu ma da ehe, xa da go'athohú gatho ar nthet'i, ne hinda tsá gi poñhu, xa ma da tsis'ahú.

⁴⁴ Ma da thext'a ri jödohú, hinda go n'ar do mañör midowi. Ma da tho'a gatho ri jö'ihu 'bu har hnini, ngetho hinga ne ga hñöñhu ar mpohö xpa peñ'ahú Jö.

Ar Hesu bi paxt'a ar dönganijö

(Mt. 21:12-17; Mr. 11:15-19; Jn. 2:13-22)

⁴⁵ Nep'u ar Hesu bi yut'a hár thi ar dönganijö, ne bi ndui bi 'yenga gatho nu'u mi mpa ne mi ntai.

⁴⁶ Ne bi 'ñembabi:

—Enga hár T'ofö Jö: Ma ngu, ar ngu mhat'ajö. Ha nu'ahu xka jafu ngu n'ar oki habu ñ'önga ya bë.

⁴⁷ Hyax'mú ar Hesu mi uta ya jö'i har nijö. Ha nuya ndömöjö, nuya böt'ofö, ne ya ndöxodyo, mi honi hanja nda hyo.

⁴⁸ Ha himi tini handa japi, ngetho gatho ya jö'i xa mi oxá nö'ö mi möñ'ö.

20

Ar Hesu togo mi hömpa ár ts'edi

(Mt. 21:3-27; Mr. 11:27-33)

¹ N'ar pa ar Hesu mi 'bu har dönganijö mi uta ya jö'i, ne mi xipa ar hoga mhö. N'a mbi zöta ya ndömöjö, ya böt'ofö, ne ya dönziandö.

² Ne bi 'ñembabi'u:

—Di ne gi xije, togo xpa peñ'a'i gi 'yot'a nuya te gi pefi, ne togo xi 'ra'a ar ts'edi.

³ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Nuga ma ga añ'ahú n'ar nt'ani n'ehe. Di ne gi thöhu:

⁴ Togo xki mehna ar Xuwa mi xixthe. Hage Jö, wa ya jö'i.

⁵ Nu'mú nu'u bi ndui bi ñ'ani n'a ngu n'a, ne mi eñ'u:

—Te ga thöhüpya. Nu'mü ga emfü Jö ba pēhni, ma da 'ñengagihü: Yo'ö hinga jamfihü.

⁶ Ha nu'mü ga emfü ba pēhna ya jö'i, da mbo yá kweyü, ne da hyoju nk'ahni, ngetho beñ'u ar Xuwa xi mehna Jö.

⁷ Nu'u bi dödi himi pödi togo xki mehni.

⁸ Jange ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Njap'u nuga, hinga xi'ahü n'ehe togo xi 'raka ar ts'edi ga ot'a nö'ö di pēfi.

Ár 'bede ya ts'oñhandi

(Mt. 21:33-44; Mr. 12:1-11)

⁹ Nep'u ar Hesu bi dü'mi bi xipa ya jö'i n'ar 'bede, ne bi 'ñembabi:

—Mi 'bü n'ar ñ'ohö bi 'ñet'a n'ar hwöhi'obxi. Bi umba ñhandi 'ra ya jö'i, ne bi ma yap'u nzeýe ya pa.

¹⁰ Nu mi zo ar sofo, bi mehna n'ár 'bego ma nda nu ya ñhandi, ne nda 'yapa nö'ö ndi 'ñepabi'ö. Ha nuya ñhandi bi gü ar 'bego bi meí, ne bi kots'i, hõse yá 'ye bi hñöts'i.

¹¹ Ha nö'ö togo már meí ar hwöhi, bi mengi bi mehna man'ar 'bego. Nö'ö n'ehe bi mfei, bi ts'ani, ne bi njui hinte bi t'ent'wa hár 'ye.

¹² Nep'u bi mehna man'a. Ha nuya ñhandi bi gü bi fenza, ne xa bi zení, ne bi gui bi ma.

¹³ Nep'u nö'ö togo már meí ar hwöhi bi bense hár mfeni, ne bi 'ñenö: Xipyá, te ga pepya. Ma ga pēhna ma hmöka t'u. Xömhö xta hyant'u, da numansu.

¹⁴ Ha nuya ts'oñhandi, mi hyandi bi zo ár t'u nö'ö togo már meí ar hwöhi, bi 'ñeñ'u: Gehnü togo ma da gohwi yá hai ár dada. Ma ga hohü ne ga tsömfü yá hai.

¹⁵ Jange nu'u bi gümpa ár t'u, bi güka har hwöhi, ne bi hyo.

Nu'mü ar Hesu bi 'yambabi ya jö'i, ne bi 'ñembi:

—Xi nö'ö togo már meí ar hwöhi, tema gi beñhü da japa nuya ts'oñhandi.

¹⁶ Ma da e da hyo gatho'u, ne da umba ár hwöhi ma'ra ya ñhandi.

Nu mi 'yo njap'u ya jö'i, bi 'ñeñ'u:

—Hinda ne Jö ga njahüp'u.

¹⁷ Nu'mü ar Hesu bi hyant'u, ne bi 'ñembabi:

—Tema di bõnga nö'ö huxa hár T'ofö Jö, habü enö njawa:

Nö'ö ar do bi 'yemp'uhmö ya guxjodo,

nupya gehnü ar müdido xi nju'spa ár nijö Jö.

¹⁸ Nö'ö togo da ntöxkwi nö'ö ar do'ö, da 'waka yá ndo'yo. Ha nö'ö togo da ze'mi, da künt'i.

Ar Hesu bi nõnga ar bojö jot'a ya ndö

(Mt. 21:45-46; 22:15-22; Mr. 12:12-17)

19 Ya ndömöjō ne ya böt'ofō xa mi nehmō ge'mu nda gu ar Hesu, ngetho bi tsot'wa yá muī nunar 'bede xki 'yembabi'u. Mödi mi tsu nda mbō yá kwē ya jō'i.

20 Jange bi mehna 'ra ya 'ñöxte nu'u mi ot'a ngu ya hogajō'i, xömhö nda 'yō ar Hesu nda ñömañ'u, ne nda dini te nda hyots'e, ne nda 'yent'wa ár 'yē ar ts'ut'wi.

21 Nuya 'ñöxteyu bi 'yot'wa n'ar nt'ani, ne bi 'ñembabi:

—Ma tsi Utate'ihe, di pöhe gi mö ne gi uta nö'ö xiñho, ne hingi hwahna togo gi ot'wa ar ñho, ngetho gi utkagihe ár 'ñu Jō majōni.

22 Di ne gi xikagihe, hage xiñho ga juthe ar bojō jot'a ar Sesar, wa hin'ö.

23 Nunar Hesu bi böt'watho yá ts'omfeni'u, ne bi 'ñembabi:

—Yo'ö gi ne gi hyaju.

24 Utju n'ar bojō. Togo ár meti ar hmi huxkwa ne nö'ö te mö.

Bi dö'u ne bi 'ñembabi:

—Ár hmi ar ndö Sesar.

25 Nu'mu ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Umfu ar Sesar nö'ö ár meti'ö, ne umfu Jō nö'ö ár meti'ö n'ehe.

26 Ne hinte bi za bi dimp'u te nda hyots'e nö'ö mi möñ'ö ha yá nthandi ya jō'i. Go bi 'yose'u nö'ö bi dödi, ne hinte bi za te bi möñ'u.

Ya dengamöjō bi ñ'ani ar menga nte

(Mt. 22:23-33; Mr. 12:18-27)

27 M'efa mi zo 'ra ya dengamöjō nu'u hingi ñ'emui da mengi da nte nu'u xi du. Ne bi 'yambabi'u,

28 bi 'ñenö:

—Utate, ar Moise bi zogagihu har t'ofō, nu'mu n'ar ñ'ohō da du ne da zop'u ár 'behñö hinte bi dinga ar bötsi, ár jödöp'u'ö da nthötwi ar 'ranxu, ne da gu'spa ár thuhu ár jödö man'agi.

29 Gi nuhmö, mi 'bu yoto ya ñ'ohō mi njödö. Nunar 'bet'o bi nthöti, ne bi du hinte bi zo ar bötsi.

30 Ne nunár jödö mi ntongwi bi mengi bi nthötwi ar 'ranxu. Bi du'ö n'ehe, ne hinte bi zokwa ar bötsi.

31 Bi nthötwi ár hñu n'ehe, ne bi njap'u gatho yoto, hinte bi zokwa ar bötsi.

32 Ar ngöts'i bi du ar 'behñö n'ehe.

33 Jange xi xta mengi da nte, togo ár 'behñönū mhets'i 'mu. Ngetho gatho yoto ya jödö bi nthötwi.

34 Nep'u ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Nuwa har ximhai ya jō'i nthöti ne nt'adi.

35 Ha nu xta mengi da nte'u, ne xta m'uhnu mhets'i nu'u di 'ñepi da m'uhnu, hinda ma da t'adi, ne hinda ma da nthöti.

36 Ngetho hinda tsā da mengi da du. Ma da ñhehwi ya enxe, ne yá bötsi Jō gatho nu'u xi mengi xi nte.

³⁷ Ha nu'mu gi ne gi pöhu ar menga nte, gese ar Moise bi udi har T'ofu, ma da mengi da nte nu'u xi du. Nu habu nonga ar 'minza mi zo, ka bi nomp'utho: Gehnu ár Jö ar Abra, ar Isa, ne ar Hakob.

³⁸ Ngetho Jö, ár Jö nu'u te, hinge nu'u xi du. Hár nthandi'ö, gathu ya jö'i ja yá te.

³⁹ Nep'u 'ra ya böt'ofu bi 'ñembabi:

—Utate, majöni nö'ö xka mö.

⁴⁰ Ne bi ntsaya hinte bi ne te bi 'yambabi.

Yo'ö mhö ar Kristo ár t'u ar Dabi

(Mt. 22:41-46; Mr. 12:35-37)

⁴¹ Ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Hanja t'enö ar Kristo ár t'u ar Dabi.

⁴² Ne ar Dabi ense njawa hár T'ofu Jö ha ya Dönga Nsadi: Jö ar Dada bi 'ñemba ma tsi Hmu:

Hñu ha ma ñ'ei ga huxkwi,

⁴³ to'mi ga tsiñ'a nuya ri ñ'uni ga tsep'a ha ri wa.

⁴⁴ Nu'mu ar Dabi embabi ár Hmu, hanja ár t'u 'mu.

Ar Hesu bi nomba yá ts'o'befi ya böt'ofu

(Mt. 23:1-36; Mr. 12:38-40; Lk. 11:37-54)

⁴⁵ Nu mi oxta gathu ya jö'i, ar Hesu bi xipa yá maxte njawa:

⁴⁶ —Jamasuhu hinda ka'ahu ya böt'ofu. Xa ne da ñ'o ko yá he xi ma jut'atho, honi da t'e'spa yá nsu. Ne xa ne da zengwabi ya jö'i di 'benga nt'ek'ei nú'mu 'yo ha ya tai. Ne xa ne da hñuxa ha ya 'bet'o nthuts'i ha ya nijö ne ha ya ñhuni.

⁴⁷ Ne tekwa yá ngu ya tsi 'ranxu, ne xa ot'a 'ra ya nsadi ra ma, honi da go'mahmö. Nuyü xa ma da hñönga n'a ra döta mfei.

21

Ár m'oñho ar tsi hyoya 'ranxu

(Mr. 12:41-44)

¹ Ar Hesu mi handa gathu nu'u hinte mi k'at'i, mi ut'a yá bojö hár nt'utm'oñho ar nijö.

² Ne bi hyanda n'ar tsi 'ranxu, xa mi hyoya, bi 'yentnu yoho ya tsi bojö.

³ Ne ar Hesu bi 'ñenö:

—Xa majöni di xi'ahu, nunar tsi hyoya 'ranxu xi unga nzeye, töta gathu nu ma'ra.

⁴ Ngetho gathu nu ma'ra xi 'yut'a hár nt'utm'oñho Jö nö'ö pongwathobi. Ha nunu, mödi mi hyoya, bi unga gathu nö'ö mi pe'shmö nda zi.

Ar Hesu bi mö nda nhwata ar dönganijö

(Mt. 24:1-2; Mr. 13:1-2)

⁵ 'Ra nu'u mi 'buhnu mi mpede mi noñ'u ar dönganijö. Mi möñ'u mi nheki nzatho ya hoga do xki thoki, ne xa xki thutnu nu'u tema xki t'uni ngu ya m'oñho. Nep'u ar Hesu bi 'ñembabi'u:

⁶ —Gatho nö'ö te gi hanthu, ma da zo ar pa da thext'i, ne hinda ma da go n'ar do mañö ár midowi.

Ya nt'udi di 'bet'o, ne ka da e ar ngöts'i

(Mt. 24:3-28; Mr. 13:3-23)

⁷ Nep'u nuyá mæxte bi 'yani ne bi 'ñembabi:

—Ma tsi Utate'ihe, ham'u da tho nö'ö xka mö. Tema nt'udi ma da nheki ne da födi 'bap'utho da tho gathoyu.

⁸ Nu'mú ar Hesu bi 'ñenö:

—Jamasuhu, yo ma gi ñhehu togo da ka'ahu. Ngetho ma da ep'u nzeye togo da gumka ma thuhu, ne da 'ñeñ'u: Nuga go dar Kristo. Ne da 'ñenö n'ehe: Xi zo ar pa ma da mhunts'a xoge. Yo ma gi teñhu.

⁹ Ne nu xki 'yohu hagatho di ja ya tuhni, ne habu gatho ya jö'i di toxa ya ts'ut'wi, yo gi ntsuhu. Ngetho m'et'o mahyoni da tho gathoyu, mödi hinda dama göxta ar ximhai.

¹⁰ Ne bi 'ñembabi n'ehe:

—Nuya hnini ma da ntunkwi yá mihniniwi, ha nuya ndö da ntunkwi yá mindöwi.

¹¹ Ne xa ma da nja ya nhwöni di nts'edi, ne hagatho xa ma da nja ar thuhu ne ya textehñeni. Ha nu mañö mhets'i, ma da nheki 'ra ya döta nt'udi nu'u xa ma da japi da bit'a ya jö'i.

¹² Ma da tho gatho nö'ö di xi'ahu. Ha m'et'o ma da t'utsa'ihu, ma da ts'ix'ahu da m'ap'ahu ha yá nijö, ne da jo'ahu har fadi. Ma da ts'ix'ahu ha ya ndö ne ha ya ts'ut'wi ngetho gi tengagihu.

¹³ Ne ka da tsa gi dahunu majöni xka pökagihu.

¹⁴ Umba ri muihu hingi beñhu hanja gi thöthwu ya ts'ut'wi gi ñonga ri tehu.

¹⁵ Ngetho nuga go ma ga 'ra'ahu nö'ö tema gi möñhu ne ar mfödi. Njap'u nuya ri ñ'unihu hinda za te da döt'ahu, ne hinda za da dö'ahu.

¹⁶ Nuri dadasehu, ri kuhu, ri mēnihu, ne ri mpöhu, go ma da da'ahu, ne 'ra ma da thök'a ri tehu.

¹⁷ Ne gatho ya jö'i ma da utsalihu ngetho gi jamfigihu.

¹⁸ Mödi njap'u, hinda ma da m'e n'ase ri xtöhu, gatho da gotho.

¹⁹ Ne nu'mu gi tsethu gatho nö'ö da t'ot'ahu, ma gi tsuhu ar te hiñham'u da göts'i.

²⁰ Nu xki hyanthu ár nthet'i ar hnini Herusalen di ñuxa ya ndogu, pöhu, bi zo ar pa da nhwati.

21 Gatho nu'u di 'bu har hai Nhudea, dá nixt'i ma da ñ'önga ha ya t'ohö. Nu'u togo di 'bu mbo har hnini Herusalen, dama da boni. Ha nu'u togo di 'yo har 'batha, yo ma da mengi da yut'i.

22 Ngetho nuya pa'u ma da nheki ár kwe Jö, ne ma da tho gatho ngu mönga hár T'ofö Jö.

23 Hwëkate nu'u ya 'behñö di ñ'u, ne nu'u di tsuta yá bötsi nuya pa'u. Ngetho xa ma da nja n'ar döta ugi ha nunar hainu, ne ma da thi'sa ár kwe Jö ha nunar hnininu.

24 Ngetho ma da tho ndojwai 'ra, ha ma'ra ma da ts'ixa yap'u da nxanga ha ya hai. Ne nuya nzohö jö'i ma da ndö har hnini Herusalen. Ma da njap'u gatho ya pa da umba ar seki Jö.

Ár ño'gi ñ'ehe Nö'ö Togo ba e bi Njö'i
(Mt. 24:29-35, 42-44; Mr. 13:24-37)

25 Nuya pa'u ma da nheki ya nt'udi har hyadi, har zönö ne ha ya tsö. Ne gatho ya jö'i xoge har ximhai xa di ntsu, ne hindi pödi te da beni nu xta hida ar döta ñhönthe xa di mpunts'i.

26 Ha nuya jö'i ma da k'at'a yá ts'edi xa di ntsu, ne di ndö'mtho te da thokwa har ximhai, ngetho nuya ts'edi janu mhets'i ma da nhwöt'i.

27 Ne gatho ma da hyanda Nö'ö Togo ba e bi Njö'i xta pengi, di e har gui di 'ñu ár döta ts'edi ne ár döta nsunda.

28 Nu xki hyanthu da ndui da nheki nö'ö di xi'ahu, yo gi ntsuhu. Juxa ri dahü mhets'i, ngetho 'bap'utho da zo togo ma da ñöñ'ahu.

29 Ne bi xipabi'u n'ar 'bede, bi 'ñenö:

—Hyanthu ár 'bai ar iuxi ne ma'ra ya za.

30 Nu xta ndui da k'onts'a yá xi, gi pöhu xi 'ñep'utho ar pahyadi.

31 Njap'u n'ehe, nu xki hyanthu da thogi ngu xta xi'ahu, pöhu xi 'ñep'utho ár ts'ut'wi Jö.

32 Xa majöni di xi'ahu, hinda ma da theta nuya jö'i 'bu nuya payu, ne xi wadi xi tho gatho nuya thogiyu.

33 Mödi da m'edi mhets'i ne ar ximhai, nuya mhö xta mö hinda ma da m'edi.

34 Ntsuñhu, yo gi ñhehu da me ri mfenihu har ts'o'yo, har nti, ne ha ya 'befi jawa har ximhai, yo ma da zu'ahu nunar pa hinge ngi to'mhu.

35 Ngetho ma da njap'u gatho nu'u 'bu hár nxidi ar ximhai, xta dani da zo ar pa, njangu n'ár xögu ar nthöhi bi thuts'i, himi to'mi.

36 Jange ndö'mhu hyax'mu, ne xa gi 'yafu Jö da tsä gi k'onthu gatho nuya thogi xi 'ñep'u, ne njap'u da za da nhu'ahu xiñho hár nthandi Nö'ö Togo ba e bi Njö'i.

37 Ar Hesu mi uta ya jö'i har dönganijö 'bu mpa, ha nu'mu xui mi pa har t'ohö Njömdöni.

38 Ne gatho ya jö'i hyax'mu mi e n'itho har dönganijö, mi oxa nö'o mi möñ'ö.

22

*Ya ndöxodyo bi nkohi hanja nda hyo ar Hesu
(Mt. 26:1-5, 14-16; Mr. 14:1-2, 10-11; Jn. 11:45-53)*

1 Ma nda dat'a ar dango mbaxjwa nú'mu mi ts'i ar thuhme himi jots'i.

2 Ya ndömöjö ne ya böt'ofö mi hongha hanja nda hyo ar Hesu, ne himi pödi hanja nda gu, ngetho mi tsu ya jö'i.

3 Nep'u ar ts'ondöhi bi yut'a hár mfeni ar Huda, nö'o mi t'embabi ar Iskariote, n'a nu'u 'ret'amayoho yá maxte ar Hesu.

4 Ne bi ma ba k'ö'sa ya ndömöjö ne yá ndö ya sunijö, ma ba ñöwi hanja nda za nda datwa ar Hesu ha yá 'ye'u.

5 Nu'u xa bi njohya, ne bi nkohi nda umba ar bojö.

6 Ha nunar Huda mi hongha hanja nda tsa nda datwa ar Hesu ha yá 'ye'u, ne mi hwahna ha'mu hindi njo'o nze ya jö'i habu mi 'bu'ö.

*Ár t'oxi ar tsi Hmu
(Mt. 26:17-29; Mr. 14:12-25; Jn. 13:21-30; 1 Co. 11:23-26)*

7 Bi dat'a ar dango nú'mu mi ts'i ar thuhme hinxki jots'i, ge'mu mi mahyoni nda tho ngu n'ar m'oñho ar ndöni mbaxjwa.

8 Nu'mú ar Hesu bi mehna ar Pedro ne ar Xuwa, ne bi 'ñembabi'u:

—'Bet'o di möhu ba hyoju ar t'oxi mbaxjwa ga tsihu.

9 Ne nu'u bi ñ'ani ne bi 'ñembabi:

—Habü gi ne ga hoje.

10 Ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Nú'mu xki kuthu har hnini, gi nthewihunu n'ar ñ'ohö di muxa n'ar xoni ar dehe. Teñhu habu di yut'ö.

11 Ne gi 'ñembabihu nö'o togo ár meti ar ngu: Ar Utate ba pehna ar nzengwa ga eñ'ahe njawa: Habu 'bu ar ngu di hoñhe ga tsi'be ar t'oxi mbaxjwa ma maxte.

12 Ne nö'o ma da ut'ahu n'ar döta ngu di to mañö, xi thoki xiñho, ne ka gi hojunu ar t'oxi mbaxjwa.

13 Mi ma'u, bi thogi gatho ngu xki xipa ar Hesu. Ne ka bi hyoknu ar t'oxi.

14 Ne nu mi hñu'u nda ñuni, ar Hesu bi hñuhwi yá maxte har mexa.

15 Ne bi 'ñembabi'u:

—Hangu xta to'mi ga tsiwihu mahyegi nunar t'oxinu mbaxjwa m'et'o, ne ka ga tho ar thogi.

16 Ngetho di xi'ahū, xta wadi da tho xoge nö'ö tema mi ne nda böni, ma ga pengi ga tsi man'agi hár ts'ut'wi Jö.

17 Nep'u bi gu n'ar t'eni, bi umba njamödi Jö, ne bi ñembabi'u:

—Hñöñhu, mfaxu tsihu n'ar tsi ntsiki n'a ngu n'a.

18 Ngetho di xi'ahū, hinga pengi ga tsipa ár t'afi ar 'bai'obxi nuya payu. Ma ga to'mi ga tsi man'agi xta e ár ts'ut'wi Jö.

19 M'efa bi gu n'ar thuhme, bi umba njamödi Jö, bi hek-wabi'u ne bi ñembabi:

—Gehnu ma ndo'yo ma ga uni di homp'a ri ñhohu. 'Yothu njanu gi bengagihu.

20 Mi wadi bi nt'oxi, bi jap'utho bi gu ar t'eni, ne bi ñembabi'u:

—Nunar t'afi'obxinu, pontho n'ar nt'udi nonga ar 'ra'yo nkohi, ma da gohi xta nhö'ma ma ji, di homp'a ri ñhohu.

21 Ha n'a gi huhuwa har mexa, ma gi dagagihu.

22 Majöni Nö'ö Togo ba e bi Njö'i, 'ba ar 'ñu da tho gatho ngu xi thu'spabi, ha hwékate nö'ö togo ma da da.

23 Nep'u nu'u yá maxte bi ndui bi ñ'anga n'a ngu n'a togo nda 'yot'a nunar ts'okinu.

Togo pe'sa ár nsu

24 Nuyá maxte mi ñ'ani n'a ngu n'a, mi ne nda bö'u togo mi töte ár nsu.

25 Nunar Hesu bi ñembabi'u:

—Ya ndö tsixa ya hnini me'ma nu ma'ra, ne nu'u pe'sa yá nsu nsipabi ot'a n'ar ñho.

26 Ha nu'ahū, yo gi njahup'u. Nö'ö togo di pe'sa ár nsu, mahyoni da nts'a'mi. Ha nö'ö togo di ja ár ts'edi, mahyoni da njangu n'ar 'bego.

27 Togo töte ár nsu. Hage nö'ö huxa har mexa, wa nö'ö togo pepabi. Hage hinga nö'ö huxa har mexa. Hö njap'u, mödi nuga di 'bukwa ngu n'a ri 'begogihu.

28 Ha nu'ahū hinxka hyegasegihu, xta thohwihu gatho ya thogi xta thoka.

29 Jange nuga ma ga 'ra'ahū ri nsuhu ngu ar ndö, ngu ma Dada xi 'rakagi.

30 Ma ga 'buhwihu ha ma ts'ut'wi, ga ñuñhu, ga tsithehu, ne ga ex'ahunu ha ri thuxandöhu, gi hñö'sfu majöni nu'u 'ret'amayoho yá m'ui ya me Israel.

Ar Hesu bi mö ma nda konga ar Pedro

(Mt. 26:31-35; Mr. 14:27-31; Jn. 13:36-38)

31 Ar tsi Hmu Hesu bi ñemba ar Simu Pedro:

—Simu, ar ts'ondöhi xpa adi da ja'ahū ngu ar t'ei nú'mu thoke.

³² Ha nuga xta apa Jö ma Dada hinda the ri ñ'emui. Ne nu xta mengi da xu ri jamfi man'agi, faxa nu'u ma'ra ri ku da zeta yá ñ'emui n'ehe.

³³ Ha nu ar Simu bi 'ñembabi:

—Ma tsi Hmu'i, nuga di 'bui ga teñ'a'i teme gatho gi thogi. Nu'mu har fadi, ga maga n'e. Ha nu'mu da tho'i, da thogagi n'ehe.

³⁴ Ha nu ar Hesu bi 'ñembabi'ö:

—Nuga di xi'a'i Pedro, nuna nxuinu, hindi mata ar boxi, ha nu'ge xka kongagi hñu'gi.

Ar nt'utbojö, ar 'beni ne ar jwai

³⁵ Ar Hesu bi 'yamba yá maxte, ne bi 'ñembabi:

—Nú'mu nda peñ'ahu, hinga hñöxu ar nt'utbojö, hinga hñöxu ri 'benihu, wa n'ar mponi ya thiza, hage te ga k'athu.

Nu'u bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hin'ö.

³⁶ Nep'u nö'ö bi 'ñembabi:

—Nupya hö di xi'ahu, nu'u togo pe'sa ar nt'utbojö, dá hñöts'i, ne dá hyoka ár 'beni. Ha nö'ö hinte hö ár jwai, dá ma ár pat'i da danga n'a.

³⁷ Ngetho nuga di xi'ahu, mahyoni ga tho ngu mönga ár T'ofö Jö, habu enö: Bi theta ya 'yot'ats'oki. Ngetho gatho nö'ö xi t'otkagi, mahyoni da thogi.

³⁸ Nu'mú bi 'ñeñ'u:

—Ma tsi Hmu'ihe, 'bukwa yoho ya jwai.

Nö'ö bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Di za, honse'u.

Ar Hesu bi 'yapa Jö ár Dada núnu Getsemani

(Mt. 26:36-46; Mr. 14:32-42)

³⁹ Nep'u ar Hesu bi boni bi ma har t'ohö Njömdöni ngu xki nzöi. Ne nuyá maxte bi deni.

⁴⁰ Ha nu mi zoñ'u, bi 'ñenö:

—'Yafu Jö gi tsethu ya thogi xta 'ñep'u.

⁴¹ Nep'u bi 'wege ngu ar yap'u tsonga n'ar nk'ahni, ne bi ndandihmö ba apa Jö ár Dada.

⁴² Ne mi enö:

—Ma Dada'i, nu'mu gi nehmö, da thota nunar t'eni xi 'ñep'u ne hinda zükagi. Mödi hindi ne gi 'yot'a ngu di nega, 'yot'a ngu gi nege.

⁴³ Ne núnu habu mi apa Jö, bi zohnu n'ar enxé xki 'ñe mhets'i mi umba ar ts'edi.

⁴⁴ Ha nu ar Hesu xa mi döta ár dumui, xa mi ent'a ar ts'edi mi apa Jö. Xa mi xanthe, ne nunar xanthe mi tu har hai, mi ñehwi n'ár döta tui ar ji.

⁴⁵ Nu mi wadi bi 'yapa Jö, ba penga habu xki zo yá maxte, ne bi diñ'u mi öhö, ngetho xki went'i mi tu yá mui.

46 Ne bi 'ñembabi'ü:

—Hanja xka öhu. Nanju ne 'yafu Jö gi tsethu ya thogi xta 'ñep'ü.

Ar Hesu bi nju

(Mt. 26:47-56; Mr. 14:43-50; Jn. 18:2-11)

47 Himi jwatho nda ñö ar Hesu, n'a mbi zota nzeye ya jö'i. Ne ar Huda, n'a nu'u 'ret'amayoho yá maxte, mi 'bet'o, ne dama bi wat'i bi zu'sa ar Hesu.

48 Har Hesu bi 'ñembabi:

—Huda, hage har ntsuts'inu gi da Nö'ö Togo ba e bi Njö'i.

49 Nuyá maxte mi ñ'owi ar Hesu, mi hyandi tema nda thogi, bi 'ñembabi:

—Ma tsi Hmu'ihe, ha gi ne ga juje ya jwai ga ñöñ'ahe.

50 N'a'u bi k'o'sa ar jwai, ne bi dakwa ár gu ñ'ei n'ár 'bego ar döngamöjö.

51 Nu'mú ar Hesu bi 'ñembabi'ü:

—Hyehup'ü, yo te gi jafu.

Ne bi hñuxa ár 'ye hár gu ar 'bego, ne bi othebi.

52 Nep'ü bi 'ñemba ya ndömöjö, ya ndö sunijö, ne ya dönziandö nu'u xki 'ñe nda zits'i:

—Hage dar bëga xka ehü gi mikagihü, gi höhü ya za ne ya ndojwai.

53 Hyax'mu ndi 'buhwihü har dönganijö, hinte ga jaju. Ha nupya hö, ja ri ts'ediü, ne ja ár ts'edi ar 'bexui.

Ar Pedro bi kongar ar Hesu

(Mt. 26:57-58, 69-75; Mr. 14:53-54, 66-72; Jn. 18:12-18, 25-27)

54 Nep'ü bi nju ar Hesu, ne bi ts'ixa hár ngu ar döngamöjö. Ha nu ar Pedro mi 'befa yap'ütho, mi teni.

55 Ne mi zonga hár ngu ar döngamöjö, xki t'u n'ar tsibi har thi, ka mi huhnu 'ra ya jö'i mi mpat'i, ne ar Pedro ka bi hñuhwinu'ü.

56 N'a mba ep'ütho n'ar nxutsi mi m'ego. Nu mi hyanda ar Pedro mi huhnu har tsibi, xa bi k'öt'i, ne bi 'ñenö:

—Nunar ñ'ohonu mi ñ'owi ar Hesu n'ehe.

57 Ha nö'ö bi nkoni, ne bi 'ñenö:

—Nönö, hindi pödi togo'ö.

58 Hingar ya'ö bi hyanda man'ar jö'i, ne bi 'ñembabi:

—Ha hingo ngi ñ'owi ar Hesu n'ehe.

Ha nu ar Pedro bi mengi bi nkoni, bi 'ñenö:

—Tata, hinge ndi ñ'o'bega'ö.

59 M'efa xki tho n'a tsi tui, man'a bi 'ñenö:

—Majöni nunar ñ'ohonu go mi ñ'owi ar Hesu, ngetho fötho ar me Ngalilea.

60 Ne ar Pedro bi 'ñenö:

—Tata, hindi pödi teme gi mö.

Himi jwata nda mönga njap'u, n'a mbi ma ar boxi.

⁶¹ Nu'mú bi 'bat'a ar tsi Hmu bi hyanda ar Pedro. Ha nu ar Pedro dama bi benga nö'ö xki xipabi m'et'o, nú'mu xki 'ñembabi: Hindi mata ar boxi, ha nu'ge ya xka kongagi hñu'gi.

⁶² Jange ar Pedro bi bonga nthi, xa bi hyu ár ñö bi nzoni.

Ar Hesu mi t'ot'wa ar thede ne mi mfei

(Mt. 26:67-68; Mr. 14:65)

⁶³ Nuya jö'i mi su ar Hesu, xa mi ot'wa ar thede, ne xa mi fei.

⁶⁴ Bi gu n'ar dutu bi dut'wa yá da, mi umba ya mpetgu, ne mi embabi'u:

—Xijexö, togo bi mep'a'i.

⁶⁵ Ne xa ra nts'otho nö'ö te mi xipabi'u, mi tsani.

Ar Hesu bi m'a'ma har mhunts'andö

(Mt. 26:59-66; Mr. 14:55-64; Jn. 18:19-24)

⁶⁶ Ár hyax'ö bi mhunts'a ya dönziandö, ya ndömöjö, ne ya böt'ofö, ne bi ts'ixa ar Hesu habu xki mhunts'u. Ka bi t'ambabinu, ne bi t'embabi:

⁶⁷ —Xije, ha go ge'e ar Kristo xi 'ñexa Jö.

Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Nu'mu ga xi'ahu go geke, hingi ñ'emugihu.

⁶⁸ Ha nu'mu ga ot'ahu ya nt'ani, hingi thöhu, ne hingi hyegagihu.

⁶⁹ Gi numhöhu nuya pa xi 'ñep'u, Nö'ö Togo ba e bi Njö'i ma da hñu hár ñ'ei Jö togo pe'sa gatho ar ts'edi.

⁷⁰ Nep'u gatho'u bi 'yambabi'ö, ne bi 'ñembabi:

—Nu'mú ha go ár T'u'i Jö.

Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Hö, njap'u ngu xka mönsehu.

⁷¹ Nu'mú bi 'ñeñ'u:

—Te ga jafu ma'ra te da hyots'e. Xta osehu nö'ö xi wadi xi mö.

23

Ar Hesu ba m'amba ar Pilato

(Mt. 27:1-2, 11-14; Mr. 15:1-5; Jn. 18:28-38)

¹ Dama bi nanga gatho nu'u mi 'bu har mhunts'i, bi gu ar Hesu bi zi'spa ar Pilato.

² Ne nunu te gatho bi ndui bi hyox'u, ne bi 'ñeñ'u:

—Xta tiñhe nunar ñ'ohönu mi 'yonu mi ts'okwa yá mfeni ya jö'i, ne mi ut'i hinda gut'a yá njut'i a ar ndö Sesar. Ne xi 'ñense gehnu ar Kristo xi 'ñexa Jö ngu n'ar ndö 'nö.

³ Jange ar Pilato bi 'ñembabi:

—Ha go ge'e ár Ndö ya xodyo.

Nu ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hö, ngu xka mönse.

4 Ha nu ar Pilato bi 'ñemba ya ndömöjō ne gatho ya jō'i:

—Hinte ma ts'oki di timba nunar ñ'ohonū.

5 Ha nu'ū xa himi tsayā mi apabi ne mi eñ'ū:

—Gehnu xa hagatho 'yo, utya jō'iwa har hai Nhudea, ba du'ma har hai Ngalilea, ne xi gö'skwa Herusalen.

Ar Hesu bi ts'ixa ma ba m'amba ar Erode

6 Nu mi 'yo ar Pilato mi nhonga Ngalilea, bi ñ'ani hage már me Ngalilea ar Hesu.

7 Jange nu mi bö ar Pilato már mengu habu már ndö ar Erode, dama bi mēmpabi, ngetho nuya pa'ū xki zohō mi 'buhnu Herusalen.

8 Ar Erode, nu mi hyanda ar Hesu, xa bi njohya. Nzeye ya pa mi ne nda hyandi, ngetho xa xki 'yode mi nhoni. Ne xki do'mi nda nu nda 'yot'a n'ar nt'udi.

9 Bi 'yamba nzeye ya nt'ani, mödi ar Hesu hinte bi dōdi.

10 Ka mi 'buhnu ya ndömöjō ne ya böt'ofō, xa mi umba yá mu te gatho mi hox'ū.

11 Nep'ū ar Erode ne yá ndogu mi nu'ū hinter me'ö, xa mi ot'wa ar thede, bi gö'spa n'ar hoga he nzatho, ne bi mengi bi mēmpa ar Pilato man'agi.

12 Nor pa'ö, ar Pilato ne ar Erode bi ñhogamu, ngetho himi ntsix'ū.

Ar Hesu bi t'ent'i nda tho

(Mt. 27:15-26; Mr. 15:6-15; Jn. 18:38-19:16)

13 Nep'ū ar Pilato bi zohna ya ndömöjō, nuya ts'ut'wi, ne gatho nu ma'ra ya jō'i.

14 Ne bi 'ñembabi'ū:

—Nu'ahu xka tsinkagihuwa nunar ñ'ohonū, gi eñhu ut'a ya jō'i. Nuga xta ot'wa ya nt'ani ha ri nthandihu, ne xka 'yosehu hinte ma ts'oki xta timbabi ngu gi hoxū.

15 Nunar ndö Erode hinxa timba n'ar ts'oki, jange ba pehna man'agi injawa. Pöhu 'mu, nunu hinte ma ts'oki xi 'yot'e gi 'ñeñhu di 'ñepi da tho.

16 Jange nuga, honse ma ga japi nda n'wext'i, ne ga hegi da ma.

17 Ar Pilato mi mahyoni nda hye n'ar 'yofadi tat'a dango mbaxjwa, ngetho njap'ū ma yá nt'umbi'ū.

18 Ha gatho nu'ū ya jō'i mi 'buhnu, bi ndui bi n'amamafi, ne bi 'ñeñ'ū:

—Hñōka made nunar ñ'ohonū. Hye ar Baraba.

19 Nu ar Baraba xki njot'a har fadi, ngetho xki guxa ya jō'i nda ntunkwi ya ndö har hnini, ne xki ñhote.

20 Ha nunar Pilato mi ne nda hye ar Hesu, jange bi mengi bi zo ya jō'i.

21 Nuyu bi ndui bi n'amamafi man'agi, mi eñ'ū:

—Tsuta har pont'i, tsuta har pont'i.

²² Nu ar Pilato bi hñu'gi bi 'ñembabi'u:

—Te ma ts'oki xi 'yotnu. Nuga hinte ma ts'oki di timbabinu di 'ñepi da tho. Ma ga japi da n'wext'i, nep'u ga hegi.

²³ Ha nuya jö'i xa bi gahni bi mafi, mi adi nda tsuta har pont'i. Ne nuyá mhafi'u, ne yá mhafi ya ndömöjöö, bi japi nda t'umba nö'ö mi ne'u.

²⁴ Jange ar Pilato bi 'yent'a ar Hesu nda t'ot'wa nö'ö mi a'u.

²⁵ Bi hye nö'ö ar ñ'ohö xki 'ya ya jö'i, már thuhu Baraba, xki njot'a har fadi ngetho xki guxa ya jö'i nda ntuhni, ne xki ñhote. Ha nu ar Hesu bi ndati nda tho ngu mi beñ'u.

Ár nts'uti ar Hesu har pont'i

(Mt. 27:32-44; Mr. 15:21-32; Jn. 19:17-27)

²⁶ Mi pa mi ts'ixa ar Hesu ma nda tsuta har pont'i, bi nthewi n'ar ñ'ohö mar me Sirene, már thuhu ar Simu, xki 'ñe har 'batha. Bi njapi bi du'spa ár pont'i, mi 'befa mi tenga ar Hesu.

²⁷ Ne mi tenga ra nzeye ya jö'i, ne nzeye ya 'behñö mi zont'i.

²⁸ Nunar Hesu bi ñegi bi hyant'u, ne bi 'ñembabi:

—'Behñöhu gar menguhu Herusalen, yo gi zontkagihu, nzoñhusehu ne zonthu ri bötsihu.

²⁹ Ngetho ma da zo ar pa ma da 'ñenga ya jö'i: Mat'a Jö nu'u togo hinxi dinga ar bötsi, ne hinto xi tede.

³⁰ Nuya pa'u nuya jö'i ma da 'ñemba ya t'ohö: Tsebgagihe. Ha nuya ngwani da 'ñembabi'u: Kobgagihe.

³¹ Xa majöni ma da ep'u ya thogi, ngetho nu'mu hinte nhu ar k'aza, teme da do'ma ar 'yonza.

³² Bi ts'ixkwi ar Hesu ma yoho ya ñ'ohö xki t'ent'i nda tho n'ehe, ngetho ma ya 'yot'ats'oki.

³³ Ha nu mi zonga habu mi t'embabi Nñöxhmundo'yo, ka bi ts'utnu har pont'i ar Hesu ne nu'u ma yoho ya ñ'ohö, n'a bi ts'uta hár ñ'ei, ha nö'ö man'a hár ngöhö.

³⁴ Nu mi zuhnü ar Hesu har pont'i, bi 'ñenö:

—Ma Dada'i, pumbabi nö'ö otka nuya jö'iyu, ngetho hingi pöhyu nö'ö te pefi.

Ha nuya ndogu mi 'buhnü, bi 'yents'a ar nthöhö togo nda hñö'spa yá dutu ar Hesu.

³⁵ Ya jö'i mi 'bahnu mi handi, ya ndöxodyo mi 'bahnu n'ehe, xa mi theñ'u mi enö:

—Nunu mi po ma'ra, ha nu'mu xa majöni go gehnu ar Kristo xi 'ñexa Jö, di ne ga hanthu da mposepya xö.

³⁶ Nuya ndogu xa mi theni n'ehe, bi wat'i mi umba ar ixkat'afi.

³⁷ Ne bi 'ñembabi'u:

—Nu'mu xa majöni ár Ndö'i ya xodyo, mpose xö.

38 Ne xki thutwa n'ar xithe har pont'i mañõ hár ñõ, mi mö yo'ö xki ts'uti. Xki t'ot'i har griego, har lati, har ebreo, ne mi enö njawa: Go gehnu ár Ndö ya xodyo.

39 Nep'u n'a nuya 'yot'ats'oki mi zuhwinu mahyegi, bi ñömañ'ubi, ne bi 'ñenö:

—Nu'mu majöni go ge'e ar Kristo, mpose ne pokagihe n'ehe.

40 Ha nö'ö man'a ar 'yot'ats'oki xki ts'uti, mi tsui ne mi embabi:

—Ha hingi tsupke Jö, yo'ö gi mönga njap'u. 'Butho gi tuge n'ehe.

41 Nuju majöni di 'ñepkagihu nö'ö di thohu, ngetho di juthu ma ts'okihu xta othu. Ha nunar ñ'ohonu hinte ma ts'oki xi 'yot'e.

42 Nep'u bi 'ñembabi ar Hesu:

—Bengagi nú'mu xki hñuxa ha ri thuxandö.

43 Ar Hesu bi döti ne bi 'ñembabi:

—Nuga di xi'a'i, ár pania ma ga 'buhwinu mhets'i.

Ar Hesu bi du

(Mt. 27:45-56; Mr. 15:33-41; Jn. 19:28-30)

44 Ngu made mpa bi ndui bi m'exui xoge ar ximhai, ne bi göxa ngu hñunde,

45 ngetho ar hyadi himbi yot'i. Ha nu ar döta dutu mi naxa mbo har dönganijö, bi xi madetho.

46 Nep'u ar Hesu bi mafi nts'edi ne bi 'ñenö:

—Ma Dada'i, di dat'a ha ri 'ye ma hñö.

Ne mi wadi bi mönga njap'u, bi du.

47 Nu mi hyanda ar döndogu nö'ö xki thogi, bi nsunda Jö, ne bi 'ñenö:

—Majöni nunar ñ'ohonu xa mar hogajö'i.

48 Gatho nu'u ya jö'i xki wat'i, mi hyanda tema xki thogi, bi du yá müi bi müdi bi mfont'i.

49 Ha gatho nuyá mpödi ar Hesu, ne nuya 'behñö xki deni xki ndu har hai Ngalilea, bi gohi tsi yap'utho, mi handa gatho nö'ö te mi thogi.

Ár nt'agi ar Hesu

(Mt. 27:57-61; Mr. 15:42-47; Jn. 19:38-42)

50 Mi 'bu n'ar ñ'ohö már thuhu ar Huse, már mengu ar hnini Arimatea har hai Nhudea, xa mi ot'a xiñho ne mar hogajö'i. Mi 'bu hár mhunts'andö ya xodyo n'ehe.

51 Ha mi to'mi nda hyandwa ár ts'ut'wi Jö, ne hinxki 'ñet'a ár xutha nö'ö mi ot'a yá mindöwi, ne nö'ö xki nko'u har mhunts'i.

52 Ne bi manu ma ba k'ö'sa ar Pilato nda 'yapa ár ndo'yo ar Hesu.

53 Ne bi kö'ma har pont'i, bi máxa n'ar dutu, ne ba ent'a ha n'ar 'ra'yo t'agi xki nsá'ma ha n'ar ndodo. Nunar t'aginu hinto xki 'ra'yo.

⁵⁴ Ha nor pa'ö már pa ar ñhoki, mi thota nde, 'butho nda yut'a ar pa ntsaya.

⁵⁵ Nuya 'behñö xki denga ar Hesu har hai Ngalilea, mi 'befa nda hyanda habu xki t'a ar Hesu, ne hanja xki 'bekwa ár ndo'yo.

⁵⁶ Ha nu mi menga habu mi 'bu'u, bi hyoka 'ra ya hogañuni ne 'ra ya njots'i nda go'spa ár ndo'yo ar Hesu. Ne bi ntsaya'u ar pa ntsaya ngu mi mönga ar 'bepate.

24

Ar Hesu bi mengi bi nte

(Mt. 28:1-10; Mr. 16:1-8; Jn. 20:1-10)

¹ Ár hyax'ö ra n'itho ár m'et'o mpa ar hñöto, nuya 'behñö bi menga habu xki t'a ar Hesu, mi hö'u nö'ö ar hogañuni xki hyoki. Ne bi mewi ma'ra yá mi'behñöwi.

² Mi zoñ'u har t'agi, bi hyandi xki thöka nunar do mi kothmö.

³ Nu mi yut'u, himbi dimba ár ndo'yo ar tsi Hmu Hesu.

⁴ Himi pödi te nda beñ'u. N'a mbi dañ'u, bi hyandi mi 'bahnu yoho ya ñ'ohö, nuyá he xa mi hyats'i.

⁵ Ha nuya 'behñö bi ntsu bi nts'a'mtho'u, himi juxyá da. Ne nuya ñ'ohö bi 'ñembabi'u:

—Yo'ö gi hoñhuwa har t'agi nö'ö te.

⁶ Hinjo'owa, xi mengi xi nte. Beñhu te bi xi'ahu nú'mu ngi 'buhu Ngalilea.

⁷ Mi eñ'ahu, Nö'ö Togo ba e bi Njö'i, mi mahyoni nda ndatwa ha yá 'ye ya 'yot'ats'oki, ne nda ts'uta har pont'i. Ne ár hñupa nda mengi nda nte.

⁸ Nuya 'behñö ka bi beñ'u 'mu nö'ö teme xki xipa ar Hesu.

⁹ Nu mba penk'u har t'agi, bi müdi bi metwa nu'u 'ret'aman'a yá maxte ne nu ma'ra mi tanga ar Hesu, gatho nö'ö xki hyant'u.

¹⁰ Gehyu ya 'behñö togo bi ma ba xipa ya maxte: Ar Maria me Magdala, ar Huana, ar Maria ár nö'ö ar Hakobo, ne ma'ra ya 'behñö.

¹¹ Ha nuya maxte himi ñ'emui, mi beñ'u xki 'be yá mfeni nuya 'behñöyu.

¹² Ha nunar Pedro bi nixt'i ma ba k'ö'sa ar t'agi. Mi zoñ'ö bi hyanda mbo, ne honse bi hyanda ya dutu xki m'axa ar Hesu mi 'bomp'u. Nep'u bi menga habu mi 'bu'u, xa mi 'yotho, himi pödi te nda beni teme xki thogi.

Nö'ö bi thohnu har 'ñu di ma Emaus
(Mr. 16:12-13)

13 Get'ö ar pa'ö yoho ya ñ'ohö mi temhö ar Hesu, mi ne ar 'ñu ndi ma har t'ulo hnini Emaus, mi pe'sa ngu madempa ar 'ñu nda ñ'o nda zonga Herusalen.

14 Mi 'yo ar 'ñu, mi mpe'u te gatho xki tho nuya pa'u.

15 Ha nú'mu mi mpe'u, gesë ar Hesu bi zudi, ne bi mewi mahyegi.

16 Mödi mi ñ'owitho, himi tsä nda bödi togo'ö, ngetho xki njot'a yá da.

17 Ha nu ar Hesu bi 'yambabi njawa:

—Tema gi 'yo ar 'ñu gi möñhu. Hanja xa gi tu ri muihu.

18 N'a mar thuhu ar Kleofa, bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Gatho ya jö'i pödi tema xi thohnu Herusalen nuya payu. Hanja hinte gi pöke.

19 Nep'u ar Hesu bi 'ñembabi:

—Teme xi thogi.

Ne nu'u bi dödi:

—Ha hinxka 'yo xi nhonga ar Hesu me Nasare, gehnu már m'ehni Jö. Mi nheki ár ts'edi ha ya mhö mi mö, ne ha ya nt'udi mi ot'a ha yá nhandi ya jö'i ne hár nhandi Jö.

20 Ha nuya ndömöjö, ne nu'u ma'ra ma ndöhu, bi gu bi t'ent'i nda tho, ne bi ts'uta ha n'ar pont'i.

21 Nuje ndi beñhe go mi ge'ö nö'ö ma nda ñönju ya me Israel. Ha nupya ya pe'sa hñupa xi du.

22 Hinge honse'ö, 'ra ya 'behñö ma ñ'owihe, bi ma manxudi ra n'itho har t'agi. Ne pikagihe,

23 enö himbi dimba ár ndo'yo ar Hesu. Ne mi eñ'u n'ehe, xki hyanda 'ra ya enxë ngu n'ar t'i. Nuyu bi xipabi ar Hesu xki mengi xki nte.

24 Nep'u bi ma 'ra ma ñ'owihe, ma ba k'ö'sa ar t'agi. Ne eñ'u bi dinga ngu xki mönga ya 'behñö. Nuyu n'ehe himbi dimba ár ndo'yo ar Hesu.

25 Ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Yo'ö xa xi me ri ñöhu, ne xi ñhemi gi jamfihu nö'ö xi mönga yá m'ehni Jö.

26 Ha hingi pöhu mi mahyoni nda tho njap'u ar Kristo, nep'u nda mengi nda nte, ne nda hñuxa hár nsunda.

27 Ne bi ndu bi 'yot'wa ar 'ñu gatho ngu mönga ár T'ofö Jö habu noñ'ö. Bi ndu hár t'ofö ar Moise, ne gatho nö'ö bi mönga ma'ra yá m'ehni Jö.

28 Ha nu mi zonga har hnini habu ndi ma'u, ar Hesu bi 'yot'e ngu ma nda tho.

29 Nuyu bi zömi nda ñ'oxhnu, ne bi 'ñembabi:

—Kohi, ngetho bi nde, ne tx'utho 'bedi da nxui.

Jange ar Hesu bi yut'a ha yá ngu'u nda gohnu.

30 Nu mi hñu har mexa nda nt'oxi, ar Hesu bi gu ar thuhme, bi umba njamödi Jö, ne bi heke bi umbabi'u.

31 Dama bi xo yá da'u, ne bi bö'u mar Hesu. Ha nunu bi m'etho.

32 Ne bi 'ñense'u:

—Xa majöni ndi tsahu n'ar johya ha ma muihu nú'mu mi utkagihu ár T'ofö Jö ndi 'yohu har 'ñu.

33 Nu'mu dama bi menk'u Herusalén. Ne ka bi dinu nu'u 'ret'aman'a yá maxte xki mhunts'i, ne ma'ra yá ñ'ohu.

34 Ne bi 'ñeñ'u:

—Xa majöni xi mengi xi nte ma tsi Hmuhu. Ar Simu xi hyandi.

35 Nep'u nuya yoho'u bi metwabi'u n'ehe gatho nö'ö xki tho har 'ñu, ne hanja bi bö'u mar Hesu nú'mu mi hyeka ar thuhme.

Ar Hesu bi ñ'udi nda hyanda yá maxte

36 Himi tsá nda watho nda mönga nö'ö xki hyant'u ne nö'ö xki thogi, n'a mbi nhekitho ar Hesu mateda habu mi 'bu'u, ne bi 'ñenö:

—'Buhu ter entho.

37 Ha nu'u xa bi ntsu, ne mi beni xki handwa ár pa n'ar jö'i.

38 Ne ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Hanja gi ntsuhu. Yo'ö gi yomihu.

39 Hyandgagihu ma 'ye ne ma wa, go gekaga. Thangagihu ne hyandgagihu xiñho, ngetho ár pa n'ar jö'i hinte pe'sa ár ngo, hingi pe'sa ár ndo'yo ngu gi hanthu di pe'ska.

40 Nu mi wadi bi mönga njap'u, bi utwabi yá 'ye ne yá wa.

41 Ha himi tsá nda ñ'emui'u, ngetho xa mi johya ne mi 'yo'u. Jange himi hegi nda bödi ha majöni nö'ö mi hant'u. Nu'mu ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Ha gi pe'suwa te da ts'i.

42 Ne bi t'umba n'ar xeni ar hwö xki nthöxi, ne n'a xeni ar t'afi sefi.

43 Ar Hesu bi hñöni, ne bi za ha yá nhandi'u.

44 Nep'u bi 'ñembabi:

—Xta thogi nö'ö da xi'ahu nú'mu ndi 'buhwithohu. Ngetho mi mahyoni nda tho gatho nö'ö xi t'otka hár t'ofö ar Moise, ne nö'ö xi 'yotka ma'ra yá m'ehni Jö, ne nö'ö mönga ha ya Dönga Nsadi.

45 Nep'u nö'ö bi xokwa yá da nda zo yá mfeni nö'ö mönga hár T'ofö Jö.

46 Ne bi 'ñembabi:

—Njap'u xi nt'ot'i, ar Kristo mi mahyoni nda du, ne ár hñupa nda mengi nda nte man'agi.

⁴⁷ Ne bi 'ñenö n'ehe, ma da njumpa ár ts'edi ár thuhu'ö, da nhonga xoge ár nxidi ar ximhai, da ndu'mnu Herusalen. Da nsipabi ya jö'i da 'yot'wa yá ntso'mi ne da mpumba yá ts'oki.

⁴⁸ Ne bi 'ñembabi n'ehe:

—Nu'ahü ma gi dahü majöni nö'ö xka hyanthü.

⁴⁹ Ne nuga ma ga peñ'ahü nö'ö xi ñöt'ahü ma Dada. Jange ka gi kohüwa Herusalen, to'mhü m'et'o gi hñöñhü ar ts'edi di 'ñe mhets'i.

Ar Hesu bi njuts'i bi ts'ixa mhets'i

(Mr. 16:19-20)

⁵⁰ Nep'ü ar Hesu bi zixa yá maxte get'ü har t'ulo hnini Betania. Ne nunü bi guxa yá 'ye bi jöpabi'ü.

⁵¹ Ne nú'mü mi jöpi, bi ñ'o bi m'edi bi ts'ixa mhets'i.

⁵² Nuyá maxte mi wadi bi nsundabi bi menk'ü Herusalen, xa mi pes'ü n'ar döta johya.

⁵³ Ne hyax'mü mi 'buhnü har nijö, mi nsunda Jö. Dá njap'ü.

Ar hoga mhö bi 'yot'a AR XUWA

Nö'ö ar mhö mi 'buhwi Jö ba e bi njö'i

¹ Har ndui nú'mu hinte mi jawa har ximhai, hinte mi janu mhets'i, Nö'ö Togo mar Mhö mi 'bu'ö, mi 'buhwi Jö, ne go gese Jö n'ehe.

² Har ndui, Nö'ö Togo mar Mhö, mi 'buhwi Jö.

³ Ne gatho nö'ö te ja go bi hyok'ö. Nu'mu hinte xi hyoki, hinte di jamhö 'mu.

⁴ Ge'ö hör te, ne nunar tenu gehnu ar ñot'i yot'wa yá mfeni ya jö'i.

⁵ Nunar ñot'inu yot'a har 'bexui, ne nunar 'bexui hinxi za xi döhö.

⁶ Mi 'bu n'ar ñ'ohö már thuhu ar Xuwa, xki mehna Jö.

⁷ Ba 'behni ngu n'ar ndamajöni. Nunu bi damajöni togo ar ñot'i, ne njap'u nda ñ'emui gatho ya jö'i.

⁸ Ar Xuwa hingo mi ge'ö ar ñot'i, hõse ba ehe nda damajöni togo mar ñot'i.

⁹ Nuna togo mar ñot'i majöni, ne yot'wa yá mfeni ya jö'i, ndi ñekwa har ximhai.

¹⁰ Gese bi hyoka ar ximhai, ha nú'mu mba ekwa har ximhai bi m'ui, nuya jö'i himbi bödi togo'ö.

¹¹ Ba e hár haise, ha nuya mengunu himbi numansu.

¹² Ha nu'u togo bi numansu, ne bi ñ'emui bi ár thuhu, bi t'umba ar ts'edi bi mbötsi Jö.

¹³ Nuyu hinto hõmpa ár ji, ne hinto di hñö'spa ár ndo'yo, hinxi m'ui ngetho xi ne n'ar ñ'ohö, hõse Jö xi jap'u yá bötsi.

¹⁴ Nö'ö Togo mar Mhö ba e bi njö'i, ne da 'buhwihwa. Xa mi ko ár nhwëki, ne himi tsaya mi mönga nö'ö majöni. Da handwabihe ár nsunda, ngu ár nsunda nö'ö n'ase ár T'u ar Dada bi 'bu mhets'i.

¹⁵ Ar Xuwa bi damajöni togo'ö, mi ñö nts'edi mi enö:

—Gehnu togo ndi xi'ahu ndi ñep'u m'efa. Ne nunu xa töka ár nsu, ngetho nú'mu hinge ndi m'ukatho, ha mi 'bu'ö.

¹⁶ Gathogihu xa di hömfu yá ñho, ne hiñham'u di k'athu ár nhwëki'ö.

¹⁷ Nuya 'bepate ba 'behna ar Moise bi utkagihu. Ha nupya xpa 'behna ar tsi Hmu Hesukristo, xpa hönju ar nhwëki ne nö'ö majöni.

¹⁸ Hinto xi hyanda Jö ar Dada. Nö'ö n'ase ár T'u bi 'buhwi ar Dada, gehnu xi utkagihu ár m'ui'ö.

*Ar Xuwa Xixthe bi damajöni**(Mt. 3:11-12; Mr. 1:7-8; Lk. 3:15-17)*

¹⁹ Gehnu ar mhö bi damajöni ar Xuwa Xixthe, nú'mu ya xodyo bi mehna ya möjö ne yá máxte xki 'ñe Herusalen, nda t'ambabi mi togo'ö.

²⁰ Himbi nköni bi damajöni bi 'ñenö:

—Nuga hendar Kristo.

²¹ Nu'u bi 'yambabi ne bi 'ñeñ'u:

—Xi'mu, togo'i. Hage gar m'ehni Elia.

Ar Xuwa bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hin'ö, hingo geke.

Bi mengi bi t'ambabi ne bi t'embabi:

—Hage go ge'e ár döta m'ehni Jö ma nda ehe.

Bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hin'ö.

²² Bi mengi bi 'ñembabi'u:

—Xi'mu, togo'i. Xikagihe tema gi mönse go ge'a'i. Ne ga hö'sfe ar mhö nu'u togo xpa penkagihe ga k'ös'ahe.

²³ Ar Xuwa bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Nuga go geke nö'ö bi mönga ar m'ehni Isaia: Ár mhafi n'a togo engá har ot'at'ohö: Jömfu ár 'ñu ar tsi Hmu.

²⁴ Nuya jö'i xki m'ehni ma yá ñ'ohu ya denga'bepate.

²⁵ Bi mengi bi 'yamba man'agi ar Xuwa ne bi 'ñeñ'u:

—Xi'mu, yo'ö gi xixthe nu'mu hingar Kristo, hingar Elia, hingár döta m'ehni Jö nda ehe.

²⁶ Ar Xuwa bi dödi ne bi 'ñenö:

—Nuga di xixthe'ihu har dehe, ha gi 'buhwihuwa n'a hingi pöhu togo'ö.

²⁷ Gehnu ndi engá nda 'ñep'u m'efa. Nunu xa töka ár nsu, hindi 'ñepkagi ga xot'wats'u ár nthöt'i yá thiza.

²⁸ Gathoyu ba tho núnu Betabara 'randi ar döthe Hordan, habu mi xixthe ar Xuwa.

Ar tsi Ntxöndöni ba pehna Jö

²⁹ Nu ár hyax'öp'u, ar Xuwa mi hyanda ar Hesu ndi 'ñe nda zuði, bi 'ñenö:

—Ndi, ba ehnu togo xpa pehna Jö ngu n'ar tsi Ntxöndöni, da t'uni ngu ar m'oñho, ne da hñökwa yá ts'oki ya meximhai.

³⁰ Go gehnu togo ndi xi'ahu: 'Befa n'ar ñ'ohö xa töka ár nsu. Nú'mu hinge ndi m'ukatho, mi 'bu'ö.

³¹ Nuga hinge ndi pödi togo'ö. Di xixthega ya jö'i har dehe, ne njap'u nda bö ya me Israel nú'mu nda e'ö.

³² Ne ar Xuwa bi damajöni bi 'ñenö:

—Nuga da handwa ár Hñö Jö ba kö mhets'i ngu n'ar tsi domtxu, ba e bi zuhnu.

³³ Nuga hinge ndi pöhmö togo'ö. Nö'ö togo ba penkagi ga xixthe'ihu har dehe bi 'ñengagi: Ma gi hyandwa ár Hñö Jö da

gö mhets'i, ne da zu n'ar ñ'ohö da m'u_hwi. Gehnu ma da xixthe'ihu ne gi hñömfu ár Hñö Jö.

³⁴ Nuga da handi, jange di damajöni go gehnu ár T'u Jö mhets'i.

Yá 'bet'o maxte ar Hesu

³⁵ Ár hyax'ö man'agi mi 'bahwinu ar Xuwa yoho yá maxte.

³⁶ Mi hyanda ar Hesu mi thohnu bi 'ñenö:

—Ndi ba ehnu togo xpa pehna Jö ngu n'ar tsi Ntxönandöni, ma da t'uni ngu ar m'oñho.

³⁷ Nuya yoho yá maxte ar Xuwa mi 'yo njap'u, dama bi denga ar Hesu.

³⁸ Ar Hesu mi ñegi bi hyandi mi tenga nuya yohoyu, bi 'ñenö:

—Te gi hoñhu.

Nu'u bi dödi ne bi 'ñeñ'u:

—Rabi (pontho da 'ñenö Utate), habu gi 'bui.

³⁹ Nö'ö bi 'ñembabi'u:

—Möhö gi hyanthu.

Bi ma'u ne bi bödi habu mi 'bu'ö. Ne bi m'u_hwinu gatho nor pa'ö, ngetho mi tsu ngu n'ar goho nde.

⁴⁰ Nu'u yoho yá maxte ar Xuwa bi 'yoxa nö'ö xki mö ne bi denga ar Hesu, n'a'u már thuhu ar Andre ár jödö ar Simu nö'ö bi t'embabi ar Pedro.

⁴¹ Nu mi ma'ö, m'et'o bi nthewi ar Simu ár jödö, ne bi 'ñembabi:

—Xta nthehe ar Mesia (ne da 'ñenö ar Kristo).

⁴² Nep'u bi zi'spa ar Hesu. Ha nú'mu mi zöni, ar Hesu bi k'öt'i ne bi 'ñembabi:

—Nu'ge gar Simu ár t'u'i ar Honas. Nupya di hus'a'i gar Sefa (ne da 'ñenö ar Pedro).

Ar Hesu bi zohna ar Lipe ne ar Natanael ngu yá maxte

⁴³ Ár hyax'ö bi benga ar Hesu nda ma har hai Ngalilea, ne nu mi ma, bi nthewi ar Lipe ne bi 'ñembabi:

—Ba e gi tengagi.

⁴⁴ Ar Lipe mar me Betsaida, ja ma ya mengunu ar Andre ne ar Pedro n'ehe.

⁴⁵ Ar Lipe bi nthewi ar Natanael ne bi 'ñembabi:

—Xta nthehe nö'ö togo xi nonga ar Moise hár t'ofö, ne ngu bi 'yot'a nu ma'ra yá m'ehni Jö. Gehnu ar Hesu ár t'u ar Huse me Nasare.

⁴⁶ Ar Natanael bi 'ñenö:

—Hage da tsä di 'ñe n'ar ñhonu har hnini Nasare.

Nu'mu ar Lipe bi 'ñembabi:

—Ba e gi hyandase.

⁴⁷ Ar Hesu mi hyanda ar Natanael ndi 'ñe nda zudi, bi 'ñenö:

—Hyanthu, xi 'ñekwa n'ar me Israel hingar nemhñö.

⁴⁸ Nu'mu ar Natanael bi 'ñemba ar Hesu:

—Hanja gi pökagi.

Ha nu ar Hesu bi döt wabi:

—Nú'mu hinxki zo'atho ar Lipe ngi e ngi k'öskagi, da hant'a'i ngi 'ba hár wa ar 'bai'iuxi.

⁴⁹ Ar Natanael bi dödi ne bi 'ñenö:

—Utate, nu'ge go ár T'u'i Jö, ne go ge'e ár Ndö ya me Israel.

⁵⁰ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Hage ga ñ'emui nú'mu hõnse da xi'a'i da hant'a'i ngi 'ba hár wa ar 'bai'iuxi. Nuya pa xi 'ñep'u ma gi hyanda ma'ra ya döta nt'udi.

⁵¹ Ne bi 'ñembabi:

—Xa majöni di xi'a'i, nunar panu ne nuya di 'ñep'u, ma gi hyanda mhets'i di xogi, ne gi hyandwa yá enxe Jö di pots'e ne di köi da zu Nö'ö Togo ba e bi Njö'i.

2

N'ar nthöti núnu har hnini Nkana

¹ Ár hñupa bi nja n'ar nthöti núnu Nkana har hai Ngalilea. Ka mi 'buhnu ár nönö ar Hesu n'ehe.

² Ar Hesu ne yá maxte bi nsipabi nda ma har ngo n'ehe.

³ Nú'mu mi k'at'a ar ixkat'afi, ár nönö ar Hesu bi 'ñembabi:

—Bi the ar ixkat'afi.

⁴ Ha nu ar Hesu bi 'ñenö:

—Yo'ö gi xikagiga, tsi 'behñö. Hinxi zota ar pa da nheki ma ts'edi.

⁵ Nep'u ár nönö bi 'ñemba nu'u mi faxte har ngo:

—'Yothu gatho nö'ö da xi'ahu.

⁶ Ne mi tihnu 'rato ya döta moto mi sit'a ar dehe, ngu yá nt'umbi ya xodyo ja mi nt'axkunu. Mi ñ'enga ngu hñu wa goho xoni ar dehe n'a ngu n'a ya motoyu.

⁷ Ar Hesu bi 'ñemba ya 'bego:

—Ñu'su ar dehe nuya motoyu.

Ne nu'u bi ñuts'i xiñho, xa bi 'baxki.

⁸ M'efa bi 'ñembabi n'ehe:

—'Yathu ne hñö'spabihu ár ndö nunar ngonu.

Nu'u bi hñö'spabi'ö.

⁹ Nunár ndö ar ngo mi za ar dehe xki ñ'ixkat'afi, himi pöhu habu xki 'ñehe. Hõnse nuya 'begoyu mi pö'u xki 'yat'u har dehehmö. Nunar ndö 'mu bi ma ba zo nö'ö togo xki nthöti.

¹⁰ Ne bi 'ñembabi:

—Gatho nu'u togo ot'a n'ar ngo, m'et'o unga ar hoga ixkat'afi, ne nú'mu xi nithe nu'u xi ts'ohni, unga nö'ö hints'u ho. Ha nu'ge xka kwata nö'ö xiñho, ne ja xka umpya.

¹¹ Gehnu ar 'bet'o dötant'udi bi 'yot'a ar Hesu núnu Nkana har hai Ngalilea. Bi ñ'u ár nsunda ne nuyá maxte bi ñ'emui bi.

¹² Nep'u ar Hesu bi ma Nkapernaum, bi mewi ár nönö, yá jödö ne yá maxte. Ka ba 'buhnu 'ra ya tsi pa.

Ar Hesu bi paxt'a ar dönganijö

(Mt. 21:12-13; Mr. 11:15-18; Lk. 19:45-46)

¹³ Nú'mu mi 'bap'utho ar baxjwa ár dango ya xodyo, ar Hesu bi bots'e bi ma Herusalen.

¹⁴ Mi zonu bi hyanda 'ra mi 'buhnu hár thi ar dönganijö mi pa ya boi, ya deti, ya domtxu, ne mi huhnu ya patbojö.

¹⁵ Ar Hesu bi hyoka n'ar nk'enxi nthöhi, ne bi 'yenga nuya ma, mahyegiwi yá deti ne yá boi mi 'bu har nijö. Bi font'wa yá bojö ya patbojö ne bi puspa yá mexa.

¹⁶ Ne bi 'ñemba nu'u togo mi pa ya domtxu:

—Jujuwayu, yo gi jafu ár ngu ma Dada n'ar tai.

¹⁷ Nu'mú, nuyá maxte bi beñ'u xki t'ot'a hár T'ofö Jö habu enö: Di tuse di sup'a ri ngu.

¹⁸ Nuya ndöxodyo bi 'ñemba ar Hesu:

—Tema dötant'udi gi utkagihe, njap'u ga pöhe togo xi 'ra'a ar ts'edi gi 'yot'a njap'u.

¹⁹ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Hwathu nunar nijönu, ne ár hñupa ga pengi ga juxa man'agi.

²⁰ Nu'mú nuya xodyo bi 'ñeñ'u:

—Yon'atema'rato njeje bi njuxa nunar nijönu. Hage hñupatho gi juxa man'agi.

²¹ Nunar nijö mi nonga ar Hesu gehnu ár ndo'yose.

²² Ha nú'mu mi mengi bi nte man'agi ar Hesu, nuyá maxte bi beñ'u xki mönga njap'u, ne bi ñ'emui'u gatho nö'ö xki t'ot'a hár T'ofö Jö, ne nö'ö mi mönga ar Hesu.

Ar Hesu pötwatho yá mfeni ya jö'i

²³ Nu mi 'buhnu Herusalen har dango mbaxjwa, nzeje ya jö'i bi ñ'emui ar Hesu, mi hyanda ya nt'udi mi ot'ö.

²⁴ Ha nö'ö himi ñhetho, ngetho mi pötwatho yá mfeni'u.

²⁵ Ne himi hoñ'ö togo nda xipabi tengu yá m'ui ya jö'i, ngetho nö'ö mi pötho tema mi benga n'a ngu n'a'u.

3

Ar Hesu ne ar Nikodemo

¹ Mi 'bu n'ar ñ'ohö mar denga'be pate már thuhu Nikodemo, mar ndö mada yá mixodyowi.

² Nunu ba e nxui bi k'önga ar Hesu ne bi 'ñembabi:

—Utate, di pöhe xpa peñ'a Jö ngu ár utate, ngetho hingi tsa to da 'yot'a nuya nt'udi gi otge nu'mu hingi 'buhwi'ö.

³ Ar Hesu bi döti ne bi 'ñembabi:

—Xa majöni di xi'a'i, nö'ö togo hinda mengi da m'u man'agi, hinda tsa da hyandwa ár ts'ut'wi Jö.

⁴ Ar Nikodemo bi 'ñembabi:

—Hanja ts̄a da mengi da m'ụ man'agi n'ar ñ'ohọ xi ndönzia. Hage ts̄a da yut'a hár mui ár nönö man'agi, ne da mengi da m'ui.

⁵ Bi dötwa ar Hesu:

—Xa majöni di xi'a'i, nö'ö togo hinda m'ụ har dehe ne hár Hñö Jö, hinda ts̄a da yut'a hár ts'ut'wi Jö.

⁶ Nu'ụ to gatho xi 'yonga n'ar jö'i, ar jö'i n'ehe. Ha nu'ụ xi umba ár te ár Hñö Jö, ar hñö n'ehe.

⁷ Yo gi 'yo nu'mu di xi'a'i, mahyoni gi pengi gi m'ụ man'agi.

⁸ Ar ndöhi habu gatho 'yo ne gi ode bu, ha hingi pödi habu xpa ehe, wa habu di ma. Njap'ụ nu'ụ xi m'ụ man'agi xi nzinga ár Hñö Jö.

⁹ Ar Nikodemo bi dödi ne bi ñembabi:

—Hanja ts̄a da tho njap'ụ.

¹⁰ Ar Hesu bi dödi ne bi ñenö:

—Ár utate'i ya me Israel, yo'ö hingi pöhyu.

¹¹ Xa majöni di xi'a'i, nö'ö di pöhe di xi'ahu, ne nö'ö xta hanthe di dahe majöni, ha nu'ahu hingi ñ'emuihu nö'ö di xi'ae.

¹² Nu'mu hingi ñ'emuihu nö'ö di xi'ahu di hekwa nö'ö te jawa har ximhai, hanja ma gi ñ'emuihu nu'mu ga xi'ahu nu'ụ te janu mhets'i.

¹³ Hinto xi boxa mañö mhets'i, gese'ö ba kö mhets'i, gehnu Togo ba e bi Njö'i, ar mengunu.

¹⁴ Ne njangu ar Moise bi tsuta n'ar k'eñö ha n'ar za, nú'mu mi 'yo ya me Israel ha ya ot'at'ohọ, ma da njap'ụ Nö'ö Togo ba e bi Njö'i, mahyoni da ts'uta ha n'ar za n'ehe.

¹⁵ Ne gatho nu'ụ togo da ñ'emui, hinda m'edi, ma da mes'u ar te hiñham'ụ da göts'i.

Jö xa bi mö ya meximhai

¹⁶ Jö xa bi mö ya meximhai, jange bi unga nö'ö n'ase ár T'ụ, ne njap'ụ gatho nu'ụ togo da ñ'emui, hinda m'edi, ma da me'sa ar te hiñham'ụ da göts'i.

¹⁷ Ngetho Jö hinxpa pehna ár T'ụ har ximhai da mehna har 'bexui ya meximhai. Xpa pehni da pohyu.

¹⁸ Nö'ö togo da ñ'emui'ö, hinda ma da 'behna har 'bexui. Ha nö'ö togo hinda ñ'emui, xi t'ekwabi da 'behna har 'bexui, ngetho himbi ñ'emui'ö nö'ö n'ase ár T'ụ Jö.

¹⁹ Nu'ụ ma da m'ehna har 'bexui, ngetho ar hyats'i ba ekwa har ximhai, ha nu'ụ xa bi mö ar 'bexui, ngetho himi ot'ụ nö'ö xiñho.

²⁰ Gatho nu'ụ togo ot'a nö'ö hingi ho, utsa ar hyats'i, ne hingi kwat'i, njap'ụ hinda nheki hingi ho nö'ö ot'e.

²¹ Ha nö'ö togo ot'a nö'ö majöni, kwat'a har hyats'i, honi da nheki nö'ö ot'e, ngetho ot'e jumpa ár ts'edi Jö.

Ár 'yate ar ñ'ohō nthōti

²² M'efa ar Hesu bi mēwi yá mǎxte har hǎi Nhudea, ne ka ba 'buhnu 'ra ya pa, mi xixthe ya jō'i.

²³ Ar Xuwa n'ehe mi xixthe núnu Enon get'u ar hnini Salim, ngetho mi janu nzeýe ar dehe. Jange ya jō'i mi panu nda nxixthe'u.

²⁴ Gathoyu bi thogi nú'mu hinxki t'et'atho ar fadi ar Xuwa.

²⁵ Nu'mú yá mǎxte ar Xuwa bi ntsahñōkiwi yá mixodyowi, mi noñ'u ar xixthe nt'axki.

²⁶ Bi ma ba k'ō'sa ar Xuwa, ne bi ñembabi:

—Utate, nunar ñ'ohō ga nthewi 'randi ar döthe Hordan, nö'ö ga damajōninu, xixthe n'ehe, ne gatho ya jō'i pa bi tsudi.

²⁷ Ar Xuwa bi dödi ne bi ñenö:

—Hinto tsá te da me'sase nu'mu hingo xi umba Jö.

²⁸ Nu'ahu xka 'yosehu nú'mu nda enö: Nuga hindar Kristo. Hōnse xpa 'benkagi ga 'bet'o.

²⁹ Njangu n'ar ñ'ohō ma da nthōti, go ma da zixa ar 'behñö'ö, ha nö'ö ar 'yate ñ'owi, oxa nö'ö te mö ne xa johya. Di njagap'u n'ehe, di johya di o nö'ö te thogi.

³⁰ Ngetho mahyoni da hñuxa ár nsu'ö, ne nuga da the ma nsu.

Nö'ö ba e mhets'i

³¹ Nö'ö xpa e mhets'i töpa ár nsu nuya 'bukwa har ximhai. Ha nuya meximhai ár meti ar ximhai, ne hōnse mönga nö'ö te jawa. Hö, töte ár nsu nö'ö togo xpa e mhets'i.

³² Nunu xipa ya jō'i te xpa ode ne xpa handnu, mödi njap'u hinto ñ'emui nö'ö möñ'ö.

³³ Nu'u togo hōmba ár mhö, ñ'u njap'u majōni nö'ö mönga Jö.

³⁴ Nö'ö togo xpa pehna Jö, mömba ár mhö'ö, ngetho Jö hingi embatho ár Hñö umbabi.

³⁵ Jö ar Dada xa mö ár T'u, jange xi 'yent'wa gatho hár 'ye.

³⁶ Nö'ö togo ñ'emui ar T'u, pe'sa ar te hiñham'u da göts'i. Ha nö'ö hingi ne da ñ'emui ar T'u, hinda ma da me'sa nunar tenu, hōnse ár kwé Jö ma da nthexkwi'ö.

4*Ar Hesu ne ar 'behñö me Nsamaria*

¹ Nú'mu mi bö ar tsi Hmu xki zo yá gu ya denga'bepate nö'ö mi pe ya jō'i, mi eñ'u: Ar Hesu xa xixthe nzeýe ya jō'i, töta ar Xuwa Xixthe

² (mödi ar Hesu hingo mi xixthe'ö, yá mǎxte go mi ot'u).

³ Ne bi bōnga har hǎi Nhudea, bi menga man'agi har hǎi Ngalilea.

⁴ Mi mahyoni nda thota har hǎi Nsamaria.

⁵ Jange mi thohnu Nsamaria, ba e ha n'ar hnini ár thuhu Sikar, get'u habu 'bu ár hǎi ar Hakob xki zokwa ar Huse ár t'u.

⁶ Ka mi 'buhnu n'ar pothe, mi t'embabi ár pothe ar Hakob. Nu mi thohnu ar Hesu, xki zabi mi ne ar 'ñu, bi ma ba huhnu habu mi 'bu ar pothe, mi tsu ngu made mpa.

⁷ Ba e har pothe n'ar 'behñö me Nsamaria nda 'yat'a ar dehe, ne ar Hesu bi 'ñembabi:

—'Raka n'a tsi tui ar dehe ga tsi.

⁸ Ha nuyá maxte xki ma har hnini, ma nda dangate te nda zi'u.

⁹ Nunar 'behñö me Nsamaria bi 'ñemba ar Hesu:

—Hanja gi akar dehe, ngetho gar xodyo, ha nuga dar me Nsamaria.

Bi mönga njap'u ngetho nuya xodyo himi ne nda ntsixkwi ya me Nsamaria.

¹⁰ Nu'mu ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Nu'mu gi pötwahmö ár nt'uni Jö, ne nu'mu gi pöhmö togo a'a ar dehe, go xka 'yakagi 'mu, ne nuga xta 'ra'a ar dehe unga ar te.

¹¹ Ne nunar 'behñö bi 'ñenö:

—Tsi Tata, nunar pothe xi ñhe, ne hinte gi hö te gi 'yat'i. Habu ma gi hö ar dehe unga ar te 'mu.

¹² Hage gi töpke ár nsu ma palehe ar Hakob togo bi zogagihe nunar pothenu. Ka mi tsithewa'ö, yá t'u ne gatho yá meti.

¹³ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Nu'u togo da zi nunar dehenu, ma da mengi da ntuthe.

¹⁴ Ha nö'ö togo da zi nunar dehe di unga, hinda ma da mengi da ntuthe. Ngetho nunar dehe ga umbabi, ma da njangu n'ar pothe hár mu, unga ar dehe hiñham'u da xa.

¹⁵ Nu'mu nunar 'behñö bi 'ñembabi:

—Tsi Tata, 'raka nö'ö ar dehe'ö. Njap'u hinga pengi ga ntuthe, ne hinga e ga höxa ar dehe.

¹⁶ Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Di ma ba tsi ri döme, ne gi penga injawa.

¹⁷ Ar 'behñö bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hinte ma döme di 'ñehe.

Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Majöni nö'ö xka mö, hinte gi 'ñe ri döme.

¹⁸ Ngetho kut'a ya ndo xka 'ñehe, nö'ö gi 'buhwipya hingo ri döme. Jange majöni nö'ö xka mö, hinte ma döme gi 'ñehe.

¹⁹ Nu'mu bi 'ñemba ar 'behñö:

—Tsi Tata, gar m'ehni Jö ngubeni.

²⁰ Numa palehe bi ndönga Jö núnu har t'ohonu. Ha nu'ahu gar xodyohu, gi eñhu mahyoni da ndönga Jö núnu Herusalen.

²¹ Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Ma ga xi'a'i, nö'ö, ma da zo ar pa númu gatho nu'u togo ne da ndönga Jö ar Dada, hinda ma da ekwa har t'ohonu, ne hinda manu Nherusalen.

22 Nu'ahū gi ndōñhū nō'ō hingi pōhū, ha nuje hō, di pōhe togo di ndōñhe, ngetho ar mpohō bi e ha ya xodyo.

23 Xi 'ñep'u ar pa ne xi zopya, nú'mu togo majōni ndōnga Jō ar Dada, da 'yot'e di pōnga hár muī ne ngu nō'ō majōni, ngetho ar Dada hongā togo da ndōnga njap'u.

24 Jō ar hñō, ne hingi nheki. Jange nu'u togo da ndōni, mahyoni di pōnga hár muī ne ngu nō'ō majōni.

25 Bi 'ñenga ar 'behñō:

—Di pōdi ma da e ar Mesia nō'ō t'embabi ar Kristo, ne nú'mu xta e'ō, ma da 'yotkagihe xiñho ar 'ñu.

26 Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Go geke togo di ñōwipya.

27 Ge'mu bi zō yá maxte, ne nu'u xa bi 'yotho bi hyant'u ar Hesu mi ñōwi n'ar 'behñō, mödi hinto bi ñ'ani tema mi ambabi, wa tema mi mpe'u.

28 Nu'mu nunar 'behñō dama bi zop'u ár xōni, bi nixt'i bi ma har hnini, ne bi 'ñemba gatho ya jō'i:

29 —Ba ehū gi hyanthū n'ar ñ'ohō xi xikagi gatho nō'ō xta ot'e. Ha hinga gehnu ar Kristo 'mu.

30 Nu'mu nzeye ya jō'i ba pōnga har hnini, ba e bi k'ōts'i.

31 Nu mi ma ar 'behñō, nuyá maxte mi pembabi'u ar Hesu mi embabi:

—Utate, ba e gi ñuni.

32 Ha nō'ō bi 'ñembabi'u:

—Di pe'ska n'ar ñhuni di tsi, nō'ō hingi pōhū.

33 Nuyá maxte mi engā n'a ngu n'a:

—Hage to xpa hōmpa te da zi 'mu.

34 Ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Numa ñhuniga, ga ot'wa ngu ne nō'ō togo xpa penkagi, ne ga jwata gatho nō'ō xi 'bepkagi.

35 Nu'ahū gi eñhū, 'beta goho nzōnō da zō ar sofo. Ha nuga di xi'ahū: Ndi, hyanthū ya 'bot'i xi ñōts'i da nsofo.

36 Nuya xathe hōnga ar nthōhō ne juxa ya sofo hiñham'u thege, jange nuya xofo njohyawi ya mot'i.

37 Xa majōni nō'ō engar jō'i: N'añ'o togo pot'i ne man'a togo xofo.

38 Nuga di peñ'ahū gi munsū ya jō'i, ngu n'ar xofo nō'ō hinxka mpehū. Ma'ra togo xi mpot'i, ne nu'ahū go xka johū ar sofo.

39 Ne nzeye ya mengu ar hnini'ō har hāi Nsamaria, bi ñ'emūi mi 'yo'u nō'ō mi damajōni nunar 'behñōnu, mi enō: Xi xikagi gatho nō'ō xta ot'e.

40 Nú'mu mi zōnga ya me Nsamaria habū mi 'bu ar Hesu, bi 'yapa ar möte nda gohnu, ne bi gohnu yopa.

41 Ne ma nzeye bi ñ'emūi mi 'yo nō'ō te mi möñ'ō.

42 Ne mi embabi'u ar 'behñō:

—Nupya di ñ'emuihe hinge hõnse da ohe nõ'õ ga xikagihe. Xta osehe nõ'õ mö, ne di põhe xiñho go gehnu ar Kristo togo xpa 'behni da pọ ya meximhai.

Ar Hesu bi othebi ár t'ụ ár maxte n'ar ndö

⁴³ Ár yopa bi gu ar 'ñu man'agi ndi ma Ngalilea.

⁴⁴ Ngetho ar Hesu xki dase majõni bi 'ñenõ, n'ár m'ehni Jõ hingi t'e'spa ár nsu hár haise.

⁴⁵ Mi zonga Ngalilea, nuya mengunu bi numañho, ngetho xki hyanda gatho nõ'õ xki 'yot'a núnu Herusalen har dango. Nuya pa'ụ ka mi 'buhnu'ụ n'ehe.

⁴⁶ M'efa ar Hesu bi ma man'agi núnu Nkana har hai Ngalilea, habu xki japa ar dehe xki ñ'ixkat'afi. Núnu Nkaper-naum ka mi 'buhnu n'ár maxte ar ndö togo mi hñenga ár bötsi.

⁴⁷ Nu mi 'yohnu ar Hesu ba tsop'ụ Nhudea, ba e Ngalilea, bi ma ba apabi nda e nda hyandwa ár bötsi, ngetho mi tx'uda ár te.

⁴⁸ Ne ar Hesu bi 'ñembabi:

—Nu'ahu, nu'mu hingi hyanthu ya dõtant'udi, hingi ñ'emuihu.

⁴⁹ Nunár maxte ar ndö bi 'ñenõ:

—Tsi Hmu, ba e ngut'a, 'butho da du ma t'ụ.

⁵⁰ Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Di ma, ri t'ụ 'bui xiñho.

Ne nunar ñ'ohõnu bi ñ'emui nõ'õ bi nsipabi, bi gu ár 'ñu bi ma.

⁵¹ Nú'mu mi 'yo ar 'ñu ndi ma ár ngu, nuyá 'bego ba e bi dödi, ne bi 'ñeñ'ụ:

—Ri t'ụ 'bui xiñho.

⁵² Nõ'õ bi 'yambabi ham'ụ bi ndui bi m'ụ xiñho. Nu'ụ bi 'ñembabi:

—Mande, ngu n'ar nde bi hye ar mpat'i.

⁵³ Nunár dada ar bötsi bi beni ge'mu xki xipa ar Hesu mi 'bu xiñho ár t'ụ, ne bi ñ'emuiwi gatho yá mēni.

⁵⁴ Go gehnu ár ñoho ar döta nt'udi bi 'yot'a ar Hesu núnu Ngalilea nú'mu mba penga Nhudea.

5

Ar ñ'ohõ xki nza ár ndo'yo núnu Betesda

¹ M'efa bi dat'a n'ár dango ya xodyo núnu Herusalen, ne ar Hesu bi manu n'ehe.

² Núnu Herusalen ka 'buhnu n'ar pothe t'embabi Betesda har hñõ ebreo, ne pe'sa kut'a ya m'et'e, 'bu get'ụ ar goxthi t'embabi ar Goxthideti.

³ Ka mi 'bonu nzeye ya dathi, ya goda, ya dowo ne nu'ụ xki nza yá ndo'yo, gathoyu mi to'mi nda mfe'sa ar dehe.

⁴ Ngetho mi jar pa mi kö n'ár enxe Jö mi wönt'a ar dehe, ne nö'ö togo nda ntöte nda yut'a m'et'o har dehe, nö'ö nda dixa tsant'ö ar hñeni mi thogi.

⁵ Ne mi 'buhnu n'ar ñ'ohö mi pe'sa n'atema'ret'a ne hñöto njeje mi hñeni.

⁶ Ar Hesu bi hyandi mi 'benü, mi bödi mi pe'sa nzeje ya jeje mi njap'u, bi 'ñembabi:

—Ha gi ne da dix'a'i.

⁷ Ar dathi bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Tsi Tata, hinto di 'ñe togo da maxkagi ga kut'a har dehe nú'mu xta mfets'i, ngetho nú'mu di pahmö ga kut'i, man'a tökagi da yut'a m'et'o.

⁸ Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Nangi, juxa ri fidi ne 'yo.

⁹ Ne nunar ñ'ohönu dama bi dits'i, bi guxa ár fidi ne bi ñ'o. Ha nor pa'ö mar pa ntsaya.

¹⁰ Jange nuya ndöxodyo bi 'ñembabi nunar ñ'ohö xki t'othe:

—Ar pa ntsayapy, hingi ho gi hñöxa ri fidi.

¹¹ Nunar ñ'ohö xki dits'i bi 'ñembabi'u:

—Nö'ö togo bi othegi, gese'ö bi 'ñengagi: Juxa ri fidi gi 'yo.

¹² Ne nu'u bi 'yambabi:

—Togo bi xi'a'i gi juxa ri fidi gi 'yo.

¹³ Ha nunar ñ'ohö xki dits'i, himbi bödi togo xki othe, ngetho mi 'buhnu nzeje ya jö'i, ha nunar Hesu xki ma.

¹⁴ M'efa ar Hesu bi nthewi har nijö nunar ñ'ohönu mi hñemhö, ne bi 'ñembabi:

—Ha gi ode, nu'ge bi dix'a'i. Yo ma gi pengi gi 'yot'a ar ts'oki, yo ma da 'ñep'a'i n'ar thogi di töte ár döta.

¹⁵ Nep'u nunar ñ'ohönu bi ma ba k'ö'sa ya ndöxodyo, bi xipabi'u ar Hesu go xki othe'ö.

¹⁶ Jange nuya ndöxodyo xa mi utsal ar Hesu, ne xa mi nemhö'u nda hyo, ngetho mi ot'a ya döta nt'udi har pa ntsaya.

¹⁷ Nu'mú ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Ma Dada hinxi ntsaya mpefi, di njagap'u n'ehe.

¹⁸ Mi 'yoxa nuya mhöyü, nuya ndöxodyo xa bi hñuxa yá kwe. Ne mi ne nda hyo'u, ngetho himi ot'a nö'ö mönga har t'ofö habu nonga ar pa ntsaya, ne mi embase Jö go már Dada, njap'u mi ñhuxki.

Ar ts'edi pe'sa ár T'u Jö

¹⁹ Nu'mú ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Xa majöni di xi'ahu, hinte tsä te da 'yot'ase ár T'u Jö. Tenda nö'ö ot'a ár Dada, ngetho gatho nö'ö ot'a ar Dada, ot'a ar T'u n'ehe.

²⁰ Jö ar Dada xa mö ár T'u jange uta gatho nö'ö te ot'ö. Ne ma da uta ma'ra xa di thota ár döta, ne xki hanythü xa gi 'yohü.

21 Jö ar Dada ko'spa yá te nu'u xi du, njap'u ár T'u n'ehe umba ár te nu'u togo da ne'ö.

22 Jö ar Dada hinto hö'spa majöni, ngetho gatho bi 'yent'wa hár 'ye ár T'u, go da hñöxa majöni'ö.

23 Ne njap'u gatho ya jö'i da 'ñe'spa ár nsu ar T'u, ngu t'e'spa ár nsu Jö ar Dada. Nö'ö togo hingi e'spa ár nsu ar T'u, hingi e'spa ár nsu ar Dada togo xpa peñni.

24 Xa majöni di xi'ahu, nö'ö togo jamasu nö'ö di mö, ne ñ'emui Jö togo xpa penkagi, pe'sa ar te hiñham'u da göts'i. Ne hinda 'behna har 'bexui, ngetho 'butho xki du, ne bi mengi bi me'sa n'ar 'ra'yo te.

25 Xa majöni di xi'ahu, xi 'ñep'u ar pa, ne xi zopya, nú'mu nu'u xi du ma da 'yo ár mhö ár T'u Jö, ne nu'u togo da 'ñet'a ár müi, ma da me'sa ar te hiñham'u da göts'i.

26 Ngetho jangu Jö ar Dada höse ar te, njap'u xi umba ar ts'edi ár T'u da hñöse ar te n'ehe.

27 Ne xi 'yent'wa hár 'ye ár T'u da hñö'spa majöni gatho ya jö'i, ngetho go ba e bi njö'i'ö.

28 Yo gi 'yohu nu'mu di xi'ahu njap'u, ngetho ma da zo ar pa, nu'u to gatho xi t'agi ma da 'yo'spa ár mhö ár T'u Jö.

29 Ne nu'u togo xi 'yot'a nö'ö xiñho, ma da nangi da me'sa ar te hiñham'u da göts'i. Ha nu'u togo xi 'yot'a nö'ö hingi ho, ma da nangi da 'behna har 'bexui.

Nu'u damajöni togo ar Hesu

30 Nuga hingi tsá te ga ot'ase. Ngu di ode xika ma Dada, njap'u di ot'a ar ts'ut'wi. Ne ma ts'ut'wi xiñho, ngetho hindi ot'a ngu di nega, di ot'e ngu ne ma Dada togo xpa penkagi.

31 Nu'mu ga mönse togogi, hinter me nö'ö di mö.

32 'Bui n'a togo damajöni togogi, ne di pödi pe'sa ár nsu nö'ö möñ'ö.

33 Nu'ahu ga peñhu 'ra togo ma ba aamba ar Xuwa togogi, ne nö'ö bi damajöni togogi.

34 Ha nuga hindi hongga da damajönigi n'ar jö'i. Nu'mu xta xi'ahu njap'u, di honi gi mpoñu.

35 Ar Xuwa mi ñehwi n'ar ñot'i. Nö'ö mi xi'ahu mi yot'a ri mfenihu, ne ga njohyahu 'ra ya tsi pa ngi oxu.

36 Ha nuya 'befi di peñi töpa ár ts'edi ar Xuwa da damajöni togogi. Ngetho di pe ar 'befi ba penkagi Jö ga jwati, ne nuya 'befiyu damajöni ge'ö xpa penkagi.

37 Ma Dada togo ba penkagi go damajöni n'ehe togogi, mödi hinxka 'yohu xi ñö, ne hinxka hyanthu tengu'ö.

38 Hingi pe'sfu ár mhö ha ri muihu, ngetho hinga ñ'emuihu togo ba peñ'ö.

39 Hñethwu ár T'ofö Jö, ngetho gi kaxmbenihu ka gi tiñhunu ar te hiñham'u da göts'i. Hinxi zoda ri mfenihu ka nongaginü.

40 Ne hingi ne gi ñ'emuiḡihu, ne gi pe'su ar te hiñham'u da göts'i.

41 Nuga hindi honi da 'ñeska ma nsu ya jö'i.

42 Di pötho nu'ahu hingi pe'sfu ár mhöte Jö.

43 Nuga xta e di pöta Jö ar Dada, ne hingi numañhogihu. Nu'mu da ehmö n'ar jö'i di e di nõnse ár thuhuse, nu'mu hö, gi numansuhu.

44 Hingi tsá gi ñ'emuihu, ngetho m'et'o gi hoñhu da t'es'ahu ri nsuhu n'a ngu n'a, ne hingi hoñhu da 'ñes'ahu ri nsuhu nõö n'ase Jö.

45 Yo gi beñhu ma ga dat'a'ihu hár nthandi Jö ma Dada. Nöö togo ma da da'ahu, gese ar Moise togo gi kaḡmbenihu ma da ñöñ'ahu.

46 Ngetho nu'mu gi ñ'emuihmöhu ar Moise, gi ñ'emuiḡihu 'mu, ngetho ar Moise bi 'yot'a ar t'ofõ nõngagi.

47 Ha nu'mu hingi ñ'emuihu nõö bi 'yot'ö, hinda tsá gi ñ'emuihu nõö di mõnga.

6

Ar Hesu bi 'winga tho ngudminthebe ya jö'i

(Mt. 14:13-21; Mr. 6:30-44; Lk. 9:10-17)

1 M'efa ar Hesu bi 'ranga 'randi ar dehe habu ár thuhu Ngáilea, get'ö ar ñhõthe Tiberia.

2 Ha nzeye ya jö'i bi deni, ngetho xki hyanda ya nt'udi mi ot'e, nú'mu mi othe ya dathì.

3 Nu'mu ar Hesu bi boxa mañö ar t'ohõ ne ka ba huxkwinu yá maxte.

4 Mi 'bap'utho ar baxjwa ár dango ya xodyo.

5 Ar Hesu mi hyanda ra nzeye ya jö'i xki 'ñe nda zudi, bi 'ñemba ar Lipe:

—Habü ga tañhu ya thuhme ga 'wiñhu gatho nuya jö'iyu.

6 Bi xipa njap'u mi ne nda tsata ar Lipe, ngetho ar Hesu mi pödi teme nda mefi.

7 Ar Lipe bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Nunar nthöhö hõnga yonthebe ya jö'i n'a pa, hinda wadi ga tañhu ar thuhme ga hemfu n'a tsi xeni n'a ngu n'ayu.

8 N'a mbi döta n'ár maxte ár thuhu ar Andre, ár jödö ar Simu nõö mi t'embabi ar Pedro, ne bi 'ñenö:

9 —'Bukwa n'ar bötsi hö kut'a ya tsi thuhmesebada ne yoho ya tsi hwö. Te di nõmbabiyu.

10 Nu'mu ar Hesu bi 'ñemba yá maxte:

—Xifu ya jö'i da hñudi.

Xa mi janu ya doni ne ka bi hñuhny, mi tsu ngu ngudminthebe ya ñ'ohõ.

11 Ne ar Hesu bi hñönga nu'u ya tsi thuhme, bi umba njamödi Jö, ne bi hyemba yá mǎxte. Nuyü bi umba nu'u mi hudi, ne bi jap'u ya hwö n'ehe, mi t'umba gatho nö'ö mi ne'u.

12 Nú'mü mi niñö gatho ya jö'i, ar Hesu bi 'bepa yá mǎxte, ne bi 'ñembabi:

—Johü nuya xeni bi bongi ne hinte da m'edi.

13 Bi go'u ne bi ñu'sa 'ret'amayoho m'ots'e ya xeni thuhme bi bongwabi nu'u xki ñuni.

14 Nuya ñ'ohö'u mi hyanda nuna döta nt'udinü bi 'yot'a ar Hesu, bi 'ñeñ'u:

—Xa majöni go gehnü ár m'ehni Jö ma nda e har ximhai.

15 Ar Hesu mi pötho mi ne nda zix'u nda 'ñexa ngu yá ndö. Jange nö'ö bi mengi bi ma ba 'büse har t'ohö.

Ar Hesu mi 'yo har dehe

(Mt. 14:22-27; Mr. 6:45-52)

16 Nu mi nxui ba kö yá mǎxte, bi ma hár ñöni ar ñhönthe.

17 Ne bi yut'u ha n'ar motsa ndi ma'u Nkapernaum. Nú'mü mi 'yo'u har dehe, xki m'exui, har Hesu hinxki zöta habü mi 'bu'u.

18 Ne bi ñ'o n'ar 'yomndöhi, xa mi japi nda mpunsa ar dehe.

19 Nú'mü xki 'yet'u ar motsa ngu yon'atenthebe ya wëni ár yap'u, bi hyant'u ar Hesu mi pap'u mi 'yo har dehe, ndi wat'a har motsa, ne xa bi zu'u.

20 Ha nö'ö bi 'ñembabi'u:

—Yo gi ntsuhü, go geke.

21 Nu'mü nuyü xa bi njohya bi po'sa ar Hesu har motsa, ne dama bi zoñ'u hár ñöni ar dehe.

Ya jö'i bi hyonga ar Hesu

22 Nu ár hyax'öp'u, nuya jö'i xki go 'randi ar dehe, xki hyant'u n'adar motsa mi 'buhnü, ne ka xki manü yá mǎxte, ha nu ar Hesu hinxki mewi'u.

23 Nu'mü bi zö ma'ra ya motsa xki 'ñe Tiberia, bi zoñ'u get'u habü ar tsi Hmu xki umba njamödi Jö, ne xki 'winga gatho ya jö'i.

24 Nu mi hyanda ya jö'i himi 'buhnü ar Hesu ne yá mǎxte, bi böxa ha ya motsa, ne bi ma'u Nkapernaum ma ba honi.

Ar Hesu, ar thuhme unga ar te

25 Nu mi dinga ar Hesu mi 'yo 'randi ar dehe, bi 'ñeñ'u:

—Utate, ham'u ga tsokwa.

26 Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Xa majöni di xi'ahu, gi hongagihü ngetho da 'ra'ahu ga tsihü ar thuhme ne ga niñöhü, hinge gi honjü ngetho ga hyanthü ya döta nt'udi.

27 Yo gi umba ri müihü gi hoñhü ar ñhuni ngut'a da thege. Umba ri müihü gi hyoñhü ar ñhuni unga ar te hiñham'u da

göts'i, da 'ra'ahü Nö'ö Togo ba e bi Njö'i, ngetho go xi hñuxa Jö ár Dada da uñ'ö.

²⁸ Nu'mú bi 'ñeñ'u:

—Tema mahyoni ga pehe, ne njap'u ga pehe nö'ö ne Jö ga othe.

²⁹ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Gehnu ar 'befi ne Jö gi 'yothu, gi ñ'emuihu nö'ö togo xpa peñ'ö.

³⁰ Bi 'ñeñ'u 'mu:

—Tema nt'udi gi ot'e ga hanthe ne ga ñ'emui'ihe. Tema döta 'befi gi pefi.

³¹ Numa palehu bi zi ar thuhme mi ta mahets'i núnu ha ya ot'at'ohö, ngu enga har t'ofö: Bi umba ar thuhme ndi 'ñe mhets'i nda zi'u.

³² Ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Xa majöni di xi'ahu, ar Moise himbi 'ra'ahu ar thuhme ndi 'ñe mhets'i. Ha numa Dada hö, 'ra'ahu ar thuhme majöni di 'ñe mhets'i.

³³ Ngetho ar thuhme unga Jö, gehnu nuna ba kö mhets'i, ne umba ár te ya meximhai.

³⁴ Nu'u bi 'ñembabi:

—Tsi Hmu, 'raje hyax'mu nunar thuhme'ö.

³⁵ Ne ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Nuga go dar thuhme ungar te. Gatho nu'u togo da e da hyongagi, hiñham'u ma da ntunthu, ha nu'u togo da ñ'emuiigi, hiñham'u ma da ntuthe.

³⁶ Ngu xta xi'ahu, mödi xka hyandgagihu, hingi ñ'emuihu.

³⁷ Gatho nu'u togo xi 'raka Jö ma Dada, ma da e da hyongagi. Ha gatho nu'u togo da e da zükagi, hinga kots'i.

³⁸ Ngetho nuga xta kö mhets'i, hinxta ehe ga ot'a nö'ö di nesega, xta e ga ot'a gatho nö'ö ne togo xpa penkagi.

³⁹ Gehnu ne ma Dada togo xpa penkagi, gatho nu'u togo xi 'yentk'a ha ma 'ye hinga 'bedi, ne nuya ngöxapa, ma ga ko'spa yá te hiñham'u da göts'i.

⁴⁰ Nö'ö togo xpa penkagi, ne'ö gatho nu'u togo da hñuxka yá da ár T'ugi Jö, ne da ñ'emuiigi, pe'sa ar te hiñham'u da göts'i, ne nuga ga ko'spa yá te ha ya ngöxapa.

⁴¹ Nu'mú nuya xodyo mi njont'ane n'a ngu n'a, ngetho xki 'ñeñ'ö: Nuga go dar thuhme xta kö mhets'i.

⁴² Ne mi eñ'u:

—Ha hinga gehnu ar Hesu ár t'u ar Huse, di pöthwu togo yá dada. Hanja em'u xpa kö mhets'i.

⁴³ Ar Hesu bi döti ne bi 'ñembabi'u:

—Yo'ö gi ñöxhnathohu.

44 Ngetho hinto tsa da e da hyongagi nu'mu hinda zopa ar mfeni Jö ma Dada togo xpa penkagi. Ne nuga ga ko'spa ar te ha ya ngöxapa, ne da me'sa ar te hiñham'u da göts'i.

45 Njawa xi 'yot'a yá m'ehni Jö har t'ofö: Jö ma da uta gatho ya jö'i. Jange gatho nu'u togo xi 'yoxa nö'ö mönga ma Dada, ne xi zo hár mfeni, da e da hyongagi.

46 Hingi 'bu n'a togo xi hyanda Jö ar Dada, honse nö'ö togo xpa pehni. Nö'ö hö, go xi hyanda ar Dada.

47 Xa majöni di xi'ahu, nu togo ñ'emuigi pe'sa ar te hiñham'u da göts'i.

48 Nuga go dar thuhme ungar te.

49 Nuya ri palehu mam'et'o bi zi ar thuhme mi ta mhets'i ha ya ot'at'ohö, ne bi du'u.

50 Nunar thuhme di xi'ahu, hingi njap'u. Nunu di 'ñe mhets'i, ne gatho nu'u togo da zi, hinda ma da du.

51 Nuga go dar thuhme ungar te xpa e mhets'i. Nö'ö togo da zi nuna thuhmenü, ma da me'sa ar te hiñham'u da göts'i. Nunar thuhme di xi'ahu, gehnu ma ndo'yose ga da, ne njap'u ya meximhai da me'sa ar te hiñham'u da göts'i.

52 Nuya xodyo mi ntsahñöki n'a ngu n'a mi eñ'u:

—Hanja da tsa da 'rakagihu ga tsafu ar ndo'yosenu.

53 Ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Xa majöni di xi'ahu, nu'mu hingi tsafu ar ndo'yo ne hingi tsifu ar ji Nö'ö Togo ba e bi Njö'i, hinda nja ri tehu hiñham'u thege.

54 Nö'ö togo tsaka ma ndo'yo ne tsika ma ji, pe'sa ar te hiñham'u da göts'i, ne ga ko'spa ar te hár ngöts'i ar ximhai.

55 Ngetho ma ndo'yo gehnu ar ñhuni majöni, ne ma ji ar ts'ithe majöni. Gehyu unga ar te hiñham'u da göts'i.

56 Nö'ö togo tsaka ma ndo'yo ne tsika ma ji, ma ga 'bu'be'ö.

57 Njangu Jö ar Dada togo ba penkagi hö ar te, nuga di te ngetho di 'bu'bega'ö. Ha nu'u togo da zaka ma ndo'yo, da nte n'ehe ngetho di 'bu'bega'u.

58 Go gehnu ar thuhme di xi'ahu ba kö mhets'i. Nö'ö togo da zi, ma da me'sa ar te hiñham'u da göts'i, hinge njangu ri palehu bi zi ar thuhme mi ta mhets'i, ne bi du'u.

59 Nuya mhöyu bi mönga ar Hesu nú'mu mi uta ya jö'i ha yá nijö'u núnu Nkapernaum.

Ya mhö ungar te hiñham'u da göts'i

60 Nzeye nu'u togo mi teni, mi 'yoxa njap'u mi eñ'u:

—Xi ñhembí nö'ö teme mö. Togo tsa da 'yot'e.

61 Ar Hesu mi pötho tema mi njont'ane, ne bi 'ñembabi'u:

—Hage tsot'a ri muihu nö'ö di xi'ahu.

62 Tema gi beñhu nu'mu gi hyanthu Nö'ö Togo ba e bi Njö'i, da mengi da boxa mhets'i habu mi 'bu'ö m'et'o.

⁶³ Ar hñö go unga ar te, ha nö'ö bi e har ndo'yo hinte fäts'i. Nuya mhö xta xi'ahü nonga ar hñö ne unga ar te.

⁶⁴ Hõse, 'ra hingi ñ'emuihu.

Ngetho ar Hesu hár ndui mi pötho togo himi ñ'emuiibi, ne togo ma nda da.

⁶⁵ Ne bi 'ñenö:

—Jange da eñ'ahü, hinto tsä da e da hyongagi nu'mu hinda zo ma Dada.

⁶⁶ M'efa nzeýe nu'u togo mi teni, bi hyep'u ne himi ñ'owi.

⁶⁷ Jange ar Hesu bi 'ñemba nu'u 'ret'amayoho yá maxte xki hwahni:

—Hage gi ne gi möhu n'ehe.

⁶⁸ Ar Simu Pedro bi dödi ne bi 'ñenö:

—Tsi Hmu, togo man'a ga teñhe. Hõse'i gi mönga ya mhö ungar te hiñham'u da göts'i.

⁶⁹ Ha nuje xta ñ'emuihe ne xta pöhe go gar Kristo ár T'u'i Jö togo hõse ar te.

⁷⁰ Ar Hesu bi dödi:

—Nuga da hwañ'ahü gi 'ret'amayohohu. Mödi njap'u, n'a di hñöx'ahü ar ts'ondöhi.

⁷¹ Nö'ö mi nonga ar Huda Iskariote ár t'u ar Simu, ngetho go ma nda da'ö, ne mi n'a nu'u 'ret'amayoho yá maxte.

7

Nuyá jödö ar Hesu himi ñ'emui már m'ehni Jö

¹ M'efa ar Hesu mi 'yo har hai Ngalilea, himi ne nda m'uhnü Nhudea ngetho ya xodyo mi honi nda hyo.

² Mi 'bap'utho ár dango ya xodyo nö'ö ár thuhu, ar dango nguxiza.

³ Nuyá jödö bi 'ñemba ar Hesu:

—Põni di ma Nhudea, ne nu'u togo teñ'a'i da hyanda nuya döta nt'udi gi ot'e.

⁴ Ngetho nu'mu n'ar jö'i ne da ñ'udi, hingi ot'a ar 'befi ñ'ontho. Nu'ge gi ot'a nuya döta nt'udiyu, ñ'udi habu gatho da hyant'a'i.

⁵ Mi mönga njap'u ngetho mödi ma yá jödö, himi ñ'emui'u xki 'ñexa Jö.

⁶ Nu'mu ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Hingi tsäda ga manü, ha nu'ahü tsäda ham'u gi ne gi möhu.

⁷ Nuya jö'i hingi tsä da utsa'ihu, ha nuga hö utsagi, ngetho di xipa yá ts'o'befi pe'u.

⁸ Di möhu ar dango. Nuga hingi tsäda ga ma.

⁹ Hõse bi xipabi njap'u, ne bi gohnü Ngalilea.

Ar Hesu bi ma ar dango nguxiza

10 Nu mi wadi bi ma yá jödö, ar Hesu bi ma har dango n'ehe, mödi bi ma ngu ñ'ontho, himi ñ'udi.

11 Nuya ndöxodyo mi hongar har dango, ne mi eñ'u:

—Habü bi 'yo'ö 'mu.

12 Ne nzeýe nuya mi 'buhnu mi nonga ar Hesu, 'ra mi enö: Nunü ar hogajö'i, ne ma'ra mi enö: Hingar hogajö'i, ngetho ka ya jö'i.

13 Txi 'ramtx'u mi ñö'u, ngetho mi tsu nuya ndöxodyo.

14 Xki tho ngu made ar dango, mi yut'a ar Hesu har dönganijö ne mi uta ya jö'i.

15 Nuya ndöxodyo xa mi 'yotho ne mi eñ'u:

—Hanja pe'sa nzeýe ar mfödinu, hiñhabü xi ma xpa t'uti.

16 Ar Hesu bi dötwabi'u ne bi 'ñenö:

—Nö'ö te di udi hingo di mönsega, go ár meti togo xpa penkagi.

17 Nu'u togo ne da 'yot'a nö'ö ne Jö, da bö'u di utwa ár mhö Jö, hinge nö'ö di bensega.

18 Nö'ö togo bense nö'ö mö, honse ne da t'e'spa ár nsu. Ha nö'ö togo ne da t'e'spa ár nsu togo xpa peñi, ge'ö mönga majöni ne hingar kate.

19 Ar Moise bi 'ra'ahu ar t'ofu. Hinto xka 'yothu ngu mönga har t'ofonu. Yo'ö gi ne gi hyogagihu 'mu.

20 Nuya jö'i xki mhunts'i bi dödi ne bi 'ñeñ'u:

—Gi pe'sa ar ts'ondöhi. Togo ne da hyo'a'i.

21 Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Honse n'ar 'befi da ot'e, ne xa gi 'yohu.

22 Ar Moise bi 'ra'ahu ar nsegi gi huxu ha ri ndo'yohu, mödi hingo mar meti'ö, már meti ya pale. Ha nu'ahu gi huxu ar nsegi mödi ar pa ntsaya.

23 Nú'mu gi hu'sfu ar nsegi ri bötsihu, mödi ar pa ntsaya, hingi nehü gi ts'okwabihu ár t'ofu ar Moise. Xi'mu hanja gi mbö ri kwehu ngetho da othebi gatho ár ndo'yo n'ar ñ'ohö har pa ntsaya.

24 Beñhu xiñho hanja gi nthentehu, wa njap'u wa hin'ö. Yo ma gi nthentehu honse gi hanthu nö'ö oxa mañö.

Nuya jö'i mi enö: Ha go gehnu ar Kristo

25 'Ra ya me Herusalen mi eñ'u:

—Ha hinga gehnu togo thoni da tho.

26 Hyanthu 'bahnu mada ya jö'i uti, ne hinte nsipabi. Hage xi ñ'emui ma ndöhu go gehnu ar Kristo 'mu.

27 Ngetho di pöhu habu xpa ehnu, ha nu xta e ar Kristo, hinto ma da bödi habu di 'ñehe.

28 Nú'mu mi 'yo njap'u ar Hesu, mi 'bahnu mi uta ya jö'i har dönganijö, bi ñö nts'edi ne bi 'ñenö:

—Gi pökagihü ne gi pöhu habu dar mengu. Ha hinxta esega, xpa penkagi nö'ö togo majöni, ne nu'ahu hingi pöhu togo'ö.

²⁹ Nuga hö di pödi, ngetho ka xta ehnu, ne ba penkagi ga ehe.

³⁰ Nuya ndöxodyo mi 'yoxa njap'u, xa mi ne nda guhmö'u. Ne hinte bi japabi, ngetho hinxki zöta ár pa.

³¹ Ha nzeye ya jö'i mi 'buhnu bi ñ'emüibi, ne mi eñ'u:

—Xi nu xta e ar Kristo, hage ma da döhö da 'yot'a ya nt'udi ngu nuya xi 'yotnu 'mu.

Ya denga'bepate bi mehna togo nda guhmö ar Hesu

³² Nuya denga'bepate mi bödi mi nonga ar Hesu ya jö'i, nuyü ne ya ndömöjö bi meñ'u ya nsunijö ma nda guhmö.

³³ Jange ar Hesu bi 'ñenö:

—Hönsé ma'ra ya tsi pa ga 'buhwihu, ne ga penga habu bi 'bu togo ba penkagi.

³⁴ Ma gi hyongagihü ne hingi tingagihü. Nu habu gar maga, hinda tsä gi möhu.

³⁵ Nu'mü, nuya ndöxodyo mi 'buhnu mi enga n'a ngu n'a'u:

—Habü di manü 'mu, enö hinda tsä ga tiñhu. Hage ma da zu nu'u xi mfont'a ha yá hai nu'u hingya xodyo, ne da ut'u.

³⁶ Tema di bönga nö'ö bi 'ñenö: Ma gi hyongagihü ne hingi tingagihü, ne nu habu gar maga, hinda tsä gi möhu.

Ngu n'ar döthe ar dehe unga ar te

³⁷ Nö'ö ar pa mar nsu ár ngöts'i ar dango, ar Hesu bi m'ai ne bi ñö nts'edi bi 'ñenö:

—Nu'mü ja togo tsu ar duthe, da e da hyongagi da ntsithe.

³⁸ Nö'ö togo ñ'emüigi, ma da bönga hár müi ngu ya döthe ar dehe unga ar te, ngu mönga har T'ofö.

³⁹ Ar Hesu mi nonga ár Hñö Jö, nö'ö ma nda hñönga nu'u togo nda ñ'emüibi'ö. Ha nunár Hñö Jö hinxki etho, ngetho ar Hesu hinxki mengda hár nsunda mhets'i.

Ya jö'i bi ñhege

⁴⁰ Nu mi 'yoxa njap'u ya jö'i, 'ra mi eñ'u:

—Xa majöni gehnu ár m'ehni Jö.

⁴¹ Ma'ra mi enö:

—Gehnu ar Kristo.

Ha ma'ra mi eñ'u:

—Hage di 'ñe Ngalilea ar Kristo 'mu.

⁴² Hin'ö, ngetho har T'ofö enö, ar Kristo ma nda e ha yá 'beto ar Dabi mar mengu Belen.

⁴³ Mi n'añ'o n'a ngu n'a yá mfeni mi nonga ar Hesu, jange ya jö'i bi ñhege.

⁴⁴ 'Ra mi ne nda gumhö, ne hinte bi japabi.

Nuya ñ'ohoyu mi eñ'u: Hinto man'a xi ñö njanu

45 Nu'u togo xki m'ehni nda guhmö ar Hesu, bi mengi ma ba k'ö'sa ya ndömöjō ne ya denga'bepate. Ne nuya ndöyū bi ñeñ'u:

—Yo'ö hinga tsihu.

46 Nu'u xki 'behni bi dödi:

—Hinda tsihe, ngetho da ohe nö'ö bi mö, ngu hinto man'a xi mönga njap'u.

47 Nu'mú nuya denga'bepate bi döti ne bi ñembabi'u:

—Hage xi ka'ahu n'ehe.

48 Gi pöhu xiñho, hinjo'o n'ar ndömöjō, wa n'ar denga'bepate xi ñ'emui.

49 Nu'u togo xi ñ'emui, gehyū nu'u hingi pō ar t'ofō, ne xi theke da m'edi.

50 Ar Nikodemo, nö'ö togo xki ma nxui ma ba k'önga ar Hesu, mar denga'bepate n'ehe, bi ñemba nu'u mi 'buhnu:

51 —Gi pöhu numa t'ofohū, hingi hoxa ár ts'oki n'ar jō'i nu'mū hinxi 'yots'e m'et'o, ne xi bödi teme xi 'yot'e.

52 Nuya ndömöjō ne yá mi denga'bepatewi bi ñembabi:

—Hage gar me Ngalilea n'ehe. Hñet'a xiñho ar T'ofō, ne gi pōdi hinxpa ehnu Ngalilea n'ár m'ehni Jō.

53 Mi wa ar dangō, n'a ngu n'a bi menga yá ngu.

8

Ar zinganthöti 'behñö

1 Ha nu ar Hesu bi ma har t'ohō Njōmdōni.

2 Nu ár hyax'ö n'itho, ba penga man'agi har dönganijō, ne bi wat'a ra nzeýe ya jō'i, bi hñuhnu bi uti.

3 N'a mba ep'utho ya böt'ofō ne ya denga'bepate, mi tsimpa n'ar 'behñö xki ts'udi mi 'bengwi n'ar ñ'ohō himár döme. Bi m'a'ma madetho,

4 ne bi ñembabi'u:

—Utate, nunar 'behñönu xi ts'udi mi 'bengwi n'ar ñ'ohō himár döme.

5 Ar Moise 'bepkagihu hár t'ofō ga hohū nk'ahni nuya 'behñö njanū. Wa te gi mönge.

6 Nu'u bi mönga njap'u mi honi nda hyathmō, mi ne nda dimbabi teme nda hyots'e. Ha nunar Hesu bi ñ'ani, bi ja ár 'ye mi ot'a har hai.

7 Ha nu'u himi tsaya mi ambabi. Nu'mú ar Hesu bi m'ai ne bi ñembabi'u:

—Nö'ö togo hinte ma ts'oki tu, dá dū'mi da unga ar nk'ahni.

8 Ne bi mengi bi ñ'ani mi ot'a har hai man'agi.

9 Nu mi 'yo njap'u, ba e ha yá mfenise nuyá ts'oki xki 'yot'u, ne 'raman'a bi boni bi ma'u, m'et'o bi bongu nu'u ya dönzia,

m'efa nu ma'ra mi bötsitho. Hõnse bi gohnu ar 'behñö mi 'ba made, ne ar Hesu.

¹⁰ Mi mengi bi m'a ar Hesu, hinto bi hyandi, hõnse ar 'behñö mi 'bahu, ne bi 'ñembabi:

— Habuima nu'u togo mi hox'a'i. Hage hinto bi ne bi k'añ'a'i.

¹¹ Bi 'ñeñ'ö:

— Hinjo'o, tsi Tata.

Nu'mú ar Hesu bi 'ñembabi:

— Nuga n'e, hinte di hox'a'i. Di ma, ne yo ma gi pengi gi 'yot'a ar ts'oki.

Ar Hesu gehnu ár ñot'i ya meximhai

¹² Ar Hesu bi mengi bi zo ya jö'i ne bi 'ñembabi'u:

— Nuga go dar ñot'iga di yot'wa ya meximhai. Nö'ö togo da dengagi, hinda ma da ñ'o har 'bexui, ngetho da yot'wabi ar ñot'i unga ar te.

¹³ Nu'mú nuya denga'bepate bi 'ñembabi'ö:

— Gi mõnse togo'i, jange hinga majöni nö'ö gi mö.

¹⁴ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

— Mödi di mõnse togogi, majöni nuna di mö, ngetho nuga di pödi habu xta ehe ne habu gar ma. Nu'ahu hingi pöhu habu xta ehe wa habu gar ma.

¹⁵ Nu'ahu gi hõxu majöni ngu ri mfenisehu, ha nuga hinto di hö'spa majöni.

¹⁶ Ha nu'mu togo di hö'spa majöni, nö'ö di mö majöni 'mu, ngetho hindi hõxase, di hõx'be ma Dada togo xpa penkagi.

¹⁷ Nu ha ri t'ofohu enö: Nu'mu yoho ya jö'i n'at'wu mö, majöni.

¹⁸ Nuga di damajöni togogi, ma Dada togo ba penkagi damajöni togogi n'ehe.

¹⁹ Bi 'yambabi'u:

— Habu bi 'bu ri Dada.

Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

— Hingi pökagihu, ne hingi pöhu ma Dada. Nu'mu gi pökagihuhmö, gi pöhmöhu togo ma Dada n'ehe.

²⁰ Ar Hesu bi mõnga njap'u nú'mu mi uta ya jö'i núnu habu mi 'bu ar m'esbojö har dönganijö. Ne hinto bi tsä bi gu, ngetho hinxki zöta ar pa nda jwata ár 'befi.

Habu gar maga, nu'ahu hinda tsä gi möhu

²¹ Ar Hesu bi mengi bi 'ñembabi'u:

— Ma ga maga, ne nu'ahu gi hyongagihuhmö. Ha ma gi tuwi ri ts'okihu, ne hinda tsä gi möhu habu gar maga.

²² Nuya ndöxodyo mi ense'u:

— Hage ma da ñhose 'mu. Hanja enö: Habu gar maga, hinda tsä gi möhu.

23 Nep'u ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Nu'ahu ja gar menguhuwa, ha nuga xta e mañö mhets'i. Nu'ahu ár meti'ihu ar ximhai, ha nuga hingo ár metigi.

24 Jange da xi'ahu ma gi tuwi ri ts'okihu, ngetho nu'mu hingi ñ'emuihu go geke, ma gi tuhu gi tuxta ri ts'okihu.

25 Nep'u nu'u bi 'ñembabi'ö:

—Xi'ge togo'i 'mu.

Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Get'ö ngu da xi'ahu har ndui.

26 Nuga mödi di pe'sa ma'ra teme ga xi'ahu, ne ga hös'a majöni ri m'uihu, honse di xi'ahu nö'ö xi xikagi togo xpa penkagi. Gehnu di mönga har ximhai, ne majöni nö'ö möñ'ö.

27 Ha nu'u togo mi ots'e, himbi bö'u mi nonga Jö ár Dada.

28 Jange ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Nú'mu xki tsuthu Nö'ö Togo ba e bi Njö'i gi hyohu, ma gi pöhu 'mu togo xa majöni go geke. Ne gi pöhu n'ehe hinte di ot'ase. Nö'ö ba utka ma Dada, gehnu di xi'ahu.

29 Numa Dada togo ba penkagi hinxi hyegase, hyax'mu di 'bu'be, ngetho nuga di ot'a nö'ö numañho'ö.

30 Nú'mu mi mönga njap'u ar Hesu, nzeye ya jö'i bi ñ'emui.

Nö'ö majöni xi xogagihu xki gogagihu ar ts'oki

31 Ar Hesu bi 'ñemba nu'u ya xodyo xki ñ'emui:

—Nu'mu gi 'ñet'a xiñho ri muihu ma mhö, xa majöni ma ñ'owi'ihu 'mu.

32 Ne ma gi pöhu nö'ö majöni, ha nu'mu gi pöhu nö'ö majöni, gehnu da xok'ahu.

33 Nu'u bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Nuje yá 'betogihe ar Abra. Hiñham'u xi jokagihe ngu togo yá metigihe. Hanja gi enö da sogagihe.

34 Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Xa majöni di xi'ahu, nö'ö togo ot'a ar ts'oki, nunu xi got'atho ar ts'oki.

35 Nu'u togo m'egotho, hinda ma da go har ngu gatho ya pa. Ha nu ar t'u hö, da gohnu.

36 Njap'utho n'ehe, nu'mu ár T'u Jö da guk'ahu har ts'oki, majöni xka poñhu, ne hinte ko'ahu.

37 Di pödi yá 'betoi'ihu ar Abra. Mödi njap'u gi ne gi hyogagihu, ngetho gi tsamañ'uhu nö'ö di xi'ahu.

38 Nuga di mönga nö'ö xi utkagi ma Dada, ha nu'ahu gi othu nö'ö xi mönga ri dadahu.

39 Nu'u bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Ma palehe ar Abra.

Ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Nu'mu yá 'betoi'ihu ar Abra, gi tembahmöhu ár 'befi'ö 'mu.

40 Ha nu'ahū mödi xta xi'ahū nö'ö majöni xi xika Jö, gi ne gi hyogagihū. Ar Abra himbi 'yot'a njap'u.

41 Nu'ahū gi othū ngu ot'a ri dadahū.

Nu'mū nu'u bi 'ñemba ar Hesu:

—Nuje hinge togatho di emfe ma dadahe. Honse n'a ma Dada di 'ñehe, gehnu Jö.

42 Nu'mū ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Nu'mū ri Dadahūhmö Jö, gi mökagihū, ngetho xta e habu bi 'bu'ö. Hinda ese, go ba penkagi.

43 Hanja hingi tso ri mfenihū nö'ö di xi'ahū. Hingi tso, ngetho xi njot'a ri muihū.

44 Ar ts'ondöhi go ri dadahū'ö, ne gi ne gi 'yothwū nö'ö ne'ö. Hár nduitho mar hyote ne ar hyate, hiñham'u mönga nö'ö majöni. Nú'mū mönga ya nhemhñö, go bense, ngetho ar nemhñö, ne go bi du'ma ar nhemhñö'ö.

45 Nu'ahū hingi ñ'emugihū, ngetho di mönga nö'ö majöni.

46 Hinjo'ö togo da tsä te gi hyoxkagihū n'ar ts'oki. Nu'mū di mönga nö'ö majöni, yo'ö hingi ñ'emugihū.

47 Nu'u togo yá meti Jö, otwa ár mhö. Hingi ne gi 'yo'spabihū, ngetho hingo yá meti'ihū'ö.

Nú'mū hinxki m'uta ar Abra, nunar Hesu mi 'bu'ö

48 Nep'u nuya xodyo bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Hage hinge majöni nö'ö di xi'ahe, gar me Nsamaria ne xka nthexkwi n'ar ts'ondöhi.

49 Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hindi nthex'bega n'ar ts'ondöhi. Nuga di numansu ma Dada, ha nu'ahū hingi numansugihū.

50 Nuga hindi mönga njap'u di honi gi 'ñeskagihū ma nsu. Ngetho 'bu' n'a togo eskagi, ne go ma da hñöxmajöni'ö.

51 Xa majöni di xi'ahū, nö'ö togo ot'a nö'ö di mö, hiñham'u da du.

52 Nu'mū ya xodyo bi 'ñembabi:

—Nupya hö, di pöhe gi nthexkwi n'ar ts'ondöhi. Ngetho ar Abra bi du, nuyá m'ehni Jö bi du'u n'ehe. Hanja gi enö, nö'ö togo da 'yot'a nö'ö gi mö, hiñham'u da du.

53 Hage ri nsu töpa ár nsu ar Abra 'mū. Ngetho bi du'ö ne yá m'ehni Jö bi du'u n'ehe. Tema nsu gi beni gi pe'ske 'mū.

54 Ha nu ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Nu'mū ga exase ma nsu, pontho hinter me'ö. Numa Dada go eska ma nsu, nö'ö togo gi emfu ri Jöhu.

55 Ha nu'ahū hingi pöhu togo'ö. Nuga hö di pödi. Nu'mū ga enö hindi pödi, gar nemhñöhmö ngu'ahū, ngetho di pödi ne di otwa ár mhö.

56 Ri palehū ar Abra xa mi johya, mi to'ma nda zonga ar pa nga 'bukwa har ximhai, ne bi njohya bi hyandi.

57 Nuya xodyo bi 'ñembabi'ö:

—Hinxka jwata madenthebe njeje. Hanja ts̄a xka hyanda ar Abra.

⁵⁸ Ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Xa majöni di xi'ahu, ndi 'būka mam'et'o nú'mū hinxki m'ūta ar Abra.

⁵⁹ Jange nu'u bi guxya do nda k'ahmö. Ha nunar Hesu bi ñ'öni, bi bönga har nijö bi thota madetho bi ma.

9

Ar Hesu bi xokwa yá da n'ar ñ'ohö xki m'ui himi handi

¹ Nu mi panu ar Hesu, bi hyandi mi 'būhnu n'ar ñ'ohö xki m'ui mi goda.

² Nuyá maxte bi 'yambabi'ö ne bi 'ñeñ'u:

—Utate, togo bi 'yot'a ar ts'oki ne bi m'ui goda, gesenu wa yá dada.

³ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hingo ár ts'okinu, ne hingo ár ts'oki yá dada n'ehe. Ngetho njanu nda nheki ár döta 'befi Jö hár te'ö.

⁴ Núpya mpa, mahyoni ga pepa ár 'befi nö'ö togo ba penkagi. Ba ep'u ar xui nú'mū hinto ts̄a da mpefi.

⁵ Núpya di 'bukwa har ximhai, go dar ñot'iga di yot'wa ya meximhai.

⁶ Mi wadi bi mönga njap'u, bi ntsojni har hai, bi 'ñöt'a ar boh̄ai. Ne bi go'spa ha yá da ar ñ'ohö mi goda.

⁷ Ne bi 'ñembabi:

—Di ma ba peka ri da har pothe Siloe (nunar thuhu'o poni da 'ñenö, xi m'ehni).

Bi ma'ö ma ba peka ár da, ne mba pengi mi ts̄a nda hyandi.

⁸ Nu'mú nuyá n'angu ne nuya jö'i xki hyandi mi goda, mi eñ'u:

—Hage hinga gehnu togo mi hudi mi peti.

⁹ Ra mi enö mi ge'ö, ma'ra mi enö ndi hñöts'i. Nö'ö mi ense:

—Go geke.

¹⁰ Ne bi t'embabi:

—Hanja xi xo ri da.

¹¹ Nö'ö bi dödi ne bi 'ñenö:

—Nu ar ñ'ohö ár thuhu ar Hesu, bi 'ñöt'a ar boh̄ai, bi goska ma da, ne bi 'ñengagi: Di ma har pothe Siloe ba peka ri da. Nuga da ma da peke, ne bi ts̄a da handi.

¹² Nu'u bi 'yambabi:

—Hab̄u bi 'bu'ö.

Bi dö'ö ne bi 'ñenö:

—Hindi pödi.

Ya denga'bepeate bi hñö'spa majöni ar ñ'ohö mi godahmö

¹³ Ya jö'i bi zi'spa ya denga'bepeate nö'ö mar godahmö.

14 Ha nö'ö ar pa xki 'ñöt'a ar bohaj ar Hesu, ne xki xokwa ár da ar ñ'ohö mi goda, mar pa ntsaya.

15 Nuya denga'bepate bi 'yambabi n'ehe hanja xki dixa ár da. Nö'ö bi dödi ne bi 'ñenö:

—Bi goska ar bohaj ha ma da, da ma da peke, ne bi za da handi.

16 'Ra ya denga'bepate mi eñ'u:

—Nunar ñ'ohönü hinxpa pehna Jö, ngetho hingi japamasu ar pa ntsaya.

Ha ma'ra mi enö:

—Nu'mü n'ar 'yot'ats'okihmö, hage da tsä da 'yot'a nuya döta nt'udiyu.

Ne njap'u bi ñhe'u.

17 Nep'u bi mengi bi t'embabi ar ñ'ohö mi godahmö:

—Xi'ge, tema gi enge togo bi xok'a ri da.

Nö'ö bi dödi ne bi 'ñenö:

—Gehnu n'ar m'ehni Jö.

18 Ha nuya ndöxodyo himi ñ'emui mar goda ne xki xo yá da, jange bi zompabi ár dada ne ár nö'ö.

19 Ne bi ñ'añ'u:

—Hage go gehnu ri t'uñu gi eñhu bi m'ui mi goda. Xi'mü, hanja hantya.

20 Nuyá dada bi 'ñeñ'u:

—Di pöhe xiñho, go gehnu ma t'uhe bi m'ui mi goda.

21 Nuje hindi pöhe hanja hantya, wa togo bi xokwabi ár da. Pe'sa yá jeye, 'yambabihu'ö, tsä da döse.

22 Bi mönga njap'u yá dada, ngetho mi tsu ya ndöxodyo, hinge nda hyegi nda yut'a ha yá nijö'u. Ngetho nuya ndö xki 'yot'a n'ar nkohi'u, mi enö, nö'ö togo nda 'ñemba ar Hesu mar Mesia, mi to'mi nda t'enga har nijö.

23 Jange bi 'ñenga yá dada: Pe'sa yá jeye, 'yambasehu'ö.

24 Nu'mü bi mengi bi ts'ohna nunar ñ'ohö mar godahmö ne bi t'embabi:

—Umba njamödi Jö. Di pöhe xiñho, nunar ñ'ohö togo bi xok'a ri da, n'ar 'yot'ats'oki.

25 Nö'ö bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hindi pöka hage ar 'yot'ats'oki wa hin'ö. Hönse di pöka ndar goda, ha nupya di handi.

26 Bi mengi bi t'ambabi man'agi:

—Tema bi ja'a'i. Hanja bi xok'a ri da.

27 Nö'ö bi dödi ne bi 'ñembabi'u:

—Xta xi'ahu, mödi hinxka ne xka 'yoxu. Yo'ö gi ne gi 'yohu man'agi. Ha gi ne gi teñhu n'ehe.

28 Nu'u bi zani ne bi 'ñembabi:

—Nu'ge go gi tenge. Di tenje ar Moise.

²⁹ Di pöhe Jö bi zo ar Moise, ha nunar ñ'ohönu hindi pöhe habu xpa ehe.

³⁰ Nunar ñ'ohö mar godahmö bi dödi ne bi 'ñenö:

—Tengu'ö, nu'ahu hingi pöhu habu xpa ehe, ha nuga bi xoga ma da.

³¹ Di pöhu xiñho, Jö hingi oxa ya 'yot'ats'oki. Ha nu'u togo tsupi ne ot'a ngu ne'ö, hö ots'e.

³² Hiñham'u xta öhu n'a togo xi xokwa yá da n'a xi m'u goda.

³³ Nu'mu hinxpa pöhna Jö nunar ñ'ohönu, hinte xi tsahmö xi 'yot'a nö'ö xi 'yot'mu.

³⁴ Ha nu'u bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Nu'ge ga m'uhwi ar ts'oki. Tema da za gi utkagihe.

Ne bi 'yeñ'u har nijö.

Mi jotyá da nu'u mi humamui mi 'bui xiñho

³⁵ Ar Hesu bi 'yöde xki t'enga har nijö nö'ö mar godahmö. Bi ma ba honi, ne nu mi dini bi 'ñembabi:

—Ha gi ñ'emüibi ár T'u Jö.

³⁶ Nö'ö bi dödi ne bi 'ñenö:

—Ndada, togo'ö ne ga ñ'emüibi.

³⁷ Ne bi 'ñenga ar Hesu:

—Xka hyandi. Nö'ö togo gi ñöwipya go ge'ö.

³⁸ Nö'ö mar godahmö bi 'ñenö:

—Tsi Hmu, di ñ'emüi'i.

Ne bi ndandihmö bi nsunda.

³⁹ Ar Hesu bi 'ñenö:

—Nuga xta ekwa har ximhai ga ot'a ar ts'ut'wi. Njap'u nu'u goda da xo yá da, ha nu'u xo yá da da ngoda.

⁴⁰ Nu'mu 'ra ya denga'bepate mi 'buhnu, bi 'yo nö'ö bi möñ'ö ne bi 'ñembabi:

—Xi nuje, hage dar godahe n'ehe.

⁴¹ Ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Nu'mu gar godahuhmö, hinte ma ts'oki gi tuhu. Ngetho gi eñhu gi hanthu, jange gi tuda ri ts'okihu.

10

Ár 'bede ar ma'yo

¹ Xa majöni di xi'ahu, nö'ö togo hingi kut'a hár goxthi ár nguñ'o ya deti, ne pöxta har jödo, n'ar bë ne ar dakate.

² Ha nö'ö togo kut'a har goxthi, gehnu ar ma'yo.

³ Ar sugoxthi xokwabi, ne ya deti pötwa ár mhö ar ma'yo. Ne nunu da zopa yá thuhu n'a ngu n'a, ne da guki.

⁴ Nu xta bönga nthi gatho yá meti, da m'et'o ar ma'yo, ne nuya deti teni, ngetho pötwa ár mhö.

⁵ Ne nuyá deti hingi tēnga ya n'añ'o ma'yo, da nixt'i ngetho hingi pö ya n'añ'o mhö.

⁶ Nunar 'bedenu bi xipabi'u ar Hesu, mödi himbi bö'u teme mi ne nda xipabi.

Ar Hesu ar hoga ma'yo

⁷ Jange ar Hesu bi mengi bi xipabi'u:

—Xa majöni di xi'ahu, nuga go dar goxthigi habu kut'a ya deti.

⁸ Gatho nu'u togo xi zo m'et'o, nú'mu hinge ndi tsotka, ma ya bë ne ya dakate, ne nuya deti himbi 'yote.

⁹ Nuga go dar goxthi. Nö'ö togo da yut'a har goxthi'ö da mpohö, di kut'i ne di poni, ne xta boni da dinga te da zi.

¹⁰ N'ar bë hõnse bi ehe da mpë, da ñhote ne da hwati. Ha nuga xta ehe ga unga ar te, hinge n'ar tetho, n'ar hoga te hiñham'u da göts'i.

¹¹ Nuga go dar hoga ma'yo. Ar hoga ma'yo ent'a ár te da ñõnga yá deti.

¹² Ha nö'ö togo m'egotho ne hingar ma'yo'ö, hingo yá meti ya deti, xta hyandi da e ar miñ'o, da nixt'i da zop'u ya deti. Ha nunar miñ'o da font'i habu gatho da ma.

¹³ Njap'u nö'ö togo m'egotho, da nixt'i da ma, ngetho ger 'bego hingi tupa ár muí te da ja ya deti.

¹⁴ Nuga go dar hoga ma'yo, ne di pödi togo ma deti, ne numa deti pökagi n'ehe.

¹⁵ Jangutho ar Dada pökagi, ne nuga di pöka'ö, ne di ent'a ma te ga ñõnga ma deti.

¹⁶ Ne 'bu ma'ra ma deti nu'u hingya mengu nunar nguñ'onu. Nu'u n'ehe ma ga tsihi, ma da 'yo ma mhö. N'adar mhunts'i ma da nja, ne n'adar ma'yo.

¹⁷ Jö ar Dada xa mökagi ngetho di unga ma te, ne ga pengi ga hõnga man'agi.

¹⁸ Hinto da hñõnga ma te, nuga go di unse. Di pe'sa ar ts'edi ga uni, ne di pe'sa ar ts'edi ga hõnga man'agi. Njap'u bi 'bepkagi ma Dada.

¹⁹ Nuya xodyo bi mengi bi ñõxhnatho ngetho bi 'yoxa nö'ö bi mönga ar Hesu.

²⁰ Nzeye mi eñ'u:

—Nthexkwi n'ar ts'ondöhi ne xi 'be ár mfeni. Yo'ö gi japamasuhu gi oxu.

²¹ Ha ma'ra mi enö:

—Nuya te mö, hinda tsá da mönga n'a togo di nthexkwi n'ar ts'ondöhi. Ha n'ar ts'ondöhi hinda tsá da xokwa yá da ya goda.

Nuya ndö ya xodyo bi utsa ar tsi Hmu Hesu

²² Núnu Herusalen mi tat'a n'ar dango mfeni, mi fenga ar pa xki mengi xki n'a'yo man'agi ar nijö, ne nuya pa'u mar ntse.

23 Ha nu ar Hesu mi 'yonu hár m'et'e ar dönganijö, t'embabi ár m'et'e ar Salomon.

24 Nuya ndöxodyo xa bi got'atho ne bi 'ñembabi:

—Ham'u ma gi hyegagihe gi jaje di yomihe. Nu'mu xa majöni go gar Kristo, xikagihe n'agitho.

25 Ar Hesu bi dödi:

—Xta xi'ahu, ne hingi ne gi ñ'emuihu. Nuya 'befi di pefi di pota ma Dada, ka nhekip'u togogi, ngu xta xi'ahu.

26 Ne ngu xta xi'ahu, nu'ahu hingi ñ'emuiyigihu, ngetho hingo ma deti'ihu.

27 Nuya ma deti oxa ma mhö. Di pöka'u, ha nu'u tengagi.

28 Ne di umba ar te hiñham'u da göts'i, hiñham'u ma da m'edi, ne hinto tsá da zimga ha ma 'ye.

29 Numa Dada togo bi 'rakagi, xa döta ár ts'edi, ne hinto tsa da zimba hár 'ye'ö.

30 Nuga ne ma Dada di n'atho'be.

31 Mi 'yoxa njap'u ya ndöxodyo, bi mengi bi guxya do, mi ne nda hyoxya nk'ahni.

32 Nu'mú ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Nzeye ya hoga 'befi xta ot'e bi pehna ma Dada. Tema 'befi'ö hingi hanthu xiñho, ngetho gi ne gi k'ankagihu.

33 Nu'u bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hindi ne ga k'añ'ahé ngetho gi ot'a ya hoga 'befi. Di ne ga othe ngetho gi hökwa ár nsu Jö. Gar jö'i nguje, ne gi ñhuxkwi Jö.

34 Ar Hesu bi döt'wabi'u:

—Ha hingi enga njawa ha ri t'ofohu: Nuga da enö: Nu'ahu gar jöhu.

35 Nu'mu bi hñu'spabi ya jö nu'u togo bi umba ár mhö, ha nunar T'ofö bi zoju Jö hinto tsá da 'ñenö hinga majöni,

36 nuga togo xpa entk'agi ne xpa penkagi Jö ar Dada, hanja gi engagihu di hökwa ár nsu, honse da mönga ár T'ugi Jö.

37 Nu'mu hindi ot'wa ár 'befi ma Dada, yo gi ñ'emuiyigihu.

38 Ha nu'mu di ot'wabi, mödi hingi ñ'emuiyigihu, ñ'emuihu nuya 'befi di ot'e, ne njap'u gi 'ñet'a ri muihu gi pöhu di 'bu'be Jö ar Dada.

39 Man'agi ya ndöxodyo mi nehmö nda gu, ha bi k'ot'i bi ma.

40 Nep'u ar Hesu bi mengi bi ma 'randi ar döthe Hordan, habu m'et'o mi xixthehmö ar Xuwa, ne ka ba kohnu'ö.

41 Ne nzeye ya jö'i mi pa mi tsudi, ne mi eñ'u:

—Majöni nunar Xuwa hinte ma nt'udi bi 'yot'e. Mödi njap'u, gatho nö'ö bi xikagihu mi nonga ar Hesu, xi tho njap'u.

42 Ne nzeye ya jö'i bi ñ'emuihu.

11

1 Mi hñenga n'ar ñ'ohò már thuhu Lasaro me Betania, ar t'ulo hnini habu mar mengu ar Maria, ne ár juhwe ár thuhu ar Marta.

2 Ar Lasaro nõ'ö mi hñeni, már indö ar Maria, togo xki go'spa ar hogañuni hár wa ar Hesu, ne mi ju yá xtö mi thukwabi.

3 Nuya 'behñö mi njuhwe bi mempa ar mhö nda nsipa ar Hesu njawa:

—Tsi Hmu, nõ'ö togo xa gi mödi hñeni.

4 Mi nsipa ar Hesu njap'u ne bi 'ñeñ'ö:

—Nunar hñeninü hingar ndöte. Njap'u ma da nheki ár nsunda Jö, ne njap'u da nsundabi ár T'u Jö n'ehe.

5 Ha nu ar Hesu xa mi mö ar Marta, ár juhwe ne ár jödö Lasaro, nuya hñuyü mi nku.

6 Ne nú'mü mi 'yo mi hñenga ar Lasaro, bi gohnu ma yopa habu mi 'bui.

7 Mi tho nuya yopa, ar Hesu bi 'ñemba yá maxte:

—Möhö Nhudea man'agi.

8 Nuyá maxte bi 'ñembabi:

—Utate, hingar yapa nuya ndöxodyo mi ne nda hyo'a nk'ahnitho. Yo'ö gi ne gi penga injanu man'agi.

9 Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hage hingi pöhu, nunar pa pe'sa 'ret'amayoho xenimpa. Nu'u togo 'yo 'bu mpa, hingi nthewi ya mfets'e, ngetho yot'wa ar ñot'i yot'a ar ximhai.

10 Ha nõ'ö togo 'yo 'bu xui, da nthewi ya mfets'e, ngetho hiñ'othobi ar ñot'i.

11 Mi wadi bi xipabi njap'u, bi 'ñembabi n'ehe:

—Ma tsi ñ'ohü Lasaro öhö. Ma ga a.

12 Nuyá maxte bi 'ñem'u:

—Tsi Hmu, nu'mü ötho, da dix'mü.

13 Nunar Hesu mi nomba ár ndöte ar Lasaro, ha nu'u mi hu yá müi ar t'öhötho.

14 Nu'mü ar Hesu bi 'ñembabi xiñho:

—Ar Lasaro xi du.

15 Di johya hinda 'buhnu nú'mü mi hñeni. Gehnu ri ñhohü, ngetho njanu da te ri ñ'emüihü. Möhö ma ga k'ö'su.

16 Nu'mü bi 'ñenga ar Toma nõ'ö mi t'embabi ar Didimo ngetho xki m'uhwi man'ár ku, bi 'ñemba nuyá mimaxtewi:

—Möhö n'ehe, ga tuwihü mahyegi'ö.

Ar Hesu juxa nu'u xi du ne unga ar te

17 Mi zonga ar Hesu habu mi 'bu ar Lasaro, bi nsipabi mi pe'sa goho mpa xki t'agi.

18 Ar hnini Betania 'bu get'u ar hnini Herusalen, ngu n'atenthebe ya wëni ár yap'u.

19 Ne nzeye ya xodyo xki ma ba k'ö'sa ar Marta ne ar Maria, nda hñu'mba yá müi ngetho xki du yá indö.

20 Nu mi 'yo ar Marta ndi 'ñe ar Hesu hár ngu, bi ma ba thödi. Ha nunar Maria bi gota har ngu.

21 Ne ar Marta bi 'ñemba ar Hesu:

—Ma tsi Hmu'i, nu'mu xka 'buhmowa, ma indö hinxi duhmö.

22 Mödi di pöpya n'ehe, gatho nö'ö te gi 'yapa Jö da 'ra'i.

23 Ha ar Hesu bi 'ñembabi:

—Ri indö ma da mengi da nte man'agi.

24 Nep'u ar Marta bi 'ñembabi:

—Di pödi, har ngöxpä ma da mengi da ntenu, xta mengi da nte gatho nu'u xi du.

25 Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Nuga di juxa nu'u xi du, ne di unga ar te. Nu'u togo ñ'emugi, mödi xi du, da mengi da nte.

26 Nu'u togo 'bui ne ñ'emugi, hiñham'u da du. Ha gi ñ'emui nö'ö di xi'a'i.

27 Ar Marta bi 'ñembabi:

—Hö tsi Hmu'i, di ñ'emui go gar Kristo ár T'u Jö, ndi to'mhe nda ekwa har ximhai.

Ar Hesu bi nzonga hár t'agi ar Lasaro

28 Ngu mi wadi bi mönga njap'u ar Marta, dama ba xipa ar Maria ár juhwe, txi 'ramtx'u bi 'ñembabi:

—Xi zokwa ar Utate ne top'a'i.

29 Nu mi 'yo'ö, dama bi m'ai ma ba k'öts'i.

30 Ar Hesu hinxki yut'atho har hnini, ka xki gohnutho habu ma ba thö ar Marta.

31 Ha nuya xodyo mi 'buhnu hár ngu ar Maria mi hu'mba ár mu, mi hyant'u dama bi nangi bi bonga har ngu, bi deñ'u, ne mi enga n'a ngu n'a:

—Di ma da nzonga hár t'agi ár indö.

32 Ar Maria nu mi zonga habu mi 'bu ar Hesu, mi hyandi bi ndandihmö hár wa, ne bi 'ñenö:

—Ma tsi Hmu'i, nu'mu xka 'bukwa, hinxi duhmö ma indö.

33 Nu mi hyanda ar Hesu xa mi zonga ar Maria, ne nuya xodyo mi ñ'owi xa mi zoñ'u n'ehe, xa bi ko ár mu ne xa bi zamañ'u.

34 Ne bi 'ñeñ'ö:

—Habu ga 'yahü.

Nu'u bi 'ñembabi:

—Ma tsi Hmu'ihe, ba e gi hyandi.

35 Ne ar Hesu bi nzoni.

36 Nuya xodyo bi 'ñenga n'a ngu n'a:

—Hyanthu tengu mi mödi.

37 'Ra bi 'ñeñ'u:

—Gehnu togo bi xokwa ár da ar goda. Hage hinge mi tsa te nda mefi ne hinxi duhmö ar Lasaro.

Ar Lasaro bi mengi bi nte

38 Ar Hesu xa bi zamañ'u man'agi, bi ma ba k'ö'spa ár t'agi, mi 'bu ha n'ar oki, ne mi kota n'ar döta do.

39 Bi 'ñenga ar Hesu:

—Hñöjü ar do.

Ha nu ar Marta ár nju nö'ö xki du, bi 'ñenö:

—Ma tsi Hmu'i, xi xöt'i, ngetho pe'sa goho mpa xi du.

40 Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Ha hinxta xi'i, nu'mu gi ñ'emui ma gi hyandwa ár nsunda Jö.

41 Nep'u nuya jö'i bi hñöka nö'ö ar do mi kot'a ár goxthi habu xki t'a ar Lasaro, ne ar Hesu bi no'sa mhets'i ne bi 'ñenö:

—Ma tsi Dada'i, di jamödi xka 'yoxa nö'ö xta a'a'i.

42 Di pödi hyax'mu gi oxkagi. Nú'mu da mönga njap'u, di hongu nuya nze ya jö'i xi mhunts'i, da ñ'emui go xka penkagi.

43 Mi wadi bi mönga njap'u, bi mafi nts'edi ne bi 'ñenö:

—Lasaro, ponga nthi.

44 Ne nö'ö xki duhmö, ba poni mi sot'a ya xuni dutu yá 'ye ne yá wa, ne mi 'baxa n'ar nthu'mxi ár ñö. Ar Hesu bi 'ñemba ya jö'i:

—Xothwu ya dutu, hehu da ma.

Ya ndöxodyo bi nkohi hanja nda hyo ar Hesu

(Mt. 26:1-5; Mr. 14:1-2; Lk. 22:1-2)

45 Nzeye ya xodyo nu'u ma ba hu'mba ár mu ar Maria, mi hyant'u nö'ö bi 'yot'a ar Hesu, bi ñ'emui.

46 Ha ma'ra bi ma ba xipa ya denga'bepeate nö'ö xki 'yot'a ar Hesu.

47 Nu'mu nuya ndömöjö ne ya denga'bepeate bi 'yot'a n'ar mhunts'andö, ne bi 'ñeñ'u:

—Te ga pehupa. Ngetho nunar ñ'ohonu ot'a nze ya nt'udi.

48 Nu'mu ga hehutho njap'u, gatho ya jö'i ma da ñ'emui. M'efa da e ya me Nroma da hwata ma nijöhu ne ma hninihu.

49 Nu ar Kaifas n'a nuya möjö mar döngamöjö nor jeye'ö, bi 'ñembabi'u:

—Nu'ahu hinte gi pöhu.

50 Hinxka beñhu, xiñho n'ar ñ'oho da unga ár te da pöta gatho ar hnini, ne njap'u gatho ma haihu hinda m'edi.

51 Himbi bense nö'ö bi möñ'ö. Ngetho mar döngamöjö nunar jeye'ö, jange Jö bi umba nö'ö bi mö. Mi enö, nunar Hesu ma nda unga ár te nda pöta ya mengu nunar hai'ö.

52 Ne hinge honse nor hainu, gatho yá bötsi Jö habu gatho xi nxani, da munts'a n'atho.

53 Jange nor pa'ö nuya ndöyü bi nkohi nda hyo.

⁵⁴ Nu'mú ar Hesu bi hyegi mi 'yo ha yá nthandi ya ndöxodyo. Bi ma get'u ha ya ot'at'ohö ha n'ar hnini ár thuhu Efrain, ne ka bi gohwinu yá mæxte.

⁵⁵ Mi 'bap'utho ar baxjwa, n'ár dango ya xodyo. Nzeye ya jö'i ha yá hai'u bi m'et'o bi ma'u har hnini Herusalen, ma ba nt'axki.

⁵⁶ Nú'mu mi 'buhnu har dönganijö mi hongá ar Hesu, ne mi enga n'a ngu n'a:

—Te gi beñhu. Hage hinda e ar dangopya 'mu.

⁵⁷ Ha nuya ndömöjö ne ya denga'bepate xki xipabi ya jö'i, nö'ö togo nda bödi habu ndi 'bui, nda da ne nda nju nda njot'i.

12

*Ar Hesu bi njo'spabi n'ar hogañuni núnu Betania
(Mt. 26:6-13; Mr. 14:3-9)*

¹ Nú'mu mi 'be 'rato mpa nda zo ar baxjwa, ar Hesu ba e har hnini Betania, habu mi 'bu ar Lasaro nö'ö xki duhmö ne bi mengi bi ko'spa ár te man'agi.

² Ne ka bi t'ot'wabinu n'ar t'oxi. Ar Marta go mi poxa ar mexa, ne ar Lasaro mi huhwinu har mexa n'ehe.

³ Ar Maria n'a mbi hñö n'ar xito, mi ñ'enga ngu made nt'eni n'ar hogañuni xa mar mhödi, ne bi go'spa ár wa ar Hesu. Ne bi gu yá xtö mi thukwabi, ne xoge ar ngu bi ñuxa nor hogañuni'ö.

⁴ Ne bi 'ñenga ar Huda Iskariote ár t'u ar Simu, n'a nuyá mæxte togo ma nda da m'efa:

⁵ —Yo'ö himbi 'ba nunar hogañuninu, xi t'a n'a njeje ár nthöhö n'ar jö'i, ne xi themba ya tsi hyoya.

⁶ Ar Huda bi mönga njap'u, hinge mi tupa ár mu ya hyoya. Bi mö ngetho már bë, ha go mi hö'ö ar 'rozöbojö, ne mi ju nö'ö mi ne'ö.

⁷ Ha nunar Hesu bi 'ñembabi:

—Hyehnu. Xi goxka ar hogañuni xki kwati to'ma ár pa ma nt'agi.

⁸ Ngetho nuya hyoya hyax'mu ma gi 'buhwihu, ha nuga hinge hyax'mu ma ga 'buhwihu.

Ar nkohi nda tho ar Lasaro

⁹ Nzeye ya xodyo bi bödi ar Hesu mi 'buhnu Betania, ba e'u ma ba k'öni. Ne hinge honse'ö, mi ne nda nu'u n'ehe ar Lasaro togo xki mengi xki nte man'agi.

¹⁰ Nu'mú nuya ndömöjö bi nko'u nda hyo ar Lasaro n'ehe.

¹¹ Ngetho nö'ö xki t'ot'wabinu, bi japa nzeje ya xodyo xki 'wege ne xki ñ'emui ar Hesu.

*Ar Hesu bi yut'a Herusalen ngu n'ar ndö mi tho'mi
(Mt. 21:1-11; Mr. 11:1-11; Lk. 19:28-40)*

¹² Ár hyax'ö nzeýe ya jö'i xki 'ñe ar dango. Mi 'yo'u ndi 'ñe ar Hesu Herusalen,

¹³ bi doka ya denthí, ne bi ma ba thödi xa mi mafi mi eñ'u:

—Xa nsunda Jö. Njöpa ár m'ehni Jö, gehnu ár ndö ya me Israel.

¹⁴ Ar Hesu bi dinga n'ar tsi n'oge ne bi ntöge, njap'u nda tho ngu mönga har T'ofö habu enö:

¹⁵ Yo gi ntsuhu, menguhu Sion;

hyanthu ba ehnu ri Ndöhu,

ntö n'ar tsi n'oge.

¹⁶ Nuyá maxte himbi zo yá mfeni n'agitho yo'ö xki thogi njap'u. Nú'mu mi menga hár nsunda ar Hesu, ka bi beñ'u xki t'ot'a gatho nuna tema xki njapi.

¹⁷ Ne mi damajöni nuya mi 'buhwi hár t'agi ar Lasaro, nú'mu mi mat'i ne bi ko'spa ár te xki du.

¹⁸ Jange nuya jö'i ba e bi dödi, ngetho xki 'yo'u xki 'yot'a ar Hesu nunar nt'udinü.

¹⁹ Ha nuya denga'bepeate bi 'ñense n'a ngu n'a:

—Hinte xi za te xka pehu. Hyanthuhmö gatho ya jö'i di ma teni.

'Ra ya me Gresia mi hongá ar Hesu

²⁰ 'Ra ya me Gresia mi 'buhnu, xki ma nda ndönga Jö har dango n'ehe.

²¹ Ne nuyu bi wat'a habu mi 'ba ar Lipe ar me Betsaida har hai Ngalilea, ne bi 'yapa ar möte bi 'ñeñ'u:

—Tata, di ne ga hanthe ar Hesu.

²² Ar Lipe bi ma ba xipa ar Andre, ne bi ma ba xipabi'u ar Hesu.

²³ Ar Hesu bi dötwabi'u ne bi 'ñenö:

—Xi zo ar pa da hñönga ár nsunda mhets'i Nö'ö Togo ba e bi Njö'i.

²⁴ Xa majöni di xi'ahu, nu'mu n'ar ndat'ei hinda zo har hwöhi ne da du, da göse. Ha nu'mu da du, da unga nzeýe ar sofo.

²⁵ Nö'ö togo xa mö ár te, da 'bedi. Ha nö'ö togo da utsa ár tewa har ximhai, ma da me'sa ar te hiñham'u da göts'i.

²⁶ Nö'ö togo ne da mepkagi, dá dengagi, ne habu ga 'buka ka da m'uhnu n'ehe. Nu'u togo da mepkagi, ma Dada da 'ñe'spa ár nsu.

Ar Hesu bi mö ma nda tho

²⁷ Nupya xa di tu ma müi. Te ga apa Jö ma Dada. Hage ga embabi: Nöngagi hinga tho nunar thogi ba ep'u. Hinda tsa, ngetho xta e ga tho'ö.

²⁸ Ma Dada'i, japa da nsunda ri thuhu.

Bi nheki 'mu n'ar mhö ndi 'ñe mhets'i mi enö:

—Xa xta japi xi nsunda, ne ga japi da nsunda man'agi.

²⁹ Mi 'buhnu nze^ye ya jö'i nu'u bi 'yoxa nunar mhönu. 'Ra mi enö xki t'ö n'ar ñuni, ma'ra mi enö n'ar enxe xki zo ar Hesu.

³⁰ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hinge ma ñhoga nunar mhö xpa ehnu mhets'i, xpa hoñ'a ri ñhohu.

³¹ Xi zo ar pa ya meximhai ma da thö'spa majöni, ne ar ts'ondöhi ár ndö nunar ximhainu, ma da thömba ár ts'edi.

³² Nuga, nú'mu xta njuxka har hai ne da ts'utkagi, ma ga tsigase gatho da hyongagi.

³³ Bi mönga njap'u, ne nda födi hanja nda du.

³⁴ Ya jö'i bi dödi ne bi 'ñenö:

—Nuje xta pöhe enga har t'ofö, nunar Kristo hinda ma da göxa ár m'ui. Yo'ö gi enö ma da njuxa Nö'ö Togo ba e bi Njö'i. Togo Nuna ba e bi Njö'i 'mu.

³⁵ Ar Hesu bi 'ñembabi 'mu:

—Hönsé ma'ra ya tsi pa ma gi 'buhwihu ar ñot'i. 'Yohu núpya gi pe'su ar ñot'i, yo ma da zu'ahu ar 'bexui. Ngetho nu'u 'yo har 'bexui hingi handi habu di ma.

³⁶ Jange núpya gi 'buhwihu ar ñot'i, ñ'emuibihu ne gi mbötsihu ar ñot'i.

Njap'u bi mönga ar Hesu. M'efa bi ma ba ñ'öni habu hinga nda hyant'u.

Ya xodyo himbi ñ'emüibi ar Hesu

³⁷ Mödi ar Hesu xki 'yot'a nze^ye ya nt'udi ha yá hmi ya xodyo, nu'u himi ñ'emüi.

³⁸ Bi njanu ne nda tho ngu xki mönga ar m'ehni Isaia nú'mu bi 'ñenö:

Tsi Hmu'i, hinto xi jamfi nö'ö di möñhu.

Hinto xi ñ'emüi nuya döta nt'udi xka 'yot'e.

³⁹ Himi tsä nda ñ'emüi'u, ngetho bi 'ñenga ar Isaia n'ehe:

⁴⁰ Jö bi gotwa yá da, ne bi japi bi me yá mfeni,

Njap'u hinda xo yá da da hyandi,

ne hinda kwata ha yá müi,

ha nuga da tsä ga umba ar nzaki.

⁴¹ Ar Isaia bi mönga njap'u nú'mu mi hyandwa ár nsunda, ne bi damajöni togonu.

⁴² Mödi njap'u, nze^ye ya xodyo bi ñ'emüibi ar Hesu, mödi himi damajöni, ngetho mi tsu ya denga'bepate nda 'yenga ha yá nijö.

⁴³ Ngetho mi honi nda 'ñe'spa yá nsu ya jö'i, hinga Jö.

Ya jö'i ma da duxa yá ts'oki ngetho himbi ñ'emüi nö'ö bi mönga ar Hesu

⁴⁴ Ar Hesu bi ñö nts'edi bi 'ñenö:

—Nö'ö togo ñ'emugi, hinge hõnse ñ'emugi, ñ'emui togo xpa penkagi n'ehe.

⁴⁵ Ne nö'ö togo handgagi ma m'ui, handwa ár m'ui nö'ö togo ba penkagi.

⁴⁶ Nuga go dar ñot'i, xta ekwa har ximhai. Gatho nu'u togo da ñ'emugi, hinda m'u har 'bexui.

⁴⁷ Nö'ö togo xi 'yoxa nö'ö xta mö ne hinda 'yot'e, hingo ma ga ent'wa ár mfei. Ngetho hinxta eka ga ent'wa ár mfei ya meximhai, xta e ga poka'u.

⁴⁸ Nö'ö togo utsagi ne hingi ne da ñ'emui nö'ö di mö, ñe togo da 'yent'wa ár mfei, gehnu ar mhö xta xi'ahu, go da 'yent'wa ár mfei'ö har ngöxapa.

⁴⁹ Ngetho hinxta bense nö'ö xta mö. Ma Dada togo ba penkagi, bi xikagi teme ga mö ne ga xipa ya jö'i.

⁵⁰ Ne di pödi, nö'ö te xi 'bepkagi, gehnu da xi'ahu, ne da 'ra'ahu ar te hiñham'u da göts'i. Jange nö'ö di mö di tenda ngu xi xikagi ma Dada.

13

Ar Hesu bi xukwa yá wa yá maxte

¹ Mi 'bap'utho ar dango mbaxjwa. Ar Hesu mi pödi xki zo ar pa nda zokwa ar ximhai, ne nda menga habu bi 'bu ár Dada. Nö'ö bi mödi nu'u mi 'bukwa har ximhai mi teni, xa bi mö'u gatho ya pa bi m'ukwa.

² Ha nú'mu mi nt'ox'u, ar ts'ondöhi xki wadi xki 'yent'wa hár mu ar Huda Iskariote, ár t'u ar Simu, nda da ar Hesu.

³ Mi pö ar Hesu ár Dada xki 'yent'wa gatho hár 'ye, ne xki 'ñe habu mi 'bu'ö, ne ma nda mengnu man'agi,

⁴ jange mi nt'oxi, n'a mbi nangtho, bi mo ár pat'i, bi gu n'ar dutu bi böt'i.

⁵ Nep'u bi xit'a ar dehe ha n'ar döngmohi, ne bi ndui bi xukwa yá wa yá maxte. Ne mi ju ar dutu mi böt'i, mi thukwabi.

⁶ Ha nú'mu ma nda xukwabi yá wa ar Pedro, bi 'ñeñ'ö:

—Ma tsi Hmu'i, hage ma gi xuga ma wa.

⁷ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Nö'ö tema di pepya hingi tso ri mfeni, ne m'efa ma gi pödi.

⁸ Ar Pedro bi 'ñembabi:

—Hinga ñhegi gi xuga ma wa.

Ar Hesu bi döti:

—Nu'mu hinga xuk'a'i, hinte ma njawi.

⁹ Ne bi 'ñenga ar Simu Pedro:

—Ma tsi Hmu'i, nu'mú, hinge hõnse gi xuga ma wa, xuga ma 'ye ne ma ñö.

¹⁰ Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Nö'ö togo xi wadi xi nxaha, xi nt'axki, hõse mahyoni da xuka yá wa. Ne nu'ahü xi nt'axk'a'ihü, mödi hingi gathohü.

11 Ngetho mi pö'ö togo ma nda da, jange bi 'ñenö: Hinga gatho xi nt'axk'a'ihü.

12 Nú'mü mi wadi bi xukwa yá wa yá maxte, bi gü bi mat'a ár pat'i, ne bi mengi bi hñu har mexa, bi 'ñembabi'u:

—Ha gi pöhu tema di bonga nö'ö xta ja'ahü.

13 Nu'ahü gi engagihü dar Utate ne dar Hmu. Majöni nö'ö gi xiju, ngetho hö njap'u.

14 Ngu xka möñhu, nuga dar Hmu ne dar Utate xta xuk'ahü ri wahu. Nu'ahü n'ehe mahyoni gi xukwabihü yá wa n'a ngu n'a ri ñ'ohü.

15 Nuga xta ut'ahü gi tenthü ngu xta otka, njap'u gi 'yothü n'ehe.

16 Xa majöni di xi'ahü, n'ar 'bego hingi töpa ár nsu ár Hmu, ngu n'ar m'ehni hingi töpa ár nsu togo xi mehni.

17 Nu'ahü gi pöhu nö'ö di xi'ahü, ne nu'mü gi 'yothü, xa xi njöp'ahü.

18 Hinga gatho'ihü di nõñ'ahü, di pöka togo xta hwañ'ahü. Hõse mahyoni da thogi ngu mönga har T'ofu habü enö: Nö'ö togo di ñhe'be ar thuhme, bi guxa ár 'ye bi doxkagi.

19 Di xi'ahüpya hingi thotho, ne nú'mü xta thogi, gi ñ'emüihü go geke.

20 Xa majöni di xi'ahü, nö'ö togo numansu ma m'ehni, numansugi. Ha nö'ö togo numansugi, numansu togo ba penkagi.

Ar Hesu bi mö nda da ar Huda

(Mt. 26:20-25; Mr. 14:17-21; Lk. 22:21-23)

21 Mi wadi bi mönga njap'u ar Hesu, xa bi du ár müi, ne bi 'yot'wa ar 'ñu yá maxte tema ndi bonga nuya mhö, ne bi 'ñenö:

—Xa majöni di xi'ahü, n'a gi 'buhüwa ma gi dagagihü.

22 Nuyá maxte mi nk'öt'a n'a ngu n'a, himi pö'u togo mi nõni.

23 N'ár maxte togo ar Hesu xa mi mödi, mi huhwi get'u.

24 Jange ar Pedro bi ja ár 'ye nda 'yambabi togo mi nõni.

25 Nu'mü, nunar maxtenü bi njwaxa hár tiñö ar Hesu, ne bi 'ñembabi:

—Ma tsi Hmu'i, togo'ö.

26 Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Nö'ö togo ma ga umba ar thuhme xi mobo, go ge'ö.

Bi mo ar thuhme ne bi umba ar Huda Iskariote ár t'u ar Simu.

27 Mi wa ar Huda bi zi nunar xenithuhmenü, ar ts'ondöhi bi yut'a hár mfeni. Nu'mü ar Hesu bi 'ñembabi:

—Nö'ö ma gi pefi, 'yot'a ngut'a.

28 Nu'u mi huhnu har mexa, hinto bi bödi yo'ö mi xipabi njap'u.

29 'Ra mi beni mi emba ar Hesu: Di ma ba tanga tema di hoñhu har dango. Wa mi embabi nda ma nda umba n'a tui ar bojö ya hyoya, ngetho ar Huda go mi kwata ar bojö.

30 Nú'mu mi wadi bi zi ar xenithuhme, dama bi boni bi ma. Mar m'exui 'mu.

Ar 'ra'yo 'bepate

31 Nu mi boñ'ö, ar Hesu bi 'ñenö:

—Nupya ma da nheki ár nsunda Togo ba e bi Njö'i, ne ma da ñ'u ár nsunda Jö xta tho ya thogi.

32 Nú'mu xta ñ'u ár nsunda Jö, Jö ma da ñ'u ár nsunda'ö n'ehe, ne ngut'a ma da njap'u.

33 Ma tsi bötsi'ihu, hinga ma ga 'buhwihu nzeye ya pa. Ma gi hyongagihu, ne ngu xta xipabi ya xodyo, di xi'ahu n'ehe: Habu gar maga, hinda tsa gi möhu.

34 Di 'bep'ahu n'ar 'ra'yo 'bepate, gi mhöhu n'a ngu n'a. Ngu xta mö'ahu, njap'u gi mhöhu n'ehe.

35 Nu'mu xa majöni gi mhöhu n'a ngu n'a, njap'u gatho ya jö'i ma da bödi ma maxte'ihu.

Ar Hesu bi mö ma nda kongga ar Pedro

(Mt. 26:31-35; Mr. 14:27-31; Lk. 22:31-34)

36 Ar Simu Pedro bi 'ñembabi:

—Tsi Hmu, habu gi ma.

Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Habu gar maga, hinda tsa gi tengagipya, mödi m'efa hö, gi tengagi.

37 Ar Pedro bi 'ñembabi:

—Ma tsi Hmu'i, yo'ö hingi tsa ga teñ'apya. Di 'bui ga unga ma te ga teñ'a'i.

38 Ar Hesu bi döti:

—Hage gi 'bui gi unga ri te. Xa majöni di xi'a'i, m'et'o ma gi kongagi hñu'gi, ne ka da ma ar boxi.

14

Ar Hesu ger 'ñu'ö di ma n'a habu bi 'bu ar Dada

1 Yo gi tu ri muihu. Gi ñ'emuihu Jö, ñ'emugihu n'ehe.

2 Núnu habu bi 'bu ma Dada, bi ja nzeye ya ngu. Nu'mu hindi njap'u, xta xi'ahu n'agitho. Gar manu 'mu, ma ga hok'ahu habu gi 'buhu.

3 Ne xka ma ga hok'ahu habu gi 'buhu, ma ga pengase ga tsix'ahu, ne njap'u mahyegi ga 'buhuihu, ne habu ga 'buka ka gi 'buhunu n'ehe.

4 Gi pöhu habu gar ma, ne gi pöhu ar 'ñu.

5 Ar Toma bi 'ñembabi:

—Tsi Hmu, hindi pöhe habu gi ma. Hanja ma ga pöhe ar 'ñu.

⁶ Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Nuga dar 'ñu, dar majöni ne dar te. Hinjo'o togo da zonga habu bi 'bu ma Dada nu'mu hindi tengagi.

⁷ Nu'mu gi pökahmögihu, gi pöhmöhu ma Dada n'ehe. Di ndu ar pania, xka pöhu ne xka hyanthu.

⁸ Ha ar Lipe bi 'ñembabi:

—Tsi Hmu, hõse di nehe gi utkagihe ar Dada.

⁹ Nu'mu ar Hesu bi 'ñenö:

—Xta 'buhwihu nze ye ya pa. Hanja hinxka pökagi, Lipe. Nö'o togo xi hyandgagi, xi hyanda ma Dada. Hanja gi enge: Utkagihe ar Dada.

¹⁰ Hage hingi ñ'emui di n'at'be ar Dada. Nuya mhö di xi'ahu, hinxta bense, ngetho ar Dada togo di 'bu'be go ot'a ar 'befi'ö.

¹¹ Ñ'emuihu nuga di n'at'be ar Dada. Nu'mu hingi ñ'emuigihu nö'o di mö, ñ'emuigihu ngetho di ot'a nuya 'befiyu.

¹² Xa majöni di xi'ahu, nö'o togo ñ'emuigi ma da 'yot'a nuya 'befi di otka n'ehe, ne da dökagi da 'yot'e, ngetho gar maga habu bi 'bu ma Dada.

¹³ Ne gatho nö'o tema gi 'yafu ma Dada gi thötju ma thuhuga, nuga ma ga ot'ahu, ne njap'u nuga ar T'ugi ga e'spa ar nsu ar Dada.

¹⁴ Nu'mu tema gi 'yafu Jö gi thötju ma thuhu, ga otga.

Ar Hesu bi mö nda mehna ar Hñö Jö

¹⁵ Nu'mu gi mökagihu, 'yothu nö'o di 'bep'ahu.

¹⁶ Ne nuga ma ga apa Jö ma Dada da meñ'ahu man'a togo da hup'a ri muihu, ne ma gi 'buhwihu gatho ya pa.

¹⁷ Ge'ö ar Hñö Jö togo mönga majöni. Ne nuya jö'i hingya gamfi hinda tsa da hñöñ'ö, ngetho hingi handi, ne hingi pö'u togo'ö. Ha nu'ahu hö, gi pöhu, ngetho gi 'buhwihu, ne ma da m'u ha ri muihu.

¹⁸ Hinga ma ga hek'asehu. Ga pengi ga 'buhwihu man'agi.

¹⁹ Ma'ra ya tsi patho, ne nuya jö'i hinda ma da hyandgagi, ha nu'ahu ma gi hyandgagihu. Ngetho nuga di te, nu'ahu n'ehe ma gi ntehu.

²⁰ Nuya pa'u ma gi pöhu di n'atho'be ma Dada, ne gi n'at'wihu ma m'ui, ne di n'at'wi ri m'uihu.

²¹ Nö'o togo ot'a nö'o di 'bepabi, go mökagi. Ne nö'o togo mökagi, ma Dada ma da mödi n'ehe, ne nuga ma ga mödi, ne ma ga ñ'udi da hyandga ma m'ui.

²² Nu'mu ar Huda (hinge ar Iskariote) bi 'ñemba ar Hesu:

—Ma tsi Hmu'i, yo'ö hõse ma gi ñ'udi ga hant'ahe ri m'ui, ha nu ma'ra ya jö'i hin'ö.

23 Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñembabi:

—Nö'ö togo mökagi, da 'yot'a nö'ö di mö. Ne ma Dada da mödi, ne ga e'be ga 'buhe n'at'wu'ö.

24 Nö'ö togo hingi mökagi, hingi ot'a nö'ö te di mö. Ha nö'ö ar mhö xka 'yohu, hingo xta mönse, ár meṭi ma Dada togo xpa penkagi.

25 Xta xi'ahuyu núpya di 'buhwihu.

26 Ha nunár Hñö Jö togo ar Humamui, ma da meḥna ma Dada potka ma thuhu, go da ut'ahu ne da beñ'ahu gatho te xta xi'ahu.

27 Di tsok'ahu gi 'buhu n'ar hogam'ui ngu di 'buka, hingo ngu nunar m'ui unga ar ximhai. Jange yo gi tu ri muihu, yo gi ntsuhu.

28 Ngu xka 'yohu xta xi'ahu, ma ga ma, ne ga pengi ga 'buhwihu. Nu'mu gi mökhmöhu, xka njohyahu númu nda xi'ahu: Gar ma habu 'bu ma Dada. Ngetho töpka ma nsu.

29 Di xi'ahupya nö'ö hinxi thotho, ne númu xta njap'u gi ñ'emuihu.

30 Hinga ma ga ñöwihu nzeḃe ya pa, ngetho ba ep'u ár ndö nunar ximhai, ne nö'ö hinte di nja'be.

31 Di ne da bö ya meximhai di mö ar Dada, jange di ot'a ngu 'bepkagi'ö. Nanju, möhö ga poñhuwa.

15

Ar 'bai'obxi ne yá 'ye

1 Nep'u ar Hesu bi 'ñembabi yá maṅte:

—Nuga go dar 'bai'obxi majöni, ne ma Dada gehnu togo su.

2 Nu'u togo di 'bu'be, jangu yá 'ye ar 'bai'obxi. Nu'u yá 'ye uni, nö'ö togo su da hoki xiñho, honi xa da du. Ha nu'mu hinte uni, da meki.

3 Nu'ahu xi hok'ahu xiñho nuya mhö xta xi'ahu.

4 Kwathu ga 'buhwihu. Jangu ar 'yeza hingi tsá te da uni nu'mu hingi thöt'a hár 'bai, njap'utho'ihu n'ehe, nu'mu hindi 'buhwihu, hinte mañho gi uñhu.

5 Nuga go dar 'bai'obxi, ha nu'ahu yá 'ye. Nö'ö togo di 'bu'be, nunu xa unga ar ñho. Ha nu'mu hindi 'bu'be, hinte tsá te da mefi.

6 Nö'ö togo hindi 'bu'be, ma da t'enga har ñöni ngu n'ar 'yeza, ne da 'yot'i. Nep'u da njo, ne da t'u'sa har tsibi habu da nzo.

7 Nu'mu xa gi umba ri muihu ga 'buhwihu, ne di oda ri mfenihu ma mhö, 'yahu gatho nö'ö gi nehü ne da t'a'ahu.

8 Nu'mu xa gi uñhu ar ñho, njap'u nheki ár nsunda ma Dada, ne njap'u gi 'ñuhu go ma maṅte'ihu.

⁹ Ngu xi mökagi ar Dada, njap'u di mö'ahü n'ehe. Yo ma gi 'wehü, 'buhü ha ma mhöte.

¹⁰ Nu'mü gi 'yothu nö'ö xta 'bep'ahü, gi 'buhü ha ma mhöte 'mü, jangu xta ot'a nö'ö xpa 'bepkagi ma Dada, ne di 'bü här mhöte'ö.

¹¹ Di xi'ahü njap'u ne ga thok'ahü ma johya, ne da nxoge ri johyahü.

¹² Gehnü ma 'bepate: Gi mhöhu n'a ngu n'a ngu xta mö'ahü.

¹³ Hiñ'otho man'ar mhöte di töpa ár nsu, da unga ár te da po yá ñ'ohü.

¹⁴ Nu'ahü go ma ñ'ohü nu'mü gi 'yothu nö'ö di 'bep'ahü.

¹⁵ Nupya hindi nu'ahü ngu n'ar 'bego, ngetho n'ar 'bego hingi pödi tema pe ár hmu. Ha nu'ahü ma ñ'ohü, ngetho gatho nö'ö xta ode xi mönga ma Dada, xta xi'ahü n'ehe.

¹⁶ Nu'ahü hinga hwankagihu, nuga go da hwañ'ahü, ne xta ex'ahü gi möhu, ne da nheki ri hoga 'befihu hiñham'u da thege. Njap'u gatho nö'ö gi 'yafu ma Dada gi potju ma thuhu, da 'ra'ahü.

¹⁷ Nö'ö di 'bep'ahü: Mhöhu n'a ngu n'a.

Nu'u hingya gamfi ma da utsa'ihu

¹⁸ Nú'mü xta utsa'ihu ya jö'i, beñhu bi utsagiga m'et'o.

¹⁹ Nu'mü ár meti'ihuhmö ar ximhai, nuya meximhai da mö'ahü ngu mö yá mi meximhaiwi. Ha nu'ahü hingyá meti'ihu, ngetho nuga nú'mü nda hwañ'ahü, da zoñ'ahü mada da ya meximhai, jange utsa'ihu.

²⁰ Beñhu nö'ö xta xi'ahü, ar 'bego hingi töpa ár nsu ár hmu. Nö'ö togo xi utsagi, ma da utsa'ihu n'ehe. Ha nu'mü xi 'yot'a nö'ö xta mö, ma da 'yot'ahü nö'ö gi xipabihu n'ehe.

²¹ Ha nu'u togo da utsa'ihu, ma da jap'u ngetho xka ñ'emugihu, ne hingi pö'u togo xpa penkagi.

²² Nu'mü hinxta ekahmö ne hinxta zohmö nuya jö'iyü, hinte ma ts'oki di tuhmöyü. Ha xta ehe xta xipabi, jange hiñ'otho te da dö'u.

²³ Nö'ö togo utsagi, pontho utsa ma Dada n'ehe.

²⁴ Nu'mü hinxta ñ'uhmö ya nt'udi nö'ö hinto man'a xi za xi 'yot'e, hinte ma ts'oki di tuhmö'u. Ha xi hyandya nt'udi, ne xi utsagi mahyegi'be ma Dada.

²⁵ Xi njap'u ne nda tho ngu mönga ha yá t'ofu habu enö: Xi utsagi mödi hinte xta japabi'u.

²⁶ Ne ma ga peñ'ahü ar Humamü, gehnü ár Hñö Jö mönga majöni, di 'ñe habu bi 'bü ma Dada. Nunü da dat'ahü majöni togogi.

²⁷ Nu'ahü n'ehe ma gi dathwü majöni ma'ra togogi, ngetho har nduitho ndi 'buhwihu.

16

1 Di xi'ahū njap'ū, ne hingi 'wehū xta 'ñep'ū ya nt'utsa.

2 Ma da t'eñ'ahū ha ya nijö, ne ma da zö ya pa nú'mū togo ma da hyo'ahū, njap'ū pepa Jö emp'ö.

3 Nu'ū ma da 'yot'ahū njap'ū, ngetho hingi pö'ū togo ma Dada, ne hingi pö'ū togogi.

4 Xta xi'ahū nuya mhöyū, ne nú'mū xta tho njap'ū, gi beñhū xta xi'ahū m'et'o.

Ár 'befi ár Hñö Jö

Hinda xi'ahū njap'ū ár ndui, ngetho ndi 'buhwithohū.

5 Ha nupya ma ga penga habū bi 'bū togo ba penkagi. Ne hinto xka 'yangagihū habū gar ma.

6 Hõse xa gi tu ri muhū ngetho xta xi'ahū njap'ū.

7 Majöni di xi'ahū, gi to'mhū ri ñhohū nu'mū gar maga. Nu'mū hinga ma, hinda e ar Humamui. Ha nu'mū ga ma, ma ga pemp'ahū gi 'buhwihū.

8 Nu xta zo'ö, ma da hñu'mba yá hmi ya jö'i, da bö'ū xa tu yá ts'oki, hanja da m'ū xiñho, ne Jö ma da hñö'spa majöni.

9 Ma da utwabi'ū xa tu ya ts'oki, ngetho hingi ñ'emugi.

10 Ma da utwabi hanja da m'ui xiñho, ngetho nuga ma ga penga man'agi habū bi 'bū ma Dada, ne hinge ma gi hyandgagihū.

11 Ne da utwabi ar thöxamajöni, ngetho nö'ö togo ndöwa har ximhai, xi wadi xi thu'spa ár mfei.

12 Di pe'sta ma nzeýe tema ga xi'ahū, ha nupya hinda tsá ga ut'ahū, ngetho hinda tsá da zo ri mfenihū xoge.

13 Nu xta ep'ū ár Hñö Jö nö'ö mönga majöni, ma da 'yot'ahū xiñho ar 'ñu nö'ö majöni. Ngetho hinda ma da mönga nö'ö bense, ma da mönga nö'ö xi 'yode, ne da xi'ahū nö'ö tema da tho m'efa.

14 Ma da 'ñeska ma nsu, ngetho ma da gunka ma meṭi ne da ut'ahū.

15 Gatho nö'ö ár meṭi ma Dada ma meṭi n'ehe, jange xta xi'ahū da gunka ma meṭi ne da ut'ahū.

Ma da the ar dumui, ma da zö ar johya

16 'Be 'ra ya tsi pa, ne hinge ma gi hyandgagihū. Ne da tho ma'ra ya tsi pa, ne ma gi hyandgagihū man'agi, ngetho gar ma habū bi 'bū ma Dada.

17 Nu'mú 'ra yá maṭte mi enga n'a ngu n'a:

—Tema di bõnga nö'ö te mö enö: 'Be 'ra ya tsi pa, ne hinge ma gi hyandgagihū. Ma da tho ma'ra ya tsi pa, ne gi pengi gi hyandgagihū, ngetho gar ma habū bi 'bū ma Dada.

18 Mi eñ'ū:

—Tema di bonga nö'ö eñ'ö: 'Be 'ra ya tsi pa. Hindi pöhu tema ne da mö.

¹⁹ Ar Hesu bi bötho tema mi ne nda 'yambabi'u, jange bi 'ñembabi'ö:

—Yo'ö gi ñ'añhu n'a ngu n'a nö'ö te xta xi'ahu: 'Be 'ra ya tsi pa, ne hingi hyandagihu. Ne ma da tho ma'ra ya tsi pa, ne gi hyandagihu man'agi.

²⁰ Xa majöni di xi'ahu, xa ma gi nzoñhu ne ma gi thohu ar dumui, ha nuya meximhai ma da njohya. M'efa nuna ri dumuihu ma da thege, ne ma da e ar johya.

²¹ Ma gi njahu ngu n'ar 'behñö tho ya ugi ngetho xi zo yá pa da m'u ár bötsi. Ha nu xta wadi da m'u ár bötsi, da pumhnitho ar ugi bi thogi, di töte ar johya pets'i, ngetho xi zokwa n'ar bötsi har ximhai.

²² Gi njahupya, xa gi tu ri muihu. Ha nú'mu xka pengi ga hant'ahu, xa ma gi njohyahu, ne hinto ma da hñöñ'ahu nunar johyanu.

²³ Nuya pa'u hinte ma nt'ani gi 'yangagihu. Xa majöni di xi'ahu, gatho nö'ö gi 'yapabihu ma Dada gi nonju ma thuhu, go da 'ra'ahu'ö.

²⁴ Hinte xka 'yapathohu gi nonju ma thuhu. 'Yafu ne da t'a'ahu, njap'u da nxoge ri johyahu.

Ar Hesu bi dö ar ximhai

²⁵ Nö'ö xta xi'ahu xta mönga m'ede. Ma da zo ar pa hinga zo'ahu njap'u. Ma ga xi'ahu n'agitho togo ma Dada, ne njap'u da zo xiñho ri mfenihu.

²⁶ Nuya pa'u ma gi 'yapabihu ma Dada gi nonju ma thuhu. Di xi'ahu hinge mahyoni ga apa ma Dada da 'yot'ahu.

²⁷ Gesë ma Dada mö'ahu, ngetho xka mökagihu, ne xka ñ'emuihu xta e habu bi 'bu'ö.

²⁸ Ndi 'bu habu bi 'bu ma Dada, ne xta ekwa har ximhai. Ma ga tsokwa ar ximhai, ne ga penga man'agi habu bi 'bu ma Dada.

²⁹ Nuyá maxte bi 'ñembabi:

—Nupya gi ñö xiñho, ne hinte ma 'bede gi mö.

³⁰ Xi zo ma mfenihepya gi pö gatho, hinge mahyoni te da t'añ'a'i. Jange di ñ'emuihe xka e habu bi 'bu Jö.

³¹ Ar Hesu bi döt wabi'u ne bi 'ñenö:

—Hage gi ñ'emuihupya.

³² Pöhu ma da ep'u ar pa, ne di xi'ahu, 'bap'utho nú'mu ma gi mfonthu. N'a ngu n'a ma gi juhu ri 'ñuhu, ne ma gi hyegasehu. Mödi hinga ma ga 'buse, ma ga 'bu'be ma Dada.

³³ Xta xi'ahu njap'u, gehnu da ja'ahu gi 'buhu ter entho ga 'buhwihu. Nuwa har ximhai ma gi thohu ya thogi. Yo gi tu ri muihu, ngetho nuga xta tö ar ximhai.

17

Ar Hesu apa ár Dada da ma'spa yá mǎxte

1 Mi wadi bi mǎnga njap'u, ar Hesu bi no'sa mhets'i ne bi ñenö:

—Ma Dada'i, xi zo ar pa da göxkwa nö'ö xka 'bepkagi ga ot'e. Ñe'spa ár nsu ri T'ugi, ne nuga ga es'a ri nsuge n'ehe.

2 Ngetho xka 'raka ar ts'edi töpa gatho ya meximhai, ga umba ar te hiñham'u da göts'i nu'u togo xka datka ha ma 'ye.

3 Gehnu ar te hiñham'u da göts'i: da bö'a'i honse'i gar Jö majöni, ne da bökagi dar Hesukristo togo xka penkagi.

4 Nuga xta jwata ma 'befi xka 'rakagi, njap'u xta ñ'u ri nsundawa har ximhai.

5 Ma tsi Dada'i, koska ma nsunda ga 'buhwi habu gi 'bui, ne njap'u da nheki ma nsu, ngu nunar nsu ndi pe'skwi nú'mu hinxki thoktho ar ximhai.

6 Xta utwabi togo'i nuyu xka hwahna har ximhai, ne xka 'yentk'a ha ma 'ye. Go ma ri meti ne xka 'rakagipya. Nuyu xi 'yot'a gatho ngu xka penkagi ga xipi.

7 Nupya pöhyu, gatho nö'ö di pefi, go xka 'bepkagi.

8 Ngetho xta xipa nö'ö xka xikagi, ne nuyu xi hñöni. Ne xi böhyu majöni xta ehe habu ndi 'buhwi, ne xi ñ'emui go xka penkagi.

9 Nuga di a'i gi suyu. Hinge di a'i gi su nu'u hingya gamfi, di a'i gi su nuyu togo xka 'rakagi, ngetho go ri meti n'ehe.

10 Gatho nö'ö ma meti go ri meti n'ehe, ne nö'ö ri metige go ma meti n'e. Gehyu xa japabi xi nheki ma nsunda.

11 Ma ga hegi di 'buka har ximhai, ngetho gar map'u habu gi 'bui. Ha nuyu ma da m'ukwatho har ximhai. Ma tsi Dada'i xa xint'axi'i, nuya xka 'rakagi, suyu hár ts'edi ri thuhu, ne da n'athoyu, nguju di n'athowi.

12 Nú'mu ndi 'bu'bewa har ximhai, go ndi suga hár ts'edi ri thuhu hinge nda 'wege. Nu'u ga 'rakagi ndi su, hinto bi m'edi, honse nö'ö xki t'ent'i nda m'edi, ne nda tho ngu huxa har T'ofu.

13 Nupya ma ga map'u habu gi 'bui. Nú'mu di 'bukwatho har ximhai di mǎnga nuya mhöyu, njap'u ga thokwabi ma johya ne da nxoge yá johyayu.

14 Xta umbabi ri mhöyu. Ne ar ximhai bi utsa, ngetho hingya meti ar ximhai, nguga hingo ár metigi ar ximhai.

15 Hindi a'i gi juka har ximhai, honse di a'i gi ñöni hinte da japa ar ts'ondöhi.

16 Nuyu hingya meti ar ximhai, nguga hingar metigi ar ximhai.

17 Di a'i gi utwabi nö'ö majöni, ne da 'yent'a yá te da mep'a'i. Nuna ri mhö gehnu majöni.

18 Jangu xka penkagi har ximhai, njap'u xta penkayu har ximhai n'ehe.

19 Nuga di homba ya ñhoyu. Gesegi di ent'a ma te ha ri 'befi, ne njap'u nuyu n'ehe da 'yentya te ha ri 'befi, ngetho pohyu nö'ö majöni.

20 Hinge honse di a'a'i gi faxyu. Faxats'u nu'u togo ma da ñ'emugi n'ehe xta 'yo ya mhö damajöniyu.

21 Ne da n'athoyu ngu di n'athowi, ma tsi Dada'i, ngetho nu'ge ne nuga di 'buhwi mahyegi. Ne ga n'at'wihuyu n'ehe, ne njap'u ya meximhai da ñ'emui go xka penkagi.

22 Ngu nö'ö ar nsunda xka 'rakagi, njap'u ga thokwabiyu n'ehe, ne da n'athoyu ngu di n'athowi.

23 Nuga ma ga 'bu'beyu, ne nu'ge di 'buhwi. Njap'u di n'athoyu, ne ya meximhai da bödi xka penkagi, ne xa gi möhyu ngu xka mökagi.

24 Ma tsi Dada'i, nuyu xka 'yentk'a ha ma 'ye, di ne da m'u habu di 'buka, ne da hyanda nö'ö ar nsunda xka 'rakagi; ngetho ngi möki nú'mu hinxki thoktho ar ximhai.

25 Ma tsi hoga Dada'i, nuya jö'i hingya gamfi hinxi bö'i. Ha nuga di pö'i, ne nuyu xka 'rakagi pohyu n'ehe go xka penkagi.

26 Xta utwabiyu togo'i ne tengu ri m'ui, ne hinga ma ga tsaya ga utwabi. Ne njangu xka mökagi, nuyu n'ehe da me'sa nunar mhöte'ö ha ya müi, ne ma ga 'bu'begayu.

18

Ar Hesu bi mhihi

(Mt. 26:47-56; Mr. 14:43-50; Lk. 22:47-53)

1 Ar Hesu mi wadi bi mönga njap'u, bi mewi ya maxte bi 'rañ'u ar hñe ár thuhu Nsedro. Mi 'buhnu n'ar hwöza, ne ka bi yutnu.

2 Ha nu ar Huda, togo bi da ar Hesu, mi pödi habu mi 'bu nunar hwöhiny, ngetho nzeye ya pa ar Hesu xki mewinu ya maxte.

3 Jange ar Huda bi zixa n'a mut'i ya ndogu xki 'ñe har ts'ut'wi, ne 'ra ya ndogu mi su ar nijö, xki mehna ya ndömöjö ne ya denga'bepate, bi mayu mi hö ya ñot'i, ya tunza, ya za ne ya jwai.

4 Ar Hesu mi pötho tema nda 'ñepabi, jange bi m'et'o ma ba thödi, ne bi 'ñembabi'u:

—Togo gi hoñhu.

5 Nu'u bi dödi ne bi 'ñeñ'u:

—Di hoñhe ar Hesu me Nasare.

Ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Go geke.

Ne mi ñ'owi'u n'ehe ar Huda togo mi da.

6 Nú'mu mi 'ñembabi'u: Go geke, nu'mú bi nthixtha ne bi hwank'u.

7 Ar Hesu bi mengi bi 'ñembabi'u:

—Togo gi hoñhu.

Nu'u bi 'ñeñ'u:

—Ar Hesu me Nasare.

8 Ar Hesu bi döt wabi:

—Xta xi'ahu, go geke. Nu'mu gi hongagihu, hyehu da ma nuyu di ñ'o'be.

9 Bi njap'u ne bi tho ngu xki möñ'ö xki 'ñenö: Gatho nu'u xka 'rakagi, di pe'stho, hinto xta 'bedi.

10 Nu'mú ar Simu Pedro n'a mbi k'osta n'ar ndojwai mi nxöts'i, ne bi dakwa ár gu hár ñ'ei ár 'bego ar ndömöjō. Nor 'bego'ö már thuhu ar Malko.

11 Ar Hesu bi 'ñemba ar Pedro 'mu:

—Kwata nor ndojwai hár nt'o. Ngetho nunar nt'eni xinju xi hñuska ma Dada, hage ga hep'u hinga tsi 'mu.

Ar Hesu bi ts'ixa ma ba m'amba ar ndömöjō

(Mt. 26:57-58; Mr. 14:53-54; Lk. 22:54)

12 Nep'u nunar mut'inu ya ndogu mi ñ'owi yá ndö, ne ya ndogu mi su ar nijö xki mehna ya dönziandö, bi gu ar Hesu ne bi xot'e.

13 M'et'o bi ts'i'spa ar Anas, ngetho már ndohñö ar Kaifas togo mar döngamöjō nor jeye'ö.

14 Nunar Kaifasnu gehnu togo xki xipa ya ndöxodyo mar ñho nda duse n'ar ñ'ohö, hinge gatho ya jö'i.

Ar Pedro mi 'bu hár thi ár ngu ar Anas

(Mt. 26:69-70; Mr. 14:66-68; Lk. 22:55-57)

15 Ha nu ar Simu Pedro ne nö'ö man'a ár mimaxtewi mi teñ'u ar Hesu mi nju. Nö'ö man'ar maxte már mpödi ar döngamöjō, jange bi yut'a hár thi ar ngu.

16 Har Pedro xki go nthi har goxthi. Jange ba e nö'ö man'ar maxte mi mpöhwi ar döngamöjō, bi xipa ar 'behñö mi su ar goxthi, nda hye ar Pedro nda yut'i.

17 Nu'mú nor 'behñö mi su ar goxthi bi 'ñemba ar Pedro:

—Ha hingo ngi ñ'owi nor ñ'ohonu n'ehe.

Ar Pedro bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hin'ö, nuga hin'ö.

18 Nuya 'bego ne nuya sunijö xki 'ñu'u n'ar tsibi ngetho mar ntse, mi 'bahnu mi mpat'u. Ar Pedro mi 'bahnu n'ehe.

Ar Anas bi 'yot'wa ya nt'ani ar Hesu

(Mt. 26:59-66; Mr. 14:55-64; Lk. 22:66-71)

19 Ha nu ar döngamöjō bi 'yamba ar Hesu tema xki ja yá maxte ne ár nt'uti.

20 Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Nuga hinte xta oṭka ñ'öntho. Nö'ö di mö xta mönga ha ya t'ulo nijö ne har dönganijö habu tsonga gatho ya xodyo.

²¹ Yo'ö gi angagihu. 'Yambabihu nu'u togo xi 'yoxkagi, go pö'u tema xta mö.

²² Nu mi mönga njap'u ar Hesu, n'ar sunijö bi umba n'ar mpetgu ne bi 'ñenö:

—Hage njap'u gi thöta ar döngamöjö.

²³ Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Gi enö xta ñömañ'u. Hage da za gi hñubga ma hmi. Ha nu'mu xta ñö xiñho, yo'ö xka febgagi 'mu.

²⁴ Nu'mu ar Anas bi mehna ar Hesu xki nsot'e, nda ts'ixa habu mi 'bu ar Kaifas togo mar döngamöjö.

Ar Pedro bi konga ar Hesu

(Mt. 26:71-75; Mr. 14:69-72; Lk. 22:58-62)

²⁵ Ar Pedro mi 'ba get'u ar tsibi mi mpat'i, ne bi t'embabi:

—Hage hinga ge'e n'ar maxte n'ehe.

Nö'ö bi nkoni ne bi 'ñenö:

—Hin'ö, nuga hin'ö.

²⁶ N'ar 'bego ar döngamöjö már mēni nö'ö togo bi hyekwa árgu ar Pedro, bi 'ñembabi:

—Hage hinda hant'a'i ngi 'bahwi'ö har hwöza.

²⁷ Ar Pedro bi mengi bi nkoni, ne bi ma ar boxi.

Ar Hesu ma ba m'amba ar Pilato

(Mt. 27:1-2, 11-31; Mr. 15:1-20; Lk. 23:1-5, 13-25)

²⁸ Mi takxuditho nú'mu mi njuka ar Hesu hár ngu ar Kaifas, ne bi ts'ixa har döta ngu habu mi 'bu ya ndö me Nroma. Nuya ndöxodyo himbi ne bi yut'u, himi ne nda jaxt'a yá m'ui, ne nda tsá nda zi ar baxjwa.

²⁹ Nu'mu, ba ponga ar Pilato ne bi 'ñembabi'u:

—Tema gi hoxu nunar ñ'ohonu.

³⁰ Nu'u bi dödi ne bi 'ñeñ'u:

—Nu'mu hinte ma ts'oki xi 'yothmö, hinxta tsiñ'ahe 'mu.

³¹ Ar Pilato bi döt wabi'u:

—Tsixu ne 'yothwu ar ts'ut'wi ngu mönga ri t'ofohu.

Ha nuya xodyo bi 'ñembabi:

—Nuje hingi thegagihe togo ga hohe.

³² Bi njap'u ne nda thogi ngu xki mönga ar Hesu, nú'mu xki mönga hanja nda du.

³³ Ar Pilato bi mengi bi yut'a har döta ngu, ne bi zohna ar Hesu, ne bi 'ñembabi:

—Hage gár ndöge ya xodyo.

³⁴ Ar Hesu bi döt wabi njawa:

—Nö'ö xka mö, ha gi mönse, wa togo xi xi'a'i.

³⁵ Ar Pilato bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hindar xodyoga. Nuya ri mixodyowi ne ya ndömöjō go xpa tsi'a'i ha ma ts'ut'wi. Te xka 'yot'e.

³⁶ Ha nu ar Hesu bi dōdi:

—Numa ts'ut'wiga hinga gekwa har ximhai. Nu'mu di njap'uhmō, nu'u togo tēngagi xi ntuhni ne xi ñōngagi, hinxi ndatkagi ya ndōxodyo. Ngetho numa ts'ut'wiga hingar men-guwa.

³⁷ Ar Pilato bi 'ñembabi 'mu:

—Hage gar ndōge 'mu.

Ar Hesu bi dōdi ne bi 'ñenō:

—Hō, ngu xka mō dar ndō. Jange da m'ui ne xta ekwa har ximhai ga mōnga nō'ō majōni. Gatho nu'u tēnga nō'ō majōni, oxa nō'ō di mō.

³⁸ Ar Pilato bi 'ñenō:

—Teme nō'ō majōni.

Mi wadi bi mōnga njap'u, bi bōnga nthi ma ba k'ōnga ya xodyo man'agi, ne bi 'ñembabi'u:

—Hinte ma ts'oki di timbabinu.

³⁹ Nu'ahu gi pe'su n'ar nt'umbi di hek'ahu n'ar 'yofadi har dango mbaxjwa. Ha gi nehū ga hek'ahu ri Ndōxodyohu.

⁴⁰ Nu'mu gatho bi mengi bi ma'u ne bi 'ñeñ'u:

—Hindi nehe gi hyehnu. Hye ar Baraba.

Ha nu ar Baraba mar bē.

19

¹ Nu'mu ar Pilato bi japi nda n'wext'a ar Hesu.

² Ne nuya ndogu bi me n'ar ntsant'i ya 'mini ne bi hñu'spabi. M'efa bi gö'spa n'ar thēnga dutu xa xki zi.

³ Ne bi 'ñeñ'u:

—Xa ar tsi te, ár Ndō'i ya xodyo.

Ne mi umba ya mpetgu.

⁴ M'efa ar Pilato bi bōnga man'agi ne bi 'ñemba ya xodyo:

—Hyanthu di tsiñ'ahuwa nunar ñ'ohonu. Nusehu hinte ma ts'oki xta timbabi.

⁵ Nu mi bōnga ar Hesu mi hu'sa ya 'mini xki m'e, ne mi he ar thēnga dutu, bi 'ñenga ar Pilato:

—Xi 'bukwa nunar ñ'ohonu.

⁶ Mi hyanda nuya ndömöjō ne ya sunijō, bi ndui bi mafi ne mi eñ'u:

—Tsuta har pont'i, tsuta har pont'i.

Bi 'ñenga ar Pilato:

—Tsixu ba tsuthu har pont'i ngu xka möñhu, ngetho nuga hinte ma ts'oki di timbabinu.

⁷ Nuya xodyo bi dōtwabi ne bi 'ñeñ'u:

—Nunu xi 'ñense ár T'u Jō, jange mahyoni da tho, ngetho njap'u enga ha ma t'ofuhe.

⁸ Nu mi 'yo njap'u ar Pilato bi hñuxa ár ntsu.

⁹ Ne bi mengi bi yut'a har döta ngu, ne bi 'ñemba ar Hesu:

—Habū gar mengu.

Ar Hesu hinte bi döti.

¹⁰ Jange ar Pilato bi 'ñembabi:

—Ha hingi ne gi thödi. Wa hingi pödi di pe'sa ar ts'edi ga ja'a'i da ts'ut'a har pont'i, wa da tsā ga hek'a'i gi ma n'ehe.

¹¹ Ar Hesu bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hinte ma ts'edi gi pe'shmö nu'mu hinte xi 'ra'a Jö. Jange nö'ö togo xi 'yentk'agi ha ri 'ye, go töte ár ts'oki tux'ö.

¹² Mi wa ar Hesu bi mönga njap'u, ar Pilato xa bi umba ár müi mi honi hanja nda hyegi. Ha nuya ndöxodyo xa mi mafi mi eñ'u:

—Nu'mu gi hye nunar ñ'ohonu, hingár ñ'owi ar Sesar. Ngetho gathu nu'u ñ'exase ngu n'ar ndö, gehyu yá ñ'uniwi'ö.

¹³ Nu mi 'yo njap'u ar Pilato bi guka ar Hesu. Ne bi hñuxa hár nthuts'i habū höxa majöni, mi 'bu har Gabata har mhö ebreo, di boni da 'ñenö har Nt'ut'ado.

¹⁴ Mi 'be n'apa nda zö ar dango mbaxjwa, ngu made mpa nú'mu ar Pilato bi 'ñemba ya ndöxodyo:

—Ndi, 'bukwa ri ndöhu.

¹⁵ Ha nuya ndöxodyo bi ma'u ne bi 'ñeñ'u:

—Tsits'i ba tsuta har pont'i.

Ha nu ar Pilato bi 'ñembabi'u:

—Hage gi nehū ga tsut'a ri ndöhu.

Nuya ndömöjö bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hõse ar Sesar di 'ñehe ngu ar ndö, hinto man'a.

¹⁶ Jange bi datwa ha yá 'ye'u nda tsut'u har pont'i, ne nuya ndöxodyo bi gu ar Hesu bi zix'u.

Ár nts'uti ar Hesu har pont'i

(Mt. 27:32-44; Mr. 15:21-32; Lk. 23:26-43)

¹⁷ Ar Hesu bi boni mi muxa ár pont'i habū ma nda ts'uti, ndi ma har Nñöxhundo'yo, har hñö ebreo t'embabi Golgota.

¹⁸ Ne ka bi ts'utnu har pont'i. Ne bi ts'utnu ma yoho n'ehe, har Hesu bi go madetho.

¹⁹ Ar Pilato bi 'yot'a n'ar döta thuhu, ne bi hñuxa mañö ar pont'i, mi enö njawa: Gehnu ar Hesu me Nasare, ár Ndö ya xodyo.

²⁰ Nunar thuhunu bi ne nzeye ya xodyo; ngetho habū xki ts'uti mi get'u ar hnini, ne mi huxa har hñö ebreo, ar griego ne ar latin.

²¹ Nuya ndöxodyo bi 'ñemba ar Pilato:

—Yo gi ot'a: Ár Ndö ya xodyo. Di nehe gi 'yot'a njawa: Go mi eñ'ö ár Ndö ya xodyo.

²² Ar Pilato bi dödi ne bi 'ñenö:

—Nö'ö xta ot'i, njap'u da gohi.

²³ Nuya ndogu mi wadi bi tsuta ar Hesu, bi gumpa yá dutu nda 'yot'a goho xeni, ne nda hñöxa n'a xeni n'a ngu n'a. Bi gumpa ár pat'i n'ehe, nunu mi n'adar m'e xki t'ot'e xki ndu mañö ndi göxa hai.

²⁴ N'a mbi bentho ne bi 'ñeñ'u:

—Hinga xeju. Ma ga ensu n'ar nthöhö ga nuhu togo da hñöts'i.

Gathoyu bi njap'u, ne bi tho ngu mi enga har T'ofu habu huts'i njawa:

Bi ñhe'u ma dutu,

Ne bi 'yensa ar nthöhö nda nu togo nda hñöska ma he.

Ne bi jap'u ya ndogu.

²⁵ Get'u har pont'i habu xki ts'uta ar Hesu, ka mi 'bahnu ár nönö ne ár juhwep'u'ö, ar Maria ár 'behñö ar Kleofa, ne ar Maria me Magdala.

²⁶ Ar Hesu mi hyanda ár nönö ne ár maxte togo xa mi mödi mi 'bahnu n'ehe, bi 'ñemba ár nönö:

—Nönö, xi 'bap'u ri t'u.

²⁷ Nep'u bi 'ñemba ár maxte togo xa mi mödi:

—Hyandi, xi 'bahnu ri nönö.

Ne nor pa'ö nunar maxtenu bi zixa hár ngu bi su.

Ar Hesu bi du

(Mt. 27:45-56; Mr. 15:33-41; Lk. 23:44-49)

²⁸ M'efa mi bö ar Hesu xki jwata xoge, bi 'ñenö:

—Di tute.

Njap'u bi tho ngu mönga har T'ofu.

²⁹ Mi 'buhnu n'ar mohi mi po ar ixkat'afi. Bi nju n'ar xi'yo bi mpobo, bi nthuta ha n'ar t'o ne bi njwatwa hár ne.

³⁰ Ar Hesu mi wadi bi zi ar ixkat'afi bi 'ñenö:

—Xi göxa xoge.

Ne bi ts'a'ma ár ñö, bi da ár hñö bi du.

Ar Hesu bi nsu'spa ár 'bots'e

³¹ Mi 'be n'apa nda dat'a ar dango mbaxjwa. Jange ya ndöxodyo ma ba apa ar möte ar Pilato nda n'wakwabi yá wa nu'u xki ts'uti. Ne nda njömba yá ndo'yo, hinge nda gop'u har pont'i nö'ö ar pa ntsaya. Nunar panu mar nts'upi.

³² Jange ba e 'mu ya ndogu, ne bi 'wakwa yá wa nö'ö ar 'bet'o ne nö'ö ár ñ'owi xki ts'utwi.

³³ Ha nú'mu mi zonga habu mi zu ar Hesu, himbi 'wakwa yá wa, ngetho bi hyant'u xki du.

³⁴ Ne n'a nuya ndogu bi gu n'ar maza, bi su'spa ár 'bots'e, ne bi k'onts'a ar ji ner dehe.

³⁵ Ha nö'ö togo bi hyandi go damajöni, jange pödi xiñho majöni nö'ö te mö. Ne pet'ahu, njap'u gi ñ'emuihu n'ehe.

³⁶ Bi njap'u ne nda tho ngu mönga har T'ofu habu enö: Hinte ma ndo'yo nda n'wakwabi.

³⁷ Man'ár xeni ar T'ofu enö njawa n'ehe: Ya jö'i da hyanda nö'ö togo bi sunse'u.

Ár nt'agi ar Hesu

(Mt. 27:57-61; Mr. 15:42-47; Lk. 23:50-56)

³⁸ Mi wa xogeyu, ar Huse me Arimatea, togo mi tenga ar Hesu n'ehe, mödi ñ'ontho ngetho mi tsu yá mi ndöxodyowi, bi ma ba apa ar Pilato nda umba ar seki nda hñö'spa ár ndo'yo ar Hesu. Ne ar Pilato bi umbabi, jange bi ma ba hömpabi.

³⁹ Ar Nikodemo n'ehe togo ba e mi nxui bi k'önga n'agi ar Hesu, ba hö ar bopo ár thuhu ar mira, mi nthöskwi man'ar hogañuni ár thuhu aloe, mi tho ngu n'atema'ret'a ya nts'uti ár ñhu.

⁴⁰ Jange bi gu'u ár ndo'yo ar Hesu, bi go'spa ya hogañuni, ne bi máxa ya dutu, ngu yá nt'umbi ya xodyo mi a yá jö'i.

⁴¹ Get'unu habu xki ts'uta ar Hesu mi 'buhnu n'ar hwöza, ne har hwöza mi 'buhnu n'ar 'ra'yo t'agi hinto xki t'agi.

⁴² Jange ka bi t'ahnu'ö, ngetho mi get'utho, ne ma nda ndu ar pa ntsaya.

20

Ar Hesu bi mengi bi nte

(Mt. 28:1-10; Mr. 16:1-8; Lk. 24:1-12)

¹ Ár m'et'o mpa ar hñöto, ar Maria me Magdala bi ma ra n'itho mi nxuitho har t'agi, ne bi hyandi xki thöka ar do mi kothmö'ö.

² Nu'mú, dama bi nixt'i ma ba xipa ar Simu Pedro ne nö'ö man'ar máxte xa mi mö ar Hesu, bi 'ñembabi'u:

—Xi thö'spa ár ndo'yo ar tsi Hmu mi 'bu har t'agi, ne hindi pöhe habu xpa 'bokwe.

³ Dama bi bönga ar Pedro ne nö'ö man'ar máxte, bi ma'u har t'agi.

⁴ Xa bi hye ar nhixt'i gathu yoho, ha nö'ö man'ar máxte bi ntöte ár nihi, jange bi zonga m'et'o.

⁵ Bi kaka ár ñö ne bi hyanda ya xuni dutu mi 'buhnu, ha himbi yut'i.

⁶ Ne mi zo ar Simu Pedro n'ehe mi 'befa, dama bi yut'i ne bi hyanda ya xuni dutu mi 'bonu.

⁷ Ne bi hyanda nunar nthu'mxi xki 'ba'spahmö ár ñö ar Hesu, himi nthöskwi nu ma'ra ya xuni dutu, mi 'büse xki ntot'i xiñho.

⁸ Bi yut'a nö'ö man'a xki zo m'et'o, ne bi hyanda gathu nö'ö te mi ja mbo, ne bi ñ'emui.

⁹ Nuya pa'u hinxki zoda yá mfeni n'ö mönga har T'ofu, mi enö mi mahyoni ar Kristo nda mengi nda nte man'agi.

¹⁰ Ne bi menk'u habu mi 'bu ya ñ'owi.

*Ar Hesu bi ñ'udi nda hyanda ar Maria me Magdala
(Mr. 16:9-11)*

¹¹ Nunar Maria me Magdala mi 'ba nthi hár goxthi ar t'agi mi zoni, bi kaka ár ñö bi hyanda mbo.

¹² Ne bi hyanda yoho ya enxé mi he ya t'axdutu, mi huhnu habu xki 'bokwa ár ndo'yo ar Hesu, n'a habu xki gohmö ár ñö, ne man'a habu xki gohmö yá wa.

¹³ Ne bi 'ñenga nuya yohoyu:

—Ha gi ode nönö. Yo'ö gi zoni.

Nö'ö bi dödi:

—Di zoni ngetho xi thö'spa ár ndo'yo ma tsi Hmu, ne hindi pödi habu xpa ts'ogi.

¹⁴ Nu mi wadi bi mönga njap'u, bi ñegi ne bi hyanda ar Hesu mi 'bahnu, ne himbi bödi ha go mi ge'ö.

¹⁵ Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Ha gi ode, nönö. Yo'ö gi zoni. Togo gi honi.

Nunar 'behñö mi beni mar suhwöhiza, jange bi 'ñembabi:

—Tata, nu'mu xka hñö'spa ár ndo'yo ma tsi Hmu, xikagi habu xka tsogi, ne ma ga hö.

¹⁶ Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Maria.

Nu'mu ar Maria bi 'bat'i ne bi 'ñembabi:

—Raboni (di boni da 'ñenö, Utate).

¹⁷ Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Yo gi thangagi, ngetho hinxta mada habu bi 'bu ma Dada. Di ma ba xipa ma ku gar ma habu bi 'bu ma Dada ne ri Dadahu, ma Jö ne ri Jöhu.

¹⁸ Ar Maria me Magdala bi ma ba xipa yá maxte xki hyanda ar Hesu, ne bi metwa nö'ö xki nsip'ö.

*Ar Hesu bi ñ'udi nda hyanda yá maxte
(Mt. 28:16-20; Mr. 16:14-18; Lk. 24:36-49)*

¹⁹ Nu mi nxui nor 'bet'o pa'ö, nuyá maxte xki got'a gathu ya goxthi habu xki mhus'u ngetho mi tsu ya xodyo, ba e ar Hesu bi m'a madetho, ne bi 'ñembabi'u:

—'Buhu ter entho.

²⁰ Nu mi xipa njap'u, bi utwa yá 'ye ne ár 'bots'e, ne nuyá maxte xa bi njohya bi hyanda ar tsi Hmu.

²¹ Ar Hesu bi 'ñemba man'agi 'mu:

—'Buhu ter entho. Ngu bi menka ma Dada, njap'u di peñ'ahu n'ehe.

²² Nu mi wadi bi xipa njap'u, bi hwifi ne bi 'ñembabi'u:

—Hñöñhu ár Hñö Jö.

²³ Nu'u togo gi pumbabihū yá ts'oki, da mpumbabi. Ha nu'u hingi pumbabihū, ma da duxta yá ts'oki.

Ar Toma himbi ñ'emui

²⁴ Nunar Toma n'a yá mǎxte ar Hesu, mi t'embabi ar Didimo ngetho xki m'uhwi mahyegi man'ár ku, himi 'buhnu nú'mu mi zo ar Hesu.

²⁵ Bi 'ñemba nuyá mi mǎxtewi:

—Xta hanthe ar tsi Hmu.

Nö'ö bi 'ñenö:

—Nu'mu hinga handwase yá 'ye habu bi mfo'spa ya bojö, ne ga fota ma xa, m'efa ga fota ma 'ye hár 'bots'e, nu'mu hin'ö, hinga ñ'emui.

²⁶ Ár hñötop'u man'agi mi 'bu yá mǎxte mbo ar ngu, ne ar Toma n'ehe. Bi yut'a ar Hesu nú'mu mi jot'a ya goxthi, bi m'a madetho ne bi 'ñembabi'u:

—'Buhu ter entho.

²⁷ Ne bi 'ñemba ar Toma:

—Xö ri xa, hyandga xiñho ma 'ye. Höwa ri 'ye, fota ha ma 'bots'e. Yo gi yomi, ñ'emugi.

²⁸ Ar Toma bi dödi ne bi 'ñembabi'mu:

—Ma tsi Hmu'i, ma Jö'i.

²⁹ Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Toma, ga hyandgagi jange ga ñ'emui. Ha nzatho nu'u hinxi hyandgagi ne xi ñ'emugi.

Yo'ö bi t'ot'a nunar he'minu

³⁰ Ar Hesu bi 'yot'a ma nze ye ya nt'udi hár nthandi yá mǎxte, ne hingi huxkwa har t'ofonu.

³¹ Nuyü xi t'ot'i, ne da tsá gi ñ'emuihu nunar Hesu gehnu ar Kristo ár T'u Jö, ne xki ñ'emuihu gi pe'su ar te hiñham'u da göts'i.

21

Ar Hesu bi ñ'udi bi hyanda yoto yá mǎxte

¹ Mi wadi bi tho gathoyu, ar Hesu bi ñ'udi man'agi nda hyanda yá mǎxte núnu hár ñöni ar ñhonthé Tiberia. Njanu bi ñ'udi:

² Mi 'yo mahyegi ar Simu Pedro, ar Toma togo mi nsipabi ar Didimo ngetho xki m'uhwi man'a, ar Natanael ar mengu Kana har hai Ngalilea, nuyá t'u ar Sebedeo, ne ma yoho yá mǎxte.

³ Ar Simu Pedro bi 'ñemba nu ma'ra:

—Gar ma ar njuxhwö.

Bi dö'u:

—Ga teñ'ahe n'ehe.

Bi ma'u, bi boxa ha n'ar motsa, ne nor nxui'ö hinte bi gux'u.

⁴ Nú'mu 'bu^htho nda hats'i, bi nheki ar Hesu mi 'ba har ñonthe, ha himi pö'u ha go mi ge'ö wa hin'ö.

⁵ Nö'ö bi 'ñembabi'u:

—Ñ'ohu, ha hinte xka juxu n'ar hwö ga tsahu.

Bi dö'u:

—Hin'ö.

⁶ Ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Köthu ar nt'ats'i hár ñ'ei ar motsa, ne gi juxu.

Bi göt'u, ne himi tsá nda gúts'i, ngetho xa mi nzeye ya hwö.

⁷ Nu'mu nö'ö ar maxte xa mi mö ar Hesu bi 'ñemba ar Pedro:

—Gehnu ar tsi Hmu.

Nu mi 'yo njap'u ar Pedro, dama bi hye ár dutu ngetho xki moqe, ne bi 'yenga ar nsagi har dehe bi bonga ñ'anthe.

⁸ Nu ma'ra ba e mi e ar motsa, mi jut'a ar nt'ats'i mi ku ya hwö, ngetho himar yap'u ar ñonthe, ngu n'anthebe ya ñhufi ár yap'u.

⁹ Ha nu mi gö'u har ñonthe, bi hyant'u mi janu ya despi habu mi oxa n'ar hwö, ne mi janu ya thuhme n'ehe.

¹⁰ Ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Ba höhuwa 'ra ya hwö ja xka juxu.

¹¹ Bi boxa ar Simu Pedro har motsa, ne bi gut'a ar nt'ats'i bi guka har ñöni. Xa mi ñuxa ya hwö, mi tsu n'anthebe ne ngudmihñu ya döta hwö. Mödi mi nzeye himbi xe ar nt'ats'i.

¹² Ar Hesu bi 'ñembabi'u:

—Ba ehü gi nzimxudihü.

Gatho mi tsu, hinto bi 'yambabi, togo'i. Mi pö'u mar tsi Hmu.

¹³ Ba e ar Hesu bi gu ar thuhme ne bi umbabi'u, ne bi jap'utho ar hwö n'ehe.

¹⁴ M'efa xki mengi xki nte man'agi ar Hesu, ár hñu'ginu mi ñ'udi nda hyanda yá maxte.

Suka ma deti

¹⁵ Nú'mu mi wadi bi ñuñ'u, ar Hesu bi 'ñemba ar Simu Pedro:

—Nu'ge Simu, ár T'u'i ar Honas, hage m'et'o gi mökagi, ne ka gi möhyu.

Bi do'ö ne bi 'ñenö:

—Hö ma tsi Hmu'i, gi pöke di mö'a'i.

Ar Hesu bi 'ñembabi 'mu:

—Suka ma belo.

¹⁶ Bi mengi bi xipa ár ño'gi:

—Simu, ár t'u'i ar Honas, ha gi mökagi.

Ar Pedro bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hö ma tsi Hmu'i, gi pöke di mö'a'i.

Nö'ö bi 'ñembabi:

—Taga ma deti.

¹⁷ Bi 'ñemba ár hñu'gi:

—Simu, ár T'u'i ar Honas, ha gi mökagi.

Ar Pedro bi zot'a ár muḡi xki xipa ár hñu'gi, ha gi mökagi. Ne bi döti:

—Ma tsi Hmu'i, gi pöke xiñho gatho. Gi pödi di mö'a'i.

Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Suka ma deti.

¹⁸ Xa majöni di xi'a'i, nú'muḡi ngi bötsi, ngi ngut'ase ri böt'i, ne ngi ma habuḡi ngi nege. Ha nú'muḡi xki ndönzia, gi juḡa ri 'ye, man'a da dut'a ri böt'i, ne da ts'ix'a habuḡi hingi nege.

¹⁹ Bi 'ñenga njap'u mi xipa ar Pedro hanja nda du ne nda nsundabi Jö, ne bi 'ñembabi n'ehe:

—Tengagi.

Ar maxte xa mi mhödi

²⁰ Nep'u ar Pedro bi ñegi, ne bi hyanda nunar maxte xa mi mö ar Hesu. Get'ö togo xki njwaxa hár tiñö ar Hesu nu ar nxui mi tsi ar t'oxi, ne xki 'ñembabi: Tsi Hmu, togo ma da da'a'i.

²¹ Ar Pedro nu mi hyant'ö, bi 'yamba ar Hesu:

—Tsi Hmu, xipyanu.

²² Ar Hesu bi 'ñembabi:

—Nu'muḡi di nega da m'utho nú'muḡi xka pengi, tema gi ñ'ange. Nu'ge tengagi.

²³ Nunar 'bedenuḡi bi nunga ha gatho ya gamfi, mi mhö nunar maxtenuḡi hinga ma nda du. Himbi 'ñembabi hinga nda du'ö, honseḡi bi 'ñenö: Nu'muḡi di nega da m'utho nú'muḡi xka pengi, tema gi ñ'ange.

²⁴ Gehnuḡi ár maxte ar Hesu togo damajöni te bi thogi, ne bi 'yot'i, ne di pöhuḡi majöni nö'ö möñ'ö.

²⁵ Ja ma nzeḡe ya 'befi bi 'yot'a ar Hesu. Nu'muḡi togo da 'yot'a n'a ngu n'a, di beni gatho ar ximhai hinda ñ'enga ya he'mi'u. Dá njap'u.

YA 'BEFI

mi pe yá mpote ar tsi Hmu Hesukristo

Ár Hñö Jö xki ñhötkaḡihu nda m'enkaḡihu

¹ Nuga dar Luka, nö'ö ar 'bet'o t'ofö da ot'i ne da peñ'a 'mu, nu'ge nda Teofilo, ja mömp'u gatho te bi ndui bi 'yot'e ne te mi uta ar tsi Hmu Hesu,

² ne di göxa nú'mu bi mengi bi ma mhets'i. M'et'o bi zohna yá mpote xki hwahni, ne mi hömpa ár ts'edi ár Hñö Jö, bi xipabi tema nda 'yot'u.

³ Ar tsi Hmu mi wadi bi tho ne bi mengi bi nte man'agi, bi ñ'udi yon'ate mpa nda hyanda yá maxte ne nda ñ'emui'u, ne himi tsaya mi petwabi'u ár ts'ut'wi Jö.

⁴ Nú'mu mi 'buhwiyu, bi 'ñembabi:

—Yo ma gi poñhu har hnini Herusalen. To'mhu gi hñöñhu nö'ö xi ñöt'ahu Jö ar Dada, ne ngu xta xi'ahu ma gi hñöñhu.

⁵ Majöni ar Xuwa mi xixthe'ihu har dehe. 'Bap'utho ar pa ma gi nxixthehu gi hñöñhu ár Hñö Jö.

Ar tsi Hmu Hesu bi menga mhets'i

⁶ Nú'mu mi ñöwi yá maxte xki mhunts'i, n'a mbi 'yambatho'u ne bi 'ñembabi:

—Ma tsi Hmu'ihe, hage nuya payu ma gi umba man'agi ár ts'edi ar hnini Israel da ndö ngu mam'et'o.

⁷ Nu'mu ar Hesu bi döt'wabi'u ne bi 'ñembabi:

—Hingo di 'ñep'ahu gi pöhu ham'u ma da 'yot'a Jö ar Dada nö'ö o hár 'ye da 'yot'ö.

⁸ Ha nu xta e da zu'ahu ár Hñö Jö, ma gi hñömfu ár ts'edi, ne ma gi daḡu majöni togogi nuwa Herusalen, gathowa Nhudea, núnu Nsamaria, ne gatho ár nxidi ar ximhai.

⁹ Nu mi wadi bi mönga njap'u, bi njuxa mañö mhets'i nú'mu mi handa yá mpote, ha n'ar gui bi go'matho, ne himbi tsä bi hyant'u.

¹⁰ Nu'u xa mi no'sa mañö mi handa ar Hesu bi ma mhets'i, n'a mbi dañ'u mi 'bahwi yoho ya enxe mi he ya t'axdutu.

¹¹ Ne nuya enxe bi 'ñembabi nu'u yá maxtehmö:

—Me Ngalileahu, tema gi no'su mañö. Nu ar Hesu xka hyanthupya xi ma mhets'i, go gehnuḡtho ma da mengi da ehe ngu xka hyanthu bi ma.

Bi thahna ar Matia nda pöta ar Huda

¹² M'efa nuyá maxte ar Hesu, ba kö har t'ohö Njömdöni, bi menga har hnini Herusalen. Mi get'utho, bi ñ'o ngu

hñõtonthebe ya wëni ár yap'u, ngu ár yap'u mi tsá nda ñ'o har pa ntsaya.

13 Nu mi zoñ'u har hnini, bi box'u har tongu habu mi ko'u. Ka mi 'buhnu ar Pedro, ar Hakobo, ar Xuwa, ar Andre, ar Lipe, ar Toma, ar Bartolo, ar Teo, man'a ar Hakobo ár t'u ar Alfeo, ar Simu nö'ö mi t'embabi ar ñõngahnini, ne ar Huda ár jödö ar Hakobo.

14 Gathoyu hyax'mu mi mhunts'i, mi pes'u n'adar mfeni mi apa Jö. Mi 'buhwi'u mahyegi yá jödö ar Hesu, ar Maria ár nõnõ'ö, ne ma'ra ya 'behñö.

15 Ha nuya pa'u bi mhushnu ngu n'anthebe ne n'ate ya ku. Nu'mú ar Pedro bi m'a madetho ne bi 'ñembabi'u:

16 —Ma tsi kuhu, mi mahyoni nda njap'u ngu nö'ö xki mönga ar Dabi har T'ofu, nu mi 'yot'i ngu xki xipabi ár Hñö Jö. Bi nõnga ar Huda nö'ö togo bi zixa ya jö'i ba ju ar Hesu.

17 Ne nuju ndi pöhu mi gehnu n'ár maxte ar Hesu, ne mahyegi ndi pefu.

18 Bi ma'ö ar tsi Hmu Hesu, ne nunar bojö bi t'umbabi, bi danga n'a xeni ar hai. Ka gehnu habu bi dagi nzit'ei, ne bi fo ár mü, gatho yá xefo bi nxani.

19 Ne gatho ya me Herusalen bi bö nö'ö bi thogi, jange bi thu'spabi nor hai'ö ha yá hñö'u: Aseldama, di boni da 'ñenö, ar Haiji.

20 Bi njap'u ngu xi t'ot'a hár T'ofu Jö ne ha ya Dõnga Nsadi habu enö:

Nda nhwata ár ngu'ö,
hinto ma da m'uhnu.

Ne enö n'e:

Nunár 'befihmõ, man'ar jö'i da mefi.

21 Jange mahyoni ga hwañhupya n'a togo ndi ñ'ohu nuya pa'u ndi 'buhwiu ma tsi Hmu Hesu.

22 Bi du'mi da ñ'ohu nú'mu mi xixthe ar Xuwa ne hiñham'u bi 'wege, bi zonga ar pa mi ts'ixa ar tsi Hmu mhets'i. Nö'ö togo ma ga hwañhu go ma da maxkagihu ga dahu majöni, nuna ma tsi Hmu Hesu xi mengi xi nte man'agi.

23 Bi hwañ'u yoho ya ku, n'a már thuhu ar Huse nö'ö xki thu'spabi ar Barsaba, ne mi t'embabi ar 'Yomañho, ne bi nhwahna man'a ár thuhu ar Matia.

24 Nep'u bi 'yapabi'u Jö ne bi 'ñenö:

—Ma tsi Dada'ihe, gi pötka ma mfenihe, utkagihe nuya yoho ya ku 'bukwa, togo xka hwahni.

25 Nu'ge go gi pödi togo xka hwahni da mep'a'i. Ne gi 'ñets'i ngu ri mpote, da pöta ar Huda nö'ö togo bi nts'oki, ne bi 'wege bi gu ar 'ñu habu ndi 'ñepi nda ma.

²⁶ Ne nu'u bi 'yents'a n'ar nthöhö, ne bi bonga ár thuhu ar Matia. Jange bi m'ede ngu n'a nu'u 'ret'amayoho yá maxte ar tsi Hmu Hesu.

2

Ár Hñö Jö bi zokwa

¹ Nu mi zö ar dango ár thuhu Pentekoste, gatho ya ku xki mhunts'a ha n'adar ngu, ne n'adar mfeni mi pes'u.

² N'a mbi nhekitho n'ar döta ñuni ndi 'ñe mhets'i ngu n'ar 'yomndöhi, ne xa bi fat'a mbo ar ngu.

³ Ne bi nheki 'ra ngu ya jöhne faspí xki ñhege mi 'ba ha yá ñö n'a ngu n'a nu'u mi 'buhnu.

⁴ Ne gatho'u bi hñömba ár nzini ár Hñö Jö, ne bi ndui bi ñö ma'ra ya hñö n'a ngu n'a, ngu mi japabi ár Hñö Jö nda ñö'u.

⁵ Nuya pa'u mi 'buhnu Herusalen 'ra ya xodyo, habu gatho ár nxidi ar ximhai xki 'ñehe, gehyu mi ndönga Jö.

⁶ Ne nú'mu mi nt'ode ar döta ñuni, nze ye ya jö'i xa dama bi mhunts'i habu mi 'bu ya ku, ne bi 'yotho ngetho mi oxa yá hñö n'a ngu n'ayu.

⁷ Ne himi pödi te nda beni, mi eñ'u:

—Hage hingya me Ngalaria nuyü di ohu ñö.

⁸ Nu'mú, hanja di ohu n'a ngu n'a ma hñöhu di ñöhu har hai xta m'uhü.

⁹ Ngetho 'ra dar menguhu Partia ne Media, Elam, Mesopotamia, Nhudea, Kapadosia, Mponto, ne Asia.

¹⁰ Ma'ra ya me Frigia, Panfilia, Ehipto, ne 'ra ya hnini Afrika tho ár yap'u ar hai Sirene. Ne ma'ra ya me Nroma, 'ra majöni ya xodyo, ha nu ma'ra xi nxodyo ngetho temga ma nt'umbihu.

¹¹ Ya me Kreta ne Arabia n'ehe, gatho di ohu ma hñöhu ñöyu ngu di ñöhu n'a ngu n'a, ne xikagihu yá döta 'befi Jö.

¹² Nuya jö'i himi pödi te nda beni, ne xa mi 'yotho mi enga n'a ngu n'a:

—Xipya, te di bompyanu.

¹³ Ha ma'ra mi thentho mi eñ'u:

—Xi ntiyu zëi.

Ar Pedro bi ndui bi zo ya jö'i

¹⁴ Nu'mú ar Pedro bi m'ahwi nu'u ma 'ret'aman'a yá mi maxtewi. Bi ñö nts'edi ne bi 'ñenö:

—Nu'ahu me Nhudea, ne gatho nu'ahu gi 'buhüwa Herusalen, 'yoxu xiñho nö'ö ma ga mö.

¹⁵ Nuya togo gi ohu ñö, hinxi nti ngu xka beñhu, ngetho jar guto xudi.

¹⁶ Nö'ö gi hanthu xi thopya, gehnu xki mönga ar m'ehni Hoel ma nda njap'u. Xki 'yot'a njawa:

17 Jö bi 'ñenö: Nuya pa xi 'ñep'u,
 ma ga pempa ma Hñö gatho ya meximhai.
 Nuya ri t'uḥu ne ri t'inxuhu ma da ñö di hömpa ár ts'edi'ö.
 Nuya bötsi ma da hyanda ya nthandi,
 nuya dönzia ma da 'wi ya t'i.

18 Xa majöni nuya pa'u, nuya ñ'ohö ne ya 'behñö di pepkagi,
 xa ma ga umba ma Hñö.

Gehnu da umba tema da möñ'u.

19 Ne ma ga ut'wa'u 'ra ya döta nt'udi mañö mhets'i

ne nuwa har ximhai,
 ár nt'udi ar ji, ar tsibi, ne ar 'bifi.

20 Ma da nheki da boka ar hyadi.

Ar zönö ma da thenga ngu ar ji.

M'efa da zo ar pa da e ar tsi Hmu.

Ge'ö ar pa ma da nheki ár döta ts'edi'ö.

21 Ne gatho nu'u da matwa ár thuhu ar tsi Hmu, da mpohö.

22 Nu'ahu gar menguhu Israel, 'yohu nö'ö tema ga xi'ahu:
 Gi pöhu ar Hesu me Nasare, gatho nu'u ya döta nt'udi bi 'yot'e
 ga hyanthu, bi 'yot'e mi hömpa ár ts'edi Jö, ne njap'u mi ñ'u Jö
 go xki meñ'ö.

23 Ha nu'ahu ga juhu, ne ga dathu ha yá 'ye ya 'yot'ats'oki, ne
 bi hyo'u ha n'ar pont'i. Gatho nö'ö bi thogi, bi njap'u ngetho
 Jö go xki bense nda jap'u ngu mi ne'ö.

24 Ne gese Jö bi japi bi nte man'agi. Njap'u bi guka har ugi
 mi 'bui xki du, ngetho ar ndöte himi pe'sa ar ts'edi nda zöm'ö.

25 Ar ndö Dabi xki noñ'ö nú'mu bi 'ñenö:

Ndi handga Jö hyax'mu ndi 'bu'be,

'ba ha ma ñ'ei, hinga ntsu.

26 Jange nuga xa di johya ne di petwa ma'ra nor johya'ö.

Ne di to'mi nú'mu xka tu, ma ga pengi ga nte.

27 Ngetho nu'ge, ma tsi Dada'i, hinga ma gi tsohnu ma te habu
 bi ku gatho nu'u xi du.

Ne hingi ma gi hye ma ndo'yo da 'ya har hai, ngetho go ri hoga
 'begogi.

28 Xka utka ar 'ñu tsixka har te,

ne ma gi 'raka n'ar döta johya nu xka 'buhwipu mhets'i.

29 Nu'ahu ma tsi kuhu xka mhunshuwa, ngu xka pöhu, ma
 palehu ar Dabi bi du, bi t'agi, ne nuya payu di handwathobihu
 'bukwa ár t'agi.

30 Ha nunar Dabi már m'ehni Jö mi mönga nö'ö ma nda
 thogi. Ne mi pödi ma nda m'u n'ár t'u togo nda pot'ö,
 ngetho njap'u xki ñöt'wa Jö. Ne nór t'u'ö gehnu ar Kristo xki
 ñhöt'wabi nda m'ehni nda ndö.

³¹ Jange ar Dabi xki t'utwa nō'ō m'ēfa bi thogi. Ne bi 'yot'i ma nda mengi nda nte ar Kristo, ne hinge nda gohnu ár te habu ku nu'u xi du, ne hinge nda 'yanu ár ndo'yo har hai.

³² Nuje di dahe majōni, Jō bi japi bi nte man'agi nunar Hesunu di noñhe.

³³ Jange nupya xi t'exa hár ñ'ei Jō, bi njuxa mhets'i ba huxkwi ár Dada. Ne bi umba ár Hñō Jō xki ñhōtkagihu. Gehnu ba penkagihu, ne xi tho nō'ō xka hyanthu ne xka 'yohupya.

³⁴ Ar ndō Dabi himbi njuxa mhets'i, ha go bi 'ñeñ'ō:
Jō ar Dada bi 'ñemba ma tsi Hmu:

Hñu ha ma ñ'ei ga huxkwi,

³⁵ to'mi ga tsiñ'a nuya ri ñ'uni ga tsep'a ha ri wa.

³⁶ Nupya, mahyoni da bö gatho ya me Israel, hinto di yomi: Jō ar Dada xi hñuxa ar Hesu ngu ar Hmu ne ar Ndō, ngetho gehnu ar Kristo xpa peñ'ō, togo ga tsuthu har pont'i ga hyohu.

³⁷ Ha nu mi 'yode nō'ō bi mōnga ar Pedro, nuya jō'i mi 'buhnu xa bi du yá muí, ne bi 'yamba ar Pedro ne nu'u ma'ra yá mpote ar tsi Hmu mi 'buhnu, ne bi 'ñeñ'u:

—Ma tsi kuhu, xi'mu tema mahyoni ga pehepya.

³⁸ Nu'mu ar Pedro bi 'ñembabi:

—'Yothu ár ntso'mi, ne gi nixithehu gatho hár thuhu ar tsi Hmu Hesukristo. Njap'u da pump'ahu ri ts'okihu, ne gi hñōñhu ár Hñō Jō da m'u ha ri muihu.

³⁹ Ngetho nuna ar ñhōt'inu go xi t'aju ne ma bötsihu, ne gatho nuya ma'ra ya jō'i 'bu hár nxidi ar ximhai, nu'u da zohna Jō ma Hmuhu.

⁴⁰ Ar Pedro xa mi zo ya jō'i, ne mi xipa nzeye ya mhō, ne mi embabi'u:

—Mpoju, ne hinda zu'ahu ár mfei to'ma nuya ts'ojō'i 'bu nuya payu.

⁴¹ Gatho nu'u togo bi 'ñet'a yá muí nō'ō te mi möñ'ō, bi nixithe. Jange nu ar pa'ō bi hñuxa ngu n'atema'ret'anthebe ya gamfi.

⁴² Ne nuyu mi tenda nō'ō mi xipa yá maxte ar tsi Hmu, ne n'adar mfeni mi pes'u. Ne hyax'mu mi nt'oxi mahyegi ne mi tsipa ár t'oxi ar tsi Hmu, ne mi mat'a Jō.

Njanu mi 'bu ya 'bet'o ku

⁴³ Gatho ya mengunu xa bi ntsu, ngetho xki hyandwa yá maxte ar tsi Hmu mi ot'a nzeye ya dōta nt'udi, ne ya 'befi xa mi 'yot'u.

⁴⁴ Ne gatho ya gamfi mi mpe mahyegi, ne mi mfaxa n'a ngu n'a, njap'u hinte nda k'at'i.

⁴⁵ Ne mi pa'u nō'ō te mi pes'u, ne mi thekwabi nō'ō te mi k'at'a n'a ngu n'a.

46 Ne hyaxtho mi mhunts'a har dönganijö, mi pes'u n'adar mfeni. Ne mi tsi'u ár t'oxi ar tsi Hmu ha yá ngu'u, ne xa mi johya mi ñuñ'u mahyegi, ne mi pes'u n'ar hogamu.

47 Ne mi nsunda Jö mahyegi. Ne ma'ra ya jö'i mi handa te mi pe'u, mi numañho'u. Ne hyax'mu ar tsi Hmu mi hu'sa ya gamfi, hyaxtho mi ñ'emui ma'ra ne nda mpoho.

3

Bi t'othe n'ar tsi dowa

1 N'ar pa ar Pedro ne ar Xuwa yá maxtehmö ar Hesu, ndi ma har dönganijö ngu hñu nde, ge'mu mi jar mhat'a Jö.

2 Ne nu hár goxthi ar dönganijö ár thuhu Nzatho, ka mi huhnu n'ar ñ'oho xki m'ui mi dowa. Hyaxtho mi t'ehnu mi apa ar tsi bojö gatho nu'u mi thohnu ndi yut'a har nijö.

3 Nunar tsi dowanu n'a mbi hyandatho ar Pedro ne ar Xuwa, ma nda yut'a har nijö, bi 'yapa n'ar tsi bojö.

4 Nu'mu ar Pedro ne ar Xuwa bi m'ai, bi ñhanda habu mi hu ar tsi meti, ne ar Pedro bi ñembabi:

—Hyandgagihe.

5 Nu ar tsi dowa xa bi gohi mi k'öt'a nuya yohoyu, mi to'mi te nda hwëkwabi.

6 Nu'mu ar Pedro bi ñembabi:

—Hinte di hö ar t'axbojö wa ar k'axtbojö ga 'ra'i. Hõnse nö'ö di pets'i, ge'ö ga 'ra'i. Hár thuhu ar Hesukristo mar me Nasare, di xi'a'i, nangi gi 'yo.

7 Ne bi mipa ár ñ'ei, bi 'ba'mi, ne bi me'sa ár ts'edi yá wa ne yá bosndo'yo.

8 Dama bi 'yenga n'ar nsagi bi m'ai xiñho, ne bi ñ'o. Bi mewiyu bi yut'a mbo ar nijö, mi 'yo ne xa mi sagi mi mat'a Jö.

9 Ne gatho ya jö'i bi hyanda ar dowa mi tsá nda ñ'o ne mi mat'a Jö.

10 Dama bi böt'u go mi gehnu togo mi dowahmö, mi hu hár goxthi ar nijö ár thuhu Nzatho, mi a ar tsi bojö. Xa bi 'yotho ne xa bi zu'u nö'ö xki thogi.

Ar Pedro bi mömba ár mhö Jö ha ya m'et'e xki thu'spa ár thuhu ar Salomon

11 Nö'ö ar ñ'oho mar dowahmö himi ne nda hye ar Pedro ne ar Xuwa. Ne gatho ya jö'i xa mi 'yoda nö'ö mi handi, jange dama bi mhunts'a ha ya m'et'e ár thuhu ar Salomon, habu mi 'bu'u.

12 Ar Pedro mi hyanda xki mhunts'a ya jö'i, bi ñembabi'u:

—Nu'ahu gar me Israelhu, hanja xa gi 'yothu ne xa gi k'ötkagihe. Ha gi beñhu ma ts'edishe, wa xa di 'buhe xiñho, jange xta jafe xi ñ'o nunar ñ'ohonu.

13 Jö togo mi ndönga ar Abra ne ar Isa ne ar Hakob, ne gatho nu'u ma'ra ma palehu xi du, get'ö ar Jö togo bi japi bi ñ'o nunar ñ'ohönu, ne bi ñ'e'spa ár nsu ar Hesukristo ár T'u'ö. Gehnu togo ga dathu ya ndö, ne ga xifu ar Pilato hinga nda hyegi, mödi mi nemhö nda hye'ö.

14 Ha nu'ahu hinga nehu, mödi gehnu ár hoga T'u Jö hinte ma ts'oki xki 'yot'e. Ne ga 'yahu nda the n'ar hyote.

15 Ne njap'u ga hyohu togo hö ar te. Ha Jö bi japi bi nte man'agi. Gö da hanthe, jange di dāhe majöni.

16 Go di ñ'emüibihe'ö, jange nunar ñ'ohönu gi hanthu ne gi pöhu, xi dits'i, ne njap'u xi ñ'u ár ts'edi'ö. Xi othe nunar ñ'ohö gi hanthupya. Xi njap'u ngetho di ñ'emüibihe.

17 Tsi kuhu, di pöhe xiñho ga dāhu ar Hesu ngetho hinte ngi pöhu, ngu nu'u ma ndöhu himbi zo yá mfeni n'ehe teme bi 'yot'u.

18 Njap'u Jö bi japi nda thogi ngu xki xipabi yá m'ehni maham'u, xki 'yot'u mi mahyoni ar Kristo nda tho ya ugi, ne nda du.

19 Jange 'yothwu ár ntso'mi ne penju gi hyoñhu Jö, ne da pump'ahu ri ts'okihu. Njap'u hö, da 'ra'ahu n'ar hogam'ui, ter entho gi 'buhu.

20 Ne da mengi da meñ'ahu ar tsi Hmu Hesukristo xki thuxa mam'et'o nda mehni.

21 Ne xa majöni bi boxnu mhets'i, bi 'buhnu to'mda ar pa Jö da hoka ma'ra'yo gatho, ngu xki xipa maham'u yá hoga m'ehni nda möñ'u.

22 Ngu bi mönga ar Moise, bi xipa ma palehu ne bi ñ'embabi'u: Jö ma tsi Hmuhu ma da hñux'a n'a'ahu ngu ár m'ehni'ö, njangu xi hñuxkagi n'ehe, ne ma gi 'yothu nö'ö da xi'ahu'ö.

23 Ne gatho nu'u hinda ne da 'yöta nö'ö ar m'ehni'ö, ma da 'weka har hnini.

24 Di ndu ar Samuel injawa, gatho nuyá m'ehni Jö xi nonga nuya pa di 'buhupya.

25 Ne gatho nu'u ya ñhöt'i bi mönga nuya m'ehni'u, go xi'ahu. Ne nu'u ya njöpi bi nkohwi Jö ma palehu, xi zok'ahu n'ehe. Jange Jö bi ñ'embabi ar Abra: Ha n'a ri n'ogi ma da e m'efa, ma ga jöpa xoge ya jö'i 'bu hár nxidi ar ximhai.

26 Ne nu'ahu go gar 'bet'ohu ba peñ'ahu ár T'u Jö, bi jöp'ahu gi hyehup'u ri ts'okihu.

4

Ar Pedro ne ar Xuwa bi m'a'ma hár mhunts'a ndö ya xodyo

1 Ar Pedro ne ar Xuwa mi 'buhnu har dönganijö mi zo ya jö'i. N'a mbi zönu 'ra ya möjö mi ñ'owi ár ndö ya sunijö, ne ya dengamöjö nu'u himi ñ'emüi nda mengi nda nte nu'u xi du.

² Xa bi mbo yá kwe mi bö'u ar Pedro ne ar Xuwa mi uta ya jö'i nda mengi da nte nu'u xi du, ngu bi mengi bi nte ar Hesu.

³ Nu'mú bi nju ar Pedro ne ar Xuwa, ne bi ts'its'i ba njot'a har fadi. Ne ka bi gohnu nor nxuinu, ngetho xki nde nor pa'ö.

⁴ Ha nu'u togo xki 'yode nö'ö mi mönga ar Pedro, nze ye bi ñ'emui, mi tsu ngu ngudminthebe ya ñ'ohö.

⁵ Nu ár hyax'ö bi mhuntsnu Herusalen yá dönziandö ya xodyo, ya böt'ofö, ne gatho nu ma'ra yá ndö ya xodyo.

⁶ Gathoyu bi mhuskwi mahyegi ar Anas, gehnu mar döngamöjö. Ka mi 'buhnu ar Kaifas, ar Xuwa ne ar Handro, ne gatho nuyá mēni ya döngamöjö.

⁷ Nep'u bi ts'ixnu ar Pedro ne ar Xuwa, bi m'a'ma madetho ne bi t'ambabi njawa:

—Togo yá m'ehni'ihu, ne togo ár ts'edi gi hömfu gi pehu njap'u.

⁸ Nu'mú ar Pedro xki nzinga ár Hñö Jö bi ñembabi'u:

—Nu'ahu gár ndöhu ha ma hninihu Israel.

⁹ Ngetho gi ñ'anihu nö'ö ar ñho bi t'ot'wa nunar tsi ñ'ohönu mi dowa, ne gi ne gi pöhu hanja bi dits'i,

¹⁰ ma ga xi'ahe hanja bi za bi dixhnu, ne njap'u gi pöhu ne gatho nu'u ma'ra ya me Israel. Nunar ñ'ohö gi hanthu 'bahnu, nunu bi dits'i bi mhömba ár thuhu ar Hesusukristo mar me Nasare, nö'ö ga tsuthu ha n'ar pont'i, ne Jö bi japi bi mengi bi nte man'agi.

¹¹ Gehnu ar Hesu ga utsahu, gi ñhehwihu n'ar guxjödo bi 'yemp'utho ar müdi do nö'ö ma nda hyoka ár nijö Jö. Ha nupya gehnu ar müdi do xi nju'spa ár nijö Jö.

¹² Hinjo'o man'a togo da 'raju ar ts'edi ga mpöhu, honse ma tsi Hmuhu Hesu. Ngetho hinjo'o man'a xi t'umba nunar ts'edinu ne da thokwa ya meximhai.

¹³ Nu'mú nuya ndö mi 'buhnu xa mi 'yotho, ngetho bi hyanda ar Pedro ne ar Xuwa himi ntsu. Ne mi pö'u himya ñ'ohö mi pe'sa ar döta mfödi, gehyu ma ya hyoya jö'i. Njap'u bi bö'u xki ñ'owi ar Hesu.

¹⁴ Ne himbi za te bi döt'wabi'u, ngetho bi hyandi mi 'bahwi'u nö'ö ar tsi dowa xki dits'i.

¹⁵ Nu'mú nuya ndö'u bi 'bepabi nda bönga har mhunts'i, ne bi gohnutho'u mi ñö'u.

¹⁶ Ne mi eñ'u:

—Xipya, te ga jafu nuya ñ'ohoyu. Ngetho xi 'yot'a n'ar döta nt'udi, pö gatho ya jö'iwa ha ma hninihu Herusalen, ne hinda tsa ga köñhu.

¹⁷ Hindi nehü da nungar 'bede. Ma ga zoñhu ne ga pihu, ne njap'u hinto ma da zofo hár thuhu ar Hesu.

18 Nep'u bi ts'ohna man'agi ar Pedro ne ar Xuwa, bi pidi, ne bi nsipabi hinte nda möñ'u, ne hinto nda zofu hár thuhu ar Hesu.

19 Nu'mú ar Pedro ne ar Xuwa bi dödi ne bi 'ñenö:

—Beñhu, hage da 'ñet'a mañho ár muì Jö ga ot'ahe m'et'o ne m'efa'ö.

20 Ngetho hinda tsá ga hehe ga möñhe nö'ö xta hanthe ne xta ohe.

21 Nu'mú nuya ndö bi hñu'spar pidi, njap'u hinte nda xipabi ya jö'i, ne bi hyegi bi ma'u. Himbi tsá te bi japabi, ngetho mi tsu ya jö'i nda mbö yá kwë. Gathu xa mi umba njamödi Jö nö'ö bi 'yot'u.

22 Ngetho nö'ö ar ñ'ohö xki t'ot'wa ar nt'udi xki dits'i, mi tho yon'ate njeyë xki m'ui.

Ya gamfi apa Jö da hu'mba yá muì ne da umbar ts'edi

23 Nu mi nthë ar Pedro ne ar Xuwa, bi ma ba k'ö'sa nu'u ma'ra ya gamfi, ne bi metwabi nö'ö xki xipabi ya ndömöjö ne yá dönziandö ya xodyo.

24 Ha nu mi 'yo ya ku, n'adar mfeni bi umba njamödi Jö, ne bi 'ñeñ'u:

—Ma tsi Hmu'ihe, go ge'e ar Jö togo ga hoka mhets'i ne ar ximhai, ar dehe ne gathu nö'ö te janu.

25 Nu'ge ga xipa ri 'bego ar Dabi nda mönga njawa:

Yo'ö ya jö'i bi mhunts'i bi ñ'ut'u hanja nda 'yot'a ar ts'om'ui, ne nuya hnini te gathu bentho da 'yot'e.

26 Bi mhunts'a gathu yá ndö ya hnini ne yá maxte 'bu har ximhai, ne n'at'wu bi ñ'ut'u nda utsa Jö ne ár Kristo togo xi hñux'ö da ndö.

27 Ngetho xa majöni har hniniu, bi mhunts'a ar ndö Erode ne ar Ponsio Pilato, ya me Israel ne nu'u himya me Israel, bi utsa ri hoga T'u ar Hesu togo xka 'ñets'i da ndö.

28 Ne bi 'yot'u ngu nö'ö xka beni, ne xka mönga mam'et'o nda thogi.

29 Ha nupya ma tsi Hmu'ihe, hyanda hanja hu'sje ya jö'i. Ne faxkagihe hinga ntsuhe ga möñhe ri mhö, ngetho go ri 'begogihe.

30 Ne hñuxke ri 'ye ha ya dathi da dix'u. Ne gi 'yot'a nzeyë ya döta nt'udi hár thuhu ri hoga T'u Hesu.

31 Ngu mi wa'u bi ñöwi Jö, bi nhwönga ar ngu habu xki mhunts'i. Ne gathu nu'u mi 'buhnu bi nthexkwi ár nzini ár Hñö Jö, ne himbi ntsu'u bi mömba ár mhö Jö.

N'at'wu yá meti gathu nö'ö mi pe'sa ya gamfi

³² Ne gatho nu'u xki ñ'emui ár mhö Jö, mi pe'sa n'ada ar mfeni, ne n'ada yá mhöte'u. Gatho nö'ö mi pes'u, mahyegi mar meti'u. Himi njo'o n'ar ku mi enö te mi pets'i mar metise.

³³ Ne xa mi pes'u ar ts'edi yá mpote ar tsi Hmu Hesu, mi damajöni xki mengi xki nte'ö, ne Jö xa mi hwëkwabi'u ár mfats'i.

³⁴ Ha hinto mi tho'u ar k'at'i, ngetho gatho nu'u mi pe'sa yá hai ne yá ngu mi pa'u, ne mi hö gatho nö'ö mi njut'wabi,

³⁵ ne mi umba yá mpote ar tsi Hmu. Ha nuyü mi hekwabi n'a ngu n'a ya gamfi, ngu nö'ö mi ot'wa ar 'bedi, njap'u mi t'umbabi n'ehe.

³⁶ Ne mi 'buhnu n'ar ku már thuhu ar Huse me Txipre, xki 'ñe ha yá 'beto ar Lebi. Ha nuyá mpote ar tsi Hmu bi hñu'spabi ar Berhnabe, di böni da 'ñenö, nö'ö hu'mba yá müi ma'ra.

³⁷ Nö'ö mi pe'sa n'a xeni ar hai, bi gu bi ma, ne gatho ar bojö bi njut'wi ba hö bi datwa yá mpote ar tsi Hmu.

5

Ar Anania ne ar Safira

¹ Mi 'bu n'ar ñ'ohö már thuhu ar Anania, ha nunár 'behñö már thuhu ar Safira. Nuyü bi ma n'a xeni ar hai mar meti'u.

² Ne bi zöma n'a xeni ar bojö xki njut'wabi ar hai, ne ár 'behñö bi bödi n'ehe. Nö'ö man'ar xeni bi ma ba datwa yá mpote ar tsi Hmu.

³ Nu'mü ar Pedro bi 'ñembabi:

—Anania, hanja xka hye ar ts'ondöhi xi hya'a'i. Yo'ö xka ne ngi hyat'a ár Hñö Jö. Ngetho hinga unga gatho ar bojö bi njut'a ri hai ga pa.

⁴ Nu'mü xka tsöma ri hai go ma ri meti, ne nö'ö ar bojö bi njut'a'i go ma ri meti n'ehe. Yo'ö ga beni ga jap'u. Hinge go xka kakagihe, xka beni gi ka Jö.

⁵ Nu mi 'yo njap'u ar Anania, bi hwangi xki du. Ne gatho nu'u ma'ra bi bö nö'ö xki thogi, xa bi zu'u.

⁶ Nep'u nuya bötsi mi 'buhnu bi gu bi mats'i, ne bi guki ma ba agi.

⁷ Xki tho ngu hñu xenimpa, bi yutnu ár 'behñö n'ehe. Ha nunu hinte mi pödi te xki thogi.

⁸ Ne ar Pedro bi 'ñembabi:

—Ha gi öde. Xikagi, hage bi njut'ahu njanu ar hai ga pahü.

Nu'mü nö'ö bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hö, njap'u.

⁹ Nu'mü ar Pedro bi 'ñembabi:

—Yo'ö ga nkohwi n'ada ar nkohi ri döme, ne ngi hyathmöhu ár Hñö ma tsi Hmuhu. Xi 'ñehnu har goxthi nu'u togo xpa pengi ba ak'a ri döme, ha nupya xpa ehe da dux'a'i ma da 'yak'a'i n'ehe.

10 Nu'mú ar Safira bi hwangi xki du ha yá wa ar Pedro. Ne mi yut'a nu'u ya bötsi, bi hyandi xki du'ö n'ehe, dama bi duts'i bi ma ba aḡi habu mi o ár döme, ka bi t'ap'utho n'ehe.

11 Nep'u gatho nuya ku bi bödi tema bi jayu, xa bi ntsu, ngu gatho nuya bi zo yá gu.

Bi nheki nzeye ya döta nt'udi

12 Nuyá mpote ar tsi Hmu mi ot'a nzeye ya döta nt'udi mi handa ya jö'i. Ne gathoyu mi pes'u n'ada ar mfeni mi mhunts'a ha ya m'et'e mi t'embabi ár thuhu Salomon.

13 Gatho nu'u himya ku mi ntsu nda mhunskwi'u, mödi mi numañho gatho nö'ö mi ot'e.

14 Ne mi 'yo mi ñ'emui ar tsi Hmu nzeye ya jö'i, ya ñ'ohö ne ya 'behñö.

15 Ne 'yo mi födi nuya nt'udi mi ot'u. Jange mi njuka ya dathi nthi ha ya ñ'u, ne mi 'be ha ya fidi, ne nú'mu nda thohnu ar Pedro, mödi nda zuhmö honse ár xudi, nda dixá ya dathi.

16 Nzeye ya jö'i mi 'bu ha ya hnini get'u Herusalén, mi pa mi tsixa ya dathi ne nu'u mi nthexkwi ya ts'ondöhi, gathoyu mi thits'i.

Ar Pedro ne ar Xuwa bi nt'utsa

17 Nep'u bi njuxa ar döngamöjö ne ya dengamöjö mi mfax'u, ngetho xki zot'a yá mu, hinto mi ne nda hñömba yá nsu.

18 Ne bi njumpa yá mpote ar tsi Hmu, bi njot'a har fadi.

19 Ha nunar nxui'ö, n'ár enxe Jö bi xokwa ár goxthi ar fadi, bi guka nuyá mpote ar tsi Hmu, ne bi ñ'embabi'u:

20 —Di ma ba 'bahu har dönganijö, ba zohu ya jö'i, ne xipabihu ar hoga mhö nonga ar 'ra'yo te.

21 Jange ár hyax'ö ra n'itho, bi ma'u har dönganijö, ngu xki xipabi ár enxe Jö. Ne nu mi zoñ'u, bi yut'a mbo bi zofo ya jö'i. Nú'mu mi 'buhnu mi zohyu, ar döngamöjö ne yá maxte bi zohnu yá mindöwi me Israel nda me'sa n'ar mhunts'i. Ne bi mehna togo nda tsi nu'u ya mpote mi jot'a har fadi.

22 Ha nu mi zonga ya gujö'i har fadi, himi njo'onu ya 'yofadi. Nu'mú, dama ba penk'u bi mö,

23 ne bi 'ñeñ'u:

—Da tiñhe ar fadi mi jot'i xiñho, ne nuya sufadi ka mi 'bahnu har goxthi. Ha nú'mu nda kuthe, hinto da tiñhenu mbo.

24 Nu mi 'yo njap'u ar döngamöjö, ne ár ndö ya sunijö, ne ma'ra ya ndömöjö, himi pödi te nda beni, ne mi eñ'u:

—Xipyá, te di bompyanu.

25 N'a mbi zota n'ar jö'i, ne bi 'ñembabi'u:

—Nu'u ya ñ'ohö ga kothuhmö har fadi, bi 'bu har dönganijö bi zo ya jö'i man'agi.

26 Nu'mú ár ndö ya sunijö bi mewi ya gujöö'i, ne bi mengi bi gu ya mpote. Ba ju'u ne hinte bi japabi, ngetho mi tsu nda mbo yá kwe ya jö'i, ne nda umba ya nk'ahni.

27 Nep'u bi zixa hár mhunts'i ya ndöxodyo, ne bi 'ba'ma madetho. Ne ar döngamöjöö bi 'yambabi:

28 —Hage hinda xi'ahe hinge ngi zohu ya jö'i, ne hingi nomfu ár thuhu ar Hesu. Nu'mú, hanja hinxka 'yohu. Gatho ya me Herusalen xka xifu ri jamfihu. Ne gi ne gi hyoxkagihe da hoje nö'ö ar ñ'ohö'ö.

29 Nu'mú ar Pedro ne gatho nu ma'ra ya mpote, bi dödi ne bi 'ñeñ'u:

—Nuje mahyoni m'et'o ga othe Jö, ne m'efa ya meximhai.

30 Jö togo mi ndönga ma palehu, go bi japi bi nte man'agi ar Hesu, gehnu ga tsuthu ha n'ar za, ne ga hyohu.

31 Ne nupya Jö xi 'ñe hár ñ'ei da ndöwi ne da mpohote, njap'u da 'yot'wa yá ntso'mi ya me Israel, ne da mpumba yá ts'oki.

32 Nuje di dāhe majöni togonu, ne ár Hñö Jö damajöni n'ehe, ha Jö xi umba ár Hñö gatho nu'u togo ote.

33 Ha nu mi 'yo njap'u ya ndö, xa bi mbo yá kwe, xa mi nehmö nda hyo ya mpote.

34 Bi nank'mu n'ar ñ'ohö mi 'buhnu har mhunts'i mar denga'beplate, már thuhu ar Gamalie, n'ar böt'ofö, ne gatho ya jö'i xa mi numañho'ö. Bi m'ai ne bi mö nda t'enga n'a tsi tui ya mpote.

35 Nep'u bi 'ñembabi gatho ya jö'i xki mhunsnu:

—Ha gi ohu ndadahu. Hyanthu xiñho nö'ö te gi jafu nuya ñ'ohoyu.

36 Beñhu hingar yapa bi nanga n'ar ñ'ohö mar thuhu Teuda, mi humamu mi pe'sa n'ar nsu, ne bi denga ngu gohonthebe ya ñ'ohö. Bi tho'ö, ne gatho nu'u mi ñ'owi bi mfont'i, ne hinte ponk'u.

37 M'efa ba e man'ar ñ'ohö már thuhu ar Huda, mar me Ngalilea, nú'mu mi nja ar nthuxthuhu. Nö'ö bi gut'a nzeze ya jö'i bi deni. Bi tho'ö n'ehe, ne bi mfont'a gatho ya jö'i mi ñ'owi.

38 Jange nuga di xi'ahu, hyehup'u nuya ñ'ohoyu. Nu'mu nö'ö te pehyu go xi bense'u, ma da göxtho.

39 Ha nu'mu ár meti Jö nö'ö te pehyu, hinda za gi hñökwabihu. Ngetho nu'mu gi jahup'u, pontho gi ntunkwihu Jö.

40 Ne nu'u mi 'buhnu har mhunts'i, bi 'yoxa nö'ö te bi möñ'ö. Jange bi mengi bi kut'a ya mpote, bi 'wext'u. Ne bi xipabi'u nda hyegi nda mömba ár thuhu ar Hesu, ne bi hyegi bi ma'u.

41 Ne mi boñ'u har mhunts'i, xa mi johya'u, ngetho Jö xki 'ñet'amañho ár mu'i nda tho n'ar m'etsa ngetho mi nomba ár thuhu ar tsi Hmu Hesu.

42 Ne hyax'mu himi tsaya mi zofa ne mi uta ya jö'i har dönganijö, ne mi 'yo ha ya ngu mi mömba ár hoga mhö ar tsi Hmu Hesukristo.

6

Bi t'exa yoto ya maxte

1 Nuya pa'u xa mi xönda ya ku. Ne nu'u ya ku mi ñö ar griego bi ñömañ'ubi ya ku mi ñö ar ebreo. Ne mi eñ'u, nuyá 'ranxu himi t'umba mahyegi ar ñhuni mi thekwabi hyax'mu, ngu nu ma'ra ma ya ebreo.

2 Nu'mú nu'u 'ret'amayoho ya mpote bi zohna gatho ya ku ha n'ar mhunts'i, ne bi 'ñembabi'u:

—Ma tsi kuhu, nuje di 'buhe ga mömfe ár mhö Jö, hanja ma ga tsayahe ga hemfe te da zi nu'u hingi jwadi.

3 Jange hwañhu yoto'ihu nu'u xka hyanthu 'bui xiñho, xi nzimba ár Hñö Jö, ne xa di ja ár mfödi. Nu'u go ma da me'sa nuna ar 'beñu.

4 Nuje hinga ma ga tsayahe ga afe Jö, ne ga mömfe ár mhö'ö.

5 Ha nu mi 'yoxa nö'ö xki nsipabi, gatho bi numañho njap'u. Ne bi nhwahna ar Teba nö'ö mi pe'sa n'ar döta ñ'emui, ne xki nzimba ár Hñö Jö, ar Lipe, ar Prokoro, ar Nikanor, ar Timon, ar Parmena, ne ar Nikola mar me Antiokia, xki nxodyo ngetho xki demba yá nt'umbi'u.

6 Ne bi ts'ixa habu mi 'bu ya mpote, ne nuyu bi tet'wa Jö'u, mi huspa yá 'ye.

7 Ne njap'u dama mi nxanga ár mhö Jö, ne ya ku hyax'mu xa mi xu núnu Herusalen, ne nzeyé ya möjö bi gamfi n'ehe.

Ar ku Teba bi mhihi

8 Ha nu ar ku Teba xa mi pe'spa ár ts'edi Jö ne ár nthekate. Mi ot'a ya döta nt'udi ha yá nhandi ya jö'i.

9 Ne núnu ha yá nijö ya xodyo, nö'ö mar thuhu Nu'u xi Thegi, bi njuxa 'ra ya ñ'ohö, ne bi mfaxkwi 'ra ya me Sirene, ma'ra ya me Alejandria, ya me Nsilisia, ne ya me Asia. Gatho'u bi ntsaññökiwi ar Teba.

10 Himi tsá te nda döt'u, ngetho nö'ö mi pe'sa ar hoga mfödi, ne mi hömpa ár ts'edi ár Hñö Jö mi ñö.

11 Nep'u nuya jö'i'u bi 'yut'a 'ra ya ñ'ohö, ne bi gu'twabi nda mönga ya nhemñö, ne nda 'ñeñ'u, xki 'yo'u mi tsanga ar Moise, ne mi tsanga Jö n'ehe.

12 Njap'u bi pompa yá kwe ya jö'i, yá dönzandö ya xodyo, ne ya böt'ofa. Nep'u bi nju ar ku Teba, ne ntukitho bi ts'ixa hár mhunts'a ndö ya xodyo.

13 Ne bi njapabi 'ra ya jö'i nda hyoxa ya nhemñö ar ku Teba, ne bi 'ñeñ'u:

—Nuna ar ñ'ohõnu hingi tsaya tsanga nuna ar jõpa nijõnu ne ár t'ofõ ar Moise.

¹⁴ Nuje go xta õhe teme xi mö, xi 'ñenõ, nunar Hesu mar me Nasare ma da hwata nunar nijõnu, ne ma da pata ma nt'umbihũ nu'u bi utkagihũ ar Moise ga õthu.

¹⁵ Nu'mũ gathõ nu'u togo mi 'buhnu har mhunts'i, nú'mu mi k'õt'a ar ku Teba, bi hyandwabi ár hmi mi ñhehwi ár hmi n'ár enxe Jõ.

7

Ar ku Teba bi ñõ har mhunts'andõ, nep'u bi tho

¹ Nep'u ar döngamõjõ bi 'yamba ar Teba, ne bi 'ñembabi:

—Hage majõni nõ'õ nthõx'a'i.

² Nu'mũ ar Teba bi dödi ne bi 'ñenõ:

—Ma tsi ku'ahũ, ne ma tsi ndadahũ, 'yõhũ nõ'õ tema ga xi'ahũ. Jõ nõ'õ xar nsunda, bi zo ma palehũ ar Abra nú'mu mi 'buhnuõthõ Mesopotamia, hinxki mada har hai Aran.

³ Ne bi 'ñembabi: Põni, tsokwa nunar hainũ, ne tsop'u nu'u te ri njawi. Di ma man'ar hai habũ ma ga ut'a'i, ne ka ma gi 'buhnu.

⁴ Nunar Abra 'mu, bi bongã habũ mi 'buhmõ núnu ha yá hai ya kaldeo, ne bi ma ba 'bu har hai Aran. Ne nu mi du ár dada, Jõ ba tsi injawa habũ di 'buhupya, ka bi m'ukwa n'ehe.

⁵ Ha Jõ himbi umbã n'a xeni ar hai ndã 'ñenõ már meti. Bi ñõ'twabi m'efa ndã umbabinũ ne gathõ yá 'beto ndã m'ui. Nunar ñhõ'tinu bi nsipabi nú'mu hinte mi 'ñeta ar bötsi.

⁶ Ne Jõ bi 'ñembabinũ: Nuya ri 'beto ma da m'u ha n'ar hai ngu ya nzõhõthõ habũ hingya meti. Ne ka ma da m'uhnu ngu gohonthebe njeyẽ di m'ego, ne xa ma da mfeĩ.

⁷ Ne bi 'ñenõ n'ehe: Nuga ma ga ko'spár mfeĩ nunar hnininũ habũ ma da m'ego'u. Ne m'efa ma ndã bonũ ndã ndõngagiwa.

⁸ Nep'u Jõ bi gohwi n'ar nkõhi ar Abra, bi xipabi gathõ nuyá 'beto ndã thu'spa n'ar nsegi ha yá ndõ'yo. Jange nu mi m'u ár t'u ar Abra mar thuhu ar Isa, ár hñõto mpa bi hñu'spa ar nsegi xki gohwi Jõ. Ne njap'u bi 'yõt'wa ar Isa ár t'u, már thuhu ar Hakõb. Ne bi jap'u'õ n'ehe, bi tutwa nor nsegi'õ nu'u 'ret'amayõho yá t'u, go gehyu ma palehũ habũ xta ehũ.

⁹ M'efa nuyá t'uyũ xa bi utsal'ár jödõ már thuhu ar Huse. Bi mayũ, har Huse bi ts'ixa Ehipto. Ha Jõ himbi hyesẽ.

¹⁰ Bi mãxa ha ya thõgi bi tho'õ. Ne bi umbã n'ar döta mfõdi, ne bi hwẽkwabi ndã numãhõ ar faraõn togo már ndõ Ehipto. Ne nunũ bi 'ñexã ngu ár mãxte xõge har hai Ehipto, ne ndã supã ár ngu ar ndõ n'ehe.

¹¹ M'efa xa bi nja n'ar thuhu xõge Ehipto ne Kanan, ne xa mi ñ'uda yá m'ui'u. Numa palehũ hinte mi tini te ndã zi'u.

12 Nep'u ar Hakob bi 'yoḁe mi ja ar t'ei núnu Ehipto, jange bi mehna yá t'u, gehyu ma dadahu, ka bi ndup'u ndi ma Ehipto.

13 Nep'u ar ño'gi mi ma'u, ar Huse bi ñ'udi togo'ö, njap'u bi bö'u már jödö'u. Ne bi bö ar faraon togo yá mēni ar Huse.

14 M'efa ar Huse bi mempar nzengwa ár dada nda e nda m'uḁwi, nunu ne gatho yá mēni, mi tsu ngu hñun'ate ne 'ret'amaku't'a.

15 Njanu bi ma'u Ehipto. Ne ka ba tunu ar Hakob ne yá t'u, nu'u ma palehu.

16 M'efa mi du'u, ba njukwa yá ndo'yonu, bi thöxa Sikem, ne ba t'a hár nt'agi ar Abra xki damba yá t'u ar Hamor.

17 Nú'mu mi 'bap'uḁtho nda tho ngu ár ñhö'ti Jö xki gohwi ar Abra, xa xki xönda nuyá 'beto har hai Ehipto.

18 Ne bi yut'a man'ar ndö himi pödi togo mar Huse.

19 Nunar ndö'ö bi kadi ne bi 'yot'war ts'om'ui nuya ma palehu. Ne bi japabi nda guka nthi yá tsi bötsi mi leletho nda du'u, ne hinge nda nxöndi.

20 Ha nuya pa'u bi m'u ar Moise, ne xa bi numañho Jö. Bi tede yá dada hönse hñu nzönö ha yá ngu'u.

21 Nu mi tho nu'u hñu nzönö, bi guka nthi nda duhmö. Ge'mu ár t'inxu ar faraon ba juts'i, ne bi tede ngu ár bötsi'ö.

22 Jange ar Moise bi t'utwa gatho yá mfödi ya me Ehipto, ne mi pe'sa ar ts'edi te nda mö ne te nda 'yot'e.

23 Nu mi jwata yon'ate njeje, bi zopa ár mfeni nda ma nda k'ö'sa yá ku, ya me Israel, ne nda nu tengu yá m'ui'u.

24 Nu mi zonga habu mi 'bu'u, bi hyanda n'ar me Ehipto mi net'wa n'a yá ku'u. Bi ma ba ñöni, jange ar Moise bi hyo nö'ö ar me Ehipto, ne njap'u bi ko'spa ár ñöni.

25 Nu ar Moise mi beni nda zo yá mfeni yá mi me Israelwi gehnu xki meñ'ö Jö nda ñöñ'u, ha nu'u himbi benga njap'u.

26 Ne ár hyax'öp'u bi mengi bi thohnu ar Moise man'agi, bi hyanda yoho ya me Israel mi ntuñ'u. Bi ma nda hyek'u, ne bi 'ñembabi: Nu'ahu gi nkuhu, yo'ö gi ntuñhu.

27 Nu'mú nö'ö togo mi net'a ár ñ'ohu, bi umba n'ar ntuki ar Moise, ne bi 'ñembabi: Togo xi hñux'age ngu ar ts'ut'wi wa ngu ar ndö, ne da tsä gi hñögagihe nö'ö te di pehe.

28 Wa gi ne gi hyogagi ngu ga hyo ar me Ehipto mande.

29 Nu mi 'yo njap'u ar Moise, bi ma ba ñ'önga har hai ár thuhu Madian. Ka ba 'buhnu ngu n'ar nzoho, ne ka ba tinu yoho yá t'u.

30 Nu mi tho yon'ate njeje, bi hyanda n'ar enxe Jö bi ñ'udi mi 'ba mateda n'ar 'minza mi fagi, mi 'buhnu har ot'at'oho ár thuhu Sinai.

31 Nu mi hyanda ar Moise, xa bi 'yotho. Bi wat'a har faspini nda hyanda te mar me'ö, bi 'yoxa ár mhö Jö, mi embabi:

³² Nuga dár Jö ri pale ar Abra, ar Isa, ne ar Hakob. Nu'mú ar Moise xa bi ntsu mi nhwöt'i, ne himi nemhö nda hyanda nö'ö ar faspí'ö.

³³ Ha bi 'ñemba ar tsi Hmu: K'ot'a ri thiza, ngetho nuwa habu gi nets'i, n'ar jöpa hai xint'axi.

³⁴ Xa majöni xta handa ya dumui thohnu Ehipto ma bötsi. Xta oxa yá ts'oni, ne xta e ga ñöni. Jange nupya ba e ga peñ'a gi penga Ehipto.

³⁵ Nunar Moisenü xki nt'utsabi ár mfats'i ne xki t'embabi: Togo xi hñux'age ngu ar ts'ut'wi wa ngu ar ndö, ne da tsá gi hñögagihe nö'ö te di pehe. Gehnu togo bi 'ñexa Jö ngu ar ndö, ne nda maxa yá ku nda bongá Ehipto, ngu xki mehna ár enxe nda mö, xki ñ'udi har 'minza mi zo.

³⁶ Gehnu ar Moise ba tsinga gatho ya me Israel mi 'buhnu Ehipto. Ka ba otnu nzeye ya döta nt'udi, ne har Thenga Ñhonthé, ne núnu ha ya ot'at'ohó habu ba 'yo'u yon'ate njeye.

³⁷ Nö'ö ar Moise'ö go bi xipa ma jö'ihu ya me Israel, ne bi 'ñembabi: Jö ma tsi Hmuhu ma da 'ñexa n'a'ahu ngu ár m'ehni'ö, njangu xi hñuxkagi n'ehe. Ne ma gi 'yothu nö'ö da xi'ahu'ö.

³⁸ Getnu ar Moise mi 'yo har mhunts'i ndu ma palehu nú'mu mi 'yo ha ya ot'at'ohó. Ne ka ba 'buhwinu ár enxe Jö mi ñöwi har t'ohó Sinai. Ne bi hñönga ya mhö ungar te, ne bi thogagihu.

³⁹ Ha nu'u ndu ma palehu himbi ne bi 'yote, bi zantho, ne yá mfeni mi 'yoda Ehipto.

⁴⁰ Nu'mú bi 'ñembabi'u ar Aron: Di nehe gi hogagihe 'ra ma tsitahe ga teñhe. Ngetho nunar Moise ba jugagihe Ehipto, hindi póhe teme xi ja'ö.

⁴¹ Jange bi hyok'u n'ar boi bojö, ne bi 'bo'spabi yá m'oñho. Ne xa bi njohya'u bi ndönga nö'ö bi hyokase'u.

⁴² Nu'mú Jö bi 'wege, ne bi hyep'u nda nsunda'u ya tso, ar zönö, ne ar hyadi, ngu xi t'ot'a ha yá t'ofó yá m'ehni Jö, ha enö njawa:

Me Israelhu, ham'u ga 'rakagihu n'ar m'oñho
nú'mu ga 'yohu yon'ate njeye ha ya ot'at'ohó.

⁴³ Hinga jahup'u, ngetho nö'ö ngi othu ngi mu'sfu ár ngu ar Molok,

ne ngi juthwu ár tso ri tsitahu ar Renfán.

Gehyü ya tsita ga hyoju ngi ndöñhu.

Jange ma ga thok'ahu da ts'ix'ahu injanu har hai Mbabelonia.

⁴⁴ Núnu har ot'at'ohó habu bi 'ranga ndu ma palehu, ka xki thoknu n'ar ngudutu, habu mi ndönga Jö. Nunar ngudutu'ö xki thoki ngu xki utwa Jö, ne xki xipa ar Moise nda hyoki.

⁴⁵ M'efa nunar ngudutu'ö bi gohwi ndu ma palehü. Ne ba hö injawa'u mi ñ'owi ar Hosue, nú'mu bi hñömba yá hai nu'u himya me Israel. Jö go bi 'yeñ'u mi zokwa ndu ma palehü. Ge'mu bi ndu'u bi nsundabiwa Jö. Mi jap'utho'u nuya pa mi 'bu ar Dabi.

⁴⁶ Nunar ñ'ohönu xa bi numañho Jö. Mi nemhö nda hyokwa n'ar ngu habu nda nsundabi nö'ö ar Jö mi ndönga ndu ma palehü ar Hakob.

⁴⁷ Ha n'ár t'u'ö hö, nö'ö már thuhu Salomon, go bi hyokwa ár ngu Jö nö'ö mi bemhö nda hyoka ár dada.

⁴⁸ Mödi Jö bi 'bu mañö mhets'i, hingi 'bu ha n'ar ngu xi hyoka ár 'ye ar jö'i, ngu bi 'ñenga ár m'ehni Jö, mi enö njawa:

⁴⁹ Mhets'i go ma thuxandö,
har ximhai habu di exa ma wa.

Tema ngu da tsá gi hyogagihu 'mu, enga ar tsi Hmu.

Wa habu ga tsaya.

⁵⁰ Hage hinxta hokaga gathoyu.

⁵¹ Xa xi me ri ñöhu, hinti tuka ri muihu, ne gar me'skuhu. Xa hingi ne gi 'yothu ár Hñö Jö, gi njanguthohu ndu ma palehü.

⁵² Hangu yá m'ehni Jö himbi 'yot'wa ar ts'om'ui ri palehü. Ne bi hyo nu'u togo mi nomba ár 'ñehe ar Hogañ'ohö, gehnu ga dahü ne ga hyohü nuya payu.

⁵³ Nu'ahu ga hñöñhuhmö ar t'ofö bi zok'ahu yá enxe Jö, ne hinga 'yothu.

⁵⁴ Nu mi 'yo njap'u nuya jö'i xa mi ntsinse yá kwe, ne xa mi guxt'u yá ts'i.

⁵⁵ Ha nunar ku Teba xa bi nzinga ár Hñö Jö, bi no'sa mhets'i, ne bi hyandwa ár nsunda Jö ne ar tsi Hmu Hesu mi huhnu hár ñ'ei Jö.

⁵⁶ Ne bi 'ñenö:

—'Yohu. Di handa mhets'i xogi, ne di handa Nö'ö Togo ba e bi Njö'i bi huhnu hár ñ'ei Jö.

⁵⁷ Nu'mú, gatho nu'u ya jö'i xa bi mafi ne bi got'a yá gu, bi mfats'i bi gu ar Teba.

⁵⁸ Nep'u bi njuka har hnini bi nk'ahni. Nuya jö'i bi mo yá dutu hár wa n'ar ñ'ohö mi bötsitho ár thuhu ar Saulo.

⁵⁹ Ne nú'mu mi thoza ya nk'ahni ar Teba, mi mat'a Jö, ne mi enö:

—Ma tsi Hmu Hesu, ha ri 'ye di ent'a ma hñö.

⁶⁰ Bi ndandihmö, ne bi 'ñenga nts'edi:

—Ma tsi Hmu'i, yo ma gi hñö'spa majöni nunar ts'okinü.

Ne ngu mi wadi bi mönga njap'u, bi hyoñ'a Jö.

8

Ar Saulo xa mi e n'ar m'ui ya ku

¹ Nunar Saulo xki 'ñet'atho ár xutha nú'mu bi tho ar ku Teba.

Nor pa'ö bi ndui bi nt'utsa ya ku núnu Herusalen. Hagatho bi mfont'a nuya gamfi har hai Nhudea ne Nsamaria. Hõnse yá mpote ar tsi Hmu himbi mfont'u.

² 'Raya hogajö'i bi gu'spa ár ndo'yo ar Teba bi 'yagi, ne xa bi zont'u.

³ Ar Saulo xa mi e n'ar m'ui ya gamfi, 'raman'ar ngu mi kut'i mi juka ya ñ'ohõ ne ya 'behñõ nda zixa nda got'ar fadi.

Bi mhõnga ar hoga mhõ núnu Nsamaria

⁴ Ha nu ma'ra ya gamfi xki njui ne xki mfont'i, habu gatho mi thogi, mi mönga ar hoga mhõ.

⁵ Ha nö'ö már thuhu ar Lipe, bi ma har hnini Nsamaria, ma ba xipa ya jö'i togo ar tsi Hmu Hesukristo.

⁶ Ne nuya jö'i n'at'wu mi huxa ma su nö'ö mi mönga ar Lipe, ne mi hant'u nu'u ya nt'udi mi ot'ö.

⁷ Ngetho nzeýe ya jö'i nu'u xki nthexkwi ya ts'ondöhi mi embabi, ha nuya ts'ondöhi xa mi hexa ya mhafi nda boni. Ne nzeýe ya dathi xki nza yá ndo'yo, ne ya dowa mi thits'i.

⁸ Ne njap'u xa mi pe'sa n'ar döta johya nuya mengu nor hnini'ö.

⁹ Ka mi 'buhnu n'ar ñ'ohõ már thuhu ar Simu, mar ñ'ete har hnini'ö. Xki hyat'a nzeýe ya me Nsamaria, ne xa mi ot'a ndöta.

¹⁰ Ne gatho ya mengunu, ya döta ne ya tx'ulo, xa mi jamasu mi oxa nö'ö te mi mönga nö'ö ar ñ'ete'ö, ne mi eñ'u:

—Nunar ñ'ohõnu hõmpa ár döta ts'edi Jö.

¹¹ Gatho ya jö'i xa mi japamasu, ngetho ya maham'u xki hyat'u mi uta ya nt'ete.

¹² Ha nu mi zõnga ar ku Lipe har hnini'ö, bi mönga ar hoga mhõ nõmba ár ts'ut'wi Jö, ne ár thuhu ar tsi Hmu Hesukristo. Ne nzeýe ya ñ'ohõ ne ya 'behñõ mi ñ'emui ne mi nxixthe'u.

¹³ Gesë ar Simu bi jamfi ne bi nxixthe. Ne hyax'mu mi ñ'owi ar Lipe, mi handa tengu ya döta nt'udi mi ot'e, ne xa mi 'yõtho.

¹⁴ Nu mi bö ya mpote mi 'bu Herusalen, nuya me Nsamaria xki hñõmba ár mhõ Jö n'ehe, jange dama bi mehna ar Pedro ne ar Xuwa bi ma injanu.

¹⁵ Nu mi zoñ'u, bi 'yapa Jö nda hñõñ'u ár Hñõ Jö.

¹⁶ Ngetho hinto xki m'empatho ár Hñõ Jö, hõnse xki nxixthe hár thuhu ar tsi Hmu Hesukristo.

¹⁷ Jange ar Pedro ne ar Xuwa bi hñu'spa yá 'ye ya gamfi, ne bi hñõmbabi'u ár Hñõ Jö.

¹⁸ Nu mi hyanda njap'u ar Simu nö'ö mar ñ'etehmö, mi hõmba ár Hñõ Jö nu'u togo mi hñu'spa yá 'ye ya mpote, jange bi xipabi nda umba ar bojö,

¹⁹ ne bi 'ñembabi:

—'Raju n'a tui ar ts'edi gi hohu. Njap'u to gatho ga huxa ma 'ye da hñomba ár Hñö Jö n'ehe.

²⁰ Nu'mú ar Pedro bi döti ne bi 'ñembabi:

—M'ehwi ri bojö. Yo'ö xka beni da tsä da thanga ár ts'edi Jö.

²¹ Hingi pe'sa ar seki, ne hindi 'ñep'a'i gi pe nunar 'befinu, ngetho Jö hingi numañho nö'ö xka beni.

²² Jange mahyoni gi 'yot'wa ár ntso'mi ri ts'oki xka beni, ne 'yapa Jö, xomhö da pump'a nö'ö ga tsä ha ri müi.

²³ Ngetho nuga di handi xa tsot'a ri müi, ne xi gop'atho ar ts'oki.

²⁴ Nu'mú ar Simu bi dödi ne bi 'ñenö:

—'Yapkagihuts'u Jö, hinda zukagi nö'ö xka möñhu.

²⁵ Ne nu'u ya mpote bi damajöni togo ma tsi Hmuhu Hesu, bi mömba ár mhö Jö. M'efa bi menga Herusalen, ne hagatho ya hnini Nsamaria mi thogi, mi mönga ar hoga mhö.

Ar ku Lipe bi xixthe n'ar me Etiopia

²⁶ M'efa n'ár enxé Jö bi zo ar ku Lipe, ne bi 'ñembabi:

—Lipe, xta e ga peñ'a'i gi ma mak'angi, ju ar 'ñu kö Herusalen, di ma har hnini ár thuhu Gasa, thota ha ya ot'at'ohö.

²⁷ Nu'mú ar Lipe dama bi gu ar 'ñu bi ma. Ne nú'mu mi 'yo ar 'ñu, bi nthewi n'ar ñ'ohö már me Etiopia, ár maxte ar ndö'behñö ár thuhu Kandase mar ndönu Etiopia. Nor ñ'ohö'ö már mesbojö ar ndö'behñö, xki mengi ma ba ndönga núnu Herusalen.

²⁸ Mi huxa har tönza ndi menga ár hai, ne mi ne ar t'ofö xki 'yot'a ar m'ehni Isaia.

²⁹ Nu'mú ár Hñö Jö bi 'ñemba ar Lipe:

—Di ma ba tsu nunar tönza xi manü, ne mewi.

³⁰ Ar Lipe xa bi ntihi bi ma ba tsu ar tönza. Ne bi 'yoxa nö'ö ar ñ'ohö'ö mi ne ár t'ofö ar m'ehni Isaia, ne bi 'ñembabi:

—Hage gi pödi tema di bönga nö'ö gi nehe.

³¹ Ha nor ñ'ohö'ö bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hanja da za ga pödi te di böni nu'mu hinto da utkagi.

Ne bi 'yapa ar Lipe nda bots'e ne nda hñuhwi.

³² Nö'ö ar xeni ár T'ofö Jö habu mi nehe, enö njawa:

Nö'ö bi ñhetho ngu n'ar tsi deti ts'its'i da tho.

Ngu n'a tsi ndöni da ngone nú'mu da t'öxi,

njap'u himbi mafi.

³³ Mi ñ'enda ya jö'i, ne hinto bi 'yot'wa ar ts'ut'wi.

Ne nuyá mēni, hinto tsä da metwabi,

ngetho bi thökwa ár tewa har ximhai.

³⁴ Nep'u nor me Etiopia bi 'ñembabi ar Lipe:

—Jakar möte gi xikagi togo nõnga ár m'ehni Jö. Hage mi nõnga ár m'uise, wa mi nõnga man'a.

³⁵ Nu'mú ar Lipe bi gu nunár xeni ar T'ofu mi ne ar me Etiopia, ne bi ndui bi xipabi ar hoga mhö nõnga ar tsi Hmu Hesu.

³⁶ Nú'mu mi 'yo ar 'ñu'u, bi zonga habu mi jar dehe, ne bi 'ñenga nõ'ö ar me Etiopia:

—Jawa ar dehe. Hage hinda tsá ga nxixthega 'mu.

³⁷ Ha nor Lipe bi 'ñembabi:

—Nu'mu xa gi ñ'emui ne xi zo ri mu, hö da tsá.

Nor me Etiopia bi 'ñenö:

—Hö, di ñ'emui ar tsi Hmu Hesukristo gehnu ár T'u Jö.

³⁸ Nunu bi mö nda m'a'ma ar tönza, ne bi göi bi yut'u har dehe gathu yoho. Ne ar Lipe bi xixthe ar me Etiopia.

³⁹ Ha nu mi box'u har dehe, ar Lipe bi m'etho, ngetho ár Hñö Jö bi zits'i. Ne ar me Etiopia himbi mengi bi hyandi, ne xa bi njohya'ö bi gu ar 'ñu bi ma.

⁴⁰ Ha nunar Lipe bi zonu Asoto. Ha nú'mu mi thohnu, bi ndui bi mönga ar hoga mhö ha ya hnini mi ja har 'ñu ndi ma Nsesarea.

9

*Ar Saulo bi ñ'emui ar tsi Hmu Hesukristo
(Hch. 22:6-16; 26:12-18)*

¹ Ha nuya pa'u ar Saulo mi hu'sa nda hyo gathu nu'u mi ñ'emui ar tsi Hmu. Ne bi ma ba k'ö'sa ar döngamöjö,

² ma ba apa ya he'mi nda hñö'spa yá nijö ya xodyo núnu Ndamasko. Njap'u nú'mu nda dinga 'ra nu'u mi temba ár 'ñu ar tsi Hmu Hesu, ya ñ'ohö wa ya 'behñö, gathu nda tsi Herusalen, ne nda got'a har fadi.

³ Ha nú'mu mi 'yo ar 'ñu, 'butho nda zonga Ndamasko, n'a mbi hyexta n'ar hyats'i ndi 'ñe mhets'i.

⁴ Bi hwank'mu, ne bi 'yo n'ar mhö mi enö:

—Saulo, Saulo, yo'ö gi utsagi.

⁵ Nu'mú ar Saulo bi dödi ne bi 'ñenö:

—Ndada, togo'i.

Nö'ö bi dödi:

—Nuga dar Hesu, togo gi utsa. Go xka nts'okse, ngu n'ar boi puna ar maza.

⁶ Ne ar Saulo xa mi ntsu mi nhwöt'i, ne bi 'ñenö:

—Ma tsi Hmu'i, teme gi ne ga pepya.

Nu'mú ar tsi Hmu bi 'ñembabi:

—Nangi, di ma ba kut'a har hnini, ka ma da nsi'anu tema gi pefi.

⁷ Ne nu'u ya ñ'ohö mi ñ'owi ar Saulo, bi m'a'u himi pödi te nda beñ'u, ngetho bi 'yo'u ar mhö n'ehe, ha hinto bi hyandi togo mi nõ.

⁸ Nep'u ar Saulo bi nangi bi m'ai, ne bi zotyá da, mödi himbi za te bi hyandi. Jange bi nguhni bi ts'ixa har hnini Ndamasko.

⁹ Ne ka ba 'buhnu hñupa himi handi. Ne nuya hñupayu hinte bi zi.

¹⁰ Nunu Ndamasko ka mi 'buhnu n'ar gamfi már thuhu ar Anania. Nunu bi zo ar tsi Hmu ngu n'ar t'i, ne bi 'ñembabi:

—Ha gi ode, Anania.

Nö'ö bi dötwati:

—Te gi jaki, tsi Hmu.

¹¹ Ha nu ar tsi Hmu bi 'ñembabi:

—Nangi di ma har 'ñu ár thuhu Njontho, ne ba hongá n'ar ñ'ohó ár thuhu ar Saulo me Tarso, 'bu hár ngu ar Huda. Nu xki tsonu ma gi tini mat'a Jö.

¹² Nö'ö xta utwabi ngu n'ar t'i, ma da zonga n'ar ñ'ohó ár thuhu ar Anania, ne da hñu'spa yá 'ye, njap'u da mengi da hyandi.

¹³ Nu mi 'yo njap'u ar ku Anania, bi dödi ne bi 'ñenö:

—Ma tsi Hmu'i, nzeye togo xi xikagi nunar ñ'ohonu xa xi 'ñe ar m'ui nu'u teñ'a'i 'buhnu Herusalen.

¹⁴ Ha xi umba nseki ya ndömöjö da e da gu gatho nu'u mat'a ri thuhuwa n'ehe.

¹⁵ Nu'mú ar tsi Hmu bi 'ñemba ar Anania:

—Di ma gi 'yot'a nö'ö di xi'a'i. Ngetho go ger ñ'ohonu xta hwahni da mepkagi, ne da utka ma thuhu nu'u ya me Israel, nu'u hingya me Israel ne yá ndö.

¹⁶ Ne go ma ga utka hangu ma da thogi ngetho datka ma thuhu.

¹⁷ Nu'mú ar Anania bi ma, ba kut'a har ngu habu mi 'bu ar Saulo, bi hñu'spa yá 'ye, ne bi 'ñembabi:

—Ku Saulo, ar tsi Hmu Hesu nö'ö ga hyanda har 'ñu ngi 'ñekwa, gehnu xpa penkagi ga hus'a ma 'ye ne da mengi gi hyandi, ne gi nzinga ár Hñö Jö.

¹⁸ Nu'mú bi hyo 'ra ngu yá koto ya hwö mi kotwa yá da ar Saulo, ne dama bi mengi bi hyandi, ne bi m'ai bi ma ba nxixthe.

¹⁹ Nu mi ñuni bi menga ár ts'edi, ne bi m'uhwinu ya ku Ndamasko 'ra ya pa.

Ar ku Saulo bi mömba ár mhö Jö har hnini Ndamasko

²⁰ Nep'u ngut'a bi ma ba damajöni ar tsi Hmu Hesusukristo ha yá nijö ya xodyo, mi xipabi'u ar Hesu gehnu ár T'u Jö.

²¹ Ne gatho nu'u togo mi oxa nö'ö mi möñ'ö, xa mi 'yotho ne mi eñ'u:

—Ha hinga gehnu togo mi ju mi net'a nu'u togo mi mat'wa ár thuhu ar Hesu nunu Herusalen. Wa hinga gehnu xki 'ñehe nda xotyá gamfi, ne nda zi'spa ya ndömöjö.

22 Ha nunar ku Saulo hyax'mu mi huxa ár ts'edi nda xipa yá mixodyowi nunar Hesu gehnu ar Kristo. Ne nuya xodyo mi 'buhnu Ndamasko himi pödi te nda beni.

Ar Saulo bi k'ot'a ha ya 'ye ya xodyo

23 Bi tho yapa, ne ya xodyo bi nko nda hyo'u ar Saulo.

24 Bi nsipabi ar Saulo nö'ö mi beñ'u nda 'yot'e. Parxui mi supa gatho yá goxthi ar hnini, mi ne nda hyohmö.

25 Jange nuya ku bi maxa ar Saulo nda bongga har hnini, bi njö'mtho har jödo mi kot'a ar hnini, bi t'ent'a ha n'ar 'bot's'e mi nxui.

Ar Saulo mi 'buhnu Herusalen

26 Nu mi zonu Herusalen ar Saulo, mi nemhö nda ñ'owi ya ku. Ha nuyü xa mi ntsu, himi ñ'emui'u xki gamfi n'ehe.

27 Nunar ku Berhnabe bi zixa habu mi 'bu ya mpote, ne bi metwabi'u hanja xki hyanda ar tsi Hmu har 'ñu, ne xki ñöwi, ne himbi ntsu bi data majöni ár thuhu ar tsi Hmu Hesu núnu Ndamasko.

28 Ne njap'u bi za bi mpehwi ya gamfinu Herusalen habu gatho mi 'yo'u.

29 Himi ntsunu nda mömba ár thuhu ar tsi Hmu, ne mi ntsahñökiwi nuya xodyo mi ñö ar griego, jange nuyü n'e, mi nehmö nda hyo.

30 Ha nu mi bö ya ku nö'ö xki t'ekwabi, bi zix'u Nsesarea, nep'u bi meñ'u nda ma Tarso.

31 Nu'mü gatho ya gamfi mi pe'sa n'ar hogam'uinu Nhudea, Ngalilea ne Nsamaria. Ne ndi hñuxa yá jamfi, ne mi 'yo'u mi tsupa Jö, ne ár Hñö Jö mi fax'u nda xu ya gamfi.

Ar Enea bi dits'i

32 Har ku Pedro mi 'yo mi tsonga gatho ya gamfi, ne bi ma ba k'ö'sa ya ku mi 'buhnu Lida.

33 Ne ka bi nthewinu n'ar ñ'ohö ár thuhu ar Enea, mi pe'sa hñöto njeye mi 'bengar t'oxi, xki nza ár ndo'yo.

34 Ne bi 'ñemba ar Pedro:

—Ha gi ode Enea, ar tsi Hmu Hesukristo xi othe'i. Nangi, juxa ri fidi.

Ne nö'ö dama bi nangi.

35 Ne gatho ya mengunu Lida ne ya me Saron, mi hyant'u, bi ñ'emui ar tsi Hmu.

Ar Dorka bi jo'spa ár te

36 Núnu har hnini Nhope mi 'buhnu n'ar 'behñö mar gamfi, mar thuhu ar Tabita, har griego t'embabi Dorka. Nunü himi tsaya mi ot'a ya ñho ne mi faxa ya hyoya.

37 Ha nuya pa'u bi zu n'ar hñeni ne bi du. Nep'u bi nsukwa ár ndo'yo ngu yá nt'umbi'u, ne ba 'be ha n'ar ngu mi to mañö.

³⁸ Get'u Nhope 'bu ar hnini Lida. Ne nuya gamfi me Nhope xki 'yode mi 'buhnu Nlida ar ku Pedro. Jange bi m'ehna yoho togo ma nda tsihi, ne nda 'ñembabi:

—Di a'ahe gi jar möte ga möhö ngut'a Nhope.

³⁹ Dama bi nanga ar Pedro bi mewi. Ne nu mi zoni, bi ts'ixa har ngu mi to mañö, habu xki mhunts'a nzeje ya 'ranxu xa mi zont'a togo bi du. Ne ar Pedro bi got'atho, ne bi t'utwabi nuya pahni ne ma'ra ya he xki hyoka ar Dorka nú'mu mi tetho.

⁴⁰ Nu'mu ar Pedro bi 'bepa nda bonga nthi gatho nu'u mi 'buhnu, ne bi ndandihmö, bi 'yapa Jö. Nep'u bi ñhanda habu mi 'benga nö'ö xki du, ne bi 'ñembabi:

—Tabita, nangi.

Ne nö'ö dama bi zot'a yá da, ne nu mi hyanda ar Pedro, bi nangi bi hñudi.

⁴¹ Ne ar Pedro bi mipa ár 'ye, ne bi 'ba'mi. Nep'u bi zohna ya 'ranxu ne nu ma'ra ya ku, ne bi utwabi xki mengi xki nte.

⁴² Ne xoge har hnini Nhope bi nxanga nö'ö teme xki thogi, ne nzeje ya jö'i bi ñ'emui ar tsi Hmu Hesu.

⁴³ Har Pedro bi gohnu Nhope nzeje ya pa hár ngu n'ar ku ár thuhu ar Simu, ar hokaximhni.

10

Ar Pedro ne ar Kornelio

¹ Mi 'buhnu Nsesarea n'ar ñ'ohö már thuhu ar Kornelio. Nunu mar döndogu har mhunts'a ndogu mi t'embabi ya me Italia.

² Nunu xa mar hogajö'i, ne mi tsupa Jö, mahyegiwi gatho nu'u mi 'bu hár ngu. Ne mi faxa nu'u ma ya hyoya, ne hyax'mu mi mat'a Jö.

³ Zota n'ar pa ngu n'ar hñu nde, bi hyanda xiñho n'ár enxe Jö ngu n'ar t'i, bi wat'a habu mi 'bu'ö, ne bi 'ñembabi:

—Kornelio.

⁴ Nu mi hyandi xa bi k'öt'i ne xa bi ntsu, bi 'ñenö:

—Tsi Hmu, te gi jaki.

Ha nunar enxe bi 'ñembabi:

—Nuya ri nt'apa Jö, ne nuya ri hoga 'befi xka 'yot'e, xi hyant'a Jö ne hinxi pumhni.

⁵ Jange nupya pehna 'ra ya m'ehni har hnini Nhope, ma da tsi ar Simu nö'ö xi thu'spabi ar Pedro.

⁶ Nö'ö bi 'bu hár ngu man'ar Simu nö'ö hoka ya ximhni, 'bu har ñönthe. Nunar Pedronu go ma da xi'a'i te di 'ñep'a'i gi 'yot'e.

⁷ Ne nu mi ma nor enxe mi ñöwi ar Kornelio, nunu bi zohna yoho yá 'bege ne n'ar ndogu xa mi hongä Jö n'ehe, gehnu mi pepabi xiñho.

⁸ Bi metwabi gatho nö'ö te xki thogi, ne bi mehna har hnini Nhope.

⁹ Ha nu ár hyax'ö mi 'yo ar 'ñu'u, ne tx'u'utho mi 'bedi nda zonga har hnini Nhope, ge'mu ar Pedro bi boxa mañö ár njo'mi ar ngu nda 'yapa Jö, ngu mi made mpa.

¹⁰ Ne xa mi tsu n'ar thuhu, xa mi nemhö nda ñuni. Ha nú'mu mi thokwabi te nda zi, bi hyanda n'ar nt'udi ngu n'ar t'i.

¹¹ Bi hyandi bi xo mhets'i, ne ba jö'ma har hai ngu n'ar döta dutu mi thu'sa gatho goho yá ñöni.

¹² Ne har dutu'ö, mi kuxa gatho ya zu'we tu goho yá wa, nu'u njut'a har hai, ne nu'u nsanga har ndöhi.

¹³ Ne bi 'yo n'ar mhö mi enö:

—Pedro, nangi, hyo ya zu'we gi tsa.

¹⁴ Ha nunar Pedro bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hinda nejö, tsi Hmu, ngetho hiñham'u xta tsi nö'ö hindi 'ñepki ga tsi ne hingi t'axi.

¹⁵ Bi mengi bi nheki nuna ar mhö man'agi:

—Yo gi xipa hindi 'ñep'a'i gi tsi nö'ö xi xuka Jö ne xi t'axki.

¹⁶ Hñu'gi bi nt'ode, ne bi njuxa mhets'i man'agi nö'ö ar dutu'ö.

¹⁷ Nunar Pedro mi 'buhnu xa mi 'yonga ár mfeni, mi ne nda bödi te ndi bongna nö'ö ngu ar t'i xki hyandi. Ja bi zo 'mu har goxthi yá m'ehni ar Kornelio, mi ñ'ani habu mi 'bu ár ngu ar Simu mi hoka ya ximhni.

¹⁸ Ne bi ñ'añ'u nts'edi, ha mi 'buhnu ar Simu nö'ö xki thu'spabi ar Pedro n'ehe.

¹⁹ Ar Pedro mi benda nö'ö ngu ar t'i xki hyandi, ge'mu bi 'ñembabi ár Hñö Jö:

—Bi zo hñu ya ñ'ohö hoñ'a'i.

²⁰ 'Bai, ne köi gi mewi. Yo gi yomi, ngetho go xta penkayu.

²¹ Nu'mu ar Pedro bi göi bi ma habu mi 'ba nu'u yá m'ehni ar Kornelio, ne bi 'ñembabi'u:

—Go geke togo gi hoñhu. Tema xka 'ñehu.

²² Nuyü bi dödi ne bi 'ñenö:

—Xpa penje ma döndoguhe ar Kornelio, n'ar hoga ñ'ohö tsupa Jö, ne gatho ya xodyo ñömañhobi. Ha n'ár enxé Jö bi xipabi nda mehna togo nda e nda zix'a ár ngu'ö, da 'yoxa nö'ö gi xipabi.

²³ Ar Pedro bi thoki bi umba nseki bi ñ'ox'u nö'ö ar nxui'ö habu mi 'bu'ö. Ne ár hyax'ö ar Pedro bi nangi bi mewi'u, ne bi denga ma'ra ya ku ma ya mengunu Nhope.

²⁴ Ár yopa bi zoñ'u Nsesarea habu mi 'bu ar Kornelio mi to'mi. Ne xki zohna gatho yá mēni, ne nu'u yá ñ'owi mi ntsixkwi xiñho.

²⁵ Nu mi zonga ar Pedro hár ngu ar Kornelio, nunu bi boni bi dödi, ne bi ndandihmö ha yá wa mi ne nda ndöni.

26 Ha nunar Pedro bi 'ba'mi, ne bi 'ñembabi:

—Nangi, ngetho nuga dar ñ'ohò ngu nu ma'ra.

27 Nú'mu mi ñöwi, bi yut'u mbor ngu. Ka mi 'buhnu nzeye ya jö'i xki mhunts'i.

28 Ne ar Pedro bi 'ñembabi'u:

—Nu'ahu gi pöhu dar xodyohe, ne ha ma nt'umbihe högagihe ga nthöskwihe nu'ahu hingar xodyohu, ne hingi tsa ga kuthe ha ri nguhu. Mödi njap'u, Jö xi utkagi hinto ga embabi hindi 'ñepi ga ñö'be, ne hinga xipi hingi t'axi.

29 Jange mi xikagi ri m'ehni nga ekwa, hinda ot'a ma 'ñöngi, ngut'a da ehe. Xikagihu te gi jaju.

30 Nu'mu ar Kornelio bi döti ne bi 'ñembabi:

—Pe'sa goho mpa ngu ar xenimpanu, ndi 'bukwa ha ma ngu, ndi behë ne ndi mat'a Jö ngu di nzöi di ot'e. Ngur hñu nde, n'a nda handatho n'ar ñ'ohò mi he n'ar dutu xa mi hwexki, mi 'bahnu ndi ñhant'be.

31 Ne bi 'ñengagi: Kornelio, Jö xi 'yoxa nö'ö xka 'yapabi, ne xi hyanda nö'ö ar ñho xka 'yot'wa ya hyoya.

32 Pehna togo da ma har hnini Nhope, ma da tsiñ'a ar Simu, nö'ö t'embabi ar Pedro n'ehe. 'Bu hár ngu man'a ar Simu ar hokaximhni, 'bu har ñönthe. Ne nu xta zo'ö, ma da xi'a te gi pefi.

33 Jange ngut'a da pemp'u togo ba hoñ'a'i, ne xka 'yot'a xiñho xka ekwa. Ngu gi nu, gatho di 'buhewa hár nhandi Jö, ne di ne ga ohe nö'ö xi 'ra'i gi xije.

34 Nu'mu ar Pedro bi du'mi bi ñö, ne bi 'ñenö:

—Nupya hö, xta pödi majöni Jö handa mahyetho gatho ya jö'i.

35 Numañho'ö gatho nu'u togo 'yo hár nsu'ö ne ot'a nö'ö xiñho, mödi habu gatho ya mengu'u.

36 Jö ba pempa ár mhö ya me Israel, ar hoga mhö nonga ar hogam'ui unga ar Hesukristo, gehnu ár Hmu gatho ya meximhai.

37 Ngu xka 'yosehu gatho nö'ö xi tho ha ma haihe nuje dar xodyohe, bi ndu Ngalilea nú'mu ar Xuwa xki wadi mi nonga ar xixthe, ne bi nunga gatho har hai Nhudea.

38 Gi pöhu n'e, Jö bi umba ár Hñö ar Hesu me Nasare. Bi me'sa ar ts'edi bi ñ'o bi 'yot'a ya ñho, ne bi othebi yá hñeni gatho nu'u togo xki dent'a ar ts'ondöhi. Bi tsa bi 'yot'a njap'u, ngetho mi 'buhwi Jö.

39 Ne nuje di dahe majöni gatho nö'ö bi 'yot'a ar Hesu har hnini Herusalen ne xoge har hai Nhudea. M'efa nunu bi ts'uta ha n'ar za bi tho.

40 Gehnu'tho togo Jö bi japi bi nte man'agi ár hñupa, ne bi ñ'udi da hanthe.

⁴¹ Himbi ñ'udi bi hyanda gatho ya jö'i. Hõnsegihe da hanthe, ngetho hár nduitho, Jö xki hwankagihe nga dathwe majöni. Nuje da ñum'ehe ne da tsithehe mahyegi nú'mu mi mengi bi nte.

⁴² Ne bi menkagihe ga xife ya jö'i, ne ga dahe majöni gehnu xi hñuxa Jö ngu ar ts'ut'wi, ne da hñö'spa majöni nu'u tetho ne nu'u xi du.

⁴³ Ne gatho yá m'ehni Jö mi 'bu mam'et'o, bi damajöni bi 'ñeñ'u, gatho nu'u da ñ'emüibi ár thuhu, da mpumbabi yá ts'oki.

⁴⁴ Ar Pedro himi jwatho nda mönga nuya mhöyu, ba kö ár Hñö Jö, ne bi zu gatho nu'u mi oxa nö'ö mi mönga ar Pedro.

⁴⁵ Ha nuya xodyo ma ya gamfi ba ñ'owi ar Pedro, xa mi 'yotho, ngetho xki hñömba ár Hñö Jö n'ehe nu'u himya xodyo.

⁴⁶ Bi 'yode mi ñö ma'ra ya mhö nu'u himi pö'u, ne mi umba njamödi Jö.

⁴⁷ Nu'mú ar Pedro bi 'ñenö:

—Togo da za da hñökwabi da nxixtheyu. Nuyu xi hñömba ár Hñö Jö mahyegi ngu xta höñhu n'ehe.

⁴⁸ Ne bi 'bepabi'u nda nxixthe hár thuhu ar tsi Hmu Hesukristo. Ha nuyu bi 'yapa ar Pedro nda gohwinu ma'ra ya pa.

11

Ar Pedro bi metwa ya ku me Herusalen nö'ö xki 'yot'a Jö

¹ Bi 'yo ya mpote ne ma'ra ya gamfi mi 'bu Nhudea, nuya himya xodyo xki hñömba ár mhö Jö n'ehe.

² Ne mi menga ar ku Pedro Herusalen, ka ba tsuhnu nuyá mixodyowi ma ya gamfi ne mi tenda yá nt'umbi'u.

³ Ne bi 'ñembabi:

—Hanja xka kut'a ha yá ngu ya ñ'ohö hingya xodyo, ne xka ñungwi.

⁴ Nu'mú ar Pedro bi müdi bi 'yot'wa ar 'ñu gatho nö'ö xki thogi, ne bi 'ñembabi'u:

⁵ —Nuga ndi 'buhnu ndi apa Jö har hnini Nhope, ne da handa n'ar nt'udi ngu ar t'i. Ba jö'ma mhets'i n'ar döta dutu mi thu'sa gatho goho yá ñöni, ne bi jö'ma habu ndi 'bui.

⁶ Ne nu nda k'öt'i, da handi mi ku gatho ya zu'we tu goho yá wa, ya zate, ya zu'we njut'a har hai, ne nu'u nsanga har ndöhi.

⁷ N'a nda ota n'ar mhö bi 'ñengagi: Pedro, nangi gi hyo gi tsa.

⁸ Ne da embabi: Hinda nejö, tsi Hmu, ngetho hiñham'u xta tsiga nö'ö hindi 'ñepki ga tsi hingi t'axi.

⁹ Nu'mú, nö'ö ar mhö mi e mhets'i bi mengi bi zokagi, ne bi 'ñengagi: Yo gi xipabi hindi 'ñep'a'i gi tsi nö'ö xi xuka Jö, ne xi t'axki.

¹⁰ Bi nheki ar hñu'gi, ne bi njuxa mhets'i nö'ö ar dutu'ö.

11 N'a mbi zonda hñu ya ñ'ohö har ngu habu ndi 'buka, xki 'ñe Nsesarea xki 'behni nda zixkagi.

12 Ne ár Hñö Jö bi xikagi hinge nga yomi nga me'be'u. Ne da me'be nuyü ma 'rato ya kuyü. Nda tsoñhe da kúthe hár ngu nö'ö togo xki mehna yá m'ehni nda zixkagi.

13 Ha nor ñ'ohö'ö bi xije hanja xki hyandnu hár ngu n'ár enxe Jö mi 'bahnu, ne bi 'ñembabi 'nö: Pehna 'ra ya m'ehni har hnini Nhope, ma da tsi ar Simu nö'ö xi thu'spabi ar Pedro.

14 Nunü ma da xi'a'i ya mhö da max'a'i gi mpohö, ne gatho ya mengu ri ngu.

15 Ha nu nda du'mi da ñö, bi hñöñ'u ár Hñö Jö ngu da hññhu ar ndui n'ehe.

16 Da bem'u nö'ö xki mönga ma tsi Hmuhu nú'mu bi 'ñenö: Ar Xuwa mi xixthe har dehe, ha nu'ahu ma gi nxixthehu gi nziñhu ár Hñö Jö.

17 Nu'mu Jö bi ne bi hwëkwabi ár Hñö mahyegi nguju di ñ'emuihu ma tsi Hmuhu Hesukristo, ter m'ekagiga ga hökwa ár 'befi Jö.

18 Nu mi 'yo njap'u nuya ku mi 'buhnu Herusalen, bi ñhetho, ne bi nsunda Jö, bi 'ñeñ'u:

—Njap'utho xi hwëkwa Jö nu'u hingya xodyo da 'yot'wár ntso'mi, ne da me'sa ar te hiñham'u da göts'i nguju.

Nu'u xi jamfi 'bu har nijö Antiokia

19 Nu'u ya ku xki nt'utsa xki mfont'i nu'u ya pa mi tho ar ku Teba, 'ra ba tsonga har hai Fenisia, ma'ra Txipre, ha ma'ra Antiokia. Ne habu gatho mi tho'u, hinto ma'ra mi xipa ár mhö Jö, honse yá mixodyowi.

20 Ha mi ñ'owi 'ra ya ku ma ya me Txipre, ne ma'ra ya me Sirene. Nu mi zoñ'u har hnini Antiokia, bi metwabi'u ár hoga mhö ar tsi Hmu Hesu nu'u ya jö'i himya xodyo n'ehe.

21 Jö bi umba ar ts'edi'u, ne nzeye ya jö'i bi ñ'emui, ne bi demba ár 'ñu ar tsi Hmu Hesu.

22 Nu mi bö ya ku mi 'buhnu Herusalen nö'ö mi thohnu Antiokia, bi meñ'u injanu ar ku Berhnabe.

23 Ne mi zoñ'ö, bi hyandi teme xki hwëkwabi Jö'u, ne xa bi njohya. Ne bi xipa gatho nu'u xki ñ'emuinu, hinge nda hyep'u nunar jamfinu, ne nda umba yá muí nda hyonga Jö.

24 Ar Berhnabe xa mar hoga ku, ne xki nzinga ár Hñö Jö, xa mi tse ár jamfi. Njap'u nzeye ya jö'i bi ñ'emui ar tsi Hmu.

25 Nep'u ar Berhnabe bi ma Tarso, ba honga ar Saulo, ne mba tini bi zixa Antiokia.

26 Ne ka bi m'uhnu n'a njeye nuya yohoyu, mi mhunskwi ya gamfi, ne mi utwa ár mhö Jö nzeye ya jö'i. Ka gehnu Antiokia habu bi ndui bi nsipabi ya gamfi ma ya mepa Kristo.

²⁷ Nuya pa'u ba ponga Herusalen 'ra yá m'ehni Jö, bi ma Antiokia.

²⁸ N'a'u már thuhu ar Agabo, bi m'a mada habu xki mhunts'a ya ku. Ne bi nzinga ár Hñö Jö, bi 'ñenö ma nda nja n'ar döta thuhu xoge ár nxidi ar ximhai. Ne hö, bi tho ngu xki möñ'ö nuya pa mar dönga ndö Nroma ar Klaudio.

²⁹ Nep'u nuya gamfi me Antiokia bi beñ'u nda mempa n'ar mfats'i nu'u ma'ra ya gamfi mi 'buhnu Nhudea. N'a ngu n'a bi unga nö'ö mi tsupa yá ts'edi.

³⁰ Ne nunar mfats'i bi uñ'u, bi mempa nuyá ndö ar nijö Nhudea, ne go bi hñöxa ar Berhnabe, bi mewu ar Saulo.

12

Ar Hakobo bi tho, ne ar Pedro bi nju bi jot'i

¹ Nuya pa'u ar ndö Erode bi ndui bi utsa ya gamfi, mi honi hanja nda hyo.

² Ne ndojwaitho bi tho ar Hakobo ár jödö ar Xuwa.

³ Ha nu mi bödi mi numañho ya xodyo, bi mehna nda nju ar Pedro n'ehe. Bi nju ha n'ár ngo ya xodyo nú'mu mi ts'i ar thuhme himi jots'i.

⁴ Ha nu mi nju'ö, bi jot'a har fadi. Ne bi t'ent'wa ha yá 'ye 'ret'ama'rato ya ndogu, xki ñhege goho n'a ngu n'a nda su'ö. Ngetho ar Erode mi beni ngu nda wata ár ngo ar baxjwa, nda njuka har fadi nda m'a'ma nts'ut'wi mada ya jö'i.

⁵ Nu'mú ar Pedro, xa mi nsu xiñho har fadi. Ha nuya ku himi tsaya mi mat'wa Jö.

Ar Pedro bi njuka har fadi

⁶ N'apatho mi 'bedi nda guka har fadi ar Erode, nor nxui'ö ar Pedro mi öhö mada yoho ya ndogu, mi thöt'a ya nthöhibojö, ne nu ma'ra ya ndogu mi 'ba hár goxthi ar fadi mi su.

⁷ Mi dani bi m'ahnü n'ár enxe Jö, ne xa bi yot'a mbo har fadi. Nunar enxe bi dambár 'bots'e ar Pedro ne bi 'ya, ne bi 'ñembabi:

—Nxoni nangi.

Nu'mú, dama bi hyota ya bojö ha yá 'ye ar Pedro.

⁸ Nep'u bi 'ñemba ar enxe:

—Dut'a ri ngut'i ne thöt'a ri thiza.

Ne nö'ö dama bi 'yot'a ngu xki m'epabi. Bi 'ñemba ar enxe n'ehe:

—Pat'a ri pat'i, ne tengagi.

⁹ Nu'mú ar Pedro bi boni mi tenga ar enxe, mödi himi ñ'emui mi majöni nö'ö mi thogi, ngetho mi beñ'ö mi 'wi'thö.

¹⁰ Bi tho habu mi 'ba ar 'bet'o nsute. Nep'u bi tho habu mi 'ba man'a, ne bi zonga har döta goxthibojö mi tsonga nthi.

Nunar goxthinu bi xose. Ne bi boñ'u bi 'rañ'u n'ar 'ñu. Ne n'a mbi 'weta ar enxe.

¹¹ Nu'mú ar Pedro bi nja ár mfeni, ne bi 'ñense:

—Nupya hö, di pödi xpa pēhna ár enxe Jö, bi ñöngagi da k'ont'a hár 'ye ar Erode, ne gatho nö'ö mi ne nda jaka ya xodyo.

¹² Mi wadi bi zo ár mfeni njap'u, bi már ngu ar Maria ár nöno ar Xuwa, nö'ö xki thu'spabi ar Mörko n'ehe. Ne ka mi 'buhnu nzeje ya ku mi apa Jö.

¹³ Mi zoni bi ma har goxthi, ne n'ar nxutsi már thuhu ar Rode, bi ma ba nu togo mi 'ba har goxthi.

¹⁴ Nö'ö ar nxutsi bi bötwitho ár mhö ar Pedro. Xa bi njohya'ö, jange himbi beni bi xokwa ar goxthi. Bi nixt'i bi ma ba xipa nu'u ma'ra ya ku mi 'ba ar Pedro nthi.

¹⁵ Nu'u bi 'ñembabi:

—Xka 'be ri mfeni.

Ha nö'ö xa mi hu'mba yá mu go mi ge'ö ar Pedro. Jange nuya ku bi 'ñeñ'u:

—Hingo ge'ö, zage ár enxe xpa ehe.

¹⁶ Ha nunar Pedro himi tsaya mi mafi. Ne nu mi soka ar goxthi, ka bi hyant'u mi ge'ö, ne himi pödi te nda beñ'u.

¹⁷ Ar Pedro bi ja ár 'ye bi xipabi nda ñhe'u, ne bi metwabi hanja xki guka Jö har fadi. Ne bi 'ñembabi'u:

—Xifu ar ku Hakobo ne gatho nu ma'ra ya ku teme xi thogi.

Ne bi boni bi ma.

¹⁸ Ár hyax'ö nuya ndogu xa mi nxint'i, himi pödi te xki ja ar Pedro.

¹⁹ Nu'mú ar ndö Erode bi mehna nda mengi nda thoni, ne hinto bi dini. Jange bi zohna ya sufadi bi hñö'spa majöni, ne bi mö nda tho. Ne bi bongá núnu Nhudea, bi ma ba 'bu har hnini Nsesarea.

Ar ndö Erode bi du

²⁰ Ar ndö Erode xki pompa ár kwe ya me Tiro ne Sido. Nuyu xki nkohi ma nda k'ö'sa ar Erode. Ha m'et'o bi umbar bojö ar Blasto nö'ö mi supa ár ngu, mi ne nda mats'i nda ñöwi, ne nda 'yapar hogam'ui. Ngetho gatho nö'ö te mi tsi'u, mi hö habu mar ndö ar Erode.

²¹ Nu mi zo ar pa xki zohna ya me Tiro ne ya me Sido, ar Erode bi hye yá he ngu ar ndö, bi hñuxa har nthuts'i habu mi ot'a ar ts'ut'wi, ne bi ndui bi zo'u.

²² Nu'mú nuya jö'i xa mi hexa ya mhafi mi eñ'u:

—Nö'ö togo xta oxu xi ñö, hingar jö'i, gehnu n'ar jö.

²³ N'ár enxe Jö dama bi umba ar mfei ar Erode, ngetho himbi 'ñe'spa ár nsu Jö. Jange bi du xki deta ya zu'we.

²⁴ Ha nuya pa'u xa bi ñ'o bi nxangár mhö Jö hagatho ya hnini.

25 Nu mi wa ar 'befi ar Berhnabe ne ar Saulo núnu Herusalen, bi boni bi menga Antiokia. Ne bi zix'u ar ku Xuwa nö'ö mi t'embabi ar Mörko n'ehe.

13

Ar ku Berhnabe ne ar ku Pablo bi du'ma yá 'befi nda hñö'spa ár mhö Jö

1 Mi 'buhnu har nijö Antiokia 'ra yá m'ehni Jö ne 'ra ya utate: Ar Berhnabe, ar Simu nö'ö mi t'embabi ar 'Bojö'i, ar Lusio nö'ö mar me Sirene, ar Saulo, ne ar Manaen nö'ö bi tewi mahyegi ar ndö Erode.

2 N'ar pa xki mhunts'i mi ndönga Jö, ne xki bë'u. Ár Hñö Jö bi 'ñembabi'u:

—'Wegagi'u ar Berhnabe ne ar Saulo da 'yot'a ar 'befi xta hu'spabi nda mehyu.

3 Jange mi wadi bi bë'u ne bi 'yapa Jö, bi hñu'spa yá 'ye'u, ne bi ñ'ehwi bi ma.

Yá mpote ar tsi Hmu bi mömba ár mhö Jö núnu har xenihaí Txipre

4 Nu'mú ár Hñö Jö bi mehna ar Berhnabe ne ar Saulo har hnini Seleusia. Ne mi zonu bi yut'a ha n'ar motsa, ne bi ma'u ha n'ar hai oda mateda ar dehe, ár thuhu ar Txipre.

5 Ne nu mi zoñ'u har hnini Salamina, bi du'mi bi mömba ár mhö Jö mbo ha yá nijö yá mixodyowi. Mi ñ'owi'u ar Xuwa mi faxte n'ehe.

6 Bi tho'u xoge ar hai Txipre, ne bi zonga ha n'ar hnini már thuhu Pafos. Ka bi nthewinu n'ar xodyo már thuhu Barhesus, mar ñ'ete ne mi hatya jö'i, mi embabi már m'ehnihmö Jö.

7 Hyax'mu mi ñ'owi ar ndö Sergio Paulo togo xaka mbödi te da mefi. Nunar ndönu bi zohna ar Berhnabe ne ar Saulo, ngetho mi ne nda 'yotwa ár mhö Jö.

8 Nunar ñ'etenu mi t'embabi ar Elima (di boni da 'ñenö 'ñete), mi ne nda hñökwahmö ar ndö hinge nda ñ'emuiibi ár mhö Jö.

9 Nu'mú ar Saulo nö'ö már thuhu ar Pablo n'ehe, xki nzimba ár Hñö Jö, xa bi k'öt'a nö'ö ar ñ'ete.

10 Ne bi 'ñembabi:

—Nu'ge xa gar nemhñö ne gar 'yot'ats'oki, ár bötsi'i ar ts'ondöhi, gi utsa gathö nö'ö xiñho. Ham'u gi hyep'u gi ts'okwa yá mfeni ya jö'i hinda hyomba ár 'ñu ar tsi Hmu mhets'i.

11 Ha gi ode, ma gi tsapa ár 'ye Jö. Nupya ma gi ngoda ne hinda tsä gi hyanda ar hyadi 'ra ya pa.

Dama bi zoxa n'ar 'bexui ár da. Himi tsä nda hyandi, ne mi hongä togo nda guhni nda ñ'o.

12 Ar ndö mi hyanda nö'ö xki thogi, bi ñ'emuiibi ár mhö Jö, ngetho xa bi 'yoda nö'ö xki 'yots'e.

Ar Pablo ne ar Berhnabe mi 'bu har hnini Antiokia har hai Pisidia

13 Ar Pablo ne nu'u ma'ra ya ñ'ohu, bi guṇu Pafos n'ar motsa, bi ma'u har hnini Perge har hai Panfilia. Ha nunar Xuwa bi 'wege bi menga Herusalen.

14 Nu mi zoñ'u Perge, bi gu ar 'ñu bi tho'u har hnini Antiokia har hai Pisidia. Ne n'ar pa ntsaya bi yut'u ha ya nijö ya mixodyowi, ne bi thogi bi hñuhnu.

15 Nu mi wadi bi nhehe ár t'ofö Jö bi 'yot'a ar Moise ne nu ma'ra ya m'ehni Jö, nu'mú nuyá ndö ar nijö bi zohna ar Pablo ne ar Berhnabe, ne bi 'ñembabi:

—Tsi kuhu, nu'mu gi pe'su teme gi möñhu gi hñu'mfu ya mui ya jö'i, möñhupa.

16 Nu'mú ar Pablo bi m'ai, ne bi jar 'ye bi xipabi nda ñhe gathö, ne bi 'ñembabi'u:

—Nu'ahu ma ñ'owihu gar me Israelhu, ne gathö'ihu gi tsufu Jö, 'yohu nö'ö ma ga xi'ahu:

17 Jö togo ndönga ya me Israel bi hwahna ma palehu, ne bi japi bi xu nú'mu ma ya nzohotho har hai Ehipto, ne bi ñ'u ár döta ts'edi mi guknu.

18 Ne bi me'spa ar ts'eti yon'ate njeye mi 'yo ha ya ot'at'ohö.

19 Nep'u Jö bi hwata yoto ya hnini har hai Kanan, ne bi hembra ma palehu nuya haiyu, ne ja bi m'uhnu'u.

20 M'efa Jö bi hñuxa ya nzaya nda ñöni. Bi m'u njap'u ngu gohonthebe ne ngudmi njeye, ne ka bi m'u ár m'ehni Jö ár thuhu ar Samuel.

21 Nep'u ma palehu bi 'ya'u n'ar ndö nda 'yot'wa ar ts'ut'wi. Jö bi umba ar Saul már t'u ar Sis, n'a ya mangan'abeto ar Benjamin, bi ndö yon'ate njeye.

22 M'efa bi thöka ar Saul ngu ar ndö, ne bi thuxa ar Dabi. Ne Jö bi 'ñenö mi noñ'ö: Nunar Dabinu ár t'u ar Isai, pe'sa n'ar hogam'ui jakagi ga njohya, ne nunu da 'yotkagi gathö nö'ö di nega.

23 Ha n'ár mangan'abeto ar Dabi, ka ba ehnu ar Hesu, ba e bi po ya me Israel ngu xki ñöt'wabi'u.

24 Himi du'mda ár 'befi ar Hesu nú'mu ar Xuwa mi xipa gathö ya me Israel nda 'yot'wa ya ntsö'mi, ne nda nxixthe'u.

25 Ne nú'mu ma nda wa ár 'befi ar Xuwa, bi 'ñenö: Togo gi beñhu go geke. Nuga hingo geke togo gi to'mhu. Ja togo 'befa, hindi 'ñepkagi ga xot'wats'u ár thiza hár wa'ö.

26 'Yohu ma mixodyowihu, ya mangan'betogihu ar Abra, ne nu'ahu gi tsufu Jö, go xpa 'benkagihu nunar mhönu nonga ar mpohö.

27 Nuya me Herusalen ne ya ndö, himi pödi togo'ö ar Hesu. Hinxki zo ya mfeni teme ndi bönga nö'ö xki 'yot'a maham'u

yá m'ehni Jö, mödi mi ne'u gatho ya pa ntsaya. Ne nú'mu mi 'yent'u bi tho, bi thogi ngu xki t'ot'a maham'u.

²⁸ Himbi thimba n'ar ts'oki xki 'yot'ö ndi 'ñepi nda thomhö. Mödi bi bö'u njap'u, bi 'yapa ar Pilato nda hyo.

²⁹ Ne nu mi wadi bi 'yot'wabi'u gatho ngu xki t'ot'wabi, bi göm'u har pont'i ma ba a'u.

³⁰ Ha Jö bi ko'spa ár te.

³¹ Nu'u togo xki ñ'owi nú'mu ba ponga har hai Ngalilea ba e Herusalen, go gehyu togo bi hyanda nzeye ya pa nú'mu xki wadi xki mengi xki nte. Ne nupya gehyu togo datwa majöni ya jö'i ha ma hninihu.

³² Nuje n'ehe di xi'ahe ar hoga mhö, bi tho ngu xki ñhöt'wabi ma palehu maham'u.

³³ Ne nupya Jö xi 'yotkagihu ngu xki mö, yá 'betogihu nu'u togo xki ñhöt'wabi. Bi njap'u nú'mu mi ko'spa ár te ar tsi Hmu Hesu, ngu xi t'ot'a hár ñoho ar Dönga Nsadi, habu enö njawa: Go ma t'u'i, ne nupya di ñ'udi go ri Dadagi.

³⁴ Jö bi ko'spa ár te, hiñham'u nda ts'onga ár ndo'yo har hai. Gehnu xki mö bi 'ñenö: Ga 'ra'ahu gatho ya ñhö'ti da ñöt'a ar Dabi nga umbabi.

³⁵ Ha man'ar Dönga Nsadi bi 'ñenga ar Dabi n'ehe: Hinge ma gi hye ri hoga 'begogi da ts'onga ár ndo'yo har hai.

³⁶ Xa majöni ar Dabi bi mempa yá mijö'iwi mi 'bu nuya pa'u ngu mi ne Jö. Nep'u bi du ne bi t'agi, ha ár ndo'yo bi ts'onga har hai, ngu gatho nu ma'ra ndu ma palehu.

³⁷ Ha nö'ö togo bi ko'spa ár te Jö, nö'ö himbi ts'onga ár ndo'yo har hai.

³⁸ Ndadahu, dá zo ri mfenihu nö'ö di xi'ahu: Nuna bi 'yot'a ar tsi Hmu, gehnu bi pumgagihu gatho ma ts'okihu.

³⁹ Gatho nö'ö himbi tsä da othu ndi teñhu yá 'bepate ar Moise, ne njap'u nda nhugagihu hinte ma ts'oki ndi tuhu, nupya hö da tsä, nu'mu ga ñ'emuibihu'ö.

⁴⁰ Jange jamasuhu hinda zu'ahu nö'ö xi mönga yá m'ehni Jö nú'mu bi 'ñenö njawa:

⁴¹ 'Yohu, nu'ahu gi tsañhu nö'ö majöni, xa ma gi 'yohu ne ma gi nhwathu.

Ngetho nuya pa gi 'buhu, xa ma ga ot'a ya döta nt'udi. Nu xta nsi'ahu nuya nt'udiyu, hingi ma gi ñ'emuihu.

⁴² Ar Pablo ne yá ñ'ohu, nú'mu mi ponga ha yá nijö ya xodyo, bi t'apa ar möte nda mengi nda xipabi'u nor mhö'ö ár hñöto man'agi.

⁴³ Ne mi wadi bi boñ'u, nzeye ya xodyo ne ma'ra ya jö'i xki demba yá nt'umbi ya xodyo ne mi ndönga Jö, bi denga ar Pablo ne ar Berhnabe. Ne nuyu mi ñöwi ne mi hu'mba yá muji nda tsunga nö'ö xki hwëkwa Jö.

44 Ar hñötop'u har pa ntsaya, tx'utho mi 'bedi nda mhunsa xoge ar hnini nda 'yo'spa ár mhö Jö.

45 Ha nuya xodyo mi hyanda ra nzeye ya jö'i, xa bi zot'a yá müi ne mi k'a'spa nö'ö mi mönga ar Pablo, ne xa mi ñömañ'u.

46 Nu'mú ar Pablo ne ar Berhnabe himbi ntsu bi 'ñeñ'u:

—Da dü'mhe da xi'ahe ár mhö Jö, nu'ahü gar xodyohü, ngetho mi mahyoni nga jahep'u. Ha hinga ne ga hñöñhu, ne njap'u gi ñ'uhü hindi 'ñep'ahü ar te hiñham'u da göts'i. Jange nupya ma ga zohe nu'u hingya xodyo.

47 Ngetho njawa xi 'bemkagihe ar tsi Dada:

Xta hux'ahü ngu n'ar ñot'i gi yot'wahü gatho nu'u hingya xodyo,
ne gi xipabihü ar mhö nõnga ar mpohö xoge ár nxidi ar ximhai.

48 Nu mi 'yo njap'u nu'u himya xodyo, xa bi njohya, ne xa mi ñömañhobi ár mhö Jö. Ne bi jamfi gatho nu'u xki thahni nda me'sa ar te hiñham'u da göts'i.

49 Ne ár mhö ar tsi Hmu bi mhömba xoge nor hai'ö.

50 Nu'mú nuya xodyo bi utya hoga 'behñö mi nhumañho, ne ya ñ'ohö mi pe'sa yá nsu har hnini, ne bi nt'utsa ar Pablo ne ar Berhnabe, ne bi t'enga ha yá hnini'u.

51 Nu'mú ar Pablo ne ar Berhnabe bi hwöka ar hai mi tu ha yá wa, ne bi gü yá 'ñu'u bi ma har hnini Ikonio.

52 Ha nu'u xki ñ'emüi ba kohnu, xa mi johya'u, ne xa xki nziñ'u ár Hñö Jö.

14

Ar Pablo ne ar Berhnabe bi zonu Ikonio

1 Ar Pablo ne ar Berhnabe, mi zonga har hnini Ikonio, bi yut'a ha yá nijö yá mixodyowi, mi xipa ya jö'i ár mhö Jö. Ne mi hyanda hanja mi ñö'u, bi ñ'emüi nzeye ya xodyo ne nu'u himya xodyo.

2 Ha nuya xodyo himbi ne bi jamfi, bi ut'a nu'u himya xodyo ne bi ts'okwa yá mfeni nda utsa ya ku.

3 Jange ar Pablo ne ar Berhnabe bi gohnu nzeye ya pa. Ne himi ntsu'u nda mömba ár mhö Jö, ngetho mi pö'u mi faxa Jö, ne mi umbar ts'edi nda 'yot'a ya döt'a nt'udi. Njap'u bi ñ'udi gehnu ar mhö nõnga ar nhwëki nö'ö mi möñ'u.

4 Nuya mengunu xki ñhege. 'Ra mi tenga ya xodyo, ha ma'ra mi temba yá mpote ar tsi Hmu.

5 Ha 'ra ya xodyo ne 'ra nu'u himya xodyo, bi mfaxkwi yá ndö'u nda meï, mi ne nda gü nk'ahni ya mpote.

6 Ha nunar Pablo ne ar Berhnabe mi bödi nö'ö mi ne nda njapabi'u, bi boni bi ma'u har hnini Listra ne har hnini Derbe,

yá hnini ar hai Likaonia, ne bi ñ'o'u gatho ár nthet'i nö'ö ar hai'ö.

⁷ Ne ka ba möñ'unu ar hoga mhö.

Ya me Listra bi gu nk'ahni ar Pablo

⁸ Har hnini Listra mi 'buhnu n'ar ñ'ohö himi tsa nda ñ'o, ngetho xki m'ui njap'u, ne hiñham'u xki ñ'o, hyax'mu mi huhnutho.

⁹ Nor ñ'ohö'ö mi oxa nö'ö mi mönga ar Pablo, ha nunar ku bi k'öt'i, ne bi hyandi mi pe'sa ar ñ'emui nda dits'i.

¹⁰ Jange bi 'ñenga ra nts'edi:

—Nangi gi 'bai njontho.

Nor ñ'ohö'ö n'a nsagitho bi nangi bi ñ'o.

¹¹ Nu'mú nuya jö'i'u mi hyanda nö'ö xki 'yot'a ar Pablo, bi 'ñenga nts'edi ha yá hñöse'u:

—Ya jö xi ñhehwi ya jö'i, xpa kökwa xi k'öskagihu.

¹² Jange ar Berhnabe bi t'embabi mar jö Hupiter, ha nu ar Pablo ar jö Merkurio, ngetho go mi höxa ar mhö, ngu yá 'befi yá jö'u ya me Likaonia.

¹³ Nu'mú ár möjö ar Hupiter, mi pe'sa ár nijö hár ñut'i ar hnini, ba tsi ya boi ne ba hö ya doni, nda zo har goxthi. Ne gatho ya jö'i mi ne nda ungwi mahyegi ar m'oñhö nda ndömba ya ku.

¹⁴ Nu mi hyanda njap'u ar Berhnabe ne ar Pablo, bi xika yá dutu, ne bi nixt'i bi yut'a har mhunts'i.

¹⁵ Mi enö njawa:

—Ñ'ohöhu, yo'ö gi pehu njanu. Nuje dar jö'ihe ngu'ahu n'ehe. Xta ehe ga xi'ahé gi hyehu ya njöt'i gi ndöñhu hinter me'u. Ne pefu Jö togo te, ne xi hyoka mhets'i, ar ximhai, ar ñhonthé, ne gatho nu'u te janu.

¹⁶ Ma'ra ya m'ui maham'u Jö xi hye ya jö'i xi 'yot'a gatho nö'ö xi beñ'u.

¹⁷ Ha hinxi hyegi n'agitho. Hyax'mu xi ñ'udi nú'mu 'raju ar 'ye bi e mhets'i. 'Raju ya hoga sofo, 'raju te ga tsihu, ne 'raju ar johya ha ma muihu.

¹⁸ Mödi ar Pablo ne ar Berhnabe mi xipa njap'u, ne hinge nda hyompa ya meti m'oñhö, xa mar ñhei nda hñökwabi'u.

¹⁹ Bi zo 'mu 'ra ya xodyo xki 'ñe'u har hnini Antiokia ne Ikonio. Mi zohyu bi utya jö'i bi k'ahna ar Pablo, ne bi guka hár ñöni ar hnini ba ei, mi hu yá mu xki du.

²⁰ Ha nú'mu xki mhunts'a ya gamfi har nthet'i habu mi 'beñ'ö, bi m'ai ne bi mengi bi yut'a har hnini. Ne ár hyax'ö bi mewi ar Berhnabe, bi ma'u man'ar hnini ár thuhu Derbe.

²¹ Bi möñ'unu ar hoga mhö, bi uta ya mengunu, ne bi guxa nzeze ya gamfi. Ne mi wa'u, bi menk'u har hnini Listra, ne bi tho Ikonio, nep'u bi ma'u Antiokia.

²² Ha ya hniniyū mi fāxa ya ku nda zeta yá ñ'emui, ne mi hu'mba yá mui hinge nda hyep'u ar 'ñu. Njanu mi embabi'u:
—Mahyoni ga thohu nze ye ya thogi, ne njap'u ga kuthu hár ts'ut'wi Jö.

²³ Ne bi t'exa 'ra ya ku, mi t'ent'wa ha yá 'ye'u ar nijö mi 'bu ha ya hnini mi tho'u. Nep'u bi bë'u ne bi t'ent'wa ha yá 'ye Jö togo xki gamfi'u.

Ar Pablo ne ar Berhnabe bi menga har hnini Antiokia har hai Nsiria

²⁴ Bi thot'u har hai Pisidia, bi zoñ'u har hai Panfilia.

²⁵ Ne mi wadi bi mömba ár mhö Jö har hnini Perge, bi thogi imanū har hnini Atalia.

²⁶ Mi zonu'u, bi gu ar motsa bi 'raxa ar ñhonthē, bi menga Antiokia habu xki t'ent'wa ár 'ye Jö, nda hwëkwa ár mfats'i har 'befi xki wadi xki me'u.

²⁷ Nu mi zoñ'u, bi munts'a gatho ya ku, ne bi metwabi'u ya döta nt'udi xki 'yot'a Jö ha yá 'befi'u, ne hanja Jö xki xoka ar goxthi nda ñ'emui nu'u himya xodyo.

²⁸ Ar Pablo ne ar Berhnabe ka bi gohwinu ya gamfi nze ye ya pa.

15

Ar mhunts'andö bi t'otnu Herusalen

¹ Nuya pa'u 'ra ya ku xki 'ñe har hai Nhudea, bi du'mi bi uta ya ku, nu'mu hinge nda thu'spa ar nsegi ha yá ndo'yo, ngu ar nt'umbi bi unga ar Moise, hinge nda mpo'u.

² Jange ar Pablo ne ar Berhnabe xa bi ntsahñökiwi'u. Bi nko'u nda 'behna ar Pablo ne ar Berhnabe ne ma'ra ya ku, ma nda k'önga ya mpote ne yá ndö ar nijö Herusalen, ne nda mhunts'i nda nonga nö'ö mi thohnu.

³ Nuya gamfi bi ñ'ehwi ne bi 'ñet'ar 'ñu ya ku xki m'ehni. Ha nuyu bi thot'u har hai Fenisia ne Nsamaria, mi petwa ya ku habu mi tho'u, nuyu himya xodyo mi ñ'emui ár mhö Jö n'ehe. Njap'u nuya ku xa mi johya mi oxa nö'ö mi nsipabi.

⁴ Nu mi zoñ'u Herusalen, bi döta ya mpote, yá ndö ar nijö, ne ma'ra ya ku mi 'buhnū. Ha nu ar Pablo ne nu'u mi ñ'owi, bi metwabi'u gatho nö'ö xki 'yot'a Jö ha yá 'ye'u.

⁵ 'Ra ya denga'be pate xki jamfi mi 'buhnū n'ehe, bi m'ai ne bi 'ñenö:

—Mahyoni da thu'spa ar nsegi hár ndo'yo ya gamfi nu'u hingya xodyo, ne da 'bepabi da 'yot'a gatho ngu bi t'ot'a hár t'ofa ar Moise.

⁶ Nep'u nuya mpote ne yá ndö ar nijö bi mhunts'i nda nö'u hanja nda jap'u nö'ö mi thohnu.

⁷ Nú'mu ya xa xki ñö'u, ar Pedro bi m'ai ne bi 'ñembabi'u:

—Ma tsi kuhu, ngu gi pösehu, ya maham'u Jö bi hwankagi ga xipabi nu'u hingya xodyo ar hoga mhö ne nda ñ'emui'u n'ehe.

⁸ Ha Jö togo pötwa yá mfeni ya jö'i, bi damajöni xki ñ'emui'u mi umba ár Hñö Jö, jangu xi 'rakagihu n'ehe.

⁹ Ne bi nu mahyegigihu, ngetho mi ñ'emui'u, gese Jö bi xukwabi yá mui.

¹⁰ Nu'mú, yo'ö gi ne gi tsothwu ár mui Jö. Yo'ö gi jafu ya ku da 'yot'a nö'ö hinxi tsá dá othu, ne himbi tsá bi 'yot'a ma palehu.

¹¹ Nuju di ñ'emuihu ar tsi Hmu Hesukristo bi hwégathohu ar mpohö, ne njap'u gatho nu'u ma'ra n'ehe.

¹² Nu'mú gatho nu'u mi 'buhnu, bi ñhe'u bi 'yoxa nö'ö mi mönga ar Berhnabe ne ar Pablo. Bi metwabi'u hanja mi hömpa ár ts'edi Jö mi ot'a ya döta nt'udi ha yá nthandi nu'u himya xodyo

¹³ Nu mi wadi bi ñö'u, ar Hakobo bi 'ñenö:

—Tsi kuhu, 'yohu nö'ö ma ga xi'ahü n'ehe.

¹⁴ Ar Simu Pedro xi metkagihu hanja Jö bi ndui bi jöpa nu'u hingya xodyo, ne bi hwahna 'ra'u da 'yot'a ár hnini'ö.

¹⁵ Njangu bi mönga yá m'ehni Jö habu bi 'yot'a njanu:

¹⁶ M'efa ma ga pengi,

ga ko'spabi ár ts'ut'wi ar Dabi, ga juxa ngu n'ar ngu xki nhwati.

Ga pengi ga hoka man'agi ngu ar ndui,

ga juxa habu xi yot'e.

¹⁷ Ne njap'u gatho nu'u ma'ra ya jö'i da hyongagi dar Hmu, da njap'u gatho nu'u hingya xodyo matka ma thuhu.

¹⁸ Mönga njap'u ar tsi Hmu nö'ö togo maham'u mi ñ'udi nda thogi.

¹⁹ Jange di enga, hinga k'asfu nu'u hingya xodyo da e da ñ'emui Jö.

²⁰ Hönse ma ga pemfu n'ar he'mi, ga xifu hinda zipa yá ñhuni ya tsita emp'ö, hinda m'engwi nö'ö hingo ár nthöti, hinda za n'ar meti hinxi mpomba ár ji, hinda zi ar ji.

²¹ Ngetho maham'u hagatho ya hnini, ja togo mömba ár t'ofu ar Moise nö'ö nhehe tat'a pa ntsaya ha yá nijö ya xodyo.

²² Nu'mú nuya mpöte, yá ndö ar nijö ne gatho ya gamfi, bi numañho. Jange ma nda nhwahna 'ra'u nda 'behna Antiokia, da mewi ar Pablo ne ar Berhnabe. Bi thahna yoho, n'a már thuhu ar Huda nö'ö mi t'embabi ar Barsaba, ne ar Sila. Nuyu mi pe'sa yá nsu har nijö mi 'buhnu.

²³ Ne bi 'yot'a n'ar he'mi bi hñö'spa ya ku, mi enga njawa:

Nuje dar mpötehe, dar ndöhe har nijö, ne gatho ya ku di 'buhewa, dí peñ'ahé nuna he'minu, tsi kuhu hingya xodyohu,

gi 'buhū Antiokia har haḡ Nsiria ne Nsilisia. Gatho'ihu di zengwa'ihe.

²⁴ Xta pöhe 'ra ya ku xi bongwa hinxta peñhe. Xi map'u, ma xpa tup'a ri muihu, ne xi xi'ahu 'ra ya mhö xi ts'omp'a ri mfenihu. Xi 'bep'ahu gi tuthu ar nsegi ha ri ndo'yohu, ne gi 'yothu gatho nö'ö bi mönga ar Moise har t'ofu.

²⁵ Jange gathogihe xta beñhe xiñho ga hwañhe 'ra ya ñ'oho di 'buhewa, ga peñhe da k'ös'ahu, ne da mengwi ma tsi kuhu Berhnabe ne ar Pablo.

²⁶ Nuya m'ehniyu xi 'yent'a yá te da mömba ár thuhu ma tsi Hmuhu Hesukristo.

²⁷ Di peñ'ahe ar ku Huda ne ar ku Sila, go ma da zo'ase'ihu nuna xta ñöhe n'ehe.

²⁸ Ár Hñö Jö ne nuje xta beñhe xiñho hinga 'bep'ahe gi 'yothu nzeýe ya 'bepate. Hõnse ga 'bep'ahe gi 'yothu nuyū mahyoni:

²⁹ Nu'mú, yo ma gi tsifu yá ñhuni ya tsita emp'ö, hingi ma gi tsihu ya ji, yo ma gi tsahu n'ar meti hinxi mpomba ár ji, hingi 'bengwi nö'ö hinga ri nthõtihu. Nu'mu gi 'yothuyū, gi pehu xiñho. Jö da maḡ'ahu.

³⁰ Jange nu'u xki m'ehni, bi ma Antiokia. Bi mhunts'a gathu ya gamfi ne bi umba ar he'mi.

³¹ Nu mi wadi bi ne'u, xa bi njohya'u ngetho xa mi hu'mbabi yá mu.

³² Ar Huda ne ar Sila ma yá m'ehni Jö n'ehe, jange xa mi pes'u te nda möñ'u, mi zo ya ku, ne mi hu'mba yá mu nda hñuxa yá ñ'emui.

³³ Ka bi gohwinu ya ku nzeýe ya pa. M'efa bi t'umba n'ar hoga nt'edi nda menga Herusalen habu xki m'ehni.

³⁴ Ha nunar Sila bi beni mar ñho nda gohnu Antiokia.

³⁵ Ar Pablo ne ar Berhnabe ka bi gohnu n'ehe, mi mfaxkwi ma'ra ya ku, mi ut'u ár mhö Jö, ne mi mömba ár hoga mhö ar tsi Hmu, mi xipa nzeýe ma'ra.

Ar Pablo bi ñhehwi ar Berhnabe, ne bi mengi bi ñ'o bi mömba ár mhö Jö

³⁶ Nú'mu xki tho 'ra ya pa, ar Pablo bi ñ'emba ar Berhnabe: —Möhö man'agi, ma ga k'ö'su ya ku ha gathu ya hnini da thohu da mömfu ár mhö Jö, ma ga nuhu tengu yá m'ui.

³⁷ Ar Berhnabe mi ne nda zixa ar Xuwa nö'ö mi t'embabi ar Mörko n'ehe.

³⁸ Ha nunar Pablo himbi numañho nda zix'u, ngetho mam'et'o mi ñowu, ne núnu Panfilia bi 'wege, ne himbi ne nda mewitho nda mömba ár mhö Jö.

³⁹ Njap'u xa bi ntsahñökiwi ar Pablo ne ar Berhnabe, jange bi ma n'amp'u n'a ngu n'a. Ar Berhnabe bi zixa ar Mörko, bi gu ar motsa bi 'raxa ñhonthe ndi ma Txipre.

⁴⁰ Nor Pablo bi hwahna ar Sila nda mewi. Ne nuya ku bi 'yent'wa ár 'ye Jö ne nda hwëkwa ár mfats'i.

⁴¹ Ne bi gu yá 'ñu bi ma har hai Nsiria, bi 'randa Nsilisia mi hu'mba yá müi ya ku, njap'u nda hñuxa yá ñ'emüi.

16

Ar Timoteo bi mewi ar Pablo ne ar Sila

¹ Mi zonga ar Pablo ne ar Sila har hnini Derbe, ne bi tho'u bi ma har hnini Listra, habu ba nthewi n'ar gamfi ár thuhu Timoteo. Ár nönö mar xodyo ne mar gamfi, ha nu ár dada mar me Gresia.

² Nuya ku mi 'bu Listra ne Ikonio, xa mi ñömañhobi ar ku Timoteo.

³ Ar Pablo bi beni mar ñho nda zits'i. Hönse m'et'o bi hñu'spa ar nsegi hár ndo'yo, ne hinge nda bö yá kwë nu'u ya xodyo mi 'buhnu, ngetho gatho mi pödi már me Gresia ár dada.

⁴ Ne bi gu ar 'ñu bi ma'u, ne ha gatho ya hnini mi thogi, mi xipabi ya gamfi nö'ö xki nko ya mpote ne yá ndö ar nijö Herusalen, tema nda 'yot'e.

⁵ Njap'u xa mi huxa yá jamfi ya ku, ne hyax'mü mi xu'u ár nzeye.

Ar Pablo bi hyanda n'ar ñ'ohö me Nmasedonia ngu n'ar t'i

⁶ Ne bi mengi bi gu yá 'ñu'u, bi gaxta Frigia ne Galasia, ngetho ár Hñö Jö himbi hyegi nda tho'u har hai Asia nda mömba ár mhö Jö.

⁷ Nu mi zonga har hai Misia, mi nehmo nda tho'u Bitinia, nunár Hñö Jö himbi hyegi.

⁸ Jange bi thota Misia, bi ma'u har hnini Ntroa.

⁹ Mi nxui ar Pablo bi hyanda nt'i n'ar ñ'ohö me Nmasedonia, mi 'bahnu, mi apa ar möte, ne mi embabi: Di a'i gi ekwa Nmasedonia gi faxkagihe.

¹⁰ Nu mi wa ar Pablo bi hyanda nö'ö ngu ar t'i, dama da hoñhe hanja nga möhe har hai Nmasedonia, ngetho ndi pöhe xiñho gese Jö mi penkagihe ma nga mömfenu ar hoga mhö.

Ar Pablo ne ar Sila bi t'et'ar fadi núnu Nfilipo

¹¹ M'efa da poñhenu Ntroa, da 'raxe njöntho har ñhontho, da tsoñhe har hai Samotrasia. Ár hyax'öp'u da tsoñhe har hnini Neapolis.

¹² Da thohenu da möhe Nfilipo n'ár hnini ya me Nroma, ne gehnu n'ar döta hnini har hai Nmasedonia. Ka da 'buhenu 'ra ya pa.

¹³ N'ar pa ntsaya, da poñhe har hnini da möhe har döthe, habu xki nzongya jö'i mi apa Jö. Ka da huhenu habu xki mhunts'a 'ra ya 'behñö, ne da du'mhe da xife ár mhö Jö.

14 Mi 'buhnu n'ar 'behño mar thuhu Lidia, me Tiatira. Mi pa ya hoga dutu xki njöt'a theni, ne xa mi hongá Jö. Mi 'yo nõö mi mönga ar Pablo, Jö bi xokwa ár mfeni nda jamasu ñö'ö mi möñ'ö.

15 Nu mi wadi bi nxixthe'ö ne gatho nu'u mi 'bu hár ngu, bi 'ñengagihe:

—Nu'mu gi hanthu xa majöni xta ñ'emui ar tsi Hmu, di ne gi möhu ma gi haxu ha ma ngu.

Njap'u bi jaje da kohenu.

16 N'ar pa ngar möhe habu xki nzöi mi t'apa Jö, har 'ñu da nthehe n'ar nxutsi mi nthexkwi n'ar ts'ondöhi mi japi nda bödi. Nuyá hmu xa mi tö nze ar bojö har 'befi mi pe ngu ar bödi.

17 Nunar nxutsinu mi tengagihe, ne xa mi mafi mi enö:

—Nuya ñ'ohoyu yá 'bego Jö bi 'bu mhets'i, ne ut'ahu ar 'ñu hanja gi mpohu.

18 Hyax'mu mi njap'u nzeye ya pa mi tengagihe. Ar Pablo bi the ár ts'eti mi ots'e hyax'mu. Nu'mú, bi mengi ne bi xipa nõö ar ts'ondöhi mi pe'sa ar nxutsi:

—Hár thuhu ar Hesukristo di 'bep'a'i gi ponga har nxutsinu.

Nu'mú, dama bi bonga ar ts'ondöhi.

19 Ha nu mi hyanda yá hmu hinge nda dö ar bojö, bi gu ar Pablo ne ar Sila, bi zi'spa yá ndö mi 'buhnu har tai.

20 Mi m'a'ma ha ya nzaya, bi t'embabi:

—Nuya xodyoyu, xpa ekwa honse da japa da munsá ya jö'i.

21 Utkagihu yá nt'umbi nu'u hingi ho ga höñhu ga othu, ngetho dar me Nromahu.

22 Gatho nuya jö'i xki mhunts'i, bi wat'i nda meji. Ha nuya nzaya bi mokwa yá dutu, ne bi 'bepa nda thuxt'a ya t'o.

23 Mi wadi xa bi n'wext'i, bi t'et'a har fadi, ne bi nsipa ar sufadi nda su xiño.

24 Mi 'yo njap'u ar sufadi, bi got'a ya mbo ar fadi, ne bi ze'mba yá wa ha n'ar za, ne njap'u hinge nda za nda xot'i.

25 Ha nu made ar xui, ar Pablo ne ar Sila mi mat'a Jö, mi tutwa ya thuhu, ne gatho nu ma'ra ya 'yofadi mi oxtho.

26 N'a mbi dañ'u bi nja n'ar döta nhwöni. Xa mi nhwönga ya jödo, ne bi xo gatho ya goxthi, ha nuya bojö mi thöt'a yá 'ye ya 'yofadi bi xot'u.

27 Bi nu ar sufadi, ne mi hyandwa yá goxthi ar fadi mi xotho, bi gu ár ndojwai nda ñhose, ngetho mi humamui xki bonga gatho ya 'yofadi.

28 Nunar Pablo bi mat'i, ne bi 'ñembabi:

—Yo ma gi ñho. Di 'buthewa gatho.

²⁹ Nu'mú ar sufadi bi 'ya n'ar ñot'i, bi nixt'i bi yut'a mbor fadi, ne xa mi nhwöt'ar ntsu. Ngut'a bi ndandihmō ha yá wa ar Pablo ne ar Sila.

³⁰ Nep'u bi guka nthi, ne bi 'yambabi njawa:

—Ñ'ohohu, tema mahyoni ga pefi ne da za ga mpoḥo.

³¹ Nuya ku bi 'ñembabi:

—Ñ'emui ar tsi Hmu Hesukristo ne gi mpoḥo, nu'ge ne gatho nu'u 'bu ha ri ngu.

³² Ne bi xipabi ár mhö Jö ar sufadi ne gatho nu'u mi 'buhnu hár ngu.

³³ Nú'mu mi nxuitho, ar sufadi bi xukwabi habu xki nthewi ya mfei. Ne hingar ya'ö bi nxixthewi gatho yá mēni.

³⁴ Nep'u bi zixa hár ngu, ba umba te nda zi'u. Ne xa bi njohyawu gatho nu'u mi 'bu hár ngu, ngetho xki ñ'emui Jö.

³⁵ Ár hyax'ö, ya nzaya bi mehna yá mfats'i, ma nda 'ñemba ar sufadi:

—Hyē nuya ñ'ohoyu.

³⁶ Ar sufadi bi 'ñemba ar Pablo:

—Xpa 'benka ár mhö ya ndö ga hek'ahu. Da za gi poñhu, di möhu ter entho.

³⁷ Nunar Pablo bi 'ñembabi nu'u togo ba hö ar mhö:

—Xi mfebgihe ha yá nthandi ya jö'i, hinxi thimgagihe yo'ö, ha dar me Nromahe n'ehe, ne xi jokagihe har fadi. Ha nupya hö, ne da thegagihe ñ'ontho, hingi ne to da bödi. 'Ñembabihu ya ndö da ese da gugagihe.

³⁸ Nuyá mfats'i ya nzaya bi mengi, ma ba xipabi nö'ö bi möñ'ö. Nú'mu mi bödi ma ya me Nroma, xa bi ntsu.

³⁹ Jange nuya ndö bi ma ba apa ar mpumbate ya ku, bi guka har fadi, ne bi 'yapabi nda bongha har hnini.

⁴⁰ Nu mi bongha ya ku har fadi, bi ma hár ngu ar Lidia, habu ba hu'mbabi yá mui ya ku. Nep'u bi boni bi ma'u.

17

Ya me Ntesalonika xa bi ñöxhnatho

¹ Ar Pablo ne ar Sila bi thota ha ya hnini Anfipoli ne Apolonia, ne bi zoñ'u har hnini Ntesalonika. Ka mi 'buhnu n'ár nijö ya xodyo.

² Ar Pablo ngu xki nzöñ'ö bi yut'a har nijö, mi ñöwi ya xodyo hñu ya pa ntsaya.

³ Mi xipabi ne mi ut'u ngu mi mönga ár T'ofö Jö. Mi enö mi mahyoni nda tho nze ye ya ugi ar Kristo, nda du, ne nda mengi nda nte. Ne mi enö n'ehe:

—Nuna ar Hesu di xi'ahu, gehnu ar Kristo.

⁴ 'Raya xodyo bi ñ'emui, ne bi denga ar Pablo ne ar Sila. Bi ñ'emui nze^ye ya me Gresia n'ehe nu'u mi hong^a Jö, ne nze^ye ya 'behñö nu'u mi numañho ar hnini.

⁵ Jange ya xodyo nu'u himya gamfi, xa bi mbo^ya kwe, ne bi ma ba munts'a 'ra ya ts'ojo'i mi 'yo dö^hñetho. Bi gu^xa ya jö'i ne bi zixa hár ngu ar Hason, ma nda gujhmö ar Pablo ne ar Sila, ne nda 'yent'wa ha yá 'ye ya jö'i.

⁶ Ne himbi dini, jange bi gu^ka ar Hason ne ma'ra ya ku, bi zixa ha yá ndö ar hnini, ne xa mi mafi mi eñ'u:

—Nuya jö'i ne da pongar ximh^ai, xi zokwa n'ehe.

⁷ Ha nunar Hason xi umbar seki hár ngu. Gathoyu hingi ota nö'ö xi möngar Sesar ma ndöhu Nroma, ngetho eñ'u 'bu man'ar ndö ár thuhu ar Hesu.

⁸ Nu mi 'yo njap'u ya jö'i ne yá ndö ar hnini, bi mbo^ya kwe ne xa mi ñöxhnatho.

⁹ Nunar Hason ne nu ma'ra mi ñ'owi, bi unga ar bojö mi t'apabi, ne bi nthegi bi ma.

Ar Pablo ne ar Sila mi 'bu har hnini Berea

¹⁰ Ngu mi nxuitho, ya ku mi 'buhnu dama bi mehna ar Pablo ne ar Sila nda ma har hnini Berea. Nu mi zoñ'u, bi yut'a ha yá nijö ya xodyo.

¹¹ Nuya xodyo me Berea xa ma ya hogajö'i, hinge ngu nuya me Ntesalonika. Jange xa bi njohya bi 'yo'spa ár mhö Jö, ne hyaxtho mi hong^a har T'of^o, mi heki ha majöni mi njap'u nö'ö mi möñ'u.

¹² Ne nze^ye ya xodyo bi ñ'emui, njap'u^{tho} n'ehe 'ra ya 'behñö me Gresia mi nhumahño. Ne nze^ye ya ñ'ohö ya mengunu bi ñ'emui n'ehe.

¹³ Ha nu mi 'yo ya xodyo me Ntesalonika xki zonga ar ku Pablo Berea, mi mömba ár mhö Jö nu n'ehe, nuyu bi ma ba japa ya jö'i bi muxmatho.

¹⁴ Ne nuya ku ngut'a bi gu^ka ar Pablo bi mehna har ñönthe, ha nunar Sila ne ar Timoteo bi gohnu'u Berea.

¹⁵ Nu'u togo bi zixa ar Pablo, bi mewi ba tso har hnini Atena. Nu mba penk'u, ba hömpa ar nzengwa nda xipa ar Sila ne ar Timoteo nda ma ngut'a ma nda nthewinu.

Ar Pablo mi 'bu har hnini Atena

¹⁶ Nu mi 'buhnu Atena ar Pablo, mi to'ma ar Sila ne ar Timoteo, xa mi tsot'a ár mui, ngetho bi hyandi xa mi janu nze^ye ya tsita emp'ö mi ndönga ya jö'i.

¹⁷ Jange mi ñöwi ya xodyo ha yá nijö, ne gatho nu ma'ra mi hong^a Jö, ne hyaxtho mi 'yonu har tai mi zo ya jö'i.

¹⁸ Bi ntsahñökiwi 'ra ya utate te gatho benthö. 'Ra mi enö da t'umba gatho nö'ö ne ár ndo'yo, ma'ra mi enö nunar mfödi da jakagihu ga 'buhu xiñho. Ne mi eñ'u:

—Tema ne da xijū nunar ñ'ohō xa te gatho mö.

Ha ma'ra mi enö:

—Atho nonga ma'ra ya 'ra'yo jö.

Mi mönga njap'u ngetho ar Pablo mi xipabi ár hoga mhö ar tsi Hmu Hesu, ne ar menga nte.

¹⁹ Nep'u bi ts'ixa ar Pablo ha n'ar mhunts'i mi t'ot'a har n'ar tsi t'ohō xki thu'spa ár thuhu yá jö'u Ares. Ne bi t'embabi:

—Hage da tsá gi 'yotkagihe ar 'ñu nunar 'ra'yo nt'uti gi 'yo gi mö.

²⁰ Ngetho gi xikagihe nö'ö hinxta ohe. Di ne ga pöhe te di bonga nuya mhö gi mö.

²¹ Bi mönga njap'u ngetho gatho ya me Atena ne nuya nzohō mi 'buhnu, xki nzöi nda mhunts'i honse nda mpede tema xki bödi ma'ra'yo.

²² Nu'mú ar Pablo bi m'a mateda ar mhunts'i har tsi t'ohō Ares, ne bi 'ñenö:

—Nu'ahū gar me Atenahū, xta pödi xa gi pehū ngu mönga ri nt'umbihū.

²³ Ndi tho ha ri nijöhu habū gi ndöñhu, da handa habū gi exu ri jöhu, mi tu n'ar nt'ofö enö: Ka 'bukwa nö'ö ar Jö hingi födi. Nunar Jö gi ndöñhu ne hingi pöhu, get'ö nö'ö xta e ga xi'ahū.

²⁴ Nö'ö ar Jö togo bi hyoka ar ximhai ne gatho te jawa, go ge'ö ar ndö mhets'i ne ar ximhai, hingi 'bu ha ya nijö xi hyoka ya jö'i.

²⁵ Hingi japar 'bedi nö'ö te da mo'spa ya jö'i, ngetho ge'ö togo hö ar te, ne 'raju ar ndöhi ga joxa ma hñöhu, ne 'raju gatho nö'ö di hoñhu.

²⁶ Ha n'adar jö'i bi japi bi bonga gatho ya meximhai, ne bi xanga xoge ár nxidi ar ximhai. Xi hñu'spa hangu njeje da m'ui, ne habū tsonga ár meti.

²⁷ Bi jap'u ne nga hoñhu Jö, xömhö ga tiñhu, xa majöni hingi yap'u di 'buhū.

²⁸ Ngetho di 'buhwihü'ö, di ñöñhu, ne go gekagihū ngu ne'ö. Jangu bi 'ñenga 'ra ri duhuhū: Nuju go yá bötsigihū Jö.

²⁹ Jange nu'mu yá bötsigihū Jö, hinga ma ga möñhu ñhehwi Jö n'ar tsita xi thoka ar k'axt'abojö, wa ar t'axbojö, wa ar do, ngu xi bense xi hyoka ya jö'i.

³⁰ Nuya pa xi thogi, Jö himbi jamasu nuna tema bi 'yot'a ya jö'i himi pö'ö. Ha nupya hö, ne gatho ya jö'i da 'yot'wa yá ntso'mi.

³¹ Ngetho Jö xi hñuxa n'ar pa ham'u ma da hñö'spa majöni gatho nuya jö'i xi m'ukwa har ximhai, ma da 'yot'a har hoga ts'ut'wi. Ha nö'ö togo xi hñuts'i da hñöxa majöni, get'ö togo bi ñ'u'ö nú'mu mi ko'spa ár te.

³² Nu mi 'yo'u da mengi da nte nu'u xi du, 'ra mi thentho ne ma'ra mi enö:

—Man'ar pa gi pengi gi zokagihe nö'ö gi mö.

³³ Nu'mú ar Pablo bi ma bi zop'u habu mi 'bu'u.

³⁴ Ha 'ra bi ñ'emui ne mi ñ'owi, n'a már thuhu ar Nisio mar ndö n'ehe har mhunts'inu, n'ar 'behñö már thuhu Damari, ne ma'ra ya mengunu.

18

Ar Pablo mi 'bu Nkorinto

¹ M'efa ar Pablo bi bonga Atena, bi ma har hnini Nkorinto.

² Ka bi nthewinu n'ar xodyo már thuhu Akila, mar me Ponto. Ja xki 'ñe har hai Italia, mi ñ'owi ár 'behñö, ár thuhu Prisila. Xki boñ'u har hnini Nroma, ngetho ar ndö Klaudio bi mö nda t'enga gatho ya xodyo mi 'buhnu. Ar Pablo bi ma ba tsu'u.

³ Bi ma ba 'buhwi'u, ngetho n'adar 'befi mi pe'u, ma ya hoka ngudutu n'a ngu n'a'u.

⁴ Gatho ya pa ntsaya, ar Pablo mi pa ha yá nijö ya xodyo mi ñöwi. Ne mi umbár mui mi nehmö nda ñ'emui ya xodyo ne nu'u hingya xodyo.

⁵ Mi zo ar Sila ne ar Timoteo, xki 'ñe Nmasedonia. Nu mi nthewi ar Pablo, xa mi umbár mui mi xipabi ar hoga mhö ya xodyo, mi embabi'u nunar Hesu gehnu ar Kristo.

⁶ Ha nuya xodyo bi doxtho ne mi tsani. Nu'mú ar Pablo bi hwöt'a ár he, ne bi 'ñembabi'u:

—Nu'ahu go xka nts'oksehu. Nuga hinte ma thai di tuga. Nupya di map'u ma ga zo nu'u hingya xodyo.

⁷ Ar Pablo bi boni bi ma hár ngu n'ar ñ'ohö már thuhu ar Husto, xa mi hongá Jö. Nor ngu'ö mi 'bu get'u ár nijö ya xodyo.

⁸ Nep'u n'ar ñ'ohö már thuhu ar Krispo, már ndö ha yá nijö ya xodyo, bi ñ'emui ar tsi Hmu Hesu, nunu ne gatho nu'u mi 'bu hár ngu. Ne nze ye ya me Nkorinto bi 'yotwa ár mhö Jö, bi ñ'emui'u, ne bi nxixthe.

⁹ N'ar nxui ar tsi Hmu bi zo ar Pablo ngu n'ar t'i, ne bi 'ñembabi:

—Yo gi ntsu, mönga ar mhö, yo ma gi ñhe.

¹⁰ Ngetho nuga di 'buhwi, hinjo'o togo da guxa ár 'ye da 'yot'ar ts'om'ui. Ha nunar hnininu 'bu nze ye ya jö'i xta hwahni da ñ'emui gi.

¹¹ Jange ar Pablo bi gohnu n'a nje ye made har hnini Nkorinto, mi utwa ya jö'i ár mhö Jö.

¹² Bi zota n'ar pa ya xodyo bi me'sa n'adar nkohi bi gu ar Pablo, ne bi zi'spa ar ts'ut'wi. Nuya pa'u ar Galio mar ndö núnu har hai Akaya.

¹³ Ne bi 'ñenga ya xodyo:

—Nunar ñ'ohonu ut'a ya jö'i hinda ndönga Jö ngu mönga ár 'ofu ar Moise.

14 Ar Pablo mi fudi nda ñömhö, ha nunar ndö Galio bi 'ñemba ya xodyo:

—Nu'mu tema xi ja'ahu, wa nu'mu xi 'yot'a n'ar döta ts'oki, nu'mu hö, da tsä ga ot'ahu, nu'ahu gar xodyohu.

15 Ha nu'mu honse gi noñhu ya mhö, ya thuhu, ne yá 'befi ri t'ofohu, nuhu tema gi pehu. Hindi ne gi jugagihu ngu ar ts'ut'wi.

16 Ne bi t'enga hár ts'ut'wi.

17 Nu'mu nu'u himya xodyo bi gu ar Sostene, ár ndö ár nijö ya xodyo mi 'bu har hnini'ö, xa bi fenza hár nthandi ar ndö Galio, ha nunu himbi dupa ár muí.

18 Ar Pablo bi gohnu ma nze ye ya pa. M'efa bi 'ñe ya ku, bi mewi ar Akila ne ar Prisila, bi 'raxa ar ñhonthé bi ma har hai Nsiria. Nu mi 'yo ar 'ñu, ar Pablo bi 'ñöxa ár xtö núnu Nsenkrea, ngetho xki ñöt'wa Jö.

19 Nu mi zonga Efeso, ka bi hyehnu ar Akila ne ar Prisila, ne nö'ö bi yut'a ha yá nijö yá mixodyowi mi ñöwi.

20 Nuya mengunu mi apar möte nda gohnu 'ra ya pa, ha nunar Pablo himbi ne.

21 Jange bi ñ'ehwi, ne bi 'ñembabi:

—Mahyoni ga 'bu Herusalén, ma ga thohnu ar dango ba ep'u. M'efa ga pengi ga k'ös'ahu, nu'mu njap'u ne Jö.

Ne bi gu ar motsa ba ponu Efeso.

Ar Pablo bi menga Antiokia, ne bi du'ma ár hñu m'at'i mi mömba ár mhö Jö

22 Nu mi zonga Nsesarea, bi thogi ndi ma Herusalén, ma ba zengwa ya ku. Nep'u bi gu ar 'ñu bi ma Antiokia.

23 Ka bi gohnu 'ra ya pa. Ne bi mengi bi boni, ma ba k'ö'sa n'a ngu n'a ya hnini har hai Galasia, ne har hai Frigia. Mi xipa ya ku hyax'mu nda zeta yá ñ'emui, nda umbyá muí nda mpefi.

Ar Apolo bi mömba ár mhö Jö núnu Efeso

24 Nuya pa'u n'ar xodyo már thuhu Apolo bi zonga Efeso. Mar me Alejandria, xaka mbödi te nda mö, ne mi pötwa xiñho ár T'ofö Jö.

25 Nunu xki t'ut'wabi ár 'ñu ar tsi Hmu, xa mi umba ár muí mi mömba ár mhö ar tsi Hmu, ne njap'u mi uta ma'ra, mödi honse mi pötwa ár xixthe ar Xuwa.

26 Bi ndui bi zo ya xodyo ha yá nijö'u, hinto mi tsu. Ha nu mi 'yoxa ar Prisila ne ar Akila, bi zixyu n'amp'u, bi utwabi xiñho ár 'ñu Jö.

27 Nunu mi ne nda ma Akaya, ne nuya ku me Efeso bi hñu'mba ár muí. Ne bi mempa n'ar he'mi nuya ku mi 'buhnu Akaya nda numañho nú'mu nda zoho. Nu mi zoñ'ö, xa bi maxa gatho nu'u xki hwékwa Jö nda ñ'emui.

²⁸ Ngetho xa mi umba ár mui mi kotwa yá ne ya xodyo mada ya jö'i, ne mi ot'wa ar 'ñu hár T'ofö Jö, nda bö'u ar Hesu gheñu ar Kristo.

19

Ar Pablo mi 'bu har hnini Efeso

¹ Nú'mu mi 'buhnu Nkorinto ar Apolo, ar Pablo bi thota ar 'ñu tho ha ya t'ohö ba tsonga Efeso. Ka bi nthewinu 'ra ya gamfi.

² Ne bi 'yambabi:

—Ha ga hñöñhu ár Hñö Jö nú'mu nga ñ'emuihu.

Bi dö'u:

—Hin'ö, hindi pöhe teme ár Hñö Jö.

³ Nu'mú ar Pablo bi 'yambabi'u:

—Tema xixthe xka hñöñhu 'mu.

Nu'u bi 'ñeñ'u:

—Ár xixthe ar Xuwa.

⁴ Ar Pablo bi 'ñembabi'u:

—Ar Xuwa mi xixthe ya jö'i xki 'yot'wa ár ntso'mi yá ts'oki. Ne bi xipabi mi mahyoni nda ñ'emui togo nda 'ñep'u m'efa. Mi nonga ar Hesu togo ar Kristo.

⁵ Nu mi 'yo njap'u, bi nxixthe'u hár thuhu ar tsi Hmu Hesu.

⁶ Nep'u ar Pablo bi hñu'spa ár 'ye ya ku, ne bi hñöñ'u ár Hñö Jö. Bi ndui bi ñö ma'ra ya hñö, ne mi ñö'u ngu mi xipa ár Hñö Jö nda möñ'u.

⁷ Nuya mi 'buhnu mi tsu ngu 'ret'amayoho ya ñ'ohö.

⁸ Ar Pablo mi kut'a ha yá nijö ya xodyo. Mi ñöwi ne himi ntsu mi mömba ár mhö Jö, ne mi umba ár mui mi utyu ár ts'ut'wi Jö. Hñu nzönö bi jap'u.

⁹ Ra bi got'a yá mfeni, himbi ne bi jamfi, ne mada ya jö'i, mi tsamba ár 'ñu Jö. Jange ar Pablo bi 'weka ya gamfi, ne hyax'mu mi uta ha n'ar ngu nt'uti, már meñi n'ar utate már thuhu ar Tirano, mar mengunu.

¹⁰ Yo njeye bi jap'u, ne gatho nu'u mi 'bu har hai Asia bi 'yotwa ár mhö ar tsi Hmu Hesu, ngu ya xodyo ne nu'u himya xodyo.

¹¹ Ar Pablo bi 'yot'a nzeje ya döta nt'udi mi hömpa ár ts'edi Jö.

¹² N'andi honse mi thö'spa yá nthu'mxi ne ma'ra yá dutu xki hye ar Pablo, ne nda thö'spa habu mi 'bu ya dathi, mi thits'i, ne ya ts'ondöhi mi poni mi he'u.

¹³ Ne 'ra ya xodyo ma ya guka ndöhi, habu gatho mi 'yo mi juka ya ts'ondöhi, n'a mbi beñ'u nda 'yenga ya ts'ondöhi nda nomba ár thuhu ar tsi Hmu Hesu n'ehe. Njanu mi embabi ya ts'ondöhi:

—Di nõñhe ár thuhu ar Hesu nõ'ö nõnga ar Pablo, di xi'ahe gi poñhu.

¹⁴ Mi pe njanu nu'u yoto yá t'u n'ar ñ'ohõ már thuhu ar Seba, mar xodyo ne már nõdõ ya mõjõ.

¹⁵ Ha nú'mu mi engá n'ar ts'ondõhi, nunu bi dödi ne bi 'ñenõ:

—Nuga di pödi togo ar Hesu, ne di pödi togo ar Pablo. Xi nu'ahu, togo'ihu.

¹⁶ Nõ'ö ar ñ'ohõ xki nthexkwi ar ts'ondõhi, bi 'yengar nsagi ne bi 'yent'a nuya ñ'ohoyu. Bi ntöte, ne nuya ñ'ohõ nú'mu mi bongá nhixt'itho har ngu, mi nthemfotho, ne xa xki nts'eni.

¹⁷ Gatho ya me Efeso, ya xodyo ne nu'u himya xodyo, bi 'yoxa nõ'ö xki thogi, jange xa bi zu'u, ne xa mi t'e'spár nsu ár thuhu ar tsi Hmu Hesu.

¹⁸ Nzeye nu'u xki ñ'emui mi e madedá gatho ya ku mi damajõni nõ'ö xki 'yot'u.

¹⁹ Nzeye ya ku ma ya ñ'ete bi hñõxa yá he'mi bi ts'öt'a habu xki mhunts'a gatho. Nu mi nu'u hangu xki 'bep'u, mi tsu ngu kut'anthebe ya nthebe ya t'axbojõ.

²⁰ Njap'u xa mi ntunga ár mhõ ar tsi Hmu ne mi nheki ár ts'edi.

²¹ Mi wadí da tho gathoyu, ar Pablo bi beni nda tho Nmasedonia ne Akaya, ne nda zõnga Herusalén. Ne mi enõ:

—Xka jwadí ga 'buhnü Herusalén, mahyoni ga ma Nroma n'ehe.

²² Ne bi mehna yoho yá maxte bi ma Nmasedonia, ar Timoteo ne ar Erasto. Ha nõ'ö bi gohnu Asia ma'ra ya pa.

Ar muxmajõ'i núnu Efeso

²³ Nuya pa'u bi muxma ya me Efeso, ngetho mi mhõmba ár 'ñu Jõ.

²⁴ Mi 'buhnü n'ar ñ'ohõ mar thuhu ar Demetrio. Már 'befi'õ mi hoka ya tsita ma ya t'axbojõ. Mi k'o'spabi ár nijõ yá tsita ar Diana, mi papa ya jõ'i. Njap'u nu'u togo mi mpe nor 'befinu, mi tõ nzeye ya bojõ.

²⁵ Ar Demetrio bi munts'a gatho nu'u mi pe nunar 'befinu, ne bi 'ñembabi'u:

—Ha gi õhu ñ'ohõhu. Gi põhu xiñho, nunar 'befinu faxju di tõhu nzeye ar bojõ.

²⁶ Xka 'yõhu ne xka hyanthu ar Pablo, 'yo xipa ya jõ'i nuya tsita hoka ya ñ'ohõ, hingya jõ'u. U't'a ya jõ'i, ne nzeye xi 'weke teñ'õ, hinge hõnsewa Efeso, xi jap'u xõge har hai Asia.

²⁷ Nunar ts'okinü, hinge hõnt'a da hwata ma 'befihu. Da tsá da m'e ár nsu ár nijõ ma tsi nõnõhu Diana, ne da m'e ár nsunda nuna togo nõdõnga gatho ya jõ'iwa me Asia, ne gatho ya meximhai.

28 Mi 'yoxa gatho nu'u mi pe nunar 'beḑinu, xa bi mbo ya kwe, ne mi hexa ya mhafi, mi eñ'u:

—Döta ar tsita Diana, ár meḑi ya me Efeso.

29 Gatho ya mengunu himi pödi te nda beñ'u, ne n'a mfenitho bi nixt'i bi ma habu xki nzöi mi t'ot'a ya mhunts'i. Ne bi nju ar ku Gayo ne ar ku Aristarko, ya me Nmasedonia, yá ñ'ohu ar Pablo.

30 Ar Pablo mi nehmö nda yut'i nda zo ya jö'i, ha nuya ku mi 'buhnu himbi hyegi.

31 'Ra ya ndö me Asia mi ntsixkwi ar Pablo, bi mempa ar nzenywa henge nda ma har döta mhunts'i.

32 Nu har mhunts'i, 'ra mi mafi mi mönga n'ar mhö, ma'ra mi mönga man'a, ngetho ya jö'i himi pödi tema nda beni, ne ma'ra himi pödi yo'ö xki mhunts'i.

33 Nuya xodyo bi guka ar Handro nda zohmö ya jö'i. Bi jar 'ye bi xipa ya jö'i nda ñhe, ne nda tsä nda ñönga yá mixodyowi.

34 Nú'mu mi bö ya jö'i mar xodyo n'e, bi ndui n'at'wu bi mafi nts'edi ngu yo xenimpa, mi eñ'u:

—Döta ar tsita Diana ár meḑi ya me Efeso.

35 Nep'u n'ár maxte ár ndö ar hnini, nú'mu mi wadi bi japi bi ñhe ya jö'i, bi 'ñembabi:

—Ndadahu gar menguhüwa Efeso, togo hingi pödi nuya me Efeso supa ár nijö ma tsitahu Diana, ne ár njöt'i ba kö mhets'i.

36 Nu'mu hinjo'o togo da tsä da koni, xiñho gi ñhe'u ne henge dama gi juxa ri 'yehu.

37 Xka tsihuwa nuya ñ'ohoyu hinte xi bë har nijö, ne hinxi ñömañ'u ma tsitahu.

38 Nu'mu ar Demetrio ne nuyá ñ'owi ja te da ga'spa ya nzaya, 'bu'u da 'yots'e. Jange 'bu nuya ts'ut'wiyu, dá ngaxte n'a ngu n'a.

39 Ha nu'mu ja man'a te gi ngaxtehu, ma ga enthu n'ar mhunts'i habu da tsä da hogi.

40 Ma ga ntsuñhu hinda thoxkagihu di juxu ya jö'i xta bö'u nö'ö xi thopya, ngetho nu'mu da t'angagihu, tema ga thöhu.

41 Nu mi wadi bi mönga njap'u ár maxte ar ndö, bi font'a ya jö'i.

20

Ar Pablo bi ñ'onu Nmasedonia ne Gresia

1 Nu mi wa ar muxmajö'i, ar Pablo bi zohna gatho ya ku, bi hñu'mba yá müi, bi hyufi, ne bi ñ'edi bi boni bi ma Nmasedonia.

2 Bi mengi bi thota habu xki tho m'et'o mi tsonga ya ku, ne xa mi zofu mi hu'mba yá müi. Bi jap'u gatho ar 'ñu ndi ma Gresia.

³ Ka bi m'uhnu hñu nzönö, mi ñhoki ndi ma Nsiria. Ha bi zo ár gu nuya xodyo xki hñuts'i nda hyo nú'mu nda gu ar motsa ndi manu, jange bi beni nda gaxta har hai Nmasedonia man'agi.

⁴ Bi mewi ndi ma Asia ar Sopate me Berea, ar Aristarko ne ar Segundo ya me Ntesalonika, ar Gayo me Derbe, ar Tikiko ne ar Trofimo ya me Asia, ne ar Timoteo.

⁵ Nuya kuyu bi m'et'o, ma ba tobgagihe Ntroa. Ka dá nthehenu.

⁶ Nuje da to'mhe bi tho ar dango nú'mu ts'i ar thuhme hingi jots'i. M'efa da poñhenu Mfilipo, da 'rañhe ar ñhonthé. Kut'a mpa da 'yohe har dehe, ne da tsoñhe Ntroa. Dá nthehenu ya ku xki m'et'o, ne da kohenu ma yoto mpa.

Ar Pablo bi mhunskwi ya ku núnu Ntroa ne bi ñ'ehwi

⁷ Nö'ö ár 'bet'o mpa ar hñöto, bi mhunts'a gatho ya gamfi nda zipa ár t'oxi ar tsi Hmu. Ar Pablo mi uti, mi zonga made nxui himi tsayatho, ngetho ma nda bonga ár hyax'ö.

⁸ Nunar ngu habu xki mhunts'i, mi to mañö, ne xki tso nzeje ya ñot'i.

⁹ N'ar ts'unt'u már thuhu Eutiko, mi huhnu ha n'ar kut'ahyats'i. Bi zopar t'öhö, ngetho ar Pablo bi ñö ya'ö. Mi mit'ar t'öhö bi da har hñu ntongu. Ha bi njuts'i, xki du.

¹⁰ Nu'mu ar Pablo bi göi, bi 'yoxa nö'ö ar bötsi ne bi hyufi. Ne bi 'ñembabi ya ku:

—Yo gi ntsuhu, tetho.

¹¹ Bi boxa man'agi habu xki mhunts'i. Bi heka ar thuhme, bi zi'u ár t'oxi ar tsi Hmu bi ñuñ'u. M'efa ar Pablo bi mengi bi ñö ya'ö, ne mi nthengxudi bi gur 'ñu bi ma.

¹² Ha nu mi ts'ixa nö'ö ar ts'unt'u xki dagi mi tetho, gatho ya ku xa bi hñu ya mu.

Ar Pablo bi bonga Ntroa ndi ma Mileto

¹³ Nuje da juhe ar motsa da 'bet'ohe, da möhe har hnini N'ason, ka nga nthehenu ar Pablo ngu dá möñhe, ngetho mi ne'ö nda ma watho.

¹⁴ Nda nthehenu N'ason, da tsixe har motsa ndi ehe, da möhe mahyegi har hnini Mitilene.

¹⁵ Da poñhenu, ne ár hyax'ö da tsoñhe get'u har xeni hai Kio. Ár yopa da tsoñhe ha man'a xeni ár thuhu Nsamo, ne da kohe habu ár thuhu Trogilio. Ár hñupa da tsoñhe har hnini Mileto.

¹⁶ Ar Pablo xki beni hinge nda tho har hnini Efeso, ngetho himi ne nda m'u nzeje ya pa har hai Asia. Mi xoni nda zonga har hnini Herusalén, ma nda m'u har dango Pentekoste, nu'mu nda zamhö nda zoni.

Ar Pablo bi ñ'ehwi ya ku me Efeso núnu Mileto

17 Nu mi 'buhnu Mileto, ar Pablo bi mēmpa ar nzengwa yá ndö ar nijö Efeso, bi 'ñēmbi mi to'mnu Mileto.

18 Nu mi zoñ'u habu mi 'bu ar Pablo, bi 'ñēmbabi'u:

—Nu'ahu gi pöhu xiñho tengu ma m'ui nú'mu ndi 'buhwihu nuya pa xi thogi, nda tsokwa har hai Asia.

19 Xta pepa ma tsi Hmuhu, hinxta ñ'ets'i. Xta nö'ma ma gida, xta tho ya ts'om'ui nu'u xi 'yotka ya xodyo, hu'skathogi da hyogagi'u.

20 Mödi njap'u, hinte xta ögi nö'ö gi hoñhu da ja'ahu ar ñho. Gatho xta ut'ahu ha ya mhunts'i wa ha ri nguhu.

21 Nu'ahu gar xodyohu ne nu'u hingya xodyohu, xta zo'ahu gi ehü hár nthandi Jö gi 'yothwu ár ntso'mi, ne gi ñ'emuihu ma tsi Hmuhu Hesukristo.

22 Ha nupya tsixka ár Hñö Jö gar ma Herusalen, mödi hindi pödi teme bi tobgagu.

23 Hõse di pödi xi xikagi ár Hñö Jö ha gatho ya hnini di thogi, bi tobgagi ar fadi ne ya thogi.

24 Ha nuyu, hindi japamasu, ne hindi japa ma te da mepkase. Nö'ö di nega, ga johya ga jwata nunar 'befi bi 'raka ar tsi Hmu Hesu. Nor 'befi'ö, ga mömba ár hoga mhö nõnga teme xi hwëgagihu Jö.

25 Ha di pöpya xiñho, nu'ahu xtá thop'u xta xi'ahu ár ts'ut'wi Jö, hingi ma gi penju gi hyandagihu man'agi.

26 Jange di xi'ahu, hingo 'ba ma ñöni nú'mu gi m'ehupya.

27 Ngetho nuga hinte xta ögi. Gatho nö'ö xi utka Jö, xta ut'ahu n'ehe.

28 Di xi'ahu, ntsuñhu, ne suhu gatho ya gamfi xi 'yent'ahu ri 'yehu ár Hñö Jö, ngu n'ar ma'yo su yá tsi deti. Gesë'ö xi 'ñex'ahu gi sufu ár nijö ar tsi Hmu xi unga ár ji xi dai.

29 Nuga di pödi n'ehe, nu xka magawa, ma da ep'u 'ra ya ts'ojö'i, da ne da hwatwa gatho ár nijö Jö, ngu n'ar miñ'o hinte ma deti egi.

30 Hinge hõse'u, 'ra da bõnga mateda ri mhunts'ihu, ma gi möñhu 'ra ya nt'uti hinga majöni, ne gi 'weju ya ku gi tsixu.

31 Jange ntsuñhu, ne beñhu nu'u hñu njeyë parxui hinge ndi tsaya ndi nö'ma ma gida, xa ndi hup'a ri muihu n'a ngu n'a.

32 Nupya tsi kuhü, di tet'ahu Jö ne ár mhö mönga teme xi hwëk'ahu. Gehnu pe'sa ar ts'edi da zet'a ri jamfihu, ne gi hñöñhu gatho nö'ö xi ñhöt'wa nu'u xi t'axka yá m'ui.

33 Nuga hinto xta hyokwabi ár bojö wa ár he.

34 Ngetho nuga ngu gi pösehu, nuya 'yeyu xi maxkagi xta mpefi xta tö nö'ö ndi hõse ne nö'ö hongu nu'u di ñ'o'be.

35 Hyax'mu xta ut'ahu ga mpehu njap'u, ne da tsä ga faxu nu'u hinte pets'i. Ne ga beñhu nö'ö bi mönga ar tsi Hmu Hesu, nú'mu bi 'ñenö: Töte ár nzatho ga uñhu, hinge nö'ö ga hoñhu.

³⁶ Nu mi wadi bi mönga njap'u ar Pablo, bi ndandihmöwi gatho ya ku, ne mahyegi bi 'yapa Jö'u.

³⁷ Gatho ya ku xa mi zoni, mi döta ár dumui'u. Mi hu ar Pablo ne mi tsu'spa ár hmi.

³⁸ Ngetho xa mi tu yá muï mi 'yoxa nö'ö bi mönga ar Pablo, hinge nda mengi nda hyandi. Bi ma ba exa har motsa, bi ñ'ehwi bi ma.

21

Ar Pablo bi ma Herusalen

¹ Nu nda ñ'ehe ya ku, da juhe ar motsa da möhe njöntho har xeni hai ár thuhu Kos. Ár hyax'öp'u da tsoñhe man'ar xeni hai ár thuhu Roda. M'efa da möhe har hnini ár thuhu Patara.

² Nunu Patara da tiñhe n'ar motsa ndi ma Fenisia, dá poxenu ne da möhe.

³ Nu ndi pahe har dehe, da hanthe ha ma ngöhöhe ar xeni hai Txipre. Da thothe da möhe har hai Nsiria, ngetho nö'ö ar motsa ka ma nda zohnu nö'ö te mi hö har hnini Tiro 'bu har ñönthe, ne ka da kohenu.

⁴ Ma da tsuhenu ya ku, ne da 'buhwihenu yoto mpa. Nuya ku xki nzinga ár Hñö Jö mi xipabi ar Pablo hinge nda ma Herusalen.

⁵ Mi wa ya yoto mpa, bi dengagihe gatho ya gamfi, yá 'behñö ne yá bötsi. Da poñhe har hnini ma ba tsogagihe har motsa, ne ka da ndandihmohenu har ñönthe da apabihe Jö.

⁶ Nu nda ehe ya ku, da ñhuhe n'a ngu n'a, ne da poxe har motsa, ha nu'u bi mengi bi ma yá ngu.

⁷ Nunu Tiro bi göxa ar 'ñu ndi 'yohe har dehe, ne da möhe har hnini Tolemaida. Da zengwahe ya ku, ne da kohwihenu n'a pa.

⁸ Ár hyax'ö ar Pablo ne nu'u ndi ñ'ohe, da poñhe da möhe har hnini Nsesarea. Ne da haxe hár ngu ar Lipe nö'ö mi mömba ár mhö Jö, mi n'a nu'u yoto ya maxte xki thahna har nijö Herusalen.

⁹ Ar Lipe mi 'ñe goho yá t'inxu himi nthöti, ne mi möñ'u nö'ö mi xipa ár Hñö Jö.

¹⁰ Da 'buhenu 'ra ya pa, ne bi zohnu n'ár m'ehni Jö xki 'ñe Nhudea, már thuhu Agabo.

¹¹ Ba e bi k'öskagihe, bi hñömba ár böt'i ar Pablo, ne bi dut'a yá 'ye ne yá wa, ne bi 'ñenö:

—Ár Hñö Jö mö ma da dut'a njawa ya xodyo 'bu Herusalen nö'ö togo ár meti nuna ar böt'inu, ne da datwa ha yá 'ye nu'u ya jö'i hingya xodyo.

¹² Nda ohe njap'u, nuya ku ma ya mengunu ne nuje, da tsahmöhe nga hökwe hinge nda ma Herusalen.

¹³ Ha nunar Pablo bi 'ñenö:

—Yo'ö gi zoñhu ne gi tsotju ma mu. Nuga hinge honse di 'bui da nsotkaginu Herusalen, di 'bui ga unga ma te di ñömba ár thuhu ar tsi Hmu Hesu.

¹⁴ Nda nuhe hinge nda tsá nga hökwabihe hinge nda manu. Hinte da xife, honse da eñhe:

—Da 'yot'a ngu ne ar tsi Dada.

¹⁵ M'efa nu mi tho nuya pa'u, da ñhoje da möhe Herusalen.

¹⁶ Ba tengagihe 'ra ya ku mi 'buhnu Nsesarea, n'a már thuhu Naso me Txipre. Mi pe'sa nzeje ya jeje xki ñ'emui ar tsi Hmu Hesu. Gehnu bi 'rakagihe ar seki hár gunu Herusalen.

Ar Pablo bi nju har dönganijö

¹⁷ Nú'mu nda tsoñhe Herusalen, ya ku xa bi njohya bi zengwagihe.

¹⁸ Ár hyax'ö da me'behe ar Pablo ma da k'öse ar Hakobo, ne ka xki mhushnu gatho ya ku ma ya ndö har nijö.

¹⁹ Ar Pablo bi zengwa'u, ne bi metwabi gatho nö'ö xki 'yot'a Jö hár 'befi xki t'umbabi, nda hñö'spa ár mhö nu'u hingya xodyo.

²⁰ Nu mi 'yo'u njap'u, bi nsundabi Jö, ne bi ñemba ar Pablo:

—Tsi ku, gi pödi hangu ár nzeje ya xodyo xi jamfibi ár mhö ar tsi Hmu Hesu, ne xa umba yá muuyu temba yá 'bepate ar Moise.

²¹ Xi nsipabi'u gi uta ya xodyo bi 'bu ha ma'ra ya hai, hinda demba ár t'ofu ar Moise. Enö gi hökwabi da hñu'spabi ar nsegi yá bötsi, ne hinda denga ma nt'umbihu.

²² Xipyá, te ga pehu mu. Ngetho nu xta böhyu gi 'bukwa, ma da mhunts'a gatho'u.

²³ Jange di xi'ahe gi 'yot'a njawa: 'Bukwa goho ya ku ma da 'yot'a n'ar ñhöt'i xi ñöt'wa Jö.

²⁴ Tsits'i mewi, ma gi nxuju ngu ma nt'umbihu, ne jut'i da ñöxyu. Ne njap'u da hyanda gatho ma mixodyohu gi ot'a ngu mönga har t'ofu, ne hinga majöni nö'ö xi 'yo'u.

²⁵ Ha nuya gamfi hingya xodyo, xta xipabihe hinga mahyoni da 'yot'a ngu ma nt'umbihu. Honse mahyoni hinda zi ya ñhuni xi ñhöt'wa ya tsita emp'ö, hinda zipa yá ji ya meti, hinda za ya meti hinxi pomba ár ji, ne hinda m'engwi man'a nö'ö hingo ár nthöti.

²⁶ Nu'mü ár hyax'öp'u, ar Pablo bi zixa nu'u goho ya ñ'ohö, ne mahyegiwi bi nxuk'u ngu yá nt'umbihu. M'efa bi yut'u har dönganijö, ma ba mö ham'u nda wa ya pa nda nt'axki, ne ham'u nda zo ar pa nda unga yá m'oñho n'a ngu n'a.

²⁷ Ne nú'mu ma nda wa nu'u yoto mpa nt'axki, 'ra ya xodyo ya me Asia bi hyanda ar Pablo mi 'bu har dönganijö, bi 'yut'a ya jö'i bi mbo yá kwe, ne bi gu ar Pablo.

²⁸ Xa mi ma'u nts'edi mi eñ'u:

—Me Israelhu, faxje. Go gehnu ar ñ'ohö habu gatho 'yo uta ya jö'i da ñömañ'u ma hninihu, ma 'bepatehu ne ma nijöhu. Ne xi kut'a 'ra ya jö'i hingya xodyo, honse ts'onga ma jöpa nijöhu.

²⁹ Mi möñ'u njap'u, ngetho xki hyanda ar Pablo har hnini mi ñ'owi ar Trofimo ar me Efeso, mi hu yá müi'u ar Pablo xki zixa har nijö.

³⁰ Jange gatho ar hnini bi muxmatho, ne xa mi ma'u. Bi wat'u bi mi ar Pablo, ne bi gut'i bi guka har nijö, ne dama bi njot'a ya goxthi.

³¹ Mi ne nda hyo'u, ne bi nsipabi ar ndöndogu, gatho ar hnini Herusalen mi muxmatho.

³² Nu'mú, bi musnu gatho ya ndogu ne yá ndö, bi nixt'i bi ma habu xki mhunts'a ya jö'i. Nu mi hyant'u mi ep'u ya ndogu ne yá ndö, bi hyep'u ar Pablo.

³³ Mi zonga ar ndöndogu, bi gu ar Pablo, ne bi xipa togo nda xot'a yoho ya nthöhibojö, ne bi ñ'ani togo'ö ne te xki 'yot'e.

³⁴ Ha nuya jö'i xa mi ñöxhnatho, n'añ'o mi mönga n'a ngu n'a. Hinte bi zo ár mfeni ar ndöndogu, jange bi beni mar ñho nda zixa habu mi 'bu ya ndogu.

³⁵ Nu mi zonga ha ya 'rendo ár goxthi yá ngu'u, ya ndogu bi guxta ar Pablo, ngetho ya jö'i xa mi ne nda net'i.

³⁶ Ya jö'i mi 'befa xa mi mafi mi eñ'u:

—Dá du nö'ö ar ñ'ohö'ö.

Ar Pablo bi hñu'mba yá hmi ya jö'i

³⁷ Nú'mu ma nda t'et'a habu mi ku ya ndogu, ar Pablo bi 'ñemba yá ndö'u:

—Ha da tsá ga ñö n'a tsi tui.

Bi döhnü ne bi 'ñenö:

—Atho gi ñö ar griego.

³⁸ Hinga ge'e nö'ö ar me Ehipto bi guxa ya jö'i nda ntuhni pe'sa 'ra ya pa, ne bi zixa ha ya ot'at'ohö nu'u yon'atenthebe ya hyote.

³⁹ Ar Pablo bi dödi ne bi 'ñenö:

—Hin'ö. Nuga dar xodyo me Tarso n'ar döta hnini har hai Nsilisia. Di a'ar möte gi 'raka ar seki ga zo nuya jö'iyu.

⁴⁰ Ar Pablo mi t'umba ar seki nda ñö, bi m'a ha ya 'rendo ne bi jar 'ye bi xipya jö'i nda ñhe. Nú'mu hinto mi ñö, bi ndui bi ñö ebreo, ne bi 'ñenö:

22

1 —Ha gi ohu ndadahü di nkuhu, ne nu'ahu tatahu. 'Yohu ma ga xi'ahu nö'ö xta ot'e.

² Nuya jö'i mi 'yo ar Pablo mi ñö ar hñö ebreo, gatho dama bi ñhetho. Nu'mú ar Pablo bi 'ñenö:

3—Nuga dar xodyo, da m'u har hnini Tarso har hai Nsilisia, da tewa Herusalen. Bi utkagi ar utate ar thuhu ar Gamalie. Bi t'utkagi xiñho teme di bonga ar t'ofu bi zogagihu ma palehu. Ne xa ndi umba ma mu ndi ne nga pepa Jö, ngu gi othu gatho'ihu ar pania.

4 Nuga n'ehe da utsal nu'u togo mi tenga nunar 'Ñunu, ndi nehmö nga ho. Ndi ju nda njot'a har fadi, hinge ndi jamasu ha ma ya ndo wa ma ya 'behñö.

5 Nunar döngamöjö ne gatho ya dönziandö, da tsa da damajöni bi 'raka ya he'mi nga hö'spa ma kuhu. Ne da ma Ndamasko, ma nga ju nu'u mi tenga nunar 'Ñunu, ne nga tsi Herusalen nda mfei.

*Ar Pablo bi damajöni hanja bi ñ'emui
(Hch. 9:1-19; 26:12-18)*

6 Nú'mu ndi ne ar 'ñu tx'utho mi 'bedi nga kut'a Ndamasko, ngu made mpa, n'a nda thani bi gobgatho n'a ra döta hyats'i ba e mhets'i.

7 Da hwangi, ne da o n'ar mhö mi enö: Saulo, Saulo, yo'ö gi utsagi.

8 Nuga da thöti ne da embabi: Ndada, togo'i. Nö'ö bi dötkagi: Nuga dar Hesu me Nasare, togo gi utsal.

9 Nu'u ndi ñ'o'be bi hyanda ar hyats'i, ne xa bi ntsu, mödi himbi 'yo'u nö'ö ar mhö mi zokagi.

10 Nuga da ani ne da embabi: Ma tsi Hmu'i, tema gi ne ga pepya. Nö'ö bi ñengagi: Nangi di ma Ndamasko, ka gehnu ma da nsi'a'i gatho nö'ö xta beni gi pefi.

11 Nunar hyats'i'ö xa mi nts'edi, jange da ngoda, ne nu'u ndi ñ'o'be bi gunkagi bi zixka Ndamasko.

12 Nu'mú n'ar ñ'ohö már thuhu Anania, xa mi ot'a xiñho mi temba yá 'bepate ar Moise, ne gatho ya xodyo mi 'buhnu xa mi ñömañhobi.

13 Bi ma ba k'öskagi, ne mi zonga habu ndi 'bui, bi ñengagi: Ma tsi ku Saulo, hñönga ri nthandi. Ne bi tsa da handa togo mi k'öskagi.

14 Nep'u bi ñengagi: Jö togo mi ndönga ma palehu, xi hwañ'a'i ngi pö teme beni da 'yot'e, ne gi hyandwa ar ts'edi, ne gi 'yo'spa ar mhö Nö'ö Togo ar Hogajö'i.

15 Ngetho ma da meñ'a'i gi datwa majöni gatho ya jö'i nö'ö xka hyandi ne xka 'yode.

16 Nu'mú, tema gi to'mi. Nangi, möhö ma gi nxixthe, ne gi xuka ri ts'oki, gi mat'wa ar thuhu ar tsi Hmu.

Ar Pablo bi mö hanja bi m'ehni ma nda zo nu'u hingya xodyo

17 Nep'u da penga Herusalen, nda tsoho da kut'a har dönganjö ma nga ndönga Jö, n'a nda handatho n'a ngur t'i.

18 Da handa ar tsi Hmu, mi engagi: Ngut'a pongwa Herusalen, ngetho nuya jö'i 'bukwa, hinda ma da ñ'emui nöö ma gi datwa majöni gi nongagi.

19 Ha nuga da embabi: Ma tsi Hmu'i, pö'u xiñho ndi kut'a ha yá nijö, ndi ju nga et'a ar fadi ne ndi fe nu'u togo mi ñ'emui'i.

20 Nú'mu mi nhö'mba ár ji ar Teba togo mi damajöni'i, ka ndi 'buhnu n'ehe. Hinda hökwa nu'u mi k'ahni, nuga go da supa yá dutu ya hyote.

21 Ha nunar tsi Hmu bi 'ñengagi: Di ma, di peñ'a'i ma gi zo nu'u hingya xodyo.

Ar Pablo mi o hár 'ye ar ndöndogu

22 Nu mi mönga njap'u ar Pablo, ya jö'i himbi ne bi 'yot'e. Bi ndui bi ñöxhnatho, ne mi eñ'u:

—Hñökwá ár te nunar ñ'ohönu, ngetho hindi 'ñepi di tetho.

23 Xa mi hexa ya mhafi, mi fota yá dutu ne mi pönsa ya hai.

24 Nu'mu ar ndöndogu bi mö nda thoka ar Pablo mbo ha yá ngu'u nda mfei, ne njap'u nda mö tema xki 'yot'e, hanja ya jö'i xa xki mbö yá kwe.

25 Nú'mu mi nsot'e nda mfei, ar Pablo bi 'ñemba n'ar döndogu mi 'bahnu:

—Hage da tsá gi fehü n'ar ñ'ohö me Nroma, hingi pöhu wa xi 'yot'a n'ar ts'oki wa hin'ö.

26 Nu mi 'yo njap'u ar döndogu, dama ba xipa ár ndöp'u n'ehe, ne bi 'ñembabi:

—Te ma gi japa nunar ñ'ohönu, ngetho ar me Nroma.

27 Nu'mu ar ndöndogu bi ma ba k'ö'sa ar Pablo ne bi 'yambabi:

—Hage gar me Nroma.

Ar Pablo bi dödi:

—Hö, majöni.

28 Nu'mu nunu bi 'ñembabi:

—Nuga da jut'a nzeýe ar bojö, njap'u bi t'exkagi ngu ar me Nroma.

Ar Pablo bi 'ñenö:

—Ha nuga dar mengunu nda m'utho.

29 Nu mi 'yo njap'u nu'u ma nda hyuxt'i, dama bi zop'u. Gesé ar ndöndogu bi zu n'ehe nú'mu mi bödi mar me Nroma, ngetho xki 'bepa yá maxte nda xot'e.

Ar Pablo bi ñö hár mhunts'andö ya xodyo

30 Ár hyax'öp'u ar ndöndogu mi ne nda bödi tema xki 'yot'e, bi mö nda thökwa ya bojö xki sot'e. Ne bi zohna ya ndömöjö ne gatho yá ndö ya xodyo, bi 'yot'a n'ar mhunts'i, ne bi gukwa ar Pablo habu mi 'bu'u.

23

¹ Nu'mú ar Pablo bi k'öt'a yá ndö ya xodyo, ne bi 'ñembabi:

—Ma tsi kuhu, nuga gatho ya pa xta 'bui hinte xta tsamañ'u hár nthandi Jö.

² Ge'mú ar Anania togo mar döngamöjö, bi 'bepa nu'u mi 'ba get'u habu mi 'ba ar Pablo nda met'wa ár ne.

³ Nu'mú ar Pablo bi 'ñembabi:

—Jö ma da 'ra'a ri mfei, nemhñö jö'i. Xka hñup'u gi hñöska majöni ngu huxa har t'ofö bi 'yot'a ar Moise. Hanja gi ts'oka nunar t'ofö 'mu, xka 'bepa togo xi mebgagi.

⁴ Nu ma'ra ya jö'i mi 'buhnu bi 'ñembabi:

—Hage njap'u gi thöta ar döngamöjö pepa Jö.

⁵ Nu'mú ar Pablo bi dödi:

—Tsi kuhu, nuga hinge ndi pödi ha go mi gehnu ar döngamöjö, ngetho xi t'ot'a njawa: Yo ma gi tsanga n'ár ndö ri hnini.

⁶ Ar Pablo mi nu mi 'buhnu made ya dengamöjö ne made ya denga'bepate, bi ñö nts'edi ne bi 'ñenö:

—Ma kuhu, nuga dar denga'bepate ngu gatho ma pale n'ehe. Xi m'abgagiwa hár nthandi ya ndö, ngetho di jamfi da mengi da nte nu'u xi du.

⁷ Nu mi mönga njap'u ar Pablo, ya denga'bepate ne ya dengamöjö bi ndui bi ntsahñöki n'a ngu n'a, ne njap'u bi ñhe ar mhunts'i.

⁸ Ngetho nuya dengamöjö eñ'u, nu'u togo xi du, hinda mengi da nte, ne hingi ñ'emui'u 'bu ya enxé, hingi 'bu yá pa ya jö'i 'nö. Ha nuya denga'bepate hö, eñ'u da mengi da nte n'a, 'bu ya enxé, ne 'bu yá pa ya jö'i.

⁹ Ne gatho xa mi ñöxhnatho. N'a mbi m'a 'ra ya böt'ofö ma ya denga'bepate, ne bi 'ñeñ'u:

—Nunar ñ'ohonu hinte ma ts'oki di timfe. Nu'mu xi zo n'ár pa n'ar jö'i, wa n'ar enxé, ma ga othu Jö.

¹⁰ Xa bi gahni ar tuhni. Jange ar ndöndogu, mi tsu nda nxenga ar Pablo, bi zohna yá ndogu nda e nda zixnu nda 'ñet'a habu mi 'bu'u.

¹¹ Nu mi nxui ar tsi Hmu bi zo ar Pablo ne bi 'ñembabi:

—Pablo, yo gi tu ri müi, ngetho ngu xka datka majöniwa Herusalen, njap'u ma gi datka majöniwu Nroma n'ehe.

Yá ñ'uni ar Pablo mi hongá hanja nda hyo

¹² Ár hyax'ö 'ra ya xodyo bi mhunts'i nda hyonga hanja nda hyo ar Pablo. Bi 'ñet'u made Jö hinte nda zi'u, m'et'o nda 'yot'a nö'ö xki beñ'u. Nu'mu hin'ö, ndá zutwa ár mfei Jö.

¹³ Mi tho yon'ate nuya ñ'oho mi mönga njap'u.

¹⁴ Nuya ñ'ohoyu bi ma ba k'ö'sa ya ndömöjö ne ya dönziandö, bi 'ñeñ'u:

—Nuje xta ethe made Jö hinte ga tsihe, m'et'o ga hohe ar Pablo. Nu'mu hin'ö, dá zuje ár mfeì Jö.

15 Jange nu'ahu ne gatho ya ndö, 'yafu ar ndöndogu da tsiñ'ahu xudi ha ri mhunts'ihu. Gi ñemfu gi ne gi pöhu xiñho nö'ö te xi 'yot'e. Ne nuje ma ga taje har 'ñu ga hohe, hinga hehe da zokwa.

16 Bi 'yo n'ár t'u ár nju ar Pablo nö'ö xki t'ekwabi. Ngut'a bi ma ba k'ö'sa ha yá ngu ya ndogu ne bi xipabi.

17 Nu'mu ar Pablo bi zohna n'ar döndogu, ne bi ñembabi:

—Tsi'spa ri ndö nunar ts'unt'unu, ngetho ne da xipa 'ra ya mhö.

18 Nunar döndogunu bi zixa habu mi 'bu ár ndö, ne bi ñenö:

—Nö'ö ar 'yofadi ár thuhu Pablo, bi 'yaka ar möte nga tsiñ'a nunar ts'unt'unu, ngetho höñ'a n'ar mhö 'nö.

19 Nö'ö ar ndöndogu bi mipa ár 'ye ar bötsi, ne bi zixa habu bi 'yambase:

—Tema gi ne gi xikagi.

20 Ar ts'unt'u bi ñembabi:

—Ya xodyo xi 'yot'a n'ar nkohi, ma da e da 'ya'a ar möte gi tsi'spa ar Pablo xudi ha yá mhunts'andö, ngetho eñ'u ne da bödi xiñho tema xi 'yot'e.

21 Yo ma gi 'yote, ngetho ngu yon'ate ya ñ'ohö ma da ñöthö. Xi 'ñet'a made Jö hinte ma da zi'u, m'et'o da hyo ar Pablo. Nu'mu hin'ö, dá zutwa ár mfeì Jö. Hont'a to'matho tema gi mönge.

22 Ne ar ndöndogu bi ñemba ar bötsi nda ma, ne hinto nda xipabi xki metwabi nö'ö ma nda thogi.

Ar Pablo bi 'bempa ar ndö Feli

23 Nö'ö ar ndöndogu bi zohna yoho ya döndogu, bi 'bepabi nda japi nda ñhoka yonthebe ya ndogu watho, ne ngudmi ma n'ate ya toge, ne ma yonthebe ya ndogu hö ya maza, nda ma'u har hnini Nsesarea ngu ar guto nxui.

24 Ne bi 'ya 'ra ya fani nda ntö ar Pablo, ne nda tsi'spa ar ndö Feli. Bi 'bepabi nda su xiñho, hinte nda njapabi.

25 Ne bi 'yot'a n'ar he'mi bi mempa ar ndö Feli, mi enö njawa:

26 Nuga dar Klaudio Lisia, di zengwa'i ma hoga ndö'i Feli.

27 Nunar ñ'ohönu ár thuhu ar Pablo, bi gu ya xodyo 'butho nda hyo. Ha nuga nda pödi mar me Nroma, da tsixa ma ndogu, ma da ñöni.

28 Ha ndi ne nga pödi tema mi hox'u, jange da tsi'spa ha yá mhunts'andö.

29 Da pödi mi thoxa xki ts'okwa yá t'ofose'u, ha hinte xki 'yot'e ndi ñepi nda tho, hinga ndi ñepi nda t'et'a har fadi.

³⁰ Ha nuga bi nsikagi xki mhunts'a ya xodyo mi öthó nda hyo. Jange ngut'a dá peñ'a'i, ne da xipabi nu'u yá ngaxte, go da gax'a'i nö'ö teme hots'e. Di ne gi 'buí xiñho.

³¹ Nep'u nuya ndogu, ngu xki m'epabi, bi zixa ar Pablo mi nxui har hnini Antipatri.

³² Ár hyax'ö nuya ndogu mi 'yotho bi menk'u habu mi 'bu'u. Hõnse nuya toge bi zixa ar Pablo.

³³ Nu mi zoñ'u Nsesarea, bi umba ar he'mi xki m'empa ar ndö Feli, ne bi t'ent'wa ha yá 'ye ar Pablo.

³⁴ Nu mi wadi bi ne ar he'mi ar ndö Feli, bi 'yani habu mar mengu. Ne nu mi bödi mar me Nsilisia,

³⁵ bi 'ñembabi:

—Ga ox'a'i nu xta 'ñep'u ri ngaxte.

Nep'u bi 'bepa togo nda su xiñho habu mar nguhmö ar Erode.

24

Ar Pablo bi hñu'mba yá hmi yá ngaxte hár nthandi ar ndö Feli

¹ Nu mi tho kut'a mpa mi 'buhnu ar Pablo Nsesarea, bi zonga ar döngamöjö már thuhu Anania, mi ñ'owi 'ra ya dönzian dö, ne n'ar ñ'ohö már thuhu Tertulo mi faxa ya jö'i ha ya ts'ut'wi. Bi zoñ'u ma nda hyoxhya nhemhñö ar Pablo hár nthandi ar Feli.

² Nep'u bi ts'ohna ar Pablo, ne nu mi zo habu mi 'bu'u, ar Tertulo bi müdi bi ñö te gatho mi hots'e, ne bi 'ñemba ar Feli:

—Di jamödihe, hoga ndö, ngetho xta pe'se n'ar hogam'ui, ne t'ot'a xiñho ar ts'ut'wi ha ma hninihe, xaka mbödi gi ndö.

³ Hoga ndö Feli, di top'ahe gatho ya pa habu gatho gi ma, ga 'ra'ahe njamödi nuya ñho xka 'yot'e.

⁴ Hindi ne ga hök'ahe ri 'befi. Di a'ahe gi jar möte gi 'yoxkagihe n'a tsi tui nö'ö ma ga xi'ahe.

⁵ Xta tiñhe nunar ñ'ohõnu, ñhehwi n'ar hñeni 'yo habu gatho 'bu ya xodyo ut'i. Di pöhe go gehnu ár ñöxhmu 'ra ya jö'i tenga n'ar me Nasare.

⁶ Nunu mi ne nda ts'oka ma dönganijöhe. Jange nuje da juhe ndi ne nga hö'sfe majöni ngu mönga ma t'oföhe.

⁷ Ha nunar ndöndogu ár thuhu Lisia, ba ehe bi zimgagihe nunar ñ'ohõnu.

⁸ Nep'u bi 'ñenö, nu'mu togo mi ne nda ngaxte, nda e nda gax'a'i. Ne nú'mu xki hñö'spa majöni, ma gi pöse ha majöni nö'ö di xi'ahe.

⁹ Gatho nuya xodyo mi 'buhnu, bi 'ñeñ'u majöni nö'ö mi mönga ar Tertulo.

¹⁰ Ar ndö Feli bi jar 'ye bi umba ar seki ar Pablo nda ñö, jange nunu bi ndui bi 'ñenö:

—Di pödi pe'sa nze_ye ya je_ye gar ndö ha nunar hnininu, hinga ntsu ga thöta nuya ma ngaxte.

11 Da tsä gi ñ'ani ne gi pödi xiñho, ja pe'sa 'ret'amayoho mpa xta tsonga Herusalen ma nga ndönga Jö.

12 Hinto xi zükagi di ntsä'be man'a. Hinxi ts'ükagi di ut'a ya jö'i har dönganijö, ha ya t'ulo nijö, wa har hnini.

13 Nuya jö'iyu hinda tsä da hñubga ma hmi nö'ö te ho_xkagi.

14 Nuga di damajöni di tenga nunar 'Ñunu, ne njap'u di pepa Jö mi ndönga ma pale, mödi nuyü enö n'ar ts'ont'uti. Di jamfi gatho nö'ö xi mhönga hár t'ofö ar Moise, ne gatho nö'ö xi 'yot'a yá m'ehni Jö.

15 Nuga di ndo'mi ngu mi ndom'u n'ehe, Jö ma da gu_xa man'agi nu'u xi du, ya hogajö'i ne ya ts'ojö'i.

16 Jange hyax'mu di umba ma müi ga pe'sa n'ar hogam'ui, hinte ga tsamañ'u hár nthandi Jö ne ya jö'i.

17 Mi tho 'ra ya je_ye ndi 'yo yap'u, da pengi nga umba ma ñhöt'i Jö, ne nga hömpa n'ar mfats'i nu'u ma mixodyo'be hyoya.

18 Go ndi ot'ö har nijö nú'mu mi hyangagi 'ra ya xodyo me Asia. Bi zükagi ndi nxüki ngu ma nt'umbihe, himbi ts'ükagi ndi ut'a nze_ye ya jö'i, ne himi müxhyu.

19 Go di 'bukwa'u, da gax'a'i nu'mu pe'sa tema da hyo_xkagi.

20 Dá mönga nuyü 'bukwa nu'mu xi dimgagi n'ar ts'oki nú'mu bi ts'ixkagi hár mhunts'i ya ndöxodyo.

21 Hönse nö'ö da mönga nts'edi ha yá mhunts'i, nú'mu nda enö: Ngi zonkagihu ngetho di jamfi da mengi da nte nu'u xi du.

22 Nú'mu mi wadi bi 'yoxa gatho ar ndö Feli, ngetho mi pöhnü ár m'ui nu'u togo mi temba ár 'Ñu ar tsi Hmu, bi 'yent'a man'ar pa, ne bi 'ñembabi'u:

—Nu xta zo ar ndöndogu Lisia, ka ga othu n'ar ñhandi, ne ga pö xiñho nö'ö gi xikagihu.

23 Ne bi 'bepa n'ar döndogu nda su xiñho ar Pablo, nda thets'u nda boni, ne nda t'umba ar seki nu'u togo mi ne nda k'öts'i nda hñö'spa te mi honi.

24 Mi tho 'ra ya pa, ba e ar ndö Feli, mi ñ'owi ár 'behñö ár thuhu Drusila mar xodyo. Bi 'bepa togo nda zixa ar Pablo, bi 'yoxa ár jamfi 'be'spabi ar tsi Hmu Hesukristo.

25 Ha nú'mu mi ndu ar Pablo bi mönga nö'ö xiñho ga othu, ne ga ntsuñhu hinga othu ya ts'oki, ne Jö ma da hñöxa majöni ar ngöts'i, nu'mu ar Feli bi zu, ne bi 'ñembabi:

—Di za nö'ö xka xikagi. Nu xta bongagi, ga zoñ'a'i man'agi.

26 Ar ndö Feli mi to'mi nda umbar bojö nda hyegi, jange himi tsaya mi zohni nda ñöwi.

²⁷ Mi wa yo njeje bi bonga ar Feli ngu ar ndö, ne bi go ar Porsio Festo ngúr mponi. Ar Feli mi ne nda gohwi xiñho ya xodyo, jange himbi hye ar Pablo.

25

Ar Pablo bi 'yadi nda datwa majöni ar Sesar

¹ Ar Festo bi zonü Nsesarea, bi boxa ngur ndönu. Nep'u ár hñupa bi ma ba tsonga Herusalen.

² Nunü ya ndömöjö ne ma'ra ya ndöxodyo, bi ma ba k'öts'i nda gaxa nö'ö xki 'yot'a ar Pablo.

³ Bi 'yapa ar möte nda ts'i Herusalen, mi beñ'u nda 'ñöthó ne nda daki nda hyo.

⁴ Nunar Festo bi 'ñembabi'u bi jot'a ar Pablo har fadi Nsesarea, ha nö'ö ngut'a ma nda menga injanu.

⁵ Bi 'ñembabi'u:

—Nu'mü togo tsä da ma, möhö, ne nu'mü ja te gi hyoxu, ka gi ngaxtehunu.

⁶ Ar Festo bi m'uhnu Herusalen honse ngu ma hñöto wa 'ret'a mpa, ne bi menga Nsesarea. Ár hyax'öp'u bi hñu habu mi ot'a ar ts'ut'wi, ne bi 'bepa togo nda tsi ar Pablo.

⁷ Nu mi yut'a ar Pablo, nuya xodyo xki 'ñe Herusalen xa bi got'atho, ne te gatho mi hox'u, mödi hinte mi tsä nda hñu'mbár hmi.

⁸ Nu ar Pablo bi dödi ne bi 'ñenö:

—Nuga hinto xta ts'okwabi. Hinxta ts'okwa ár t'ofu ya xodyo, ma dönganijöhe, wa ar Sesar ma ndöhu Nroma.

⁹ Ha nunar Festo mi ne nda gohwi xiñho ya xodyo, jange bi 'yamba ar Pablo ne bi 'ñembabi:

—Ha gi ne ga möhö Herusalen ga ot'a ar ts'ut'winu.

¹⁰ Nu'mü ar Pablo bi dödi njawa:

—Di 'bukwa har ts'ut'wi ya me Nroma, ka di 'ñepki ga ñhant'bewa ma ngaxte nu'u togo hoxkagi. Ngu gi pöke xiñho, hinte ma ts'oki xta ot'wa ma mixodyo'be.

¹¹ Nu'mü xta ot'a n'ar döta ts'oki ne di 'ñepkagi da thogi, hindi ot'a ma 'ñöngi. Ha nu'mü hinge majöni nu'u thoxkagi, hinto pe'sa ar seki da t'entkagi ha yá 'ye ya xodyo. Jange nuga di adi ma ga damajöniñu Nroma hár nthandi ar ndö Sesar.

¹² Nu'mü ar Festo bi ñöwi yá maxte, nep'u bi 'ñembabi ar Pablo:

—Nu'ge xka 'yadi ma gi datwa majöni ar ndö Sesar. Jange nupya, dá njap'u ngu xka mönse.

Ar Pablo bi ts'ixa hár nthandi ar ndö Agripa ne ar Berenise

¹³ Bi tho 'ra ya pa, ne bi zönu Nsesarea ar ndö Agripa ne ár 'behñö ár thuhu Berenise, bá e bi zengwa'u ar ndö Festo.

¹⁴ Bi m'uhnu nzeye ya pa, jange ar Festo bi metwabi ár thogi ar Pablo, ne bi 'ñembabi:

—Nuwa har faði 'bukwa n'ar ñ'ohö bi zo ar Feli.

¹⁵ Nda 'buhnu Herusalen bá k'öskagi ya ndömöjö ne yá dönziandö ya xodyo, mi hoxa ar Pablo 'ra ya ts'oki, ne mi adi nga ent'i nda tho.

¹⁶ Ha nuga da xipabi'u ar ts'ut'wi Nroma hinxi nzöi ho ya jö'i n'agitho. M'et'o da ñhandwi yá ngaxte da hñu'mba yá hmi.

¹⁷ Jange ngu mi zokwa'u, ár hyax'öp'u n'agitho da huxa ha ma ts'ut'wi, ne da 'bepa togo nda tsinka nö'ö ar ñ'ohö'ö.

¹⁸ Ka mi 'buhnu gatho nu'u mi hots'e, mödi hinte bi hyox'u ngu nuya ndi benga.

¹⁹ Honse mi hox'u tema mi jamfi'u, ne mi noñ'u n'ar ñ'ohö már thuhu ar Hesu xki du, ha nunar Pablo mi mö mi tetho.

²⁰ Ha nuga hinte ndi pödi te nga thöti, jange da emba ar Pablo, hage mi ne nda ma Herusalen nda t'ot'wa ar ts'ut'winu.

²¹ Ha nö'ö bi 'yadi nda hñö'spa majöni ar döngandö Augusto. Jange da 'bepa togo da su xiñho ne ga pempabinu.

²² Nu'mú ar ndö Agripa bi 'ñembabi ar Festo:

—Nuga n'e di ne ga oxa nö'ö te mönga nö'ö ar ñ'ohö'ö.

Ar Festo bi dödi:

—Xudi gi 'yots'e.

²³ Jange ár hyax'ö ar Agripa ne ar Berenise bi zohö ne bi yut'u xa xki ñhe nda ñ'u yá nsu. Bi mhuskwi ya döngandogu, ne bi yut'u mahyegi ma'ra ya ndö har hnini. Ne ba ts'i ar Pablo ngu xki mönga ar Festo.

²⁴ Ne ar Festo bi 'ñenö:

—Ndö Agripa, ne gatho nu'u gi 'buhüwa. 'Bakwa nunar ñ'ohönu, togo xi hyoxya xodyo núnu Herusalen ne nuwa Nsesarea, ne hingi tsaya'u mafi enö mahyoni da tho.

²⁵ Ha nuga hinte ma ts'oki xta timbabi da tsä da tho. Ne nunu xi 'yase da ma da datwa majöni ar ndö Augusto Sesar, jange xta ent'i ga pempabi.

²⁶ Nuga hinte di pets'i te ga xipa ar ndö Nroma. Jange xta tsiñ'a'i, nu'ge ndö Agripa, ne gatho nuya gi 'buhüwa, xki jawahu gi ñöwihu, ga pets'i tema ga ot'wabi ma ndöhu.

²⁷ Ngetho di enga, hingi ho ga pempa n'ar 'yofadi ma ndöhu Sesar, ne hinga xipabi tema ts'oki thots'e.

26

Ar Pablo bi data majöni ar ndö Agripa nö'ö mi jamfi

¹ Nep'u ar ndö Agripa bi 'ñembabi ar Pablo:

—Di 'ra'a ar seki gi ñönga ri te.

Nu'mú ar Pablo bi guxa ár 'ye, ne bi ndui bi ñhu'mba yá hmi hinte mi njap'u nö'ö bi thots'e, bi 'ñenö:

²—Hoga ndö Agripa, di johya ma ga ñhönse ha ri nthandi, ne ga ot'ar 'ñu te gatho hoḁkagi ma mixodyo'be.

³Döta ma johya ngetho gi pötwa xiñho yá nt'umbi ya xodyo, ne tema thohnu. Jange nuga di a'ar möte gi pe'ska ar ts'eti gi 'yoḁa nö'ö ma ga mö.

Ar Pablo bi damajöni hanja mi 'bu mam'et'o

⁴Gatho ya xodyo pötka ma m'ui, di ndu nú'mu ndi bötsi ndi 'bu ha ma hai, ne nú'mu nda e Herusalen.

⁵Go pö'u n'ehe, nu'mu ne da mömhö, nda ndui xta temba yá nt'umbi ya denga'bepeate. Ngu gi pöse go töte umba yá muḁ ot'wa yá 'bepeate ar Moise.

⁶Ha nupya, ngetho di pe'sa n'a ndo'mi ma da mengi da nte nu'u xi du, ngu xi ñöt'wa Jö ma palehe, xi jaxkagi ar ts'ut'wi.

⁷Gatho ma mixodyo'be, yá 'betogihe nu'u 'ret'amayoho ya pale mi 'bu mam'et'o, to'mi da hñönga ár ñhöt'i Jö, jange parxui pepabi. Ngu gi numhö, hoga ndö Agripa, ngetho di pe'sa nunar ndo'minu, nuya ma mixodyo'be xi 'babgagi ha ya ts'ut'wi.

⁸Xi'mu, wa hingi ñ'emuihu, Jö tsä da guxa nu'u xi du.

Ar Pablo bi mö hanja mi ts'okwa ya ku

⁹Nuga n'ehe har ndui, ndi beni mar ñho te gatho nga ot'wa nu'u togo mi nomba ár thuhu ar Hesu me Nasare.

¹⁰Njap'u da otnu Herusalen. Xki 'raka ya he'mi ya ndömöjö nda tsä nga ju ya gamfi. Nzeye ndi kot'a ha ya fadi, ne ndi et'atho ma xutha nú'mu mi tho.

¹¹Hinge ndi tsaya ndi ot'wa nö'ö ndi ne ha yá nijö ya xodyo, ndi ne nga japi nda kongga ar tsi Hmu. Xa xki zukar kwe, ndi pa ma'ra ya hai ndi honi ne nga ot'wa ar ts'om'ui.

Ar Pablo damajöni hanja bi ñ'emui

(Hch. 9:1-19; 22:6-16)

¹²Jange ngar mamhö Ndamasko, xki 'raka ar ts'edi ne xki menkagi ya ndömöjö nga ju ya gamfi, nga et'a ar fadi.

¹³Ha ngu made mpa, tsi ndö'i di xi'a'i, ndi 'yohe ar 'ñu, n'a nda handatho n'ar hyats'i mi töta ár hyats'i ar hyadi, bi gobgathogihe, nuga ne gatho nu'u ndi ñ'o'be.

¹⁴Dama da hwanje gathogihe, ne dá o n'ar mhö mi ñö ebreo, bi 'ñengagi: Saulo, Saulo, yo'ö gi utsagi. Go gi nts'okse, ngu n'ar boi punse ar maza.

¹⁵Nu'mu nuga da embabi: Ndada, togo'i. Har tsi Hmu bi 'ñengagi: Nuga dar Hesu, togo gi utsa.

¹⁶Ha nupya nangi gi 'bai, ngetho xta ñ'upya ga hux'a'i gi pepkagi, ne gi damajöni nö'ö xka hyandi ne nö'ö ma ga ut'a m'efa.

17 Nuga ga ññ'a'i hinte da ja'a'i nuyū ri mixodyowi, ne nu'ū hingya xodyo habū gatho ma ga peñ'a'i.

18 Ka ma gi zohnū ya jō'i, gi xokwa yá da da bonga har 'bexui, ne da e da m'ū har hyats'i. Da k'ot'a ha yá 'ye ar ts'ondōhi, ne da e da zū Jō. Da ñ'emūigi, ne njap'ū ga pumbabi yá ts'oki, ne da hñōnga gatho nō'ō xa ñhōt'wa nu'ū xi nt'axkwabi yá m'ūi.

Ar Pablo bi 'yota ár mhō ar tsi Dada bi hyanda ngur t'i

19 Jange, nu'ge ndō Agripa, nuga da ota nō'ō ngur t'i ndi 'ñe mhets'i.

20 Ne da du'ma Ndamasko da zo ya jō'i, nep'ū Herusalen ne gatho ma'ra ya hnini Nhudea. M'ēfa da ma habū mi 'bū nu'ū hingya xodyo, da zofo nda 'yot'wa yá ntso'mi ne da ñ'emūi Jō. Ne da 'yot'ū nō'ō xiñho, njap'ū da ñ'udi xi 'yot'wa yá ntso'mi.

21 Gehnū ndi pefi, jange bi mikagi ya xodyo har dōnganijō, 'butho nda hyogagi.

22 Ha Jō bi mǎxkagi, jange di 'bukwatho ga zo ya jō'i, wa nu'ū pe'sa yá nsu ne nu'ū hinte pets'i. Hinte di huts'i, hōnsē di mōnga ngu bi 'yot'a ar Moise ne ma'ra yá m'ēhni Jō ma nda thogi.

23 Bi mōñ'ū, nunar Kristo ma nda tho nzeye ya ūgi ne nda tho. Ha m'ēfa gehnū ar 'bet'o nda mengi nda nte, ne nda utwa ar hyats'i ya xodyo ne nu'ū hingya xodyo.

Ar Pablo hñu'mba ár mui ar ndō Agripa nda ñ'emūi

24 Nu mi mōnga njap'ū ar Pablo mi ñōnga ár te, ar ndō Festo bi ñō nts'edi ne bi 'ñenō:

—Pablo, nuya nzeye ya he'mi xka nehe xi ts'omp'a ri mfeni.

25 Ha nunar Pablo bi dōdi ne bi 'ñenō:

—Hinxta 'be ma mfeniga, hoga ndō Festo, ngetho di mōnga nō'ō majōni, ne di pōdi yo'ō.

26 Nunar ndō Agripa pōdi xiñho tema di mō, jange hindi ntsu ga ñō hár nthandinū. Di pōdi nunū, xi zo ár gu nō'ō di mō, ngetho hinxi tho ñ'ontho.

27 Ndō Agripa, ha gi ñ'emūi nō'ō xi mōnga yá m'ēhni Jō. Di pōdi hō, gi jamfi.

28 Nu'mū ar ndō Agripa bi dōdi ne bi 'ñenō:

—Tx'ūtho bi 'bedi ngi jaki nga ñ'emūi ar Hesukristo n'ehe.

29 Jange ar Pablo bi 'ñembabi:

—Tx'ūtho bi 'bedi wa nzeye, dá nemhō Jō da njap'ū. Hinge hōnsē'i, gatho nuyū xi 'yoxa nō'ō xta mō, di ne da ñ'emūiyū ngu xta ñ'emūiga n'ehe. Hōnsē hindi ne da nthōt'a ya nthōhibojō ngu di thōtka.

30 Nu mi wadi bi mōnga njap'ū ar Pablo, ar ndō Agripa ne ar Festo, ar Berenise ne gatho nu'ū mi 'buhnu, bi m'a'ū.

31 Mi ma'ū n'amp'use, bi 'ñembabi n'a ngu n'a:

—Hinte xi 'yot'a nunar ñ'ohonü di 'ñepi da tho, wa da t'et'ar fadi.

³² Ar ndö Agripa bi 'ñemba ar Festo:

—Nunar ñ'ohonü xi za xi thehmö nu'mu hinxi 'yadi ma da m'a hár nthandi ma ndöhu Sesar.

27

Ar Pablo bi ts'ixa Nroma

¹ Nu mi beñ'u nda 'benkagihe ga 'yohe ar dehe gár möhe har hai Italia, ar Pablo ne ma'ra ya 'yofadi bi t'ent'wár 'ye n'ar döndogu már thuhu Hulio, yá ndogu ar Augusto Sesar.

² Da poxe ne da möhe ha n'ar döta motsa xki 'ñe har hnini Adramitio, ne nda mengi nda thota ha ya hnini 'bu har ñonthe har hai Asia. Mi panü ndi 'ñ'ohe n'ehe ar Aristarko me Ntesalonika har hai Nmasedonia.

³ Ár hyax'ö da tsoñhe har hnini Sidon. Ar Hulio xa bi ñhogajö'i bi hye ar Pablo nda k'ö'sa yá mpödi mi 'buhnu, ne nda t'umba nö'ö mi k'at'i.

⁴ Da poñhenu Sidon, da thothe habu mi tagagihe ar ndöhi ar xenihaï Txipre, ngetho ndi ntöxkwihe.

⁵ Da 'ranthe njöntho har dehe, da thothe get'u ar hai Nsilisia ne Panfilia, da tsoñhe har hnini Mira har hai Lisia.

⁶ Ar döndogu ka bi dinu n'ar motsa mar me Alejandria, ndi ma har hai Italia. Ka bi 'ñexkagihenu.

⁷ Dá 'yohe 'ramtx'u nzeýe ya pa, xa n'ar döta 'befi'ö dá tsoñhe 'randitho ar hnini Gnido. Xa mi nts'edi ar 'yomndöhi, ne himi hegagihe nga 'yohe, da thothe har xenihaï Kreta habu mi tagagihe ar ndöhi get'u ar xenihaï Salmon.

⁸ Da katathohe ar xenihaï Kreta, 'ramtx'u ndi 'yohe ndi ntöxkwihe ar 'yomndöhi. Da tsoñhe ha n'ar ñonthe xki thu'spabi Ya Hoga Goxthi get'u ar hnini Lasea.

⁹ Xki tho nzeýe ya pa ndi 'yohe har dehe, ne mar ñhemi, ngetho xki tho ar ndöbëhë ne xki zo ya tse. Jange ar Pablo mi xipabi'u:

¹⁰ —Ha gi ohu, ndadahü. Di handi ma ga thohu nzeýe ya thogi har 'ñu. Da tsä ga 'behu ar motsa ne gatho nö'ö hö. Hinge honse'ö, tsä ga jöthu n'ehe.

¹¹ Ha nunar döndogu himbi japamasu nö'ö mi mönga ar Pablo. Mi tenda nö'ö mi mönga togo mi et'a ar motsa ne togo már meti.

¹² Ngetho hints'u mar ñho nda gohnu ar motsa ha Ya Hoga Goxthi nuya pa mar ntse. Jange nzeýe nu'u mi panü bi beñ'u mar ñho nda bonu, xömhö nda tsä nda zonga har hnini ñhanda mahyats'i ár thuhu Fenise har xenihaï Kreta, ne nda thohnu ya tse.

Ar 'yomndöhi har dehe

¹³ N'a mbi ñ'oda n'ar ndöhi ndi 'ñe mak'angi, jange bi beñ'u gehnu mi hoñ'u. Dama bi guxa ya bojö mi to'sa ar motsa, ne da katathohe ár ñönthe ar xenihaï Kreta.

¹⁴ Hingar ya'ö bi zuje n'ar 'yomndöhi xa mi nts'edi, ndi 'ñe mahwifí ne mahyats'i.

¹⁵ Nor 'yomndöhi xa mi ts'edi bi duxa ar motsa, da tsahmöhe nga ñhanthwe, ne himbi tsa. Jange da hehe bi duts'i.

¹⁶ Da thothe get'u n'ar xenihaï ár thuhu Klauda habu mi tagagihe ar ndöhi. Xa da othe ar ts'edi da juxenu ar t'ulo motsa mi jut'i.

¹⁷ Da jwahe da juxe ar t'ulo motsa, bi xot'u nor döta, hinge nda nhwati. Nu'u togo mi et'a ar motsa, mi tsu nda nthexkwi ya bo'sa'bomu ja mbo ar dehe yá thuhu Sirte. Jange bi gö'ma ya dutu nu'u tuxa ar motsa nda ñ'o, ne bi hye'u nda ñ'ose.

¹⁸ Ár hyax'öp'u mi ntöxkwitho ar 'yomndöhi, jange bi ndui bi 'yenga har dehe gatho nö'ö mi tu ar motsa.

¹⁹ Ár hñupap'u, man'agi bi menk'u bi 'yut'a har dehe nuya tema pongwa ar motsa.

²⁰ Bi tho nzeýe ya pa himbi nheki ar hyadi wa ya tso, ngetho xa mi 'yo ar 'yomndöhi. Hõnse ndi to'mthohe ar ndöte.

²¹ Xki tho nzeýe ya pa hinte ndi tsihe, jange ar Pablo bi m'a madetho, ne bi 'ñengagihe:

—Ha gi ohu, ndadahü. Nu'mu xka jahmöhumasu nö'ö da xi'ahu, ne xta kohmöhunu Nkreta, hinxta thohmöhu nuna di thohupya, ne hinxka 'behmöhu gatho nö'ö xka hyothu har dehe.

²² Ha nupya di xi'ahu, yo gi tu ri muihu, ngetho hinto ma ga tuhu, hõnse ar motsa ma da m'edi.

²³ Ngetho manxui bi zokagi n'ár enxe Jö, togo ár metigi ne di pepabi.

²⁴ Ne bi 'ñengagi: Pablo, yo gi ntsu, ngetho mahyoni gi 'bahnu hár nthandi ar ndö Sesar. Ne hinge hõnse'i, Jö xi hwék'a'i da k'ont'a gatho nu'u gi ñ'owi.

²⁵ Jange nupya di xi'ahu, ndadahü, yo gi tu ri muihu, ngetho nuga di ñ'emui Jö, ne ma da 'yot'a ngu xi xikagi.

²⁶ Mödi ar ndöhi ma da 'yengagihu ha n'ar xenihaï.

²⁷ Nu mi zo ár 'ret'amagoho mpa ndi 'yohe njap'u, mi tuxkagihe ar ndöhi har ñhõnthe ár thuhu Adriatico. Ngu made ar xui, nu'u togo mi e ar motsa mi beni ma nga tsoñhe ha n'ar hai.

²⁸ Ne bi ndui bi 'yenga hangu ár ñhe ar dehe. Mi pe'sa n'ate ñhufi ár ñhe. Da thothe man'a tsi tui, bi mengi bi 'yeni man'agi. Hõnse mi pe'sa 'ret'amakut'a ñhufi ár ñhe.

29 Mi ntsu'u nda ntōxkwi ya do ar motsa, jange bi kō'ma goho ya bojō mote ar motsa nu'u tsonga har hai, tsōma ar motsa. Gathogihe xa ndi nehe ngut'a nda hats'i.

30 Nu'u togo mi et'a ar motsa, mi ne nda göi nda zop'u. Jange bi mengi bi 'yent'a har dehe ar t'ulo motsa, mi ot'u ngu mi ent'a ma'ra ya bojō hár ñö ar motsa.

31 Ha nunar Pablo dama bi xipabi ar döndogu ne yá ndogu, bi 'ñembabi'u:

—Nu'mu hinda gokwayu, hinto ma gi k'onthu.

32 Jange ya ndogu dama bi hyeka ya nthöhi habu mi zu ar t'ulo motsa, ne bi nthoge bi ma.

33 Nu mi hats'i, ar Pablo mi xikagihe gatho nga nzimxudihe, ne bi 'ñenje:

—Pe'sa 'retkut'a hinxka öhu ngi ndo'mhu, hinte xka tsihu.

34 Jahu ar möte gi ñuñhu. Mahyoni gi pe'su ar ts'edi, ngetho di xi'ahu hinto gi 'behmöhü n'ar xtö.

35 Mi mönga njap'u ar Pablo, bi gu n'ar thuhme, bi umba njamödi Jö ha yá nthandi'u. Ne bi xeka n'a xeni bi ndui bi zi.

36 Nu'mu gatho bi hñu yá mu, ne bi ñuñ'u n'ehe.

37 Nu'u ndi pahe har motsa, yonthebe hñun'atema'ret'a ne 'rato ya jö'i.

38 Nu mi niñö'u, bi 'yut'a har dehe ya t'ei, ne njap'u nda göt'a ár ñhu ar motsa.

Ar motsa bi mfoxa har 'bomu ne bi nhwati

39 Nu mi hats'i, nu'u togo mi et'a ar motsa bi hyanda n'ar hai, mödi himi pödi tema hai'ö. Mi pe'sa n'ar ñut'i har ñönthe habu mi nheki ar 'bomu. Bi beñ'u xömhö nda tsä nda 'ba'mnu ar motsa.

40 Bi hyeka ya nthöhi mi thöt'a ya bojō mi tsöma ar motsa, ne bi zop'u har ñhönthe. Bi nsot'wa yá nthöhi nö'ö ar za et'a ar motsa. Nep'u bi pō'sa nu'u ya dutu hár ñö ar motsa, ne njap'u ar ndöhi bi 'yēt'a har ñönthe.

41 Ha nú'mu mi zonga habu mi pe'sa yoho ya ts'edi ar dehe, ar motsa bi nthewi ar 'bomu, ne bi mfoxa ár ñö, ne himbi tsa bi ñ'o. Ha nu mote mi nhwati xa mi fe'sa ar dehe.

42 Nu'mu nuya ndogu bi beni mar ñho nda hyo gatho ya 'yofadi, ne hinge nda hyat'i nda ma'u ñ'anthe.

43 Nunar döndogu himi ne nda tho ar Pablo, jange himbi hyegi nda 'yot'u. Ne bi 'bepa nda 'yengar nsagi m'et'o gatho nu'u mi pödi nda ñ'anthe, ne nda bönga har ñönthe.

44 Ha nu ma'ra himi pödi nda ñ'anthe, bi 'bepabi nda gu 'ra ya xithe ne 'ra yá xeni ar motsa. Ne njap'u hinto bi du, gatho da tsoñhe har ñönthe.

28

Ar Pablo mi 'buhnu har xenihai ár thuhu Malta

¹ Nu nda jwadi da poñhe har dehe, da pöhe nunar xenihainu már thuhu Malta.

² Nuya mengunu xa bi numañhogihe. Bi ñutkagihe n'ar tsibi nga mpathe, ngetho mi ra ntse mi 'wöi.

³ Ar Pablo bi guxa 'ra ya t'o nda 'yu'sa har tsibi. Ka mi op'u n'ar k'eño, mi za ár mpa ar tsibi, bi boni ne bi m'at'a hár 'ye ar Pablo.

⁴ Nu mi hyanda nuya mengunu mi zuta ar k'eño hár 'ye ar Pablo, mi eñ'u n'a ngu n'a:

—Xar ts'okte nunar ñ'ohonu, ngetho bi k'onthmö nda jöt'a har dehe, ha nunár ts'ut'wi Jö hingi hegi da m'ui.

⁵ Ha nunar Pablo bi hwöt'a ár 'ye har tsibi nda da ar k'eño, ne hinte bi ja.

⁶ Nuya mengunu mi to'mtho ham'u nda neni, wa nda hwangi xi du. Xa bi do'mi ne hinte bi ja. Nu mi hyanda njap'u bi pongyá mfeni, mi eñ'u nunar Pablo mi n'ar jö.

⁷ Habu da tsoñhe, ka mi thenu 'ra yá hai n'ar ñ'oho már thuhu Publio, togo mar ndö gatho ar hai'ö. Xa mar hogajö'i, bi 'raje nseki hñupa hár ngu.

⁸ Nór dada'ö mi oxar t'oxi, mi umbar mpat'i ne ar 'biji. Ar Pablo bi ma ba k'öts'i, ne mi 'yapa Jö bi hñuxpa yá 'ye, ne dama bi dits'i.

⁹ Njap'u, gatho nu'u ma'ra ya mengunu har hai'ö mi hñeni, mi e nda k'öts'i ne mi thits'i.

¹⁰ Xa bi numansugihe, bi 'raje n'ar hoga tsaya. Ne nda poñhenu, bá tutkagihe gatho nö'ö nga hoñhe har 'ñu.

Ar Pablo bi zonga Nroma

¹¹ Da 'buhenu hñu nzönö. Nep'u da juhenu n'ar motsa mar me Alejandria, xki thohnu ya tse n'ehe. Mi tu hár ñö ar motsa yoho yá jat'i yá jö'u, n'a már thuhu Kasto, ha nö'ö man'a már thuhu Polu.

¹² Nep'u da tsoñhe ha n'ar hnini ár thuhu Sirakusa, ka da 'buhenu hñupa.

¹³ Da katathohe nor xenihai'ö, ne da möhe har hnini Regio. Ha nu ár hyax'ö bi ñ'o ar ndöhi ndi 'ñe mak'angi, jange ár yopa da tsoñhe har hnini Puteoli.

¹⁴ Ka da nthehenu 'ra ya ku, bi 'yakagihe nga kohenu yoto mpa. Ne ka da poñhe da möhe har hnini Nroma.

¹⁵ Nuya ku me Nroma, xki 'yo'u ma nga tsoñhe, bi boñ'u ma ba thöje har dö'ñu get'u ar tai ár thuhu Apio, ne ma'ra har hnini Hñu Ngu. Ar Pablo mi hyanda ya ku, bi umba njamödi Jö, ne bi zeta ár mui.

16 Nu nda tsoñhe Nroma, ar döndogu bi 'yent'wa ár 'ye ar ndösufadi nu'u ya 'yofadi mi tsi'ö. Ha nunar Pablo bi t'umba nseki bi m'u n'amp'u, mi su n'ar ndogu.

Ar Pablo bi mömba ár mhö Jö núnu Nroma

17 Mi tho hñupa xki zonga ar Pablo Nroma, bi zohna gatho ya ndöxodyo mi 'buhnu. Nu mi wat'u, bi 'ñembabi'u:

—Ndadahü di nkuhü, di ne gi pöhu hinte ma ts'oki xta ot'wa ma jö'ihu, hinxta ts'okwa ma nt'umbihü xi zoju ma palehü. Mödi hinte xta ot'e, bi ts'onkaginü Herusalen, ne bi t'entk'agi ha yá 'ye ya me Nroma.

18 Ha nu mi thö'ska majöni, hinte ma ts'oki bi thimgagi ndi 'ñepki nda hyogagi'u, jange mi ne nda hyegahmö'u.

19 Ha numa mixodyohü, himbi ne'u, jange da adi nda hñöska majöni ar ndö Sesar. Mödi hinte di ne te ga hoxa ma mixodyohü.

20 Jange xta zoñ'ahü ga hant'ahü ne ga ñöhu. Ngetho di pe'spa ár ndo'mi ya me Israel, xi nthötkagi nuya nthöhibojöyü.

21 Nu'mü nuya ndö xodyo bi 'ñembabi:

—Nuje hinte ma he'mi xta höñhe xpa ehnu Nhudea, hinxi zohnu n'ar ku xpa ehnu xi ñömañ'u'i.

22 Ndi to'mhe ngi xikagihe nö'ö gi beni, ngetho honse di pöhe habu gatho ya jö'i ñömañ'u nuna ar 'ra'yo 'ñunu.

23 Nep'u bi nko'u ham'u nda penk'u. Bi zo ar pa, bi zohnu nzeye habu mi 'bu ar Pablo. Gatho ar pa mi zofo ne mi datwa majöni ár ts'ut'wi Jö. Mi ot'wa ar 'ñu ár t'ofu ar Moise ne nö'ö bi 'yot'a yá m'ehni Jö maham'u, mi ne'ö nda ñ'emui'u ar tsi Hmu Hesu.

24 'Ra mi ñ'emui nö'ö mi mönga ar Pablo, ha ma'ra himi ne nda jamfi.

25 Ne himi n'at'wu mi ñ'emui, jange mi ma'u bi 'ñenga ar Pablo:

—Majöni nö'ö bi mönga ar m'ehni Isaia xki nzinga ár Hñö Jö, númu bi mehni nda 'ñemba njawa ma palehü:

26 Di ma ba zo nuya jö'iyü, ne gi 'ñembabi:

Ma gi 'yohü, ne hinte da zo ri mfenihü.

Ma gi hyanthü, ha hingi pöhu tema di bönga nö'ö gi hanthü.

27 Ngetho nuya jö'iyü xi japi xi më yá ñö,

hingine da 'yoxa nö'ö ode.

Xi ts'ant'a yá da,

njap'u hinda xo yá da da hyandi,

ne hinda zo yá gu,

hinda kwata ha yá müi,

ne da hñuxka yá da,

ha nuga da tsä ga umba ár nzaki.

28 Jange pöhü 'mü, nuna ar mpohönu unga Jö, ma da t'umbabi nu'ü hingya xodyo, ngetho nu'ü ma da 'yots'e ne da ñ'emüi.

29 Nu mi wadi bi mönga njap'ü ar Pablo, ya xodyo bi ma'ü, xa mi ñöxhnatho n'a ngu n'a.

30 Ha nor Pablo bi m'ühnu xo yo njeye ha n'ar ngu njut'i, ne mi thöta gatho nu'ü mi tsohö nda ñöwi.

31 Mi xipabi ya jö'i ár ts'üt'wi Jö, ne mi utwabi'ü togo ar tsi Hmu Hesukristo. Himi ntsu nda ñö, ne hinto bi hñökwabi.

AR ROMANU

Ar he'mi bi 'yot'a ar Pablo bi mempa ya me Nroma

Ar nzenywa

¹ Nuga dar Pablo, ár 'begogi ar tsi Hmu Hesukristo. Xi ts'onkagi ngu ár mpote, ne xi t'exkagi ga mömba ár hoga mhö Jö.

² Nuna xki ñötkagihu mam'et'o ha yá jöpa T'ofu bi 'yot'a yá m'ehni'ö.

³ Ja nomp'u ár T'u, nuna ma tsi Hmuhu Hesukristo. Bi m'u ngu n'ar jö'i ndi 'ñe ha yá mǎnga'beto ar Dabi.

⁴ Ne ár Hñö Jö xint'axi bi ñ'u gehnu ár T'u Jö pe'sa ár ts'edi, nú'mu mi menga ár te man'agi xki wadi xki du.

⁵ Gesë xi hwëgagihu ga pothu ga zohu ya jö'i 'bu ha ya hai gatho ár nxidi ar ximhai, ne da ñ'emui da deni, njap'u da t'e'spa ár nsu ár thuhu.

⁶ Jange gi nthöskwihuyu n'ehe, xi ts'oñ'ahu ngu yá meti'ihu ar tsi Hmu Hesukristo.

⁷ Di peñ'ahu nunar he'minu gatho nu'ahu gi 'buhu Nroma, xa mö'ahu Jö ne xi zo'ahu gi 'buhu xint'axi. Jö ma Dadahu ne ar tsi Hmu Hesukristo da 'ra'ahu n'ar hogam'ui, ne da hwëk'ahu yá ñho.

Ar Pablo ne da ntsonte Nroma

⁸ Di ne ga xi'ahu m'et'o, di umba njamödi Jö hár thuhu ar tsi Hmu Hesukristo, xka ñ'emuihu xiñho, ne hagatho nhoni gar gamfihu.

⁹ Ar tsi Dada togo xa di umba ma mui di pepabi, di mömba ár hoga mhö nonga ár T'u, gehnu pödi hindi tsaya di mat'ahu Jö.

¹⁰ Di apa Jö da ne'ö da 'rakar seki ga tsoñ'ahu, ngetho pe'sa ya pa di to'mi ga map'u.

¹¹ Ngetho di ne ga hant'ahu ne ga fax'ahu gi hñöñhu n'ar ñho di 'ñe mhets'i, ne njap'u da zeta ri ñ'emuihu.

¹² Njanu mahyegi da te ma ñ'emuihu, ngetho n'adar jamfi di pe'su.

¹³ Tsi kuhu, di ne gi pöhu, hinge n'agitho xta ne xta map'u, ne hinxi k'at'i te xi k'aski. Di ne ga fax'ahu da te ri ñ'emuihu, ngu xta faxa ma'ra hingya xodyo n'ehe.

¹⁴ Di beni gatho di tupabi ma ga zofo, ya böt'ofu ne hingya böt'ofu, nu'u xa te gatho pödi, ne nu'u hinte pödi.

¹⁵ Jange xa di nemhö ma ga k'ös'ahu gar me Nromahu, ne ga xi'ahu ar hoga mhö n'ehe.

Ár ts'edi ar hoga mhö

16 Hindi ntsaga ga mönga ar hoga mhö, ngetho ka nhekinu ár ts'edi Jö da pö gatho nu'u da ñ'emui, m'et'o ya xodyo, m'efa nu'u hingya xodyo n'ehe.

17 Ngetho har hoga mhö, ka nhekip'u hanja ga 'buhwihu xiñho Jö ngetho di ñ'emuibihu. Ne ga 'buhu di ñ'emuihu, ngu enga har T'ofu: Nö'ö togo ñ'emui, 'bui xiñho hár nthandi Jö, ne pe'sa ar te hiñham'u da göts'i.

Ya ts'oki xi duxa ya meximhai

18 Jö ñ'u ár kwe di 'ñe mhets'i, da umba ár mfei ya ts'ojö'i. Nuyá ts'o'muiyu k'a'sa nö'ö majöni.

19 Nuyü xi bö nö'ö tsá da fötwa Jö, ngetho Jö xi utwabiyü.

20 Ngetho nö'ö hingi tsá ga handwabihu, ngu ár ts'edi hingi thege ne ár nsunda, bi nheki nú'mu bi hyokar ximhai, ha gathoyü födi togo'ö. Jange hiñ'otho te da dödi.

21 Bi bö'u Jö, ha himbi nsundabi ngu ndi 'ñepi, himbi ump'u njamödi. Te gatho bi bent'u ne bi me'sku, jange bi ts'oka yá mfeni.

22 Mi ot'u xa mi pödi, bi 'be yá mfeni'u.

23 Bi hyegi bi nsunda Jö hiñham'u da göxa ár te. Ne bi ndui bi nsundabi ár 'bai ya jö'i the yá te, ya ts'intu, ya meti ne ya zu'we jut'a yá mu.

24 Jange Jö bi hyegi bi 'yot'a gatho nuya ts'oki mi ne'u. Njap'u bi 'betwa ár tsá yá ndo'yose'u.

25 Ngetho bi hye'u nö'ö majöni xi zogagihu Jö, ne bi denga nö'ö hinga majöni. Bi ndönga m'et'o ya nthojtho, hinge nö'ö togo bi hyoki, togo di 'ñepi hinda the ar nsunda t'umbabi. Dá njap'u.

26 Jange Jö bi hyegi bi 'yot'a gatho nuya ts'omfeni ndi 'ñepabi. Njap'u bi 'bese yá tsá. Nuya 'behñö bi hye nö'ö ngu xki t'umbabi nda 'yot'e, ne bi 'yot'a nö'ö hinxi t'umbabi nda 'yot'e.

27 Njap'utho ya ñ'oho n'ehe, bi hyep'u yá 'behñö, bi nhese yá mindowi, ne bi 'yot'u nö'ö ar m'etsá. Jange bi hñöñ'u ár njut'i yá ts'oki ha yá ndo'yose.

28 Ne himbi ne bi beñ'u Jö. Jange Jö bi hyegi nda ts'oka yá mfeni, ne nda 'yot'a gatho nö'ö xi nts'otho.

29 Xa bi ñ'ent'i nda nts'ojö'i, ya m'engwi jö'i, ya ts'om'ui, ya ne m'ets'i, ya ñö ts'ate. 'Bentebi yá meti ma'ra, ya hyote, ya tuhni, ya nemhñö, ya ts'okte;

30 ya ñömañ'u, hingi ne da 'yode, utsa Jö, ya tsate, ya ñ'ets'i, ya gese, nu'u togo honi hanja da nts'okte, hingi ota yá dada;

31 ya me'sku, hingi ot'a nö'ö möñ'u, hinte ja yá mhöte, hinto hwéki.

³² Nuya jö'iyu pötwabi tengu ár njut'i Jö, pö'u nu'u togo ot'a njap'u di 'ñepi da du. Mödi pöhyu, honge hõnse ot'e, johya da hyanda togo ot'e.

2

Ár hoga ts'ut'wi Jö

¹ Jange nu'ahu gi 'yomfu ár 'bede ma'ra, hinda tsá gi k'onthu. Ngetho nu'mu gi mömfu ár mfeì di 'ñepabi, gi kut'asehu har tsibi, ngetho gi njahup'u n'ehe.

² Ne di pöhu ot'a n'ar hoga ts'ut'wi Jö, nú'mu xta umba yá mfeì togo ot'a nuya ts'okiyu.

³ Nu'ahu gi theñhu nu'u togo hingi ot'a xiñho, ha gi beni gi k'onthu hinda zu'ahu ár kwe Jö gi ñhexkwihu n'ehe.

⁴ Yo'ö gi utsabihu ár döta ñhogajö'i Jö, ár ts'eti, ne ár mhöte. Ha hingi pöhu, gehnu ár ñhogajö'i da max'ahu gi 'yothwu ár ntso'mi.

⁵ Ngetho xa gar me'skuhu, hinxka ne xka 'yothwu ár ntso'mi. Njap'u xka hñu'su ár mfeì ma da t'a'ahu nor pa da ñ'u ár döta kwe ne ár hoga ts'ut'wi Jö.

⁶ Gehnu ma da umba ár njut'i n'a ngu n'a ngu yá 'befi xi 'yot'e.

⁷ Ma da t'umba ar te hinda göts'i nu'u xi umba yá muì xi 'yot'a nö'ö xiñho, xi hyonga da m'u hár nsunda Jö, ne da t'e'spa ár nsu, ne xi hyonga nö'ö di 'ñe mhets'i.

⁸ Ha ma da ntõxkwi ár kwe ne ár nzot'amui Jö nu'u ya hyonga tuhni, ne hingi ne da denga nö'ö majöni. Hõnse ne da 'yot'a nö'ö hingi ho.

⁹ Ma da mfeì ne da tho ar ts'oni gatho nu'u bi 'yot'a nö'ö xi nts'otho, ya xodyo m'et'o, ne m'efa nu'u hingya xodyo.

¹⁰ Ha ma da m'u nsunda, da t'e'spa ár nsu, ne da m'u n'ar hogam'ui gatho nu'u togo da 'yot'a ar ñho, ya xodyo m'et'o, m'efa nu'u hingya xodyo.

¹¹ Ngetho Jö handa gatho ya jö'i mahyetho.

¹² Gatho nu'u togo himi pötwa yá 'bepate ar Moise, ne bi 'yot'a ya ts'oki, nú'mu xta thõ'spa majöni, hinda ma nda nhõmba ya 'bepate. Ha nu'u togo mi pötwa yá 'bepate ar Moise, ne bi 'yot'a ya ts'oki, nú'mu xta thõ'spa majöni, ma da t'apa ngu mönga ya 'bepate.

¹³ Hingi 'buhwi xiñho Jö nu'u togo hõnse xi 'yo'spa ya 'bepate, mahyoni da 'yot'a ngu möñ'u. Gehyu ma da nhu hinte ma ts'oki tu'u.

¹⁴ Ngetho nu'mu nu'u hingya xodyo ot'a ngu mönga ya 'bepate, mödi hingi pödi teme'u, ot'a njap'u ngetho gese'u pödi tema xiñho ne tema hingi ho.

15 Njap'u nheki ot'a ya hoga 'befi huxa ha ya 'bepate ne xi thu'spa ha yá mui, ne nu'mu da hñudi da beni wa ja te tsupa yá mfeni, wa hinte tsui.

16 Njap'utho nu xta hñöxa majöni Jö hár 'ye ar tsi Hmu Hesukristo, ma da xet'wa yá mfeni nu'u togo xi kwati honse pö'u. Njap'u mönga ar hoga mhö di mönga.

Ya xodyo ne yá 'bepate ar Moise

17 Ha nu'ahu, xi thus'ahu gar xodyohu, ne gi hu ri muihu gi 'buhu xiñho, ngetho gi pe'sfu yá 'bepate ar Moise. Xa gi exa ri nsuhu gi ndöñhu ri Jöhu.

18 Gi pöhu teme ne'ö, ne xi t'ut'ahu ha ya 'bepate, gi 'ñethu ri muihu nö'ö xiñho.

19 Gi kaxmbenihu gar guhnihu ya goda, ne yá ñot'i nu'u togo 'bu har 'bexui.

20 Gi hu ri muihu gi uthu nu'u hinte pödi, gar utatehu ya bötsi, xka hñuxa ri mfenihu har mfödi majöni mönga ha ya 'bepate.

21 Nu'ahu gi uthu ma'ra, yo'ö hingi ñ'utasehu. Gi uthu ma'ra hinda mpë, yo'ö gi mpëhu.

22 Gi möñhu hingi ho da ts'imba ár nthöti ma'ra, yo'ö gar tsinganthötihu. Gi utsahu ya tsita, yo'ö gi pëfu yá nijö 'mu.

23 Nu'ahu gi exu ri nsuhu gi pe'sfu yá 'bepate ar Moise, yo'ö gi ts'ojwu Jö, hingi othu nö'ö mönga ha ya 'bepate 'mu.

24 Ngetho ngu enga hár t'ofö Jö: Go ri ts'okihu tsamba ár thuhu Jö nu'u hingya xodyo.

25 Nunar nsegi gi tuthu ri ndo'yohu, fax'ahu nu'mu gi 'yothu ngu mönga ha yá 'bepate ar Moise. Ha nu'mu hingi 'yothu, pontho hinte ma nsegi gi pe'su.

26 Ha nu'mu togo hinxi thu'spa ar nsegi, ne da 'yot'a ngu mönga ha yá 'bepate ar Moise, ma da nhu'mbabi wande xi thu'spabi.

27 Nö'ö togo hinxi thu'spa ar nsegi hár ndo'yo ne ot'a ngu mönga yá 'bepate ar Moise, ma da xi'a ri mfeihu. Ngetho gi pe'su ya 'bepate nt'ot'i ne ar nsegi, ha hingi teñhu.

28 Hinge gehnu ar xodyo majöni nö'ö oxta mañö, wa nunar nsegi thutwa hár ndo'yo.

29 Majöni ar xodyo togo di 'ñe mbo hár mui. Ne ar hoga nsegi nö'ö 'be'sa hár mui unga ár Hñö Jö, hinge ar t'ofö. Ne nunar nsu go eskagihu Jö, hinge ya jö'i.

3

1 Nu'mu, hage töte ár mfats'i pe'sa n'ar xodyo. Wa tema ñho japabi da tuta ar nsegi hár ndo'yo.

2 Nzeye ya mfats'i pe'sa ya xodyo, ne töte ár hño. Gehyu m'et'o bi t'ent'wa ha yá 'ye ár mhö Jö.

³ Nu'mu 'rayu hinxi ñ'emui, hage njap'u Jö hinda 'yot'a nö'ö xi mö.

⁴ Hö, da 'yot'e. Mödi gatho ya jö'i da mönga ya nhemhñö, Jö hin'ö. Ngu engä har t'ofö:

Ma da födi gi mönge majöni,
ne ma gi ntöte nú'mu theñ'a ya jö'i.

⁵ Nu'mu ma ts'okihu japi da nheki ár hogajö'i Jö, hage hingi njap'u nö'ö ot'a Jö 'rakagihu ar mfei 'mu. (Di tenda nö'ö mönga ya jö'i.)

⁶ Hin'ö, hinda njap'u. Ngetho hanja da hñö'spa majöni ya meximhai 'mu.

⁷ Tsä da 'ñenga ya jö'i n'ehe, nu'mu ma nhemhñö japi da nheki nö'ö majöni mönga Jö, ne njap'u da t'e'spa ár nsu, yo'ö ma da t'aka ar mfei ngu n'ar 'yot'ats'oki 'mu.

⁸ Ha nu'mu njap'u, yo'ö hinga eñhu 'mu n'ehe: Ma ga othu ar ts'oki ga to'mhu ar ñho, ngu hoxkagihe 'ra, thengagihe eñ'u di uthe njap'u. Nuya xi mönga njap'u, to'ma yá mfei di 'ñepabi.

Gatho dar ts'oktehu

⁹ Te ga möñhupya. Hage nuju dar xodyohu di tötehu di 'buhu xiñho. Hin'ö, hingi njap'u, ngetho xta möñhu, mahyegi di ohu hár 'ye ar ts'oki, ya xodyo ne nu'u hingya xodyo.

¹⁰ Ngu engä har t'ofö:

Hinjo'o n'ar hogajö'i, hinjo'o n'amhö.

¹¹ Hinjo'o togo ode,

hinjo'o togo hongä Jö.

¹² Gatho bi hyep'u ar hoga 'ñu, n'at'wu bi nts'oki.

Hinjo'o togo da 'yot'a ar ñho, hinjo'o n'amhö.

¹³ Ngu n'ar t'agi xoxtho, njap'u yá ne'u.

Nuyá jöhne kate, ha yá ne thente, ñhehwi ár ngi n'ar k'eñö po ha yá ne.

¹⁴ Nuyá ne odar ts'ate ne ar tsot'amui.

¹⁵ Nuyá wa ntihi ma da xangar ji.

¹⁶ Habu gatho thogi, tso ar dumui ne ar ts'oni;

¹⁷ ne hinxi bö'u tengu ar hogam'ui.

¹⁸ Hingi tsupa Jö.

¹⁹ Ne di pöhu, gatho nö'ö mönga yá 'bepate ar Moise, xipa nu'u togo teni. Njap'u gatho hinte da tsä te da dödi nú'mu xta thö'spa majöni.

²⁰ Hinto tsä da t'embabi, hinte ma ts'oki tu hár nthandi Jö ngetho ot'a ngu mönga yá 'bepate ar Moise. Nuya 'bepate honse jakagihu ga pöhu ma ts'okihu.

Di 'buhwihu xiñho Jö ngetho di ñ'emuihu

21 Ha nupya xi t'utkagihū hanja ga 'buhwihū xiñho Jö. Hinge ga 'buhū ga othwū yá 'bepate ar Moise, mödi ja mönū, ne ha ya he'mi bi 'yot'a ma'ra yá m'ehni Jö.

22 Gatho nu'ū xi ñ'emui ar tsi Hmu Hesukristo, 'bui xiñho hár nthandi Jö. Nö'ö handgagihū mahyegi di gathohū.

23 Ngetho gatho xi nts'okte ne hindi 'ñepi da hyandwa ár nsunda Jö.

24 Ha Jö xi ñ'u ár nhwëki, ne bi nhugagihū hinte ma ts'oki di tuhū. Gehnū bi t'akthogihū, ngetho ar tsi Hmu Hesukristo bi zimgagihū ha yá 'ye ar ts'oki.

25 Gehnū Jö bi 'yent'a ngu n'ar m'oñho, da gut'wa yá ts'oki ya meximhai nu'mū da jamfibi ár ñho ungár ji bi nö'mi. Njap'ū bi ñ'u ár ñhogajö'i ne ár ts'eti, himbi umbár mfei ya jö'i xki 'yot'a ya ts'oki mam'et'o.

26 Xki beñ'ö nda ñ'udi nuya payū ár hoga ts'ut'wi. Njap'ū xi nheki ár hogajö'inū, ne embabi hinte ma ts'oki tu gatho nu'ū ñ'emui ar tsi Hmu Hesukristo.

27 Hage da tsā ga ñ'exū 'mū handgagihū xiñho Jö ngetho xta othū ya hoga 'befi. Hin'ö, hinda tsā. Jö numañhogihū, hõse nuya xta ñ'emuihū.

28 Jange di pöhū, nunar meximhai nhu hinte ma ts'oki tu ngetho ñ'emui. Hingi nhumañho ngetho temba yá 'bepate ar Moise.

29 Hage Jö hõse ár Jö ya xodyo. Hage hinge ár Jö nu'ū togo hingya xodyo n'ehe. Hö, majöni yá meti nu'ū hingya xodyo n'ehe.

30 Ngetho Jö n'ase, ne ma da nu hinte ma ts'oki tu nu'ū togo pe'sa ar nsegi ne ñ'emui. Njap'ūtho ma da numañho nu'ū hinte pe'sa ar nsegi ne da ñ'emui n'ehe.

31 Hage nu'mū di ñ'emuihū, hinte di nuhū ya 'bepate. Hin'ö, di ñ'uhū pe'sa yá nsu.

4

Tema ne da utkagihū ar Abra

1 Te ga beñhū bi dinga ar Abra 'mū, ma palehū mi 'bu mam'et'o.

2 Nu'mū ar Abra bi nhu hinte ma ts'oki mi tu ngetho bi 'yot'a ya hoga 'befi, tsā da 'ñexhmö ár nsu, ha nunū hingi tsā te da netebi Jö.

3 Ngetho te mönga har T'ofö. Ar Abra bi ñ'emui bi Jö, ne njap'ū bi nhu hinte ma ts'oki mi tu.

4 Ha nu'ū togo ot'a ya hoga 'befi, nunar nthöhö t'umbabi, hinge nt'untho 'mū, ngetho xi döhö, ne da njut'wabi ngu n'ar thai.

⁵ Ha nu'u togo ñ'emuiibi Jö togo hökwa yá ts'oki ya ts'okte, nunar ñ'emuinu ma da japi da nhu hinte ma ts'oki tu, mödi hinte ma hoga 'befi xi 'yot'e.

⁶ Jangu ar Dabi bi nonga yá nzathom'ui nu'u bi numañhobi Jö, mödi hinte ma hoga 'befi xi 'yot'e.

⁷ Bi 'ñenö njawa:

Nzathom'ui pe'sa nu'u togo xi mpumbabi yá ts'oki, ne xi njut'wabi yá ts'om'ui.

⁸ Nzatho nu'u togo ar tsi Hmu hinte ma ts'oki hots'e.

⁹ Hage nunar nzathom'uinu honse xi t'ekwa ya xodyo togo xi thu'spa ar nsegi, wa da tsá da hñonga nu ma'ra hingya xodyo n'ehe. Jangu xta eñhu, ar Abra bi ñ'emuiibi Jö, jange bi nhu hinte ma ts'oki mi tu.

¹⁰ Hanja bi nhumañho 'mu. Hage bi nhumañho ngetho xki thu'spa ar nsegi wa hin'ö. Bi nhumañho hinxki thu'spatho.

¹¹ Ar Abra m'et'o bi gamfi, m'efa bi hñonga ar nsegi. Gehnu n'ar nt'udi damajöni xki nhu hinte ma ts'oki mi tu ngetho xki ñ'emui nú'mu hinxki thu'spatho ar nsegi. Njap'u ar Abra bi t'embabi ár dada gatho nu'u hinxki thu'spa ar nsegi xta ñ'emui, ne nunar ñ'emuinu japi da nhu hinte ma ts'oki tu n'ehe.

¹² Njap'u ár dada n'ehe gatho nu'u hinge honse xi thu'spa ar nsegi, temba ár m'ui xa mi ñ'emui ndu ma dadahu ar Abra nú'mu hinxki thu'spathobi ar nsegi.

Ga hñhu ar ñhöt'i nú'mu ga ñ'emuihu

¹³ Himbi ñhöt'wabi ar Abra ne yá 'beto nda hñonga ar ximhai nu'mu nda denga ya 'bepate. Bi ñhöt'wabi nú'mu mi nhumañhobi ár ñ'emui.

¹⁴ Ngetho nu'mu ma da t'umba ar ximhai nu'u tenga ya 'bepate, hinter me'ö ar ñ'emui 'mu, ne xi 'be ár ts'edi ár ñhöt'i Jö.

¹⁵ Nu habu ja ya 'bepate, ja bi ehnu ár kwe Jö. Ne habu hiñ'otho ya 'bepate, hiñ'otho hanja da me'sku.

¹⁶ Jange gatho nu'u togo ñ'emui, ma da t'umba nö'ö xi hwékwa Jö, ne njap'u gatho yá 'beto ar Abra da zu ar ñhöt'i. Nunar ñhöt'inu ma da hñonga nu'u yá 'beto tenga ya 'bepate, ne nu'u temba ár ñ'emui ar Abra togo ár dada n'a ne man'a.

¹⁷ Ngu xi nt'ot'i: Nuga xta ex'a'i ngu ár dada nzeye ya jö'i. Jange nuju yá bötsigihu ar Abra hár nhandi Jö togo bi ñ'emui'ö. Gehnu juxa nu'u xi du, ne handa nö'ö hinxi thoktho wande xi thoki.

¹⁸ Mödi mar ñhemi nda ñ'emui, ar Abra bi do'mi nda tho ngu xki ñhöt'wabi. Njap'u bi thuts'i ár dada nzeye ya jö'i. Bi t'embabi: Ma da njap'u ár nzeye ri 'beto.

19 Ne himbi went'a ár ñ'emui nú'mu mi hyandi bi za ár ndo'yo, mi pe'sa ngu n'anthebe njeye, ne mi pödi himi tsa nda ñ'onte ar Sara.

20 Himbi ts'oka ár mfeni nda 'ñenö hinge nda 'yot'a Jö ngu xki ñöt'wabi. Nö'ö bi me'ö, bi noxka ár ñ'emui, ne njap'u bi nsundabi Jö.

21 Xa xki zo hár muji xiñho, mi pe'sa ar ts'edi Jö nda 'yot'a gatho nö'ö xki ñöt'wabi.

22 Jange bi nhu hinte ma ts'oki mi tu, ngetho mi pe'sa nunar ñ'emui.

23 Hinge honse nda zu ar Abra nö'ö xi t'ot'i bi nhu hinte ma ts'oki mi tu.

24 Da nhugagihu hinte ma ts'oki di tuhu n'ehe, nú'mu di ñ'emuihu togo bi ko'spa ár te ar Hesu ma tsi Hmuhu.

25 Gehnu bi nda, ne njap'u bi gut'a ma ts'okihu. Ne bi mengi bi nte, njap'u bi nhugagihu hinte ma ts'oki di tuhu.

5

Tema to'mi nu'u thandi hinte ma ts'oki tu

1 Xi nhugagihu hinte ma ts'oki di tuhu ngetho di ñ'emuihu. Jange di 'buhwihu xiñho Jö, ngetho bi m'a made ma tsi Hmuhu Hesukristo.

2 Núm'u nda ñ'emuihu, ba tsigagihu nda zukagihu ár nhwëki Jö. Ne xa xta m'athu, ne di johyahu di to'mhu ga 'buhu hár nsunda.

3 Hinge honse'ö. Di johyahu nú'mu di thohu ya thogi n'ehe, ngetho di pöhu ar thogi faxkagihu ga pe'su ar ts'eti.

4 Ar ts'eti faxkagihu ga thohu xiñho xta ts'atkagihu, ha nunar ts'ati faxkagihu ga pe'su ar ndo'mi.

5 Ha nunar ndo'mi hinda 'betka ma tsahu, ngetho ár Hñö Jö xi t'akagihu xi ñuska ma muihu ár mhöte Jö.

6 Ar tsi Hmu Hesukristo nú'mu xki wentkathogihu, mi zonga ar pa bi unga ár te bi pokagihu ndar ts'oktehu.

7 Xi ñhembida da thinga n'a togo ne da unga ár te da pöta n'ar jö'i 'bui xiñho. Ha nu'mu di 'buhmö n'a di ñ'ent'i da ne da pöta n'a xa dar hogajö'i.

8 Ha Jö bi ñ'use hangu mökagihu, ngetho nú'mu ndar ts'oktehu, ar tsi Hmu Hesukristo bi unga ár te bi pokagihu.

9 Xipyahmö, xi nhugagihu hinte ma ts'oki di tuhu ngetho bi nö'ma ár ji, ne gatho nö'ö bi mefi da jaju ga k'onthu ár kwe Jö xi 'ñep'u.

10 Ngetho nú'mu ndar ñ'unihu Jö, bi ñhogamuihu ár T'u nú'mu mi du. Xipyahmö, xta jwahu xta ñhogamuiwihu, hage hinda pokagihu ár te.

¹¹ Hinge hõnse'ö, di johyahü di 'buhwihü Jö. Numa tsi Hmuhü Hesukristo go bi m'a made'ö, ne njap'u da ñhogamüiwihü.

Ar Adan ne ar Kristo

¹² Nu'mü, n'adar ñ'ohö bi kut'a ar ts'oki har ximhai, ne har ts'oki bi yut'a ar ndöte. Ne ar ndöte bi nexa gatho ya jö'i, ngetho gatho bi nts'okte.

¹³ Núm'u hinxki t'unda yá 'bepate ar Moise, mi jar ts'oki har ximhai. Hõnse nu habü hiñ'otho ya 'bepate, hinte ma ts'oki tho xa n'a.

¹⁴ Mödi njap'u, ar ndöte xki ntöte mi tsixa gatho nu'u xki nts'okte, mödi nuyü hinxki dembahmö ár mhe'sku ar Adan. Bi ndüi nuya pa mi 'bü ar Adan, ne mi njap'utho nuya pa mi 'bü ar Moise. Ha nunar Adan nu, gehnu ngu n'ar nt'udi nö'ö togo ma nda e m'efa.

¹⁵ Nuna ár mhe'sku ar Adan himi tsá nda ñhuxkwi ár nt'uni hwégagihü Jö. Ngetho ár njut'i ar mhe'sku, ba e ar ndöte bi zü nzeýe. Ha nunár nhwëki ne ár nt'uni Jö bi hyexta nuya nzeýeyü, gehnu ár nhwëki nuna n'adar ñ'ohönu, ar tsi Hmu Hesukristo.

¹⁶ Nunár ts'oki n'adar ñ'ohö, hingi tsá da ñhexkwi ár nhwëki Jö. Ngetho nunar n'adar ts'okinü, ba tsimpar mfeï bi zü ya meximhai. Ha nuna ár nhwëki Jö ba e bi zü ya meximhai, ne bi t'embi hinte ma ts'oki tu, mödi xi 'yot'a nzeýe ya ts'oki.

¹⁷ Nunár ts'oki nuna n'adar ñ'ohö, bi japi bi ntöte ar ndöte. Ha nunár 'befi nuna man'a n'ase ar ñ'ohö, japi da m'u xiñho ya meximhai, nu'u togo xi hyexta ár nhwëki Jö ne ár nt'uni, gehyü xi numañho Jö. Nuna n'ase ar ñ'ohönu, gehnu ar Hesukristo.

¹⁸ Nunár ts'oki n'adar ñ'ohö bi kut'a ar mfeï, bi zü gatho ya meximhai. Njap'utho n'ehe, nunár hogam'üi n'adar ñ'ohö, nda nhu hinte ma ts'oki tu gatho ya meximhai n'ehe, ne da me'syü ar te.

¹⁹ Ngetho njangu ár mhe'sku n'adar ñ'ohö, gatho ya jö'i bi t'embabi ya ts'okte. Njap'utho n'ehe nunár nt'ode n'ar ñ'ohö, gatho bi nhu hinte ma ts'oki mi tu.

²⁰ Nuya 'bepate bi t'uni, ne njap'u nda xönda ar ts'oki. Ha nú'mü mi xönda ar ts'oki, xa bi ntöte bi xu ár nzeýe ár nhwëki Jö.

²¹ Njangu ar ts'oki bi ntöte, bi nja ar ndöte, njap'u ár nhwëki Jö bi ntöte, bi nhu hinte ma ts'oki tu ya jö'i. Ne da me'sa ar te hiñham'u da göts'i har 'befi bi 'yot'a ma tsi Hmuhü ar Hesukristo.

6

Nupya hindi 'buhü ga othu ar ts'oki, 'butho xta tuhu

¹ Te ga möñh_u 'm_u. Hage ga 'buh_u har ts'oki, ga to'mh_u da hyexkathogih_u ár nhwëki Jö.

² Hin'ö, hinga njahup'u. Ngetho ar ts'oki handgagih_u wande xta tuh_u, hage ma ga 'buth_u ga oth_u nö'ö hingi ho 'm_u.

³ Wa hingi pöhu, gatho nu'u xi xixthegih_u, di n'at'wih_u ar tsi Hmu Hesukristo. Pontho da nxixthewih_u nú'm_u mi du, ne da tuh_u n'ehe.

⁴ Ngetho nú'm_u da nxixtheh_u, pontho bi thogagih_u mahyegiwi ar Kristo. Ha nú'm_u mi mengi bi nte man'agi, bi guxa ár ts'edi ár Dada, njap'u nuju n'ehe, ga 'buh_u n'ar 'ra'yo m'ui.

⁵ Ngetho nú'm_u ndi hñöxkagih_u hár ndöte, njap'u ndi hñöxkagih_u hár menga nte n'ehe.

⁶ Di pöhu 'm_u, numa 'bet'o m'uih_u bi ts'uta har pont'i mahyegiwi'ö. Ne njap'u nunar m'uin_u bi nhwati, hinda mengi da mepa ar ts'oki.

⁷ Jangu nu'u xi du, hinte tsä te da japabi ar ts'oki.

⁸ Ha nu'm_u xta tuwih_u mahyegi ar tsi Hmu Hesukristo, di ñ'emuih_u ma ga 'buhwih_u n'ehe.

⁹ Di pöhu, ar Kristo mi nte man'agi, hinda mengi da du. Ha nunar ndöte hinte tsä te da japabi.

¹⁰ Ngetho nunár ndöte bi hwata ar ts'oki n'agitho. Ha nupya te, 'buhwi Jö.

¹¹ Njap'u nu'ah_u, beñh_u nunar ts'oki hant'a'ih_u wande xka tuh_u. Ne gi teh_u gi pefu Jö, gi 'buhwih_u ma tsi Hmu Hesukristo.

¹² Yo ma gi ñheh_u da dö ar ts'oki ri ndo'yoh_u tsonga ár ngöts'i. Jange yo gi othw_u ya ts'oki ne.

¹³ Hingi 'yenth_u ri ndo'yoh_u da mepabi ar ts'oki. 'Yent'ase ri teh_u hár 'ye Jö, ngu n'a xi mengi xi nte, ne japi da me nö'ö xiñho.

¹⁴ Ngetho ar ts'oki hinda hyop'ah_u hai. Hingi guñ'ahupya ya 'bepate ar Moise. Nupya tsix'ah_u ár nhwëki Jö.

Ár 'begogih_u ar ñho

¹⁵ Xi'm_u, hage ga oth_u ya ts'oki ngetho hindi 'buh_u ha yá 'bepate ar Moise, di 'buh_u hár nhwëki Jö. Hin'ö, hingi njap'u.

¹⁶ Hage hingi pöhu, nu'm_u gi ñheh_u gi m'egoh_u gi pefu n'a, go ár 'bego'ih_u togo gi oth_u. Wa ar ts'oki tsix'ah_u har ndöte, wa Jö da max'ah_u gi 'buh_u xiñho.

¹⁷ Jamödi Jö, mödi ngar 'bego'ihuhm_ö ar ts'oki, xka umba ri muh_u xka teñh_u nunar mhönu xi t'a'ah_u.

¹⁸ Ne bi njuk'ah_u har ts'oki, ne gi pefu ar ñhopya.

¹⁹ Xta hekwa nö'ö gi hanth_u hyax'm_u, ne njap'u da zo ri mfenih_u. Maham'u ngi ent'a ri ndo'yoh_u nda mepa nö'ö hingi

ho ne nö'ö xints'otho. 'Yenthupya da mēpa nö'ö xiñho, ne njap'u gi 'buhū n'ar m'ui xint'axi.

²⁰ Ngetho nú'mū ngi pefū ar ts'oki, hinge ngi pefū ar ñho.

²¹ Tema ñho ga jujwū nö'ö ngi pēhū 'bet'a ri tsahupya. Ngetho nunar njut'i ngi to'mhū, gehnū ar ndöte.

²² Ha nupya xi njuk'ahū har ts'oki, ne ár 'bēgo'ihū Jö, gi pē'sū ar m'ui xint'axi ngu ri nthöhöhu. Ne ár ngöts'i gi to'mhū ar te hiñham'u da thege.

²³ Nunár njut'i ar ts'oki, ar ndöte. Ha nor nt'uni Jö, ar te hiñham'u da göts'i, ngetho di 'buhwihū ma tsi Hmuhu Hesukristo.

7

Tema ne da utkagihū ar nthöti

¹ Tsi kuhū, gi pöhu ya 'bepate, jange gi pöhu nuya 'bepateyū honse pē'sa ar ts'edi ha n'ar jö'i tetho.

² Njangu n'ar 'beññö, nuya 'bepate hingi umba ar seki da hye ár döme nú'mū tetho. Ha nu'mū da du ár döme, da m'e ár ts'edi nunar nkohi mi tet'ö.

³ Jange nu'mū 'buta ár döme, ne da mēwi man'ar ñ'ohö, da nhu ngu n'ar zinganthöti. Ha nu'mū da du ár döme, ne da mēwi man'ar ñ'ohö, njap'u hingi ts'oka nor nkohi'ö, hinda nhu ngu n'ar zinganthöti.

⁴ Njap'upya tsi kuhū, nú'mū nga tuwihū ár ndo'yo ar tsi Hmu Hesukristo, ga hyehup'u ngi teñhū ya 'bepate. Gi 'buhwihupya man'a nunū togo bi mengi bi nte, ne da tsā gi 'yothū ya hoga 'befi gi enthwū Jö.

⁵ Ngetho nú'mū ndi 'buhū nga othū gatho nö'ö ndi nehū, ar ts'o'yots'oki mi jakagihū nga othū nö'ö mi högagihū ya 'bepate. Ne nuya ts'o'befiyū ndi othū, honse ndi to'mhū ar ndöte nda t'akagihū ngu ma njut'ihū.

⁶ Ha nupya hindi ohū hár 'ye ya 'bepate, ngetho pontho xta tuhū, ne hinte tsā te da jakagihū. Jange di pefū Jö ha nunar 'ra'yo m'ui bi 'rakagihū ár Hñö Jö, ne hindi tenthū nuya 'bepate xi t'ot'i xi ndönziatho.

Nor ts'oki di pē'sa mbo

⁷ Te da tsā ga möñhū 'mū. Hage n'ar ts'oki da t'ot'a ya 'bepate 'mū. Hin'ö, hingi njap'u. Honse nuga, nuya 'bepate bi utkar ts'oki. Ngetho hinga pöhmö ga 'bente nu'mū hinxi xika ya 'bepate: Yo ma gi 'bente.

⁸ Ha nor ts'oki bi gū ar 'bepate ne bi jakagi da 'bente. Ngetho nu'mū hindi othohmö ar 'bepate, ar ts'oki xi m'etho.

⁹ Nuga ndi tehmö 'ra ya tsi pa, hinge ndi pöta ya 'bepate. Ha mi zo ya 'bepate, da pödi tema ar ts'oki. Ne pontho da tuga, ngetho da ts'oka ya 'bepateyū.

¹⁰ Ne da timbi nunar 'bepate xki ñötkagi ar te, bi jakagi da tu.

¹¹ Ngetho ar ts'oki bi gu ar 'bepate bi kakagi, ne njap'u bi hyogagi.

¹² Xa majöni ar t'ofö ne ya 'bepate xint'axi, ot'ar ñho ne faxkagihu.

¹³ Hage nö'ö mar ñhomhö bi jakagi da tu 'mu. Hin'ö, hingi njap'u. Nunar ts'oki bi ñ'udi tengu'ö, bi gu nö'ö mar ñho, bi jakagi da tu. Ne njap'u nunar 'bepate bi utkagi hangu ár nts'otho ar ts'oki.

¹⁴ Ngetho di pöhu, nuya 'bepate xpa e mhets'i, ha nuga dar meximhai, di pepar ts'oki.

¹⁵ Hindi pödi tema di pefi. Ngetho hindi ot'a nö'ö di ne, ne di ot'a nö'ö di utsa ga ot'e.

¹⁶ Nu'mu nö'ö hindi ne ga ot'e, go di pe'ö, di et'a ma müi xiñho ya 'bepate.

¹⁷ Hingo geke togo te gatho ot'mu, go ot'a ar ts'oki di pe'sa mbo.

¹⁸ Ne di pödi hingi 'bu ar ñho ha ma ndo'yo, ngetho di bemhö ga ot'a xiñho, ne hindi ot'a njap'u.

¹⁹ Ngetho hindi ot'a nö'ö ar ñho di nemhö ga ot'e. Ha xa di ot'a nö'ö hingi ho, hindi nemhö ga ot'e.

²⁰ Nu'mu di ot'a nö'ö hindi ne, hingo di otga 'mu, go ot'a ar ts'oki di pe'sa mbo.

²¹ Ngetho di nemhö ga ot'a nö'ö xiñho, ne di handi 'yoda ar ts'oki ha ma müi.

²² Ngetho mbo ha ma müi xa di johya di ne ga temba ár 'ñu Jö.

²³ Ne di handi n'ehe, nuna ma ndo'yo ntoxkwi ma mfeni, ne tsixkagi här 'ye ar ts'oki di 'bu'be.

²⁴ Hwëkategi. Togo da gugagi ga he nunar ndo'yonu tsixka har ndöte.

²⁵ Di umba njamödi Jö, bi ñöngagi har 'befi bi me ma tsi Hmuhu Hesukristo. Gekase, ha ma mfeni di pepa Jö, mödi ma ndo'yo pepa ar ts'oki.

8

Ga 'buhü ngu xikagihu ár Hñö Jö

¹ Nupya hinte ma mfei to'ma nu'u togo 'buhwi ar tsi Hmu Hesukristo, ne ot'a ngu xipa ár Hñö Jö, hinge ngu nese'u.

² Ngetho di 'buhwihu ar tsi Hmu Hesukristo, nu ár Hñö Jö togo unga ar te, xi gugagihu ndi ohu här 'ye ar ts'oki ne ar ndöte.

³ Nö'ö himbi tsä bi 'yot'a ya 'bepate, ngetho ya meximhai himi otho yá ts'edi nda 'yot'e, jange gesë Jö ba pehna ár T'u,

jangutho n'ar meximhai mi tsahmö nda 'yot'a ar ts'oki. Nunū bi unga ár te bi hñõmba ár ts'edi ar ts'oki.

⁴ Njap'u bi tsā ndar hogajõ'ihu ngu akagihu ya 'bepate. Ngetho hindi 'yohū ngu di nesehū, di 'yohū ngu ne ár Hñõ Jõ.

⁵ Ngetho nu'u togo 'bu ngu ne yá mfenise, hõnsenu benī. Ha nu'u togo datwa yá mfeni ár Hñõ Jõ, hõnsenu beñ'u n'ehe.

⁶ Nu'u togo pepa yá mfenise, ma da dinga ar ndõte. Ha nu'u togo pepa ár Hñõ Jõ, ma da dinga ar te ne ar hogam'ui.

⁷ Nu'u 'bu ngu ne yá mfenise, ntoxkwi Jõ, ngetho hingi ne, ne hingi tsā da 'yotwa yá 'bepate mõñ'õ.

⁸ Ne nu'u togo 'bu ngu ne'u, Jõ hinda tsā da numañhobi yá te'u.

⁹ Ha nu'ahu hingi pefu ri mfenisehū, gi pefu ár Hñõ Jõ 'bu ha ri muihu, nu'mu majõni 'buhnu. Ha nu'mu n'a hingi pe'spa ár Hñõ ar tsi Hmu Hesukristo, hingo ár meti'õ.

¹⁰ Ha nu'mu ar tsi Hmu Hesukristo 'bu ha ri muihu, mödi ri ndo'yohū 'butho xi du har ts'oki, nuri hñõhū te, ngetho gi 'buhwihu xiñho Jõ.

¹¹ Nu'mu 'bu ha ri muihu ár Hñõ Jõ togo bi ko'spa ár te ar tsi Hmu Hesukristo, Jõ, ngu bi guxa ar tsi Hmu, njap'u da umba n'ar 'ra'yo te ri ndo'yohū xi du. Da njap'u ngetho gi 'buhwihu ár Hñõ.

¹² Jange tsi kuhū, hindi 'ñepi ga pefu gatho nõ'õ ne ma ndo'yohū.

¹³ Ngetho nu'mu gi 'buhū ngu xi'ahu ri mfenisehū, ma gi tuhū. Ha nu'mu gi 'buhū ngu ut'ahu ár Hñõ Jõ, gi jafu da m'e nõ'õ ne ar ndo'yo, ne gi pe'su ar te.

¹⁴ Ngetho nu'u togo tsixa ár Hñõ Jõ, go yá bõtsi Jõ'u.

¹⁵ Hinxta hõñhū ár Hñõ Jõ ne ga penju ga ntsuhū. Xta hõñhū ár Hñõ Jõ xi jakagihu yá tedegihu Jõ. Jange di emfupya: Ma tsi Dada'i.

¹⁶ Ár Hñõ Jõ datwa majõni ma hñõsehū, ne embabi yá bõtsigihu Jõ.

¹⁷ Ha nu'mu yá bõtsigihu, ma da 'raju nuya ñho xi ñõtkagihu, ne ga ñhehwihu ar tsi Hmu Hesukristo. Ngetho nu'mu ga thohū ya thogi ngu bi tho'õ, ma ga 'buhwihu hár nsunda.

¹⁸ Di põka xiñho, nuya thogi di thohupya, hinter me'õ nu'mu ga hejwu ar nsunda di to'mhū ga hanthū m'efa.

¹⁹ Gatho nõ'õ xi hyoka ár 'ye Jõ, to'ma ar pa da hyanda ar tsi Dada da ñ'u yá bõtsi.

²⁰ Ngetho gatho nõ'õ bi hyoka ár 'ye Jõ, bi 'be ar 'ñu nõ'õ nda mefi. Hingo bi nese nda njap'u, bi ne Jõ togo bi umba ar ndo'mi n'ehe.

21 Gatho nö'ö bi hyoka ár 'ye Jö, ma da thökwabi nunar ts'edi japabi da nhwati, ne da njohyawu xta hñönga ár nsunda yá bötsi Jö.

22 Ngetho di pöhu, gatho nö'ö bi hyoka Jö, 'rangutho xa hu ár ñö hinxi ntsaya xi nzoñ'u, ntsawi ar ugi ngu n'ar 'behñö ma da da ár bötsi.

23 Ne hinge hönse'u. Gesegihu n'ehe, togo xi t'akagihu ár Hñö Jö ngu n'ar nkohi nö'ö da t'akagihu m'efa. Ne di zoñhu tu ma muihu di to'mhu da tekagihu Jö, ne da 'rakagihu n'ar 'ra'yo ndo'yo hinda du.

24 Ngetho nú'mu nda mpöhu, gehnu di to'mhu. Ha nu'mu gar hanthuhmö, hingar ndo'mi. Hinto to'ma nö'ö pets'i.

25 Ha nu'mu di to'mhu nö'ö hindi hanthu, ga tsethu ga to'mhu.

26 Njap'utho ár Hñö Jö togo faxkagihu hinte ja ma ts'edihu. Ngetho hindi pöhu ga ahü ngu di 'ñepi. Gese'ö xa hu ár ñö zoni, 'ba made apkagihu tema di hoñhu.

27 Ne Jö togo het'wa yá mu ya jö'i, pödi tema ne ár Hñö Jö. Ngetho nunu apkagihu ngu bengä Jö xiñho da umba yá bötsi xi ñ'emui.

Hyax'mu xa di tötehu

28 Di pöhu, nu'u togo mö Jö, gatho nö'ö te thogi fats'i di 'ñepa ar ñho, gehyu togo xi ts'ofu ngu xi bengä Jö.

29 Nu'u xki bödi nda mpöhu nú'mu hinxki thokta ar ximhai, gehyu bi hñuts'i nda ñhehwi ár T'u, togo nda ñöxhmu gatho ya ku.

30 Ha nu'u togo xki hñuts'i, gehyu bi zohni. Ha nu'u togo bi zohni, gehyu bi nu hinte ma ts'oki mi tu. Ha nu'u togo bi nu hinte ma ts'oki mi tu, gehyu togo bi umbi nda m'u hár nsunda.

31 Tema da tsä ga möñhu 'mu. Nu'mu di 'buhwihu Jö, togo tsä te da jakagihu 'mu.

32 Jö togo himbi 'yot'a ár 'ñöngi bi da ár T'u bi pokagihu, hage hinda 'rakagihu mahyegiwi ár T'u gatho nö'ö di hoñhu.

33 Togo tsä te da hyoxa nu'u togo xi hwahna Jö, nu'mu gese Jö xi nu hinte ma ts'oki mi tu.

34 Hage 'bu man'a togo da hñuxhmö ar mfei. Ar tsi Hmu Hesukristo bi unga ár te. Hinge hönse'ö, get'ö togo bi mengi bi nte, ne bi huxkwi ár Dada hár ñ'ei, habu bi 'ba made apkagihu Jö.

35 Hiñ'otho te da japa ma tsi Hmuhu Hesukristo da hyegi da mökagihu. Wa di thohu ar thogi, ar dumui, ar nt'utsa, ar thuhu, ar k'at'a he. Nú'mu 'butho da thöga ma tehu, wa ñhötju ar jwai.

36 Ngu engä har T'ofu:
Ngetho di teñ'ahe, hyax'mu 'butho xta tuhe.

Nhugagihe ngu ar tsi deṭi xi t'ent'i da tho.

³⁷ Ha nuju di töhu gatho nuya thogiyu, ngetho faxkagihu togo xi mökagihu.

³⁸ Jange xa di kaḡmbeni, nunar ndöte, ar te, nuya enxe, ya ndö, nu'u ja yá ts'edi, nö'ö te japyá, nö'ö te di 'ñep'u,

³⁹ nö'ö te bi ja mañö, nö'ö te bi ja hai, wa man'a tema xi hyoka Jö, hinda tsá da 'wegagihu hár mhöte Jö, bi utkagihu mba penkagihu ar tsi Hmu Hesukristo.

9

Jö bi hwahna ya me Israel

¹ Nuga, nö'ö di mö majöni, ngetho di n'at'be ar tsi Hmu Hesukristo. Ne hinte di pets'i te ga ntsa, ngetho ár Hñö Jö datka majöni.

² Xa tu ma muí, ne xa di tsamañ'u.

³ Nuga di ne nu'mu da tsahmö, go ga m'eka, hinga 'bu'be ar tsi Hmu Hesukristo, nu'mu njap'u da tsá da mpo nu'u ma mixodyo'be. Gehyu ma ku di pes'be n'adar ji.

⁴ Nuya me Israel gehyu yá tede Jö, bi utwa ár nsunda. Bi umbabi ya nkohi ne ya 'bepate. Bi xipa hanja nda nsundabi, ne bi umba yá ñhöt'i.

⁵ Ka ba ehnu yá pale mi tenga Jö, ne ha yá 'betoyu, ka ba m'uhnü ngu n'ar ñ'ohö ar tsi Hmu Hesukristo. Gesenu Jö, go ár meṭi gatho tema ja, hindi tsaya di t'umba ar nsunda. Dá njap'u.

⁶ Hinge xi njap'utho ár mhö Jö. Hõse hinga gatho nu'u yá 'beto ar Hakob gehyu ár hnini Jö.

⁷ Hinda tsá ga eñhu gatho nu'u yá 'beto ar Abra yá bötsi Jö n'ehe. Hin'ö, ngetho bi xipabi: Hõse yá 'beto ar Isa gi 'ñembabi ri 'beto.

⁸ Nu'mú, hinga gatho yá bötsi ar Abra yá bötsi Jö n'ehe. Hõse nu'u xi zu ár ñhöt'i Jö, gehyu xi t'embabi yá bötsi ne yá 'beto ar Abra.

⁹ Ngetho njanu enga ár ñhöt'i ar tsi Dada: Ga penga ri jeyu ngu nuya payu, ne ar Sara ma da 'yonga ár bötsi.

¹⁰ Hinge hõse'ö, man'a te bi thogi. Núm'u mi dinga yoho yá bötsi ar Rebeka, n'ase ár dada, gehnu ar Isa ma palehu.

¹¹ Núm'u hinxki m'uta nuya yoho yá bötsi, ne hinxki 'yot'atho ar ñho wa ar ts'oki, Jö xki hwahna n'a'u. Hinxki hyandwa yá hoga 'befi, ngetho njap'u xki beñ'ö nda 'yot'e.

¹² Bi 'ñembabi ar Rebeka: Ri 'bet'o t'u ma da mepa ar 'befa.

¹³ Ngu enga har T'ofó: Nuga da mö ar Hakob, ne da utsa ar Esau.

¹⁴ Tema tsá ga möñhu 'mu. Hage hingi ot'a xiñho Jö. Hin'ö, hingi njap'u.

15 Ngu bi 'ñemba ar Moise: Nuga ga hwëka togo di nega, ne ga pe'spa ar ts'eti togo di nega n'ehe.

16 Hinge nu'mu da nese ar jö'i, wa nú'mu xa umbár mu da thahni. Jö go da möñ'ö togo da me'spa ar ts'eti.

17 Har T'ofu huxa tema nsipabi ar ndö Ehipto: Nuga xta jux'a'i ga ñ'u ma ts'edi, ne da nunga ma thuhu gatho ár nxidi ar ximhai.

18 Nu'mu, Jö pe'spa ar ts'eti togo ne'ö, ne nö'ö togo ne da japabi da nme'sku, tsá da 'yot'e.

19 Nu'mu, da tsá gi 'ñengagihu: Hanja Jö umba ár mfei ya jö'i mu. Ngetho hinjo'o togo da dospa ár mfeni Jö.

20 Ha nuga ga thöt'ahu njawa: Tsi jö'i'i, togo'i gi ne gi ntsawi Jö. Hage n'ar 'bada tsá da 'ñemba ar gö, yo'ö xka hyogagi njawa.

21 Hage hingi pe'sa ár ts'edi ar gö da hyoka nor 'bada ne'ö. N'adar xeni ar bohái, da tsá da hyoka ya 'bada di 'boxa habu jar nsu, ne ya 'bada di hö har 'befi hyax'mu.

22 Hage hingi njap'utho Jö n'ehe. Mi nemhö nda ñ'u ár kwe, ne nda ñ'u ár ts'edi, ha bi me'spatho ar ts'eti nu'u xki hñuts'i nda hwati.

23 Bi 'yot'a njap'u nda utwabi tengu ár döta ár nsunda nu'u togo xi zutwa ár nhwëki, ne xi hñux'ö da m'uhwi hár nsunda.

24 Ngetho Jö xi zonkagihu ga poñhu mateda ya xodyo ne nu'u hingya xodyo.

25 Jangu enga har t'ofu bi 'yot'a ar m'ehni Osea, habu enö njawa:

Ma ga embabi ma hnini nu'u hingo ma hninihmö,
Ne nö'ö ar hnini hingi ndi mödi, ma ga möpya.

26 Ne habu xki t'embabi:

Nu'ahu hingo ma hnini'ihu,
ja ma da t'embabinu,
gehyu yá bötsi Jö hö ar te.

27 Ar Isaia mi enö n'ehe, nú'mu mi nonga ya me Israel: Mödi mar nzeye ngu ar 'bomu 'bonga har ñönthe, honse n'a tsi tui xi bongi ma da mpohö.

28 Ngetho ar tsi Hmu ngut'a ma da japi da thokwa har ximhai ngu xi möñ'ö.

29 Ngu bi 'ñenga mam'et'o ar Isaia n'ehe:

Nu'mu ar tsi Dada togo pe'sa ar ts'edi hinxi 'yegagihu 'ra ma
'betohu,
xta ñehwihu ar hnini Sodoma, ne ndi hñöxkagihu ar hnini
Gomora.

Jö numañho nu'u ñ'emui

³⁰ Te da tsá ga möñhupya. Nu'u hingya xodyo himi honi nda m'u xint'axi hár nthandi Jö, gehyü xi nhu hinte ma ts'oki tupya ngetho ñ'emui.

³¹ Ha nu ar hnini Israel togo mi umba ár müi bi demba yá 'bepate ar Moise, ne njap'u nda nhu hinte ma ts'oki mi tuhmö, himbi züdi.

³² Yo'ö. Ngetho mi umbyá müi mi honi nda t'axki hinge har ñ'emui. Mi hoñ'u nda t'axka ha ya hoga 'befi mönga ya 'bepate, ne bi ntöxkwi ar do mfets'e.

³³ Ngu engá har T'ofó:
Pöhu, nuga di pö n'ar do mfets'e ne nt'ent'i núnu Sion.
Ha nö'ö togo da ñ'emüibi'ö, hinda ma da 'be ár tsá.

10

¹ Tsi kuhü, xa majöni di xi'ahü, di umba ma müi di apa Jö da mpo ya me Israel.

² Nuga di damajöni, nuyü xa umbyá müi hongá Jö, mödi hingi pödi xiñho nö'ö ot'u.

³ Ngetho hinxi bö'u ar hogam'ui ungar tsi Dada. Xi umbyá müi da nhumañhobi nö'ö ot'u, ne njap'u hingi japamasu nö'ö xi 'yot'a Jö nda nhumañhogihü.

⁴ Nuyá 'bepate ar Moise bi göxa ár ts'edi nú'mü ba e ar tsi Hmu Hesukristo, ne njap'u nda nhu hinte ma ts'oki tu gatho nu'u da ñ'emüibi.

⁵ Ngetho nö'ö togo ne da m'ui xiñho hár nthandi Jö di tenga nö'ö bi 'yot'a ar Moise, engá njawa: Nö'ö togo da 'yot'a gatho nuya 'bepateyü, ma da me'sa ar te.

⁶ Ha nunar nhumañho bi e har ñ'emui, engagihü njawa: Yo ma gi beñhü togo ma da boxa mhets'i da tsiwa ar tsi Hmu Hesu.

⁷ Wa gi 'ñeñhü: Togo da gö har 'bexui da güxa ar tsi Hmu Hesu habü bi kü nu'u xi du.

⁸ Ne te mönga har T'ofó: Gi pe'sp'u get'uütho ar mhö, oda ha ri ne, ne ha ri müi. Gehnü ar mhö ñ'emui di dahe majöni.

⁹ Nu'mü nuna ri ne damajöni ar Hesukristo gehnü ar Hmu'ö, ne gi jamfi ha ri müi Jö bi güxa man'agi har ndöte, ma gi mpohö.

¹⁰ Ngetho ha ma müihü di ñ'emüihü, ne njap'u nhugagihü hinte ma ts'oki di tuhü. Ha numa nehü damajöni nö'ö di ñ'emüihü, ne njap'u ga mpohü.

¹¹ Ngetho har T'ofó engá njawa: Gatho nu'u togo da ñ'emüibi, hinda ma da 'be ár tsá.

¹² Mahyetho ya xodyo ne nu'u hingya xodyo, n'adár Hmu gatho'u, ne umbabi da bongwatho gatho nu'u togo mat'i.

¹³ Ne engá ar T'ofó n'ehe: Gatho nu'u togo da mat'wa ár thuhu ar tsi Hmu, ma da mpohö.

14 Ha nu'mu hinxi ñ'emui, hinda tsá da mat'i. Ha nu'mu hinxi 'yode, hanja ma da ñ'emui. Ha nu'mu hinto hõ'spa ar hoga mhö, hinda ma da 'yo'u.

15 Ne nu'mu hinto xi m'ehni, hanja da mhönga ar hoga mhö. Jangu engá har T'ofó: Nzáda ár nzohö nö'ö togo mönga ar hogam'ui ne ar hoga mhö.

16 Mödi hinga gatho xi 'yota ar hoga mhö xi 'yode. Ngu xi 'ñenga ar m'ehni Isaia: Tsi Hmu, hinto xi ñ'emui ar hoga mhö xta möñhe.

17 Da thinga ar ñ'emui nu'mu da t'oxa ar hoga mhö, ne nunar mhönü nonga ar tsi Hmu.

18 Ha di añ'a'ihüpya: Hage hinxi 'yo'u 'mu. Hö, xi 'yode, ngetho engá har T'ofó:

Gatho ár nxidi ar ximhai xi nunga yá mhö'u, ne habu gatho xi zonga nö'ö möñ'u.

19 Di engá n'ehe: Hage hinxi bö ya me Israel. Hö, xi bödi, ngetho ar Moise bi 'ñenö m'et'o:

Nuga ar tsi Dada di engá: Ma ga tsot'ahu ri mühu, ga hongá man'ar hnini nö'ö hingo ma hnini.

Ne ma ga poñ'ahu ri kwehu, ga munts'a 'ra ya jö'i te gatho bentho.

20 M'efa ar m'ehni Isaia himbi ntsu bi 'ñenö:
Ar tsi Dada enö: Bi dingagi nu'u togo himi hongagi.

Da ñ'udi bi hyandga nu'u himi angagi.

21 Har tsi Hmu emba ya me Israel: Gatho ar pa da tungwa ma 'ye 'ra ya jö'i xa ya me'sku ne ya toxte.

11

Nö'ö n'a tsi tui ya me Israel xi bongi

1 Jange di añ'ahu: Hage Jö xi hyep'u ár hnini 'mu. Hin'ö, ngetho nuga dar me Israel n'ehe, ár 'betogi ar Abra, ne ár bötsigi ar Benjamin.

2 Jö hinxi hye ár hnini yanu mam'et'o xi bödi. Ha hinxka nehü tema mönga ar T'ofó habu nonga ar m'ehni Elia, nú'mu mi kaxa Jö tema mi ot'a ya me Israel. Mi engá njawa:

3 Tsi Hmu'i, xi tho'a gatho ri m'ehni, xi thext'a gatho ri 'boxm'oñho. Hõnse di koka, ne thongagi da thogi n'ehe.

4 Ne bi dötwa Jö bi 'ñenö: Xta hwahna hñun'atema'ret'a ya nthebe togo hinxi ndandihmö xi ndönga ar tsita ár thuhu Bal.

5 Njap'u nuya payu, 'bu 'ra ya tsi tui xi bongi togo xi hwahna Jö xi hwékwa ár nt'uni.

6 Ha nu'mu xi nhwëkwabi, hinxi dö'u ot'a ya hoga 'befi. Ngetho nu'mu xi dö'u di ot'a ya hoga 'befi, hingar nthebate 'mu ár nt'uni xi unga ar tsi Dada.

⁷ Xi'mu, te ga beñhu. Nuya me Israel himbi dinga nö'ö tema mi honi. Hõnse nu'u tsi tui xki thahni bi diñ'u. Ha nu ma'ra bi njapi bi me yá mfeni hinga nda diñ'u.

⁸ Ngu engga har T'ofõ: Jö bi 'ñökwa yá mfeni, ne bi gotwa yá da ne yá gu. Njap'u'ho 'bu nuya payu.

⁹ Ne ar Dabi bi 'ñenõ njawa:

Nuyá ñhuni, dá japi da nts'okse,

ngu n'ar xõgu wa n'ar nt'ats'i habu da zose'u, gehnu ár mfe'i'u.

¹⁰ Dá m'exui yá da, hinda hyant'u,

ne hindi tsaya yá xutha di muxa yá 'beni.

Ár mpõho nu'u hingya xodyo

¹¹ Di añ'ahu n'ehe: Hage xi mfe'sa ya me Israel ne xi nhwati 'mu. Hin'õ, hinga njap'u. Ngetho xa ya me'sku, bi t'umba ar mpõho nu'u hingya xodyo, ne njap'u nda ts'ot'wa yá müi.

¹² Ha nu'mu nuyá ts'oki'u bi mats'i da me'sa ya ñho gathõ ya meximhai, ne nú'mu bi dahyu bi maxa nu'u hingya xodyo nda zu ar ñho, tenguhmõ nú'mu xta mengi da m'u'hwí Jö man'agi.

¹³ Nuga di zo'ahu hingar xodyohu, ngetho dar mpõte ar tsi Hmu, xi menkagi ga zo nu'u hingya xodyo, ne di numansu ma 'befi.

¹⁴ Xõmhõ njanu ga tsot'wa yá müi nuya ma mixodyo'be, ne da mpõ 'ra'u.

¹⁵ Ngetho nú'mu mi the'u, bi ñhogamüwi Jö gathõ nu ma'ra 'bu ma'ra ya hai, nu xta mengi da ts'ihí, ponthõ da mengi da me'sa yá te'u.

¹⁶ Njangu nu'mu nor 'bet'o xenijuni xi ndatwa Jö, gathõ nö'ö man'a xeni n'ehe. Ha nu'mu yá 'yu n'ar za ár meti Jö, gathõ yá 'yeza n'ehe.

¹⁷ Nu'mu n'ar hoga 'bai ar njõmdõni bi mfekwa 'ra yá 'yeza, ne bi thux'a'i nu'ge gar 'yeza ar mangan njõmdõni, ne gi tsipa ár ngi ar hoga 'bai,

¹⁸ yo gi exa ri nsu gi ne gi hyõmahai nuya 'bet'o 'yeza. Ngetho gi pödi hinga toxke ar 'yuza, go tox'a'i.

¹⁹ Tsá gi 'ñemhõ: Nuya 'yeza bi mfeki ne bi thuxkagiga.

²⁰ Nuyu bi mfeki ngetho ma ya me'sku, ha nu'ge ngetho gi ñ'emüi bi thux'a'i. Jange yo gi exa ri nsu, tsupa Jö.

²¹ Ngetho nu'mu Jö himbi pumbabi nuya 'yeza xki bohnu, hanja ma da pump'a'ige.

²² Jange hyandwa xiñho ár ts'eti ne ár kwe Jö. Hö, ár kwe pe'spa nu'u xi dagi. Ha nu'ge, pes'a ar ts'eti nu'mu gi pödi gi su nunar ts'etinü. Nu'mu hin'õ, ma da mek'a'i ngu bi japa nuyu ma'ra ya 'yeza.

23 Njap'u nu'u xi mfeki, nu'mu da hyep'u yá me'sku, da mengi da thuta man'agi, ngetho Jö pe'sa ar ts'edi da mengi da tuta har 'bai man'agi.

24 Ngetho nu'ge, ngu n'ar mąnga njömdöni bi ts'ek'a'i ne bi thut'a'i har hoga njömdöni, ter ñhembibi 'mu da mhenga da thuta man'agi nu'u xki böhnu m'et'o.

Ya me Israel bi njo'spa yá ñho

25 Tsi kuhu, di ne gi pöhu nö'ö himi fö mam'et'o, ne hingi 'ñexa ri nsuhu: Nuya me Israel bi got'a yá mfeni 'ra ya tsi pa, da do'mi da yut'a gatho nu'u hingya xodyo 'bu ma'ra ya hai xi zu ár nhwëki Jö.

26 M'efa gatho ya me Israel ma da mpohö, ngu enga har T'ofö:

Ma da zo n'ar ñönte di 'ñe Sion,
ne da paxt'a nö'ö xi nts'otho ha yá 'beto ar Hakob.

27 Njap'u xta nko'be ma ga hokwa yá ts'oki,
ngu xta ñöt'wabi.

28 Nuyu, yá ñ'uni ar hoga mhö, njapu xok'ahu ar goxthi da tsá gi mpohü. Ha Jö mödi, ngetho xki hwampa yá dada mam'et'o.

29 Ha nuyá nt'uni ne yá nzote ot'a Jö, hinda njap'utho. Jö hingi pata ár ne.

30 Ngu'ahu maham'u hinge ngi othu Jö, ha nupya xka tsuhu ár nhwëki, ngetho himbi 'yot'u Jö.

31 Njanupya ya me Israel hinxi 'yöta Jö'u, njanu da zu'u nunar nhwëki xi zu'ahu n'ehe.

32 Ngetho Jö bi 'yent'a gatho nda nme'sku, ne m'efa nda me'spa ar nhwëki xoge.

33 Xa nzeyetho ár mfeni ne ár mfödi Jö. Hinjo'o togo da bödi tema ne da 'yot'e. Hinjo'o togo da xet'wa yá 'ñu'ö.

34 Ngetho, togo xi bötwá ár mfeni Jö, wa togo xi uta Jö tema da mefi.

35 Hage 'bu n'a togo te xi umba Jö m'et'o, ne da ko'spya.

36 Ngetho gatho nö'ö te ja, go ár meti'ö, go bi hyok'ö ne 'bui da mepabi'ö. Go di 'ñepabi hinda ntsaya da t'umba ar nsunda. Dá njap'u.

12

Gehnu xiñho da me ya gamfi

1 Jange tsi kuhu, di a'ahu gi umfu Jö xoge ri ndo'yohu, ngu n'ar m'öñho tetho, xint'axi ne numañho Jö. Gehnu ar mhat'ajö di 'ñepi gi 'yothu, ngetho Jö xa xi utkagihu ár nhwëki.

2 Yo gi ñhogamuihu nö'ö te 'ra'ahu ar ximhai. Mahyoni gi n'a'yohu ri 'ra'yo mfenihu, ne njap'u gi tsasehu tema ne Jö embi nzatho, numañho ne handi xiñho.

³ Nuga xi hwëgagi ga pëpa ar tsi Hmu, jange di xi'ahü, hinga xa di thotho gi 'ñexa ri nsuhü. Nuhü xiñho tema gi bensehü, ngu ár nzeyë ar ñ'emüi xi hyeni xi 'ra'ahü Jö, ngu ár nt'eni'ö.

⁴ Ngetho jangu ma ndo'yohü pe'sa nzeyë yá xeni, ne hinga gatho get'ar 'bëfi pëts'i,

⁵ di njahup'u n'ehe. Mödi di nzeyehü, 'rangugihü dár ndo'yohü ar Hesukristo, ne di mfaxü n'a ngu n'a.

⁶ N'añ'o n'a ngu n'a ya hogant'uni xi hwëgagihü Jö. Nu'mu n'a xi t'umbabi ngu ár m'ehni Jö, dá mepabi ngu ár nzeyë ár ñ'emüi pëts'i.

⁷ Ha nu'mü xi thembabi da m'ëgo, dá mæxa ma'ra. Wa xi t'umbabi da ñ'utate, dá uta ma'ra.

⁸ Nö'ö togo xi t'umbabi da hñu'mba yá müi ma'ra, dá hñu'mba yá müi. Wa xi t'umbabi da hyeni, dá me'sa n'ar hogamüi da 'yot'e. Wa xi t'umbabi da ndö, dá umba ár müi da 'yot'e. Ha nö'ö xi t'umbabi da mæxa togo hongar m'fats'i, di johya da 'yot'e.

⁹ Nö'ö ar mhöte gi pe'sü, xa majöni di 'ñe ha ri müihü, hindi oxta mañö. Utsahü nö'ö hingi ho, teñhü nö'ö xiñho.

¹⁰ Mhöhu n'a ngu n'a, gi pe'sü n'ar hoga mhöte gar kuhü. Ne di 'bënga nt'ek'ei gi zohü ma'ra.

¹¹ Mpehü nts'ëdi, yo gar döñhëhü. Umba ri müihü pëfü ar tsi Hmu.

¹² Njohyahü gi ndo'mhü, tsethü ya thogi, hingi hyehü gi 'yafu Jö.

¹³ Ñehwihü ma'ra ya gamfi tho ar k'at'i, ne nzöihü gi uñhü ar sëki ha ri nguhü da ñ'oxa ma'ra.

¹⁴ Mathwü Jö nu'u togo utsa'ihü. 'Yafu ár ñho, yo gi afu nö'ö hingi ho.

¹⁵ Njohyawihü nu'u togo johya, ne nzongwihü nu'u togo zoni.

¹⁶ N'adar mfeni gi pe'sü. Yo gar ñ'ets'ihü, ntsixkwihü nuya tsi hyoya. Yo gi 'ñexa ri nsuhü xa gi pöhu.

¹⁷ Yo gi ko'spabihü ár ñöni togo ot'ahü ar ts'oki. Umba ri müihü da hyant'ahü ya jö'i gi othü ar ñho.

¹⁸ Nö'ö 'ba ri ñöni, umba ri müihü gi ntsixkwi gatho ya jö'i nu'mü da tsä.

¹⁹ Tsi kuhü, yo gi ja ri 'yese gi ko'spa ár ñöni togo xi 'yot'a n'ar ts'oki. Tsokwabihü ár tsi kwë Jö, ngetho engar har T'ofö: Go ma metiga ar nko'sñöni, go di unga ar njut'i, engar tsi Hmu.

²⁰ Di xi'ahü, nu'mü ri ñ'unihü tunthu, umbabihü te da zi, ha nu'mü tuthe, umfü ar dehe. Nu'mü gi japabihü njap'u ri ñ'unihü, hindi pödi ha da hwi'sa ár ñö di ntsä.

²¹ Yo gi ñhëhü da dö'ahü ar ts'oki. Juhü ar ñho gi töhü.

13

¹ Gatho ya jö'i dá 'yöta ya ts'ut'wi, ngetho Jö go xi umbár nsu gatho nu'u togo pe'sar ts'edi. Gatho nuya jö'i pe'sa yá nsu go xi ñex'ö.

² Jange gatho nu'u hingi ota ya ts'ut'wi, toxa nö'ö xi hñuxa Jö, ne njap'u munts'ase ár mfei da züdi.

³ Ngetho nuya ts'ut'wi hinxi t'ets'i da pi nu'u togo ot'a ar ñho, tsu nu'u togo hingi ot'e xiñho. Nu'mu hingi ne gi 'buhu gi tsuhu ya ts'ut'wi, 'yothu nö'ö xiñho, ne da t'es'a ri nsuhu.

⁴ Ngetho yá 'bego Jö'u, hoñ'a ri ñhohu. Ha nu'mu hingi othu nö'ö xiñho, nu'mu hö, gi ntsuhu. Ngetho hinga m'etho hö ár ndojwai, gehnu ár 'bego Jö da ko'spa yá ts'oki ne da umbár mfei ya ts'okte.

⁵ Jange 'yothu ya ts'ut'wi, ne hinda mfep'ahu, ne hinte di tsu'a ri mfenihu n'ehe.

⁶ Jange gi juthu ar bojö jot'a ya ndö, ngetho yá 'begoyu Jö, xi 'yentyá te da me nunar 'befinu.

⁷ Juthwu gatho nu'u togo gi tufu: nö'ö ar bojö jot'a ya ndö, ne gatho ma'ra di ñep'ahu gi juthwu. Togo mahyoni gi numañhohu, jahup'u, ne togo di za gi ñe'sfu ár nsu, 'yothu n'ehe.

⁸ Yo gi ñhoxu ya thai. Nö'ö gi 'yothu, gi mhöhu n'a ngu n'a. Ngetho nu'mu gi möhu ri ñ'ohu, gi othu ya 'bepate mönga har T'ofö.

⁹ Ngetho nu habu enö: Hingi tsimba ár nthöti ma'ra, hingi mpë, hingi pe ya nhemñö, hingi hyokwa yá ñho ri ñ'ohu, ne ma'ra ya 'bepate; gathoyu da tsä da tx'uki honse da t'enö: Mö ri ñ'ohu ngu gi mhöse.

¹⁰ Nö'ö togo möte, hingi ts'okwa yá ñ'ohu. Jange gatho ya 'bepate go ot'a nö'ö to möte.

¹¹ Jahu njap'u, ne nuhu ya pa di 'buhu. Ma ga zot'a ma dahu ga hehu ar t'öhö. Ngetho nupya hints'u yap'u 'bu ma mpohohu, ngu mi 'bu nú'mu nda ñ'emuihu.

¹² Ya 'butho da göxar xui, ne xi ñep'utho ar hyats'i. Jange ma ga hehup'u yá 'befi ar 'bexui, ne ga hehu ar he di b'uhu har hyats'i, ngu xi ñhoka n'ar ndogu di ma har tuhni.

¹³ Ma ga 'buhu di nheki di 'yohu har hyats'i, ga othu xiñho gatho. Hinga 'buhu hinte di juju ha ya dango habu xa ñuntho ne ntitho. Hinga 'buhu har hyoka 'behñö ne nö'ö xi nts'otho. Hinga ntuñhu, ne hinga hyokwabihu yá ñho ma ñ'ohu.

¹⁴ Ga ñhexu ár ts'edi ar tsi Hmu Hesukristo, ne hinga ñhehu da kakagihu nö'ö te gatho bi e ha ma mfenihu.

14

Nu'u hingi tse di yá ñ'emui

¹ Yo gi 'weju nu'u ya ku hingi tse_{di} ya ñ'emui, ne yo gi ñöniwi tema gi beñhu.

² Ngetho 'ra beni tsa da zi gatho, ha ma'ra hingi tse ya ñ'emui, honse tsi ya tsi k'ani.

³ Nö'ö togo tsi gatho, yo ma da denga nö'ö togo hingi tsi xoge. Ha nunu, yo di thenga nö'ö togo tsi, ngetho Jö go xi numañho'ö.

⁴ Xi nu'ge, ter me'age gi themba ár 'bego man'a. Ar hmu go da möñ'ö ha da nangi wa da dagi. Ha ma da nangi, ngetho döta ár ts'edi ar tsi Hmu togo da guts'i, ne hinda hyegi da dagi.

⁵ 'Ra handi xiñho da nhumansu 'ra ya pa da mepa Jö, ha ma'ra handa gatho ya pa mahyetho. N'a ngu n'a mahyoni da bödi tema pefi.

⁶ Nö'ö togo hwahna 'ra ya pa, ent'wa ar tsi Hmu. Ha nö'ö handa gatho ya pa mahyetho, njap'utho n'ehe. Nö'ö tsi gatho, ent'wa ar tsi Hmu ne umba njamödi. Ha nö'ö hinga gatho tsi, njap'utho n'ehe umba njamödi Jö.

⁷ Ngetho hinto di 'buhu ga pepase ma tehu, ha hinga tuhu di hongma ñhosehu.

⁸ Nu'mu di tehu, di ent'hwu ma tehu ar tsi Hmu, ha nu'mu ga tuhu, go di ent'wabihu'ö n'ehe. Jange nu'mu di 'buhu, wa xta tuhu, ár metigihu ar tsi Hmu.

⁹ Jange bi du ar tsi Hmu ne bi nanga man'agi. Bi mengi bi nte, ne njap'u bi hñuts'i ngu ár Hmu nu'u te ne nu'u xi du.

¹⁰ Xi nu'ge 'mu, yo'ö gi thenga ri ku. Wa hinte gi nuge nö'ö ot'ö. Ha hingi pöhu, gatho ma ga 'bahu da hñöskagihu majöni ar tsi Hmu Hesukristo.

¹¹ Ngetho enga har T'ofu:

Nuga di 'bui, enga njap'u ar tsi Hmu, ne gatho ya jö'i ma da ndandihmö da nsundagi, ne da damajöniyu dar Jöga.

¹² Nu'mu, n'a ngu n'a ma ga dathwu majöni Jö gatho nö'ö xta othu.

¹³ Jange hinga ma ga ntheñhu n'a ngu n'a. Ma ga nkohu ha ma muihu hinga pojwu ya mfets'e da japi da da ma kuhu.

¹⁴ Nuga di pödi ne di kaxmbeni njap'u benga ar tsi Hmu Hesukristo, ngetho hinte xints'othose. Ha nu'mu n'a beni xints'otho, hö njap'u hár mfeni'ö.

¹⁵ Ha nu'mu nuna ri ñhuni tsot'wa ár mu_i ri ku, hingi pe'sa ar mhöte 'mu. Nuna ri ñhuni, yo ma da japa da m'e ri ku, togo ar tsi Hmu Hesukristo bi ungár te bi poho.

¹⁶ Yo gi xöju ar goxthi da nthenga nö'ö gi beñhu xiñho.

¹⁷ Ngetho har ts'ut'wi Jö, hinga m'et'o ya ñhuni wa ya ts'ithe. M'et'o ar m'ui xint'axi, ar hogam'ui, ne ar johya. Gathoyu unga ár Hñö Jö.

18 Nö'ö togo pepa ar tsi Hmu Hesukristo njanu, numañho Jö ne ya jö'i.

19 Jange ma ga teñhu nor ñho unga ar hogam'ui, ne faxkagihu n'a ngu n'a da te ma ñ'emuihu.

20 Yo gi jafu ar ñhuni da hwatwa ár 'befi Jö. Mödi gatho nö'ö te jawa xiñho da ts'i, nö'ö hingi ho, n'ar ku da japa ár ñ'ohu da dagi ngetho te gatho tsi.

21 Xiñho hingi tsa ar ngo, wa gi tsi ar ixkat'afi, nu'mu gi japi da mfe'sa ri ku, gi tsot'wa ár mui, wa da went'a ár ñ'emui.

22 Nu'mu gi ñ'emui xiñho nö'ö gi ot'e, honse gi pöhwi Jö. Nzatho nö'ö togo hinte tsu ár mui ngetho pödi xiñho nö'ö ot'e.

23 Ha nö'ö yomi ha xiñho nö'ö tsi, tuxar ts'oki, ngetho hingi ñ'emui xiñho nö'ö ot'e. Ne gatho nö'ö ot'e hingi ñ'emui, nunu ot'ar ts'oki.

15

1 Jange nuju xi nzedi ma ñ'emuihu, mahyoni ga pe'sfu ar ts'eti ga faxu nu'u togo hingi tse ya ñ'emui, ne hinga honse ma ñhohu.

2 Ma ga hoñhu n'a ngu n'a ár ñho ma ñ'ohu, ga faxu da noxka ár ñ'emui.

3 Nunar tsi Hmu Hesukristo himbi hyonga ár ñhose, jange bi tho'ö ngu engä har T'ofö: Go da nthex'be ya nts'ani mi thox'a'i.

4 Ngetho nuya T'ofö bi t'ot'a maham'u, xi t'ot'i nda utkagihu nda hñuxa ma ndo'mihu, ga pe'su ar humamui ne ar ts'eti mönga har T'ofö.

5 Jö togo ár meti ar ts'eti ne ar humamui, n'at'wu da 'ra'ahu n'adar mfeni n'a ngu n'a gi 'buhu xiñho, ngu bengä ar tsi Hmu Hesukristo.

6 Njap'u n'adar mfeni ne n'adar mhö gi nsundabihu Jö ár Dada ma tsi Hmuhu Hesukristo.

Nu'u hingya xodyo bi nsipa ar hoga mhö

7 Uñhu ar tsaya n'a ngu n'a, ngu ar tsi Hmu Hesukristo bi 'rakagihu n'ar hoga tsaya, ne njap'u da t'e'spa ár nsu Jö.

8 Di xi'ahu, nunar tsi Hmu Hesukristo ba e da mepa ya xodyo, ne njap'u bi ñ'udi mönga majöni Jö, ne ot'a gatho ngu xki ñöt'wa ma palehu.

9 Ne nu'u hingya xodyo da nsundabi Jö da bötwa ár döta nhwëki, jangu engä har T'ofö:

Ga datwa majöni togo'i nu'u hingya xodyo 'mu, ne ga tüt'a ri thuhu.

10 Ne enö n'ehe:

Nu'ahu hingya xodyohu, njohyawihu ár hnini Jö.

11 Ne pengi enö njawa:

Gatho'ihu hingya xodyohu, nsundahu ar tsi Hmu.

Hö, nu'ahü gi 'buhü ma'ra ya hai, 'ñe'sfü ár nsu.

¹² Ar m'ehni Isaia bi 'yot'a njawa n'ehe.

Ar Isai ngu n'ár 'bai n'ar za ma da 'ro n'ár 'yu, gehnü di o hár 'ye nu'u hingya xodyo.

Ja gehnü togo ma da hñuxyá da.

¹³ Ha nunar Jö togo unga ar ndo'mi, xa da 'ra'ahü ar johya ne ar hogam'ui ngetho gi ñ'emuihu. Ne da hñus'a ri ndo'mihu tsix'ahü ár ts'edi ár Hñö Jö.

¹⁴ Ha nuga di kaxmbeni tsi kuhü, xa gi pe'su ar hogamui, ne hingi k'athü ar mfödi gi hñu'mfu ár müi n'a ngu n'a ri kuhü.

¹⁵ Tsi kuhü, xta ot'ahü nunar he'minu, jar xeni xta top'ahü, ngetho hindi ne gi pumhnihu. Xta ot'a njap'u ngu xi hwëga Jö ga ot'e.

¹⁶ Dar 'bego ar tsi Hmu Hesukristo, di xipa nu'u hingya xodyo ár hoga mhö Jö. Di hö'spa nunar hoga mhönu, ne njap'u ga datwa Jö nu'u hingya xodyo, ngu n'ar m'oñho thandi xiñho xi xuka ár Hñö Jö.

¹⁷ Tsahmö ga exa ma nsu, ngetho xi maxkagi ar tsi Hmu Hesukristo xta mpe hár 'befi Jö.

¹⁸ Ngetho hinte man'a di ne ga mö, honse nö'ö xi 'yot'a ar tsi Hmu ha ma 'ye, njap'u da ts'i nu'u hingya xodyo da 'yotwa ár mhö. Gathoyu xi njap'u xi 'yox'u ar mhö xta xipabi, ne xi hyant'u ar hogam'ui xta utwabi.

¹⁹ Xi nheki ya döta nt'udi, ne ár ts'edi ár Hñö Jö, xi maxkagi xi 'yo ya me Herusalen ne gatho ár nthet'i. Da tsonga Iliriko habu xa mi yap'u, gathonu xta mömba ár hoga mhö ar tsi Hmu Hesukristo.

²⁰ Njanu xa da umba ma müi da mönga ar hoga mhö, hinge habu xki mhömba ár thuhu ar tsi Hmu Hesukristo, ne hinge nga mfi's'befi'be ma'ra.

²¹ Nö'ö da pefi, ngu enga har T'ofu:

Nu'u togo hiñham'u xki nsipabi togo'ö, ma da bödi.

Ha nu'u hiñham'u xi 'yode, ma da zo yá mfeni.

Ar Pablo ne da ma Nroma

²² Hangu xta nemhö ma ga k'ös'ahü, ha nuya 'befiyu xi k'askagi ga map'u.

²³ Ne nupya hindi pe'sa ma'ra ya 'befi ha ya haiyu, ha xta to'ma nzeye ya jeye di ne ga 'buhwihu.

²⁴ Jange nú'mü xka ma España, ma ga thop'utho. Di ne ga nu'ahü, ne gi faxkagihu ga ju ma 'ñu man'agi xka jwahu ga njohyahu.

²⁵ Nupya gar ma Herusalen, ma ga hö'spa ár mfats'i m'empa ya gamfi bi 'buhnu.

²⁶ Ngetho nuya ku me Nmasedonia ne Akaya, bi beñ'u xiñho nda mēmpa n'ar mfats'i nu'u ya gamfi hyoya 'buhnu Herusalen.

²⁷ Nuya kuyu bi numañho nda 'yot'a njap'u, ne xiñho, ngetho pontho tupabi'u. Nu'mu ya xodyo bi mfaxkwi yá ñho umba Jö di ñe mhets'i, xiñho nuya hingya xodyo da ñhehwi yá ñho pe'skwa har ximhai n'ehe.

²⁸ Di xi'a'ihu 'mu, nu xka jwadi ga tso nunar mfats'inu, ga tsoñ'ahu xka ma España.

²⁹ Di beni xka map'u, ma ga hös'ahu ár ñho ár hoga mhö ar tsi Hmu Hesukristo, ne xa ga höñhu ar njöpi.

³⁰ Di a'ahu tsi kuhu, hár thuhu ar tsi Hmu Hesukristo ne hár mhöte ár Hñö Jö, gi faxju ga afu Jö da zixkagi xiñho,

³¹ hinte da jakagi nuya hingi ñ'emui 'buhnu Nhudea. Ne nunar mfats'inu bi t'akagi ga höts'i, da numañho ya gamfi me Herusalen.

³² Ne xa ga njohya ga tsoñ'ahu nu'mu njap'u ne Jö, ne ga tsayawihu mahyegi.

³³ Jö togo unga ar hogam'ui, gi 'buhwihu hyax'mu. Da njap'u.

16

Ar nzengwa pempa n'a ngu n'a

¹ Di xi'ahu, nunar ku Febe n'ar hoga ku togo faxte har nijö Nsenkrea.

² Umfu n'ar hoga tsaya ngu n'ar gamfi xi ñ'emui ar tsi Hmu Hesukristo, ngetho njap'u xiñho da 'yot'a ya ku. Faxu ne umfu gatho te k'at'i, ngetho nunu xi maxa nzeye. Gesegi xi maxkagi n'ehe.

³ Zengwagihup'u ar ku Prisila ne ar ku Akila, togo xi maxkagi hár 'befi ar tsi Hmu Hesukristo.

⁴ Nuyu bi 'yent'a yá te bi maxkagi, jange di umba njamödi. Hinge honsegi, gatho nuya nijö hingya xodyo umba njamödi n'ehe.

⁵ Zengwagihu ya ku mhunts'a ha yá nguyu, ne ma tsi hmöka ku Epeneto. Gehnu m'et'o bi ñ'emui ar tsi Hmu Hesukristo nünü Akaya.

⁶ Zengwagihu ar ku Maria togo xa xi umba ár mu xi max'ahu.

⁷ Zengwagihu ar ku Androniko ne ar ku Hunias, pontho ma mēni ne ma ñ'ohu har fadi. Gehyu xi nu xiñho ya mpote, ne bi dökagi m'et'o bi ñ'emuiyu ar tsi Hmu Hesukristo.

⁸ Zengwagihu ar Amplia, ma tsi hmöka ku xta jamfihe ar tsi Hmu.

⁹ Zengwagihu ar ku Urbano ma maxte hár 'befi ar tsi Hmu Hesukristo, ne zengwagihu ma hmöka ku Estaki.

¹⁰ Zengwagihū ar Apele togo bi zeta ya thogi tenga ar tsi Hmu Hesukristo. Zengwagihū nu'u 'bu hár ngu ar Aristobulo.

¹¹ Zengwagihū ar Erodion togo poni ma mēni. Zengwagihū nu'u 'bu hár ngu ar Xixo xi ñ'emui ar tsi Hmu.

¹² Zengwagihū ar ku Trifena ne ar ku Trifosa, togo mpe hár 'befi ar tsi Dada. Zengwagihū ar hmōka ku Persida togo xa xi mepabi ar tsi Hmu.

¹³ Zengwagihū ar ku Rufo, nzada ár m'ui ñ'owi ar tsi Hmu. Zengwabihū ár nōnō, pontho ma nōnōga n'ehe.

¹⁴ Zengwagihū ar ku Asinkrito, ar ku Fregonte, ar ku Herma, ar ku Patroba, ar ku Herme ne gatho ya ku 'buhwinū.

¹⁵ Zengwagihū ar ku Filologo, ar ku Hulia, ar ku Nereo ne ár njup'u, ar ku Olimpa ne gatho ya ku mhuskwinū.

¹⁶ Ne uñhū n'ar ñhufi n'a ngu n'a dar nt'axi ri mfenihū. Di zengwa'ihē gatho nuyá nijōgihū ar tsi Hmu Hesukristo.

¹⁷ Tsi kuhū, di a'ahū gi hyanthū xiñho togo heka ya ku, ne japi da dāgi uta ma'ra ya mfeni, ts'oka ar hoga nt'uti xka pōhū. Nu xki pōhū togo'u, 'wehū.

¹⁸ Ngetho nuya jō'iyū hingi pepa ar tsi Hmu Hesukristo. Pepase yá mui, ne xa nzada yá ne ka nu'u oxa gatho nō'ō nsipabi.

¹⁹ Gatho pōdi xa gi othwū ár mhō Jō, jange xa di johya. Ne di ne gi pōhū xiñho gi teñhū ar ñho, ne hingi jafumasu nō'ō xints'otho.

²⁰ Jō togo unga ar hogam'ui, ngut'a ma da ze'ma ar ts'ondōhi ha ri wahū. Ar tsi Hmu Hesukristo da hwēk'ahū ár nt'uni.

²¹ Peñ'a'ihū ar nzengwa ar ku Timoteo ma maxte, ne nuya pontho ma mēni, ar ku Lusio, ar ku Hason, ne ar ku Sosipater.

²² Nuga, ar ku Tersio togo di faxa ar ku Pablo, di ot'a nunar he'minū, di zengwa'ihū ngetho xta ñ'emui ar tsi Hmu n'ehe.

²³ Zengwa'ihū ar ku Gayo togo 'raka ar seki di kokwa hár ngu, ne ka mhunskwa ar nijō n'ehe. Zengwa'ihū ar ku Erasto togo tsixa ár bojō ar hnini. Ar ku Cuarto zengwa'ihū n'ehe.

²⁴ Dá hwēk'ahū gatho'ihū ár nt'uni ar tsi Hmu Hesukristo. Dá njap'u.

Ya ngōxa mhō t'e'spa ár nsu Jō

²⁵ Nsunda Jō togo tsa da zeta ri ñ'emuihū, ngu enga ar hoga mhō di mōnga, ne nunar nt'uti nōnga ar tsi Hmu Hesukristo. Xi t'utkagihūpya nō'ō mi 'bui xki jō'mtho nú'mu hinxki thokta ar ximhai.

²⁶ Ha nupya xi zukagihū nō'ō xi 'yot'a ya m'ehni nda thogi, ngu xki mōnga Jō togo hō ar te. Ne njap'u xi nūnga ha gatho ya hai, ne nda e ya jō'i nda ñ'emui ne nda 'yote.

²⁷ Nō'ō hōnse n'a Jō 'bui, ne ár meti ar mfōdi. Hinda ntsaya da hñōnga ar nsunda xi dōpa ar tsi Hmu Hesukristo. Dá njap'u.

ÁR NDUJ AR KORINTIO

Ar 'bet'o he'mi bi 'yot'a ar Pablo bi mempa ya me Nkorinto

Ar nzengwa

¹ Nuga dar Pablo, xi ts'onkagi ga pōta ar tsi Hmu Hesukristo, ngetho njap'u bi ne Jö. Nuga ne ar ku Sostene,

² di peñ'áhe nunar he'minu, nu'ahu ár nijö'ihu Jö gi 'buhunu Nkorinto. Xi xuk'ahu ar tsi Hmu Hesukristo, ne xi 'wek'ahu go ár meti'ihu Jö, mahyegiwi nu'u habu gatho mat'wa ár thuhu ar tsi Hmu Hesukristo, ár Hmu'u ne ma Hmuhu n'ehe.

³ Jö ma tsi Dadahu ne ar tsi Hmu Hesukristo da 'ra'ahu n'ar hogam'ui ne da hwék'ahu yá ñho.

Ar Pablo umba njamödi Jö xi hwékwa yá nt'uni xi t'umba ya ku

⁴ Hindi tsaya di umba njamödi Jö, di beñ'ahu ne ya ñho xi hwék'ahu Jö, ngetho gi 'buhwihu ar tsi Hmu Hesukristo.

⁵ Ngetho gi 'buhwihu, xa xi nhwék'ahu nzeye ya ñho, xa ja te gi möñhu, ne gi pe'su ar mfödi xiñho.

⁶ Ne xi nheki xi mpe ha ri m'uihu nunar mhö da xi'ahu ndi nonga ar tsi Hmu Hesukristo.

⁷ Xa gi pe'sfu gatho yá nt'uni Jö, hinte gi k'athu, gi to'mthohu da penga ar tsi Hmu Hesukristo.

⁸ Nö'ö n'ehe ma da zet'a ri ñ'emuihu, ne njap'u da za gi tsoñhu hár ngöts'i ar 'ñu, ne hinte di ja te da thös'ahu majöni har ngöxapa da penk'ö.

⁹ Jö ot'a nö'ö mö, ne go gehnu togo bi zo'ahu gi ntsixkwihu ár T'u, gehnu ma tsi Hmuhu Hesukristo.

Ya ku me Nkorinto xi ñhege

¹⁰ Tsi kuhu, di a'ahu ar möte hár thuhu ar tsi Hmu Hesukristo, gi ñöhu n'adar mhö, ne hinda nja ya ñhege. Mahyoni gi pe'su n'adar mfeni ne n'at'wu gi pehu.

¹¹ Tsi kuhu, xta ode xi mönga yá mēni ar Kloe, enö hingi beñhu mahyegi ne gi ntsahñökihu.

¹² Gehnu di ne ga beñ'ahu, 'ra gi eñhu: Nuga ár metigi ar Pablo. Ma'ra gi eñhu: Ár metigi ar Apolo. Ha ma'ra: Ár metigi ar Pedro. Ne ma'ra gi eñhu: Ár metigi ar Kristo.

¹³ Hage xi nxenga ar tsi Hmu Hesukristo 'mu. Hage bi ts'uta har pont'i ar Pablo ne njap'u xka mpoñhu. Wa ga nxixthehu hár thuhu ar Pablo.

14 Di umba njamödi Jö hinto xta xixthe'ihü, hõnse ar ku Krispo ne ar ku Gayo.

15 Njap'u hinto da tsä da ñ'enö xi nxixthe ha ma thuhu.

16 Da xixthe yá mēni ar ku Estefana n'ehe. Hindi beni ha xta xixthe ma'ra.

17 Ar tsi Hmu Hesukristo himbi menkagi ga xixthe. Bi menkagi ga mönga ar hoga mhö; hinge ngu ár mfödi ya meximhai, ne njap'u da hñökwa ár ts'edi ár ndöte ar tsi Hmu Hesukristo har pont'i.

Ar tsi Hmu Hesukristo gehnu ar ts'edi ne ar hoga mfödi xi unga Jö

18 Nunar mhö nõnga ár ndöte ar tsi Hmu bi ts'uta har pont'i, handa ngu n'ar 'bemfeni nu'u togo xi m'edi. Ha nuju togo xta mpohü, gehnu ár ts'edi Jö xi t'akagihü.

19 Ngetho njanu enga hár T'ofö Jö:

Ma ga hwatwabi yá mfödi nu'u togo ja yá mfödi, ne ma ga emba yá mfeni nu'u togo xa ti yá mfeni.

20 Hinjo'o n'ar nimfenipya. Hingi thinga n'ar böt'ofö. Habu tsä da thinga n'a togo thö xiñho nuya payu. Ngetho Jö handwa yá mfeni ya meximhai ngu n'ar 'bemfeni.

21 Jö xa döta ár mfödi, ne bi hñuts'i hinge nda bö ya jö'i togo'ö di tenda yá mfödise. Jange bi beñ'ö mar ñho nda po nu'u nda ñ'emui ar hoga mhö xi t'enö, mödi handa ya jö'i ngu ar 'bemfeni.

22 Nuya xodyo adi da hyanda ya nt'udi, ne nu'u hingya xodyo adi da t'uta ar mfödi.

23 Ha nuju, di möñhu ar hoga mhö nõnga ar tsi Hmu Hesukristo bi ts'uta har pont'i. Nunar mhönu japi da mfe'sa nuya xodyo, ne handa ngu n'ar 'bemfeni nu ma'ra hingya xodyo.

24 Ha nu'u togo xi zohna Jö, ngu ya xodyo wa hingya xodyo, nunar tsi Hmu Hesukristo gehnu ár döta mfödi ne ár ts'edi Jö xi ñ'udi.

25 Ngetho nö'ö benga ya jö'i n'ar 'bemfeni pe Jö, töpatho yá mfödi gatho ya jö'i. Ha nö'ö hant'u hinte ja ár ts'edi Jö, töpatho ár ts'edi gatho ar meximhai.

26 Hyanthu xiñho tsi kuhü, tengü xi zo'ahu Jö. Hinge ngar nzeyehü ngi pe'su ar mfödi ngu benga ya meximhai, hinte mi ja ri ts'edihü, hinte mi ja ri nsuhü.

27 Nö'ö handa ya meximhai hinte pe'sa ár mfödi, go xi hwahna Jö da 'betwa yá tsä ya nimfeni. Ne nö'ö beñ'u hinte ja ár ts'edi, gehnu xi hwahna Jö da 'betwa yá tsä nu'u ja yá ts'edi emp'ö.

28 Ne nö'ö xi nt'utsa, xi t'ei, ne nö'ö hinter me'ö, gehnu xi hwahna Jö da hwata nö'ö pe'sa ár nsu.

²⁹ Njap'u hinto tsā da 'ñexa ár nsu hár nthandi'ö.

³⁰ Jö bi tetju nga 'buhwihu ar tsi Hmu Hesukristo. Ne njap'u bi t'akagihu ar hoga mfödi, bi t'engagihu hinte ma ts'oki di tuhu, xi nt'axkagihu, ne xi ts'imgagihu har ts'oki ndi 'buhu.

³¹ Bi tho njap'u ngu engā har T'ofō: Nu togo exa ár nsu, dá 'ñexa ár nsu 'buhwi ar tsi Hmu.

2

Ar mhö nonga ar tsi Hmu Hesukristo xi ts'uta har pont'i

¹ Tsi kuhu, nú'mu nda map'u ma da dat'ahu majöni ár mhö Jö, hinda tsomp'u da xi'ahu ya nzatho mhö ha n'ar döta mfödi.

² Ngetho da beni gatho ya pa nga 'buhwihu, hõnse nga zo'ahu togo ar tsi Hmu Hesukristo, ne hanja bi ts'uta har pont'i.

³ Nú'mu nda 'bup'u, ndi 'bu ngu xki wentkatho, ne xa ndi tsu ne ndi nhwöt'i.

⁴ Nunar hoga mhö ndi xi'ahu, hinge ndi ne nga ka'ahu nga jumpa ár mfödi ya meximhai. Da ñ'u ár ts'edi ár Hñö Jö.

⁵ Ne njap'u ri ñ'emuihu hindi huxa ha yá mfödi ya meximhai, di huxa hár ts'edi Jö.

Ar nt'uti unga ár Hñö Jö

⁶ Hö, di nõñhu ar mfödi, ne di xipabihu nu'u togo xi ñöxa yá ñ'emui, hinge ngu ár mfödi ya meximhai ne nu'u yá ndö. Geseyu tx'utho 'bedi da tho yá ts'edi.

⁷ Ha nunar mfödi di mõñhu, gehnu unga Jö hinto mi pödi ngetho xki t'ögi, ne ya mam'et'o xki hñuts'i nda t'akagihu ne nga 'buhwihu hár nsunda.

⁸ Nunar mfödinu hinxi bö ya ndö 'bu nuya payu, ngetho nu'mu xi böhmö, hinxi tsuta har pont'i ar tsi Hmu togo ár meti ar nsunda.

⁹ Bi thogi ngu engā hár T'ofō Jö:

Nö'ö hinxi hyanda yá da ar meximhai,
hinxi 'yoxa ár gu, wa xi zopa hár mfeni,
gehnu xi 'yekwa Jö da umba nu'u togo möpa ár 'ñu.

¹⁰ Ha Jö ba pehna ár Hñö bi utkagihu, ngetho ar Hñö gatho het'i, het'wabi nö'ö xi ñhemi da fõtwa Jö.

¹¹ Hinjo'o n'ar jö'i di pödi tema tsā hár mu man'ár mijö'iwi, hõnse ár hñöse 'bu hár mu'ö. Njap'utho n'ehe hinto man'a põtwa tema bengā Jö, hõnse ár Hñöse.

¹² Ne nuju hingi tsixkagihu ár mfeni ar meximhai, go tsixkagihu ar Hñö xpa pehna Jö, njap'u ga pöhu tema xi hwëgagihu.

¹³ Jange di nõhu hindi temfu ár mfödi ar meximhai. Di nõhu ngu utkagihu ár Hñö Jö, ne di othwu ar 'ñu ma'ra, di tenthu nuya mhö xi nsikagihu.

14 Ha nö'ö ar ñ'ohö 'yo tēnga ár mfenise, hingi handa nö'ö unga ár Hñö Jö. Ngetho beñ'ö xi 'be yá mfeni nu'u togo oxa nuya mhöyü. Ne hingi tsá da zo ár mfeni, ngetho nu'mü da hñet'i, mahyoni ár mfats'i ár Hñö Jö.

15 Ha nö'ö togo tsi'spa ár mfeni ár Hñö Jö, gatho pödi da hwahni, ne hinto tsá da bötwa tengu pe'ö.

16 Ngu mönga hár T'ofö Jö: Hinto xi bötwa ár mfeni ar tsi Hmu, hinto tsá te da uti. Ha nujü di pe'sfü ár mfeni ar tsi Hmu Hesukristo.

3

Yá maxte Jö

1 Tsi kuhü, hinxi tsá xta zo'ahü ngu nu'u togo pe'spa ár Hñö Jö. Xta zo'ahü ngu gar jö'ithohü, jangu n'ar tsi t'ulo bötsi ja xi m'ui; gi njahup'u hár 'ñu ar tsi Hmu Hesukristo.

2 Pontho di 'ra'ahü ar 'ba, hinge mahyegi ngu ar ñhumi tsi ya döta jö'i. Ngetho himi tsá ngi tsihü, ha nuya payü hingi tsá gi tsithü.

3 Gar jö'ithohü ngetho xa gi gesehü, xa gi ntuñhü, ne hingi pe'sü n'adar mfeni. Hage hingya jö'itho'ihü 'mü, di hñöx'athohü gatho nu ma'ra.

4 Ngetho nú'mü gi eñhü: Nuga ár metigi ar Pablo, ne ma'ra enö: Nuga ár metigi ar Apolo; hage hingar jö'itho'ihü njap'u 'mü.

5 Ter meka, ne ter me ar Apolo. Nuje honse yá 'begogihe ar tsi Hmu togo da hös'ahe ár mhö'ö, ne da mfaxtehe ga ñ'emüihü. Da jahep'u n'a ngu n'a da othe ngu bi 'rakagihe ar tsi Dada.

6 Ngu n'ar 'bot'i, nuga da pot'i, ar Apolo bi 'ñunthe. Ha Jö go bi japi bi te'ö.

7 Nu'mü, hinter m'efi nö'ö togo mpot'i wa nö'ö 'ñunthe, ngetho Jö go jap'ö da te.

8 Nö'ö togo mpot'i, ñhēhwitho nö'ö togo 'ñunthe, mödi ma da hñönga n'a ngu n'a ár nthöhö ngu xi 'yot'a ar 'befi.

9 Ngetho nuje yá maxtegihe Jö, ha nu'ahü ár 'bot'i'ihü, ne ár ngu'ahü Jö n'ehe.

10 Nuga, Jö xi hwēgagi ngu n'ar hongu pödi xiñho, da dü'mba ár wa ar ngu, ha man'a bi guts'i di hets'i. Dá jamasu n'a ngu n'a da hyandi hanja juxa ar ngu.

11 Ngetho hinjo'o togo da guxa man'ár ndui ar ngu. Nunar tsi Hmu Hesukristo gehnu ar ndui'ö.

12 Ha mañö nunar nduinü, tsá da t'uxya k'axt'i wa ya t'axbojö, ya nzátho do, ar za, ya t'ei, ya xiza.

13 Ha nu xta zonga ar pa da thö'spa majöni, ka ma da nhekinu ár 'befi n'a ngu n'a; ngetho ma da thoka har tsibi, ne njap'u da födi tema bi gu bi hyoka ár 'befi.

14 Nö'ö togo hinda zöt'a ár 'befi bi guts'i, ma da me'sa ár nthöhö.

15 Nu'mu ár 'befi n'a da zöt'i, da m'ep'u, ne honse ma da k'ont'i ngu nú'mu da k'ont'a ha n'ar tsibi.

16 Ha hingi pöhu go ár nijö'ihu Jö, ne ár Hñö Jö 'bu ha ri muihu.

17 Nu'mu togo da hwatwa ár nijö Jö, ma da nhwat'ö n'ehe, ngetho ár nijö Jö go ár meti'ö, ne go ge'ahu.

18 Yo gi nkasehu. Ha nu'mu n'a gi beñhu gi pe'sfu ár mfödi ar meximhai, 'yothu ngu hinte gi pöhu, ne njap'u majöni gi pe'su ar hoga mfödi.

19 Ngetho nunar mfödi jawa har ximhai, Jö handi ar 'bemfeni, ngu enga har T'ofö: Jö bi japi bi mfe'sase ha yá ts'omfeni.

20 Man'agi enö: Jö emba yá mfeni ya bömfödi, hinter me'u.

21 Jange hinto gi 'ñexa ri nsuhu gi teñhu ya jö'i, ngetho gatho ri metihu.

22 Nu'mu ar Pablo, ar Apolo, wa ar Pedro, ar ximhai, ar te, ar ndöte, ár pania, nö'ö xi 'ñep'u, gatho'u go ri metihu.

23 Ne nu'ahu ár meti'ihu ar tsi Hmu Hesukristo, har Hesukristo ár meti Jö.

4

Ár 'befi yá mpöte ar tsi Hmu Hesukristo

1 Di ne ga xi'ahu, gi nugagihe ngu yá 'begogihe ar tsi Hmu Hesukristo; xi hñuxkagihe Jö ga möñhe nö'ö himi fö mam'et'ö ne xi utkagihepya.

2 Nuyá 'bego Jö xi t'umba n'ar 'befi, mahyoni da 'yot'a ngu xi nsipabi.

3 Nuga hinte tupka ma mu te gi k'askagihu, wa n'ar ts'ut'wiwa har ximhai. Gekasegi hindi handase ma 'befi wa xiñho wa hin'ö.

4 Ngetho nuga, mödi hinte tsuka ma mfeni, hinge njap'u da tsä ga enö gatho xta ot'e xiñho. Ha nö'ö togo ma da hñöska majöni, gehnu ar tsi Hmu.

5 Jange hinto gi theñhu nuya payu. To'mhu da zo ar pa da ep'u ar tsi Hmu, togo ma da guka har hyats'i nö'ö hingi födi t'ot'a har 'bexui, ne ma da mönga nö'ö te pe'sa ha yá mu ya jö'i. Nu'mu hö, Jö ma da 'ñe'spa ár nsu n'a ngu n'a.

6 Tsi kuhu, gatho nuna xta xi'ahu, xta nonga ar Apolo ne xta nhonsega. Njap'u gi pöhu tema gi pehu. Hingi thohu gi beñhu nö'ö hinxi t'ot'i, ne gi 'ñe'sfu ár nsu n'a, ne man'a di tx'utho.

⁷ Yo'ö xa gi ñ'exu. Hage ja te gi pe'su ne hinxi 'ra'ahu Jö. Ha nu'mu xi 'ra'ahu Jö, yo'ö xa gi exu ri nsuhu, wande go xka 'yot'asehu.

⁸ Nu'ahu to da 'ñenö hinte gi k'athu. Gi eñhu gi pe'su gatho nö'ö gi hoñhu, gar ndöhu hingi hoñhu ma mfats'ihe. Xömhö gar ndömhöhu, ngetho njap'u nga ndömhöhu mahyegi.

⁹ N'andi nuga di beni, nuyá mpöte ar tsi Hmu xi hñuxkagihe har ngöts'i. Di ñhehe ngu nu'u ts'its'i xi t'ent'i da tho, ne xi m'etkagihe ma tsähe mateda ya enxe ne ya jö'i.

¹⁰ Nuje ngetho di pefe ar tsi Hmu Hesukristo, nhugagihe ngu hinte di pöhe, ha nu'ahu hö, gi eñhu xa gi pöhu ne gi 'yohu xiñho. Nuje hiñ'otho ma ts'edihe, ha nu'ahu gi beñhu xa gi pe'su ar ts'edi. Xa nu'ahu xiñho ya jö'i, ha nuje hingi ne da nugagihe.

¹¹ Hinxi ntsayatho di thohé ar thuhu, ar duthe, hinte di köhe ar dutu, mfebgagihe, ne hindi pe'se n'ar ngu ha ga 'buhe.

¹² Tsakagihe di mpesehe ga töhe te ga tsihe. Ts'angagihe, ha nuje di tethe Jö. Te gatho t'otkagihe, ha nuje di tsetathohe.

¹³ Thoxkagihe ar nhemñö, ne nuje di afe Jö da mats'i. Thandgagihe hinter m'efigihe, gatho engagihe. Di nja-hethopya nuya payu.

¹⁴ Gatho nuna te di xi'ahu, hindi jap'u di ne ga 'bet'ahu ri tsahu. Di ot'ahu nunar he'minu, di ne ga hup'a ri muihu ngu ma hmöka böts'i'ihu.

¹⁵ Ngetho mödi gi 'ñehmöhu n'anthebe ya nthebe ya utate ut'ahu ár 'ñu ar tsi Hmu Hesukristo, hingi 'ñehu nzeye ya dada. Nuga go ri dadagihu, pontho ga m'u'hu nú'mu nda hös'ahu ar hoga mhö ne ga ñ'emuihu ar tsi Hmu.

¹⁶ Jange di a'ahu ar möte gi temgathogihu ma m'u.

¹⁷ Ne di peñ'a'ihup'u ar ku Timoteo, pontho ma t'u xa di mödi, gehnu n'ár hoga 'bego ar tsi Hmu. Xta zomp'unu go ma da bemp'ahu tengu di pepa ar tsi Hmu, ne hanja di mömbabi ár mhö'ö ha gatho ya nijö di 'yo.

¹⁸ 'Raya ñ'ets'i ya mengup'u kaxmbeni hinga ma ga pengi ga map'u.

¹⁹ Hö, ma ga map'u ngut'a, nu'mu njap'u da ne ar tsi Hmu. Ne ga handa nuya ñ'ets'i, hage xa majöni hömpabi'u ár ts'edi Jö, wa honse möntho.

²⁰ Ngetho ár ts'ut'wi Jö hinda ñ'udi di mönthu, da nheki hár ts'edi Jö.

²¹ Hanja gi nehü ga map'u, di tsukar kwe, wa gar map'u gar pe'sa ar mhöte ne ar hogamui.

5

Hanja da thö'spa majöni n'ar gamfi xi nts'oki

¹ Xi nunga ar 'bede mhö, xi t'enö, n'a'ahü 'buhwi ár home ngu ár 'behñö. Nunar ts'okinu hindi numhöhu di ot'a nu'u hingya gamfi.

² Honse xa gi ñ'exu, hingi tup'a ri muihu. Hage hinga m'et'o ngi 'yemhöhu har nijö nö'ö togo bi 'yot'a njap'u.

³ Majöni nuga hindi 'buhwihu, mödi ma mfeni hinxi hyek'ahü. Jange nuga hö, xta beni te da njapa nö'ö xi 'yot'a njap'u.

⁴ Yothu n'ar mhunts'i 'mu hár thuhu ar tsi Hmu Hesukristo. Ka gi 'buhwihunu ma mfeni, mahyegiwi ár ts'edi ar tsi Hmu.

⁵ Nunar ñ'ohonu dá t'ent'wa hár 'ye ar ts'ondöhi da nhwatwa ár ts'ojö'i, ne njap'u da mpo nor pa xta penga ar tsi Hmu.

⁶ Hingi ho gi 'ñexa ri nsuhu, gi 'ñeñhu gi 'buhu xiñho. Ha hingi pöhu ar hmö, enö: N'a tsi tui ar njoxthuhme japi da joxa gatho ar juni xi 'bant'i.

⁷ Jange ngu ar juni, hñöju gatho ar njoxthuhme, ne gi ñehwihu n'ar 'ra'yo juni hinte xi t'uts'i, go gi njahup'u. Ngetho ar tsi Hmu Hesukristo gehnu ar tsi Ntxöndöni, bi tho ha ma dango baxjawahu, ngu n'ar m'öñho, ne njap'u bi hñöga ma ts'okihu.

⁸ Jange ma ga njohyahu ga othu ar dango baxjawapya, ga ñhogamuihu ne ga teñhu nö'ö majöni, njanu di tsithu ar thuhme hinxi njots'i. Ga hehu ar ts'omfeni ne ar ts'oki, ñhehwi ar njoxthuhme xi ndönziatho.

⁹ Xta ot'ahü hingi nthöskwihu nu'u togo 'bengwi ya jö'i.

¹⁰ Nú'mu nda xi'ahü njap'u, hinga ndi nonga ya meximhai 'bengwi ya jö'i, wa nu'u togo xa mö ya bojö, nuya bë, nuya ndönga ya tsita emp'ö. Nu'mu di njap'u, mahyoni gi poñhu har ximhai 'mu.

¹¹ Nuga ndi xi'ahü nu'u enö ya kuhmö n'ehe, 'bengwitho ya jö'i, xa mö ar bojö, ndönga ya tsita emp'ö, wa ya ts'one, ya nti, ya bë. Nuyu hingi ñungwihu.

¹² Hindi 'ñepkagihu ga hö'sfu majöni nu'u hingi ku har nijö. Di 'ñepkagihu ga hö'sfu majöni nu'u ku mbo.

¹³ Ngetho nu'u 'bu nthi, Jö go ma da hñö'spa majöni'u. Jange 'yeñhu nunar 'yot'ats'oki gi 'buhwihu.

6

Nuya gamfi pa bi kaxa nu'u hingya gamfi

¹ Nu'mu xka ntunkwihu n'a ri kuhu, yo'ö dama gi kaxu nu'u hingya gamfi, ne hingi kaxu ya ku.

² Ha hingi pöhu, nuju dar gamfihu ma ga hö'sfu majöni gatho nu'u hingya gamfi. Nu'mu go ma gi hñö'sfu majöni ya

meximhái, hage hinda tsá gi hñö'sfú majöni n'ar tsi t'ulo hñö 'mu.

³ Wa hingi pöhu ma ga hö'sfú majöni ya enxé. Hage töte ár ñhemi nuya tema gi thohupu 'mu.

⁴ Nu'mu gi thohu nuya hñöyu thokwa har ximhái, yo'ö gi exu da hñös'ahu majöni nu'u hinter m'efi har nijö.

⁵ Di 'bet'a ri tsahu di xi'ahu njawa: Hage hinte gi 'ñehup'u n'ar ku di pe'sa ar mfödi da japi da ñhanda nuya ku ntuhni.

⁶ Ngetho gi 'bahwihu ri kuhu ha ya ts'ut'wi, ne gi ñhandwihu ha yá nthandi nu'u hingya gamfi.

⁷ Nu'mu gi ntuñhu n'a ngu n'a, xka nts'ojü. Yo'ö hingi tsetathohu togo bi ts'ok'ahu. Xiñho gi ñhethu te gatho nja'ahu.

⁸ Ngetho nu'ahu hingi jahu njap'u. Gi ts'ojwu ne gi pefu ri kuhu.

⁹ Ha hingi pöhu, nuya ts'okte hinda ma da yut'a hár ts'ut'wi Jö. Yo gi kase ri mfenihu. Pöhu, nu'u 'bengwi ya jö'i, nu'u ndönga yá tsita emp'ö, nuya tsinganthöti, nu'u togo 'bengwi yá mi ndowi,

¹⁰ ya bë, nu'u togo xa mö ar bojö, ya nti, ya ts'one, nu'u hat'a yá ñ'ohu da hñömba ár bojö, gathoyu hinda ma da yut'a hár ts'ut'wi Jö.

¹¹ 'Ra ngi njahup'u nú'mu hinge ngi ñ'emuthohu. Ha nupya xi nsuk'ahu, xi thök'ahu gatho ri ts'okihu, ne hinte ma ts'oki gi tuhu, ngetho bi gut'a ar tsi Hmu Hesukristo, ne ár Hñö ma tsi Dadahu ot'a ar 'befi ha ri tehu.

Ga ndöñhu Jö ha ma ndo'yohu

¹² Nuju tsá ga eñhu, nzatho ga othu gatho nö'ö di beñhu, mödi hinga gatho faxkagihu ga tsuhu ar ñho. Mödi nzathohmö, hinga ñhehu da dökagihu.

¹³ Majöni nunar ñhuni bi thoki da ts'i da ma har müi, ha nu ar müi hongar ar ñhuni, mödi Jö ma da jö'sa n'a ne man'a. Numa ndo'yohu himbi thoki da mempa ar ts'oki, bi thoki da mempa ar tsi Hmu, ne ar tsi Hmu nda m'u ha ma ndo'yohu.

¹⁴ Ne Jö togo bi ko'spa ár te ar tsi Hmu Hesukristo, ma da 'ñu ár ts'edi da ko'ska ma tehu n'ehe.

¹⁵ Wa hingi pöhu, nuna ri ndo'yohu gehnu n'a xeni ár ndo'yo ar tsi Hmu Hesukristo. Hage ma ga hömfu n'a xeni ár ndo'yo, ne ga tethwu ár ndo'yo n'ar ts'o'behñö. Hin'ö, hinga jahup'u.

¹⁶ Ha hingi pöhu, nö'ö togo da m'engwi n'ar ts'o'behñö, da n'adar ndo'yowi. Ngetho engar har T'ofö: Nuya yoho da n'adar ndo'yo.

¹⁷ Ha nö'ö togo da m'uhwi ar tsi Hmu, da n'at'witho ár Hñö.

¹⁸ 'Wehu gi tsohu yap'u ar ts'oki gi 'bengwihu ya jö'i. Gatho nu ma'ra ya ts'oki ot'a n'ar jö'i, 'yoda nthi ár ndo'yo, ha nö'ö 'bengwi ya jö'i, ts'okase ár ndo'yo.

¹⁹ Ha hingu pöhü, nuna ri ndo'yohü hingo ri metihü, gehnü ar ngu habü 'bü ár Hñö Jö xi t'a'ahü.

²⁰ Jö bi gut'a xi mhödi bi dangagihü. Jange ndöñhü Jö ha ri ndo'yohü ne ha ri hñöhü, ngetho gatho go yá meti'ö.

7

Tema tho ha ya nthöti

¹ Nupya ma ga thöt'a'ihü nuya nt'ani ga 'yangagihü nú'mu nga 'yotkagihü, ne di xi'ahü: Xiñhohmö nuya ñ'ohö hinda hyongyá 'behñö.

² Hõse ngetho jar ts'oki 'ra 'bengwi ya jö'i, xiñho n'a ngu n'a da ñese ár 'behñö ne ár döme.

³ Ar ñ'ohö da umba nö'ö di 'ñepi da umba ár 'behñö, ha nunar 'behñö dá jap'u ár döme n'ehe.

⁴ Nunar 'behñöpya, hingo ár metise ár ndo'yo, gor meti ár döme. Njap'u nunar ñ'ohö, hingo ár metise ár ndo'yo, gor meti ár 'behñö n'ehe.

⁵ Yo gi nkoñhü n'a ngu n'a, hõse nu'mu xka ncohü njap'u ne gi umba ri muihü gi 'yafu Jö. M'efa gi penjü gi 'buhü mahyegi man'agi, yo ma da tsat'ahü ar ts'ondöhi ne hinda tsä gi tsethü.

⁶ Gehnü di xi'ahü da tsä gi 'yothü, mödi hinge n'ar 'bepate.

⁷ Nguga di nemhö hinto da nthöti, hõse hinge mahyegigihü. Jö xi 'rakagihü n'ar nt'uni n'añ'o n'a ngu n'a. 'Ra umbi da nthöti, ma'ra hin'ö.

⁸ Jange di xi'ahü, nu'ahü hinxka nthöthü ne nu'ahü xka n'anxuhü, xiñhohmö gi kohü njap'utho nguga di 'buse.

⁹ Ha nu'mu gi hanthü hinxi 'ra'ahü Jö ar nt'uni gi 'busehü, xiñho gi nthöthü, ne hinge hyax'mu di oda ri mfenihunu.

¹⁰ Ha nú'ahü xka nthöthü, hingo di 'bep'ahü. Njanu 'bep'ahü ar tsi Hmu ne xi'ahü njawa: Nunar 'behñö, yo ma da hye ár döme.

¹¹ Ha nu'mu da hyegi, yo ma da mengi da nthöti. Ne nu'mu da tsahmö da mengi da m'uhwi ár döme man'agi, dá 'yot'a njap'u. Njap'u nunar ñ'ohö, yo ma da hye ár 'behñö.

¹² Di ne ga zo'ahü n'ehe, di xi'ahusega, hinxi mönga ar tsi Hmupyanu. Nu'mu n'ar ku 'ñe ár 'behñö hingar gamfi ne hopi da m'uhwitho, yo ma da hyegi.

¹³ Njap'utho n'ar nju n'ehe, nu'mu 'ñe ár döme hingar gamfi ne hopi da m'uhwitho, yo ma da hyep'u.

¹⁴ Ngetho nunar döme hingar gamfi, ma da t'axka ár m'ui hár hogam'ui ár 'behñö. Ha nunar 'behñö hingar gamfi, ma da t'axka ár m'ui hár hogam'ui ár döme. Nu'mu hindi njap'u, nuya ri bötsihü hindar ñho'u 'mu, ha nuyü xint'axipya.

15 Ha nu'mu nö'ö togo hingar gamfi da 'wege, hyehup'u. Nuya ku hingi njapabi da m'uhwi, wa ar ndo wa ar 'behñö, ngetho Jö xi zokagihu ga 'buhu n'ar hogam'ui.

16 Ngetho te gi pöke tsi nju, xi'mu gi japi da ñ'emui ri döme. Xi'ge tsi ku, xi'mu gi japa ri 'behñö da ñ'emui.

17 N'a ngu n'a da 'yot'a ngu xi hwëkwabi Jö, ne da gohi ngu bi dinga ar tsi Hmu. Gehnu di 'bepabi gatho ya nijö.

18 Hage ngi pe'spa ár nsegi ya xodyo nú'mu mi zu'a ar tsi Hmu. Kothu njap'u. Wa hinte ngi pe'su ar nsegi, yo ma gi tuthu.

19 Ngetho nunar nsegi hinter me'ö, ha nu'mu hinte gi pe'su ar nsegi hinte ja. Nö'ö xiñho, gi 'yothu gatho nö'ö 'bep'ahu Jö.

20 Ngu ngi 'buhu n'a ngu n'a nú'mu mi zu'ahu ar tsi Hmu, njap'u gi kohu.

21 Nú'mu mi zo'a ar tsi Hmu ngi ñ'emui, hage ngar 'bego ngi 'ñe ri hmu. Yo gi tu ri mu, mödi nu'mu da tsä gi k'ot'i, hyoni ha gi japi.

22 Ngetho nu'u togo bi zo'ahu ar tsi Hmu, ngi m'egohu ngi 'ñehu ri hmuhu, xi xot'ahu ar tsi Hmu. Ha nuya bi zu'ahu ngi mhuhu, beñhu nupya ár 'bego'ihu ar tsi Hmu Hesukristo.

23 Ar tsi Hmu bi gut'a n'ar döta njut'i bi xot'ahu, jange yo ma gi ñhehu da nja'ahu ár meti n'ar jö'i.

24 Tsi kuhu, di xi'ahu man'agi, ngu bi zu'ahu n'a ngu n'a ar tsi Hmu, njap'u gi 'buhu hár nthandi Jö.

25 Nuya hingi nthöti, hinte xi 'bepkagi ar tsi Hmu. Nuga di unga nö'ö di beni, ngu n'ar hoga 'bego xi dimba ár nhwëki Jö.

26 Xi ñhembitho nuya pa di 'buhupya, jange xiñhohmö da gota njap'u, hinda nthöti.

27 Nu'mu xka nthötwi n'ar 'behñö, yo ma gi hyegi. Nu'mu hinte xka nthötwi, yo ma gi hyoni hanja da mhi'a'i.

28 Mödi njap'u, nu'mu gi ne gi nthöti, hingi nts'oki. Ha nu'mu n'ar nxutsi ne da nthöti, hingi ot'a ar ts'oki. Hönse nu'mu da nthöti, ma da me'sa ma'ra ya dumuiwa har ximhai, ne nuga di nemhö hingi thohu.

29 Tsi kuhu, di xi'ahu tx'uda ya pa pongi. Jange nu'u togo 'ñe ya 'behñö, humamuihu hinte gi 'ñehu.

30 Nu'u togo gi zoñhu, humamuihu ngu hingi zoñhu. Ha nu'u togo gi johyahu, humamuihu hingi johyahu. Ne nu'u togo gi ntañhu, humamuihu hinte gi thehu.

31 Nu'u togo tsant'ö pe'skwa har ximhai, humamuihu hinte gi pe'su, ngetho nö'ö gi hanthuwa nzatho har ximhai, ma da thotho.

32 Jange di nemhöga gi 'buhu hinte di tup'a ri muihu. Nunar ñ'oñö 'buse, umba ár mu da mepa xiñho ar tsi Hmu, ne honi hanja da numañhobi.

³³ Ha nö'ö xi nthöti, huxa ár mfeni nö'ö te jawa har ximhai, ne honi hanja da numañhobi ár 'behñö.

³⁴ Ne njap'u_utho ya 'behñö n'ehe, nuna nxutsitho hingi ñhehwi nuna xi nthöti. Nunar nxutsi, umba ár mu_i da mepa ar tsi Hmu, xi 'weka ár ndo'yo ne ár mfeni da datwa hár 'ye'ö. Ha nuya xi nthöti, huxa ár mfeni nö'ö te jawa har ximhai, ne honi hanja da numañhobi ár döme.

³⁵ Gathonu di xi'ahu di ne ri ñhohu, hinge di ne ga k'as'ahu. Di honi gi 'buhu n'ar m'ui xiñho, ne hinte da k'as'ahu gi hyoñhu ar tsi Hmu.

³⁶ Ha nu'mu 'ra gi beñhu hingi ho ár t'inxu da tho ya jeye ne hinxi nthötatho, ne gi hanthu di 'ñepi da nthöti, 'yothu ngu gi beñhu, hingi othu n'ar ts'oki. Hyehu da nthöti.

³⁷ Ha nö'ö togo tse ár mu_i ne xi beni hindi 'ñepi da thöta ár t'inxu, ne pödi xiñho nö'ö te pefi, xiñho njap'u n'ehe.

³⁸ Di xi'ahu, nö'ö togo da unga ár t'inxu da nthöti, ot'e xiñho, mödi nö'ö togo hinda thöti, töte ár ñho nö'ö te ot'e.

³⁹ Nunar 'behñö xi nthöti, ar t'ofo xipabi da m'uhwi ár döme nú'mu tetho. Ha nu'mu da du, tsá da mengi da nthötwi togo ne'ö, nu'mu da dinga n'ar gamfi.

⁴⁰ Gehnu di benga, nzátho nu'mu hinda mengi da nthöta man'agi, ne di enga di pe'spa ár Hñö Jö.

8

Nuya nt'ets'i m'o'spa ya tsita emp'ö

¹ Nupya ma ga xi'ahu nö'ö ngi ne gi pöhu: ngi angagihu, ha xiñho da ts'ipa yá ñhuni ya tsita emp'ö. Gatho di pöhu tema ga pehu. Honse nunar mfödi jakagihu ga ñ'exu, ha nunar mhöte utkagihu ga faxu ma'ra.

² Nu'mu 'ra beni xa pö nzeye, hinte pö nö'ö mahyoni da bödi.

³ Ha nu'mu 'bu n'a togo mö Jö, Jö go pö'ö n'ehe.

⁴ Ma ga noñhu nuya ñhuni m'o'spa ya tsita emp'ö. Di pöhu, nuya tsita hinter m'epiwa har ximhai, ne di pöhu n'ehe, n'adar Jö 'bui, hingi 'bu nzeye.

⁵ Mödi enga 'ra janu nzeye ya jö mhets'i ne nuwa har ximhai. Hö, ja nzeye ya tsita ne ya tsi hmu emp'u.

⁶ Ha nuju di pöhu, honse n'ar Jö 'bui, togo ma Dadahu habu xpa e gatho te ja, ne nuju go yá metigihu. Ne di 'ñehu n'ar tsi Hmu, ar Hesukristo togo bi hyoka gatho ne bi 'raju ar te.

⁷ Hinga gatho ya ku handi njap'u. 'Ra xki bödi mi pepa ya tsita emp'ö, ne nupya nú'mu tsipa yá ñhuni xi m'o'spabi, tsupa yá mfeni, ngetho hingi tse yá ñ'emui.

⁸ Di pöhu, nunar ñhuni hingi kwakagihu Jö. Nu'mu ga tsihu wa hinga tsihu, hinte hu'skagihu, ne hinte högagihu.

⁹ Hyanthū xiñho, yo ma gi jafū da mfe'sa nu'ū hingi tse yá ñ'emūi, da 'yent'a nō'ö gi beñhū xiñho da t'ot'e.

¹⁰ Ngetho nu'mū nu'ge ja ri mfödi gi huxkwi habū ñunga ya mepate, ne da thop'ū n'a ri ku hingi tse ár ñ'emūi, beni hingi ho da ts'i. Ha da hyant'a'i gi tsi nuya ñhuni'ū, hage hinda ne da zi n'ehe.

¹¹ Ne njap'ū nuna ri mfödi bi japi bi m'e n'ar ku togo hingi tse ár ñ'emūi, nuna n'e xki danga ar tsi Hmu Hesukristo nú'mū mi unga ár te.

¹² Nu'mū gi ot'wa ar ts'oki ya ku ne gi ts'okwa yá mfeni, pontho gi ts'okwa ar tsi Hmu Hesukristo.

¹³ Jange nu'mū nunar ñhuni di tsi, japa ma ku da mfets'e, hinga ma ga tsi, ne hinga japka ma ku da dāgi.

9

Njanu gi nuhū yá mpote ar tsi Hmu Hesukristo

¹ Xi'mū, hage hendar mpotegi ar tsi Hmu. Hage hinda tsā ga otka nō'ö di handi xiñho. Hage hinxta handga ma tsi Hmuñhū Hesukristo. Wa hinxka ñ'emūihū, ne njap'ū xi nheki ma 'befi ndi pepa ar tsi Hmu.

² Mödi 'ra enö hendar mpote ar tsi Hmu, honse nu'ahu gi hanthū hö njap'ū. Ngetho xka ñ'emūihū, ja nhekip'ū ár mpotegi ar tsi Hmu.

³ Gehnu di xipabi nu'ū togo thengagi eñ'ū hendar mpote:

⁴ Hage hindi 'ñepkagihe ga höñhe te ga tsihe 'mū.

⁵ Hage hindi 'ñepkagihe ga tsihe n'ar nju ngu ma 'behñöhe, jangu nu ma'ra ya mpote, yá jödö ar tsi Hmu ne ar ku Pedro.

⁶ Wa honse nuga ne ar ku Berhnabe, mahyoni ga mpehe ga töhe te ga tsihe.

⁷ Hage xka nuhū n'ar ndogu honse n'amp'ū te da zi. Habu xka nuhū n'ar ñ'ohö et'a ya obxi ne hingi juxa ar sofo. Ne nu'ū togo su ya meti, hage hingi tsā da zipa ár 'ba.

⁸ Hage di mönsega ngu mönga ya jö'i. Hage hingi e hár t'ofö ar Moise n'ehe.

⁹ Ngetho hár t'ofö ar Moise enö njawa: Yo gi kotwa ár ne ar boi ne'ma ar t'ei töki. Hage Jö honse mi benga ya meti nú'mū mi mönga njap'ū.

¹⁰ Wa mi bengagihū n'ehe. Hö, bi t'ot'a mi bengagihū; ngetho pe'sa n'ar ndo'mi nō'ö togo mpot'i, jangu nō'ö togo töki, to'mi da dö n'a tui n'ehe.

¹¹ Nuje pontho xta pothe ár mhö ar tsi Hmu ha ri muñhū, hage di ahe nzeye nu'mū di ahe te ga tsihe, pontho di xohe.

¹² Nu'mū ma'ra xi hñönga nunar mfats'inū, töte di 'ñepkagihe ga höñhe n'ehe. Hinxta ne xta ahe, ne di tsetathohe gatho, di nehe hinte da do'spa ár hoga mhö ar tsi Hmu Hesukristo.

13 Ha hingi pöhu, nu'u togo mpe har nijö, ka ponu nö'ö te da zi. Ha nu'u mpe har m'oxm'õñho, ka ponu te da zi n'ehe.

14 Ar tsi Hmu bi 'bepkagihu njanu: Nu'u togo mönga ar hoga mhö, har 'befinu ka da dimpu te da zi.

15 Hinte xta höngaga. Hindi peñ'ahu nunar he'minu di ne ga ja'ahu gi 'yothu njap'u. Di 'bui ga tu m'et'o, ne hindi ne da thömgaga nunar nsu di mpe njap'utho.

16 Ngetho nu'mu di mönga ar hoga mhö, hinda tsa ga exa ma nsu. Xi njakagi ga mönganu. Hwëkategori nu'mu hinga mömba ár hoga mhö ar tsi Hmu.

17 Jange nu'mu ga netho ga ot'e, ma ga pe'sa ma nthöhö. Ha nu'mu hindi ne ga ot'e, mahyoni ga ot'e, ngetho go xi zoga ar tsi Hmu nunar 'befinu.

18 Ndana ma nthöhö 'mu. Nö'ö ma nthöhö, gehnu da tsa ga mömba ár hoga mhö ar tsi Hmu ne hinte ga adi, ne njap'u hinte ga ju nö'ö di 'ñepkagi ga höni.

19 Mödi hinto ár 'begogi, xta m'egose ga pepa gatho, di ne ga tö nzeye da hñömba ár hoga mhö ar tsi Hmu.

20 Di temba yá m'ui ya xodyo, ne njap'u da yut'u hár 'ñu ar tsi Hmu n'ehe. Di feta nu'u togo temba ár t'ofu ar Moise, njap'u ga tsi'u n'ehe, mödi nuga hindi temhö.

21 Di feta nu'u togo hingi temba yá 'bepate ar Moise, ne njap'u di ne ga tö nu'u hingi teni. Mödi nuga hinge xa majöni hindi temba yá 'bepate Jö, ngetho di temba yá 'bepate ar tsi Hmu Hesukristo.

22 Xta ñhe'be nu'u togo hiñ'otho yá ts'edi, di honi ga töhö da e hár 'ñu ar tsi Hmu. To gatho di feti, ne njap'u hagatho da tsa ga tö 'ra'u.

23 Gathonu di ot'e di honi da nunga ár hoga mhö ar tsi Hmu, ne ga hönga nuya ñho n'ehe.

24 Ha hingi pöhu, nu'u togo ntö har nhixt'i, majöni gatho nixt'i, ne n'atho nö'ö togo ma da hñöxa ar nthöhö. Umba ri muihu gi hñöñhu nunar nthöhönu.

25 Nu'u togo ñhoki da ntöhö, hingi ot'a nö'ö te da k'a'spabi da ntöte. Nuyu xa umba yá mu da dö n'ar nthöhö da nhwati, ha nuju di hoñhu n'ar nthöhö hiñham'u da thege.

26 Nuga di honi ga ntöte, hinge njangu nu'u togo ñ'entho, ne n'angu nu'u ntuhni, ense ya mpetgu har ndöhi.

27 Hin'ö, nuga di fe ma ndo'yo da 'yot'a nö'ö di nega, hinge nö'ö ne'ö. Ngetho hindi ne da t'engagi, mödi di faxa ma'ra da ntöte.

10

Ar ñhumamu hinto da ndönga ya tsita emp'ö

¹ Tsi kuhü, di ne gi pöhu n'ehe, ma palehu gatho mi hexa ar gui, ne gatho bi 'rangar ar ñhontho.

² Gathoyu pontho bi nxixthe har gui ne har ñhontho, mi ñ'owi ar Moise.

³ Ne gatho bi zi n'adar ñhuni mi pëhna Jö.

⁴ Ne bi zi n'adar dehe mi umba Jö, ngetho mi tsithe har do xki mehna Jö mi ñ'owi'u, ne nunar donu, gehnu ar tsi Hmu Hesukristo.

⁵ Ha Jö himbi numañho nzeyë'u, jange yá ndo'yo bi nxanu ha ya ot'at'ohö.

⁶ Gathoyu bi thogi ne da xo ma dahü, hinga hyoju nö'ö hingi ho ngu bi hyok'u.

⁷ Jange yo ma ga ndöñhu ya tsita emp'ö, ngu bi 'yot'a 'ra'u. Njanu enga har T'ofö: Nuya jö'i bi hñu ar ñhuni ne ar ts'ithe, m'efa bi nank'u bi ñ'eni.

⁸ Yo ga 'bëngwihu ma'ra ya jö'i ngu bi 'yot'a 'ra'u, ne n'apatho bi du yonthebe ya nthebe.

⁹ Hinga xa'sfu ár kwe ar tsi Hmu ngu bi 'yot'a 'ra'u, ne bi du'u xki muhna ya k'eñö.

¹⁰ Hinga ñömañ'uhu ngu bi 'yot'a 'ra'u, ne bi du bi hyo togo ba 'behni nda hyo'u.

¹¹ Gathoyu bi thogi ne da xo ma dahü, ne xi t'ot'i da hñubga ma muihu togo di 'buhu nuya ngöxapayu.

¹² Jange nö'ö togo beni xi nze ár jamfi, dá ntsuni, yo ma da mfets'e ne da dagi.

¹³ Gatho nuya ts'ati xpa ep'ahu, mahyetho ngu ts'ata ma'ra. Ha Jö ot'a ngu xi mö, hinda hyegi da zop'ahu n'ar ts'ati hinda tsä gi tsethu. Ngu xta nheki ar ts'ati, dama da nheki hanja gi poñhu n'ehe, ne gi tsethu.

¹⁴ Jange ma tsi hmöka kuhü, 'wehu tsohu yap'u ar mfeni gi nthöskwihu nu'u ndönga ya tsita.

¹⁵ Di zo'ahu njap'u, ngetho di beni gi pöhu tema gi pëhu, jange hyanthu di njap'u nö'ö di mö.

¹⁶ Nú'mu di umfu njamödi Jö, ne di tsihu ar nt'eni njöpi, ne da 'ñenö di tsifu ár ji ar tsi Hmu Hesukristo, ne di n'at'wihu'ö. Ha nunar thuhme di heju, ne da 'ñenö di n'at'wihu ár ndo'yo'ö.

¹⁷ Mödi di nzeyëhu, n'adar thuhme di tsihu, jange di n'adar ndo'yohu.

¹⁸ Jangu nuya xodyo tenda yá nt'umbi unga yá m'oñho, ne nú'mu xta zi'u, ne da 'ñenö n'at'wi ar m'oxm'oñho.

¹⁹ Hage gi beñhu di ne ga xi'ahu nuya tsita ja yá 'bëfi'u. Wa gi beñhu jár 'bëfi nö'ö te t'umbabi'u.

20 Hin'ö. Nuga di beni, nu'u togo po'spa ar ñhuni ya tsita, go po'spa ya ts'ondöhi, hingo umba Jö. Ne nuga hindi ne gi ntsixkwihu ya ts'ondöhi.

21 Hingi tsá gi tsifu ár t'eni ar tsi Hmu Hesukristo ne ár t'eni ya ts'ondöhi, ne hinda tsá gi hñuxu hár mexa ar tsi Hmu ne hár mexa ya ts'ondöhi.

22 Wa xiño ga tsöthwu ár müi ar tsi Hmu. Ha gi beñhu töte ma ts'edihu.

Gatho nö'ö ga othu, ga jafu da nheki ár nsunda Jö

23 Nuju, tsá ga eñhu nzatho ga othu gatho nö'ö di beñhu, mödi hinga gatho faxkagihu ga tsuhu ar ñho. Mödi gatho nzathohmö, hinga gatho faxkagihu da te ma ñ'emüihu.

24 Hinto gi hyoñhu ri ñhosehu, umba ri müihu gi hyomfu ár ñho nu ma'ra.

25 Gatho nö'ö 'ba har 'bangö, tsihu, ne yo gi ñ'anihu tema ngo'ö, ne hinte da zu'a ri mfenihu.

26 Ngetho gor meti ar tsi Hmu ar ximhai ne gatho nö'ö te jawa.

27 Nu'mü n'ar jö'i hingar gamfi da zix'ahu hár ngu, ne gi ne gi möhu, gatho nö'ö te da 'bos'ahu har mexa, tsihu, ne yo te gi ñ'añhu. Njap'u hinte da zu'a ri mfenihu.

28 Ha nu'mü n'a togo da xi'ahu xi 'bo'spa ya tsita, yo gi tsihu. Hyomfu ár ñho nö'ö togo bi xi'ahu, ne hinte da ja ár tsumfeni. Gehnu enga har T'ofö: Ár meti ar tsi Hmu ar ximhai ne gatho te jawa.

29 Nu'mü di xi'ahu ar tsumfeni, hingo ri mfenihu, ár meti nö'ö man'a. Da tsá gi 'ñeñhuhmö, yo'ö hingi nhumañho ga othe nö'ö di nehe, honse di hoñhe hinte da zupa ár mfeni nu'u ma'ra.

30 Xi'mü di umfe njamödi Jö ga ñuñhe, hage ma da nthengag-ihe hanja di othe 'mu.

31 Jange nu'mü gi ñuñhu, gi tsithehu, wa te man'a gi pehu, gi 'yothu gi hyoñhu m'et'o da t'e'spa ár nsunda Jö.

32 Yo ma gi jafu da mfe'sa ya xodyo, nu'u hingya xodyo, wa nu'u togo xi ñ'emüi ar tsi Dada.

33 Jangu nuga di honi hanja da 'ñet'a mañho yá müi gatho. Hindi honse ma ñho, di homba ár ñho gatho, di ne da mpo'u n'ehe.

11

1 Tengagihu ma m'ui ngu di tembaga ár m'ui ar tsi Hmu Hesukristo.

Hanja da ñhoka ya 'behñö

2 Tsi kuhu, di es'a ri nsuhu, ngetho hinxka pumhnigihu, ne gi tenthü nuya nt'uti da tsok'ahu.

³ Di ne gi pōhū n'ehe, ar tsi Hmu Hesukristo gehnū ár ñōxhmu gatho ya ñ'ohō, ha nunar ñ'ohō ár ñōxhmu ár 'behñō, ngu Jō gehnū ár ñōxhmu ar tsi Hmu Hesukristo.

⁴ Jange nu'mū n'ar ñ'ohō ko'ma ár ñō da mat'a Jō, wa da mōmba ár mhō Jō, hingi numansu togo ár ñōxhmu.

⁵ Ha gatho nuya 'behñō mat'a Jō, wa mōnga ya mhō umba Jō, ne hingi ko'ma ár ñō, hingi numansu ár ñōxhmu, jangutho nu'mū da 'ñōxt'a ár ñō.

⁶ Ngetho nu'mū ar 'behñō hingi ne da go'ma ár ñō, dá 'ñōxt'mū. Ha nu'mū n'ar m'etsa da 'ñōxi wa da 'ñōxt'a ár ñō, dá go'ma 'mū.

⁷ Nu ar ñ'ohō hingi ho da go'ma ár ñō, ngetho di hñōxa Jō, ne ka nhekinū ár nsunda'ō, ha nu ar 'behñō ka nhekinū ár nsu ar ñ'ohō.

⁸ Ngetho nunar ñ'ohō hinxpa e har 'behñō. Nunar 'behñō xpa e har ñ'ohō.

⁹ Nunar ñ'ohō himbi thoki ngetho mi hongā ar 'behñō, nunar 'behñō hō, bi thoki ngetho mi hongā ar ñ'ohō.

¹⁰ Jange ar 'behñō mahyoni da go'ma ár ñō, ne da nheki numansu ár ñōxhmu, ngetho handa ya enxe.

¹¹ Ha nuya xta jamfihu ar tsi Hmu, hingi tsa ga eñhū, nunar ñ'ohō hingi hongā ar 'behñō, wa ga eñhū ar 'behñō hingi japa ar 'bedi ar ñ'ohō.

¹² Ngetho jangu ar 'behñō ba pōnga har ñ'ohō, ar ñ'ohō m'u har 'behñō nuya payū. Mōdi Jō go umba ár te gatho.

¹³ Bensehū, hage xiñho hinda go'ma ár ñō ar 'behñō nú'mū ñōwi Jō.

¹⁴ Gi pōhū xiñho, njanu bi hyogagihu Jō, ngetho n'ar m'etsa n'ar ñ'ohō da hye ár xtō da te xi ma.

¹⁵ Ha nu ar 'behñō nzatho nu'mū da hyegi da te ár xtō, ngetho xi t'umba ár xtō ngu ar njōxañō.

¹⁶ Ha nu'mū ja togo ne da ntsañhōki, nuje hindi teñhe man'ar nt'umbi, ne njap'u nu ma'ra ya gamfi.

Nō'ō hingi ho da t'ot'a hár t'oxi ar tsi Hmu

¹⁷ Nupya ja tema ga xi'ahū n'ehe, ne hinga ma ga es'ahū ri nsuhū, ngetho hingi mhunsū gi 'yothū nō'ō xiñho, gi othū nō'ō hingi ho.

¹⁸ M'et'o ma ga xi'ahū, enō nú'mū gi othū ri mhunts'ihū har nijō, di ode jar ñhege, ne di beni hō njap'u n'a tsi tui.

¹⁹ Ngetho mahyoni da njap'u, ne da nheki togo majōni ma da demba ár 'ñu ar tsi Hmu.

²⁰ Jange nú'mū gi othū ri mhunts'ihū, nō'ō gi tsihū hingár t'oxi ar tsi Hmu.

²¹ Ngetho nú'mū gi nt'oxihū, n'a ngu n'a 'bet'o da zise ár ñhuni. Njap'u 'ra kotho tunthu, ha ma'ra thotho nō'ō xi zi.

22 Hage hinte gi pe'su ri nguḥu habu gi ñuñhu ne gi ntsitheḥu. Wa hinte gi nuthwu ár nijö Jö, ne gi ne gi 'bethwu yá tsá nu'u hinte pets'i. Te ga xi'ahu. Nuwa hö, hinga es'ahu ri nsuhu.

Ár t'oxi ar tsi Hmu

(Mt. 26:26-29; Mr. 14:22-25; Lk. 22:14-20)

23 Ngetho nuga xta ut'ahu nö'ö xi utkagi ar tsi Hmu n'ehe: Nö'ö ar pa bi nda ar tsi Hmu Hesu, nor nxui'ö bi gu ar thuhme.

24 Ne mi wadi bi unga njamödi, bi hyeke ne bi 'ñenö: Hñöñhu gi tsihu, gehnu ma ndo'yo ma da theni da gut'a ri ts'okihu. 'Yothu njanu gi bengagihu.

25 Nu mi wadi bi nt'oxi, bi gu ar t'eni ne bi 'ñenö: Nunar t'eninü jangu n'ar 'ra'yo nkohi ma da zok'ahu Jö xta nhö'ma ma ji. 'Yothu njanu nú'mu gi tsihu gi bengagihu.

26 Jange nú'mu gi tsihu ar thuhme ne gi tsihu te po nunar t'eninü, gi dahü majöni ár ndöte ar tsi Hmu Hesukristo. Gi jahup'u gi to'mhu ar pa da zoḥo.

Nu'u hingi tsipa ár t'oxi ar tsi Hmu ngu di 'ñepi

27 Nu'mu n'a togo da zi nunar thuhmenü ne nunar t'eninü, ne hingi ot'a ngu di 'ñepi, ma da thoḥa ár ji bi nhö'mbabi ar tsi Hmu, ne ár ndo'yo bi ts'ut'wabi.

28 Jange tsasehu n'a ngu n'a tengu gi 'buhu, ne tsihu nunar thuhmenü ne nunar t'eninü.

29 Ngetho nö'ö togo tsi ar thuhme ne tsi ar t'afi po har t'eni, ne hingi japamasu tema di bönga ár ndo'yo ar tsi Hmu, nts'okse njap'u.

30 Jange nzeye gi hñeñhu, ne xi went'ahu, ma'ra xi hyoñ'ahu Jö.

31 Nu'mu ga tsasehu tengu di 'buhu, hinte da thoḥkagihu.

32 Ha nu'mu da thimgagihu xta nts'oju, ar tsi Hmu 'raju ma njutguhu, ne njap'u hinga möhu har tsibi mahyegiwi nu ma'ra ya meximhai.

33 Jange di xi'ahu tsi kuhu, nú'mu gi mhunsu gi nt'oxihu, to'mhu n'a ngu n'a ri ñ'ohu.

34 Nu'mu gi tunthuhu, ñuñhu ha ri nguḥu, hinte di ja te da thoḥ'ahu nú'mu gi kwathu har mhunts'i. Nu ma'ra ya nt'ani ga 'yangagihu, ga xi'ahu xka ñöhu m'efa xka map'u.

12

Ya hogant'uni unga Jö

1 Tsi kuhu, di ne gi pöhu xiñho nuya hogant'uni unga Jö.

2 Ha hingi beñhu, nú'mu hinga ngi pöhu ár mhö Jö, ngi m'ethu habu gatho mi ts'ix'ahu ma ngi ndöñhu ya gone tsita.

³ Jange di ne ga xi'ahū, hinjo'o n'ar jō'i da 'ñenō ñō xi nzimba ár ts'edi ár Hñō Jō, ne tsanga ar tsi Hmu Hesu. Ne hinjo'o n'a da 'ñemba ar Hesu gehnū ar Hmu, nu'mū hingi pe'spa ár Hñō Jō.

⁴ Ma ga xi'ahū hō, ja nzeyē ya hogant'uni, mödi n'adár Hñō Jō togo uni.

⁵ Ne ja nzeyē ya 'befi hanja ga mpehū, mödi n'adar tsi Hmu di pefū.

⁶ Ja nzeyē hanja nheki ár ts'edi Jō, ha gese'ō togo ungar ts'edi ne ot'a gatho.

⁷ Gathoghiū xi nheki ha ma tehū ár ts'edi ár Hñō Jō, ne njap'ū ga mfaxū n'a ngu n'a.

⁸ Ár Hñō Jō xi umba 'ra da me'sa ar hoga mfōdi da ñō, ma'ra xi t'umba n'ar hoga mfeni da uta ma'ra. Gathoyū get'ár Hñō Jō togo uni.

⁹ Ma'ra xi t'umba n'ar dōta ñ'emūi, ma'ra xi t'umba ar ts'edi da othe ya dathi. Nuyū n'ehe get'ár Hñō Jō togo xi umbi.

¹⁰ Ma'ra xi t'umba ar ts'edi da 'yot'a ya nt'udi, ma'ra da mönga ya hñō xi umba Jō. Ma'ra xi t'umba ar mfōdi da bōdi ha hōmpa ár Hñō Jō n'a togo ñō wa hin'ō. Ma'ra xi t'umbabi da ñō ya hñō n'añ'o, ne ma'ra xi t'umbabi da bōdi tema di bonga nuya hñō'ū.

¹¹ Ne gatho nuya 'befiyū, n'ase togo ot'e, gehnū ár Hñō Jō togo hembra n'a ngu n'a ngu ne'ō da umbabi.

¹² Ngetho njangu ár ndo'yo n'ar jō'i, mödi nzeyē yá xeni, n'adar ndo'yo. Njap'ūtho ár nijō ar tsi Hmu Hesukristo n'ehe.

¹³ Di n'adar ndo'yohū, ngetho n'at'wū da nxixthehū gatho hár Hñō Jō, wa ya xodyo wa nu'ū hingya xodyo, ya 'bego wa ya hmu, gatho bi t'akagihū ga hōñhū n'adár Hñō Jō.

¹⁴ Nunar ndo'yo 'mū, hingi n'adar xeni, nzeyē.

¹⁵ Nu'mū da 'ñenga ar wa: Nuga hingár metigi ar ndo'yo ngetho hendar 'ye. Hage njap'ū hingár meti ar ndo'yo 'mū.

¹⁶ Wa nu'mū da 'ñenga ar gu: Hingár metigi ar ndo'yo ngetho hendar da. Hage hingár meti ar ndo'yo njap'ū 'mū.

¹⁷ Nu'mū har da da nxogep'ū ar ndo'yo, hanja nda tsā nga oħū 'mū. Wa nu'mū har gu nda nxogep'ū ar ndo'yo, hanja nda tsā nga mpōhū 'mū.

¹⁸ Ne Jō go xi tuta n'a ngu n'a ya xeni har ndo'yo, ngu xi ne'ō.

¹⁹ Ngetho nu'mū n'adar xeni di jwata xoge ar ndo'yo, hage ar ndo'yo njap'ū 'mū.

²⁰ Majōni nzeyē ya xeni, ha n'adar ndo'yo.

²¹ Nunar da hingi tsā da 'ñemba ar 'ye: Hindi hoñ'i. Nunar ñō hingi tsā da 'ñemba ar wa: Hingi jaka ar 'bedi.

²² Hin'ō, hingi njap'ū. Di xi'ahū, nu'ū nheki hinte pe'sa yá ts'edi, go xa mahyoni'ū.

²³ Nuya xeni hints'u pe'sa yá nsu, go xa di japamasuhu di hethu. Ha nu'u ya xeni hingi nzátho, go di hethu xiñho'u.

²⁴ Ngetho nu'u ya xeni xi nzátho, hinga mahyoni da njapamasu. Jö bi toka ar ndo'yo, ne bi umba ár nsu nu'u mi k'at'wi.

²⁵ Ne njap'u hinda nja ar ñhege, ne n'a ngu n'a da máxa ár ñ'ohu.

²⁶ Njap'u nu'mu n'a xeni tho ar ugi, gatho ar ndo'yo tsamañ'u. Ha nu'mu n'a xeni t'e'spa ár nsu, gatho ar ndo'yo johyawu.

²⁷ Di njahup'u n'ehe. Nguju ár ndo'yogihu ar tsi Hmu Hesukristo, ne n'a ngu n'a, n'a xenigihu di jwathwu ár ndo'yo'ö.

²⁸ Ne xi 'ñexkagihu Jö har nijö: M'et'o xi 'ñexa yá mpote ar tsi Hmu, m'efa nu'u mönga ya hñö xi umba Jö. Ár hñu ya utate, m'efa nu'u ot'a ya nt'udi. M'efa nu'u togo othe, ne nu'u faxte, nu'u togo ya ndö, ne nu'u ñö ya n'añ'o hñö.

²⁹ Hage gatho ya mpote. Wa gatho mönga ya hñö xi umba Jö. Wa gatho ya utate. Wa gatho ot'a ya nt'udi.

³⁰ Hage gatho xi t'umbabi ar ts'edi da othe ma'ra. Hage gatho ñö ya n'añ'o hñö. Wa gatho pödi te di bonga nuya hñöyu.

³¹ Umba ri muihu gi pe'su nuya hogant'uni töte yá nsu. Ha nuga ma ga ut'ahu n'ar 'ñu töte ár ñho.

13

Ar mhöte

¹ Tsi kuhu, nu'mu gar ñömhö ma'ra yá hñö ya jö'i, wa gar ñömhö ngu ya enxe, ne hindi pe'sa ar mhöte, di ñhe'betho n'ar xiujö ngani, wa n'ar bojö fat'i.

² Nu'mu di mömba nö'ö xika Jö, gar pö gatho nö'ö hindi födi, di tso ma mfeni gatho nö'ö pö ya jö'i, ne gar pe'sa n'ar ñ'emui da tsá ga japa ya t'ohö da mponi, ha hindi pe'sa ar mhöte, hinter mekagi.

³ Mödi ga umhö gatho ma ñho da themba ya hyoya, ne ga umhö ma ndo'yo da ts'öt'i, ne hindi pe'sa ar mhöte, hinte da máxkagi'ö.

⁴ Nö'ö togo pe'sa ar mhöte, xa ja ár ts'eti, ar hogajö'i, ne hingi hyokwa yá ñho nu ma'ra. Hingar ñ'ets'i, hingar gese.

⁵ Hingar boká, hingi honse ár ñho. Hingi mbo ár kwe, ne hingi kwatatho hár muí.

⁶ Hingi johya handa ma'ra ot'a nö'ö hingi ho, ngetho nö'ö togo pe'sa ar mhöte johya da hyanda ar ñho.

⁷ Nö'ö togo pe'sa ar mhöte, tsetatho gatho te da 'ñepabi, ñ'emuiho gatho, hingi tsaya to'ma ar ñho, hingi ñhegi da dö ya thogi.

⁸ Nunar mhöte hiñ'otho ár ngöts'i. Ma da göxa ar ts'edi xi t'umbabi nu'u togo mönga te xipa Jö, ma da göxa ya n'añ'o hñö, ne ma da the ar pa di ja ar hoga mfeni.

⁹ Ngetho n'a xenitho di pöhu, ne man'a xeni xi utkagihu Jö ga möñhu.

¹⁰ Ha nu xta ep'u ar pa ga pöhu xiñho, nuna tsi xenitho di pöhu da göx'ö.

¹¹ Nú'mu ndar bötsi ndi ñö ngu n'ar bötsi, ndi pe'spa ár mfeni n'ar bötsi, ne ndi handa gatho ngu handa n'ar bötsi. Ha nú'mu nda te, ne da ñ'oho, da hep'u nö'ö ndi hñöxkagi n'ar bötsi.

¹² Nupya di hanthu ngu n'ar ñhe xi mboitho; nuya pa'u ma ga hanthu xiñho. Nupya di pöhu n'a xenitho, ha nu'mu hö, ma ga pöhu ngu xi bökagihu Jö.

¹³ Nupya di pe'su ar ñ'emui, ar ndo'mi ne ar mhöte, nuya hñuyu, ha nunar mhöte go töte ár nsu'ö.

14

Ar hogant'uni da ñö ya n'añ'o hñö

¹ Umba ri muihu gi pe'su ar mhöte. Hyoñhu ya hogant'uni unga Jö, ne nuya hogant'uniyu, hyoñhu m'et'o gi möñhu nö'ö xi'ahu Jö.

² Ngetho nö'ö togo ñö ya n'añ'o hñö, hingi zo ya jö'i, ñöwise Jö. Hinto pödi tema mö, mödi mönga nö'ö himi fö mam'et'o ngu umba ár Hñö Jö da mö.

³ Ha nö'ö togo mönga tema xipa Jö, zo ya jö'i da te yá ñ'emui, da humbyá mu, ne da hot'i.

⁴ Nö'ö togo ñö ya n'añ'o hñö, japase ár ñ'emui da te. Ha nö'ö mönga te xipa Jö, faxa gatho ya ku da te yá ñ'emui.

⁵ Jange nuga di nemhö gatho gi ñömhöhu ya n'añ'o hñö, mödi töte ár ñho gi mömfu te da xi'ahu Jö. Ngetho nö'ö togo mönga te xipa Jö, töpa ár nsu togo ñö ya n'añ'o hñö. Nuyu xiñho, honse nu'mu ja togo da mö tema di boni, ne da maxa ar nijö.

⁶ Tsi kuhu, xi'mu ga map'u di ñö ya n'añ'o hñö, tema ñho di hös'ahu. Gar hös'ahu n'ar ñho nu'mu gar xi'ahu nö'ö xi utkagi ne xi 'raka Jö ga mö, ne di ut'ahu ya hoga mfeni xi t'akagi.

⁷ Njangu nuya nthuza ne ya 'bida, nu'mu hindi n'añ'o yá nzuni, hindi födi tema thuhu da thut'i di zunt'a n'a wa man'a.

⁸ Ha nu'mu n'ar k'axt'athuxi hinda unga xiñho ár m'ei, nuya ndogu hinda ñhoki da ntunm'u.

⁹ Gi njahup'u n'ehe, nu'mu hinto tso yá mfeni nö'ö te gi möñhu, pontho gi ñösehu.

¹⁰ Xa ja nzeye ya hñö har ximhai, ne gatho'u o yá 'ñu tema di boni.

11 Ha nu'mu hindi pöhu tema di bönga n'a ngu n'a nuya hñö mönga nö'ö togo ñö, handgagihu ngu dar me yap'uhu, ne njap'u di hanthu'ö n'ehe.

12 Jange nu'ahu, xa gi nehü gi pe'spabihu 'ra ya hogant'uni unga Jö, umba ri muihu xa gi pe'su nu'u da maxa ya ku da te ya ñ'emui.

13 Jange nö'ö togo ñö ya n'añ'o hñö, 'yafu Jö da tsä gi pöhu ne gi xifu ya ku tema di böni n'ehe.

14 Ngetho nu'mu di ñöwihu Jö ha man'ar hñö hingi födi, ma hñöhu mat'ajö, ha numa mfenihu hinte fats'i.

15 Te ga pehu 'mu. Ma ga ñöwihu Jö ha ma hñöhu, ga pöhu n'ehe tema di xipabihu. Ma ga tuthwu Jö ha ma hñöhu, ga pöhu tema di tuthwu n'ehe.

16 Ngetho nu'mu di nsundahu Jö di möñhu ya mhö hingi ponga ma mfenihu, honse po ha ma hñöhu, nö'ö togo xi ma da 'yoxtho, hanja tsä da 'ñenö, hö njap'u nö'ö di umfu njamödi Jö, nu'mu hingi pödi tema di möñhu.

17 Nuju majöni di umfu njamödi Jö, ha nö'ö man'a oxkagihu, hinte faxa nö'ö di möñhu.

18 Di umba njamödi Jö di tö'ahu ga ñö ya n'añ'o hñö.

19 Mödi har nijö, töte ár ñho ga mönga kut'a ya mhö ne ga pödi tema di böni, ne njap'u ga uta ma'ra, hinge ga mönga n'anthebe ya nthebe ya mhö ha ma'ra ya hñö hingi födi.

20 Tsi kuhu, hyehup'u gi beñhu ngu n'ar tsi bötsi. Hö, di hñöx'ahu n'ar tsi bötsi hingi pö ar ts'oki, ha gi hyanthu xiñho tema gi beñhu ngu n'ar döta jö'i n'ehe.

21 Jangu xi t'ot'a hár T'ofö Jö: Ma ga zo nunar hnininu ha ya n'añ'o hñö ñö ya jö'i 'bu ma'ra ya hai, mödi njap'u hinda ma da 'yode, njanu enga ar tsi Hmu.

22 Nuya n'añ'o hñö gehnu n'ar nt'udi, hingi t'umba ya gamfi, t'umba nu'u hingya gamfi. Ha nu'u togo mönga te xipa Jö, hingi nsipa nu'u hingya gamfi; nuyu hö, nsipabi nuya gamfi.

23 Nu'mu gathö ya ku n'at'wu da mhunts'i ne gathö di ñö ya n'añ'o hñö, ne da yut'a n'ar 'ra'yo wa n'a hingar gamfi hinte pödi, ha hinda 'ñenö xka 'be ri mfenihu.

24 Hingi njap'u nu'mu gathö gi möñhu nö'ö te xi 'ra'ahu Jö, ne da yut'a n'ar 'ra'yo, wa n'a hingar gamfi, ne da 'yox'ahu, ma da zo ár muï nö'ö te gi xifu, ne da zo ár mfeni.

25 Ne da nhekitho gathö tema pe'sa hár muï, jange dama da ndandihmö da nsundabi Jö, ne da 'ñenö, majöni gi 'buhwihu Jö.

26 Tsi kuhu, nö'ö gi pehu nú'mu xki mhunsu, n'a ngu n'a möñhu nö'ö gi höhu: gi tuthu ya nsadi, gi uthu ya ku. Thokwabihu nö'ö xi ut'ahu Jö, gi möñhu ya n'añ'o hñö, wa gi

mõñhᵛ te di bonga nuya hñöyᵛ. Gathonᵛ 'yoṭhᵛ, hyoñhᵛ da te yá jamfi ya ku.

27 Ha hõnsᵛ ngu yoho hñu, ne 'raman'a di ñö ma'ra ya n'añ'o hñö, ne di 'bu n'a togo da mönga tema di bonga nö'ö mö.

28 Ha nu'mᵛ hinjo'o togo da mönga tema di bonga nuya hñöyᵛ, dá ñhe har nijö, ne di ñöwisᵛ Jö.

29 Njap'u nuya mönga te xipa Jö da ñö, dá ñö yoho wa hñu, ne nuya ma'ra da nu ha xiñho te mö wa hin'ö.

30 Ne nu'mᵛ nö'ö to hudi, da t'umba ár mhö Jö, dá ñhe nö'ö man'a, ne da ñö'ö.

31 Ngetho tsá gi mõñhᵛ te xi 'ra'ahᵛ Jö, 'raman'a gi ñöhᵛ. Njap'u da bö gatho nö'ö hingi pödi, ne gatho da nhu'mba yá mu.

32 Nuya togo mönga te xi xipa Jö, dá bödi da zixa nunar nt'uninu.

33 Ngetho Jö hingi numañho ar ñöxhnatho, ne'ö ar hogam'ui. Jangu ot'a ha ya mhunts'i gatho nu ma'ra ya nijö, gehnu gi tenthᵛ.

34 Nuya 'behñö da ñhetho ha ya mhunts'i, ngetho hingi t'umba ar seki da ñö. Dá 'yoṭhᵛ nö'ö nsipabi, ngu mönga har T'ofö.

35 Ha nu'mᵛ ne te da bödi, xta zonga hár ngu da 'yamba ár döme, ngetho hingi nheki xiñho da ñö n'ar 'behñö har mhunts'i.

36 Beñhᵛ hinxpa pomp'u ár mhö Jö, ne hingi hõnsᵛ'ihᵛ togo xka 'yoṭhᵛ.

37 Ne nu'mᵛ n'a gi kaṣmbenihᵛ gi mõñhᵛ nö'ö xi'ahᵛ Jö, wa gi pe'sᵛ ma'ra ya nt'uni unga ár Hñö Jö, pöhu 'mu nuya mhöyᵛ di ot'ahᵛ, yá 'bepate ar tsi Hmu.

38 Ha nö'ö hingi ne da japamasu, yo gi jafumasu n'ehe.

39 Jange tsi kuhᵛ, umba ri muhᵛ gi mõñhᵛ te xi'ahᵛ Jö, ne hingi hñöjwᵛ togo ne da ñö ya n'añ'o hñö.

40 Gatho gi 'yoṭhᵛ ngu di 'ñepi, ne di o ár 'ñu.

15

Ár menga nte nu'u xi du

1 Tsi kuhᵛ, di ne gi beñhᵛ nunar hoga mhö da xi'ahᵛ, gehnu xka hñöñhᵛ ne hinxka hyehᵛp'u.

2 Jange xka mpohᵛ, nu'mᵛ xa gi umba ri muhᵛ gi teñhᵛ nunar hoga mhö xta xi'ahᵛ. Ha nu'mᵛ hin'ö, xi m'ep'utho ri ñ'emuhᵛ.

3 Ngetho m'et'o xta ut'ahᵛ nö'ö xi t'utkagi n'ehe: Nunar tsi Hmu Hesukristo bi unga ár te bi gutka ma ts'okihᵛ, ngu enga hár T'ofö Jö.

4 Bi t'agi ne bi mengi bi nte man'agi, ngu enga har T'ofon'ehe.

5 Ne bi ñ'udi bi hyanda ar Pedro, m'efa bi hyanda nu'u ma'ra yá mpote.

6 Ne m'efa bi ñ'udi bi n'amahyanda mi tho kut'anthebe ya ku. Nzeye 'butho, ma'ra xi du.

7 Ne bi ñ'udi bi hyanda ar Hakobo, m'efa bi ñ'udi bi hyanda gatho ya mpote.

8 Ne ár ngöts'i bi ñ'udi da handga, ngu n'ar tsi ñaxki hingi jwata yá pa.

9 Nuga go ár ngöts'igi gatho yá mpotegihe ar tsi Hmu. Hindi 'ñepkagi da t'engagi ár mpotegi, ngetho ndi kumba ár nijö Jö.

10 Ha Jö xi hwëgagi xi 'raka nunar nsunü. Ne hinxi m'edi nö'ö te xi hwëgagi, ngetho xta töta gatho nu ma'ra ya mpote xta ot'a nzeye ar 'befi. Mödi hingo xta pesega, xi maxkagi ár nhwëki Jö.

11 Ngetho hinte ja nu'mü go geke wa go ge'u. Gatho di mömfe ár mhö ar tsi Hmu, ne go gehnü xka ñ'emüihu.

12 Ha nu'mü xta xi'ahe ar tsi Hmu Hesukristo xki du ne bi mengi bi nte man'agi, hanja 'ra gi eñhu 'mü hingi pengi da nte nu'u xi du.

13 Nu'mü gi eñhu hingi pengi da nte nu'u xi du, njap'u gi koñhu bi mengi bi nte ar tsi Hmu Hesukristo.

14 Ha nu'mü ar tsi Hmu Hesukristo himbi mengi bi nte man'agi, xi m'ep'u nö'ö te xta xi'ahe 'mü, ne hinter me'ö ri ñ'emüihu.

15 Ne pontho yá 'begogihe Jö di katehe. Ngetho xta dahe majöni di eñhe, Jö bi ko'spa ár te man'agi ar tsi Hmu Hesukristo. Ne hindi njap'u nu'mü majöni nö'ö gi eñhu hinda mengi da nte nu'u xi du.

16 Ngetho nu'mü nuya xi du hingi pengi da nte, njap'u ar tsi Hmu Hesukristo hinxi mengi xi nte 'mü.

17 Ha nu'mü himbi mengi bi nte man'agi ar tsi Hmu Hesukristo, hinter m'efi ri ñ'emüihu 'mü, ne hinxi thök'atho'ihu ri ts'okihu.

18 Ne gatho nu'u xi du mi ñ'emüi ar tsi Hmu Hesukristo, hage xi m'e'u 'mü.

19 Nu'mü da göxkwa gatho har ximhai nö'ö di to'mhu da 'raju ar tsi Hmu Hesukristo, hwëkategihu, ne di töhu gatho nu ma'ra ñ'üda ma m'üihu.

20 Nunar tsi Hmu Hesukristo, hö, bi mengi bi nte man'agi, ne go gehnü ngu ar 'bet'o sofo. M'et'o xi mengi xi nte, ne m'efa gatho nu ma'ra.

21 Ngetho nu'mü n'adar ñ'ohö bi kut'a ar ndöte har ximhai, ma n'adar ñ'ohö bi kut'a ar menga nte.

22 Hö, njangu ar Adan bi kut'a ar ndöte ne gatho nda du, ar tsi Hmu Hesukristo bi kut'a ar menga nte ne gatho nda mengi nda te.

23 Ne gatho o ár 'ñu n'a ngu n'a. M'et'o ar tsi Hmu Hesukristo, gehnu bi xokwa ar goxthi nu ma'ra. M'efa nu'u togo xi jamfibi, ma da nangi xta penk'ö n'ehe.

24 Ne da e ar ngöts'i, nu xta wadi da hyomahai gatho ya nsu, ya ndö, ne gatho nu'u pe'sa yá ts'edi, ne da datwa ár ts'ut'wi Jö ár Dada.

25 Ne ma da ndötho'ö, ha nu xta wadi da thomahai gatho yá ñ'uni, da da ar ndö.

26 Nunár ñ'uni ma da hwata ár ngöts'i, gehnu ar ndöte.

27 Ngetho gatho te ja, xi thomahai ne xi ts'e'mba hár wa. Ne nu habu enö, gatho bi ts'e'mba hár wa, hingi ne da 'ñenö xi ts'e'mba nö'ö togo bi umba nunar nsunu n'ehe.

28 Ne m'efa nu xta wadi da ts'e'mba hár wa, gese ár T'u Jö n'ehe ma da ñhese da m'u hár wa nö'ö togo bi hyomahai gatho. Njap'u Jö di ndö gatho nö'ö te ja.

29 Nu'mu hingi pengi da nte nu'u xi du, tema ñho júka nu'u togo nxixthe pota nu'u xi du. Yo'ö ot'a njap'u 'mu.

30 Yo'ö di ñ'enthe ma tehe gatho ar pa 'mu.

31 Tsi kuhu, majöni di xi'ahu, hyax'mu di ent'a ma te. Ne di johya ngetho xka ñ'emuihu ma tsi Hmuhu Hesukristo.

32 Nú'mu xa da ent'a ma te núnu Efeso, pontho da ntsa'be ya 'muhu, honse ndi honi nga temba yá mfeni ya jö'i, ne nu'mu hiñ'otho ar menga nte, tema ñho 'mu. Ha hingi töte ár ñho ga ñuñhu, ga tsithehu, ngetho xudi ga tuhu, ngu mhö.

33 Yo ma gi ñhehu togo da hya'ahu, ngetho nu'u togo ñ'owi ya ts'ojö'i ma da ts'omba yá hogam'ui.

34 Zot'a ri dahu, ne hyehu ar ts'oki, ngetho 'ra hingi pöhu Jö. Di 'bet'a ri tsahu di xi'ahu njap'u.

35 Da tsá gi ñeñhu 'ra: Hanja ma da mengi da nte nuya xi du. Tema ndo'yo ma da me'sa nu xta nanga man'agi.

36 Xa xka 'be ri mfenihu. Gi pöhu, nö'ö te gi pothu, m'et'o da du, ne ka da bot's'e.

37 Nuna te gi pothu, hinga get'ö ma da boxa man'agi, honse ár mu ar t'ei, wa man'ar nda go pox'ö.

38 Ha Jö gehnu umba yá 'bai ngu bi ne'ö. Ne n'a ngu n'a ya nda bi umba ár 'baise, hingi ñhehwi nu ma'ra.

39 Njap'u nu'u togo pe'sa yá ndo'yo, hingi 'rangutho. N'añ'o ár ngo ya jö'i, man'a yá ngo ya mangazu'we; man'a yá meti ya hwö, ne man'a yá meti ya ts'int's'u.

40 Ne n'añ'o yá ndo'yo nu'u 'buhnu mhets'i, ne n'añ'o nu'u 'bukwa har ximhai. Ne hingi ñhe ár nzatho nu'u 'buhnu mhets'i ngu nu'u 'bukwa har ximhai.

41 N'ár nzátho ar hyadi, man'ár nzátho ar zönö, ne man'a ár nzátho ya tsö. Ne nuya tsohö hingi ñhe ár nzátho n'a ngu man'a.

42 Njap'u ár menga nte nu'u xi du, da t'a ár ndo'yo ts'oni, ne da mengi da nanga n'ar ndo'yo hinda ma da ts'oni.

43 Nö'ö da t'agi, 'bepkagihü ma tsahü, ha nö'ö da nangi eska ma nsuhü. Nö'ö da t'agi went'atho, ha nö'ö ma da nangi, xa di ja ár ts'edi.

44 Ma da t'a nunar ndo'yonu xta pe'suwa har hai, ne xta mengi da nte di ñhehwi ár ndo'yo nuya bi 'bü mhets'i. N'añ'o ar ndo'yo di pe'suwa har ximhai, ne n'añ'o ar ndo'yo ma ga pe'sunu.

45 Njanu xi nt'ot'a har T'ofö: Bi thoka ar m'et'o ñ'ohö, gehnu ar Adan te ár hñö. Nö'ö ar 'befa Adan, gehnu ar Hñö unga ar te.

46 Ne hingi 'bet'o nunar ndo'yo ñhehwi nu'u bi 'bü mhets'i. 'Bet'o nu'u pe'spa yá ndo'yo ya meximhai, ne m'efa nu'u pe'spa yá ndo'yo nu'u bi 'buhnu mhets'i.

47 Nunar m'et'o ñ'ohö, ar meximhai bi nju ar hai bi thoki. Ha nunar ñoho ñ'ohö, gehnu ar tsi Hmu ar memhets'i.

48 Nu'u di hñöxa nö'ö bi nju ar hai bi thoki, gehya nuya 'bukwa har ximhai. Ha nu'u di ma mhets'i, di ñhehwi nö'ö xpa e mhets'i.

49 Ne jangu di hñöxkagihü nö'ö 'bukwa har ximhai, n'ar pa di hñöxkagihü nö'ö xpa e mhets'i.

50 Ne di xi'ahu tsi kuhü, nunar ndo'yonu di pe'suwa har ximhai, hinda ma da hñönu ár ts'ut'wi Jö. Hinda yutnu nö'ö da ts'oni, hinda nthöskwi nö'ö hinda ts'oni.

51 'Yohü ma ga xi'ahu n'ar mhö himi födi: Hinga gatho ma ga hwéthü, mödi hö, gatho ma da mpongagihü ma 'bajü.

52 Ngu ár nihi n'ar hwei dama da thotho, njap'u xta nzunga ar ngöxa k'axt'athuxi. Ngetho ma da thuxt'i, ne nuya xi du ma da njuts'i da t'umba man'ar ndo'yo hinda ma da du. Ne nuju gar 'buthü, ma da 'bongagihü ma ndo'yohü.

53 Ngetho mahyoni nunar ndo'yonu thege, da mponi, hinda mengi da du. Nupya tu, ne nu'mü, hinda thege.

54 Ne nu xta wadi da mponga nuna tu, hinda ma da thege, ne nuna thepya, hinda the 'mü. Nu'mü hö, da tho nö'ö enga har T'ofö: Xi nhwata ar ndöte, hinda mengi da me'sa ár ts'edi.

55 Tsi ndöte, habü ba ko ri m'ite. Tsi nt'agi, te bi ja nuya pa ngi töte.

56 Ngetho nunár m'ite ar ndöte, gehnu ar ts'oki, ha nunar ts'oki ju ár ts'edi ha ya 'bepate.

57 Ma ga umfü njamödi Jö xi jaju xta ntötehü xta ñ'emüihu ma tsi Hmuhü Hesukristo.

⁵⁸ Jange ma tsi hmöka kuḥu, hñuxa xiñho ri ñ'emuihu. Yo ma gi ñhehu togo da ma's'a ri ñöhu. Ne xa gi umba ri muihu gi mpehu hár 'befi ar tsi Hmu. Gi pöhu, gatho nunar 'befi gi pefu ar tsi Dada, hinda ma da njap'utho.

16

N'ar mfats'i 'bempa ya ku

¹ Nupya di xi'ahu, nunar mfats'i 'bempa ya ku hyoya, tenthü nunar mhö da 'bepa ya nijö 'buhnu har hai Ngalasia.

² Tat'a hñöto har 'bet'o mpa, n'a ngu n'a gi 'weju n'a tsi tui tengu ár nzeye xka töhu. Nzöñhu gi kwathu, ne nú'mu xka tsomp'u, hinge ka gi ndui gi johu.

³ Ne xka tsomp'u, ga pehna nu'u xka hwañhu, ne xka umfu n'ar he'mi da hñöxa ar mfats'i ma da umba ya ku me Herusalen.

⁴ Ha nu'mu xiñho ga maga n'ehe, ga me'be'u.

Nuya 'befi beni da 'yot'a ar Pablo

⁵ Ma ga map'u ga k'ös'ahu nu xka jwadi ga tho har hai Nmasedonia, ngetho mahyoni ga thohnutho.

⁶ Di beni ga kohwihu 'ra ya tsi pa. Nu'mu da tsä ga 'buhwihu ga to'mi da tho ya tse, ne m'efa gi 'raju n'ar hoga nt'edi, ga ju ma 'ñu habu gar ma.

⁷ Ngetho nupya hindi ne ga nu'ahu nhixt'itho. Di ne ga 'bup'u 'ra ya tsi pa, nu'mu da 'raka nseki Jö.

⁸ Ma ga 'bukwatho Efeso, ga to'mi da tho ar dango Pentekoste.

⁹ Ngetho xa xi xo ar goxthi tsä ga pepa ar tsi Hmu. Di to'mi ga tö nze ya jö'i, mödi ja nzeye togo hingi ne da hyegagi.

¹⁰ Nú'mu da zomp'u ar ku Timoteo, hyanthu di 'bui xiñho, ngetho nö'ö, ot'wa ár 'befi Jö nguga n'ehe.

¹¹ Jange numansuhu ne umfu n'ar hoga nt'edi da pengi da e da k'öskagi, ngetho di to'mi da zohwi nu ma'ra ya ku.

¹² Ha nu ar tsi ku Apolo, da apa ar möte nda mewi ya ku ma nda k'ös'ahu. Himbi ne bi mapya, mödi da map'u, nu xta nja ár mpongi.

Ya ngöxanzengwa

¹³ Zot'a ri dahü, zeta ri ñ'emuihu. Yo gi wenthu, ne xa gi noxju.

¹⁴ Gatho nö'ö te gi 'yothu, gi pe'su ar mhöte gi 'yothu.

¹⁵ Tsi kuḥu, gi pöhu ar ku Tefa ne yá mēni. Gehyu ya 'bet'o ku xi jamfi núnu Akaya, ne xi 'yentyá teyu da maxa ya gamfi.

¹⁶ Di a'ahu ar möte gi 'yothu gatho nuya faxte ngu'u, ne nu'u tsabi mpe hár 'befi Jö.

17 Da njohya bi zō ar ku Tefa, ar Fortunato ne ar Akaiko, gehyū togo pōt'ahū 'bukwa.

18 Ngetho bi hubga ma mui ne ri muihū n'ehe, jange nu-mañhobihū nuya kuyū.

19 Zengwa'ihū ya ku mhunts'a ha ya nijö 'bukwa har hai Asia. Ne ar Akila, ar Prisila ne ya ku mhunts'a ha yá ngu'ū, gathoyū zengwa'ihū har mhöte unga ar tsi Hmu.

20 Zengwa'ihū gatho ya ku 'bū ingekwa. Nzengwahū n'a ngu n'a, ñhūhū ngu gar kuhū.

21 Nuga dar Pablo, di peñ'ahū nunar nzengwanū di ot'ase.

22 Nö'ö togo hingi mö ar tsi Hmu Hesukristo, dá zūtwa ár kwe Jö. Ar tsi Hmu Hesukristo 'bap'utho da ehe.

23 Dá hyex'atho'ihū ár nhwēki ar tsi Hmu Hesukristo.

24 Di mö'ahū gi gathohū har mhöte unga ar tsi Hmu Hesukristo. Dá njap'ū.

ÁR ÑOHO AR KORINTIO

Ár ñoho ar he'mi bi 'yot'a ar Pablo bi mempa ya me Nkorinto

Ar nzengwa

¹ Dar Pablo, ár mpotegi ar tsi Hmu Hesukristo ngetho njap'u bi ne Jö. Nuga ne ar ku Timoteo, di peñ'ahe nunar he'minu, nu'ahu gi 'buhu Nkorinto, ne gatho ya ku gi 'buhu har hai Akaya.

² Jö ma tsi Dadahu ne ar tsi Hmu Hesukristo da 'ra'ahu ár nhwëki ne ar hogam'ui.

Ya thogi bi tho ar Pablo

³ Nsunda Jö ár Dada ma tsi Hmuhu Hesukristo. Gehnu ma Dadahu hwëgagihu ne ma Jöhu togo hubga ma muihu.

⁴ Gehnu togo hubga ma muihu nú'mu di thohu ya thogi, ne njap'u da tsa ga hu'mbabihu yá muí togo tho ar thogi ngu xta thohu. Di hu'mbabihu yá muí ngu xi njakagihu n'ehe.

⁵ Ngetho jangu xa di thohu ya dumui di teñhu ar tsi Hmu Hesukristo, njap'utho n'ehe di ñehewihu ár humamui.

⁶ Ha nu'mu xta thohe ya thogi, di to'mhe da nhup'a ri muihu ne da max'ahu gi k'onju. Ha nu'mu nhubgagihe ma muíhe, njap'utho n'ehe di to'mhe da nhup'a ri muihu, ne da max'ahu gi tsethu ya thogi, di hñöxa nuya di thohe n'ehe.

⁷ Ne jangu gi thohu ya thogi nguje, hindi tsayahe di to'mhe njap'u da nhup'a'ihu ri muihu nguje n'ehe.

⁸ Tsi kuhu, di nehe gi pöhu nuya nt'utsa da thohe núnu Asia. Xa bi t'otkagihe ar ts'om'ui ne bi the ma ts'edihe, ndi beñhe ja nga kohenu.

⁹ Da ent'asehe nda thöga ma tehe. Njap'u hinge nga jamfihe ma ts'edisehe, honse nga to'mhe ár mfats'i Jö togo juxa nuya xi du.

¹⁰ Gehnu togo bi maxkagihe, faxkagihepya, ne di kaxmbenihe da maxkagihe ga k'onje ma'ra ya thogi ngunu.

¹¹ Ha nu'ahu, nu'mu gi faxkagihe gi 'yafu Jö, ma da nja nzeye n'ehe togo da umbabi njamödi xi hwëgagihe nö'ö xka 'yapabihu.

Yo'ö ar Pablo himbi ma Nkorinto ngut'a

¹² Di johyahe, ngetho ma mfenihe xikagihe xta 'yohe xiño ngu utkagihe Jö, ne hinxta yo'the ma mfenihe. Hinxta 'buhewa har ximhai ngu yá mfeni'u, xta temfe ár nhwëki Jö. Xta 'buhe n'ar hogam'ui hár nthandi ya meximhai, m'et'o ha ri nthandihu.

13 Nö'ö xta ot'ahe, di pöhe gehnu tso ri mfenihu, hinga man'ar mfeni. Ne di kaxmbenihe ma gi pöhu xiñho xoge.

14 Ngu ya xka pökagihe n'a tsi tui, go ma ga ja'ahe gi njohyahu. Ha nu'ahu go ma gi jakagihe ga njohyahe n'ehe, nú'mu xta menga ar tsi Hmu Hesukristo.

15 Gehnu ar mfeni ndi pets'i. Jange da bemhö nga thop'u m'et'o nú'mu nda poni nga ekwa Nmasedonia, ne ngi njohyahu ga tsoñ'ahu yo'gi.

16 Hö, njap'u ndi beni nga thop'utho nga k'ös'ahu ne nga ekwa Nmasedonia. Ne m'efa nga penkp'u man'agi, ne ngi faxkagihu nga ju ma 'ñu nga ma har hai Nhudea.

17 Nú'mu nda bengathoyu, hage ndi ñ'ont'utho. Wa ndi ñhe'be ya meximhai yot'a yá ne n'andi mö hö, ne n'andi hin'ö.

18 Jö hingi yot'a ár ne, jange nuje n'ehe hindi möñhe hö ne hin'ö.

19 Ngetho ár T'u Jö ar tsi Hmu Hesukristo, nö'ö togo da dat'ahe majöni, nuga, ar ku Silbano ne ar ku Timoteo, nunar tsi Hmunu hingi yot'a ár ne. Hár m'uinu, ka datkagihunu nö'ö majöni.

20 Ngetho hár te ar tsi Hmu Hesukristo, ka bi nhekinu gathoyá ñhöt'i Jö. Jange di eñhu, hö njap'u, nú'mu di e'spabihu ár nsu Jö.

21 Jö go bi zetkagihu ma ñ'emuihu hár 'ñu ar tsi Hmu Hesukristo, ne bi hñuskagihu ár Hñö.

22 Ne njap'u bi 'wegagihu ngu yá metigihu'ö. Gehnu ar Hñö da höñhu ha ma muihu ngu n'ar 'bet'o ñhöt'i, ne di to'mhu ga höñhu xoge m'efa.

23 Ha nuga hinxta thop'utho Nkorinto, ngetho di tsu ga zo'ahu nts'edi, ne ga tsot'a ri muihu. Jö pödi di mönga majöni, ne di et'a made ma te hindi kate.

24 Hindi nehe ga ja'ahe gi ñ'emuihu ngu di neje. Nö'ö di nehe, ga fax'ahe gi pe'su ar johya, ngetho di pöhe xi nzedi ri ñ'emuihu.

2

1 Jange nupya xta beni hinga pengi ga map'u ga ja'ahu da zot'a ri muihu.

2 Ngetho nu'mu da zot'a ri muihu, togo da hubga ma muimü. Hage hingo nu'u togo xta tsot'wa yá müi.

3 Nú'mu nda ot'ahu, da jap'u ndi honi gi jaju ga njohya xka tsomp'u, hinga gi jaju da du ma müi. Di kaxmbeni, nu'mu di johya, gi johyahu n'ehe.

4 Ngetho xa mi tuka ma müi ne ndi zoni nú'mu da ot'ahu m'et'o. Hinga ndi ne nga tsot'a ri muihu, ndi ne ngi pöhu xa di pes'ahu n'ar döta mhöte.

Ar Pablo pumbabi nõ'ö togo xki nts'oki

⁵ Ha nu'mu ja n'a togo xi jakagi xi du ma mu, hinge xi jakasega. Tsa ga mõñhu xi zu'ahu n'a tsi tui n'ehe, hindi ne ga eñhu thota ár nzeze.

⁶ Hñöjwu, di za ár mfei nõ'ö togo nzeze'ihu ga kuhu.

⁷ Ha nupya mahyoni gi pumbabihu ne hñu'mbabi ár mu, yo ma da du ar ts'oni.

⁸ Jange di a'ahu gi uthwu man'agi da hyandi gi pe'sfu ar mhöte.

⁹ Da ot'ahu nor he'mi n'ehe, ndi ne nga pödi ha gi ohu gatho nõ'ö di xi'ahu, wa hin'ö.

¹⁰ Ne nõ'ö togo gi pumbabihu, nuga n'ehe. Hö, nuga xta pumbabi nu'mu di jamhö te ga pumbabi. Xta jap'u di hongari ñhohu hár nthandi ar tsi Hmu Hesukristo.

¹¹ Ne njap'u hinga xojwu ar 'ñu ar ts'ondöhi. Di pöhu hongahanja da kut'a ya ts'omfeni.

Ar Pablo xa mi tupa ár mu mi 'buhnu Ntroa

¹² Nú'mu nda tsonu Ntroa nga mömbahmö ár hoga mhö ar tsi Hmu Hesukristo, da nu xki xogagi ar goxthi.

¹³ Mödi xa mi tuka ma mu, ngetho hinda nth'e'benu ma tsi ku Tito. Jange da ñ'e'be ya ku, ne da ju ar 'ñu da ekwa har hai Nmasedonia.

Nu'mu di 'buhwihu ar tsi Hmu Hesukristo, hyax'mu di tötehu

¹⁴ Jamödi Jö jakagihu hyax'mu ga ntötehu, ngetho di 'buhwihu ar tsi Hmu Hesukristo. Ne hagatho di ñ'uhu nunar hoga mfödi, ngu n'ar hogañuni habu gatho tsoni.

¹⁵ Jö nugagihu di pe'sfu ár hogañuni ar tsi Hmu Hesu, di nxañhu mateda nu'u xi mpohö ne nu'u hinxi mpohö.

¹⁶ Nuya xi m'edi tsa'u ngu n'ar ñuni hote, ha nuya xi mpohö, ngu n'ar ñuni umba ar te. Togo tsahmö da 'yot'a nuya 'befiyu.

¹⁷ Nuje hindi pathwe ár mhö Jö, ngu ot'a nzeze honi da dö ar bojö. Nuje xint'axi ma mfenihe di mõñhe nõ'ö 'rakagihe Jö, ngetho di pöhe di 'buhe hár nthandi'ö, ne di 'bu'behe ar tsi Hmu Hesukristo.

3

Yá 'begogihe Jö di mõñhe ar 'ra'yo nkohi

¹ Hage di hoñhe man'agi gi numañhogihe. Wa di hoñhe ga hös'ahe n'ar he'mi di ñömañhogihe, ne xka poñhe gi 'rakagihe n'a ngu ot'a nu ma'ra.

² Gese'ihu ngu ma he'mi'ihe xi thuska ha ma mu'ihe, gehnu to gatho pödi ne gatho nehe.

³ Njap'u nheki ngu yá he'mi'ihu ar tsi Hmu Hesukristo, xi t'enk'a ha ma 'yehe. Hinge honse xi t'ot'i, pewi ár Hñö Jö. Hinge ha ya nxindo, ha yá mu ya jö'i.

4 Xta möñhe njap'u ngetho di kaxmbenihe di 'bu'behe xiñho Jö, faxkagihe ar tsi Hmu Hesukristo.

5 Hinge di beñhe xa di pe'se ar ts'edi te gatho ga othe. Jö go 'rakagihe ar ts'edi ga pehe nunar 'befinu.

6 Ge'ö togo bi hñuxkagihe, ne bi 'rakagihe ar ts'edi ga mpehe har 'ra'yo nkohi. Hinge di teñhe ya 'bepate xi t'ot'i, gese ár Hñö Jö otkagihe ar 'ñu. Ngetho ya 'bepate tsixkagihu har ndöte, ha nunár Hñö Jö 'rakagihu ar te.

7 Ha nu'mu nuya 'bepate bi t'uni xki t'ot'a ha ya nxindo, xa mi pe'sa ár nsu, jange nuya me Israel himi tsá nda hyandwa ár hmi ar Moise xa mi hyats'i, mödi m'efa ma nda the xoge,

8 tenguhmö ár döta ár nsu ar 'ra'yo nkohi pepya ár Hñö Jö.

9 Ngetho nu'mu nuya 'bepate tsixa har 'bexui ya jö'i, bi t'unga mi nhekiwi ar nsunda, xa töte ár nsunda ar 'ra'yo nkohi, japi da m'u xiñho ya jö'i hár nthandi Jö.

10 Nuya 'bepate mi pe'shmö ár nsu, hingi tsá da ñhuxkwi ár nsu nunar 'ra'yo nkohi.

11 Ngetho nu'mu nö'ö thege bi me'sa ár nsu, tenguhmö ár nsu nö'ö hinda ma da thege.

12 Ngetho di pe'se n'ar döta ndo'mi, jange hindi ntsuhe ga möñhe ar hoga mhö.

13 Hindi ñhe'behe ar Moise togo mi ko'ma ár hmi, ne njap'u nuya me Israel hinge nda hyanda hanja nda the nunar hyats'i xki thuts'i nda thege.

14 Ha nuyá mfeni'u bi jot'i, ne nuya payu nú'mu né'u ar nkohi mi ja mam'et'o, jot'atho yá da. Ngetho honse ar tsi Hmu Hesukristo tsá da hñökwabi'u ar dutu kotwabi yá hmi.

15 Njap'utho nuya payu, nú'mu né'u ár t'ofu ar Moise, wande nunar dutunu kotwa yá mfeni.

16 Ha nu xta ñ'emui ar tsi Hmu, da da ar dutu kotwa yá da.

17 Ngetho ar tsi Hmu ge'ö ar Hñö, ne nu'u togo pe'spa ár Hñö Jö, hinte ja te kot'i.

18 Nuju hinte kobgagihu ma dahu. Di hanthwu ár nsunda ar tsi Dada ngu ha n'ar ñhe. Ne ár Hñö Jö 'yo di patkagihu di hñuxa ár nsunda ha ma m'uihu, ne ga tsoñhu di hñöxkagihu ar tsi Hmu.

4

1 Jange nuje hindi wenthe di pehe nunar 'befi xi hwägagihe Jö.

2 Hindi mpeje nt'ögitho, hindi ntsaje. Hindi othe xi nts'ogagihe, hindi pathwe ár mhö Jö. Nö'ö di pehe, di uhe ár mhö Jö majöni ha ma m'uihe, gehnu numañho ya jö'i di othe hár nthandi Jö.

³ Ha nu'mu 'ra xi t'ökwabi, hingi tsá da bö ar hoga mhö di möñhe, gehyu di ma da m'edi.

⁴ Ar ts'ondöhi togo ar ndö nuya ngöxapayu, xi got'wa yá da nu'u hingi ne da gamfi. Ne njap'u hinda zutwa ár hyats'i ar hoga mhö utwa ár nsunda ar tsi Hmu Hesukristo, togo di hñöxa Jö ar tsi Dada.

⁵ Nuje hindi noñhese ma m'uihe. Nö'ö di pehe, di 'yoñhe ar mhö, di eñhe nunar tsi Hmu Hesukristo gehnu ar Hmu, ne nuje ngu ri 'begogihe. Di othe njap'u ngetho di pefe ar tsi Hmu Hesukristo.

⁶ Ngetho Jö togo bi japa ar ñot'i nda hya'sa madedar 'bexui, go bi xoga ma mfenihu ga hanthwu ár nsunda Jö nheki hár hmi ar tsi Hmu Hesukristo.

Hyax'mu ga 'buhu har ñ'emui

⁷ Nunar döta m'ets'inu xi 'rakagihu Jö, jwata ha ma ndo'yohu ngu n'ar tsi ts'oibohai. Ne njap'u da nheki nunar döta ts'edinu go unga Jö, hingo ma ts'edisehu.

⁸ Nuje di pefe ar tsi Hmu, xa xi nts'ibgagihe, mödi tsada ga 'ñöñhe. N'andi hindi pöhe te ga pehe, ne hindi 'behe ar ts'eti.

⁹ Njukagihe, ha hingi k'at'a togo da maxkagihe. T'entk'athogihe, mödi hinxi nhwatkagihe.

¹⁰ Habu gatho di 'yohe, di ñ'enthe ár ndöte ar tsi Hmu Hesukristo, di hoñhe da nheki ha ma ndo'yohe ár te'ö.

¹¹ Nuya di 'buhe, hyax'mu di enthe ma tehe da tho, ngetho di teñhe ar tsi Hmu Hesukristo. Ne nunár te ar tsi Hmu da nheki ha ma ngöxando'yohe.

¹² Nuje di ntoxe ar ndöte di hös'ahe ar hoga mhö, ha nu'ahu gi höñhu ar te hinda göts'i.

¹³ Ngu enga har T'ofo: Da ñ'emui, jange da ñö. Nuje n'ehe di pe'se nunar mfeninu, jange di möñhe nunar mhönu, ngetho di ñ'emuihe.

¹⁴ Di pöhe, nuna togo bi guxa har ndöte ar tsi Hmu Hesukristo, ma da guxkagihu n'ehe mahyegi ngu bi guxa ar tsi Hmu, ne da 'babgagihu mahyegi habu bi 'ba'ö.

¹⁵ Ngetho nuya thogiyu di thohe, da thohe di hoñhe ri ñhohu, ne da zu ma nzeye nunár nhwëki Jö. Njap'u di nzeye togo di umba njamödi Jö, ne di nsundabi n'ehe.

¹⁶ Jange hingi went'a ma ñ'emuihu. Mödi nunar ndo'yonu di hanthu thege, ha nunu mbo ha ma muihu, 'yo di n'a'yo hyax'mu.

¹⁷ Ngetho nuna n'a tsi tui ya nt'utsa di thohu, faxkagihu da hñuxa nunar döta nsunda tobgagihu.

¹⁸ Hindi huxa ma dahu nuya te tsá ga hanthuwa, ngetho nuyu ma da thege. Nuju di huxa ma dahu nu'u hingi nheki ne hiñham'u ma da thege.

5

¹ Di pöhu, nu xta nhwata nunar ndo'yonu ngu n'ar ngu di 'buhüwa har ximhai, ma da t'akagihu man'ar ngunu mhets'i, hinxi hoka n'ar ñ'ohö, xi hokase Jö, ne hiñham'u da thege.

² Jange nuya payu di 'buthu har ngunu, di gö'su di to'mhu da thetkagihu ar 'ra'yo ngu bi janu mhets'i.

³ Njap'u ma da thetkagihu n'ar 'ra'yo he, hinga ga 'buhu tsi nthemfotho.

⁴ Ngetho nu'u di 'buhu ha nunar ngunu, tupka ma muihu di zoñhu. Hindi nehu da thömgagihu ma dutuhu. Nö'ö di nehu, da thetkagihu n'ar 'ra'yo. Ne nunar 'ra'yo ndo'yo ngu n'ar dutu hiñham'u da thege, da go'ma nö'ö man'a thege.

⁵ Nö'ö togo bi hyógagihu nga thoñu njanu, gehnu Jö. Ne xi 'rakagihu ár Hñö, xi 'bet'ogihu, ne njap'u di pöhu ga höñhu xoge m'efa.

⁶ Jange hyax'mu di johya di ndo'mhu. Ne di pöhu, nu'mu di 'buthu ha ma ndo'yohu, hindi 'buhwithohu ar tsi Hmu.

⁷ Nuju hindi teñhu nö'ö di hanthu, di teñhu nö'ö hindi hanthu, honse di ñ'emuihu.

⁸ Nuju di ndo'mhu, jange xa di nemhöhu ga hehu nunar ndo'yonu, ne ga 'buhwihu ar tsi Hmu.

⁹ Jange ma ga umba ma muihu ga othu nö'ö ne'ö, wa hindi 'buhwithohu, wa gar 'buhwihunu.

¹⁰ Ngetho mahyoni gatho ma ga 'bahu da hñöskagihu majöni ar tsi Hmu Hesukristo. Ne ga höñhu ma nthöhöhu n'a ngu n'a tengu xta mpehu nú'mu ndi 'buthu har ndo'yo.

Ar 'befi ñhogamui

¹¹ Nuje di tsufe Jö, jange di umba ma muihe ga pomfe ya mu ya jö'i. Jö pödi xiñho tema di pe'se ha ma muihe, ne di kaxmbenihe njap'u gi pökagihe n'ehe.

¹² Hindi hoñhe gi numañhogihe man'agi. Nö'ö di nehe, gi ñeskagihe ma nsuhe. Ne gi pe'su tema gi thöthwu nu'u exase ya nsu, nete nö'ö oxta mañö, hinga japamasu nö'ö di ñe mbo.

¹³ Nu'mu xta 'be ma mfenihe, di othe di nsundahe Jö. Ha nu'mu di benthe, di pep'ahe di hoñhe ri ñhohu.

¹⁴ Gatho nö'ö di othe, di jahep'u ngetho ár mhöte ar tsi Hmu tökagihe. Di pöhe, nu'mu bi du n'a pöta gatho, pontho bi du gatho n'ehe.

¹⁵ Nö'ö bi du bi pöta gatho, ne nu'u togo tetho, hinda m'ui da 'yot'a nö'ö ne'u. Da m'ui da mepa nö'ö togo bi du, ne bi mengi bi nte bi döpa ár ñho'u.

¹⁶ Jange nupya dimap'u, hinga ma ga hanthu ma'ra ngu bense ya jö'i. Hinga hanthu njap'u ar tsi Hmu Hesukristo, mödi xta pöhmöhu ngu bengä ya jö'i.

17 Nö'ö togo 'buhwi ar tsi Hmu Hesukristo, xi n'a'yo ár te. Nunar m'ui mi 'bu maham'u, xi thogi, ne xi me'sa n'a ma'ra'yo.

18 Gathoyu xi 'raju Jö, togo ba tsigagihu nga ñhogamuiwihu'ö hár te bi unga ar tsi Hmu Hesukristo. Ne xi 'rakagihu ar 'befi ga xifu ma'ra da ñhogamuiwi Jö n'ehe.

19 Ga möñhu, Jö xi ñhogamuiwi ya jö'i hár te bi unga ar tsi Hmu Hesukristo, ne hingi ts'i'spa nt'ofu yá ts'oki. Ne xi zogagihu ar 'befi ga jafu da nunga nunar mhönu ñhogamui.

20 Nuje dar m'ehnihe di pothe ar tsi Hmu Hesukristo, ne pontho Jö go zo'ahu. Jange di xi'ahu hár thuhu ar tsi Hmu Hesukristo: Ñhogamuiwihu Jö.

21 Nö'ö togo himbi 'yot'a ar ts'oki, bi thandi ngu ar ts'okte, njap'u bi pokagihu. Ne nuju ndar ts'oktehu, bi thangagihu hinte ma ts'oki di tuhu hár nhandi Jö, ngetho di 'buhwihu ar tsi Hmu Hesukristo.

6

1 Nuje ngu yá maxtegihe ar tsi Hmu, di xi'ahe hingi fesfu ya ñho xi hwëk'ahu Jö.

2 Ngetho ngu enga har T'ofu:

Ha ya hoga pa xta ox'a'i,
ne xta fax'a'i har pa mpoho.

Ha gi ohu, gehnu ar hoga papy, ne ar pania ar pa mpoho.

3 Di ntsuñhe hinto di nehe ga jafe da mfets'e, ne njap'u hinto di pe'sa te da ñömañ'u ma 'befihe.

4 Nö'ö di pehe, di umba ma muihe da nheki yá 'begogihe Jö. Di pe'se ar ts'eti di thohe ya thogi. Te gatho di k'athe, di thohe ya dumui.

5 Di thohe ya mfei, njokagihe ha ya fadi. Hexkathogihe ya jö'i 'butho da hyogagihe. Xa di thohe ar 'befi, di a ma t'öhöhe, di thohe ar thuhu.

6 Nhekitho yá 'begogihe Jö ngetho di 'buhe n'ar m'ui xint'axi. Xta 'ñuhe ar hoga mfödi xi t'aje, xta pe'sfe ar ts'eti ma'ra, ne di 'buhe ga faxe togo honi. Tsixkagihe ma mfenihe ár Hñö Jö, ne di pe'se n'ar mhöte hingi oxta mañö.

7 Di möñhe ar mhö majöni. Jö 'rakagihe ar ts'edi ne ar hogamui, faxkagihe habu gatho ga ntötehe.

8 'Ra eskagihe ma nsuhe, ma'ra nugagihe hinter m'ekagihe. Ñhömañ'ugihe ne ñhömañhogihe. Nhugagihe ngu dar nemhñöhe, ha di möñhe nö'ö majöni.

9 Nhugagihe ngu ya n'añ'o, mödi fökagihe. N'andi ya 'butho da thoje, ha di 'buthe. Xa di thohe ya mfei, ne hinxi thogathogihe.

10 Di thohe ar dumui, ha hingi tsaya ma johyahe. Di 'buhe ngu n'ar tsi hyoya, mödi di hemfe ya ñho ma'ra. Wande hinte di pe'se, ha go ma metihe gatho.

11 Tsi kuhu me Nkorinto, xta xi'ahe xiño gatho, ne xta kwat'ahe ha ma muihe.

12 Nuje hindi kothe ma muihe ga mö'ahe, ha nu'ahu hö, xka kothu ri muihu gi mökagihe.

13 Njanu gi ko'skagihe, xaju ri muihu gi mökagihe. Di xi'ahu njap'u ngu ma bötsi'ihu.

Ár ngugihu Jö togo hö ar te

14 Yo gi nthöskwihu ya jö'i hingi ñ'emui. Ngetho, hage ntsixkwi ar ñho nö'ö hingi ho. Wa tsä da m'u n'at'wu ar 'bexui ne ar hyats'i.

15 Hage ja te ntsixkwi ar tsi Hmu ne ar ts'ondöhi. Wa tema di hñöxkwi n'ar gamfi ne nö'ö hingi ñ'emui.

16 Ár nijö Jö hingi tsä da nthöskwi yá nijö ya tsita emp'ö. Ha nuju yá nijögihu Jö togo hö ar te. Ngu bi ñ'enö:
Ma ga 'bu'be, ne ma ga 'yo'bega'u.

Ne da hyandgagi yá Jögi,
ne nuga ma ga nu ngu ma bötsi.

17 Jange enga ar tsi Hmu:
Poñhu hyehup'u,

yo gi thañhu nö'ö hingi ho,
ne ga tsi'ahu man'agi.

18 Ne gi ñ'engagihu ri Dadagihu,
ne nu'ahu ga eñ'ahu ma t'u'ihu ne ma t'inxu'ihu,
enga njap'u ar tsi Hmu togo pe'sa gatho ar ts'edi.

7

1 Tsi kuhu, ngetho Jö xi 'rakagihu nuya ñhöt'iyu, ma ga hehu gatho nö'ö japa da ts'oka ma ndo'yohu ne ma mfenihu, ne ga 'buhu n'ar hogam'ui ngetho di tsufu Jö.

Ar Pablo bi njohya mi bödi xki 'yot'wa yá ntso'mi ya me Nkorinto

2 Pe'skagihe ar mhöte. Hinto xta ot'wabihe ar ts'om'ui, hinto xta ts'okwa ár mfeni, ne hinto xta kahe.

3 Hindi xi'ahe njap'u ngetho di ne ga tsu'ahe. Ngu xta xi'ahe m'et'o, xa di mö'ahe. Nu'mu di 'buhe wa ga tuhe, hinga hek'ahe di mö'ahe.

4 Nuga hinte di pets'i te ga koñ'ahu, di es'a ri nsuhu, gehnu hubga ma mui, ne xa di johya mateda ya thogi di thohe.

5 Ngetho xa majöni nú'mu nda tsohewa Nmasedonia, hinte da pe'se ar tsaya, ngetho habu gatho ndi thohe ya dumui. Nuya himi jamfi mi jusje ar hñö, ha nu har nijö mi tuka ma muihe ya ku.

⁶ Hõnse Jõ togo hu'mba yá mui nu'u ja te tupa yá mui, bi hñubga ma muihe mi zo ar ku Tito.

⁷ Hinge hõnse da njohyahe mi zohõ. Bi jakagihe da njohyahe, bi metkagihe hanja ga jafu bi njohya. Ne bi xikagihe hangu gi mõkagihu ngi zoñhu ngi hongagihu, ne njap'u bi jakagi bi hñuxa ma johya.

⁸ Ngetho mödi da tsot'ahu ri muihu har he'mi da peñ'ahu, hinte tuka ma muipya, ngetho da pödi da tsot'a ri muihu 'ra ya tsi pa.

⁹ Ha nupya di johya, hinge nú'mu da pödi bi zot'a ri muihu. Di johya ngetho nunar nzot'amui bi ja'ahu ga 'yothwu ár ntso'mi. Bi du ri muihu ngu numaño Jõ, ne njap'u hinto da ts'ok'ahe.

¹⁰ Ngetho nunar dumui numaño Jõ, tsixkagihu ga othwu ár ntso'mi ne ga mpohu, ne hinga möñhu m'efa hinda othu xiño. Nunar dumui tsase ya jõi, hõnse tsixa har ndöte.

¹¹ Ha nu'ahu xi zot'a ri muihu ngu ne Jõ. Njanu xi max'ahu ga umba ri muihu nõ'õ ngi othu, ne ga ñõngagihu. Bi ja'ahu bi mbõ ri kwehu ne ga pe'su ar ntsu. M'efa ngi ne ngi hyandgagihu, ne ga umfu ár mfei togo xki 'yot'a ar ts'oki. Gathoyu nheki ga umba ri muihu ga 'yothu xiño.

¹² Nú'mu da peñ'ahu nunar he'minu, hinge hõnse ndi benga nõ'õ togo bi 'yot'a ar ts'oki, ne nõ'õ togo bi nts'okwabi. Ndi ne ngi pöhu hangu tup'a ri muihu gi bengagihe hár nthandi Jõ.

¹³ Jange nu nda pöhe ga njohyahu, bi hñubga ma muihe. Ne xa da njohyahe nda hanthwe ár johya ar ku Tito. Nú'mu mi zoñ'ahu bi hñuxa ár ts'edi.

¹⁴ Nú'mu nda es'ahu ri nsuhu ndi petwa ar Tito ri m'uihu, hinxta 'be ma tsã. Gatho nheki majõni, njangu majõni gatho nõ'õ xta xi'ahu. Bi njap'u nõ'õ da xipa ar ku Tito n'ehe.

¹⁵ Ne hyax'mu huxa nunar mhöte pes'ahu, nú'mu benga hanja ga 'yo'thu ne hanja xa ga numansuhu.

¹⁶ Di johya ngetho di kaɣmbeni gi othu xiño gatho.

8

Ar mfats'i m'empa ya ku

¹ Tsi kuhu, di ne gi pöhu nuya ñho xi hwëkwa Jõ nuya nijõ 'bukwa Nmasedonia.

² Mödi xi thohyu nzeye ya nt'utsa, xa xi me'sa nzeye ar johya. Ne mödi xa ya tsi hyoya, xa xi unga yá mfats'i.

³ Di damajõni go bi nese'u nda unga yá mfats'i ngu bi maxa yá ts'edi, ne xi unga xa nzeye ngu xi zu yá ts'edi.

⁴ Xa bi 'yakagihe ar möte nga umfe ar seki nda mfaxte ha nunar ñhonu t'ot'wa ya gamfi.

5 Hinge ndi to'mhe njap'u. M'et'o bi 'yent'a xoge yá te nda mepa ar tsi Hmu, ne m'efa bi 'yent'a yá 'befi ha ma 'yehe, ngetho njap'u mi ne Jö.

6 Jange xta afe ar ku Tito, da map'u da xi'ahu gi jwathu gi munsu nunar mfats'inu nhwëkwabi ya tsi ku, gehnu ma yapa xki dum'ö.

7 Ngetho gatho gi 'buhu xiño: xa gi pe'su ri jamfihu, gi pöhu te gi möñhu, gi pöthwu ár mhö ar tsi Hmu, xa gi ne gi pefu Jö, ne xa gi mökagihe. Umba ri muihu gi hwëkwabihu ma'ra.

8 Hindi 'bep'ahu. Hõse di xi'ahu nuyá hogamui ma'ra, ne ga nu ha majöni tsit'a ri muihu gi möhu ma'ra.

9 Ngetho gi pöhu te xi hwëgagihu ma tsi Hmuhu Hesukristo. Mödi mi pe'sa xoge, bi ñhoya, ha nuju ndi ñhoyahu, dá pe'su xogepya.

10 Di ne ga xi'ahu, xiño gi jwathu nunar 'befi ga du'mhu ma jeye. Nu'ahu hinge hõse ga beñhu, ga njohya ga du'mhu ga 'yothu.

11 Jange jwathu nunar 'befi. Njangu ngi nehu ngi 'yothu, njap'u gi nehu gi jwathu n'ehe, ngu nda zu'ahu ri ts'edihu.

12 Nu'mu xa majöni gi nehu te gi uñhu, Jö numañho gi uñhu nö'ö gi pe'su. Hingi a'ahu nö'ö hingi tsu ri ts'edi gi uñhu.

13 Yo ma gi beñhu di jap'u di honi da m'u xiño 'ra, ne nu'ahu gi thohu ar k'at'i.

14 Di nega, nuya gi pe'su ya ñho nuya payu, da tsá gi faxu nuya hinte pets'i. Ne m'efa di pe'syu, ne da tsá da max'ahu habu gi k'athu n'ehe, ne gatho gi 'buhu mahyegi.

15 Jangu engá har T'ofó: Nö'ö togo bi go nzeye, himbi bongwabi, ha nö'ö bi go tx'utho, himbi k'at'wi.

16 Jamödi Jö bi umba ar ku Tito ar mhöte mahyegi ngu nö'ö di pes'ahu.

17 Majöni da afe ar möte ma nda k'ös'ahu, mödi mi nese nda map'u, ngetho xa mö'ahu.

18 Ne di peñhe da mewi ar Tito n'ar ku togo e'spa ár nsu gatho ya nijö habu xa mönga ar hoga mhö.

19 Hinge hõse ar 'befinu xi t'umbabi. Nuya nijö bi hñuts'i ga me'behe ga 'yohe ar 'ñu, gar möhe ma ga tsohe nunar mfats'inu. Nuna di heñhe di nsundahe ar tsi Hmu, ne da nheki ma hogamuihu.

20 Njap'u hinda tsá togo da ñömañ'ugihe nunar döta mfats'inu o ha ma 'yehe.

21 Di umfe ma muihe ga othe xiño ar 'befi hár nthandi Jö ne ha yá nthandi ya jö'i.

22 Di peñ'ahe ñ'owi'u man'ar ku, xta hanthe ha ya 'befi xta umfe xi umbár muí xi mepa Jö. Ne nupya xi hñuxa ár ts'edi, ngetho kaxmbeni gi faxtehu.

23 Nor ku Tito gehnu ma ñ'ohu ne ma maxte di pep'ahe. Ha nu ma'ra ya ku go xi mehna ya nijö da hñös'ahu ar nzengwa, ne njap'u da ñe'spa ár nsu ar tsi Hmu Hesukristo.

24 Utwabihuyu ri mhotehu, ne njap'u da hyanda ya nijö majöni nö'ö di es'ahu ri nsuhu.

9

1 Hinga mahyoni ga pengi ga ot'ahu ga bemp'ahu nunar mfats'i di pempabihu ya gamfi.

2 Ngetho di pöhe xa gi ne gi mfaxtehu, ne xta xipabihe ya ku me Nmasedonia. Jange nu'u xi njohya da uñ'u n'ehe, ngetho da xife nu'ahu gar menguhu Akaya, pe'sa n'a njeje xa xka nehü gi uñhu ri mfats'ihu.

3 Nu'mu xta pehna ya ku da m'et'o, di ne ga tsu'ahe ngu xta es'ahe ri nsuhu. Xka möhep'u, xka ñhoju ngu xta mö.

4 Ngetho nu'mu ga me'be 'ra ya me Nmasedonia ne da diñ'ahu hinxka ñhoju, ga 'be ma tsahé, ngetho xta möñhe xka ñhoju. Nu'mu da njap'u gi 'behü ri tsahu n'ehe.

5 Da beni mi mahyoni nga peñ'ahu xi m'et'o nuya kuyu, ma da nu ha xka jwathu xka johu nunar mfats'i xka ñöthu ngi uñhu. Ne ngi ñhoju gi uñhu ngu n'ar mfats'itho, hinge gi uñhu ngetho di a'ahe.

6 Get'ö di xi'ahu ngu enö: Nö'ö togo tx'u'utho pot'i, tx'u'utho xofo n'ehe. Ha nö'ö pot'a nzeje, nzeje xofo n'ehe.

7 N'a ngu n'a da unga ngu xi beni, hinto da hyoka nö'ö uni, ne hinda uni ngetho njapi. Jö mödi nu'u togo johya uni.

8 Jö pe'sa ar ts'edi da hwék'ahu gatho nö'ö gi k'athu, ne da bonk'a'ihu gi 'yothwu ar ñho ma'ra.

9 Ngu enga har T'ofu:

Bi hyeni ne bi umba ya hyoya.

Nunár ñhogajö'i hiñham'u da thege.

10 Jö togo umba te da mot'a ar mot'i ne 'winga togo ñuni, dá max'ahu gi pe'su nzeje ar sofo, ne gi ñhogajö'ihu xa gi faxu ma'ra.

11 Ne hinte gi k'athu, xa gi johyahu gi uñhu ar mfats'i, ne njap'u ma'ra da umba njamödi Jö nunar mfats'i di hö'sfe.

12 Ngetho nunar mfats'inu hinge honse faxa nuya gamfi tho ar k'at'i, njap'u nzeje ya njamödi t'umba Jö.

13 Ha nunar 'befinu, nzeje da ñe'spa ár nsu Jö nú'mu hant'a'ihu tengu gi othwu ár hoga mhö ar tsi Hmu Hesukristo, ne hanja gi johyahu gi faxu'u ne gatho nu'u tho ar k'at'i.

14 Ne xa di mö'ahu da 'yapa Jö da max'ahu, ngetho Jö xa xi hwék'ahu n'ar hogamu.

15 Jamödi Jö, togo xi 'rakagihu n'ar nt'uni hingi tsa ga möñhu tengu ár döta.

10

Ar Pablo ñönga ár 'befi

1 Nuga dar Pablo, ne di a'ahü hár hogajö'i ne hár mhöte ar tsi Hmu Hesukristo, mödi enga 'ra nú'mü di 'bup'u, di tset'athohü, ha nú'mü di 'bu yap'u, xa tse ma ne ga ñö.

2 Jange di a'ahü ar möte, yo ma gi jajü ga ñö nts'edi xka map'u. Ngetho xta ekwatho nu'u togo enö di ot'athohe ngu benga ya meximhai.

3 Mödi di 'buhewa har ximhai, hindi pehe ngu ot'a ya meximhai.

4 Ngetho ngu n'ar ndogu di ntuñhe. Ha numa bojöhe hinga yá meü ya jö'i, pe'spa ár ts'edi Jö da hwatwa yá ts'edi ya ñ'uni.

5 Ne da jö'sa gatho ya mfeni ot'a ñ'ets'i, ntoxkwi ya jö'i hinga hegi da bö Jö, ne da gü da zits'i da 'yot'a ar tsi Hmu Hesukristo.

6 Ne di 'buhe ga umfe n'ar mfei nu'u togo hinga ot'a nö'ö nsipabi, di to'mthohe gi tsoñhu gi 'yothü gatho nö'ö di xi'ahe.

7 Nu'ahü gi hanthü nö'ö oxta mañö. Nu'mü n'a ñ'emüi ár meü ar tsi Hmu Hesukristo, dá beñ'ö di njahep'u, ár metigihe ar tsi Hmu n'ehe.

8 Mödi da tsahmö xa ga exa ma nsuhe, hinga 'behe ma tsähe. Ngetho ar tsi Hmu xi 'rakagihe ar ts'edi ga hoñ'ahe ri ñhohü, hinga ga ts'ok'ahe ri mfenihü.

9 Di xi'ahü njanü, hindi ne gi 'ñeñhu di ne ga pi'ahü ha ya he'mi di peñ'ahü.

10 Ngetho majöni 'bu 'ra togo enö: Nuyá he'mi xa ñö nts'edi ne pe'sa ar ts'edi, ha nú'mü 'bukwa hinte pe'sa ár ts'edi, ne hinto tsupa ár mhö.

11 Nu'u togo mönga njap'u, dá bödi n'ehe, ngúr nts'edi di ñöhe ha ya he'mi hindi 'buhep'u, tsä ga njahep'u n'ehe nú'mü di 'buhep'u.

12 Ngetho hindi ne ga ñhe'behe 'ra nu'u 'yop'u ñ'exase, ne ñhekse n'a ngu n'a. Xa xi 'be yá mfeni.

13 Nuje hindi thothe di exe ma nsuhe. Hönse da tsä ga e'sfe ár nsu ár nt'eni ar 'befi xi 'raje Jö. Njap'u xta tsoñhe habü gi 'buhü.

14 Nuje hinga xa di exe ma nsuhe, ngu ga othe nu'mü hinxta tsoñhe xta hös'ahe m'et'o ár hoga mhö ar tsi Hmu Hesukristo.

15 Hindi nehe ga exe ma nsuhe ha yá 'befi ma'ra. Mödi hö, di to'mhe da te ri jamfihü, ne da tsä da nunga ma 'befihe habü gi 'buhü, di zonga habü xi benga Jö.

16 Ne ga möñhe ar hoga mhö di manü habü gi 'buhü. Ne hindi nehe ga kütthe habü xi mpe ma'ra, yo ma ga exa ma nsuhe ha yá 'befi xi 'yot'u.

17 Ha nö'ö togo ne da 'ñexa ár nsu, dá 'ñe'spa ár nsu ar tsi Hmu Hesukristo togo ár meü ar 'befi.

18 Ngetho hingi nhumaño nö'ö exasē ár nsu. Nhumaño nö'ö togo numaño Jö n'ehe.

11

1 Xömhö gi pe'skagihü ar ts'eti nu'mü ga mönga 'ra ya mhö di beni, mödi wande xta 'be ma mfeni. Hö, di ne gi tsetkagihü.

2 Ngetho xa di tuse di mö'ahü, ngu mö'ahü Jö. Xta 'wek'ahü ngu n'ar nxutsi 'bui xint'axi, pontho gi nthötwihü n'adar döme, gehnü ar tsi Hmu Hesukristo.

3 Ha di tsu da mponga ri mfenihü, ngu bi pomba ár mfeni ar Eba bi ka ar k'eñö ma nts'o, ne hingi umba ri müihü gi teñhü ar tsi Hmu Hesukristo.

4 Ngetho gi numañhohü togo tsoho ut'ahü man'ar mhö nongar Hesu, hingi ñhehwi nö'ö xta ut'ahe. Ne gi höñhü nu'mü xi'ahü man'ar hñö n'añ'o hingár Hñö Jö xka hñöñhü, ne togo mönga man'ar mhö hinge ngu ar hoga mhö xka pöhy. Gatho gi tsetathohü.

5 Di beni hinte tökagi nuya döta mpote ngu eñ'ü.

6 Ngetho mödi hindi pödi ga ñö xiñho, di pödi te di mö. Go xka hyandasehü.

7 Hage hinda ot'e xiñho nú'mü hinda exka ma nsu ne go da es'ahü, ngetho hinte da a'ahü nú'mü nda hös'ahe ár hoga mhö Jö.

8 Xta hömba ma'ra ya nijö xi 'raka ma njut'i ne da tsá ga pep'ahü.

9 Ne nú'mü ndi 'bup'ü ne ndi thohmö ar k'at'i, hinte da a'ahü. Nuya ku ba e Nmasedonia bi 'rakagi nö'ö ndi honi. Hinte xta a'ahü, ne hinte ma ga a'ahü.

10 Di mönga nunar majöniñü, ngetho ar tsi Hmu Hesukristo 'bü ha ma müi. Gatho ar hai Akaya hinto ma da hñögagi ga exa ma nsu ga petwabi nuna di ot'e.

11 Yo'ö. Hage hindi mö'ahü. Jö pödi hö, di mö'ahü.

12 Ne ma ga jap'ütho. Hinga hegi nu'ü togo honi hanja da 'ñexa yá nsu, enö mpe'ü mahyegi nguje n'ehe.

13 Ngetho nuyü ya kate mpote, ya hyate 'bego, ot'e ngu yá mpotehmö ar tsi Hmu Hesukristo.

14 Hinto da 'yotho, ngetho gese ar ts'ondöhi ot'e ngu n'ár enxe Jö n'ehe.

15 Jange hinga 'yothu nu'mü nuyá 'bego ar ts'ondöhi ot'e ngu ya hoga 'bego emp'ö. Katetho, ha m'efa ma da t'umba ár njut'i yá ts'o'befi.

Ya ugi bi tho ar Pablo ngu ár mpote ar tsi Hmu

16 Man'agi di xi'ahü, hingi nugagihü ngu n'ar jö'i xi 'be ár mfeni. Ha nu'mü gi ne gi nugagihü njap'ü, nugagihü, ne da tsá ga exa n'a tsi tüi ma nsu.

17 Nuna di xi'ahū hinxi 'raka Jö, go di exasē ma nsu ngu n'a xi 'bē ár mfeni.

18 Ngetho nzeýe exasē yá nsu ngu yá mfenise'ū, ma ga exka ma nsu n'ehe 'mū.

19 Nu'ahū gi pe'sū n'ar hoga mfeni, hanja gi johyahū gi oxu nu'ū xi 'bē yá mfeni.

20 Gi tsetathohū nu'ū togo ja'ahū ngu ne'ū. Juk'ahū nö'ö ne'ū, ne hömp'ahū nö'ö te gi pe'sū. Ot'a ndöta, ne gi nu-mañhohū nu'mū wande 'ra'ahū ya mpetgu.

21 Gehnū ma m'etsahe, hinda juhe ar ts'edi ne nga ja'ahū ngu bi ja'ahū'ū. Nu'mū nu ma'ra exa yá nsu, nuga ma ga exa ma nsu n'ehe, mödi di ñö ngu n'a xi 'bē ár mfeni.

22 Hage exa yá nsu gehyū ya ebreo. Dar ebreoga n'ehe. Wa eñ'ū xpa e ha yá m'ui ar hnini Israel. Ja xta ekanū n'ehe. Hage yá 'beto ar Abra. Ár 'betogi n'ehe.

23 Hage yá 'bego ar tsi Hmu Hesukristo. Di töta gatho'ū. Di ñö ngu n'a xi 'bē ár mfeni. Nuga xa xta mpefi. Hingi tsá ga pede hangū ya mfei xi t'akagi. Habū gatho xi jokagi, ne 'butho xi thogagi.

24 Kut'a mpengi xi mebgagi ya xodyo, 'bē n'ar mfei da zu yon'ate mfei n'a ngu n'a.

25 Hñu'gi xi n'webgagi ya t'o. N'agi bi thoxkagi ya nk'ahni. Hñu'gi xi yū ar motsa habū ndi 'yo har dehe. Xta m'e n'apa ne n'axui har ñhonthē.

26 Xa xta 'yo ya 'ñu. Xta k'ont'i nga jöt'a ha ya döthe. Xta k'ot'a ha yá 'ye ya bē. Xta k'ont'a hayá 'ye ma mixodyo'be ne nu'ū hingya xodyo. 'Butho nga tu har hnini, ha ya ot'at'ohö, har ñhonthē ne hayá 'ye nu'ū ya ku emp'ö.

27 Xa xta tho ar 'befi ne ar nzabi. Xta a ma t'öhö. Xta tho ar thuhu ner duthe, himi otho te nga tsi. Xta tho ar tse. Xi k'at'a ma dutu.

28 Mödi njap'ū, nö'ö töte tuka ma mui, hyax'mū di beni tengū 'bū ya ku.

29 Togo thor hñeni ne nuga hindi tsamañ'ū. Wa togo njapabi da mfets'e, ne nuga hingi tsot'a ma mui.

30 Nu'mū mahyoni ar nt'ets'i, ma ga exka ma nsu hinte ja ma ts'edi.

31 Jö togo ár Dada ar tsi Hmu Hesukristo, ne ár meṭi ar nsunda, pödi hindi mönga ar nhemhñö.

32 Núny Ndamasko nunar ts'ut'wi mi faxa ar ndö Aretas, bi got'atho gatho ar hnini nda mhikagihmö.

33 Ha bi t'etkagi ha n'ar 'botts'e, ne bi jöbgagi ha n'ár oki n'ar ngu mi 'bū har jödo. Njanū da k'ot'a ha yá 'ye'ū.

12

Ar m'ite mi foxa hár ndo'yo ar Pablo

1 Majöni hinte faxkagi ga exa ma nsu. Hõnse ma ga xi'ahu nuya ngu ya t'i ne ya nt'udi xi 'raka ar tsi Hmu.

2 Di pö n'ar ñ'ohö mi 'buhwi ar tsi Hmu Hesukristo, xi tho 'ret'amagoho njeýe bi njuts'i ba tsonga har hñu mhets'i. Hage mi oda hár ndo'yo wa xki boni, hindi pödi. Jö go pödi.

3 Hö, di pö nor ñ'ohö'ö. Hage mi oda hár ndo'yo wa xki boni, hindi pödi. Jö go pödi.

4 Ne bi ts'ixa har nzathom'ui habu bi 'yo 'ra ya mhö hiñ'othowa hanja da 'ñenö, ne hinxi t'umba ar seki ar meximhai da mö.

5 Nunar ñ'ohõnu tsã ga e'spa ár nsu. Ha nuga hinga ma ga exa ma nsu, hõnse ga exa ma nsu hindi tse di.

6 Nu'mu ga nemhö ga exa ma nsu, hinxta 'be ma mfeni, ngetho majöni. Di thok'atho njap'u, ne gatho da bökagi hõnse ngu handgagi di 'bui, ne oxkagi di mö.

7 Ne hinda thotho ga exa ma nsu da handa nu'u ngu ya t'i, bi t'akagi n'ar m'ite foxa ha ma ndo'yo. Gehnu n'ár 'bego ar ts'ondöhi febgagi, hingi hegagi da thota ma ñ'ets'i.

8 Hñu'gi xta apa ar tsi Hmu da hñögagi.

9 Ne xi 'ñengagi: Ñhogamuï nö'ö xta hwëk'a'i, hõnsenu gi honi. Ngetho ma ts'edi da nheki xiñho ha ri ngwent'i. Jange ma ga ñhogamuï ga exa ma nsu ha ma ngwent'i, ne njap'u da nheki ha ma m'ui ár ts'edi ar tsi Hmu.

10 Jange ngetho di tẽnga ar tsi Hmu Hesukristo, di johya ha ma ngwent'i, ha ya nts'ani, ha ya k'at'i, ha ya nt'utsa, ha ya dumuï. Ngetho nú'mu xi wentk'agi, töte di pe'sa ar ts'edi 'mu.

11 Xta exa ma nsu ngu n'a xi 'be ár mfeni. Ha nu'ahu go ga jakagihu, ndi 'ñep'ahmöhü ngi ñömañhogihu. Ngetho hinte tökagi nuya döta mpöte eñ'u, mödi nuga hinter m'ekagi.

12 Nú'mu nda 'buhwihup'u, xa da tseti ndi otk'a ya döta nt'udi, ne nu'u ya 'befi hingi tsã da 'yot'ase n'ar jö'i. Njap'u nheki ár mpötegi ar tsi Hmu.

13 Tema hingi ñhehwihü nu ma'ra ya nijö 'mu. Hõnse nu'ahu hinda a'ahu gi faxkagihu. Di xi'ahu gi pumgagihu.

Ar Pablo mö ma da k'ö'sa ár hñu'gi

14 Xta ñhoki ga tsõñ'ahu ár hñu'gi. Ne di xi'ahu hinga ot'ahu ar xuhña, ngetho hindi homp'a nö'ö te gi pe'su, go di hoñ'a'ihu. Hinge ya bötsi kwata ya m'ets'i da zokwa yá dada, nuyá dada kwata te da zokwa yá bötsi.

15 Ne nuga xa ga njohya ga te gatho ya ñho di pets'i, ne ga tese ma ts'edi di hoñ'a ri ñhohü. Nú'mu hyax'mu huxa ma mhöte di pes'ahu, hage ma gi hyehü gi mökagihu.

16 Nuga hinte ma mfats'i xta hömp'ahü, mödi 'ra enö xi nts'ogi, jange xta ha'ahü.

17 Hage xta juk'ahü ar bojö xi 'ya'ahü nuya xta pehni xpa tsoñ'ahü.

18 Nú'mü nda apa ar möte ar ku Tito ne nö'ö man'ar ku ma ba tsoñ'ahü, hage ja te bi hñöñ'ahü ar Tito. Hin'ö. Ngetho n'adar mfeni di pe'se, get'ö ar ñü di teñhe.

19 Ha gi beñhü di hoñhe hanja gi numañhogihe. Hin'ö. Di 'buhe hár nthandi Jö, di 'bu'behe ar tsi Hmu Hesukristo di möñhe nö'ö xta ñöhe. Hõse di hoñhe ri ñhohü ne da te ri ñ'emüihu.

20 Tuka ma müi nú'mü xka tsomp'u, hinga ma ga tiñ'ahü ngu di nega, ne nu'ahü hingi ma gi hyandagihü ngu gi nehü. Nu'mü gi pe'sü ya tuhni, gi hyojwü yá ñho ri ñ'ohü, gi pö ri kwehü, gi ñhehü, gi juxü ya nhemhñö, gi thentehü, hingi ne gi nuhü ri ñ'ohü, ne hingi mpehü mahyegi, gehnü tuka ma müi.

21 Tuka ma müi n'ehe, nu xka map'u, Jö da jakagi ga 'be ma tsä ga nzoni. Ga 'ba made ga apabi da maxa nu'u togo xi 'yot'a ya ts'oki mam'et'o, ne hinxi 'yot'wa yá ntso'mi. Nuyá ts'oki xi nts'otho, 'bengwi ya jö'i hinxi nthötwi, ne yá ts'onhe.

13

1 Nunar hñu'ginü xka map'u. Gatho nuya ts'oki ma da thuxa ar mfei, da mö hö njap'u, hõse nu'mü yoho wa hñu da damajöni.

2 Ha nuga da xi'ahü nu nda 'bup'u, ne nupya di 'yo yap'u di xi'ahü, gatho nu'u xi 'yot'a ya ts'oki ne gatho numa'ra, nú'mü xka map'u, hinto ma ga et'atho ma xütha nö'ö xi 'yot'e.

3 Nu'mü gi ne gi pöhu xiñho, hage ar tsi Hmu Hesukristo xi'ahü nö'ö di mönga ne hindi mönsega, pöhu ar tsi Hmu hingi k'at'a ár ts'edi da zo'ahü. Nunü xa pongwatho ár ts'edi.

4 Ngetho mödi bi tho bi ts'uta har pont'i hinte mi pe'sa ar ts'edi, nupya 'bui pe'spabi ár ts'edi Jö. Di njahep'u n'ehe, di 'bu'behe hinte di pe'se ma ts'edihe. Nuje di pe'sfe ár ts'edi Jö n'ehe ga zo'ahe.

5 Bensehü, ha gi pe'sü ar ñ'emüi. Tsasehü n'a ngu n'a, wa hinxka 'ñethü ha ri müihu ar tsi Hmu Hesukristo. Wa hinxka thohü xiñho nga tsasehü.

6 Mödi di kaxmbenihe gi beñhü xta thohe xiñho nunar tsatinü.

7 Ne di afe Jö da max'ahü hingi 'yothü nö'ö hingi ho. Hindi hoñhe da nheki xta thohe xiñho ar tsati. Di nehe gi 'yothü nö'ö xiñho, mödi da thandgagihé hinxta thohe xiñho nunar tsatinü.

8 Ngetho hinte tsä ga pehe di nemhö ga ko'mhe nö'ö majöni. Hõse tsä ga mpehe ga jafe da nungi.

⁹ Jange di johyahe hindi pe'se ar ts'edi, ha nu'ahü hö. Ne xa di afe Jö da max'ahü gi 'buhü n'ar m'ui xint'axi.

¹⁰ Jange di ot'ahü nunar he'minu hindi 'bup'utho, di ne xka map'u hinga zo'ahü nts'edi. Ga juka nunar ts'edi xi 'raka ar tsi Hmu ga fax'ahü da te ri jamfihu, ne hinge ga ts'omp'a ri m'uihu.

Ar Pablo pempa nzengwa ya ku ne tetwa Jö

¹¹ Jange tsi kuhü, njohyahü, umba ri muihu gi pe'su n'ar m'ui xint'axi, hñu'mfu ár mui ri ñ'owihu n'a ngu n'a, pe'su n'adar mfeni ne ar hogam'ui. Ne gi 'buhwihu Jö togo unga ar hogam'ui ne ar mhöte.

¹² Nzengwahü n'a ngu n'a di 'benga ar t'ek'ei.

¹³ Gatho ya ku di 'buhewa, di peñ'ahe ar nzengwa.

¹⁴ Dá hwëk'ahü ár nt'uni ar tsi Hmu Hesukristo, dá 'ra'ahü ár mhöte Jö, ne gi 'buhwihu ár Hñö Jö. Dá njap'u.

AR GALATA

Ar he'mi bi 'yot'a ar Pablo bi mēmpa ya me Galasia

Ar nzenywa

¹ Nuga dar Pablo, ár mpotegi ar tsi Hmu Hesukristo. Hinxi hñuxkagi ar jö'i, hinxi mēnkagi n'ar meximhai. Gesē ar tsi Hmu Hesukristo bi zokagi, ne gesē'ö Jö ma Dadahu, gehnu bi ko'spa ár te man'agi.

² Nuga ne gatho ya ku di 'bu'bewa, di peñ'ahe nunar he'minu, gatho nu'ahu gi mhunsu ha ya nijö hár hai Galasia.

³ Jö ma Dadahu ne ma tsi Hmuhu Hesukristo da 'ra'ahu n'ar hogam'ui ne da hwök'ahu yá ñho.

⁴ Jö ma Dadahu bi nesē nda mēhna ma tsi Hmuhu Hesukristo nda unse ár te, ne njap'u nda hñögagihu ma ts'okihu. Ha nupya ñöngagihu hinte da jakagihu nunar ts'oximhai nuya payu.

⁵ Jö di ñnepabi da t'e'spa ár nsu hiñham'u da göts'i. Dá njap'u.

Hiñ'otho man'ar hoga mhö utkagihu hanja ga mpohu

⁶ Xa di 'yotho hanja ngut'a xka hyehu Jö, togo bi zoñ'ahu gi hñöñhu nö'ö te xi hwök'ahu ar tsi Hmu Hesukristo. Ne gi ne gi 'weñhu gi teñhu man'ar mhö nö'ö hinxi xikagihu ar tsi Hmu.

⁷ Xa majöni, hiñ'otho man'ar hoga mhö, mödi xi zo 'ra nu'u togo ne da pomp'a ri mfenihu, ne da ts'okwahmö ár hoga mhö ar tsi Hmu Hesukristo.

⁸ Nu'u togo ot'a njap'u, hinda ma da k'ont'i da hñömba ár kwe Jö. Mödi n'aje, wa n'ar enxe di 'ñe mhets'i, ne da pata nö'ö ar hoga mhö xta ut'ahe, hinda ma da k'ont'i da hñömba ár kwe Jö.

⁹ Xta xi'ahe, ne di xi'ahu man'agi, nu'mu n'ar jö'i da e da xi'ahu man'ar mhö n'añ'o, hingi ñhehwi nuna xka ñ'emuihu, nor jö'i'ö hinda ma da k'ont'i da hñömba ár kwe Jö.

¹⁰ Ngu gi pöhu xiñho, hindi mönga njap'u di honi da numañhogi ya jö'i. Di honi da numañhogi Jö. Hindi umba ma mu ga ko'be xiñho ya jö'i, ngetho nu'mu ga ot'a njap'u, hindi pepa ar tsi Hmu Hesukristo.

Jö bi zohna ar Pablo nda mēpabi

¹¹ Ma tsi kuhu, di ne gi pöhu, nunar hoga mhö di mönga, hingo di mönsega, ne hinxi xikagi ya jö'i.

¹² Nunar hoga mhö di mö, gesē ar tsi Hmu Hesukristo bi utkagi. Hinxi utkagi ya jö'i, hinxta höni xi 'rakagi'u.

13 Nu'ahụ xka pöhü hanja ndi 'bu mam'et'o nú'mụ ndi temba yá nt'umbi ma mixodyo'be. Nuga xa ndi e ar m'ui yá gamfi Jö, xa ndi nemhö nga ho gatho'u.

14 Ndi töta nzeye ma mixodyo'be mi 'bu nuya pa'u. Xa ndi umba ma müi ndi tēnga ya nt'umbi xki zogagihe ma palehe.

15 Ha nú'mụ hinge ndi m'utho, Jö xki 'wegagi nga pepabi, ne bi hwēgagi bi zonkagi. Ne nu mi zọ ar pa xki beñ'ö,

16 bi utkagi togo ár T'u, ne nga xipa ár thuhu nu'u hingya xodyo. Nú'mụ nda ndui da mpefi, hinda amba m'et'o n'ar jö'i.

17 Hinda ma Herusalen ma da apar seki nu'u ma yá mpote m'et'o. Nö'ö da ot'e, da ju ar 'ñu da ma har hai Arabia. M'efa da penga har hnini Ndamasko.

18 Mi tho hñu njeje da ndui da ñ'emui, nu'mú hö, da ma Herusalen ma da k'ö'sa ar Pedro, ne da 'bu'benü n'etkut'a.

19 Hinto ma'ra ya mpote da nthe'benü, hõse ar Hakobo nö'ö ár jödö ar tsi Hmu go da nthe'benü'ö.

20 Jö pödi nö'ö di xi'ahü majöni, hindi ka'ahü.

21 M'efa da ma har hai Nsiria ne Nsilisia.

22 Nuya pa'u himi pökagi nuya ku me Nhudea xki ñ'emui ar tsi Hmu Hesukristo nguga n'ehe.

23 Nuyü hõse xki 'yode mam'et'o ndi e ar m'ui ya ku. Ha nupya di xipa ma'ra xiñho nö'ö ar jamfi mam'et'o ndi ne nga hwati.

24 Jange ya ku xa mi nsunda Jö, ngetho xki bödi xta ñ'emüiga n'ehe.

2

1 Mi tho 'ret'amagoho njeje, da penga ár yo'gi man'agi har hnini Herusalen. Da me'be 'mü ar ku Berhnabe, ne da tsixa ar ku Tito n'ehe.

2 Da manü ngetho Jö bi utkagi nga ma. Ne da ñö'besenu nu'u ma ya ndö har nijö, ndi ne nda bö'u ar hoga mhö di xipabi ya jö'i hingya xodyo. Da jap'u ndi honi hinge nda m'e ma 'befi.

3 Nunar ku Tito ndi ñ'o'be, mödi mar me Gresia, himbi njapi bi nthuspa ar nsegi hár ndo'yo ngu ot'a ya xodyo.

4 Himbi njapi nda jap'u, mödi nuya hyate gamfi mi kut'a mi 'ñöxte ha ya mhunts'i. Mi ne nda bö'u yo'ö hinge ndi temfe yá 'bepate ar Moise, hõse ndi teñhe ar tsi Hmu Hesukristo, togo bi gugagihe ha ya 'bepateyü. Mi ne nda jajeyü nga teñhe ya 'bepate man'agi.

5 Ha nuje hinda othe nö'ö mi möñ'u, ne njap'u hingi 'behu nö'ö majöni mönga ar hoga mhö xta hös'ahe.

6 Nu'u ma ya ndö har nijö hinte bi hñu'sa nö'ö ndi mönga. Nuga hindi jamasu tema nsu xi me'ts'i, ngetho hár nthandi Jö gatho ya jö'i mahyetho.

⁷ Nuya ndö bi bö'u xiñho, xki menkagi Jö ga zo nu'u hingya xodyo, ngu xki mehna ar ku Pedro nda zohna ya xodyo.

⁸ Nunar tsi Hmu bi maᵗa ar ku Pedro bi zohna ya xodyo, getnu ar tsi Hmu togo xi maᵗkagi ga zohna nu'u hingya xodyo n'ehe.

⁹ Nú'mu mi bö ya ndö xki hwägagi Jö nunar 'beᵗinu ga zo nu'u hingya xodyo, nu'mu ar ku Hakobo, ar ku Pedro ne ar ku Xuwa nu'u ma ya ñöxhmu, bi 'raje yá 'ye, nuga ne ar ku Berhnabe. Da mhi'yehe ngu n'ar nkohi ga zoje nu'u hingya xodyo, ne nu'u da zo ya xodyo.

¹⁰ Honse bi xikagihe hinga pumhnihe ya hyoya, ne nuga ndi umba ma muᵗi ndi fax'u.

Ar Pablo bi zui ar Pedro nú'mu bi 'bu'u Antiokia

¹¹ M'efa ar Pedro ba e har hnini Antiokia. Da ñhant'be ne da tsui, ngetho himi ho nö'ö mi ot'e.

¹² Ja mi zontho hö, mi ot'e xiñho, mi ñungwi mahyegi ya ku himya xodyo. Ha mi zo ma'ra ya ku xki mehna ar Hakobo, nu'mu ar Pedro bi ndui bi 'wege, bi hye ya ku himi ne nda ñungwi. Mi jap'u ngetho mi tsu te nda mönga nu'u ya ku mi temba ár nt'umbi ya xodyo, thutwa ar nsegi ha yá ndo'yo.

¹³ Ma'ra ya ku nu'u ma ya xodyo n'ehe, bi denga ar Pedro, ne bi pongyá hmi. Har Berhnabe himbi bongi, bi nkadi bi deñ'u n'ehe.

¹⁴ Jange nú'mu nda pödi himi tenga xiñho nö'ö majöni mönga ar hoga mhö, da zofo ar Pedro ha yá nthandi ya ku, ne da embabi: Nu'ge gar xodyo, ne ga hyep'u ya 'bepate, ngi ñhehwitho nu'u hingya xodyo. Xi'mu, hanja gi ne gi japi da denga ya 'bepate nuya ku hingya xodyo.

¹⁵ Nuju dar xodyohu ngu nda m'uthu, ne ndi temfu yá 'bepate ar Moise, hinga ngu nu'u hingya xodyo hinga tenga nuya 'bepateyu, jange nhu ngu ya 'yot'ats'oki.

¹⁶ Ha nupya di pöhu, nö'ö togo da ñ'emui ar tsi Hmu Hesukristo, nhu hinte ma ts'oki tu, hinga nú'mu da 'yotwa gatho yá 'bepate ar Moise. Nuju n'ehe xta ñ'emuihu ar tsi Hmu Hesukristo, hinga tuxu ma ts'okihu ngetho xta jamfihu, hinga xi maᵗkagihu nö'ö di teñhu nuya 'bepateyu. Ngetho di pöhu, gatho nu'u tenga ya 'bepate, hinto ma da nsipabi hinte ma ts'oki tu.

¹⁷ Nú'mu nda ñ'emuihu ar tsi Hmu Hesukristo ne bi nhugagihu hinte ma ts'oki ndi tuhu, hage da othu n'ar ts'oki njap'u 'mu. Wa ar tsi Hmu Hesukristo uta ar ts'oki ya jö'i. Hin'ö hinga njap'u.

¹⁸ Ha nu'mu ga penju ga teñhu man'agi ya 'bepate xta thohup'u, njap'u hö, dar ts'oktehu.

¹⁹ Gese ya 'bepate pontho bi hyogagi, ne nupya xta pengi ga 'bui ga pepabi Jö.

²⁰ Nú'mu mi mpont'a ar tsi Hmu Hesukristo, wande bi mpontk'agi n'ehe. Jange hindi 'bui ga ot'a nö'ö di bense. Nupya ar tsi Hmu Hesukristo 'bu ha ma mu. Ne nö'ö di ot'a hyax'mu, di ot'e di ñ'emuibibi ár T'u Jö, togo bi mökagi ne bi unga ár te bi pokagi.

²¹ Nuga hindi utsabi nö'ö xi hwægagi Jö. Ngetho nu'mu di möñhu xi zamhö ga mpohu di temfu yá 'bepate ar Moise, njap'u di möñhu hinter me'ö ár te ar tsi Hmu Hesukristo bi um'u.

3

Ár Hñö Jö di höñhu nú'mu di ñ'emuihu

¹ Nu'ahu gar menguhu Galasia, xa xka 'be ri mfenihu. Togo xi pomp'a ri mfenihu hingi ne gi teñhu nö'ö majöni. Ngetho dá ot'ahe xiñho ar 'ñu hanja bi du ar tsi Hmu Hesukristo har pont'i.

² Di ne gi xikagihu: Hage ga hñöñhu ár Hñö Jö ngetho ngi temfu yá 'bepate ar Moise. Hage hinga hñöñhu ngetho ga ñ'emuibihu ár mhö Jö ga 'yohu.

³ Xi'mu, hanja xka 'be ri mfenihu. Nu'ahu ga kuthu hár 'ñu Jö ngi hömpabihu ár ts'edi ár Hñö Jö, xipya, hage gi beñhu da tsá gi nehü nunar 'ñunu ha ri ts'edisehu.

⁴ Hage ma da m'ep'utho gatho nö'ö xka thohu. Hin'ö, hinda ma da njap'utho.

⁵ Jö xi 'ra'ahu ár Hñö, ne xi ut'ahu nze ye ya döta ñho. Hage xi 'yot'a njap'u ngetho gi umba ri muihu gi temfu yá 'bepate ar Moise. Hin'ö. Nunu xi 'yot'a njap'u ngetho xka ñ'emuihu ar hoga mhö.

Ar nkohi bi gohwi Jö ar Abra

⁶ Njap'u n'ehe ar Abra, har T'ofö enö bi ñ'emuibibi Jö, ne bi nhu hinte ma ts'oki mi tu.

⁷ Jange pöhu, nu'u togo ñ'emui, gehyu yá bötsi ar Abra.

⁸ Maha'mu Jö xki beni, nu'ahu hinga xodyohu, nda nhu'ahu hinte ma ts'oki gi tuhu nu'mu gi jamfihu. Jange mam'et'o bi xipa ar Abra ar hoga mhö, ngu mönga hár T'ofö Jö habu enö: Ngetho xka ñ'emuigi, jange ma ga jöp'a'i, ne nunar jöpinu ma da zu gatho ya jö'i 'bu hár nxidi ar ximhai.

⁹ Jange nu'u togo pe'sa ar jamfi, gehyu njöpi mahyegiwi ar Abra togo m'et'o bi jamfi.

¹⁰ Ha nu'u hu yá mu ma da mpohö ot'wa yá 'bepate ar Moise, hinda ma da k'ont'i da zupa ár kwe Jö. Ngetho har T'ofö enö: Nö'ö togo hinda 'yot'a gatho ngu mönga ya 'bepate, hinda ma da k'ont'i da zupa ár kwe Jö.

11 Di pöhü nu'mü di ñ'emüihü, nhugagihü hinte ma ts'oki di tuhü, hinge nu'mü di teñhü ya 'bepate. Ngetho enga har T'ofö: Nö'ö togo ñ'emüi, 'büi xiñho hár nthandi Jö, ne pe'sa ar te hiñham'u da göts'i.

12 Nö'ö togo tēnga ya 'bepate, hingi 'bü har jamfi. Ngetho hár T'ofö Jö enö njawa: Nö'ö togo tēnga ya 'bepate, gehnü ár m'üi'ö.

13 Ha nunar tsi Hmu Hesukristo, bi ñöngagihü hinda züjü ár kwe Jö huxa har T'ofö. Bi hñönse ár kwe Jö ndi 'ñepkagihühmö nú'mü mi du har pont'i. Ngetho enga hár T'ofö Jö: Nö'ö togo zü har za, gehnü xi zütwa ár kwe Jö.

14 Bi jap'u, ne nu'ahü hingya xodyohü bi tsä ga hñöñhü ar njöpi xki ñhöt'wa ar Abra, ngetho xka ñ'emüihü ar tsi Hmu Hesukristo. Ne nu'ahü nguje, xka hñömfü ár Hñö Jö ngetho xka ñ'emüihü.

15 Ma tsi ku'ahü, ma ga hejü ár nkohi Jö ne ár nkohi ar jö'i. Nu'mü yoho ya jö'i da 'yot'a n'ar nkohi, ne da ñö'u xiñho da 'yot'u, hinto tsä togo da hñöki wa da pata nuna nkohi'ö, mödi bi nko ya jö'itho.

16 Jö bi umba n'ar ñhöt'i ar Abra ne ár n'ogi. Himbi 'ñembabi: Nu'u ri n'ogi. Himbi nomba yá 'beto ne yá mǎnga'beto. Bi nonga n'adar n'ogi, ne bi 'ñembabi: Nuna ri n'ogi. Ne nupya di pöhü togo nunar n'oginü, gehnü ar tsi Hmu Hesukristo.

17 Nupya ma ga xi'ahü 'mü: Nö'ö ar nkohi Jö bi nkohwi ar Abra ne bi ñöwi xiñho, nonga ar tsi Hmu Hesukristo. Bi tho gohonthebe ne n'atema'ret'a njeye, ne ka bi t'unga ya 'bepate. Nuya 'bepateyü himbi tsä bi hñökwa ár ts'edi nunar nkohi ne da m'e ar ñhöt'i.

18 Nu'mü Jö xi 'rakagihühmö ya njöpi ngetho di teñhü ya 'bepate, hingi 'rakagihü xi ñötkagihü 'mü. Ha nunar Abra bi hñönga ar njöpi ngetho xki ñhöt'wabi nda t'umbabi.

Yo'ö bi t'unga yá 'bepate ar Moise

19 Nu'mü, yo'ö bi t'unga ya 'bepate. Bi t'uni bi utkagihü tengü ar ts'oki. Bi me'sa ár ts'edi ne bi göxa nú'mü mi zo ar tsi Hmu Hesukristo, gehnü ar n'ogi xki t'umbabi ar ñhöt'i. Nuya 'bepate bi t'umba ya enxé, ne nu'u bi umba n'a togo bi thokwabi gatho nu'u ma'ra ya jö'i.

20 Gesé Jö togo unga nunar ñhöt'inü, himi njo'o man'a to bi thoki.

21 Xi'mü, hage yá 'bepate ar Moise ntoxkwi ár ñhöt'i Jö. Hin'ö. Ngetho nu'mü ya 'bepate xi zahmö xi 'rakagihü n'ar 'ra'yo te, nu'mü xi za xi nhugagihü hinte ma ts'oki di tuhü ndi teñhü ya 'bepate.

22 Ha nu hár T'ofó Jö, xikagihü gathó xki jokagihü har ts'oki, ne nu'mü nga ñ'emüihü ar tsi Hmu Hesukristo, nda tsá nga höñhü nunar ñhöt'inü.

23 Bi ñötkagihü nú'mü hinxki zota ar tsi Hmu Hesukristo ne nda tsá nga ñ'emüihü. Ge'mü xki gokagihü ya 'bepate, ne xki t'entkagihü nga jamfihü nunar jamfi ma nda ñ'udi.

24 Jange ya 'bepate bi njangu n'ar 'bego su ya bötsi. Bi utkagihü hanja nga 'buhü, ne nga ñ'emüihü ar tsi Hmu Hesukristo nú'mü mi ñ'udi. Ne njap'ü nda nhugagihü hinte ma ts'oki di tuhü.

25 Ha nú'mü dá ñ'emüihü, bi wadi mi sugagihüpya ar 'bego.

26 Nupya gathó yá bötsigihü Jö, ngethó xta ñ'emüihü ar tsi Hmu Hesukristo.

27 Nuju xta höñhü ar xixthe ngethó xta ñ'emüihü ar tsi Hmu Hesukristo. Ne ar tsi Hmu kobgathogihü ngu n'ar 'ra'yo he nzathó.

28 Nupya hingi nthahni togo ya xodyo togo hingya xodyo, togo ya 'bego togo hingya 'bego, togo ar ñ'ohó togo ar 'behñö. Gathogihü di n'asehü ngethó xta ñ'emüihü ar tsi Hmu Hesukristo.

29 Nu'mü yá metigihü ar tsi Hmu Hesukristo, yá n'ogigihü ar Abra 'mü, ne go ma metihü nunar njöpi bi ñhöt'a ar Abra.

4

1 Beñhü n'ehe, nu'mü n'ar bötsi xi ts'okwabi gathó nö'ö mi pe'sa ár dada, mödi gor meti gathó nö'ö xi ts'okwabi, hinda tsá da 'yense nu'mü hinxi zondyá jeye. Njap'ü di hñöxkwitho n'ar 'bego.

2 Nunar bötsi'ö o hár 'ye nu'ü togo su, ne togo supabi gathó nö'ö teme bi ts'okwabi. Ma da 'yense nú'mü xta jwata yá jeye bi mönga ár dada.

3 Nuju n'ehe, mam'et'o ndi ñhehwihü ngu nö'ö ar bötsi himi jwata yá jeye, hyax'mü ndi pepabihü yá nt'umbi ar ximhai.

4 M'efa bi zó ar pa xki bengá Jö, ba pehna ár T'ü, bi 'yonga n'ar 'behñö, ne bi m'ü nú'mü mi jár ts'edi yá 'bepate ar Moise.

5 Bi jap'ü nda zimgagihü xki gokagihü ya 'bepate, ne nda tekagihü.

6 Ne nupya nuju yá bötsigihü Jö. Jange xpa penkagihü ár Hñö ár T'ü da m'ü ha ma müihü, ne xta nziñhü ár ts'edi'ö di emfü: Ma tsi Dada'ihe.

7 Jange nupya, hindi njanguhü n'ar 'bego. Yá bötsigihü Jö, ne go ma metihü gathó ya ñho ma da 'rakagihü ngethó xta ñ'emüihü ar tsi Hmu Hesukristo.

Ar Pablo hu'mba yá müi hinto da mengi da mepa ya 'bepate

8 Nu'ahü mam'et'o nú'mü hinge ngi pöhu Jö, ngi pepabihü nu'ü ya tsita ngi hokasehü, ne hinga ge'ü ar Jö majöni.

⁹ Ha nupya hō, gi pōhū Jō, tsa ga mōñhū go bi bō'ahū m'et'o'ö. Xi'mū, yo'ö gi ne gi penju man'agi gi temfu yá nt'umbi ar ximhai nu'u hinte pe'sa ar ts'edi, ne hinter me'u. Yo'ö gi nehu da mengi da go'ahū man'agi.

¹⁰ Xa gi jamasuhū ya pa, ya zōnō ne ya jeye, ne gi othu ma'ra ya dango.

¹¹ Jange nuga di tsu da m'e gatho nunar 'befi xta ut'ahū.

¹² Tsi kuhū, di a'ahū gi tengagihū ma m'ui, ngu nuga xta teñ'a ri m'uihū hinge ngi temfu yá 'bepate ar Moise. Nú'mu da jwadi nda tsomp'u, hinga utsagihū.

¹³ Gi pōhū, hár ndui da zo'ahū ár mhö Jō ngetho ndi tho n'ar hñeni.

¹⁴ Hinga kot'a ri muihū, ne hinga utsagihū, mödi mar ñhembil'ihū, ngetho ndi tho nö'ö ar hñeni'ö. Mödi njap'u, ga 'rakagihū ar seki, ne ngi nugagihū ngu n'ár enxe Jō, ngu gi nusehū ar tsi Hmu Hesukristo.

¹⁵ Habuima ri johyahū ngi pe'su nú'mu ndi 'bup'u. Nuga di damajōni xa ngi mökagihū. Nu'mu xi tsahmō, xka hñöhū ri dahū ne xka 'rakagihū.

¹⁶ Xi'mū, hage gi utsagihupya ngetho da xi'ahū nö'ö majōni.

¹⁷ 'Yop'u 'ra togo 'buṭho da du hoñ'ahū, mödi hingi hongari ñhohū. Nuyū ne da 'wek'ahū hingi jajemasu gi teñhu'u.

¹⁸ Xiñho'ö nu'mu togo 'buṭho da du da 'yot'a nö'ö xiñho. Di ne gi 'buhū njap'u hyax'mū, hinge honse nú'mu di 'bup'u.

¹⁹ Ma tsi bötsi'ihū, di tho ya ugi man'agi ngu n'ar 'behñö ñ'onte, di hant'ahū hindi hñöx'atho'ihū ar tsi Hmu Hesukristo.

²⁰ Di nemhö ga 'buhwihupya, ne ga honi hanja ga zo'ahū. Xa gi tubgagihū ma mui, te ga pepya.

Ar Sara ne ar Agar di hñöxa nu'u yoho ya nkohi

²¹ Nu'ahū gi ne gi teñhū yá 'bepate ar Moise, xikagihū: Hage hinxka 'yohū nö'ö mönga nuya 'bepate.

²² Hár T'ofö Jō enō njawa: Ar Abra bi dinga yoho yá t'u. N'ár t'u ar 'behñö mi m'ego, ha nö'ö man'a, ár t'u ar 'behñö himi m'ego.

²³ Nu ár bötsi ar 'behñö mi m'ego, bi m'ui ngu m'u gatho nu ma'ra ya bötsi. Ha nö'ö ár bötsi ar 'behñö himi m'ego, bi m'ui ngetho Jō xki ñöt'wa ar Abra.

²⁴ Nuya yoho ya nönö, ma ga heju nu'u yoho ya nkohi bi nkohwi Jō ya jö'i. Nunar 'behñö mar thuhu ar Agar mi m'ego, ñhehwi nunar nkohi bi t'unga har t'ohö Sinai. Jange nuya xodyo tenga nunar nkohi'ö, m'ego ngu mi m'ego ar Agar.

²⁵ Ar Agar ngu ar t'ohö Sinai núnu Arabia, ñhehwi ar Herusalen nuya payū. Ngetho ngu n'ar nönö m'egowi yá bötsi, di hñöxa nuya mengunū pepatho yá 'bepate ar Moise.

²⁶ Ha nö'ö ar Herusalen 'bu mañö mhets'i, ngu ma nönöhu hinto pepabi.

²⁷ Nu hár T'ofö Jö bi mönga njawa maham'u: Njohya, nu'ge hingi tsa gi tinga ya bötsi, ne hinxka ñ'onte. Hyexa ar mhafi gi njohya, nu'ge hinxka ntsawi ar ugi xi m'ui ri bötsi.

Ngetho nu'ge xi hyek'a ri dömebya, ma gi 'ñe nzeje ya bötsi, ne gi töta togo 'ñe ár döme.

²⁸ Tsi kuhü, nuju yá bötsigihü Jö xki ñhöt'kagihü, jangu ar Isa bi m'ui xki ñhöt'a Jö.

²⁹ Nö'ö ár t'u ar 'behñö mi m'ego, bi m'ui ngu m'u gatho nu'u ma'ra ya bötsi, ne xa bi utsa nö'ö ar t'u togo bi m'ui ngu xki ñhöt'i. Njap'u nuya payu n'ehe. Nuju xta m'uhü hár ts'edi ár Hñö Jö, t'utsagihü n'ehe.

³⁰ Ha te mönga ár T'ofö Jö. Ar Abra bi nsipabi nda gu ar 'behñö mi m'ego, nda mewi ár bötsi. Ngetho nö'ö ár t'up'u'ö, hinda ñhehwi ar hño bi ts'okwabi ár t'u ar 'behñö himi m'ego.

³¹ Jange tsi kuhü, di njanguhü ár bötsi ar 'behñö himi m'ego, hinge ngu ár bötsi ar 'behñö m'ego.

5

Ar Pablo xipa ya ku hinda mengi di 'bui xi ze'ma ya 'bepate mi ja mam'et'o

¹ Ar tsi Hmu Hesukristo bi gugagihü ha ya 'bepate mi ja mam'et'o, ne njap'u hinga 'buhü xi zebgathogihü. Jange ma ga umba ma muhü hinga penju man'agi da zebgagihü nuya 'bepateyu.

² Nuga dar Pablo, 'yoxu nö'ö di xi'ahu: Nu'mu gi nehu da thus'ahu ar nsegi tuta yá ndo'yo ya xodyo, hinte gi nuhu 'mu ár 'befi ar tsi Hmu Hesukristo.

³ Di xi'ahu man'agi, nu'mu togo da hñuxa ar nsegi hár ndo'yo, mahyoni da 'yot'a gatho nu'u ya 'bepate bi zo ar Moise.

⁴ Nu'ahu gi hurimuihü hingi ma gi tuxu ri ts'okihü ngetho gi teñhu ya 'bepate bi zo ar Moise. Nu'mu gi beñhu njap'u, xka 'wehu xka hyehü ar tsi Hmu Hesukristo, ne hinte xka nuhu teme xi hwëgagihü.

⁵ Ha nuju, di to'mhu da t'engagihü hinte ma ts'oki di tuhu ngetho xta nzimfu ár Hñö Jö, ne di ñ'emuihü.

⁶ Nu'u xta jamfihü ar tsi Hmu Hesukristo, hinter me'ö nu'mu ga huxu ar nsegi ha ma ndo'yohü wa hin'ö. Nö'ö xiñhohmö, da nheki ma jamfihü ga othu ya hoga 'befi di pewi ar mhöte.

⁷ Ngi pahü xiñho. Togo bi k'as'ahu hingi teñhu nö'ö majöni.

⁸ Nunar nk'ats'inu, hinxpa pehna Jö togo bi zoñ'ahu.

⁹ Nu'u togo k'as'ahu, ñhehwi ngu ar njoxthuhme, mödi n'ar tsi tui japi da fonsa gatho ar juni.

¹⁰ Nuga di kaxmbeni Jö, hinxka pathu ri mfenihu. Ha nö'ö togo k'as'ahu, hinda ma da k'ont'i da hñonga ár mfei Jö, ne hinda ma da thantho togo'ö.

¹¹ Tsi kuhu, nu'mu di mömbatho ar nsegi tuta hár ndo'yo ya xodyo, hinjo'o togo di kukagi. Nu'mu di njap'uhmö, hinto da k'a'spa ár pont'i ar tsi Hmu.

¹² Nu'u togo k'as'ahu, di nehmo da ñheni n'agitho.

¹³ Tsi kuhu, xi ts'onkagihu ga poñhu xki zebgagihu ya 'bepate ar Moise. Mödi hinxi thegagihu ga othu gatho nö'ö di nehu. Nö'ö ga othu, ga mhöhu ne ga mfaxtehu n'a ngu n'a.

¹⁴ Da tsa ga othu gatho nuya 'bepate xi zogagihu ar Moise nu'mu honse ga othu nuna enö njawa: Mö ri ñ'ohu ngu gi mhösehu.

¹⁵ Ha nu'mu gi ntoxu ne gi ntsothu n'a ngu n'a, pöhu 'mu, ma gi tsehu ri ñ'ohu.

Yá 'befi nuya ot'a gatho nö'ö tema ne yá ndo'yo, ne nu'u pepa ár Hñö Jö

¹⁶ Di xi'ahu, ga 'buhu ngu utgagihu ár Hñö Jö, hinga othu gatho nö'ö di nesehu.

¹⁷ Ngetho nö'ö di nehu, hingi ne ár Hñö Jö, ha nö'ö ne ár Hñö Jö, hindi nehu. Nuya yohoyu ntuhna ha ma mfenihu, jange hingi tsa ga othu xiñho n'a wa man'a.

¹⁸ Ha nu'mu tsixkagihu ár Hñö Jö, hingi 'bepkagihu ya 'bepate ar Moise 'mu.

¹⁹ Nu'u togo ot'a gatho nö'ö ne'u, fötwatho yá ts'o'befi pe'u: Ya tsinganthöti, 'bengwi ya jö'i, ot'a nö'ö xints'otho, ne bendar ts'oki.

²⁰ Nuya jö'i'u xata yá tsita hokse, ya ñ'ete, ya ñ'utsate, ya 'yot'atuhni, ya gese, ya kwe, ya nemhñö, ya ntsahñöki, ne 'weka ya jö'i.

²¹ Ya 'ñöxte, ya hyote, ya mihni, ne te gatho ot'e ha ya ts'odango, ne ot'a ma'ra ya ts'oki njanu. Xta xi'ahu, ne di xi'ahu man'agi, nu'u togo ot'a nuya ts'o'befiyu, hinda ma da yut'a hár ts'ut'wi Jö.

²² Ha nu'mu ga 'buhu ngu utkagihu ár Hñö Jö, nu'mu ga pe'su ar mhöte, ar johya, ar hogamui, ar ts'eti, ar hogajö'i, ar nhwëki, ne ar ñ'emui,

²³ ar nts'a'mi, ar ntsuni. Gehyu 'raju ár Hñö Jö, ne hiñ'otho 'ra ya 'bepate habu di högagihu ga othu.

²⁴ Nu'u togo xi jamfi ar tsi Hmu Hesukristo, wande xi ts'utwi har pont'i gatho nö'ö ne ár ndo'yo.

²⁵ Ha nupya ár Hñö Jö xi 'rakagihu n'ar 'ra'yo te, ma ga 'buhu ngu utkagihu'ö.

²⁶ Hinga ma ga ñ'ets'ihü, hinga nxaxtehü n'a ngu n'a, hinga ñö'sfü nö'ö te pe'sa ma'ra.

6

¹ Tsi kuhü, nu'ahü gi 'buhü ngu utkagihü ár Hñö Jö, nu'mü xka pöhu n'ar ku xi 'yot'a n'ar ts'oki, faxü da menga har 'ñü. Ne hingi ñ'exü, beñhü xi'mü da zop'ahü gi 'yothü njap'u n'ehe.

² Ma ga mfaxtehü n'a ngu n'a, ne njap'u ga othu nö'ö xikagihü ar tsi Hmu Hesukristo.

³ Ha nu'mü n'ar ku ot'a ndöta ne hingi njap'u, nkase.

⁴ Jange mahyoni ga hanthü xiñho nö'ö di pehu, ne njap'u da tsä ga njohyasehü, hinga ñö'sfü nö'ö pe man'a.

⁵ Ngetho gathogihü ma ga dasehü ma 'befihü.

⁶ Nö'ö togo t'utwabi ár mhö Jö, dá umba n'ar hoga mfats'i nö'ö togo uti.

⁷ Yo gi nkasehü. Jö hinto tsä da hyat'i. Nö'ö te da mot'a n'ar jö'i, go gehnü da xofo n'ehe.

⁸ Nu'mü ga othu gatho nö'ö di nehü, ma ga xohü nö'ö xints'otho. Ha nu'mü ga othu gatho nö'ö ne ár Hñö Jö, ma ga xohü ar te hiñham'u da göts'i.

⁹ Yo ma da zajü ga othu nö'ö xiñho, ngetho xta zonga ar pa, ma ga nxohü nu'mü hinxi wentkathogihü.

¹⁰ Jange nu'mü tsä ga faxü ma'ra, ga othu njap'u, ne ga hoñhü m'et'o ga faxü ya gamfi.

Ar Pablo e'spa ár nsu ár pont'i ar tsi Hmu

¹¹ Hyanthü tengü ár döta ya t'ofö di ja ma 'yese di ot'i.

¹² Nu'u togo ja'ahü gi hñuxü ar nsegi ngu tuta ha yá ndo'yo ya xodyo, ot'a njap'u honi da gohwi xiñho ya jö'i, ne hinda nt'utsa di data majöni ár ndöte ar tsi Hmu Hesukristo bi unga har pont'i.

¹³ Ha nu'u togo huxa ar nsegi hár ndo'yo, hingi ot'a gatho ya 'bepate. Nu'u ne da ja'ahü gi nxeñhü, honse honi da 'ñexyá nsu.

¹⁴ Hinda ne Jö ga exa ma nsu. Ha nu'mü ga ot'a njap'u, honse ga e'spár nsu ár pont'i ar tsi Hmu Hesukristo. Nú'mü mi du'ö har pont'i, pontho da tuga n'ehe ndi tengar ximhai, ne ar ximhai di handi hinter me'ö.

¹⁵ Nuya xta jamfihü ar tsi Hmu Hesukristo, hinter me'ö nu'mü xta huxü ar nsegi ha ma ndo'yohü wa hin'ö. Nö'ö di pöhu hö xiñho, xi 'raju n'ar 'ra'yo te.

¹⁶ Nu'ahü ne gatho nu'u tenga nö'ö xta möngwa, Jö da 'raju ar hogam'ui, ne da meskagihü ar nhwëki, go geju ár hningihü Jö.

¹⁷ Nuya pa di 'ñep'ü, hinto di ne da tsotka ma müi, ngetho nuga di pe'sa ha ma ndo'yo ya mfeixi t'akagi ngetho di mömba ár mhö ar tsi Hmu Hesukristo.

Har ngöts'i ar Pablo apa Jö da mats'i

¹⁸ Tsi kuhü, da hwëk'ahü ar tsi Hmu Hesukristo n'ar hogam'üi. Dá njap'ü.

AR EFESIO

Ar he'mi bi 'yot'a ar Pablo bi mempa ya me Efeso

Ar nzengwa

¹ Nuga dar Pablo ár mpotegi ar tsi Hmu Hesukristo, ngetho njap'u xki ko ár mui Jö bi 'ñexkagi nga pepabi. Di peñ'ahu nunar he'minu gar menguhu Efeso, gi nkuhu ne gi teñhu ar tsi Hmu.

² Jö ma Dadahu ne ma tsi Hmuhu Hesukristo da 'ra'ahu n'ar hogam'ui ne da hwëk'ahu yá ñho.

Jö xa jöpa nu'u togo ñ'emui ar tsi Hmu Hesukristo

³ Ga ndöñhu Jö ár Dada ar tsi Hmu Hesukristo, togo xi 'rakagihu gatho ya jöpi xi 'wegagihunu mhets'i, ngetho di n'at'wihu ar tsi Hmu Hesukristo.

⁴ Nú'mu hinxki hoktho ar ximhai, Jö xki hwankagihu nga n'at'wihu ar tsi Hmu, ne njap'u nda t'axkagihu, ne hinte ma ts'oki nga pe'su hár nthandi'ö.

⁵ Jö pe'sa n'ar döta mhöte, ne xki hñuts'i nda tedegihu hár ndöte ar tsi Hmu Hesukristo, ngetho njap'u xki beñ'ö.

⁶ Nö'ö bi ko ár mui ba pehna ár hmöka T'u bi tedegihu, ne njap'u xa ga ndömfu ár thuhu ga beñhu ár nhwëki bi 'rakagihu.

⁷ Bi mehna ár T'u, bi nö'ma ár ji bi punga ma ts'okihu, ne bi gutka ma thaihu. Njap'u bi zimgagihu hár 'ye ar ts'oki, ngetho xa döta ár nhwëki Jö.

⁸ Xa bi hwëgagihu n'ar hoga mfeni ne n'ar döta mfödi.

⁹ Ne bi za da pöhu nö'ö himi tsa nda fö mam'et'o, tema xki ko ár mui Jö nda 'yot'e. Gese xki benga njap'u,

¹⁰ nda njapa ar tsi Hmu Hesukristo nda ndö, di huxa mañö gatho nu'u bi 'bu mhets'i ne gatho nu'u 'bukwa har ximhai. Njap'u ma da thogi nu xta zonga ar pa xi hñuxa Jö.

¹¹ Jö xki beñ'ö nda hñuxkagihu nga höñhu yá ñho, ngetho di n'at'wihu ar tsi Hmu. Ha Jö ot'a gatho nö'ö xi benga hár mui.

¹² Jö bi hwankagihe m'et'o nga jamfihe ar tsi Hmu Hesukristo ne njap'u nga ndömfu ár thuhu.

¹³ Ne nu'ahu xka 'yoxu ar mhö majöni, nunar mhönu nonga ri mpohöhu. Ne nga jamfihe ga n'at'wihu ar tsi Hmu Hesukristo, bi thus'ahu ár Hñö Jö ha ri muihu ngu n'ar nthixt'i yá meti'ihu Jö, ngu xki ñötkagihu.

¹⁴ Ár Hñö Jö gehnu ngu n'ar ñho xi m'et'ogihu yá bötsigihu Jö, honse ga to'mhu da zo ar pa da zixkagihu n'agitho ma ga 'buhwihu. Gatho xi 'yot'a Jö, ne njap'u nda t'e'spabi ár nsu.

Ar Pablo adi da t'umba ar hoga mfödi ne da sokwa yá da ya gamfi

¹⁵ Jange nuga nú'mu nda ode xka jamfihu ar tsi Hmu Hesukristo, ne xi zo ma gu xa gi möhu nu'u ma'ra ya gamfi,

¹⁶ hindi tsaya di umba njamödi Jö, ne di api da max'ahu,

¹⁷ da 'ra'ahu ar hoga mfödi, ne da xok'a ri dahü gi pöthwü ár m'ui ár Dada ma tsi Hmuhu Hesukristo 'bu hár nsunda.

¹⁸ Di apa Jö n'ehe da yot'a ri mfenihu gi pöhu xiñho te gatho di to'mhu ngetho xi zonkagihu, ne gi pöhu tengü ár nzatho ne ár döta ya ñho da 'raju xka m'uhwihu, nuya xta ñ'emüihu.

¹⁹ Ne di apabi gi pöhu tengü ár döta ár ts'edi mpe ha ri mfenihu. Getnu ar döta ts'edi xi utkagihu,

²⁰ nú'mu bi japi bi nte man'agi ar tsi Hmu Hesukristo, ne bi guxa habu xki t'ahwi nu'u xi du, ne bi ñexa hár ñ'ei núnu mhets'i habu bi 'buhwi'ö.

²¹ Ne bi umba n'ar döta nsu töta gatho ya ndö, nu'u hö yá ts'ut'wi, nu'u ja yá ts'edi, nu'u ja yá nsu, ne gatho nu'u nhomba yá thuhu har ximhai, töte ár nsu nuya payu ne hiñham'u da göts'i.

²² Ne bi hñuxa da ndö gatho nö'ö te jawa ne 'bui, ne bi ñex'ö ngu ár ñöxhmu ar nijö.

²³ Ha nu ar nijö jwatwabi da nxoge ár ndo'yo, ha nunar tsi Hmu jwatwabi da nxoge gatho nö'ö te ja ne te 'bui.

2

¹ Nu'ahu xka m'ehmöhu mam'et'o ha ya ts'oki, ne ngi 'buhu har ts'om'ui, pontho hinge ngi tehu, ha nupya Jö xi 'ra'ahu n'ar 'ra'yo te.

² Ngü 'buhu njap'u ngetho ngi temfu ár m'ui ar ximhai. Ne ngi pepabihu ár ndö ya ts'ondöhi, pe'sa ár ts'edi har ndöhi, ne pumbyá mfeni ya me'sku.

³ Mam'et'o gathogihu ngu 'bu'u n'ehe, ndi umbabihu gatho nö'ö mi ne ma ndo'yohu, ne ndi othu gatho nö'ö mi benga ma mfenihu. Jange nuju honse ár kwe Jö ndi to'mhu, ngu to'ma nu'u hinxi ñ'emüi.

⁴ Ha Jö xa döta ár nhwëki ne xa bi mökagihu.

⁵ Jange ngu bi japi bi nte man'agi ar tsi Hmu Hesukristo, njap'u nuju n'ehe, bi 'raju n'ar 'ra'yo te, ngetho xki m'e ma tehu har ts'oki, pontho ngu xta tumhöhu, ne Jö bi hwëgagihu, bi 'raju ar mpohö.

⁶ Ne ngu bi guxa ar tsi Hmu Hesukristo, njap'u bi guxkagihu n'ehe, ne bi ñexkagihu ga 'buhwihunu mhets'i.

⁷ Bi 'yotkagihu njap'u, mi hongä nuya pa di ñep'u da födi hangu ar ñho xi hwëgagihu, bi ko ár müi ba penkagihu ar tsi Hmu Hesukristo.

⁸ Ngetho Jö bi hwëgagihü ar mpohö nú'mü nda ñ'emüihü. Himbi pokagihü ma ts'edisëhü, gehnü n'ár nt'uni Jö.

⁹ Hinto xi pose yá hoga 'befi. Nu'mü bi njap'u, tsá da ñ'exhmö ár nsu 'mü.

¹⁰ Jö go bi mengi bi hyógagihü ma'ra'yo ngetho di n'at'wihü ar tsi Hmu Hesukristo, ne njap'u nga othu nö'ö ar ñho xki 'yëgagihü Jö nga othu.

Nunár ndöte ar tsi Hmu Hesukristo bi 'yot'a ar ñhogamüi

¹¹ Jange nu'ahü hingar xodyohü, beñhü mam'et'o hinge xki thus'ahü ar nsegi ha ri ndo'yohü ngu pe'sa ya xodyo. Jange mi eñ'ahü ngar ts'oktehü, mödi nunar nseginü mi huxase ya jö'i.

¹² Mam'et'o hinge ngi 'buhwihü ar tsi Hmu Hesukristo, ngi 'buhü yap'u. Hinge ngar menguhü Israel, ne hinge ndi 'ñep'ahü nuya ñhöt'i xki nkohwi'u. Hinte ngi to'mhü, hinge ngi pöhü Jö, ngi 'busehü har ximhai.

¹³ Mapa'ö ngi 'buhü yap'u xka hyëhü Jö. Ha nupya xka ñ'emüihü ar tsi Hmu Hesukristo, xi ja'ahü xka kwathü, ngetho bi nö'ma ár ji har pont'i.

¹⁴ Nuje dar xodyohe ne nu'ahü hingar xodyohü, nú'mü mi du ar tsi Hmu Hesukristo bi text'a ar jödo nt'utsa xki 'wegagihü. Njap'u nda za ngar n'ada ar hninihü ne nga ñhogamüihü n'a ngu n'a.

¹⁵ Nú'mü mi ts'utwa ár ndo'yo har pont'i, ge'mü bi hwata ar nt'utsa, ngetho bi hñökwa ár ts'edi ya 'bepate ne gatho yá nt'umbi. Mi yoho ya hnini bi hyoka n'ase, ngetho n'at'wu teñ'ö ba e ar hogam'üi.

¹⁶ Gehnü har pont'i bi hwata ar nt'utsa mi pe'sa nu'u yoho ya hniniyu, bi mhödi ne bi ñhogamüiwi Jö, ngetho bi n'atwi ndo'yo'u ar tsi Hmu Hesukristo.

¹⁷ Jange ar tsi Hmu Hesukristo ba hönkagihü ar hoga mhö xta ñhogamüiwihü Jö, nu'ahü ngi 'buhü yap'u, ne nuje ya xodyo ndi 'buhe get'utho.

¹⁸ Ngetho bi ungár te ma tsi Hmuhü Hesukristo, gathogihü ngu ya xodyo ne nu'u hingya xodyo, da tsá ga kuthü habü bi 'bü Jö ma Dadahü, ngetho di 'buhwihü ár Hñö Jö mahyëgi xi t'akagihü.

¹⁹ Jange nupya hingar n'añ'ohü, ne hingar nzohohü. Gar menguhü ár hnini Jö ngu gatho nu ma'ra ya gamfi, ne yá bötsi'ihü n'ehe.

²⁰ Ne mahyëgi di 'buhü hár nijö Jö 'yo di thoki. Numa tsi Hmuhü Hesukristo ñhehwi ar müdido. Nuje yá mpotegihe ne nu ma'ra yá m'ehni Jö, di janguhe ár wa ar jödo.

²¹ Gathogihū ya gamfi di njanguhū n'ar ngu thoki, 'yo di hets'i mahyetho ya do, ne da ho n'ar nijō xint'axi ngetho n'at'wi di 'būhwihū ar tsi Hmu.

²² Ngu'ahū ne nguje di n'at'wihū ar tsi Hmu Hesukristo, ne di 'yo di tehū mahyegi gatho ma'ra ya gamfi, ga tsoñhū ngu ár nijōgihū Jō habu 'bū ár Hñö.

3

Ar 'befi bi t'umba ar Pablo da hñö'spa ar hoga mhö nu'u hingya xodyo

¹ Nuga ar Pablo, di owa har fadi ngetho di zo'ahū ár hoga mhö ar tsi Hmu Hesukristo nu'ahū hingar xodyohu.

² Zage gi pōhū bi hwēgagi Jō ar 'befi ga hös'ahū ar hoga mhö.

³ Jō bi utkagi nö'ö hinxki fö mam'et'o, ngu xta ot'ahū n'a tsi tui.

⁴ Nu xki néhū ma gi pōhū tengu dí pōdi nö'ö himi fö mam'et'o, tema nda 'yot'a ma tsi Hmuhū Hesukristo.

⁵ Nunar mfeninū xki jwatatho, hinte ma jö'i xki t'uti, ngu xi utwabipya ár Hñö Jō yá hoga mpote ne yá m'ehni Jō.

⁶ Xi t'utkagihe, nu'u hingya xodyo mahyegiwi nu ma'ra, ma da hñönga ya ñho n'ehe, ne da n'adar ndo'yowi ya xodyo. Ne da ñhehwi yá ñhöt'i pes'u, ngetho mi 'yo ar hoga mhö mi mhö, bi jamfi ar tsi Hmu Hesukristo.

⁷ Nunar mhö'ö Jō bi hñuxkagi ga mö. Bi njap'u ngetho bi hwēgagi ár nt'uni, ne nunár döta ts'edi bi mpe ha ma müi.

⁸ Xi t'aka nunar 'befinū, mödi hinda tsä ga ñhux'be nu ma'ra ya gamfi, di ko ya hai. Xi nhwēgagi nunar 'befinū, ga hö'spabi nu'u hingya xodyo ya hoga mhö nonga gatho ya ñho pe'sa ar tsi Hmu Hesukristo, hingi tso xoge ma mfenihū.

⁹ Ne ga ot'wa ar 'ñu gatho nö'ö tema xki benga Jō nda 'yot'e ne xki 'ñögi, nú'mū hinxki hoktho gatho nö'ö te japya.

¹⁰ Ne njap'u da nheki hár nijö nuya ár nzeje ár mfödi Jō, ne da bö nu'u togo bi the yá nsu ne nu'u togo bi the yá ts'edinū mhets'i.

¹¹ Gehnū ar mfeni xki benga Jō mam'et'o, m'efa bi 'ñu hár te ma tsi Hmuhū Hesukristo.

¹² Ngetho di ñ'emuihū ar tsi Hmu Hesukristo, hinga ntsuhu ne hinga ntsahū ga kwathū ga ñöwihū Jō.

¹³ Jange di a'ahū, hingi tu ri müihū gi hanthū di tho ya nt'utsa ngetho di hös'ahū ar hoga mhö. Njohyahū, gehnū es'ahū ri nsuhū.

Nunar döta mhöte hingi tsä da zo ma mfenihu

¹⁴ Jange di ndandihmö hár nthandi ár Dada ma tsi Hmuhū Hesukristo.

15 Gehnu ár Dada togo bi umba yá te gatho ya m'ui 'bukwa har ximhai, ne gatho nu'u 'buhnu mhets'i.

16 Di apabi ngu ár nt'eni yá ñho pe'sa hár nsunda, da zet'a ri muihu hár Hñö Jö gi 'buhwihu.

17 Di apabi n'ehe da m'u ha ri muihu ar tsi Hmu Hesukristo, ngetho gi jamfihu, ne njap'u gi m'athu xiñho hár mhöte.

18 Ne gatho nu'ahu, ngu nu ma'ra ya gamfi, da tsá gi pöhu tengu ár nxidi, ár ma, ár ñhe ne ár ñhets'i ár mhöte ar tsi Hmu Hesukristo.

19 Ne gi pöthwu nunar döta mhötenu hinto tsá da zo xiñho hár mfeni, ne xa da ziñ'ahu ár m'ui Jö.

20 Nsunda Jö togo pe'sa ar ts'edi da 'yot'a gatho nö'ö ne'ö, töta ár nzeye nö'ö tsá da zo ma mfenihu ga afu. Gathonu ot'a ár ts'edi mpe ha ma muihu.

21 Dá nsundabi ar nijö 'buhwi ar tsi Hmu Hesukristo hyax'mu ne hiñham'u da göts'i. Dá njap'u.

4

Di n'at'wihu ár Hñö Jö

1 Nuga di owa har fadi ngetho di mömba ár mhö ma tsi Hmuhu, di a'ahu gi 'buhu ngu di ñepi da m'u nu'u togo xi ts'ohni da mbötsi Jö.

2 Yo gi ñ'exu, nts'a'mthohu. Pe'su n'ar hogamui ne ar ts'eti, ne gi mhöhu n'a ngu n'a.

3 Nu'ahu gi n'asehu ngetho n'ada ár Hñö Jö 'bu ha ri muihu. Jange umba ri muihu gi pe'su n'adar mfeni, ne gi 'buhu n'ar hogam'ui.

4 Ngetho di n'adar ndo'yohu, n'adar Hñö Jö 'bu ha ma muihu, jangu xi ts'onkagihu n'ehe ga pe'su n'adar ndo'mi.

5 N'adar tsi Hmu di zohu, n'ada ma ñ'emuihu, ne n'adar xixthe xta höñhu.

6 N'adar Jö togo ma Dadahu gatho nu'u di 'buhu. Ár ts'edi hexkagihu, ne 'rakagihu ár mfats'i di gathohu, ne 'bu ha ma muihu.

7 N'a ngu n'a bi hwëgagihu ar tsi Hmu Hesukristo n'ar hogant'uni ngu ár nt'eni'ö.

8 Jange bi thogi ngu mönga ár T'ofö Jö habu enö: Ar tsi Hmu bi ntöte ne bi boxa mhets'i, bi zixa nu'u xki döhö, ne bi hyemba ya nt'uni ya jö'i.

9 Te di bonga nö'ö enö bi boxa mañö mhets'i. Ne da ñenö, nö'ö mi 'bu mhets'i ba kökwa har ximhai.

10 Nö'ö togo ba e har ximhai bi mengi bi boxa man'agi har ngöxa mhets'i, ne njap'u bi hyexta ár nsunda xoge nö'ö xi thoki.

11 Gese bi ñ'ex'ö 'ra ngu yá mpote, ma'ra yá m'ehni, ma'ra nda mömba ár hoga mhö, ma'ra da mfa'yo ha yá nijö, ma'ra da utwa ár mhö Jö.

12 Gathoyu faxte da ñöxa ár ñ'emui ya ku, ne da mepa Jö'u n'ehe. Ne njap'u da te ar nijö, gehnu ár ndo'yo ar tsi Hmu Hesukristo.

13 Njap'u ga jwahu gatho ga pe'su n'adar ñ'emui, ne ga pötwabihu xiño ár T'u Jö. Ga tsoñhu ga ñhogajö'ihu, ne gatho ga ñhehwihu ár m'ui ar tsi Hmu Hesukristo.

14 Hindi hñöxkagihu ya t'ulo bötsi hingi pötetho, to gatho tsa da kadi da mewi temba yá jamfi. Nuya jö'iyu ju ar nhemhño ne ya ts'omfeni japa ya ku da denga nö'ö hingi ho.

15 Nö'ö ma ga othu, ga teñhu nö'ö majöni ne ga pe'su ar mhöte. Njap'u da ñöxa ma jamfihu, ne ga ñhehwihu ar tsi Hmu Hesukristo togo ár ñöxhmu ar nijö.

16 Nunar nijö hömba ár ts'edi ar tsi Hmu, ne njap'u n'a ngu n'a ya ku 'yo di maxa ma'ra, ngu ar 'befi xi t'umbabi. Ne 'yo di te, ne da me'sa yá ts'edi tēnga ar mhöte.

Ar 'ra'yo m'ui t'akagihu ngetho di 'buhwihu ar tsi Hmu Hesukristo

17 Di 'bep'ahu hár thuhu ma tsi Hmuhu, gi hyehu gi tembathohu yá m'ui nu'u hinxi ñ'emui, ngetho hinte maño beñ'u.

18 Xi me yá ñö, hingi ne da hñöñ'u ar te unga Jö, ngetho hinte pö'u ne xi got'a yá mu.

19 Bi 'be yá mfeni, bi ñ'ent'atho'u bi 'yot'a gatho nu'u ya ts'oki mi ne'u, ne gor johya'u da 'yot'a nö'ö xints'otho.

20 Ha nu'ahu hinxi ut'ahu njap'u ar tsi Hmu Hesukristo,

21 nu'mu xa majöni xka 'yohu nö'ö xi möñ'ö, ne xka 'yoxu nö'ö xa majöni ut'ö.

22 Nö'ö ar m'ui ngi pe'su maham'u, hyehup'u n'agitho. Ngu n'ar ze dutu k'othu 'yeñhup'u, xi zu ar ts'o'yo, kate ot'a ar ts'oki.

23 Hyehu da n'a'yo ri muihu ne ri mfenihu.

24 Ne 'buhu nunar 'ra'yo m'ui xi t'a'ahu, ngu n'ar 'ra'yo he gi hyehu xi thoki di hñöxa Jö, xa majöni ar hogajö'i ne xint'axi.

25 Jange hyehup'u ar nhemhño. Möñhu nö'ö majöni nú'mu gi ñöwi ri ñ'owihu, ngetho di n'adar ndo'yohu n'a ngu n'a.

26 Nu'mu da mbo ri kwehu, yo ma da hya'ahu ri mfenihu gi 'yothu n'ar ts'oki. Ñhogamuihu, yo gi to'mhu da tho ar pa.

27 Yo gi hofu da hya'ahu ar ts'ondöhi.

28 Nö'ö togo mar bë, dá hyep'u ar mfë. Dá hyonga n'ar hoga 'befi, ne njap'u da me'sa teme da mfaxkwi nö'ö togo hinte pets'i.

29 Yogar ts'onehū, hyoñhū hanja gi ñöhū xiñho, ne njap'u nu'u togo da 'yox'ahū da mats'i ne da numañho.

30 Ne yo gi tsothwū ár mui ár Hñö Jö. Xi thus'ahū ngu n'ar nkohi, ne xta zonga ar pa da ts'iñ'ahū, da fötho yá bötsi'ihū Jö.

31 Hyehup'u gatho ar ntsotmūi, ar kwe, ar nt'utsa, ya mhafi, ya ts'ate, ne gatho ya ts'omfeni.

32 Nö'ö xiñho gi 'yothū, ñhogajö'ihū n'a ngu n'a, mpe'sū ar nhwēki mpuñhū n'a ngu n'a, ngu ar tsi Dada bi pumgagihū mi unga ár te ar tsi Hmu Hesukristo.

5

'Buhū xiñho ngetho yot'ahū Jö

1 Umba ri muihū gi temfū ár m'ui Jö, ngetho go yá hmöka bötsi'ihū.

2 'Buhū gi mhöhū n'a ngu n'a ngu bi mökagihū ar tsi Hmu Hesukristo. Bi gutka ma thaihū nú'mū mi unga ár te har pont'i, ngu n'ar m'oñho yuni xiñho m'o'spa Jö.

3 Nu'u xka jamfihū, yo gi 'bengwihū n'ar jö'i nö'ö hingo ri nthötihū, yo gi benthū nö'ö xints'otho, yo xa gi möhū ar bojö, hingi noñhū nuya ts'okiyū. 'Buhū ngu di 'ñepi da m'u n'ar gamfi.

4 Yo gar ts'onehū, yo gi ñöhū ñ'entho, yo gi ñ'önt'uñhū, ngetho hingi ho da 'yot'a njap'u ya gamfi. Nö'ö xiñho gi 'yothū, umfu njamödi Jö.

5 Pöhū xiñho hinda ma da yut'a da ndöwi ar tsi Hmu Hesukristo bi 'buhwi Jö, gatho nu'u 'bengwi ya jö'i, nu'u tenga ar ts'oki, ne nu'u xa mö ar bojö, pontho ndöñ'u.

6 Yo ma gi ñehēhū togo da hya'ahū ya nemhñö, ngetho nuya ts'okiyū japi da e ár kwe Jö da zū nuya me'sku.

7 Jange yo gi ñ'owihū nu'u togo ot'a nuya ts'o'befiyū.

8 Mam'et'o ngi 'buhū har 'bexui, ha nupya gi 'buhwihū ar tsi Hmu har hyats'i. 'Buhū ngu nu'u 'yo hár hyats'i Jö.

9 Ngetho nuya 'bu har hyats'i, ár Hñö Jö fats'i da ñhogajö'i, da me'sa ar hogam'ui, ne di mönga nö'ö majöni.

10 Umba ri muihū gi 'yothū nö'ö numañho ar tsi Hmu.

11 Ne yo gi temfū yá 'befi nu'u togo 'bu har 'bexui, hinte ár ñho. Nö'ö gi 'yothū, xipabihū hingi ho nö'ö pe'u.

12 Ngetho n'ar m'etsa ga noñhū nö'ö ot'u ñ'ontho.

13 Ha nu'mū da t'e'spa ar ñot'i nuya ts'o'befi pe'u, nu'mū hö, da födi tema di bonga nuya te pe'u, ngetho har ñot'i ka nhekinū xoge.

14 Jange xi t'enö njawa:

Nu'ge gi öhö, nuhu,
ponga nup'u hár t'agi nu'u xi du,
ne ar tsi Hmu Hesukristo da yot'a'i.

15 Pöhu xiñho hanja gi 'buhu. 'Buhu ngu nu'u pe'sa yá mfödi, hingi 'buhu ngu nu'u hinte pödi.

16 Yo gi huhu, umba ri muihu gi 'yothu nö'ö xiñho, ngetho nuya payu di 'buhu xints'otho.

17 Yo gi ñehutho, umba ri muihu gi pöhu nö'ö ne Jö gi 'yothu.

18 Yo gi ntihu, ngetho ar mihni ma da ja'ahu gi nts'uju. Nö'ö xiñho gi 'yothu, hyoñhu xa di ziñ'ahu ár Hñö Jö.

19 Nú'mu gi ñöhu, noñhu ya hoga nsadi, ya jöñhö ne ya hoga thuhu. Tuthwu ne gi 'yent'a ri muihu gi xathu Jö.

20 Gatho nö'ö di 'ñep'ahu, umfu njamödi Jö ar Dada hár thuhu ma tsi Hmuhu Hesukristo.

Ñ'othu n'a ngu n'a ri kuhu

21 Ngetho gi tsufu ar tsi Hmu, ñ'othu n'a ngu n'a.

22 'Behñöhu xka nthöthu, 'yothu ri dömesehu ngu gi othu ar tsi Hmu Hesukristo.

23 Ngetho ar döme gehnu ár ñöxhmu ar 'behñö, ngu ar tsi Hmu Hesukristo ár ñöxhmu ar nijö, ne ar nijö gehnu ár ndo'yo ar tsi Hmu togo ár Pohote.

24 Jange ngu ar nijö ota ar tsi Hmu Hesukristo, njap'u nuya 'behñö da 'yot'a gatho nö'ö te da xipa yá döme.

25 Dömehu, mö ri 'behñöhu ngu ar tsi Hmu Hesukristo bi mö ár nijö, ne bi unse ár te bi poho.

26 Bi du, ne njap'u bi hñögagihu ma ts'okihu, mi xuga ma muihu ndi o'sfu ne ndi othwu ár mhö.

27 Bi xugagihu ne nda 'babgagihu hár nthandise ngu ár nijö xa nzatho, hinte xi jaxt'i ne hinxi guxt'i, da thandi dar nt'axi ne xa 'bui xiñho.

28 Njahup'u nu'ahu gar dömehu n'ehe, möhu ri 'behñöhu ngu gi möse ri ndo'yohu. Nö'ö to mö ár 'behñö, mhöse n'ehe.

29 Ngetho hinto utsase ár ndo'yo, gi pöhu 'wini ne su, jangu ar tsi Hmu Hesukristo su ar nijö.

30 Geju ár ndo'yogihu ar tsi Hmu Hesukristo, ne n'a ngu n'a dar n'a xenigihu ár ndo'yo'ö.

31 Jange enga hár T'ofö Jö, ar ñ'ohö da zop'u ár dada ne ár nöñö, ne da m'uhwi ár 'behñö, ne nuya yohoyu ma da n'atho.

32 Xa xi ñhembu nunar nt'utinu, mödi nuga di heka ar tsi Hmu Hesukristo ne ár nijö.

33 Jange ma ga xi'ahu: N'a ngu n'a möhu ri 'behñöhu ngu gi mhösehu, ne nuya 'behñö dá 'yota yá döme.

6

1 Bötsihu, 'yothu ri menguhu ngetho gi 'buhwihu ar tsi Hmu. Gehnu xiñho'ö.

² 'Yothu ngu mönga ár mhö Jö habu enö: 'Ñe'sfu ár nsu ri dada ne ri nönö, gehnu ar 'bet'o 'bepate ñöt'ahu ar ñhöt'i.

³ Nunar ñhöt'inu mö gi pe'sa n'ar hogam'ui ne gi 'bukwa nzeýe ya pa har ximhai.

⁴ Ha nu'ahu gar dadahu ne nu'ahu gar nönöhu, yo gi pomfu ár kwe ri bötsihu. Hñöjwu nö'ö hingi ho ne uthwu ár 'ñu ar tsi Hmu.

⁵ Nu'ahu gi m'egohu, 'yothu ri hmuhuwa har ximhai. 'Ñe'sfu ár nsu, ne tsit'a ri müi gi pefu, to da 'ñenö gi pefu ar tsi Hmu Hesukristo.

⁶ Mpehu xiñho, hinge honse nú'mu hant'ahu ri hmuhu gi ne gi kohu xiñho. Ngu yá 'bego'ihu ar tsi Hmu Hesukristo, di tsit'a ri müihu gi 'yothu Jö.

⁷ Xa gi nesehu gi mpehu, hinge jangu gi pefu n'ar jö'i, 'yothu wande gi pepabihu ar tsi Hmu.

⁸ Beñhu, nunar tsi Hmu ma da 'ra'ahu ar njut'i, ngu nö'ö ar ñho xka 'yothu n'a ngu n'a, wa gi 'ñehu ri hmuhu, wa gar hmuhu.

⁹ Nu'ahu gar hmuhu, 'yot'wabihu ar ñho ri 'begohu, yo gi pihu. Beñhu, nu'ahu ngu'u bi 'bu n'a ri Hmuhu mañö mhets'i, ne nö'ö hingi hwanta ya jö'i.

Ga hehu ar he xi 'raju Jö ngu n'ar ndogu

¹⁰ Nupya tsi kuhu, gi hömfu ár döta ts'edi ar tsi Hmu, gehnu da zet'a ri müihu.

¹¹ Ngu ñhoka n'ar ndogu di ma har tuhni, njap'u nu'ahu n'ehe, hyehu ar he xi 'ra'ahu Jö, da max'ahu gi tsethu yá nhemhñö ar ts'ondöhi.

¹² Ngetho hindi ntunkwihu ma mijö'ihu. Di ntoxkwihu nu'u pe'sa yá nsu, ne pe'sa yá ts'edi, ne ya ndö har 'bexui nuya payu, ne gatho nuya ts'ondöhi bi nsanga mañö har ndöhi.

¹³ Jange hyehu xiñho nö'ö ar he tuhni xi 'ra'ahu Jö, ne gi tsethu nuya pa gi thohu ya thogi. Ne xki ntötehu, yo ma gi ñhehu da hyom'ahu hai.

¹⁴ Jange umba ri müihu gi tsethu, ne gi pe'su nö'ö majöni ngu n'ar böt'i xka nguthu xiñho, ne ar hogajö'i ngu n'ar hebojö tak'ahu.

¹⁵ Ngu su yá wa n'ar ndogu da za da ñ'o xiñho har tuhni, njap'u nu'ahu n'ehe, ñhoju habu gatho gi möhu gi mömfu ár mhö Jö unga ar hogam'ui.

¹⁶ Ne gi pe'su ar jamfi, ngu n'ar nthaki gi tajwu gatho yá nk'ahni ngu ya tsibi bi emp'ahu ar ts'ondöhi.

¹⁷ Gi suhu ar mpoho, ngu n'ar fuibojö da dak'ahu ri ñöhu. Ne gi hñöhu ár mhö Jö, ngu n'ar ndojwai 'ra'ahu ár Hñö Jö.

18 Ne hyax'mu hinda za'ahu gi 'yafu Jö gi hömfu ár ts'edi ár Hñö. Hingi tsaya gi to'mthohu da max'ahu. Hinge honse nu'ahu, 'yafu da maxa gatho nu ma'ra ya gamfi n'ehe.

19 'Yapabihu Jö da maxkagiga n'ehe. Nú'mu xka ñö, da t'aka tema ga mö. Ne hinga ntsu ga zo ya jö'i, ne da zo yá mfeni nunar hoga mhö hinxki fō mam'et'o.

20 Jange nuga dar m'ehni di mönga ar hoga mhö, ne xi thutka nuya bojöyu. 'Yafu Jö da maxkagi hinga ntsu ga mönga nunar hoga mhönu, ngu xiñho ga ñö.

Ya ngöxanzengwa

21 Di peñ'ahu ma hmöka ku Tikiko, gehnu da xi'ahu tema di pefi ne tengu di thokwa. Nu xta zomp'u, nuhu ngu n'ár hoga 'bego ar tsi Hmu.

22 Jange di peñ'a'ihup'u da met'ahu tengu di 'buhewa, ne da hup'a ri muihu.

23 Jö ar Dada ne ar tsi Hmu Hesukristo da jöp'ahu mahyegi gatho nu ma'ra ya ku, gi 'buhu ter entho, gi mhöhu n'a ngu n'a, di pewi ar jamfi.

24 Jö da hwëk'ahu yá ñho, gatho nu'ahu gi möhu ar tsi Hmu Hesukristo ha n'ar mhöte hingi thege. Dá njap'u.

AR FILIPENSE

Ar he'mi bi 'yot'a ar Pablo bi mempa ya me Filipo

Ar nzengwa

¹ Nuga dar Pablo ne ar ku Timoteo, yá 'begogihe ar tsi Hmu Hesukristo, di ot'ahe nunar he'minu, tsi kuhu gi 'buhu har hnini Filipo, ne xka ñ'emuihu ar tsi Hmu Hesukristo. Di zengwa'ihe mahyegiwi ri ndöhu har nijö ne yá maxte.

² Jö ma tsi Dadahu ne ma tsi Hmuhu Hesukristo da 'ra'ahu n'ar hogam'ui ne da hwök'ahu yá ñho.

Ar Pablo apa Jö da maxa ya gamfi

³ Nú'mu di beñ'ahu di umba njamödi Jö.

⁴ Hyax'mu xa di johya hindi pumhni ga apabi da max'a gi gathohu.

⁵ Ngetho nú'mu ga ndui ga ñ'emuihu dinjawa, xa xka mfaxtehü da nunga ar hoga mhö.

⁶ Di kaxmbeni Jö togo bi du'mi bi pata ri m'uihu, 'yo di jwata ar 'befi, ne di wa nú'mu xta menga ar tsi Hmu Hesukristo.

⁷ Di beñ'ahu xiñho ngetho xa di pes'ahu n'ar döta mhöte. Jö xi hwägagi ga ñöni ne ga damajöni ar hoga mhö. Ha nu'ahu xka faxkagihu, hinxka hyegasegihu mödi nú'mu di owa har fadi.

⁸ Jö pödi xa nts'edi di beñ'ahu, ngetho ar tsi Hmu Hesukristo xi 'raka n'ar döta mhöte.

⁹ Di apa Jö da hñuxa ár nzit'i ri mhötehü, ne xa gi pe'su ar hoga mfeni, ne njap'u gi pöhu tema xiñho gi 'yothu.

¹⁰ Njap'u da tsa gi pöhu gi hwañhu nö'ö xiñho, ne gi 'buhu n'ar te xint'axi, ne hinte da k'as'ahu nú'mu xta penga ar tsi Hmu Hesukristo.

¹¹ Di to'mi xa gi 'buhu n'ar hogam'ui gi 'buhwihu ar tsi Hmu Hesukristo, ne njap'u gi nsundabihu Jö.

Nuga xta ent'a ma te ga pepa ar tsi Hmu Hesukristo

¹² Tsi kuhu, di ne gi pöhu, gatho nö'ö xta thogi umba ar ts'edi ár hoga mhö Jö.

¹³ Gatho nuya ndogu 'bukwa ne nu'u ma'ra ya jö'i, pö'u di o har fadi ngetho di mömba ár mhö ar tsi Hmu Hesukristo.

¹⁴ Nuya thogiyu di thoka, nzeye ya ku xi mats'i xi zeta yá ñ'emui, ne hingi ntsu da mömba ár mhö ar tsi Hmu.

¹⁵ Di pöka xiñho ja 'ra'u mömba ár mhö ar tsi Hmu Hesukristo, ngetho ñöska ma 'befi ne hongá ar hñö, mödi ma'ra tsit'a yá mui ot'a n'ar hoga 'befi.

16 Nu'u togo hingi tsit'a yá mui mömba ár mhö ar tsi Hmu, honse honga ar hñö, beñ'u njap'u da tsotka ma mui, ne da hñuxhmö emp'ö ma ugiwa har fadi.

17 Ha ma'ra pe'sa n'ar döta mhöte mömba ár mhö Jö, pö'u xi jokagi har fadi ngetho di ñönga nunar hoga mhönu.

18 Mödi hingi tuka ma mui hanja ñö'u, nu'mu tsit'a yá mui ot'e wa hin'ö. Di johya ngetho nsipa ya jö'i togo ar tsi Hmu, ne hinga tsaya ga njohya di map'u.

19 Di pödi, gatho nö'ö di thopya ma ga poni xiñho, ngetho gi faxkagihu gi afu Jö, ne 'rakagi ar ts'edi ár Hñö ar tsi Hmu Hesukristo.

20 Nö'ö di to'mga, hinga ma ga 'be ma tsä. Nupya ngu maham'u di to'mi da t'e'spa ár nsu ar tsi Hmu Hesukristo ha ma te, wa da thogagi wa da thegagi.

21 Ngetho nu'mu di 'bui, di ent'a ma te ga pepa ar tsi Hmu Hesukristo, ha nu'mu ga tu, ma ga nth'e'be'ö, gehnu ma nthöhö.

22 Ha nu'mu di tetho, xiñho ga pepa ar tsi Hmu. Jange hindi pödi ndana ga hwahni.

23 Ngetho nuya yohoyu di 'bu madetho. Di ne ma ga tsu ar tsi Hmu Hesukristo, di handi xiñho'ö.

24 Ha nu'mu ga kokwa di tetho, töte ár ñho ngetho gi hon-gagihu.

25 Di kaxmbeni da njap'u, ma ga kohwihu har ximhai, ne ga fax'ahu da te ri ñ'emuihu ne gi njohyahu.

26 Jange nú'mu xka 'bup'u, xa ma gi nsundahu ar tsi Hmu Hesukristo, ngetho ma gi penju gi hyandju man'agi.

27 Honse di a'ahu gi 'buhu ngu mönga ár hoga mhö ar tsi Hmu Hesukristo. Ne nú'mu ga map'u ma ga k'ös'ahu, wa di 'bu yap'u, ga ode da nsikagi gi 'buhu xiñho, gi pe'su n'adar mfeni, ne gi umba ri muihu xa gi mpehu, gi ñöñhu ar jamfi xta pöhu har hoga mhö.

28 Yo ma gi ñhehu da pi'ahu nu'u togo utsa'ihu. Njap'u födi ma da m'e'u, ha nu'ahu nheki gi pe'su ar mpoho, ne nunu go bi pehna Jö.

29 Ngetho xka ñ'emuihu ar tsi Hmu Hesukristo, hinge honse xi t'a'ahu ar seki gi jamfihu. Mahyoni gi thohu ar nt'utsa n'ehe, ngetho gi dahu majöni xka ñ'emuihu.

30 Nu'ahu gi ñömfu ár mhö Jö, gi thohu ngu ga hyanthu ndi thoka, ne gi ohupya di thogi ngetho di ñömba ár mhö Jö n'ehe.

2

Ar tsi Hmu Hesukristo ba e bi njö'i, m'efa Jö bi umba n'a ra döta nsu

1 Nu'mu xa majöni xi hñup'a ri muihu ar tsi Hmu Hesukristo, ne xi max'ahu ár mhöte, gi 'buhwihu ár Hñö Jö, xa xka tsahu ha ri muihu ár mhöte ne ár nhwëki,

2 jaju ga njohya 'mu, ga pödi gi mhöhu n'a ngu n'a, gi ñhexu gi pe'su n'adar mfeni ne n'adar mhöte.

3 Yo te gi othu gi hoñhu ar hñö, hingi 'ñexa ri nsuhu, yo gi gesehu. Nö'ö gi 'yothu, 'ñe'spabihu ár nsu ma'ra.

4 Yo gi hoñhu ri ñhosehu. Hyomfu m'et'o ár ñho ma'ra.

5 Teñhu nunar mfeni bi me'sa ar tsi Hmu Hesukristo.

6 Ngetho mödi mar Jöse'ö, himbi 'yot'a ár 'ñöngi bi hyep'u mi n'at'wi Jö ár Dada.

7 Ba tsop'u ár nsu, ba ekwa har ximhai, bi njö'i ne bi njangu n'ar 'bego.

8 Ne nú'mu mi m'ukwa ngu n'ar jö'i, himbi 'yot'a ndöta. Bi 'yota ár Dada bi unga ár te, bi ts'uta har pont'i.

9 Jange Jö bi umba n'a ra döta nsu, ne bi hñu'spa n'ar thuhu töpa ár nsu gatho nu ma'ra.

10 Ne njap'u ma da ndandihmö ne da ndönga ar tsi Hmu Hesu gatho nu'u bi 'bu mhets'i, nu'u 'bukwa har ximhai, ne nu'u 'bu mbor hai.

11 Ne gatho'u ma da 'ñenö, nunar tsi Hmu Hesukristo gehnu ar Hmu, ne njap'u xa da nsundabi Jö ár Dada.

Nuya gamfi ñhehwi ya tso yot'wa ar ximhai

12 Tsi kuhu, ngu xka 'yothu gatho nö'ö xta xi'ahu, hinge honse nú'mu ndi 'bup'u, 'yothu njap'u nupya hindi 'bup'u. Umba ri muihu gi jafu da mpe ri mpohohu, ntsuñhu gi 'yothu.

13 Ngetho Jö go ko ár mu, jaju da bo ha ma muihu ga nethohu ga othu nö'ö möñ'ö, ne faxkagihu da tsä ga othu.

14 Gatho nö'ö gi 'yothu, yo gi hoñhu gi nthentehu, hingi hyoñhu ar hñö.

15 Njap'u hinto da diñ'ahu n'ar ts'oki, ne hindi oxta mañö nö'ö gi pehu. Ne 'buhu xiñho ngu yá bötsi'ihu Jö nheki ri hogam'uihu, jangu ya tso yot'a mateda ar 'bexui, mödi gi 'buhu mateda ya jö'i ot'a ya ts'oki.

16 'Yent'a ri tehu gi möñhu ar hoga mhö unga ar te hiñham'u da göts'i. Nu'mu hyax'mu gi 'buhu njap'u, xa ma ga njohya xta ep'u man'agi ar tsi Hmu Hesukristo. Ne ga pödi numa 'befi hinxi m'edi, ne hinxi njap'utho nö'ö xta pefi.

17 Ha nu'mu mahyoni ga unga ma te ngu n'ar m'oñho mahyegiwi ri ñ'emuihu, di johya ne di handi xiñho ga njohyawihu n'ehe.

18 Jange njohyahu, ne ga pe'su n'adar johya.

Ar Timoteo ne ar Epafrodito

19 Di beni ga peñ'ahū ngut'a ar ku Timoteo ma da k'ös'ahū, nu'mū njap'u ne ma tsi Hmuhū Hesu. Nu xta penga nunar kunū, da xikagi tengu gi 'buhū, ne njap'u da zetka ma mui.

20 Ngetho hinjo'o man'a togo gar pes'be n'adar mfeni, ne majöni xa mö'ahū.

21 Gatho nu ma'ra mpefi hongá yá ñhose, hinxi 'yent'a yá te da mepa ar tsi Hmu Hesukristo.

22 Ha nu'ahū xka pötwabihū ár m'ui ar ku Timoteo. Gehnu faxkagi di mömba ár mhö Jö, ngu n'ar bötsi faxa ár dada har 'befi.

23 Jange di beni ga pehni da map'u ma da k'ös'ahū, honse di to'mi ga pödi tema di göxa nunar thoginū.

24 Di ñ'emui Jö da maxkagi ngut'a ga map'u ma ga k'ös'ahū n'ehe.

25 Xta beni mahyoni ga pehna ar ku Epafrodito da mengi di map'u, gehnu ga peñhū xi maxkagi. Ma hoga ku di ñ'o'be har 'befi, ne di ñ'enthe ga ñömbabihe ár mhö Jö.

26 Nunū xa beñ'ahū, hingi nu ar pa ma da k'ös'ahū, ne xa tu ár mui ngetho xka 'yohū xi ñheni.

27 Xa majöni mi hñeni 'butho nda du, mödi Jö bi me'spa ar nhwëki. Hinge honse'ö, nuga n'ehe, ngetho himbi ne bi hñuska ma dumui.

28 Jange ngut'a di peñ'a'ihū injap'u, ne gi njohyahū nú'mū xki pengi gi hyanthū man'agi, ne ga njohyaga n'ehe.

29 Nú'mū xta zomp'u 'mū, gi njohyahū gi hyanthū, ngetho n'ár 'bego Jö. Hinge honseñū, möhū gatho nu'u ma'ra di hñöx'ö.

30 Ngetho nú'mū ma nda du mi pepa ar tsi Hmu Hesukristo, bi 'yent'a ár te bi 'yot'a nö'ö mi 'bedi ngi 'yotkagihū.

3

Yo ma ga 'wenju ga umba ma muihu ga tsoñhu ar ñöni

1 Nupya tsi kuhū, njohyahū hár thuhu ar tsi Hmu. Hinxi zakagi ga pengi ga xi'ahū nö'ö xta ot'i, ngetho di ne da zeta ri jamfihū.

2 Jamasuhū ya ts'ojö'i di hñöxa ya 'yo, hingya hoga 'bego, ne hekwa yá ndo'yo yá ñ'ohū.

3 Ngetho nuju go di pe'su ar nsegi majöni ha ma muihu, ne tsixkagihū ár Hñö Jö di pepabihū. Di johyahū ngetho yá metigihū ar tsi Hmu Hesukristo. Hindi ñ'emuihu ma ga mpohū di huxa ma mfenihū ar nsegi thuska ha ma ndo'yohu ngu yá nt'umbi ya xodyo.

4 Nu'mū di pe'shmö ár nsu nö'ö di thohūwa, di töka gatho numa'ra 'mū, ja te ga exa ma nsu n'ehe.

⁵ Ngetho ár hñöto mpa nda m'ui, bi thuska ar nsegi ha ma ndo'yo. Dar me Israel, ár 'betogi ar Benjamin. Dar ebreo, ngetho ma dada ne ma nönö njap'u n'ehe. Ha nu'mu gi ne gi pöhu ha ndi öta yá 'bepate ar Moise, di xi'ahu ndar denga'bepate.

⁶ Nu'mu ga nuhu togo xa umba ár muí nda 'yöta nuya 'bepateyu, hinjo'o togo da 'ñengagi hindi öt'a gathoyu. Nuga hinge hönse ndi umba ma muí nga öte, ndi ju nu'u xki hyep'u ne mi tēga ar tsi Hmu Hesukristo.

⁷ Gathoyu mam'et'o ndi beni xa mi pe'sa nzeýe ar nsu. Ha nupya di handi hinter me'u, ngetho di tēmba ár 'ñu ar tsi Hmu Hesukristo.

⁸ Xa majöni gatho nö'ö te jawa har ximhai, nuga di handi hinter me'ö, ngetho xa töte ár nsu da pö ar tsi Hmu Hesukristo. Xta emp'u gatho ngu n'ar paxi, ne njap'u xta tsu ar tsi Hmu.

⁹ Ne bi tsá da n'at'be, njap'u bi hyandgagi xiñho Jö. Hinge xi njap'u ngetho di öta ya 'bepate, xi njap'u ngetho di jamfi. Hönse da ñ'emui ar tsi Hmu Hesukristo, Jö xi hyandgagi hinte ma ts'oki di tu.

¹⁰ Nö'ö di ne, ga pödi togo ar tsi Hmu, ne ga pö tengu ár döta ár ts'edi nö'ö togo bi ko'spa ár te man'agi. Ga ñ'ent'i ga tho ya thogi bi tho'ö, hinge xa ga mö ma te. Ngu bi ñ'ent'ö bi unga ár te, ga jagap'u n'ehe.

¹¹ Di to'mi xka tu, ga pengi ga nte n'ehe ngu bi mengi bi nte'ö.

¹² Hindi enö xta tsonga har ñöni, hindi enö di 'bui xiñho ngu di 'ñepkagi. Nö'ö di pefi, di umba ma muí ga öt'a nö'ö mi ne ma tsi Hmu Hesukristo nú'mu mi zükagi.

¹³ Tsi kuhu, nuga hindi enö xta tsu nunar hogam'ui'ö. Nö'ö di öt'e, hindi jamasu teme xi thogi, ne di umba ma muí ga tsu nö'ö xi 'ñep'u.

¹⁴ Ne di öt'a ar ts'edi ga tsonga ár ñöni nunar 'ñunu di nehe. Xka tsoni ma ga hōnga ma nthöhö xi ñötkagi Jö da 'rakagi ngetho xta ñ'emui ar tsi Hmu Hesukristo.

¹⁵ Jange gatho nu'u xi nt'axka ma mfenihu, gehnu ga tsahu gatho ngu xta jwadi xta mö. Ha nu'mu man'ar mfeni gi beñhu, Jö go da xok'a ri dahu.

¹⁶ Nö'ö mahyoni ga öthu, n'at'wu ga teñhu nö'ö xta pöhu.

¹⁷ Tsi kuhu, 'yothu ngu xka hyandgagihu di öt'e, ne hyanthu togo ma'ra tēnda ngu xta uthe.

¹⁸ Ngetho ngu xa xta xi'ahu ne nupya xa döta ma dumui di xi'ahu man'agi, 'yop'u nzeýe togo utsabi ár te ar tsi Hmu Hesukristo bi unga har pont'i.

¹⁹ Nuya jö'i'u ma da hñömba ár mfei Jö ngu n'ar njut'i, ngetho nuyá muí'u, pontho gehnu yá jö. Ne n'at'wu öt'u honi

da 'ñexyá nsumhö. Hõnse 'be yá tsá, hingi juxyá da, hyõka nõ'õ te jawa har ximhai.

²⁰ Ha nuju hindar menguhüwa. Bi 'bu ma nguhu mañõ mhets'i, habu di to'mhu di 'ñehnu ma Pohõtehu ar tsi Hmu Hesukristo.

²¹ Ne xta zõhõ ma da patka ma ndo'yohü di pe'supya, ne da 'rakagihü man'a di ñehwi ár nsunda pe'sa ár ndo'yo'õ. Da 'yõt'a njap'u ngetho pe'sa ar ts'edi da japa ngu ne'õ gathõ nõ'õ te ja.

4

Njohyahu hyax'mu ngetho gi ñ'emuihu ar tsi Hmu

¹ Jange ma tsi hmõka kuhü, xa gi umba ri muihu gi zeta ri ñ'emuihu gi 'buhwihü ar tsi Hmu Hesukristo. Nuga xa di mö'ahü ne di ne ga hant'ahü man'agi, ngetho go ma johya'ihu, ne nuna ri ñ'emuihu gehnu ma nthõhõ.

² Di apa ar möte ar ku Ebodia ne ar ku Sintike da me'sa n'adar mfeni, ngetho n'at'wu tanga ar tsi Hmu.

³ Ne nu'ge, ma hoga maxte'i hár 'befi Jõ, di a'a ar möte gi faxa nuya kuyü. Xa bi umbyá mü ndi möñhe ar hoga mhõ nú'mü ndi 'bup'u mahyegiwi ar ku Klemente, ne gathõ nu'u ma'ra ya ku mi faxkagi har 'befi. Nu'u xi thu'spa yá thuhunu mhets'i har he'mi huxa yá thuhu nu'u pe'sa ar te.

⁴ Njohyahu hyax'mu gi 'buhwihü ar tsi Hmu. Di bemp'ahu man'agi xa gi njohyahu.

⁵ 'Buhu xiñho da hyanda gathõ ya jõ'i gar hogajõ'ihu. Ma tsi Hmuhu 'bap'uthõ da pengi.

⁶ Yo gi tu ri muihu, xipabihü gathõ Jõ. Petwabihü te gathõ gi k'athü, ne di pewi ar njamõdi n'agithõ.

⁷ Nu'mü gi 'yõthu njap'u, Jõ da 'ra'ahü n'ar hogam'ui tõta ár dõta nõ'õ tsá da zo ma mfenihü. Ne nunar hogam'uinü da sup'a ri muihu ne ri mfenihü, ngetho gi 'buhwihü ar tsi Hmu Hesukristo.

Gehnu gi benthu

⁸ Nupya tsi kuhü, gehnu gi benthu: nõ'õ majõni, nõ'õ 'benga nt'ek'ei, nõ'õ ar hogajõ'i, gathõ nõ'õ xint'axi, ar hogam'ui ne gathõ nõ'õ nhõni xiñho. Nu'mü di jahmõ nõ'õ xiñho ne di 'ñepi da t'e'spa ár nsu, gehnu di oda ri mfenihü.

⁹ 'Yõthu nõ'õ ga põhu ndi ut'ahü, nõ'õ ga 'yõhu ne ga hyanthü ndi pefi. 'Yõthu njap'u, ne Jõ togo unga ar hogam'ui gi 'buhwihü.

Ar mfats'i bi thõ'spa ar Pablo bi mempa ya me Filipino

¹⁰ Xa di johya har tsi Hmu, ngetho nupya xka benju man'agi. Di põi hinxka pumhngihü, hõnse himi tsá hanja ngi faxju.

11 Hindi mönga njap'u ngetho te otkar 'bedi. Nuga xta pödi ga ñhogamui nö'ö tema di pets'i.

12 Xta pödi ga tseta ar hyoya ne xta pödi ga pe'sa ya ñho, wa ga niño ne ga tho ar thuhu, nu'mu ga tho ar k'at'i wa hin'ö. Gatho xta thohyu, jange di pödi.

13 Gatho tsä ga ot'e ngetho xi 'raka ar ts'edi ar tsi Hmu Hesukristo.

14 Mödi xka 'yothu n'ar ñho, ngetho xka faxkagihu ha ma thogi.

15 Nu'ahu gar me Filipohu, ngu gi pöhu nú'mu nda du'mi da mönga ar hoga mhö nda pomp'u Nmasedonia, hinjo'o ma'ra togo xi 'rakagi n'ar mfats'i, honse ri nijöhu, ngu n'ar nkots'i da hös'ahu ár hoga mhö Jö.

16 Nú'mu ndi 'buhnu har hnini Ntesalonika, hinge honse n'agi ga penkagihu ar mfats'i habu ndi honi.

17 Nuga hindi hongya ya mfats'i gi 'raju. Di honi da hñuxa ri nthöhöhu.

18 Nú'mu nda hönga ri mfats'ihu ba hönka ar ku Epafrodito, mi töpa ár nzeye nö'ö ndi k'at'i. Xa pongtho nö'ö ga penkagihu, ngu n'ar m'oñho nthöskwi ar hogañuni xka umfu Jö xa numañho.

19 Jö da 'ra'ahu gatho nö'ö gi k'athu, jangu ár nt'eni yá ñho pe'sa hár nsunda. Gathonu da 'ra'ahu ngetho gi 'buhwihu ar tsi Hmu Hesukristo.

20 Jö ma Dadahu dá hñönga ar nsunda hiñham'u da göts'i. Dá njap'u.

Ya ngöxanzengwa

21 Zengwagihup'u gatho nu'u xi ñ'emui ar tsi Hmu Hesukristo. Peñ'a'ihu nzengwa gatho ya ku di 'bu'bewa.

22 Peñ'ahu nzengwa gatho ya gamfi, m'et'o nu'u pepabi ar Sesar.

23 Ar tsi Hmu Hesukristo dá hwèk'ahu yá ñho gatho'ihu. Dá njap'u.

AR KOLOSENSE

Ar he'mi bi 'yot'a ar Pablo bi mempa ya me Kolosa

Ar nzengwa

¹ Nuga dar Pablo, ár mpotegi ar tsi Hmu Hesukristo ngetho njap'u xi ne Jö. Di zengwa'ihe, nuga ne ar ku Timoteo.

² Di peñ'ahe nunar he'minu nu'ahu gar gamfihu me Kolosa, gi teñhu ar tsi Hmu Hesukristo. Jö ma Dadahu ne ma tsi Hmuhu Hesukristo da 'ra'ahu n'ar hogam'ui ne da hwëk'ahu yá ñho.

Ar Pablo apa Jö da umba ya gamfi n'ar hoga mfödi di 'ñe mhets'i

³ Hyax'mu di afe da max'ahu Jö ár Dada ma tsi Hmuhu Hesukristo, ne hindi tsayahe di umfe njamödi.

⁴ Xta ohe tengu ri jamfihu gi pe'spabihu ar tsi Hmu Hesukristo, ne ar mhöte gi pe'sfu n'a ngu n'a ya gamfi,

⁵ ngetho gi ndo'mhu ma gi hñöñhu nö'ö xi t'ek'ahunu mhets'i, habu xpa hok'ahu Jö, gatho nu'ahu xka 'yohu nongar hoga mhö majöni.

⁶ Nunar hoga mhö xka 'yohu xi nunga gatho ár nxidi ar ximhai, ñhehwi n'ar 'baiza te ne unga ar sofo. Xka njahup'u nú'mu mi zo ri guhu ne ga pötwabihu nö'ö majöni ár hoga nhwëki Jö,

⁷ ngu xi ut'ahu ma hmöka kuhu ar Epafra, ma mi'begohe. Gehnu n'ár hoga 'bego ar tsi Hmu Hesukristo 'bui da max'ahu.

⁸ Xi xikagihe n'ehe, nuna ri döta mhöte gi pe'su xi 'ra'ahu ár Hñö Jö.

⁹ Nu nda jwadi da ohe, hindi tsayahe di afe Jö da yot'a ri mfenihu gi pöhu te ne'ö, ne da 'ra'ahu ar hoga mfeni ne ar hoga mfödi di 'ñe mhets'i.

¹⁰ Di a'ahu gi 'buhu ngu di 'ñepi da m'u n'ár bötsi Jö, ne xa da numañho'ihu. Da nheki ri hogam'uihu, ne hyax'mu 'yo gi pöhu togo Jö.

¹¹ Ne di apabihe Jö da zet'a ri muihu ngu ár nt'eni bi e hár nsunda. Njap'u gi tsethu gatho nö'ö gi thohu, ne gi pe'su ar ts'eti n'a ngu n'a.

¹² Ga njohyahu ga umfu njamödi Jö, ngetho bi 'raju ar seki ne ar ts'edi ga hññhu ya ñho ma da hyengagihu, nuju ne gatho nu ma'ra yá bötsi.

¹³ Jö xi zimgagihu hár ts'edi ar 'bexui ndi 'buhu, ne bi thógagihu di 'buhupya hár ts'ut'wi ár hmöka T'u.

14 Gehnu bi nö'ma ár ji bi zimgagihu har ts'oki, ne bi pumgagihu.

Nunár ndöte ar tsi Hmu Hesukristo bi jakagihu da ñhogamuiwihu ar Dada

15 Ma tsi Hmuhu Hesu togo di hñöxa Jö hingi nheki, mi 'bu'ö nú'mu hinxki thoktho gatho nö'ö te japyä, ne xa töpa ár nsu gathoyu.

16 Jö bi 'yent'wa hár 'ye bi hyoka gatho nö'ö te janu mañö mhets'i, gatho nö'ö te jawa har ximhai, gatho nö'ö nheki ne nö'ö hingi nheki, gatho nu'u ya ndö, nuya ts'ut'wi, nu'u ja yá ts'edi ne nu'u ja yá nsu. Gatho go bi hyok'ö nda nsundabi.

17 Nú'mu hinxki thoktho gatho nö'ö teme japyä, mi 'bu'ö, ne gatho o hár 'ye'ö.

18 Gehnu ár ñöxhmu ar nijö, togo ár ndui gatho te ja, ne ar 'bet'o gatho nö'ö te 'bui. M'et'o bi mengi bi nte'ö xki du, ne njap'u gatho di 'bet'o'ö.

19 Jö ar Dada go bi ne'ö nda hñömpa ár T'u gatho ár nsunda.

20 Ne nunár ndöte ár T'u'ö, bi japi bi ñhogamuiwi gatho nu'u 'buhnu mhets'i ne nu'u 'bukwa har ximhai. Ne nú'mu mi nö'ma ár ji ár T'u har pont'i, bi jakagihu da ntsixkwihu.

21 Nu'ahu mam'et'o ngi 'buhu yap'u, hinge ngi mpöhwihi Jö. Ngí utsahu ha ri mfenihu, ngi othu nö'ö hingi ho. Ha nupya ár T'u'ö xi ja'ahu xka ñhogamuiwihu.

22 Bi njap'u nú'mu mi njö'i ne bi unga ár te har pont'i. Njap'u nda tsä nda 'bap'ahu xint'axi hár nthandi Jö, hinte ma ts'oki ngi pe'su ne hinto nda k'as'ahu.

23 Jange mahyoni hingi hyehu ar ñ'emui, ne xa gi zeta ri muihu gi to'mhu hyax'mu nunar ndo'mi xka 'yoxu har hoga mhö. Ne nunar mhönu xi mhömba gatho ár nxidi ar ximhai, ha nuga ar Pablo xi thuxkagi ga xani.

Ar Pablo pepa nu'u hingya xodyo

24 Xa di johya ngetho di tho ya thogi, di hongari ñhohu. Ne njap'u 'yo di jwatwa yá ugi ma tsi Hmuhu Hesukristo, di homba ár ñho ar nijö n'ehe, gehnu ár ndo'yose.

25 Ne nuga bi thuxkagi ngu ár 'bego hár nijö. Jö xi 'raka nunar 'befinu hongari ñhohu. Xi thuxkagi ga xi'ahu gatho ngu mönga hár mhö'ö.

26 Nunar mhönu xki t'ögi, honse mi pöse Jö. Bi njap'u gatho nuya jeye bi thogi, ha nupya hö, xi utwa yá bötsi Jö.

27 Jö go bi ne njap'u, nda ut'ahu hingya xodyohu nö'ö hinxki fö mam'et'o: nunar tsi Hmu Hesukristo tsä da m'u ha ri muihu. Gehnu ar ndo'mi ma gi 'buhwihi hár nsunda.

28 Nuje yá 'begogihe Jö, habu gatho di mömfe ár thuhu, di höhe ar hoga mfödi. Di uthe ne di hu'mbabihe yá mu gatho ya

jö'i, di hoñhe ga 'ba'mhe n'a ngu n'a hár nthandi Jö, di nxoge ngetho 'buhwi ar tsi Hmu Hesukristo.

²⁹ Jange gehnu di umba ma mu di pefi, di hömpa ár ts'edi mpe ha ma mu.

2

¹ Di ne gi pöhu, nuga xa di umba ma mu di apa Jö da max'ahu, da maxa nu'u ya me Laodisea ne gatho nu'u hinxta mpö'be.

² Di apa Jö da hup'a ri muihu gi pe'su n'adar mhöte. Ne da 'ra'ahu n'ar hoga mfeni gi pöhu nö'ö hinxki fötwahmö mam'et'o, tema mi benga Jö ma Dadahu ne ar tsi Hmu Hesukristo.

³ Ngetho ha ma tsi Hmuhu Hesukristo, ka 'beshnu gatho ar hoga mfödi ne ar hoga mfeni.

⁴ Di xi'ahu njap'u, hinto gi hofu da ka'ahu di hongya ya nzatho ne.

⁵ Mödi hindi 'buhwihu, wande di 'bup'u, ngetho hyax'mu di beñ'ahu. Di johya ngetho xta ode xa gi othu xiñho, ne döta ri ñ'emuihu gi pe'sfu ar tsi Hmu Hesukristo.

⁶ Jange 'buhu xiñho ngu di 'ñepi da m'u nu'u yá meti ar tsi Hmu Hesukristo. Teñhu nö'ö bi t'ut'ahu nú'mu nga ñ'emuihu.

⁷ Jahu ngu ya 'yuza foxa har hai, ngu n'ar ngu huxa har medo, dá ñöxa ri ñ'emuihu ngu xi t'ut'ahu, ne hingi tsayahu gi umfu njamödi Jö.

Di pe'su n'ar hoga te ngetho di 'buhwihu ar tsi Hmu Hesukristo

⁸ Ntsuñhu, yo ma gi ñhehu togo da hya'ahu. Nu'u ya nemhño jö'i 'yop'u xi'ahu nö'ö bense, ne ngu nö'ö xi mönga yá mijö'iwitent'u, hinge ngu xi mönga ar tsi Hmu Hesukristo.

⁹ Ngetho hár m'ui ma tsi Hmuhu Hesukristo, ka nhekip'u ár m'ui Jö.

¹⁰ Ne nu'ahu xka nxogehu, ngetho gi n'at'wihu ar tsi Hmu Hesukristo, togo ár ñöxhmu gatho nu'u pe'sa ar ts'edi ne ar ts'ut'wi.

¹¹ Nú'mu nga ehü ga tsuhu ar tsi Hmu Hesukristo, bi thök'ahu nö'ö mar nts'otho ha ri muihu, pontho bi nsek'ahu; hinge ngu ar nseni hoka ya jö'i. Nunar nseninu bi 'ra'ahu ar tsi Hmu Hesukristo.

¹² Nunar xixthe xka hñöhu, pontho bi t'ak'ahu mahyegiwi ar tsi Hmu Hesukristo. Ne ga penju ga ntehu man'agi nú'mu ga ñ'emuihu ár ts'edi Jö, togo bi ko'spa ár te ar tsi Hmu.

¹³ Mam'et'o xki hyo'ahu ar ts'oki, ne hinge ngi pe'su ar nseni thuxa har ndo'yo. Bi t'a'ahu ar te mahyegiwi ar tsi Hmu, ne njap'u bi pump'ahu ri ts'okihu.

14 Bi nhwata nuya 'bepate mi hox'ahū ngar ts'oktehu, ne bi jöts'i bi fo'sa hár pont'i ar tsi Hmu Hesukristo.

15 Ge'mū bi hñömba gatho yá ts'edi yá ñöxhmu ya ts'ondöhi, ne bi 'betwa ár tsá ha yá nthandi ya jö'i. Ka bi döhnū nú'mū mi ts'uta har pont'i.

16 Jange hinto da deñ'ahū nu'mū hingi othū ngu yá nt'umbi'ū, wa hingi tsifū yá ñhuni ne yá ts'ithe, hingi othwū ár dango ar 'ra'yo zönö ne ma'ra ya dango, wa hingi tsufū ya pa ntsaya.

17 Ngetho gatho nu'ū mi t'ot'a mam'et'o, ngu ár xuditho nö'ö togo ma nda e m'efa, ne nupya di pöhu gehnū ar tsi Hmu Hesukristo.

18 Yo gi hofū togo da xi'ahū hinte ma nthöhö gi to'mhū ngetho hingi othū ngu ot'ū. Nu'ū ot'e xa ya hogajö'i, ne ndönga ya enxe. Hinte juk'ū pepa nu'ū hingi pödi, ne da 'ñexyá nsu tenga nö'ö bense'ū.

19 Nu'ū hingi mi'yewi ma tsi Hmuhū Hesukristo togo ár ñöxhmu ar nijö. Nunar nijö ngu n'ar ndo'yo hönga ár ñhuni ne njungwi ya ntot'i ne ya dexi, 'yo di te hömba ár ts'edi Jö.

20 Nu'mū majöni ga tuwihū mahyegi ar tsi Hmu Hesukristo, ne ga tsohup'ū yá nt'umbi ya meximhai, yo'ö gi tembathohū yá mfeni ya jö'i 'mū, to da 'ñenö gi pepathohū ar ximhai.

21 Jangu nu'ū eñ'ū: Yo gi xaxthū nuna, yo gi tsihū nö'ö, yo ma gi thañhū.

22 Gatho nuya nt'utiyū xi bense ya jö'i, nonga nö'ö te da thege xta 'yot'e, hinter me'ū.

23 Nuya nt'utiyū xa majöni nheki xiñho, wande xi thoka ha n'ar döta mfödi ne hinxi thoki har ñ'ets'i. Ngetho ne da zönthmö ar ndo'yo, mödi hingi tsá da hñöka ya ts'omfeni ne ar ts'oki ha ma muhū.

3

1 Nu'mū majöni ga penju ga ntehu mahyegiwi ar tsi Hmu Hesukristo, hyoñhū m'et'o nuya ñho bi ja mañö mhets'i, habu bi huxa ar tsi Hmu hár ñ'ei ár Dada.

2 Hñuxū ri mfenihū nuya ñho bi ja mhets'i, hinge nu'ū jawa har ximhai.

3 Ngetho xka tuwihū mahyegi ar tsi Hmu Hesukristo, ne ri tehu juta Jö, ngetho gi 'buhwihū ar tsi Hmu.

4 Ne nú'mū xta penga man'agi, ma da thant'ahū mahyegiwi hár nsunda, ngetho gi n'at'wihū ri tehu.

Nunar m'ui da hehup'ū ne nunar 'ra'yo di pe'supya

5 Jange hyehū gatho nuya ts'oki jawa har ximhai: yo gi tsimfū yá nthöti ma'ra, yo gi othū ya ts'oki xi nts'otho, yo gi othū nuya ts'oki ne ri ndo'yohū, hingi ñhehū da dö'ahū ar

ts'omfeni. Yo xa gi möh_u ar bojö, ngetho nu'mu gi jahup'u, pontho gi ndöñh_u ar bojö, hingi ndöñh_u Jö.

⁶ Ngetho nuya ts'o'befiy_u tsixa ya me'sku da zutwa ár kwe Jö.

⁷ Nu'ah_u maham'u ngi 'buh_unu ha ya ts'o'befiy_u n'ehe.

⁸ Hinge honse'u, di xi'ah_u gi hyeh_u gatho nu ma'ra ya ts'oki n'ehe, ngu ar nt'utsa, ar kwe, ar ts'om'ui, ar ts'ate ne ma'ra ya ts'one.

⁹ Yo gi mpeh_u ar nhemhñö n'a ngu n'a, ngetho nö'ö ar m'et'o m'ui ngi pe'su maham'u, xka 'yeñhup'u ngu n'ar ze dutu.

¹⁰ Ha nupya ngu n'ar 'ra'yo he, gi pe'su n'ar 'ra'yo te di hñöxa nö'ö togo bi hyoki. Hyax'mu di hogi da ñehwi xiñho ár m'ui'ö.

¹¹ Ne har 'ra'yo m'ui gi 'buh_u, hindi nhekin_u togo ar xodyo togo hingar xodyo, togo xi nsemba ár ndo'yo togo hin'ö, togo hinte pödi ne togo xa jár mfödi, togo m'ego ne togo hinte ñe ar hmu. Ngetho gatho gi oh_u hár 'ye ar tsi Hmu Hesukristo, ne nö'ö mahyegitho 'buhwi gatho.

¹² Dá nheki ri 'ra'yo m'uih_u ngu n'ar 'ra'yo he, ngetho Jö xi mö'ah_u ne xi hwañ'ah_u ngu ár meti'ö. Jange nupya 'buh_u gi pe'su n'ar döta nhwëki, ne ar ñhogajö'i, hingi ñ'ex_u, pe'su n'ar hogamu ne ar ts'eti.

¹³ Pe'sfu ar ts'eti n'a ngu n'a ri ñ'oh_u, mpuñh_u n'a ngu n'a, ha nu'mu n'ar ku xi tsot'a ri muh_u, pumbabih_u. Mahyegi ngu xi pump'ah_u ar tsi Hmu Hesukristo, jahup'u n'ehe.

¹⁴ Jange mahyoni da gop'atho'ih_u ar mhöte. Njap'u gi n'athoh_u, ne da tsä gi 'buh_u n'adar mfeni gi pe'su.

¹⁵ Ar hogam'ui 'ra'ah_u ar tsi Hmu Hesukristo da zis'a ri muh_u, ngetho xi zoñ'ah_u gi n'adar ndo'yoh_u gi 'buhwih_u xiñho ma'ra ya ku. Ne hyax'mu umfu njamödi Jö.

¹⁶ Di oda ri mfenih_u ár mhö ar tsi Hmu Hesukristo. Ngetho xka hñöñh_u ar hoga mfödi, ñ'uth_u ne hu'ma ri muh_u n'a ngu n'a. Ndöñh_u ar tsi Dada gi tuth_u ya nsädi ne ya thuhu nonga Jö. Umfu njamödi ha ri muh_u.

¹⁷ Gatho nö'ö gi 'yoth_u wa gi möñh_u, 'yoth_u gi nsundah_u ar tsi Hmu Hesukristo, ne hár thuhu'ö umfu njamödi Jö ar Dada.

Nö'ö mahyoni da 'yot'a ya gamfi ne njap'u da gohwi xiñho nu ma'ra

¹⁸ 'Behñöh_u, 'yoth_u ri döme_u ngu di ñepi da 'yot'a nu'u xi jamfi ar tsi Hmu.

¹⁹ Ñ'ohoh_u, möh_u ri 'behñöh_u, ne yo gi oth_u ndöta.

²⁰ Bötsih_u, 'yoth_u gatho nö'ö da xi'ah_u ri dadah_u, ngetho ar tsi Hmu go ne njap'u.

²¹ Dadah_u, yo gi tsuh_u nts'edi ri bötsih_u, xi'mu da zot'a yá mui.

²² 'Bēgohu, pefu gatho nö'ö da 'bep'ahu ri hmuhu. Hinge honse nú'mu hant'ahu gi ne gi kohwihu xiñho. Pefu xiñho di ponga ri muihu, ngetho gi tsufu Jö.

²³ Ne gatho nö'ö gi pehu, umba ri muihu gi 'yothu, wande gi ot'wabihu ar tsi Hmu, hinge gi othwu ya jö'i.

²⁴ Gi pöhu, nunar tsi Hmu Hesukristo go ma da 'ra'ahu ar nthöhö, ngetho gi pepabihu'ö.

²⁵ Ha nö'ö togo ot'a ar ts'om'ui, ar tsi Dada ma da gut'wa ngu xi 'yot'e, ngetho nö'ö hingi hwanta ya jö'i.

4

¹ Hmuhu, pe'su n'ar hogamu gi 'befu ri 'bēgohu. Beñhu gi ñehü n'a ri Hmuhu n'ehe bi 'bu mañö mhets'i.

² Umba ri muihu gi 'yafu Jö, ne hingi tsayahu gi umfu njamödi nö'ö 'ra'ahu.

³ 'Yapabihu Jö da maxje da xoka ya goxthi ga mömfe ár mhö, ne ma'ra da bö nö'ö himi fötwa mam'et'o ar tsi Hmu Hesukristo. Ngetho di pe nunar 'befinu, jange xi joka har fadi.

⁴ 'Yafu Jö da tsä ga mönga xiñho nö'ö mahyoni ga mö.

⁵ Jamasuhu hanja gi 'yohu. 'Yohu gi pe'su n'ar döta mfödi ha yá nthandi nu'u hingya gamfi. Yo gi tsayahu mömfu ár mhö Jö.

⁶ Nú'mu gi ñöhu, möñhu ya hoga mhö ne di 'bēnga nt'ek'ei. Beñhu xiñho nö'ö ma gi thöthu togo gi ñöwihu.

Ya ngöxanzengwa

⁷ Nuna ma hmöka ku Tikiko, gehnu n'ár hoga 'bēgo Jö xta mpehe mahyegi. Nu xta zomp'unu, da xi'ahu hanja di 'bukwa.

⁸ Jange di peñ'a'ihup'u da xi'ahu tema di thohe, ne da hñup'a ri muihu.

⁹ Xi mewi n'ehe ma tsi hmöka hoga ku Onesimo, ngu gi pöhu ar mengup'u. Xta zomp'uyu ma da xi'ahu gatho nö'ö di thokwa.

¹⁰ Peñ'a'ihu nzengwa ar ku Aristarko di o'bewa har fadi. Zengwa'ihu ar ku Mörko ár mēni ar ku Berhnabe. Gehnu xi nsi'ahu; nú'mu xta zomp'u, nuhu xiñho.

¹¹ Peñ'a'ihu nzengwa ar ku Hesu t'embabi ar Hogajö'i. Gatho ya xodyo xi jamfi, honseyu xi maxkagi xta mömfe ár hoga ts'ut'wi Jö, ne njap'u xi hubga ma müi.

¹² Zengwa'ihu ar ku Epafra n'ár 'bēgo ar tsi Hmu Hesukristo. Gehnu n'ar mengup'u n'ehe. Hyax'mu umba ár müi apa Jö da zet'a ri jamfihu, gi 'buhu xiñho, ne hinte da 'bedi gi 'yothu gatho nö'ö ne Jö.

¹³ Nuga di damajöni 'butho da du homp'a ri ñhohu. Hinge honse'ihu, bēnga ya ku me Laodisea ne ya me Yerapolis n'ehe.

¹⁴Peñ'a'ihu nzengwa ar hmöka ku Luka togo ar unga ñ'ethi, ne ar ku Dema.

¹⁵Zengwagihup'u ya ku 'buhnu Laodisea, ne ar ku Nimfa ne gatho ya ku mhunsa hár ngu.

¹⁶Nú'mu xki jwahu gi nehu nunar he'minu, thokwabihu ar nijö 'buhnu Laodisea, ne nunár he'mi'u 'yafu gi nehu.

¹⁷'Ñembabihu ar ku Arkipo: Jwata xiñho nunar 'befi xi 'ra'a ar tsi Hmu.

¹⁸Nuga dar Pablo, xta ja ma 'ye xta ot'ase nunar nzengwanu. Yo ma gi pumhnihu di owa har fadi. Jö da hwök'ahu yá ñho. Dá njap'u.

ÁR NDUJĪ AR TESALONISENSE

Ar 'bet'o he'mi bi 'yot'a ar Pablo bi mēmpa ya me Ntesalonika

Ar nzungwa

¹ Nuga dar Pablo, ar ku Silbano ne ar ku Timoteo, di peñ'ahe nunar he'minu nu'ahu gar gamfihu me Ntesalonika, gi 'buhwihu Jö ar tsi Dada mhets'i ne ar tsi Hmu Hesukristo. Jö ma Dadahu da 'ra'ahu n'ar hogam'ui ne da hwëk'ahu ya ñho.

Yá hogam'ui ya gamfi me Ntesalonika

² Hyax'mu di umfe njamödi Jö xka jamfihu gi gathohu, ne hindi tsayahe di afe Jö da max'ahu.

³ Nú'mu di afe Jö ma Dadahu, di beñhe hangu xka mpehu, ne tengu ar ts'edi xi 'ra'ahu ri jamfihu ne ri mhötehu, ne hanja gi pe'su ar ts'eti gi to'mhu da penga ar tsi Hmu Hesukristo.

⁴ Tsi kuhu xa mö'ahu Jö, di pöhe xi hwañ'a'ihu'ö.

⁵ Nú'mu nda hös'ahe ar hoga mhö, hinge honse ya mhö da xi'ahe. Da möñhe hár ts'edi ár Hñö Jö, ne ndi pöhe xiñho majöni nö'ö da xi'ahe. Ga hyandasehu ma m'uihe nú'mu ndi 'buhwihup'u ndi hoñhe ngi 'buhu xiñho.

⁶ Nu'ahu ga teñhu ma m'uihe ne ár m'ui ar tsi Hmu Hesukristo. Ga hñömfu ár mhö, mödi ga thohu nzeze ya nt'utsa. Ne ngi johyahu ngetho ngi pe'sfu ár mfats'i ár Hñö Jö.

⁷ Jange gatho ya ku me Nmasedonia ne Akaya temp'atho ri m'uihu.

⁸ Xka jafu xi nxanga ár mhö Jö, hinge honse Nmasedonia ne Akaya, hagatho födi xka jamfibihu ár mhö Jö. Jange nuje 'mu, hinge mahyoni te ga möñhe, gatho födi.

⁹ Ngetho gese'u mpede benga nú'mu nda tsoñ'ahe, ne hanja ga 'yoxu nö'ö ndi möñhe. Ne hanja ga hyehup'u ngi ndöñhu ri tsitahu emp'ö, ne gi pefu Jö togo majöni ne hö ar te.

¹⁰ Ne pe'u hanja gi to'mhu ár T'u Jö xta 'ñe mhets'i nö'ö bi mengi bi nte. Gehnu ar Hesu pokagihu hinda zukagihu ar döta mfei ba ep'u.

2

Nunar 'befi bi mēhnu Ntesalonika ar Pablo

¹ Tsi kuhu, gi pösehu himbi m'e ma 'befihe nú'mu nda hös'ahe ár mhö Jö.

² Mödi m'et'o xa da thohe nze^ye ya mfeⁱ ne ya nts'ani núnu Nfilipo, ngu xka 'yoh^u, Jö bi 'raje ar ts'edi, ne bi tsá da hös'ahe ár hoga mhö. Mödi da thohe ya thogi, hinda ntsuhe.

³ Da zo'ahe nö'ö majöni. Ma mhöhe hinge hongar hñö, wa ar hyate.

⁴ Ngu bi numañhogihe Jö nda zokagihe nga möñhe ar hoga mhö, jange go ge'ö di möñhe, hinge njangu nu'u ne da gohwi xiñho yá mijö'iwi. Ngetho nö'ö di neje, ga ko'behe xiñho Jö ma Dadahu togo pötka ma mfenihu.

⁵ Hinxta ka'ahe xta xi'ahe ya nzathö mhö. Hinxta ne xta ha'ahe nga hömp'ahe ri bojöh^u. Ar tsi Dada pödi njap'u ngu di möñhe.

⁶ Hinxta hoñhe da 'ñeska ma nsuhe ya jö'i, ngu'ah^u wa ma'ra, mödi mi tsá nga a'ahe, ngetho yá mpotegihe ar tsi Hmu Hesukristo.

⁷ Nö'ö da pehe, da mö'ahe ngu n'ar nöñö mödi ne su ár bötsi.

⁸ Xa da mö'ahe. Ne hinge hont'a ndi 'buhe nga 'ra'ahe ár hoga mhö Jö; ndi 'buhe nga 'ra'ahe ma tehe nu'mu mahyoni nga othe, ngetho xa xta mö'ahe.

⁹ Tsi kuh^u, gi pösehu parxui mi tsaje ndi mpehe, ne njap'u nda tsá nga tañhe nö'ö ndi k'athe. Ne hinge nga ot'ahe ar xuhña nú'mu ndi hös'ahe ár hoga mhö Jö.

¹⁰ Ngu pö Jö ne nu'ah^u n'ehe, nú'mu nda 'buh^ep'u, da 'yohe xiñho ha ri nhandihu nu'ah^u xka jamfihu. Ne da 'buhe n'ar hogam'ui, hinte da othe nda k'as'ah^u m'efa.

¹¹ Gi pöh^u hanja ndi zo'ahe, ne ndi hup'a ri muihu n'a ngu n'a, ngu n'ar dada zo yá bötsi.

¹² Ndi 'bep'ahe ngi 'buh^u ngu mahyoni da m'u nu'u togo xi zohna Jö da m'u hár ts'ut'wi, ne da hyandwa ár nsunda.

¹³ Nuje n'ehe hindi tsayahe di umfe njamödi Jö, ngetho nú'mu nga 'yox^u ar mhö da xi'ahe, ga nuhu hinge ngu ár mhö n'ar ñ'ohötho. Ga nuhu ngu ar mhö majöni ár meti Jö, mpe ha ri muihu, nu'ah^u xka dathwu ri tehu.

¹⁴ Tsi kuh^u, xka thoh^u ya nt'utsa mahyegi ngu xi tho nu'u ya ku 'bu ha yá nijö ar tsi Hmu Hesukristo 'buhn^u har hai Nhudea. Gi njahup'u xi utsase'ihu ya mengu ri haihu, njangu xi utsase'u yá mixodyowi.

¹⁵ Nuya xodyo go bi hyo'u ar tsi Hmu Hesukristo, ne gese'u bi hyo yá m'ehni Jö, ha nuje bi gukagihe. Hingi ne da mepa Jö'u, ne utsa gatho ya jö'i.

¹⁶ Ngetho hingi hegagihe ga zohe nu'u hingya xodyo da mpo'u. Xa xi nt'ata yá ts'oki, jange Jö xi 'yekwatho ár döta mfei.

Ar Pablo ne da mengi ma da k'ö'sa ar nijö 'bu Ntesalonika

17 Ma tsi kuhú, 'ra ya tsi pa hinxta 'buhú mahyegi. Mödi hinxta ñhanthú, ha ma muihe mi oda ar mfeni ga hant'ahe, jange xa di nehe ga nthéhu man'agi.

18 Ndi nehe nga möhe ma nga k'ös'ahe, mödi ar Ts'ondöhi xi k'askagihe. Gesegi ar Pablo ri kuhú, xa xta nemhö ga map'u, ne hinxi tsa.

19 Ngetho teme nö'ö di to'mhe, teme ma johyahe, ne hanja ga tsuhe ma nthöhöhe nu xta e ar tsi Hmu Hesukristo. Ha hinge ga höñhe ngetho xka jamfihu.

20 Hö, ngetho xka ñ'emuihu ma da t'eska ma nsuhe ne ma ga njohyahe.

3

1 Himbi tsá da to'mhe nga pöhe tengu xka 'buhú, jange da beñhe nga koséhenú Atena.

2 Ne da peñhe ma tsi kuhú Timoteo ár 'bego Jö, ne ma maxtehe hár 'befi ar tsi Hmu Hesukristo. Da peñhe ma nda k'ös'ahu nda hñup'a ri muihu, ne nda max'ahu nda te ri jamfihu.

3 Njap'u hinto di tupa yá mui ya nt'utsa gi thohu. Gi pösehu xi ts'onkagihu ga thohuyu.

4 Nú'mu ndi 'buhwihu, da xi'ahe mi mahyoni nga thohu nzeýe ya nt'utsa ngu gi thohupya.

5 Jange himbi tsá da to'ma ma'ra ya pa. Dama da pehna togo nda ñ'ani tengu xka 'buhú, xömhö hinxi hya'ahu ar ts'ohyate, ne nunar 'befi xta pehe da m'edi.

6 Ha nú'mu mba penkp'u ar ku Timoteo, ba hönkagihe ar hoga mhö tengu ri jamfihu ne ri mhötehu. Bi xije xa gi bengagihe, ne gi ne gi hyandgagihe, nguje di nehe ga nu'ahe n'ehe.

7 Jange tsi kuhú, nú'mu nda ohe nunar mhönu, xa da njohyahe, mödi ndi thohe nzeýe ya thogi ne ya nt'utsa, ngetho da pöhe mi tse ri jamfihu.

8 Nu nda pöhe ngi umba ri muihu ngi teñhu ar tsi Hmu, da hñöhñöhe.

9 Xi'mu, hanja hinga umfe njamödi Jö di beñ'ahe. Ngetho xa di pe'se n'ar döta johya hár nthandi ar tsi Dada.

10 Parxui di afe Jö da 'raje ar seki ma ga k'ös'ahe ga fax'ahe da nxoge ri jamfihu habu 'bedi.

11 Jö ma Dadahu ne ma tsi Hmuhu Hesukristo da zixkagihe ma ga k'ös'ahe.

12 Ma tsi Hmuhu da max'ahu da te ri mhötehu n'a ngu n'a, ne gi möhu gatho nu ma'ra ngu di mö'ahe n'ehe.

13 Ne da max'ahu dar nzedi ri muihu, ne gi hyehu gatho ya ts'oki. Gi 'buhú xint'axi hár nthandi Jö ma Dadahu, ne gi

to'mhū xta penga ma tsi Hmuhū Hesukristo di ñ'owi gatho nu'u xi ñ'emui.

4

Nö'ö ar m'ui numañho Jö ga 'buhū

¹ Nupya tsi kuhū, di a'ahe ar möte hár thuhu ar tsi Hmu Hesukristo, ne di xi'ahe xa gi umba ri muihū gi 'buhū xiñho, ngu da ut'ahe gi pefū Jö, ne hingi tsayahū gi 'yothū njap'u.

² Ngu xka pöhu, nunar tsi Hmu Hesukristo xi utkagihe nö'ö xta thok'ahe n'ehe.

³ Ngetho nö'ö ne Jö, gi 'buhū xint'axi. Jange yo ma gi 'bengwihū ar 'behñö hingo ri nthötihi.

⁴ Mahyoni n'a ngu n'a gi pöhu gi suhū ri 'behñöhu, gi 'buhū n'ar m'ui xint'axi ne xi nts'uni.

⁵ Yo gi ñehēhū da hya'ahū ar mfeni, ngu nu'u hingi pötwa ár ñū Jö.

⁶ Hinto ma gi hyathū ri kuhū gi 'yothū nuya ts'okiyu, ngetho ngu xta xi'ahe ne xa xta thöthe, ar tsi Hmu ma da ko'spa ár ñöni.

⁷ Ngetho Jö hinxi zokagihū ga othū ar ts'oki, xi zokagihū ga 'buhū n'ar m'ui xint'axi.

⁸ Nö'ö to hingi ne da 'yoxa nö'ö di möñhe, hingi utsal ar ñ'ohö, utsal Jö togo xi 'raju ár Hñö.

⁹ Hinga mahyoni ga ot'ahū gi mö ri kuhū, ngetho gese Jö xi ut'ahū gi mhöhu n'a ngu n'a.

¹⁰ Ne gi ñ'uhū njap'u hant'ahū gatho ya ku 'bu har hai Nmasedonia. Hõnse di a'ahe, tsi kuhū, da hñuxa ri mhötehi.

¹¹ Umba ri muihū gi 'buhū n'ar hogam'ui. Yo gi hesehū ri 'befihū, ne ja ri 'ye gi mpehū, ngu da xi'ahe gi 'yothū.

¹² 'Buhū xiñho, ne da ñömañho nu'u hinxi jamfi, ne hinte gi k'athū.

Nu xta penga ar tsi Hmu

¹³ Di nehe da zo xiñho ri mfenihū tsi kuhū, tema da ja nu'u xi du, ne hinda du ri muihū, ngu nu ma'ra ya jö'i hinte ndö'mi.

¹⁴ Ngetho nu'mū di ñ'emuihū ar tsi Hmu Hesu bi du ne bi mengi bi nte, di ñ'emuihū n'ehe, Jö ma da ko'spa yá te nu'u xi du mi jamfi ar tsi Hmu.

¹⁵ Jange di ne ga xi'ahū ár mhö ar tsi Dada: Nuju gar 'buhūwa har hai nu xta penga ar tsi Hmu, hinga ma ga 'bet'ohū ga töhū nu'u xi du.

¹⁶ Ngetho gese ar tsi Hmu ma da e mhets'i di ñö ngu ar ndö, ne ma da nt'o ár mhö n'ar ndö enxe, ne ma da nt'o ár ñheti ár k'axt'athuxi Jö. Ne nu'u xi du mi jamfi ar tsi Hmu Hesukristo ma da nank'u m'et'o.

17 Nep'u nuju gar tethu nuya pa'u, dama da guxkagihu ha ya gui mahyegiwi nu'u xki du, ga nthehu ar tsi Hmu har ndöhi, ne njap'u ga 'buhwihu'ö gatho ya pa.

18 Jange hñu'ma ri muihu n'a ngu n'a, möñhu nuya mhöyu.

5

1 Ma tsi kuhu, hinga mahyoni ga ot'ahu ar 'ñu ham'u da tho gathoyu.

2 Ngetho gi pöhu xiñho, nú'mu xta ep'u ar tsi Hmu, ma da njangu n'ar bë tso 'bu nxui, hinto to'mi.

3 Nu xta 'ñenga ya jö'i: Ra entho di 'buhu ne di pe'su n'ar hogam'ui, n'a nda dantho ma da 'ñepabi'u ar nhwati, jangu yá ugi di 'ñepabi n'ar 'behñö ma da m'u ár bötsi, ne hinto ma da k'ont'i.

4 Ha nu'ahu ma tsi kuhu, hingi 'buhu har 'bexui, jange nunar pa'ö hinda ma da zu'ahu ngu n'ar bë.

5 Gatho'ihu yá bötsi'ihu ar hyats'i ne ar pa. Hingyá bötsi'ihu ar xui wa ar 'bexui.

6 Jange hinga öhu ngu nu ma'ra. Ma ga ndö'mhu ne ga pöhu xiñho nö'ö di othu.

7 Nu'u togo öhö, ö 'bu nxui, ha nu'u togo nti, 'bu nxui nti n'ehe.

8 Hindi njahup'u, di 'buhu mpa, ne di pöhu nö'ö di pehu. Ga pe'su ar jamfri ne ar mhöte ngu ma hehu. Ne ga to'mhu ma mpohohu, gehnu di ko'ma ma ñöhu, ngu ár nt'oñö n'ar ndogu.

9 Ngetho Jö hinxi zonkagihu da zuju ár kwe. Xi hwankagihu ga mpohu di ñ'emuihu ma tsi Hmuhu Hesukristo,

10 gehnu bi 'yent'a ár te bi pokagihu. Jange ma ga 'buhwihu nu xta 'ñep'u, mödi ga tethu wa xta tuhu.

11 Jange hñu'ma ri muihu n'a ngu n'a, ne mfaxu da te ri jamfihu, ngu xka nzöihu gi othu.

Ar Pablo hu'mba yá muï ya gamfi

12 Ma tsi kuhu, di a'ahu ar möte gi pe'sfu ar nsu nu'u mpep'u hár 'befi Jö, nu'u tsix'ahu ne zo'ahu.

13 Möhu ne numañhohu, ngetho ot'u n'ar hoga 'befi pepa Jö. Ne 'buhu n'ar hogam'ui n'a ngu n'a.

14 Di a'ahe n'ehe tsi kuhu, gi tsuhu nu'u ya döñhe, gi humfu yá muï nu'u hingi tse yá pa, faxu nu'u hingi tse di, pe'spabihu ar ts'eti gatho.

15 Hyanthu xiñho, yo ma gi ko'sthu ar ts'oki t'ot'ahu. Mahyoni gi pehu nö'ö xiñho n'a ngu n'a, ne gi japabihu njap'u gatho nu ma'ra.

16 Xa gi johyahu hyax'mu.

17 Yo gi tsayahu gi 'yafu Jö.

18 Umfu njamödi Jö gatho nö'ö gi thohu, ngetho njap'u ne gi 'yothu gatho nu'u xka jamfihu ar tsi Hmu Hesukristo.

19 Hyehū ár Hñö Jö da mpe ha ri muihū.

20 Yo gi utschahū nö'ö mönga yá m'ehni Jö.

21 'Yoxū xiñho gatho, tsömhū nö'ö xiñho.

22 Hyehup'ū gatho nö'ö hingi ho.

23 Ne gese Jö togo unga ar hogam'ui da t'axk'ahū xoge, ne gatho ri mfenihū, ri hñöhū, ri pahū ne ri ndo'yohū di 'bū xiñho, ne hinte da k'as'ahū xta ep'ū ma tsi Hmuhū Hesukristo.

24 Nö'ö togo xi zo'ahū hingi pata ár mfeni, jange nö'ö xi möñ'ö da 'yot'e.

Ar Pablo har ngöts'i ñ'edi ne apa Jö da max'ū

25 Ma tsi kuhū, 'yafū Jö da maxje.

26 Zengwagihēp'ū gatho ya ku, di pemfe n'ar ñhūfi mhöte.

27 Di a'ahū hár thuhu ar tsi Hmu gi néhū mahyēgiwi gatho nu ma'ra ya ku nunar he'minū.

28 Gi nthexkwihū ár nhwēki ar tsi Hmu Hesukristo. Dá njap'ū.

ÁR ÑOHO AR TESALONISENSE

Ár ñoho ar he'mi bi 'yot'a ar Pablo bi mempa ya me Ntesalonika

Ar nzenywa

¹ Nuga dar Pablo, ar ku Silbano ne ar ku Timoteo di peñ'ahe nunar he'minu nu'ahu gar gamfihu me Ntesalonika, gi 'buhwihu Jö ma Dadahu ne ma tsi Hmuhu Hesukristo.

² Jö ma Dadahu ne ar tsi Hmu Hesukristo da 'ra'ahu n'ar hogam'ui ne da hwëk'ahu yá ñho.

Jö ma da umbayá njut'i ya 'yot'ats'oki nú'mu xta e ar tsi Hmu Hesukristo

³ Ma tsi kuhu, mahyoni ga umfe njamödi Jö ngu di 'ñepi ga othe, ngetho xi te ri jamfihu. Gatho'ihu tsit'a ri muihu gi mhöhu n'a ngu n'a, ne nunar mhötenü hyax'mu 'yo di te.

⁴ Nuje di es'ahe ri nsuhu, di xife ma'ra yá nijö Jö, gi pe'su ar ts'eti ne ar jamfi, mödi gi thohu nzeyë ya thogi ne ya nt'utsa.

⁵ Ha nú'mu gi thohu gatho nuya thogyu, ka nhekip'u ar hoga ts'ut'wi ot'a Jö. Ne tsa da t'eñ'ahu majöni di 'ñep'ahu gi 'buhu hár ts'ut'wi, jange gi thohu njap'u.

⁶ Xiño nu'mu Jö da ko'spa yá ñöni nu'u togo xi utsa'ihu.

⁷ Ne nu'ahu xka thohu ar nt'utsa, da 'ra'ahu ar tsaya mahyegi nguje, nu xta penga mhets'i ar tsi Hmu Hesu, di ñ'owi ya enxë di höpa ár ts'edi.

⁸ Nu xta ekwa di e ha n'ar döta faspí da umbyá njut'i nu'u himbi ne bi bö Jö, ne himbi 'yotwa ár hoga mhö ar tsi Hmu Hesukristo.

⁹ Nu'u ma da tho ya mfeí hiñham'u da göts'i. Ma da t'eni hinda ma da 'muhwi ar tsi Dada, hinda ma da hyandwa ár nsunda ne ár ts'edi.

¹⁰ Nunar pa xta ep'u, gatho nu'u xi jamfi ma da nsundabi ne da 'ñe'spa ár nsu. Nu'ahu ma gi 'yohunu n'ehe, ngetho xka jamfihu nö'ö xta dāhe majöni.

¹¹ Jange hyax'mu di afe Jö da max'ahu gi 'buhu xiño, ngu ndi 'ñep'ahu xi zoñ'ahu. Ne da jwata gatho ar ñho xi hñux'ö gi pehu, ne da 'ra'ahu ár ts'edi gi 'yothu nö'ö gi jamfihu.

¹² Ne njap'u da nheki ár nsunda ar tsi Hmu Hesukristo ha ri m'uihu, ne da 'es'a ri nsuhu xka nthëxkwihu ár nhwëki Jö ne ar tsi Hmu Hesukristo.

2

Ma da ñ'udi ar ts'ojö'i

1 Nupya tsi kuhü, di ne ga xi'ahe tema da thogi xta penga ar tsi Hmu Hesu, ne hanja ma ga nthewihü.

2 Di a'ahe, yo ma gi pata ri mfenihü, yo ma gi tsuhü togo ñöwi Jö emp'ö, wa ut'ahü, wa ha'ahü eñ'u xta peñ'ahe n'ar he'mi habü di xi'ahe, nunar pa xta ñ'u ar tsi Hmu xi zohö.

3 Yo ma gi ñhehü ne hingi jafumasu nu'u togo ne da 'wek'ahü mönga nuya mhöyu. Ngetho ma da nheki m'et'o ya jö'i ma da doxa Jö, ne ma da ñ'udi ar ts'ojö'i togo xi t'ent'i da m'e har 'bexui.

4 Nö'ö ar tsojo'i'ö hinda ma da mepa Jö, hinda ma da hye togo ne da mepi, hinto da hyegi da hyoni ne da nonga Jö. Hinge honse'ö, da yut'a hár dönganijö Jö, ne da 'ñense gehnu Jö emp'ö.

5 Ha hingi beñhü ndi xi'ahü nú'mü ndi 'bup'u.

6 Gi pöhü teme k'a'spa ár 'befipya, to'mtho da zo ar pa da ñ'udi xiñho.

7 Nö'ö ar ts'oki ñ'ontho mpefi, honse to'mi da thöka togo hingi hegi.

8 Nu'mü hö, ma da nheki nunar ts'ojö'i'ö, togo ar tsi Hmu ma da hyo honse da hwifi, ne da hwati xta nheki ár nsunda xta zohö.

9 Nunar ts'ojö'inü hömpa ár ts'edi ar Ts'ondöhi. Tsa da 'yot'a ya döta nt'udi da ka ya jö'i.

10 Nuyá nhemhñöyu ma da ka ya jö'i xi m'edi, ngetho himbi ne bi hñöni ne himbi mödi ar mhö majöni bi nsipabi, ne njap'u xi mpohmö'u.

11 Jange Jö xi pumbyá mfeni da jamfi nuya nhemhñöyu.

12 Nu'mü, ma da t'et'a har tsibi gatho nu'u himbi ne bi jamfi ar mhö majöni, ngetho mi johyatho'u mi ot'a ar ts'oki.

Jö xi hwankagihu ga mpohu

13 Ha nuje mahyoni hyax'mü ga umfe njamödi Jö tsi kuhü, xa mö'ahü ne bi hwañ'ahü ngi mpohü, nú'mü mi ndü ar ximhai. Ne nú'mü nga ñ'emüihü nö'ö majöni, ár Hñö Jö bi t'axk'ahü.

14 Jö bi 'yot'a njap'u ne nda tsa ngi 'buhwihü hár nsunda ma tsi Hmuhü Hesukristo, ngetho ga hñöñhü ar hoga mhö da xi'ahe, gehnu ar nts'ohni bi 'yot'a'ihü Jö.

15 Jange tsi kuhü, tseta ri ñ'emüihü. Yo ma gi hyehü nö'ö xta ut'ahe netho, wa ha ya he'mi xta peñ'ahe.

16 Ne gese ma tsi Hmuhü Hesukristo ne Jö ma tsi Dadahü, togo bi mökagihü ne bi 'raju n'ar humamü hiñham'u da göts'i, ne bi hwëgagihü n'ar hoga ndo'mi,

17 dá hñup'a ri müihü, ne da 'ra'ahü ar ts'edi te gi möñhü ne te gi 'yothü.

3

Ar Pablo xipa ya ku da 'yapa Jö da nunga ár mhö ne da nhumansu

¹ Nupya tsi kuhu, di a'ahu gi 'yafu Jö da maxkagihe, ngut'a habu gatho da nunga ár mhö, ne da nhumansu ngu xka numansuhu.

² Ne 'yafu da ñöngagihe, hinte da jaje ya ts'ojö'i ne nu'u ot'a ya ts'om'ui, ngetho hinga gatho xi ñ'emui Jö.

³ Mödi di pöhu Jö hinda tsä da pata ár mfeni, jange da maxkagihu ne da ñöngagihu hinga othu nö'ö hingi ho.

⁴ Di kaxmbenihe gi 'buhwihu ar tsi Hmu, hingi ma gi hyehu gi 'yothu nö'ö xta 'bep'ahe.

⁵ Ne ar tsi Hmu da hok'a ri muihu, 'yo di hñöxkwi ár mhöte Jö, ne di ñhehwi ár ts'eti ar tsi Hmu Hesukristo.

Gatho ya ku mahyoni da mpefi

⁶ Ma tsi kuhu, di 'bep'ahe hár thuhu ar tsi Hmu Hesukristo, gi 'wehu gi hyehu gatho nuya ku 'yo döñhe, ne hingi ne da 'mu ngu xta ut'ahe.

⁷ Nu'ahu gi pöhu hanja da tsä gi tengagihe, ngetho gi pösehu nú'mu ndi 'buhep'u, hinge ndi 'buthe ndöhñetho.

⁸ Hinto bi 'wingathogihe. Parxui ndi mpehe, hinte nda k'at'i te nga tsihe, ne njap'u hinge nga ot'ahe ar xuhña.

⁹ Nuje ndi ñepkagihe ngi 'raje te nga tsihe, ha nö'ö ndi nehe, nga ut'ahe hanja ngi tengagihe.

¹⁰ Ngetho da 'bep'ahe n'ehe nú'mu ndi 'buhep'u, nu'u togo hingi mpefi, yo di ñuni n'ehe.

¹¹ Di xi'ahe njap'u ngetho xta ohe 'ra gi 'buhu ndöhñetho, hinte gi pehu, hõse gi ñ'öxtehu.

¹² Nuya ku 'bu njap'u, di zohe ne di 'bepabihe hár thuhu ar tsi Hmu Hesukristo, da umbyá mu da mpefi, ne njap'u da dö'u te da zi.

¹³ Tsi kuhu, yo ma da za'ahu gi 'yothu nö'ö xiñho.

¹⁴ Nö'ö togo hingi ne da 'yota nö'ö mönga nunar he'minu, möñhu togo'ö, ne yo gi ntsixkwi, ne njap'u da ntsä.

¹⁵ Hõse yo gi emfu ri ñ'unihu, zohu ngu n'ar ku.

Ar Pablo har ngöts'i apa Jö da maxa ya ku

¹⁶ Nupya nö'ö ar tsi Dada togo unga ar hoga'mui, hagatho da 'ra'ahu nunar hoga'muinu. Ar tsi Dada gi 'buhwihu.

¹⁷ Nunar nzenywa xta ja ma 'ye xta ot'ase. Njap'u nheki gatho ma he'mi, go geke togo di pehni, ri kuhu Pablo.

¹⁸ Dá hyex'atho'ihu ár nhwëki ar tsi Hmu Hesukristo gi gatho'ihu. Dá njap'u.

ÁR NDUJĪ AR TIMOTEO

Ar 'bet'o he'mi bi 'yot'a ar Pablo bi mempa ar Timoteo

Ar nzenywa

¹ Nuga dar Pablo, ár mpotegi ar tsi Hmu Hesukristo, ngu xki hñuxkagi Jö ma Pohotehü ne ma tsi Hmuhü Hesukristo, gehnü ma ndo'mihü.

² Di ot'a nunar he'minü, Timoteo, ngu ma t'u'i, ngetho da zo'a'i ár mhö Jö ne ga ñ'emüi. Jö ma Dadahü ne ma tsi Hmuhü Hesukristo da hwëk'a yá ñho, ne da ko ár müi da max'i gi 'bu n'ar hogam'ui.

Nsipabi ya gamfi da jamasu ya ts'ont'uti xi 'ñep'u

³ Ngu da a'anü Efeso ngi kohnü, ne ngi hñökwa nu'u togo utwa ya ku ma'ra ya nt'uti himbi zogagihü ar tsi Hmu. Da xi'a njap'u nú'mü ndi 'ba ar 'ñu ngar ma Nmasedonia.

⁴ Da a'i n'ehe ngi xipa ya ku hinge nda japamasu nuya 'bede hinte o yá 'ñu, ne hiñ'otho ár ngöts'i. Möñ'u honse da ntsamfödi, hinte fa'spa ár 'befi Jö habü mpe ar ñ'emüi.

⁵ Da a'a'i ngi xipa ya ku njap'u, nda mhö n'a ngu n'a, ndi pe'sa n'ar hogamüi, n'ar mfeni xint'axi, ne n'ar ñ'emüi hindi ñ'entho.

⁶ Ngetho 'ra xi hyehyü, ne nupya hinte mañho möñ'u.

⁷ Xa ot'u pömpa ár t'ofo ar Moise emp'ö, hingi pöhmö tema di bonga nö'ö möñ'u.

⁸ Di pöhu ár t'ofo ar Moise xiñho, nu'mü da t'uta ngu möñ'ö.

⁹ Di pöhu n'e, ya 'bepate hinge mahyonibi ya hogajö'i. Go hongang nuya ts'oka t'ofo, nu'u hingi ot'a nö'ö nsipabi, nuya 'yot'ats'oki ne ya ts'ojö'i, nuya hingi hongang Jö ne hingi nsundabi, nu'u ho yá dada, yá nönö, ne gatho numa'ra ya hyote.

¹⁰ Bi t'uni honi nu'u 'bengwi hingyá nthöti, nu'u 'bengwi yá mindöwi, nu'u pë yá mijö'iwi, nu'u möngang ya nhemhñö, ne nu'u et'a Jö made kate, ne gatho nu'u to'sa ar hoga nt'uti.

¹¹ Jangu möngang ár hoga mhö Jö xa nsunda, bi zogangi ga mö.

Ár 'befi ar Pablo

¹² Di umbang njamödi ma tsi Hmuhü Hesukristo, togo bi 'raka ar ts'edi, ne bi nugangi ngu n'ar hoga 'bego, bi 'yentk'a ha ma 'ye ár 'befi'ö.

¹³ Mödi mam'et'o ndi tsangang ar tsi Hmu Hesukristo, ne xang ndi utsang gatho nu'u mi teni, ne ndi nku'be, te gatho ndi

japabi'ụ. Ha nunar tsi Dada bi hwëgagi, ngetho hinge ndi pöka tema ndi ọt'e, ne hinge ndi ñ'emụi.

¹⁴ Ne bi gobgatho ár nhwëki, ne njap'ụ bi tsá da ñ'emụi ar tsi Hmu Hesukristo, ne bi tsá da hōnga nunar mhōte uñ'ō.

¹⁵ Nunar mhōnụ majōni ne mahyoni gatho da ñ'emụi: Nunar tsi Hmu Hesukristo ba ekwa har ximhài da pọ gatho ya 'yot'ats'oki, ha nuga ndi tōka gatho.

¹⁶ Ar tsi Dada bi hwëgagi togo ndi tōpa ár nts'o gatho nu ma'ra, ne njap'ụ nda nheki ár ts'eti ar tsi Hmu Hesukristo. Gehnụ n'ar nt'udi da hyanda nu'ụ nda jamfi, ne nda me'sa ar te hiñham'ụ da gots'i.

¹⁷ Jange nunar Ndō hiñham'ụ da göxa ár ts'ut'wi, dá hñōnga ar nsunda ne da t'e'spa ár nsu. Gehnụ hingi tu ne hingi nheki, hōnsenụ ar Jō ne tōte ár mfōdi. Dá njap'ụ.

¹⁸ Ma tsi t'ui Timoteo, di tsok'a'i gi umba ri mui gi mpe hár 'befi ar tsi Dada, ngu xki xi'a Jō ngi 'yot'e, ne gi mpe ngu n'ár hoga ndogu ar tsi Hmu.

¹⁹ Su ri ñ'emụi, ne gi pe'sa n'ar mfeni xint'axi, ngetho 'ra bi hyep'ụ ne bi 'be yá jamfi, hingi pōdi te da mepya.

²⁰ 'Rayụ, ar Imeneo ne ar Handro nu'ụ togo xta ent'wa hár 'ye ar Ts'ondōhi, njap'ụ da dits'i ne hinda mengi da zanga Jō.

2

Hanja da tsá ga afu Jō

¹ M'et'o di 'bep'ahụ gi mat'wabihụ Jō gatho ya jō'i, ne gi tetwabihụ da mats'i, hingi tsayahụ gi umfu njamōdi.

² 'Yafu Jō da mąxa nuya ndō ne gatho ya ts'ut'wi, njap'ụ ga 'buhụ n'ar m'ui ter entho, ne ga 'yohụ xiñho di numañhogihụ ya jō'i.

³ Ngetho gehnụ xiñho, ne numañho Jō ma Pọhotehụ,

⁴ togo ne da mpo gatho ya jō'i, ne da bö nö'ō majōni.

⁵ N'adar Jō 'bui, ne n'atho togo 'ba made ñōnga ya jō'i. Gehnụ ar tsi Hmu Hesukristo, togo ba ekwa har ximhài bi njō'i.

⁶ Bi unse ár te bi gut'a ar thai mi tu gatho ya meximhài, ne bi mhōnga gathoyụ mi zonga ar pa nda mhō.

⁷ Jange bi thuxkagiga ngu ár mpote ar tsi Hmu ga mōmba ár hoga mhō. Di mōnga nö'ō majōni, hindi kate, ngetho dá jamfi ar tsi Hmu Hesukristo. Bi thuxkagi ngu ár utate nu'ụ hingya xodyo, ga utwabi ar ñ'emụi ne nö'ō majōni.

⁸ Di ne habụ gatho di 'bu ya ñ'ohō, dá guxa yá 'ye mhets'i, da mat'a Jō dar nt'axi yá mfeni, hindi pọ yá kwe, ne hindi nemahñō.

⁹ Di ne n'ehe, gatho ya 'beḥñö da beni xiñho hanja da ñhe, hinda ñ'ets'i, ne di pe'sa yá tsá. Hinda 'yeka yá ñö exa yá nsu, xa di tuta nzeye ya hwexkabojo, ya t'axdo, wa ya he ximhödi.

¹⁰ Nö'ö xiñho da mefi, dá me ya hoga 'befi ngu n'ar 'beḥñö tsupa Jö.

¹¹ Ar 'beḥñö dá 'yoxta ár mhö Jö mhönga har nijö, ne da bödi tema nsipabi, ne da 'yot'e.

¹² Hindi et'a ma xutha ar 'beḥñö da uta ma'ra ha ya mhunts'i, ne hinda m'ui ngu ár ñöxhmu ar ndo. Nö'ö da me'ö, da 'yoxtho.

¹³ Ngetho Jö bi hyoka m'et'o ar Adan, ne ka bi hyoka ar Eba.

¹⁴ Ar Adan hinto bi hyat'i, ha nunar 'beḥñö hö, ne mi nkadi bi ts'okwa Jö.

¹⁵ Jange xa tho ya ugi ya 'beḥñö nú'mu m'u yá bötsi. Mödi nuya 'beḥñö ma da mpohö nu'mu hinda hyep'u yá ñ'emui, da me'sa ar mhöte, ne da m'u n'ar m'ui xint'axi di tsupa Jö.

3

Njanu da m'u n'ar 'bego Jö

¹ Majöni nunar mhönu: Nu'mu togo ne da nma'yo, n'ar hoga 'befi ne'ö.

² Ne mahyoni da me'sa n'ar hogam'ui, hinte di ja te da nk'a'spabi. Di ñe n'adar 'beḥñö, di pödi xiñho nö'ö pefi, di pe'sa ar hoga mfödi. Di pödi da 'yot'wa ar ñho ma'ra, di ungar seki hár ngu, ne di pödi da uta ma'ra.

³ Hindi nti, hindi hongga ya tuhni, hindar nts'o da dö ar bojö. Ar hogajö'i, hindar kwe, hindi ne da me'sa nzeye ya bojö.

⁴ Di pödi hanja da zixa xiñho ár ngu, ne nuyá bötsi di ot'a nö'ö ne Jö.

⁵ Ngetho nö'ö hingi pödi da zixa ár ngu, hanja da tsá da zi'spa ár nijö Jö 'mu.

⁶ Hinda tsá da nma'yo n'ar 'ra'yo gamfi, ngetho yo ma da ñ'ets'i, ne njap'u da hñönga ar mfei bi hñönga ar ts'ondöhi.

⁷ Mahyoni di numañho nu'u hingya gamfi. Njap'u hinda 'be ar tsá, ne hinda zo hár 'ye ar ts'ondöhi.

Hanja da m'u nu'u faxte har nijö

⁸ N'ar maxte har nijö mahyoni di nhumañho, hindi yot'a ár ne, hindi nti, hindar nzibjö.

⁹ Di su xiñho nuna ñ'emui xi t'uti, ne di ñ'u n'ar mfeni xint'axi.

¹⁰ Mahyoni da nts'ati m'et'o ha hinte pe'sa te da k'ats'i, ne nu'mu hö, da tsá da t'ets'i.

¹¹ Njap'u nuya 'beḥñö n'ehe di mpe har nijö, mahyoni di nhumañho, hindi juxya nhemñö, di pödi xiñho nö'ö pefi, ne di ot'a xiñho gatho.

¹² Nuya ma_xte di 'ñe n'adar 'b_ehñö, di pödi hanja da zixa xiñho ár ngu ne yá bötsi.

¹³ Nö'ö togo fa_xte xiñho hár 'b_efi Jö, dá t'e'spa ár nsu, ne njap'u hinda ntsu da xipa ma'ra ar ñ'emui pe'spabi ar tsi Hmu Hesukristo.

Ar jamfi xi t'utkagihu himi fö mam'et'o

¹⁴ Di peñ'a nunar he_minu, mödi di beni ngut'a ga map'u ma ga k'ös'a'i.

¹⁵ Ha nu'mu da tho 'ra ya pa hindi tsomp'u_utho, gi pödi hanja gi 'yot'a ar 'b_efi hár ngu Jö. Getnu ár nijö Jö togo te, ne nunar nijönu su ne ñönga nö'ö majöni.

¹⁶ Xa döta nunar ñ'emui xi t'utkagihu. Nunar mhönu hinjo'o togo da k'ats'i:
Jö ba e bi njö'i.

Ár Hñö Jö bi damajöni bi 'yot'a xiñho.

Bi hyanda yá enx_e Jö.

Bi mhömba ár 'bede gatho ya hai ja har ximhai.

Gatho ár nxidi ar ximhai bi ñ'emuib_i

ne bi ts'ixa mhets'i hár nsunda.

4

Mhö, m'efa 'ra ma da hye yá ñ'emui

¹ Ár Hñö Jö xi 'yotkagihu xiñho ar 'ñu, ne enö hár ngöts'i ya pa, 'ra ya ku ma da hye ar ñ'emui, da 'yo'spa yá nhemhñö nt'uti ya jö'i temba yá nt'uti ya ts'ondöhi.

² Nuya kate jö'i ma da mönga ya nhemhñö, ngetho xi ts'oka yá mfeni.

³ Ma da hñökwa ya jö'i da nthöti. Ne hinda hyegi da zi 'ra ya ñhuni xi 'rakagihu Jö ga tsihu di umfu njamödi, nuju dar gamfihu ne xta pöhu nö'ö majöni.

⁴ Gatho nö'ö bi hyoka Jö xiñho, hinte ga tsanthu, honse nú'mu xka tsihu ga umfu njamödi.

⁵ Ngetho ár mhö Jö ne nú'mu di afu, japi da t'axki.

N'ár hoga 'bego ar tsi Hmu Hesukristo

⁶ Nu'mu gi uta ya ku gatho nö'ö xta xi'a'i, ne nu'mu gi 'ñet'a ri mu_i gatho nuya mhö nonga ma jamfihu, ne ar hoga nt'uti xka teni, njap'u hö, gár hoga 'bego ar tsi Hmu Hesukristo.

⁷ Yo gi japamasu nuya ts'o'bede hinte o yá 'ñu nonga ya meximhai. Nö'ö gi 'yot'e, hyonga hanja gi 'bui xiñho.

⁸ Ngetho nö'ö togo japi da 'ñönga ár ndo'yo ne da me'sa ar ts'edi, hints'u_jukwa nzeyewa ar ñho. Ha nö'ö umbár mu_i da m'ui xiñho, jukwa nzeyewa, ne har te xi 'ñep'u n'ehe.

⁹ Nunar mhönu xta xi'ahu majöni, ne mahyoni gatho ya jö'i da ñ'emui.

¹⁰ Jange xa di umba ma muihu di mpehu, ne di thohu ya thogi, ngetho di ñ'emuihu Jö togo te. Gehnu ár ñönte gatho ya meximhai, 'bet'ogihu nuya xta jamfihu.

¹¹ Gehnu gi xipabi ne gi uta ma'ra.

¹² Yo gi ñhegi da nhu'a'i ngu hinte gi pödi ngetho gi bötsitho. Nö'ö gi pefi: Gi ñö xiñho, gi 'yomañho, gi pe'sa ar mhöte, umba ri mui gi mpefi, tseta ri ñ'emui, gi 'bu n'ar m'ui xint'axi, ne njap'u da deñ'a ya ku.

¹³ Nuya pa hindi tsomp'utho, gi népa ya ku ár mhö Jö, hñu'mba yá mui, ne gi utwabi.

¹⁴ Jamasu nunar hogant'uni xi 'ra'a Jö, ne bi xi'a'i nú'mu bi hñus'a yá 'ye yá ndö ar nijö.

¹⁵ Umba ri mui gi pe nuya 'befiyu, ne yo ma gi hyegi. Njap'u gatho da hyandi 'yo di xu nuya ñho xi 'ra'a Jö.

¹⁶ Nsusege ne jamasu ar nt'uti. Yo gi tsaya gi 'yot'a njap'u, ngetho gi mposege, ne da mpo gatho nu'u da 'yox'a'i.

5

Hanja gi ntsixkwi n'a ngu n'a ya gamfi

¹ Yo gi tsu ar tsi dönzia, zofo ngu ri dada emp'ö, ha nu'u bötsitho, ngu ri jödö.

² Nuya tsi txu, zofo ngu ri nöno, nu'u nxutsitho ngu ri nju, gi pe'sa n'ar mfeni xint'axi nú'mu gi xipa hanja da m'ui.

³ Xipa ar nijö da maxa nuya n'anxu hinto 'ñehe togo da mats'i.

⁴ Ha nu'mu 'ñe yá bötsi wa yá 'beto, dá böhyu da su, ne da 'yot'wa ar ñho m'et'o yá mēni. Ne njap'u da ko'spa n'a tui nunar ñho xi hñöñ'u, ngetho gehnu xiñho ne numañho Jö.

⁵ Nö'ö majöni ar 'ranxu, 'buse ne hinjo'o togo da su, honse to'mba ár mfats'i Jö, ne parxui mat'i ne apabi da mats'i.

⁶ Ha nö'ö ar 'ranxu ot'a gatho nö'ö ne, ha hingi 'yomañho ár m'ui, hinga mahyoni da maxa ar nijö, ngetho nuya 'ranxu'u mödi te, pontho xi du.

⁷ Xipa ya ku nö'ö di xi'a'i, ne njap'u hinte di ja te da nk'a'spabi.

⁸ Ngetho nu'mu n'ar ku hingi japamasu nu'u te yá njawi ne nuyü 'bu hár nguse, xi ts'oka ár jamfi ne töta n'a nö'ö hinxi ñ'emui.

⁹ Nu habu di huxa yá thuhu ya 'ranxu t'umba ar mfats'i, hindi huxp'u nu'u hinxi thota hñun'ate njeye, ne hinxi 'ñe honse n'ár döme.

¹⁰ Ne di födi bi m'u n'ar hogam'ui, bi te xiñho yá bötsi. Xi umba ar seki gatho nu'u mi tso hár ngu, ne xi xukwa yá wa ya gamfi. Bi maxa nu'u mi tho ar thogi, ne xi bödi xi me xiñho gatho ya hoga 'befi.

11 Yo gi huxa nu'u tsetho, ngetho zota ar pa da ne da mengi da nthöti, ne hinda jwata ar 'befi bi ndui bi mepa ar tsi Hmu.

12 Ne da duxa ar ts'oki, ngetho himbi 'yot'a ngu xki mönga m'et'o.

13 Da nzõñ'u hinte pefi, honse 'yo ne ya ngu. Hinge honse da bö ya döññe, te yá nemhñö 'yo pede ño'ö hindi 'ñepi da möñ'u.

14 Jange di 'bep'a'i, nuya 'ranxu di tsetho, dá nthöti, dá te yá bötsi ne da su xiñho ár ngu. Njap'u hinte da za te da mönga nu'u togo hingi ne da nugagihu.

15 Ngetho 'ra xi 'wege xi denga ar Ts'ondöhi.

16 Nu'mu n'ar ku ar ñ'ohö wa ar 'behñö 'ñe n'ár mēni hár ngu di 'ranxu, mahyoni da umba nö'ö te k'at'i, ne hindar ñhembibi ar nijö da su, ne da tsá da maça ma'ra nu'u majöni hinto 'ñehe to da mats'i.

17 Nuya ma'yo tsixa xiñho ár nijö ar tsi Hmu, mahyoni xa da nhumansu, ne töte nu'u mpefi mömba ár mhö Jö ne uta ma'ra.

18 Ngetho hár T'ofö Jö enö njawa: Yo gi tut'wa ár ne ar boi ne'mi töka ar t'ei. Ne enö n'ehe: Nö'ö togo mpefi, di 'ñepi da t'umba ár nthöhö.

19 Nu'mu togo ne te da hyoxa n'ar ma'yo, mahyoni di 'bu yoho wa hñu togo da tsá da damajöni.

20 Nuya ma'yo hingi hegi ot'a ar ts'oki, tsui habu da hyanda gatho ya ku, ne njap'u da zu nu ma'ra n'ehe.

21 Di 'bep'a'i hár nthandi Jö, ar tsi Hmu Hesukristo ne yá enxe xi hwañ'ö, 'yot'a ngu di xi'a'i, yo ma gi faxa n'a wa man'a.

22 Yo gi hu'spa ri 'ye gi 'ñexa ngut'a nu'u togo ne da mepa Jö. Ngetho nu'mu hingi 'yo xiñho, da mhö gi et'atho ri xutha. Pe'ske n'ar hogam'ui hinxi jaxt'i.

23 Yo gi tsi honse ar dehe, tsi n'a tsi tui ar t'afi'obxi, da hñök'a nö'ö ar umui gi ntsawi hingi ne da hyek'a'i.

24 'Ra dama nhekitho yá ts'oki mödi hinxi thö'spatho majöni, ma'ra da fö m'efa.

25 Njap'utho nu'u to ot'a ar ñho n'ehe, 'ra ya hoga 'befi ngut'a da nheki, ha ma'ra da nheki m'efa, ngetho hingi tsá da ts'e'ma n'ar hoga 'befi.

6

1 Gatho nu'u togo m'ego, mahyoni da numañho yá hmu, ne njap'u hinda ñhömañ'u ár thuhu Jö, ne hinda ñhömañ'u ar hoga nt'uti di ñ'emuihu.

2 Nu'u togo 'ñe yá hmu ya gamfi, xa da umba yá mui da mepabi xiñho, yo ma da hyegi da 'yote. Ngetho nu'u togo hõnga nunar hoga 'befinu, gehyu yá hmöka ku. Utwabi gathoyu ya ku, ne hñu'mba yá mui da 'yot'e.

Ga 'buhu ngu ne Jö, ne ga umfu njamödi nö'ö 'raju

³ Nu'mu n'a togo te gatho utatho, ne hingi uta ngu mönga ár hoga mhö ma tsi Hmuhu Hesukristo, ne hingi ne da denga ar hoga nt'uti otkagihu ar 'ñu hanja ga 'buhu ngu ne Jö,

⁴ nö'ö ar jö'i'ö ar ñ'ets'i ne hinte pödi, xi 'be ár mfeni, honi togo da ntsahñökiwi. Ka di bohnu hyokwa yá ñho ma'ra, ya tuhni, ya nts'ani, ne hinto ne da ntsixkwi.

⁵ Bi ehnu n'ehe ya ntsahñöki, hinte mañho njuki nö'ö mönga nuya jö'iyu. Xi ts'oka yá mfeni ne xi t'ökwa nö'ö majöni. Hönse hongar ar ñ'emui, ne njap'u da guka ar bojö. Hye nuya jö'iyu.

⁶ Majöni, döta ár njut'i nunar hogam'uinu, nu'mu ga ñhogamuihu nö'ö di pe'su.

⁷ Ngetho hinte xta höhuwa har ximhai, ne hinte ga höxu.

⁸ Nu'mu di pe'su te ga tsihu ne te ga hehu, gar ñhogamuihu.

⁹ Ngetho gatho nu'u togo ne da me'sa nzeye ya m'ets'i, töta yá ts'omfeni ne yá ts'ohyoke. Hinte mañho juki, ne njapabi da nhwati ne da m'edi.

¹⁰ Nu'u togo xa mö ar bojö, ka bi pop'u gatho ya ts'oki. 'Ra ya ku xi denga ar bojö, xi hyep'u yá ñ'emui ne xi tho nzeye ya dumui.

Umba ri mui gi ñöngar ñ'emui

¹¹ Ha nu'ge Timoteo, ár 'bego'i Jö, 'wege hye gatho nuya ts'okiyu. Ne umba ri mui gi 'bui xiñho, gi 'yo ngu ne Jö, gi pe'sa ar ñ'emui, ar mhöte, ar ts'eti, ne nts'a'mtho.

¹² Tho ar xanthe, xa gi umba ri mui gi ñönga ar ñ'emui. 'Yot'a ar ts'edi gi tenga xiñho ar te hinda thege xi 'ra'a Jö númu mi zoñ'a'i, ne ga damajöni ha yá nthandi nzeye ya jö'i.

¹³ Di 'bep'a'i hár nthandi Jö nö'ö to umba yá te gatho nö'ö te 'bui, ne hár nthandi ar tsi Hmu Hesukristo togo bi datwa majöni ar Pilato ár hoga 'befi,

¹⁴ gi 'yot'a nö'ö di 'bep'a'i, gi 'bu n'ar m'ui hinxi jaxt'i ne hinto da k'as'a'i, to'ma ar pa da penga ar tsi Hmu Hesukristo.

¹⁵ Ngetho nu xta zo ar pa, da ñ'u Jö nunar mpenginü, gehnu togo n'ase 'bui, döta ár nsunda ne pe'sa gatho ar ts'edi, ár Ndö ya ndö ne ár Hmu ya hmu.

¹⁶ Nuna höse ár te hiñham'u da thege, ne 'bu ha n'ar hyats'i hinto tsä da zöni. Hinto xi hyandi, ne hingi tsä da thandi. Gehnu di 'ñepabi ar nsunda ne ar ts'edi hiñham'u da göts'i. Dá njap'u.

¹⁷ Bepa nu'u pe'sa yá m'ets'iwa har ximhai, yo ma da ñ'ets'i. Hinda hñuxyá da har hyate bojö. Dá hñuxyá da Jö togo hö ar te, ne xi 'rakagihu töte nö'ö di k'athu, ne njap'u ga 'buhu ter entho.

¹⁸ Xipabi da 'yot'a nö'ö xiñho, ne da me ya hoga 'befi, gehyu yá m'ets'i. Di pödi da 'yot'a n'ar ñho, ha nu'mu te da uni, di ponga ha yá mui.

19 Njap'ŭ tɔ'ma n'ar hoga m'ets'i, gehnŭ umbabi n'ar ndo'mi nuya pa di 'ñep'ŭ, ne zetwa yá mui hongar te hiñham'ŭ da göts'i.

Ár ngöts'i nö'ö bi m'empa ar Timoteo

20 Nupya tsi Timu, su ar 'befi bi t'ent'a ha ri 'ye. Yo gi japamasu nuya ts'o'bede hinter me'ŭ. Hingi 'yo'spa yá mhö xi hñuxase nu'ŭ enö xa pe'sa n'ar hoga mfödi emp'ö.

21 Nu'ŭ togo xi denga nuya mfödiyŭ, xi hyep'ŭ yá ñ'emui. Jö da hwëk'a'i ár mfats'i. Dá njap'ŭ.

ÁR ÑOHO AR TIMOTEO

Ár ñoho ar he'mi bi 'yot'a ar Pablo bi mempa ar Timoteo

Ar nzengwa

¹ Nuga dar Pablo, ár mpotegi ar tsi Hmu Hesukristo ngu bi benga Jö, ne bi 'bepkagi ga mönga ar te hiñham'u da göts'i, xi ñöt'wabi gatho nu'u togo da ñ'emui ar tsi Hmu Hesukristo.

² Di ot'a nunar he'minu, Timoteo, ngu ma hmöka t'u'i. Jö ma Dadahu ne ma tsi Hmuhu Hesukristo da hwék'a'i yá ñho, ne da ko ár müi da max'i gi 'bu n'ar hogam'ui.

Ar Pablo xipabi ar Timoteo da damajöni togo ar tsi Hmu Hesukristo

³ Jö di umba njamödi togo di pepabi hinte tsuka ma mfeni, ngu bi mepabi ma pale mam'et'o n'ehe, ne parxui di beñ'a'i nú'mü di apa Jö.

⁴ Di beni hanja ga nzoni nú'mü nda ñhehu, di nemhö ga pengi ga hant'a'i, ne ga njohya man'agi.

⁵ Bi e ha ma mfeni nö'ö ar hoga ñ'emui gi pets'i hingi ñ'entho, di hñöxa ngu mi pe'sa m'et'o ri möle Loida. M'efa bi gohwi ri nönö Eunise, ne di pödi bi thok'a'i n'ehe.

⁶ Jange di 'bep'a'i xa gi umba ri müi gi japi da xu nunar nt'uni xi hwék'a ár Hñö Jö nú'mü da hus'a ma 'ye.

⁷ Ngetho Jö xi 'rakagihu ar ts'edi ga tsethu, da nja ma mhötehu, ga su ma mfenihu, hinga ga ntsuhu.

⁸ Jange yo ma gi ntsa gi mö xka ñ'emui ar tsi Hmu, ne hingi nkoni di ntsixkwi, nuga di jot'a har fadi ngetho di mömba ár mhö Jö. Datwa majöni n'ehe, mödi da nt'utsa'i ne gi tho nzeze ya thogi, ne Jö da 'ra'a ar ts'edi gi tho gathoyu.

⁹ Gehnu bi pokagihu, ne bi zonkagihu ga 'buhu n'ar m'ui xint'axi. Bi jap'u hinga xa di pehu ya ñho. Njap'u xki beñ'ö nda hwägagihu nuya ñhoyu nu'mü nga ñ'emuihu ar tsi Hmu Hesukristo. Maham'u xki benga njap'u nda 'yot'e nú'mü himi thokta ar ximhai.

¹⁰ Ha xi nheki nuya payu xi zokwa ma tsi Pohotehu Hesukristo, togo bi hñöka ar ndöte, ne bi guka har hyats'i ar te hiñham'u da göts'i, mi mönga ar hoga mhö.

¹¹ Ne nuga bi thuxkagi ngu ar mpöte ga mönga nunar hoga mhönu, ne ga utwabi nu'u hingya xodyo.

¹² Jange di thoka gatho nuya thogipya. Hindi ntsa ga dapa majöni ár mhö Jö, ngetho di pöka togo xta ñ'emui. Ne di pödi

xiñho pe'sa ar ts'edi da supka ma te xta ent'wa hár 'ye, ga to'mi da zo ar pa da thöxamajöni.

¹³ Tenga nuya hoga mhö xka 'yoxkagi xta mö, ne gi tenga ar ñ'emui ne ar mhöte di pe'su, ngetho di 'buhwihu ar tsi Hmu Hesukristo.

¹⁴ Ngetho xi t'a'a ár ts'edi ár Hñö Jö 'bu ha ri mu, su nunar hoga mhö xi t'ent'a ha ri 'ye.

¹⁵ Ngu xka pödi, gatho nuya ku me Asia bi hyegasewa, 'rayu ar Figelo ne ar Ermogene.

¹⁶ Har tsi Hmu da hwëkwa ár njöpi ar ku Onesiforo ne gatho yá mäni, ngetho himbi ntsa ba e bi k'öska har fadi, ne ba penga nzeyé ya pa bi hubga ma mu.

¹⁷ Ngu mi zokwa Nroma, dama bi hyongagi ne bi dingagi.

¹⁸ Dá me'spa ar nhwëki ar tsi Hmu nú'mu xta hñö'spa majöni ar tsi Dada. Gi pöke xiñho hangu bi maxkagihu nú'mu ndi 'buhup'u Efeso.

2

N'ár hoga 'bego ar tsi Hmu Hesukristo

¹ Nu'ge pontho ma t'u'i har ñ'emui, umba ri mu gi pepa Jö. Ju nunar ts'edi xi hwëgagihu ar tsi Hmu Hesukristo.

² Ne nö'ö xka 'yoxkagi xta mönga mateda ya mhunts'i, 'yent'wa ha yá 'ye nu'u gi handi 'bui xiñho ne da tsá da uta ma'ra.

³ Jange nu'ge 'mu, tseta ya thogi ngu n'ár hoga 'bego ar tsi Hmu Hesukristo.

⁴ Jangu n'ar ndogu hingi tsá da me man'ar 'befi, honse honga da numañho togo xi umba nunar 'befinu.

⁵ Njap'u nö'ö ntöhö n'ehe, nu'mu hinda ñ'eni ngu di 'ñepi, hinda t'umba ar nthöhö.

⁶ Ar mot'i nu'mu ne da nxofo, mahyoni da nu ár xanthe da mpefi m'et'o.

⁷ Nu xiñho nö'ö di xi'a'i, ne ar tsi Hmu da xok'a ri mfeni gi pödi teme di bonga gatho.

⁸ Benga ar tsi Hmu Hesukristo ár mąnga'beto ar Dabi, bi du ne bi mengi bi jo'spa ár te man'agi. Gehnu enga ar hoga mhö di mönga.

⁹ Ngetho di mönga nunar mhönu, di tho ar thogi di jot'wa har fadi ngu n'ar hyote. Mödi nunár mhö Jö hinda tsá da jot'i.

¹⁰ Jange di tseta ya thogi bi epkagi, di honi da ñ'emui ar tsi Hmu Hesukristo nu'u xi hwahna Jö, ne njap'u da mpohö ne da m'uhwi hár nsunda gatho ya pa.

¹¹ Majöni nunar mhö enö njawa:

Nu'mu da tuwihu ar tsi Hmu Hesukristo, ma ga 'buhwihu n'ehe.

12 Nu'mu ga tsethu gatho nö'ö di 'ñepkagihu, ma ga ndöwihu n'ehe.

Ha nu'mu ga koñhu'ö, ma da kongagihu n'ehe.

13 Nu'mu ga hehu di to'mhu ar tsi Dada, nö'ö hinda hyegagihu, ngetho hinda tsa da pata ár ne.

Ar hoga 'bego numañho Jö

14 Bembabi ya ku ne zo hár nthandi Jö hinda ntsahñöki, ngetho hinter ñho, honse ts'okwa yá mfeni nu'u to ode.

15 Umba ri muí gi ñhoga'bego hár nthandi Jö, ngu n'ar 'bego hinte pe'sa te da m'etwa ár tsa, di mönga xiñho ar mhö majöni.

16 Hyep'u nuya mhö hinte o yá 'ñu, ngetho hinte ár ñho, honse tsits'i da 'yot'a ya ts'oki nu'u togo ñö njap'u.

17 Nuyá ts'ont'uti ma da nungi ngu n'ar hñeni tsit'a ar ndo'yo. 'Ra nu'u to möñ'u, gehyu ar Imeneo ne ar Fileto.

18 Xi hyep'u nö'ö majöni, ngetho möñ'u xi mengi xi nte nu'u xki du, ne ts'okwa yá ñ'emui nu ma'ra.

19 Ha nuna teme xi mönga Jö, hinda tsa da mponi, damajöni enga njawa: Ar tsi Hmu pö nu'u togo yá meti'ö. Ne enö n'ehe: Dá hyep'u n'agitho yá ts'oki gatho nu'u nomba ár thuhu ar tsi Hmu Hesukristo.

20 Ha n'ar döta ngu te gatho janu har kuni, 'ra xi mhödi xi thoka k'axt'i ne t'axbojö, 'ra xi thoka zatho, ma'ra domhitho. 'Rayu mpe ha ya hoga 'befi, ma'ra mpe ha ya 'befi hints'u pe'sa ár nsu.

21 Njap'utho ya ku n'ehe, nö'ö togo da hyep'u yá ts'oki da 'weke da mepabi ar tsi Dada, da tsa da mpefi xiñho ne da 'ñe'spa ár nsu Jö, di 'bui da 'yot'a n'ar hoga 'befi ngu ne'ö.

22 Jange yo ma gi temba yá mfeni nu'u ya bötsi te gatho ne'u. Umba ri muí gi ñhogajö'i, gi pe'sa ar ñ'emui, ar mhöte, gi 'buhwi xiñho nu'u ma'ra ya ku mat'a Jö xint'axi yá mfeni.

23 Yo gi japamasu nuya ntsamfödi hinte o yá 'ñu, hingi pödi tema di göts'i. Gi pöke hinte mañho njuki, honse u ar tsibi.

24 Ngetho ár 'bego ar tsi Hmu hingi ho da ntsahñökiwi ma'ra. Nö'ö xiñho da mefi, di ñhogajö'i, di pödi da uta ma'ra, ne da tseta ya thogi.

25 Da me'sa n'ar hogamui da hñökwa nu'u togo hingi ne da numañho nö'ö mhö, xömhö Jö da umba ar seki da 'yot'wa ár ntso'mi, ne da zo yá mfeni nö'ö majöni.

26 Ne njap'u da tsa da k'ot'a hár 'ye ar ts'ondöhi habu mi ku, mi japabi nda 'yot'a gatho nö'ö mi ne'ö.

3

Yá m'ui ya jö'i ár ngöts'i ya pa

1 Di ne gi pödi n'ehe, nuya ngöxpa xa ma da ehe ya pa xiñhemi.

² Nuya jö'i xa ma da mhöse, di ne da me'sa nzeye ya m'ets'i, xa di nete, xa di ñ'ets'i, di tsanga Jö. Hindi ota yá dada, hindi ñ'otho yá njamödi, ne hindi ne da m'ui xiñho.

³ Hinte di ñ'otho yá mhöte ne yá nhwëki, di juxa ya nhemhñö, di ne da 'yot'a gatho nö'ö ne'u, di thota yá nts'o, di utsa gatho nö'ö xiñho.

⁴ Ya hyate, ngut'a mbo yá kwe, di gese, m'et'o ne da njohya'u ne ka da hyonga Jö.

⁵ Ñ'udi ngu ya hogajö'ihmö, mödi hingi nheki ár ts'edi Jö ha yá müi. 'Wege, yo gi nthöskwiyu.

⁶ Ngetho 'rayu 'yo ha ya ngu ka ya 'behñö muxyá thai, ñhegi da hyat'a yá mfeni da 'yot'a gatho nö'ö ne'u.

⁷ Nuya 'behñöyu hyax'mü hongá tema 'ra'yo da bödi, ne hiñham'u da zonga ár ngöts'i da bö nö'ö majöni.

⁸ Nuya kate jö'iyu hingi ne da 'yoxa ár mhö Jö, jangu ar Hanes ne ar Hambre himbi ne bi 'yoxa nö'ö mi xipa ar Moise. Nuyu xi ts'oka yá mfeni, xi njot'wa ar goxthi hinda ñ'emüi.

⁹ Hinda tsá da nunga yá 'befi, ngetho da fötho hingi ho nö'ö möñ'u, ngu bi fötwa yá ts'o'befi nu'u himbi ne bi 'yoxa ar Moise.

¹⁰ Ha nu'ge xka temga ma nt'uti, xka pötka ma m'ui ne habu di ne ga tsoni, ma ñ'emüi, ma nkomüi, ma mhöte, ne hanja di tseta ya thogi.

¹¹ Gi pödi ya nt'utsa ne ya ugi da thohnu har hnini Antiokia, Ikonio, ne Listra. Gatho nuya thogyu ar tsi Dada bi pokagi.

¹² Njap'u gatho nu'u ne da m'u xiñho di ñ'owi ar tsi Hmu Hesukristo, ma da tho ya nt'utsa n'ehe.

¹³ Ha nuya ts'ojö'i ne ya hyate 'yo di ma di hñuxa yá ts'oki, nu'u 'yo hat'a ma'ra ne nthat'u.

¹⁴ Jange nu'ge yo ma gi hyep'u nö'ö xka pödi ne xi zo ri mfeni xiñho, xka nut'wa yá hogam'ui nu'u togo xi ut'a'i.

¹⁵ Ngar t'ulo bötsitho nga pötwa ár T'ofö Jö, ne nuna tsá da 'ra'a ar hoga mfödi gi mpohe xki ñ'emüi ar tsi Hmu Hesukristo.

¹⁶ Gatho ár T'ofö Jö, go bi unga ar mfeni'ö bi t'ot'i. Jange xiñho da t'uta ma'ra, da zopa yá mfeni, da zui, ne da 'yot'wa ar 'ñu hanja da ñhogajö'i.

¹⁷ Ne njap'u nu'u tenga Jö di 'bui xiñho, hinte di k'at'wabi da me n'ar hoga 'befi.

4

Mömba ár hoga mhö Jö

¹ Di 'bep'a'i hár nhandi Jö ne ár nhandi ar tsi Hmu Hesukristo, togo ma da hñö'spa majöni gatho ya jö'i, nu'u di te ne nuya xi du, xta penga da ndö.

² Mõmba ár mhö Jö, hiñham'u gi tsaya gi uta ma'ra, 'yot'wa ar 'ñu, tsui, zofa da m'ui xiñho. Pe'sa ar ts'eti gi mõmba ár nt'uti Jö.

³ Ngetho ma da zö ya pa nuya jö'i hinda ne da 'yoxa ar hoga nt'uti. Dar nxöhi yá gu te gatho ne da 'yo'u, ma da munsanzeyeyé ya utate da xipa nö'ö ne'u.

⁴ Hinda ne da 'yox'u nö'ö majöni. Ma da 'wege da 'yoxa ya 'bede xi bense ya jö'i.

⁵ Ha nu'ge su ri mfeni, tseta ya dumui, umba ri mui gi mõmba ár hoga mhö Jö, 'yot'a xiñho nö'ö ar 'befi xi t'a'i.

⁶ Ngetho nuga bi dat'a ar pa nda ndatwabi ma te Jö ngu n'ar m'oñho, ne di 'ba ar 'ñu ga tsokwa nunar ximhainu.

⁷ Xta ot'a ar ts'edi xta ntöte har hoga tuhni, xta jwata ar 'befi xi t'akagi, ne xta pödi xta su xiñho ar ñ'emui bi t'utkagi.

⁸ Jange nupya xi 'beskatho ma nthöhö t'umba nu'u 'bu xiñho, ma da 'raka ár hoga ts'ut'wi ar tsi Hmu Hesukristo hár ngöts'i ya pa. Hinge honsegi, ma da t'umbabi gatho nu'u to'mi da penga man'agi.

Ar Pablo xipase ar Timoteo teme da 'yot'e

⁹ Jar möte gi e ngut'a gi k'öskagi.

¹⁰ Ngetho ar ku Dema bi ma Ntesalonika, bi denga ar ximhai bi zogasewa. Ar ku Kresente bi ma Galasia ne ar ku Tito bi ma Dalmasia.

¹¹ Honse di 'bu'bewa ar ku Luka. Xki ehe ba tsip'u ar ku Mörko, ngetho di hongá hár 'befi Jö.

¹² Ar ku Tikiko da pehni bi map'u Efeso.

¹³ Xki ehe ba hönkats'up'u ma pat'i da tso Ntroa hár ngu ar ku Karpo. Gi hö ya t'ofa, benga m'et'o gi hö nu'u xi t'ot'a nximhni.

¹⁴ Ar Handro nö'ö ar hwit'i xa xi 'yotka ya ts'om'ui. Ar tsi Dada da ko'spa ár ñöni nö'ö xi 'yotkagi.

¹⁵ Jange nu'ge jamasunu n'ehe, xa xi umba ár mui xi doxa nö'ö di mõñhu.

¹⁶ Nu ár müdi bi zonka ya ts'ut'wi, hinto bi maxkagi, gatho bi hyegatho. Ar tsi Dada da pumbabi'u.

¹⁷ Ar tsi Hmu himbi hyegasegi, bi 'rakagi ar ts'edi bi tsa da mõmba ár mhö Jö, ne bi 'yo gatho nu'u hingya xodyo. Njap'u bi pokagi himbi zagagi ya 'muhu.

¹⁸ Ne di pödi da pokagi ar tsi Dada. Hinda hyegi da 'yotka ya ts'omfeni benga ya jö'i, ne da kwatka ma te da zixka mhets'i hár ndö'ö. Ge'ö di 'ñepabi da nsundabi gatho ya pa. Dá njap'u.

Ar Pablo edi ya gamfi ne apa Jö da mats'i

¹⁹ Zengwagip'u ar ku Priska ne ar ku Akila, ne gatho yá mēni ar ku Onesiforo.

²⁰ Ar ku Erasto bi gohnu Nkorinto, ha nu ar ku Trofimo da tso Nmileto ngetho mi hñeni.

²¹ Jar möte gi e ngut'a, yo gi to'mi da zo ya tse. Peñ'a nzengwa ar ku Eubulo, ar ku Pudente, ar ku Linu, ar ku Klaudia ne gatho nuya ku 'bukwa.

²² Dá su'ahụ ar tsi Hmu Hesukristo, dá hwëk'ahụ ár njöpi gi gathohụ. Dá njap'ụ.

AR TITO

Ar he'mi bi 'yot'a ar Pablo bi mempa ar Tito

Ar nzengwa

¹ Nuga dar Pablo, ár 'begogi Jö ne ár mpotegi ar tsi Hmu Hesukristo. Gehnu xi menkagi ga tsi da ñ'emui nu'u togo xi hwañ'ö da bö nö'ö majöni, ne da m'u n'ar hogam'ui.

² Ne di to'ma ar te hiñham'u da göts'i, ngu xi ñötkagihu Jö nú'mu hinxki hyokta ar ximhai, ha nö'ö hingar kate.

³ Nu mi zo ar pa bi ñ'udi nö'ö xki ñötkagihu Jö ma Pohotehu, bi 'benkagi ga mömba nunár mhönu.

⁴ Nu'ge Tito, di peñ'a nunar he'minu, ngu di 'ñenö ma t'u'i, ngetho go da 'ra'a nunar mhönu di jamfihu. Jö ar Dada ne ar tsi Hmu Hesukristo ma Pohotehu, da hwék'a yá ñho, ne da ko ár mui da max'i gi 'bu n'ar hogam'ui.

Hanja da m'u yá 'bego Jö.

⁵ Nú'mu nda tsok'a'i núnu Nkreta, da jap'u ngi jwata nunar 'befi mi 'bedi, ne ngi 'ñexa ya ndö ha ya nijö ha gatho ya hnini, ngu da xi'a'i ngi 'yot'e.

⁶ Nuya ku togo gi 'ñets'i, mahyoni hinte di pe'sa te da nk'a'spabi, di 'ñe n'adar 'behñö, nuyá bötsi di ñ'emui xiñho, hindar nts'o ne di ota yá dada.

⁷ Ngetho mahyoni nunár 'bego Jö di 'bu n'ar hogam'ui, hindar ñ'ets'i, hindar kwe, hingar nti, hindi ntuhni, hindar nzibjö.

⁸ Di pödi da unga nseki hár ngu, ar hogajö'i, di pödi te di pefi, di ot'a nö'ö xiñho, di pe'sa ar mfeni xint'axi, di pödi da nsuse.

⁹ Mahyoni di pödi da su nö'ö ar mhö majöni ngu bi nsipabi. Njap'u da 'yot'wa ar 'ñu ma'ra di uta n'ar hoga nt'uti, ne da hñu'mba yá hmi nu'u togo toxa nunar mhönu.

¹⁰ Ngetho pongda nzeye togo hingi ne da 'yot'a nö'ö nsipabi, hingi pödi te möñ'u ne njap'u ka ma'ra, töte nu'u temda yá nt'umbi ya xodyo.

¹¹ Nuya jö'iyu mahyoni da jotwa yá ne, ngetho ts'omba yá mfeni ya jö'i ne gatho nu'u 'bu ha yá nguyu. Utwa nö'ö hingi ho, ne njap'u da tsä da gukwa ar bojö.

¹² N'ár m'ehni yá jö ya me Nkreta bi 'ñembase'u: Nuya me Nkreta, xa ya nemhñö, ñhehwi yá nts'o ya mangazu'we, te yá ts'o'yo ne xa thotyá döñhe.

13 Nuna bi mönga nor m'ehni'ö, majöni. Jange tsu ya ku ne to'mbabi, xipabi da hyep'u nö'ö hingi ho, ne da denga ar ñ'emui majöni.

14 Hinda demba ya 'bede xi bense ya xodyo, ne hinda demba ya 'bepate ya jö'i xi hyep'u ar 'ñu majöni.

15 Nu'u xint'axi, gatho handi xint'axi, ha nu'u xi nts'omba ya mfeni ne hinxi jamfi, gatho handi xi nts'otho, ngetho xi ts'okyá mfeni, ne hingi pödi da hyanda ndana xiñho ne ndana hingi ho.

16 Eñ'u xi bö Jö, ha nu ha ya ts'o'befi nheki hin'ö. Ngetho ya ts'om'ui, ne hingi ne da 'yode, jange hinte mañho tsá da 'yot'e.

2

Ar hoga nt'uti

1 Ha nu'ge mönga honse ngu mönga ar hoga nt'uti.

2 Xipa nuya dönzia, di pödi tema di pefi, di pe'sa ar nsu, di nhumañho ár hyoya. Di pe'sa n'ar hoga ñ'emui, n'ar hoga mhöte, ne di tseta gatho nö'ö di 'ñepabi.

3 Nuya tsi txu n'ehe, mahyoni di pe'sa n'ar hogam'ui, hindi juxa ya nhemhñö, hendar mihni, di uta hont'a nö'ö xiñho.

4 Da uta nuya 'behñö nxutsitho hanja da mö ya döme ne ya bötsi.

5 Da xokwa ya da da bödi teme pefi, da uti hanja da m'ui xiñho, da su ya ngu, da ñhogajö'i ne da 'yota ya döme. Ne njap'u hinto da ñömañ'u ár mhö Jö.

6 Xipa ya bötsi da bödi xiñho hanja da ñ'o.

7 Jange mahyoni gi 'yoge xiñho da dent'a ri m'ui. Nú'mu gi uti, utwabi nö'ö majöni xka jamfi, hinge nö'ö oxta mañö.

8 Mönga ar hoga mhö nö'ö hinto tsá da k'ats'i, ne njap'u da 'be ya tsá nu'u to utsagihu, ne hinda tsá da ñömañ'ugihu.

9 Xipa ya 'bego di pe'sa n'ar hogamui da 'yota ya hmu, ne hinda dötatho nu'u te m'epabi.

10 Hinda bëpyá hmu, da supa nö'ö te xi t'ent'wa ha ya 'ye, ne njap'u da tsá da ñhömañho ár mhö Jö ma Pohötehu.

11 Ngetho Jö xi ñ'u ár mhöte xi hwëkwa gatho ya meximhai da za da mpohö.

12 Ne utkagihu ga hehup'u ar ts'oki ne ya ts'o'befi ar ximhai, ga pöhu hanja ga 'buhu, ga ñhogajö'ihu, ne ga nsundabihu Jö nuya payu.

13 Ga johyahu ga to'mhu ar hoga ndo'mi xta penga ma Jöhu, gehnu ma Pohötehu Hesukristo bi e ha n'ar nsunda.

14 Togo ba e bi unse ár te bi zimgagihu xki dökagihu ar ts'oki, ne bi xugagihu ár hnini bi nubgagihu ár meti, jange xa di umba ma muihu di othu ar ñho.

¹⁵ Xipa ya ku nuya mhöyü, zofo, ne tsui ju nunar ts'edi xi 'ra'a Jö, hinto da 'ñenö hinter me'ö nö'ö gi utwabi.

3

Bi nhwägagihü ar pumbate

¹ Bemba ya ku da 'yöta ya nzaya ne ya ts'ut'wi, da 'yöta nö'ö nsipabi, ne di netho da 'yot'a gatho nö'ö xiñho.

² Hinda ñömañ'u ma'ra, hinda ntunkwi yá ñ'ohü, mahyoni da me'sa ar mhöte ne da numañho gatho nu ma'ra.

³ Ngetho nuju n'ehe, mam'et'o te gatho ndi benthü, hinge ndi othu Jö, ndi m'ethohü ha ya ts'oki. Ya ts'omfeni mi jakagihü nga othu gatho nö'ö mi ne'ö. Ndi 'buhü har ts'om'ui, ndi hyokwabihü nö'ö te pe'sa ma'ra, ndar ñ'utsatehü, n'a ngu n'a ndi ñ'utsahü.

⁴ Ha nú'mü mi nheki ár nhwëki Jö ma Pohötehu, ne bi utwa ár mhöte ya meximhai,

⁵ bi pokagihü, mödi hinge ndi othu ar ñho. Bi pokagihü ngetho xa döta ár nhwëki. Bi xugagihü ma ts'okihü ne njap'u da m'uñü man'agi, ne hár Hñö Jö bi 'rakagihü n'ar 'ra'yo m'ui.

⁶ Jö ba penkagihü ár Hñö, ne bi gobgathogihü ár ts'edi, ngetho da ñ'emuihü ar tsi Hmu Hesukristo togo bi pokagihü.

⁷ Bi hwägagihü da thanju hinte ma ts'oki di tuhu, ne di to'mhüpya ar te hiñham'u da göts'i, ngu to'mi da t'umba yá ñho n'ar t'u.

⁸ Majöni nunar mhönü di xi'i. Jange xa gi xipa ya ku, ne njap'u gatho nu'u xi ñ'emui Jö, da umba yá müi da 'yot'a nö'ö xiñho, gehyü da maña gatho da 'ñepabi nö'ö xiñho.

⁹ Yo ma gi ntsahñökiwi nu'u xi 'be yá mfeni ne noñ'u yá pale mam'et'o. Yo ma gi ntsawi, hingi ntoxkwi nu'u nomba yá 'bepate ar Moise, ngetho hinte mañho, ne hinte gi juju.

¹⁰ Nö'ö ar ñ'ohö 'weka ya ku, nu'mü xka zofo yo'gi ne hingi öde, 'yenga har nijö.

¹¹ Ngetho gi pödi nunar ñ'ohö'ö xi hyep'u nö'ö majöni ne ot'a ar ts'oki, zo ár da ñhot'a ar tsibi.

Ar Pablo xipase teme da 'yot'a ar Tito

¹² Nú'mü xka peñ'ap'u ar ku Artemas wa ar ku Tikiko, já gi 'ñehnü ngut'a Nikopolis ne ga nthewinü, ngetho xta beni ma ga 'buhnü nuya pa ya tse.

¹³ Faxa ar ku Sena nö'ö pötwa yá 'bepate ya ndö, ne ar ku Polo. Fats'i da mengi da ne yá 'ñu, ne hinte da k'at'wi.

¹⁴ Uta njap'u ya ku da bödi da 'yot'wa n'ar ñho nu'u thor k'at'i, ne hinda m'utho hindi pödi da 'yot'a n'ar ñho.

Ar Pablo edi ya gamfi ne apa Jö da mats'i

¹⁵Peñ'a n^zengwa gatho ya ku 'b^ukwa. Zengwagih^ep'^u nuya gamfi mökagihe. Ar tsi Dada da hw^ëk'ah^u yá ñho gi gathoh^u. Dá njap'^u.

AR FILEMON

Ar he'mi bi 'yot'a ar Pablo bi mempa ar Filemon

Ar nzengwa

¹ Nuga dar Pablo, xi jokagiwa har fadi ngetho di pepa ar tsi Hmu Hesukristo. Tsi ku Filemon, ma hoga ku'ihe ne ma ñ'ohu hár 'befi Jö, nuga ne ar ku Timoteo di peñ'ahe nunar he'minu.

² Di pemfe ar nzengwa gatho nuya ku mhunts'a ha ri ngu, ne di pemfe nzengwa ar ku Apia, ne ar ku Arkipo ma ñ'owihu faxkagihu har 'befi.

³ Jö ma Dadahu ne ma tsi Hmuhu Hesukristo, da hwëk'ahu yá ñho, ne da 'ra'ahu n'ar hogam'ui.

Ár mhöte ne ár ñ'emui ar Filemon

⁴ Núm'u di apa Jö, hyax'mu di beñ'a'i, ne di umba njamödi ri ñ'emui gi pets'i.

⁵ Ngetho di ode döta ri ñ'emui gi pe'spabi ar tsi Hmu Hesukristo. Hinge honse'ö, xa gi mö ya ku n'ehe.

⁶ Di apa Jö da nheki yá hoga 'befi ri ñ'emui, ne da fö gatho nuya ñhoyu gi pe'su ha ri muihu ngetho xka jamfihu ar tsi Hmu Hesukristo.

⁷ Di pe'se n'ar döta johya ne xi hubga ma muihe nuna ri mhöte, tsi ku, ngetho xka hu'mba yá mui ma'ra ya ku n'ehe.

Ar Pablo apa ar Filemon da jar möte da zöma ar Onesimo

⁸ Nuga di pe'shmö ar ts'edi ngu ár 'begogi ar tsi Hmu Hesukristo, ga 'bep'a'i gi 'yot'a nö'ö di 'ñep'a'i.

⁹ Ha di mhöhu n'a ngu n'a, jange di beni xiñho ga a'a ar möte, nuga ar Pablo dar dönzia, ne nupya di o har fadi ngetho di mömba ár mhö ar tsi Hmu.

¹⁰ Di a'a ar möte gi tsöma nö'ö ma ri 'begohmö ar Onesimo. Xi ñ'emui ár mhö Jö nú'mu da zokwa har fadi, jange di nu ngu ma t'u.

¹¹ Ma pa'u himar hoga 'bego, ha nupya hö, di hoñhu ár mfats'i, ngu'i nguga n'ehe.

¹² Jange nupya di peñ'ap'u man'agi. Numañho ngu gi nugagi, ngetho xa di mödi.

¹³ Nuga ndi nemhö nga tsömi nda mepkagiwa har fadi, ne nö'ö ngi pepkähmö, go nda mepkaginu nupya di owa har fadi, ngetho di mömba ár hoga mhö Jö.

¹⁴ Hinte da ne ga pese. M'et'o da ne ngi pödi, ne hinga ja'a'i gi faxkagi. Di ne da bonse ri mui nö'ö gi beni xiñho gi 'yot'e.

15 Ha di födi nu'mu Jö bi jap'u, bi 'weka 'ra ya tsi pa, nep'u da tsa gi pengi gi nthewi, ne hingi 'bepya;

16 hinge ngu n'ar 'begotho, nupya ngu n'ar hmöka ku. Nuga xa di mödi, di beni töte tsit'a ri mu gi möke, ngetho nupya hinge honse ri 'bego, ri ku n'ehe hár ñ'emui ar tsi Hmu.

17 Jange nu'mu majöni gi mökagi ngu n'ar hoga ñ'ohu hár 'befi Jö, xta zomp'u ar Onesimo, numañho ngu gi numañhogi.

18 Nu'mu te xi ts'ok'a'i wa te tu'i, hñuts'i go di tuga.

19 Nuga ar Pablo di ja ma 'ye di huxa ma thuhu, di ent'a ma ne ga jut'a'i, hinga eñhu nu'ge gi tukagi n'ehe.

20 'Yotka nunar ñho di a'i tsi ku, ngetho xka ñ'emui ar tsi Hmu, ne njap'u gi jakagi ga njohya, ngetho di nkuhu har tsi Dada.

21 Di ot'a nunar he'minu ngetho di pödi gi o nö'ö nsi'a'i. Di beni hinge honse nö'ö di xi'a'i, ma gi 'yot'a töte ár nzeye.

22 Hyogap'u habu ga 'bui n'ehe, ngetho di to'mi da maxka Jö ma ga tsöñ'ahu.

Ar Pablo edi ya gamfi ne apa Jö da mats'i

23 Peñ'a nzengwa ar ku Epafra nö'ö mahyegi di jothewa, ngetho di mömfe ár mhö ar tsi Hmu Hesukristo.

24 Zengwa'i n'ehe ar ku Mörko, ar ku Aristarko, ar ku Dema ne ar ku Luka ma maxteyu.

25 Ma tsi Hmuhu Hesukristo da hwök'ahu yá ñho. Dá njap'u.

AR EBREO

Ar he'mi bi m'empa ya ebreo

Ár T'u Jö bi xikagihu tema ne ár Dada ga pöhu

¹ Jö nzeýe ya pengi ba pèhna yá m'èhni mam'et'o, hagatho bi japabi mi zo ma palehu.

² Ne nuya ngöxapayu xi mense ár T'u da zokagihu. Gehnu xi zokwabi gatho ár meti, ne bi 'yent'wa hár 'ye bi hyoka gatho ar mhets'i ne ar ximhai.

³ Gehnu togo ñ'u ár hyats'i ár nsunda ñhehwitho Jö, ne o hár 'ye da doxa xoge, hõnse da mönga ár mhö pe'sa ar ts'edi. Gehnu bi xugagihu ma ts'okihu mi unga ár tese, ne bi hñuxa hár ñ'ei ar Ndö bi 'bu mhets'i.

⁴ Ne bi hñuxa ár nsu ár T'u bi döta ya enxe. Njap'utho ár thuhu bi thu'spabi töpa ár nsu yá thuhu'u.

Ár T'u Jö töpa yá nsu ya enxe

⁵ Ngetho tema enxe xi 'ñemba Jö:

Go ma T'u'i,
nupya di ñ'udi go ri Dadagi.
Ne embabi man'agi:
Nuga go ár Dadagi,
ha nö'ö go ma T'u.

⁶ Man'agi enö nú'mu ba pèhna ár 'bet'o T'u har ximhai:
Gatho yá enxe Jö dá ndöñ'ö.

⁷ Ha nú'mu nõnga ya enxe enö:
Nuyá enxe japi da ñhö,
ne nuyá 'bego japi da mfagi.

⁸ Ne nú'mu nõnga ár T'u enö:
Nuna ri ndö, tsi Jö, hiñham'u da göts'i,
ha nuna ri ts'ut'wi xa n'ar hoga ts'ut'wi.

⁹ Xka mö nö'ö xiñho, ne xka utsa nö'ö hingi ho.
Jange bi hñus'a ri nsu togo ri Jö.
Bi gox'a ar nziki johya, gi töta gatho ri ñ'ohu.

¹⁰ Xi 'ñenö n'e:
Nu'ge, tsi Hmu, ga hyoka ar ximhai hár ndui,
ne ar mhets'i go xi hyoka ri 'ye.

¹¹ Gatho'u ma da göts'i, ha nu'ge gi 'bui hiñham'u da göxa ri te.
Ne gatho'u ma da thege ngu n'ar dutu.

¹² Ngu n'ar he ma da m'ats'i ne da 'boni.
Ha nu'ge go get'a'i,
ne nuya ri jeyè hinda ma da thege.

¹³ Ngetho tema enxe xi 'ñemba njawa:
Hñu ha ma ñ'ei ga huxkwi,

tō'mi ga tsiñ'a nuya ri ñ'uñi ga tsep'a ha ri wa.

¹⁴Gatho ya enxe yá 'bego Jö, bi pēhni da m̄axa nu'u togo ma da hñōnga ar mpohō.

2

N'ar dōta mpohō

¹Jange xa ma ga umba ma muihu ga othu nō'ö xta ohu, ne hinga m'ehu.

²Ngetho nunar mhö bi mönga ya enxe bi me'sa ár ts'edi, ne nu'u togo himbi ne bi 'yote, bi hñōnga ár mfei.

³Hinda tsā ga k'onthu 'mu, nu'mu hinga suhu nunar dōta mpohō xi t'akagihu. Gesē ar tsi Hmu togo bi xikagihu, ne m'efa bi damajōni nu'u togo bi 'yode.

⁴Ne gesē Jö mi damajōni mi ñ'u ya dōta nt'udi, ya 'befi hingi tsā da 'yot'ase ar jō'i, ne bi hyemba ár Hñö Jö ngu bi ne'ö.

Togo unga ar mpohō

⁵Jö himbi datwa ha yá 'ye ya enxe nunar te xi 'ñep'u ne di noñhupya.

⁶'Bui togo bi damajōni habu enö njawa:
Teme ar ñ'ohō xa gi beni,
wa ar jō'i xa gi honi.

⁷Tx'utho bi 'bedi xka hyekwa ya enxe.

Xa ga umba ar nsunda ne ga hñu'spa ár nsu,
ne ga 'yent'wa hár 'ye gatho nō'ö xi hyoka ri 'ye.

⁸Gatho ga pokwa ha yá wa.

Jö togo bi mokwa gatho ha yá wa, hinte bi zo njap'utho, mödi hinxta hanthutho xi tho gathoyu.

⁹Ha nupya xta hanthu ar Hesu, nō'ö togo 'ra ya tsi pa bi thuxa hai ya enxe, xi t'umbabi ar nsunda ne ar nsu, ngetho bi tho ar ugi nú'mu mi thökwabi ár te. Njap'u xki benga Jö ar Dada nda unga ár te ne nda hwēgagihu ar mpohō.

¹⁰Gatho te jawa ne janu mhets'i, go bi hyok'ö ne go o hár 'ye'ö. Bi beñ'ö nda zixa nzeye yá bötsi hár nsunda, jange bi japi bi tho ya ugi ár T'u, ne njap'u bi hyokwa ár m'ui yá Pohote'u.

¹¹Ngetho nu'u togo xi nt'axkwabi yá te ne nō'ö togo t'axkwabi, n'atho togo yá meti. Jange hingi ntsā embabi gehyu yá ku.

¹²Ne enö njawa:
Ma ga xipabi ri mhö ma ku,
Madedā ar mhunts'i ga tut'a ya thuhu.

¹³Ne man'agi enö:
Nuga ga ñ'emūibi'ö.
Ne enö n'ehe:
Di 'bu'bewa nuya bötsi bi 'raka Jö.

¹⁴ Ngetho nuya bötsi pe'sa ha yá ndo'yo ar ji ne ar ngo, nö'ö n'ehe bi m'ui njap'u. Ne nú'mu mi du, bi hwata togo hö ar ndöte, gehnu ar ts'ondöhi.

¹⁵ Ne njap'u bi umba ar hogam'ui nu'u togo mi 'bui mi pepa ar ndöte ngetho mi tsu'u.

¹⁶ Nunu himba ehe bi maxa ya enxe, ba ehe bi maxa yá 'beto ar Abra.

¹⁷ Jange mi mahyoni nda ñehwi nuyá ku. Ne bi ndöngamöjō xa pe'sa ar nhwēki, ne ot'a gatho nö'ö di 'ñepi hár 'befi Jō. Ne bi unse ár te ngu n'ar m'oñho da gut'wa yá ts'oki ya meximhai.

¹⁸ Ngetho gese'ö bi tho ar ts'ati, jange pe'sa ar ts'edi da maxa nu'u togo ts'ati.

3

Ar tsi Hmu Hesu töpa ár nsu ar Moise

¹ Jange tsi kuhu, xi t'axk'a'ihu ri m'uihu ne xi ts'oñ'ahu ma gi 'buhu mhets'i, beñhu ar tsi Hmu Hesusukristo, ár mpote Jō ne ar döngamöjō togo tsiska ma jamfihu.

² Nunu, ot'a xiñho ngu xi xipabi nö'ö togo xi 'ñets'i, ngu bi 'yot'a ar Moise n'ehe hár nijō Jō.

³ Mahyoni di töte ar nsu di t'umba ar tsi Hmu Hesu, m'efa ar Moise. Ngu di töte ar nsu di t'umba n'a di hoka ar ngu, ne m'efa ar nguse.

⁴ Ngetho ja togo hoka n'ar ngu, ha Jō bi hyoka gatho.

⁵ Majōni ar Moise bi 'yot'a gatho nö'ö xki xipa Jō nda 'yot'a hár nijō, ngu ár 'bego. Gehnu bi damajōni nö'ö ma nda mhōnga m'efa.

⁶ Ha nunar tsi Hmu Hesusukristo, ngu n'ar t'u su xiñho ar ngu. Ne nuju go dar nguhu nu'mu hinga hehu ar ndo'mi, ne ga tsethu ma jamfihu ga to'mhu da göxa xoge.

Ár tsaya yá bötsi Jō

⁷ Jange ngu enga ár Hñō Jō:

Nu'mu ar pania gi 'yo'sfu ár mhō Jō,

⁸ yo gi kothu ri muihu ngu bi 'yot'a ri palehu nunar pa bi tsot'wa ár mui Jō, ba tsatnu har ot'at'ohō.

⁹ Ka gehnu ri palehu bi tsatkagi ne bi hyomgagi'u.

Yon'ate njeye bi hyandga ma döta nt'udi ndi ot'wabi'u.

¹⁰ Jange bi ponka ma kwe gatho nuya jō'i mi 'bu nuya pa'u. Ne da ensega:

Hingi tsaya te gatho benda ha yá mui, ne hinxi bötkā ma 'ñu.

¹¹ Ngetho xki mbō ma kwe, da et'ase made ma te, hinda ma da yut'a har tsaya di uni.

¹² Tsi kuhu, hyanthu hinte di 'bup'u n'a di pe'sa n'ar ts'omu hingi ne da ñ'emui, ne da 'we hár 'ñu Jö togo hö ar te.

¹³ Nö'ö gi 'yothu, hñu'mba ár muí ri kuhu n'a ngu n'a hyax'mu, núpya tsá ga eñhu di 'buhu ar pania. Hingi hyehu da me ri muihu gi oxu yá nhemhñö ar ts'oki.

¹⁴ Ngetho nu'mu xi t'akagihu ar seki ga 'buhwihu ar tsi Hmu Hesukristo, da njap'u nu'mu honse hinga hehu nunar ñ'emui da pe'su hár ndui.

¹⁵ Núpya tsá gi 'yohu da t'enö:
Nu'mu ar pania gi 'yo'sfu ár mhö Jö,
yo gi kot'a ri muihu, ngu bi 'yot'a ri palehu nunar pa bi
ntsot'wa ár muí Jö.

¹⁶ Togo'u bi 'yotwa ár mhö Jö ne bi tsot'wa ár muí. Hage hinga nu'u ba júka ar Moise har hai Ehipto.

¹⁷ Togo xi tsot'wa ár muí yon'ate njeje. Hage hinga nu'u togo bi 'yot'a ya ts'oki, ne bi go yá ndo'yo ha ya ot'at'ohö.

¹⁸ Ne togo bi 'ñet'ase made ár te, bi 'ñembabi'u hinga nda hñonga ar tsaya uñ'ö. Hage himbi xipabi njap'u nu'u togo himbi 'yote.

¹⁹ Ne da nuhu himbi yut'u, ngetho himbi ñ'emui.

4

¹ Jange ma ga tsuñhu nö'ö te di pe'su 'mu. Ngetho mödi di pe'sthu ar ñhöt'i bi 'rakagihu ga kuthu hár tsaya, xi'mu 'ra hingi tsuhu.

² Ngetho nuju ngu'u xi nsikagihu ar hoga mhö. Ha nu'u hinte mañho bi nhwëkwabi, ngetho bi k'at'a yá ñ'emui nu'u togo bi 'yode.

³ Ne nuju xta ñ'emuihu, di 'buhu hár tsaya, ngu bi 'ñeñ'ö:
Núm'u mi mbo ma kwe da 'ñet'ase made,
hinge nda yut'u ha ma tsaya.

Mödi ár 'befi Jö bi wadi nú'mu mi jwata ar ximhai.

⁴ Ngetho ja n'a xeni har t'ofu habu nonga ar yoto mpa, ne enga njawa:

Bi ntsaya Jö bi wa gatho yá 'befi har yoto mpa.

⁵ Ne man'agi habu enö:
Hinda ma da yut'u ha ma tsaya.

⁶ Jange k'at'a 'ra da yut'i, ha nu'u togo bi t'umbabi m'et'o ar hoga mhö himbi yut'u ngetho ya me'sku.

⁷ Man'agi huxa n'ar pa: ar pania. Ngu bi 'yot'a ar Dabi xki tho nzeye ya jeje, habu enö:
Nu'mu ar pania gi 'yo'sfu ár mhö Jö,
yo ma gi kot'a ri muihu.

⁸ Ngetho nu'mu ar Hosue xi umbahmö ar tsaya, hinxi nomhö man'ar pa 'mu.

⁹ Pongda n'ar tsaya 'mu, to'ma yá bötsi Jö.

¹⁰ Ngetho nu'u togo xi yut'a hár tsaya, xi hyep'u ár 'befi, ngu Jö xi hyep'u ár meti'ö.

¹¹ Ma ga umba ma muihu ga kuthu har tsaya, ne hinto da demba yá ts'o'befi nu'u togo himbi ne bi 'yote.

¹² Ngetho ár mhö Jö te, ne gatho tsá da 'yot'e. Töta ár ñho n'ar ndojwai di hente ár hmi ne ár xutha, ne kut'a ya mbo da hyekwa ár pa ne ár hñö n'ar jö'i. Da zonga ha yá ntokndo'yo ne yá ngöbo, ne pötwathobi yá mfeni ne teme kwata hár mu.

¹³ Hiñ'otho tema xi hyok'ö ne hinda ma da m'u hár nhandi. Gatho te ja handatho, ngu xoxtho ne hingi jo'mi hár da nö'ö togo ma ga datwabihu majöni.

Ar tsi Hmu Hesu ar Döngamöjö

¹⁴ Di 'ñehu n'ar döngamöjö togo bi yut'a mhets'i, ar tsi Hmu Hesu ár T'u Jö. Jange ga suhu nunar jamfinu di teñhu.

¹⁵ Ngetho hindi 'ñehu n'ar döngamöjö nö'ö hingi ne da meskagihu ar tseti ma ngwent'ihu. Di 'ñehu n'a togo bi ts'ati nguju n'ehe, mödi himbi 'yot'a ar ts'oki.

¹⁶ Ma ga kwathu 'mu hár thuxandö unga ar nthebate, hinge ga ntsuhu. Ne ga tsuthwu ár nhwëki, da hwëgagihu ár mfats'i nú'mu di hoñhu.

5

¹ N'ar döngamöjö xi thahna ha ya jö'i, xi t'ets'i da pöta da m'a hár nhandi Jö, ne da unga ya m'oñho, ne njap'u da mpumba yá ts'oki ya jö'i.

² Nö'ö tsá da me'spa ar ts'eti nu'u xi m'edi ne hinte pödi, ngetho gesel'ö tsá da hyat'a ár mfeni ne da 'yot'a ar ts'oki n'ehe.

³ Jange nú'mu pöxa ar m'oñho, ot'a njap'u honi da mpumba ma'ra, ne da mpumbase yá ts'oki n'ehe.

⁴ Hinga gatho tsá da guse nunar 'befinu xa pe'sa ar nsu, honse nu'mu da zohna Jö ngu bi zohna ar Aron.

⁵ Njap'u ar tsi Hmu Hesusukristo himbi ñ'exase ngu ar döngamöjö. Bi hñuxa togo bi mönga njawa:

Go ma T'u'i,
ha nupya di ñ'udi go ri Dadagi.

⁶ Ne ngu enga man'a xeni n'ehe:
Nu'ge gar döngamöjö hiñham'u da göts'i,
ngu bi t'exa ar Melkisedek.

⁷ Ar tsi Hmu Hesusukristo nú'mu ba ekwa bi njö'i, xa mi umba ár mu mi zoni, mi apa nö'ö togo mi pe'sa ar ts'edi nda ñonga har ndöte. Ne bi t'umbabi nö'ö mi adi, ngetho mi pe'sa ar ntsu ne mi e'spa ár nsu togo bi mats'i.

⁸ Mödi mar t'umhö, nuya ugi bi thogi bi uti hanja nda 'yöde.

⁹ Ne njap'u bi ñ'u ár ts'edi da umba n'ar mpohō hiñham'u da göxa gatho nu'u togo da 'yote.

¹⁰ Ne Jö bi hñuxa ngu ar döngamöjō, ngu ar nsu mi pe'sa ar Melkisedek.

Ar mhö xikagihu hinga hehu ar 'ñu majöni

¹¹ Ja nzeje te ga möñhu nunar mhönu xta noñhu, mödi hinga tsä ga ut'ahu xoge, ngetho xka kot'a ri muihu hinga ne gi pöhu nö'ö t'ut'ahu.

¹² Ngetho nzeje nuya jeje xi thogi, xi zamhö gi uthu ma'ra. Ha gi hoñhutho da t'ut'ahu nunár ndui ár mhö ar tsi Hmu, ngu n'ar lele ne da t'umbatho ar 'ba, hinga ar ñhuni.

¹³ Ne gatho nu'u ngu ya lele tsutho, hinga pötho tema xiñho ne tema hinga ho.

¹⁴ Ha nu'u togo xi ñöts'i, xi bötwabi ar ñhuni, xi xo yá mfeni, ne pödi ndana xiñho ne ndana hinga ho.

6

¹ Jange ga umba ma muihu ga hoñhu da ñöxa ma ñ'emuihu. Hinga ñhogamuihutho nunár nt'uti ar tsi Hmu Hesukristo ndi pöhu nda nduhu da ñ'emuihu. Hinga penju ga huxa ma mfenihu nuya nt'uti da pöhu m'et'o. Nö'ö ga pehu, ga hehu di thö'thu ga othwu ár ntso'mi, wa ga thohup'u ya 'befi tsixju har ndöte, ga thohu di noñhu ar mpohō bi e har ñ'emui Jö.

² Ne nuya nt'utiyu, ar xixthe, ar thu'spa ár 'ye man'a, ár menga nte nu'u xi du, ne ar pa da thöxamajöni habu da t'umba nö'ö di 'ñepi hiñham'u da göts'i.

³ Gehnu ma ga othu nu'mu da maxkagihu Jö.

⁴ Ngetho n'a togo xi m'u har hyats'i, ne xi za ar nt'uni di 'ñe mhets'i, ne xi me'spa ár Hñö Jö,

⁵ xi zapa ár hoga mhö Jö ne ár ts'edi nuna te xi 'ñep'u,

⁶ nu'mu da dagi, hinda tsä da njapabi da 'yot'wa ár ntso'mi man'agi. Ngetho pontho pengi tsut'wa ár T'u Jö har pont'i, 'betwa ár tsä njap'u hár nthandi gatho ya jö'i.

⁷ Jangu n'ar hai hinga tsaya hōnga ar 'ye, ne umba ya hoga doni nu'u togo wöhi, hōmba ár njöpi Jö.

⁸ Ha nunar hai unga ya 'mini hinga nhe'ö, tx'utho 'bedi da ts'ani, ne m'efa da ts'öt'i.

⁹ Di xi'ahe njanu tsi kuhu, ha di kaxmbenihe gi to'mhu ya ñho di ehwi ar mpohō.

¹⁰ Ngetho Jö pe'sa n'ar hogamui, ne hinda ma da pumhni ri 'befihu, ne nö'ö ar ñho xka 'yothwu ya gamfi, ne hinxka hyehu gi othu, njap'u gi ñ'uhu gi pe'sfu ár mhöte Jö.

¹¹ Nuje di nemhöhe, n'a ngu n'a xa gi umba ri muihu gi 'yothu njap'u gatho ri tehu, ne hinda k'at'a ri ndo'mhu.

¹² Hindi nehe gi ndöhñehü. Nö'ö gi 'yothü, temfü yá m'ui nu'u pe'sa ar jamfi ne ar ts'eti hönga ya ñhöt'i.

¹³ Nú'mü Jö bi umba ar ñhöt'i ar Abra, ngetho himi otho man'a togo di dōta nda 'ñet'a made, bi 'ñet'ase made ár thuhu.

¹⁴ Bi 'ñenö: Majöni xa ma ga jöp'a'i ne ga ja'i gi nxöndi.

¹⁵ Ne ar Abra bi me'sa ar ts'eti bi do'mi, jange bi hñönga ar ñhöt'i.

¹⁶ Majöni ya ñ'ohö et'a made n'a di töte ar dōta, ne ot'a njap'u hindi njo'o togo da 'ñembi hingi njap'u teme mö. Jange nu'u te et'a made, enga njap'u nö'ö mö.

¹⁷ Jö mi ne nda 'yot'wa ár 'ñu xiñho nu'u togo ma nda gohwi ár meti'ö, ngetho hingi pata ár ne te xi mö, jange bi 'ñet'a made ár thuhuse.

¹⁸ Jö bi zoju ár ñhöt'i ne ár nt'et'amade. Nuya yohoyü hingi tsá da mpati, ne Jö hingi tsá da mönga n'ar nhemhñö. Njap'u xa hñubgagihü ma müihü ga to'mhü nö'ö xi 'boskagihü nuya xta ehü ga kwathü hár ndo'mi.

¹⁹ Numa ndo'mihü toska ma pahu, ñhehwi ngu n'ar bojö xiñhü to'sa n'ar motsa. Nunar ndo'minü foxa mbo mote ar xunidutu habu 'bu ár nsunda Jö.

²⁰ Gehnü habu bi yut'a m'et'o ar tsi Hmu Hesukristo, m'efa nga teñhü n'ehe. Njap'u bi t'ets'i ngu ar döngamöjö hiñham'u da göts'i, ngu ar nsu bi me'sa ar Melkisedek.

7

Ar 'befi ngu ar döngamöjö bi me'sa ar Melkisedek

¹ Nunar Melkisedek mar ndö har hai Salem, ne már möjö Jö bi 'bu mhets'i. Bi boni ma ba thö ar Abra mi pengi xki ma ba hwata ya ndö, ne bi jöpi.

² Ne ar Abra bi umba ár 'ret'a xeni gatho nö'ö mi hö. Nunar thuhu Melkisedek poni da 'ñenö, ar ndö ot'a ar hoga ts'ut'wi. Ne már ndö har hai Salem, ne da 'ñenö, ar ndö unga ar hogam'ui.

³ Hindi pöthwü ár dada, ár nönö, yá pale. Hindi pöhy hanja bi m'ui, hanja bi du, njangu ár T'u Jö, gehnü ar möjö hiñham'u da göxa ár nsu.

⁴ Beñhü 'mü tengu mar dōta ár nsu mi pe'sa nunar Melkisedeknü. Ngetho nuna ma palehü ar Abra, himbi k'ont'i nda umba ár 'ret'a xeni nö'ö xki hñömba ya ndö bi dö'ö.

⁵ Majöni nuya xi 'ñe ha yá 'beto ar Lebi, gehyü hönga ar 'befi ngu ar möjö. Xi m'epabi da hñönga ár 'ret'a xeni ngu mönga ha ya 'bepate, mödi jot'wa yá ku, ngetho nuyü xpa ponga ha yá bötsi ar Abra n'ehe.

6 Ha nunar Melkisedek togo hinxpa 'ñe ha yá 'beto ar Lebi, bi hñonga ár 'ret'a xeni bi umba ar Abra, togo xki hñonga ar ñhöt'i, ne bi jöpabi.

7 Ne di pöhu xiñho nö'ö togo töte ár nsu, go unga ar njöpi'ö.

8 Nuya möjö togo hõnga ar 'ret'a xeni, gehyu ya ñ'ohõ the yá te, ha nunar Melkisedek mhö nunu tetho, hinxi du.

9 Ma ga möñhu nú'mu mi unga ár 'ret'a xeni ar Abra, pontho bi gut'a yá 'beto ar Lebi n'ehe, ha nupya jot'a nu'u xpa ehnu.

10 Ngetho ar Lebi hinxki m'utho. M'efa ba e ha yá 'beto ar Abra togo xki ma ba tsu ar Melkisedek.

11 Nu'mu da t'axka yá te ya jö'i ha yá 'befi ya möjö yá 'beto ar Lebi, ne ha ya 'bepate bi t'unga nuyá pa ya möjöyu, yo'ö ba pehna Jö man'ar möjö di pe'spa ár nsu ar Melkisedek, ne himi pe'spa ár nsu ar Aron.

12 Ha nu'mu da 'bata ar möjö, mahyoni da 'bata ya 'bepate n'ehe.

13 Ne nö'ö togo mhö, n'añ'o yá pale, nuyá mäni hinto bi mpe har nijö.

14 Gatho pödi, nuna ma tsi Hmuhu ba e ha yá 'beto ar Huda, ha nunar Moise hinte bi noni ha nda nmöjöyu.

15 Ne xa nhekitho, nu'mu da nanga man'ar möjö n'añ'o di pe'spa ár nsu ar Melkisedek, hinxpa e ha yá 'beto ar Aron.

16 Hinxki t'ets'i ngu enga har 'bepate nõnga ar jö'i da zokwa yá 'beto. Ha nupya xi hñonga togo pe'sa ar te hinda ma da göts'i.

17 Xi ndamajöni nõñ'ö habu enö:

Nu'ge gar möjö hiñham'u da the ri ts'edi, gi pe'spa ár nsu ar Melkisedek.

18 Xi thöka nunar 'bet'o 'bepate 'mu, himi pe'sa ar ts'edi, ne himbi tsä bi 'yot'a nö'ö mi mahyoni nda 'yot'e.

19 Ya 'bepate hinto bi umba n'ar hogam'ui, ha nu mi t'unga n'ar 'ra'yo ndo'mi xa töte ár ñho, faxkagihu ga kwathu ga hoñhu Jö.

20 Ne Jö bi 'ñet'ase made ár thuhu bi nõñ'ö.

21 Ngetho majöni nu ma'ra ya möjö bi t'ets'i ne hinto bi t'et'a made. Ha nunu hö, bi 'ñet'a made nu togo bi 'ñets'i, bi 'ñembabi:

Bi 'ñet'a made ár thuhu ar tsi Dada, ne hinda ma da pata ár ne.

Bi 'ñenö:

Nu'ge gar möjö gi pe'spa ár nsu ar Melkisedek, hiñham'u da göxa ri ts'edi.

22 Ar tsi Hmu Hesu 'ba made, japi da tho nunar nkohinu xa töte ár ñho.

23 Numa'ra ya möjö bi nja nzeýe, ngetho nda du ne himi tsä nda mpe nzeýe ya pa.

24 Ha nunu hiñham'u da göxa ár te, jange pe'sa ar 'befi möjö hiñham'u da thege.

25 Jange hyax'mu tsá da poho nu'u ñ'emuibi'ö ne da e da wat'i da hyonga Jö, ne hingi tsaya apa Jö da max'u.

26 Ngetho nunar döngamöjõnu, gehnu ndi hoñhu: Ár m'ui xint'axi, hingi pödi da 'yot'a ar ts'oki, hinxi jaxt'a ár m'ui, hingi nthöskwi ya 'yot'ats'oki, ne bi ts'ixa mhets'i ba 'buhwi Jö.

27 Nu'mú, hinge mahyoni hyax'mu da unga n'ár m'oñho ne da mpumbabi yá ts'okise, ne m'efa da unga nuyá meti ya jö'i, ngu ot'a nu ma'ra ya döngamöjõ. Ngetho nunu, bi unse ár te n'agitho, ne hiñham'u da unga man'agi.

28 Ngetho ya 'bepate exa ngu ya döngamöjõ ya jö'i hiñ'otho yá ts'edi. Ha nú'mu mi tho ya 'bepate, bi 'ñet'ase made ár thuhu Jö, nda 'ñexa ár T'u xa ja ár ts'edi, hiñham'u da the ár nsu.

8

Nó'ö 'ba made enga ar 'ra'yo nkohi

1 Gatho nuna xta möñhu, hõnsenu di ne da zo ri mfenihu: Di pe'su nunar döngamöjõnu, togo bi hñuxnu hár ñ'ei ár thuxandö Jö mhets'i.

2 Bi mpe habu majõni ar dönganijõ xi hyokase Jö, hinge ar meximhai.

3 Ngetho gatho ya döngamöjõ, xi thuts'i da moxa ya m'oñho ne ya ñhöt'i. Jange nunu n'ehe mahyoni di pe'sa te da mo'spa Jö.

4 Nu'mu di 'buhmõwa har ximhai, hindar nmöjõhmö'ö, ngetho jawa ya möjõ pöxa ya m'oñho ngu mönga yá 'bepate ar Moise.

5 Nu'u pepa nö'ö di hñõts'i ne ar xuditho nu te janu mhets'i. Ngu bi t'uta ar Moise nú'mu ma nda hyokwa ár ngu Jö, ne bi t'embabi: Hyanda xiñho gi hyoka ngu xi t'ut'a'i har t'ohõ.

6 Ha nupya nunar döngamöjõnu di teñhu, xa döta ár 'befi, ngetho 'ba made enga nunar 'ra'yo nkohi. Gehnu xi t'unga mahyegiwi ma'ra ya ñhöt'i xa töte yá ñho.

7 Ngetho nu'mu nunar 'bet'o nkohi di pe'shmö ár ts'edi, hinge mi mahyoni nda t'umhö man'a mu.

8 Gese Jö himbi numañho ár 'befi ya me Israel, jange bi zui bi 'ñembabi'u:

Ar tsi Hmu enö: Ma da zo ya pa ga nko'be ya me Israel ne ya me Huda man'ar 'ra'yo nkohi.

9 Hinge ngu nunar nkohi da nko'be yá pale, nú'mu nda mipa yá 'ye da juka har hai Ehipto. Ngetho nu'u himbi umbyá mui bi 'yot'a nö'ö da nko'be, ne nuga da heka'u, enga njap'u ar tsi Hmu.

10 Nu xta tho nuya pa'u, gehnu ar nkohi ma ga nko'be ya me Israel, enga ar tsi Hmu:

Ma ga ot'wa ma 'bepate ha ya mfeni'u,
ne ma ga köt'wa ha ya müi.

Ma ga 'bui ngu ár Jögi,
ne ma ga nuga'u ngu ma bötsi.

11 Hinto ma da uta ár ñ'ohu,
hinto ma da uta ár ku, di embabi:
Pödi togo ar tsi Hmu.

Ngetho gatho ma da bökagi,
di ndu nö'ö tsi t'ulo, ne di göxa nö'ö döta.

12 Ma ga pumbabi ya ts'oki,
hinga ma ga pengi ga bamba nö'ö hingi njap'u bi 'yot'u.

13 Nu'mü enö n'ar 'ra'yo nkohi, xi gönga nö'ö man'a 'mü. Ha nö'ö enö bi göngi ne bi thege, tx'utho 'bedi da m'edi.

9

Ar nijö habu mi ndönga Jö nuwa har ximhai, ne nö'ö bi jap'u mhets'i

1 Ha nunar 'bet'o nkohi, Jö xki xipabi ya jö'i hanja nda ndömbabi har nijö mi 'bukwa har ximhai.

2 Ne nunar nijö mi njanu: Har ñut'i habu mi t'embabi Mar Nsunda, ka mi 'buhnu ar mfox'yo, ar mexa ne ya thuhme mi t'e'spabi Jö.

3 Ne mote ár ñoho ar döta dutu, mi juta nö'ö man'ár xeni ar nijö mar thuhu Xa Ar Nsunda.

4 Ka mi 'buhnu n'ar nt'uts'i xki thoka ar k'axt'abojö, ne ar k'axt'a 'bezankohi habu 'be'sa n'ar k'axt'at'eni, mi kö ar ñhuni ba e mhets'i, ár t'o ar Aron bi 'rogi, ne ya nxindo nkohi.

5 Ne mañö ar 'bezankohi, ka xki thuxnu ya dö'enxe mi ñ'u ár nsunda Jö, mi ko'ma ar k'axt'axithe, habu mi nhöxa ar ji mi pungu ya ts'oki. Nuyü hinga ma ga ot'ahu xiñho ar 'ñupya.

6 Nu xki wadi xki thoka gatho, nu hár ñut'itho ar nijö, hyax'mü mi kut'a ya möjö mi ot'a ya 'befi mi ndöngajö.

7 Nu hár ñoxeni ar nijö, honse ar döngamöjö mi kut'i ne n'agitho ar jeye. Himi tsä nda yut'i nu'mü hinte mi hömpa ár ji ya meti nda unga ngu ar m'oñho. Njap'u nda mpumbabi m'et'o ya ts'oki'ö, ne m'efa ya ts'oki gatho nu ma'ra.

8 Ne ár Hñö Jö utkagihu njap'u, hinxki t'unda ar seki to gatho nda yut'a habu t'embabi Xa Ar Nsunda, nú'mü hár ñut'i ar nijö hinxki 'beta ár nsu.

9 Nunü ngu ár xuditho nö'ö di thohupya. Nuya m'oñho ne ya ñhöt'i mi m'o'spa Jö mam'et'o, hinto bi hyokwa ya m'ui nu'u mi ot'a njap'u.

10 Nu'mu nuya 'bet'o mhö xki m'epabi, honse nda moxa ya ñhuni, te nda ts'i, ne ya nsuki mpe hár ndo'yo ya jö'i, mi tho'mi nda zonga ar pa nda mponga xoge.

11 Ha nupya xi zokwa ar tsi Hmu Hesukristo, ár döngamöjö nuya ñho ba ep'u. Bi yut'a har dönga nijö töta ár nsu, hinxi hyoka n'ar jö'i, himbi thoka mahyegiwi ar ximhai.

12 Ne bi yut'a n'agitho har xeni Xa Ar Nsunda, ne hiñham'u da yut'a man'agi. Himbi hñö'spa ár ji ya t'öxi wa yá ji ya boi, nunár jise bi gut'a n'agitho ya thai ndi tuhu.

13 Ngetho nu'mu nda nhö'spa ar jö'i yá ji ya t'öxi, yá ji ya boi ne ár 'bospi ya kero, ne nda nsuki nda nt'axka ár te,

14 tema hinda tsá da 'yot'a ár ji ar tsi Hmu Hesukristo, bi datwa Jö hinte xki jaxt'i. Bi maxa ár Hñö Jö 'bu gatho ya pa, bi unga ár te. Ha nunár jinü da xuk'a ri mfenihu, gi hyehup'u nuya 'befi hinte unga ar te, ne gi pefu Jö togo hö ar te.

15 Jange bi ñu ar 'ra'yo nkohi. Ne nú'mu mi unga ár te, bi mpumbabi yá ts'oki xki 'yot'a mam'et'o nu'u mi 'bu har 'bet'o nkohi. Ne njap'u nuya xki thahni bi t'umba ya ñho xki ñhöt'i hiñham'u da göts'i.

16 Ngetho habu ja n'ar he'mi nkohi, mahyoni m'et'o da du togo tso yá ñho.

17 Nunar nkohinu da ndui da me'sa ár ts'edi xta du nö'ö togo tso yá ñho. Ngetho nu'mu tetho, hinto tsá da hñöni.

18 Nu har 'bet'o nkohi n'ehe, hinge nda tsá nda me'sa ár ts'edi nu'mu hinge nda nhö'ma ar ji.

19 Ngetho ar Moise nu mi wadi bi xipa ya jö'i xoge ya 'bepate, bi gumpa ár ji ya boi ne ár ji ya t'öxi, bi thönsa ar dehe. Ne bi gu ar thengaxi'yo ne ya doni, bi nöxa ha ya t'ofu mi huxa ya 'bepate, ne bi nöxa gatho ya jö'i n'ehe.

20 Ne bi 'ñenö: Gehnu ar ji umba ár ts'edi ar nkohi xi 'bep'ahu Jö gi 'yothu.

21 Hinge honseyu, bi nöxya ji ar nijö n'ehe, ne gatho ya nt'eni mpe hár 'befi Jö.

22 Ha ya 'bepate, tx'utho 'bedi da japa da t'axka xoge har ji nhö'mi, ne nu'mu hinda nhö'ma ar ji, hiñ'otho ár mpumbate ya ts'oki.

Ár ndöte ar tsi Hmu Hesukristo höka ya ts'oki

23 Njap'u 'mu nuya te jawa har ximhai, ñhehwi nuya te janu mhets'i, mi mahyoni nda nsuka ha yá ji ya meti. Ha nu'u gese bi ja mhets'i, mahyoni man'ar m'oñho di töte ár ñho.

24 Ngetho ar tsi Hmu Hesukristo himbi yut'a ha n'ar nijö xi hyoka ar meximhai, ñhehwi nö'ö majöni bi 'bu mhets'i. Gese'ö bi yutnu har nijö mhets'i nda pokagihu hár nthandi Jö.

²⁵ Ne honge xa kut'a ngu nu ma'ra ya döngamöjō, tat'a jeyē mi kut'a har xeni Xa Ar Nsunda nda moxa ar ji hingo már metise.

²⁶ Nu'mu di njap'u, hangu ya mpengi xi dumhö nu'mu ga pehu hár nduitho ar ximhai. Ne ha ya ngöxapayu, bi ñ'udi bi unse ár te n'agitho, ne hinda mengi da 'yot'a man'agi, ne njap'u bi hñöka ar ts'oki.

²⁷ Ne ngu xi thu'spabi ya jö'i, hönse n'agi da duyu, ne da thö'spa majöni,

²⁸ njap'u ar tsi Hmu Hesukristo n'ehe, n'agitho bi unga ár te, ne njap'u bi hñö'spa yá ts'oki nzeýe. Ne ma da ñ'udi ár yo'gi man'agi, da poho gatho nu'u ndo'mi, hinte di bengá ar ts'oki.

10

¹ Nuya 'bepate bi t'unga maham'u, hönse ngu ár xudi nuya döta ñho ma nda t'aju m'efa, honge mi gehyu. Nuya m'oñho tat'a jeyē mi ot'a nu'u mi e nda hyonga Jö, hinto bi tsá bi hyokwa ár m'ui.

² Ngetho nu'mu xi hñökwahmö yá ts'okiyu, hinte di tsá'u ha yá mu, ne xi hyehmö da 'yot'a nuya m'oñhoyu.

³ Ha nuya m'oñhoyu, hönse mi japi da bengá yá ts'oki tat'a jeyē.

⁴ Ngetho nuyá ji ya boi ne yá ji ya t'öxi hingi tsá da hñöka ya ts'oki.

⁵ Jange nu mi yut'a har ximhai ar tsi Hmu Hesukristo, bi ñ'enö:

Ya m'oñho ne ya ñhöt'i hinga ne,
ha ga 'rakawa n'ar ndo'yo har ximhai.

⁶ Nuya m'oñho ts'öt'i ne nuya ñhöt'i thöñ'a'i gi pungya ts'oki, hinga numañho.

⁷ Jange da enga:

Ma Jö'i, di 'bukwa xta e ga ot'a nö'ö gi nege,
ngu xi nt'ot'a ha ya t'ofu habu nongagi.

⁸ Ngu enga m'et'o: Ya m'oñho ne ya ñhöt'i t'a'i gi pungya ts'oki, hinga ne, ne hinga numañho. (Gathoyu 'bots'e ngu mönga ha ya 'bepate.)

⁹ M'efa bi ñ'enö: Ma Jö'i, di 'bukwa xta e ga ot'a nö'ö gi nege. Njap'u bi ñ'enö, bi göxa nö'ö m'et'o, ne bi thuxa man'a 'ra'yo.

¹⁰ Xi t'axkagihu, ngetho ar tsi Hmu Hesukristo bi 'yot'a Jö, bi unga ár te ngu n'ar m'oñho n'agitho, ne hinda ma da tho ár ts'edi.

¹¹ Ha nuya möjö hyax'mu pepa Jö, ne unga get'ö ar m'oñho hiñham'u da hñöka ya ts'oki.

¹² Ha nunar tsi Hmu Hesukristo, mi wadi bi unga n'adar m'oñho bi gut'wa yá ts'oki ya meximhai, bi hñuxa hár ñ'ei Jö.

13 Bi ndu nuya pa'u di njawa, hõnse to'mi da ts'impá gatho yá ñ'uni da ts'em'a ha yá wa.

14 Ngetho nuna n'adar m'oñhõnu, bi umba n'ar hoga te hinda thege nu'u xi t'axk'õ.

15 Ár Hñõ Jõ mahyegi ñamajõni nú'mu bi 'ñenga m'et'o:

16 Nu xta tho nuya payu, gehnu ar nkohi ma ga nko'be, enga ar tsi Hmu:

Ma ga köt'wa ma 'bepate ha yá mui, ne ga ot'wa ha yá mfeni.

17 Ne bi 'ñenga m'efa:

Hiñham'u ma ga benga yá ts'oki, ne ga puhni ma ya me'sku.

18 Nu habu xi mpumbabiyu, hiñ'otho ma'ra ya m'oñho da dukwa yá ts'oki.

Ma ga umba ma muihu ga hoñhu Jõ

19 Jange tsi kuhu, di pe'supya ar seki ga kuthu har xeni Xa Ar Nsunda, gehnu bi gut'a nú'mu mi nõ'ma ár ji ar tsi Hmu Hesukristo.

20 Ga nehu ar 'ra'yo ñu tsixju har te, bi xogagihu mateda ar döta xuni dutu bi xoki, gehnu ár ndo'yo.

21 Ne di 'ñehu hár nijõ Jõ n'ar döta döngamõjõ xa pe'sa ár nsu.

22 Ma ga kwathu habu 'bu Jõ, hinte di tsuka ma mfenihu, ne di tse ma jamfihu. Ngetho xi nxugagihu ma muihu xi thögagihu ya ts'omfeni, ne xi nsuga ma ndo'yohu har t'axdehe.

23 Hinge te gatho ga benthu. Ma ga umba ma muihu ga ñ'uhu nunar ndo'minu di pe'su, ngetho nu togo bi ñötkagihu hingi kate.

24 Ne n'a ngu n'a ga beñhu ma ñ'ohu, ga nkahu ga pe'su ar mhöte, ne ga pehu ya hoga 'befi.

25 Yo ma ga hehu ga kwathu ha ya mhunts'i ngu xi nzõnga 'ra. Nõ'õ ga othu, ga humfu ár mui n'a ngu n'a ma kuhu, ngetho di pöhu 'bap'utho ar pa da penga ma tsi Hmu Hesukristo.

Nu'u xa nese da nts'oki

26 Ngetho nu'u xi bö nõ'õ majõni, ne di nese da 'yot'a ya ts'oki, hinda ma da t'ot'a man'ar m'oñho da thökwa yá ts'okiyu.

27 Hõnse to'ma nunar pa xa ñ'utho da thõ'spa majõni, ne ar tsibi nthuni da dut'a gatho nu'u hingi ne da 'yõta Jõ.

28 Nu'u togo ts'okwa yá 'bepate ar Moise, nu'mu yoho wa hñu ya jõ'i da ñamajõni hö bi 'yot'e, hinda k'ont'i da tho.

29 Tengu ár dötahmõ ar mfei gi beñhu to'ma nõ'õ togo hinda numansubi ár T'u Jõ, ne da 'ñenõ, hingi ho ár ji nuna bi japabi bi t'axki, ne da ntoxkwi ár Hñõ Jõ xi nhwëgagihu.

30 Di pöhu togo bi 'ñenõ: Go di ko'spaga yá ñõni, go ga umga yá njut'i, enga njap'u ar tsi Hmu. Ne man'agi enõ: Ar tsi Dada ma da hñõ'spa majõni yá bötsi.

31 Ñ'u_utho da zo n'a ha yá 'yē Jō togo te.

32 Beñhu nuya pa xi thogi, nú'mu ja ngi jwahu bi 'ra'ahu ár hyats'i ar tsi Hmu, xa ga tseta ri muihu ga thohu ya thogi.

33 Mödi ngi thohu ya thogi ne ya nt'utsa, ga tsethu ya jö'i mi theñ'ahu, ne njap'u ga thohwihu mahyegi nu'u ma'ra mi tho ya thogi n'ehe.

34 Ngetho ga hwëju nu'u mi ku har fadi. Ha nuya ri ñhohu bi thömp'ahu, ga njohya ga tsethu, gi to'mhu gi hñöñhu ya ñho xa nzatho ne hinda thege, bi top'ahunu mhets'i.

35 Jange yo ma gi hyehu gi ndö'mhu, ngetho bi top'ahu n'ar döta nthöhö.

36 Ngetho mahyoni gi tsethu ya thogi, ne xki jwahu gi 'yothu nö'ö ne Jö, gi hñöñhu nö'ö xi ñöt'ahu.

37 Enga har T'ofu:

Ga to'mhu da tho man'a tsi tui,
ne ngut'a ma da zo nö'ö da ehe.

38 Ha nö'ö togo 'bu xiñho ha ma nthandi, ma da m'ui di ñ'emugi,

ha nu'mu da mengi, hinga numañho.

39 Mödi nuju hinga gekagihu nu'u di penju ga m'ehu. Nuju di pe'su ar ñ'emui, ne hinda m'e ma pahu.

11

Ar ñ'emui

1 Ar ñ'emui gehnu ga pöhu xiñho ma ga hññhu nö'ö di to'mhu, ne di ñ'emuihu ga hññhu nö'ö hindi handathohu.

2 Nunar ñ'emuinu bi maña ma palehu mi 'bu mam'et'o nda numañho Jö.

3 Nunar ñ'emuinu faxkagihu ga pöhu honse bi mönga Jö, ne bi ho xoge nö'ö di hanthupya. Gathonu ba e habu himi nhekitho 'mu.

4 Nunar ñ'emuinu bi maña ar Abel bi unga n'ar m'oñho mi töpa ár ñho nö'ö bi unga ár jödö Kain. Jange Jö bi damajöni mar hogajö'i, ngetho bi hñömba ár m'oñho. Ne mi tho ya pa, mödi xi du, nhombatho ár ñ'emui.

5 Nunar ñ'emuinu bi maña ar Enok bi ts'its'i hinge nda nu ar ndöte. Ne himbi thini, ngetho bi zixa Jö. Núm'u hinxki ts'ixtho, Jö bi damajöni mi numañho.

6 Ha nu'u hinte pe'sa ar ñ'emui, Jö hingi tsä da numañho, ngetho nö'ö togo ne da hyoni, m'et'o mahyoni da ñ'emui di 'bui, ne go ma da umba ár nthöhö togo honi.

7 Nunar ñ'emuinu bi maña ar Noe bi hyoka ar motsa habu bi k'ont'ö ne gatho yá mēni, nú'mu mi xipa Jö nö'ö ma nda thogi, mödi himi handatho. Nunar jamfinu bi japi bi nheki

yá ts'oki ya meximh̄ai, ha nö'ö bi t'embabi mi 'bui xiñho hár nthandi Jö.

⁸ Nunar ñ'emuiñu bi maḁa ar Abra nu mi ts'ohni, ba ponga hár hnini ndi ma ha n'ar h̄ai nda t'umbabi. Bi 'yota Jö mödi himi pödi habu ndi ma.

⁹ Ar ñ'emui bi maḁs'i bi m'u ngu n'ar nzoh̄o har h̄ai xki ñhöt'wabi, nuyū ma yá h̄ai ma'ra. Mi 'buta ha ya ngudutu. Bi njap'u ar Isa ne ar Hakob, nu'u togo bi hñönga ar ñhöt'i n'ehe.

¹⁰ Ngetho mi to'ma ar hnini xi t'ei xiñho, gese Jö togo xi beni hanja da thoki.

¹¹ Nunar ñ'emuiñu bi maḁa ar Sara togo himi ts̄a nda ñ'onte. Bi hñönga ar ts'edi nda ndaḁhi, ne bi m'u ár bötsi, mödi xki tho ya jeyē ñ'onte n'ar 'behñö. Ha bi ñ'emui mi ts̄a nda 'yot'a togo bi ñöt'wabi.

¹² Bi njap'u n'ehe ar Abra. Pontho xki du, bi me'sa ngu ár nzeyē ya ts̄o nuyá 'beto bi dini, ne ngu ar 'bomu ja har ñönthe hingi ts̄a da 'bede.

¹³ Bi du mi ñ'emui gatho'u, mödi himbi hñönga ar ñhöt'i. Bi hyant'u yap'uḁtho ne mi ñ'emui, mi zengwatho ne mi damajöni'u ma ya nzoh̄o ne thota nuwa har ximh̄ai.

¹⁴ Ngetho nu'u mönga njap'u, nheki xiñho hongä n'ar h̄ai habu da m'ui.

¹⁵ Nu'mu di bemhö nda penga habu ba poñ'u, mi ts̄a nda mengi.

¹⁶ Ha nuyū mi hoñ'u man'a, mi töte ár nsu bi 'bu mhets'i. Jange Jö hingi nts̄a da 'ñembabi ár Dada'u, ne xpa hokwa n'ar hniniñu.

¹⁷ Nunar ñ'emuiñu bi maḁa ar Abra nú'mu mi ts̄ata Jö. Dama bi netho bi datwa ar Isa nö'ö n'ase ár t'u mi ñ'ehe, mödi xki hñönga ya ñhöt'i,

¹⁸ nu xki wadi xki t'embabi: Nuya ri 'beto xta ñöt'a'i, ma da bonga ha yá bötsi ar Isa.

¹⁹ Mi ñ'emui pe'sa ar ts'edi Jö da guxa nu'u xi du, ngetho pontho bi du ne bi mengi bi nte man'agi, ne bi mengi bi zits'i.

²⁰ Nunar ñ'emuiñu bi maḁa ar Isa bi xipa ar Hakob ne ar Esau nö'ö ma nda hwëkwa Jö m'ëfa.

²¹ Nunar ñ'emuiñu bi maḁa ar Hakob nú'mu mi dat'i nda du, bi xipa nö'ö ma nda hwëkwa Jö yá bötsi ar Huse, ne bi ndönga Jö mi njwaxa hár ndoh̄o.

²² Nunar ñ'emuiñu bi maḁa ar Huse nú'mu mi 'bap'uḁtho ár ndöte, bi 'ñenö ma nda bonga Ehipto nuya me Israel, ne bi 'bepabi'u nda gukwa yá ndo'yo.

²³ Nunar ñ'emuiñu bi maḁa yá dada ar Moise, bi 'ñö hñu nzönö, ngetho bi hyant'u mar nzatho bötsi, ne himbi zu'u nö'ö xki mönga ar ndö.

24 Nunar ñ'emujinu bi maxa ar Moise nú'mu mi ndöta, himbi ne bi t'embabi már t'u ár t'inxu ar ndö me Ehipto.

25 Bi hwahna nda mfei mahyegiwi ár hnini Jö, himbi ne bi njohya 'ra ya tsi pa ha yá ñho ar ts'oki.

26 Bi hyandi ngu n'ar döta m'ets'i yá nt'utsa ar tsi Hmu Hesukristo, ne himbi nepa yá m'ets'i ya me Ehipto, ngetho xki hñuxa ár da har nthöhö unga Jö.

27 Ar ñ'emui bi mats'i ba tsop'u Ehipto, himbi zupa ár kwe ar ndö, ngetho bi zetwa ár jamfi Jö togo hingi nheki.

28 Bi mats'i n'ehe nda du'ma ar baxjwa ne ar nhöxa ji nú'mu nda thohnu togo mi ho ya 'bet'o bötsi, hinte nda japabi'u.

29 Ar ñ'emui bi mats'i bi thot'u har Thenga Ñhonthu ngu ar 'yoñhai, ha nuya me Ehipto bi tsati nda tho'u n'ehe, ne bi jöt'u xoge.

30 Ar ñ'emui bi mfaxte bi yot'a ya jödo mi kot'a ar hnini Heriko, nu mi wadi bi nthet'a yoto mpa.

31 Nunar ñ'emujinu bi maxa nunar ts'o'behñö már thuhu ar Rahab. Himbi duwi gatho nu ma'ra ya me'sku, ngetho bi umba n'ar hoga tsaya nu'u togo bi ma ba thexa ar hai xki ñhöt'i.

32 Tema man'a ga xi'ahu. Ngetho hinda zükagi ga pet'ahu gatho tema bi tho ar Gedeon, ar Barak, ar Sanson, ar Hefte, ar Dabi, njap'u ar Samuel ne ma'ra yá m'ehni Jö.

33 Nunar ñ'emui bi mats'i bi dö ma'ra ya ndö, bi 'yot'a ar hoga ts'ut'wi, bi zu ya ñhöt'i, ne bi got'wa yá ne ya 'muhu.

34 Bi mats'i bi k'ont'a ha ya tsibi xa mi fagi, ne ha ya ndojwai. Bi t'umba ar ts'edi ha yá ngwent'i ne ha ya tuhni, ne bi japi nda 'be ar 'ñu yá ndogu ma'ra ya hai.

35 'Ra ya 'behñö bi mengi bi hyanda yá mēni xki mengi xki nte man'agi. Ma'ra bi ñhegi bi mfei, himbi ne togo nda ñöni, ne nda mengi nda nte ha n'ar m'ui töte ár nsu.

36 Ma'ra bi tho ya nt'utsa ne ya mfei. Hinge hõnse'ö, bi nthöt'a ya bojö ne bi jot'a ha ya fadi.

37 Bi ts'oxa ya nk'ahni, bi nju ya nthegi bi theka made, bi ts'ati. Ma'ra bi tho ndojwaitho, himi ñ'otho habu nda m'ui, hagatho mi 'yotho, hõnse mi hempa yá ximhni ya deti, ya t'öxi, xa mi hyoya, xa mi tho ya dumui, mi tho ya mfei.

38 Ar ximhai hinge ndi 'ñepabi nda m'ukwa. Mi 'yo'u ha ya ot'ahai, ha ya t'ohö, ha ya ñeke ne ya oki ja ha ya ma'ye.

39 Mödi bi numañho Jö yá jamfi, himbi hyant'u nda tho gatho nö'ö xki ñhöt'wabi.

40 Ngetho Jö xki 'yegagihu ma'ra ya döta njöpi, ne nu'u mahyegi nguju nda hñõnga nunar ñhonu, ne hinge nda hñõnse'u ya njöpi.

12

Hinga höju ma dahū xta huxu har tsi Hmu Hesukristo

1 Ngetho xa xi gokathogihū ra nzeyē togo xi damajōni mi pe'sa ar ñ'emūi, ma ga hehū 'mū gatho ma 'benihū, ne ya ts'oki hingi hegagihū ga 'yohū. Ne ga nixt'ihū hinga tsayahu ga tsoñhu ár ñōni nunar 'ñu di teñhu.

2 Hinga höju ma dahū xta huxu ar tsi Hmu Hesukristo, togo bi du'mi ne bi jwatka ma jamfihū. Himbi jamasu hangu ma nda tho ya nt'utsa, mi handar johya ma nda 'ñepa m'efa, bi netho nda ts'uta har pont'i, ne bi hñúxa hár ñ'ei ár thuxandö Jö.

3 Beñhu nö'ö togo bi me'spa ar tseti ya ts'okte xa mi utsal, ne njap'u hinda went'ahu hingi ne gi pefu.

4 Nu'ahu hinxi zota ar pa gi uñhu ri tehu gi ntsawihū ar ts'oki.

5 Hage xka pumhnihu ya mhö bi hñup'a ri muihu ngu yá bötsi'ihu Jö, bi t'eñ'ahu njawa:

Ma tsi bötsi'ihu, yo gi tsamfu ár njutgu 'ra'ahu ar tsi Hmu, ne yo gi wenthu nu'mu tsu'ahu'ö.

6 Ngetho ar tsi Hmu umba ár mfuki nu'u togo mödi, ne umba ár mfei gatho nu'u embabi yá bötsi.

7 Tsethu ar mfuki 'ra'ahu Jö, ngetho hant'ahu ngu yá bötsi. Hinjo'o n'ar bötsi togo ár dada hingi umba ár mfuki.

8 Ha nu'mu hingi 'ra'ahu ar mfuki ngu nu ma'ra, hingyá bötsi'ihu 'mū, go yá hot'u'ihu.

9 Nupya ma ga beñhu xta 'ñehūwa ma dadahu har ximhai, mi febgagihū ne ndi möhu. Yo'ö hinga othu ár Dada ma hñöhu, ne ga pe'su ar te.

10 Majōni numa dadahuwa mi tsukagihū 'ra ya tsi pa, ngu mi beñ'u mar ñho. Ha Jö febgagihū homga ma ñhohu, ne ga pe'su n'ar te xint'axi ngu'ö.

11 Majōni hiñ'otho n'ar mfei ga johya ga höñhu, gatho tsotkagihū ma muihu. Ha nu'mu da zo ma mfenihu, m'efa ga pe'su n'ar hogamui, ne da tsa ga othu nö'ö xiñho.

Nu'u togo hep'u ár nhwēki Jö

12 Jange juxu ri 'yehu xi datho, ne nuya ri ñöhmuhu xi nzatho.

13 Ne hyoju n'ar 'ñu njöntho. Njap'u nuna ri wahu xi wengi hinda k'oxa ar ndo'yo, da mengi da zo xiñho man'agi.

14 Umba ri muihu gi 'buhwihu n'ar hogam'ui gatho nu ma'ra, ne gi pe'su n'ar mfeni xint'axi. Ngetho nu'u hinte pets'i, hinda ma da hyandwa ár hmi ar tsi Hmu.

15 Ntsuñhu, yo ma da bomp'u n'a da hyp'u ár nhwēki Jö. Ne da müdi da zot'a ár müi, ne da 'yot'a nö'ö hingi ho. Ne njap'u da müdi da ts'okwa yá mfeni ma'ra.

16 Yo ma da m'up'u n'a di 'bengwi ya jö'i, wa hindi ne da numansu nö'ö di 'ñe mhets'i. Ngu ar Esau bi thoka nö'ö mi t'embabi mar 'bet'o t'u, bi pati nda t'umba n'a mohi ar ñhuni.

17 Xka pöhu himbi t'ekwabi, mödi m'efa mi nemhö nda hñönga ar njöpi, ne himbi tsä. Bi nö'mahmö yá gida, ha himbi t'umbabi ar seki.

18 Nu'ahü hinxka kwathü har t'ohö mi tsä ngi thañhy, ngu ya me Israel bi tho mam'et'o, ne ngi hyanthü mi poxa ar tsibi, xa mar m'exui, ne mi ja ar 'yomndöhi.

19 Hinga 'yohü ár ñheti ar k'axt'athuxi, ne hinga 'yohü nunar mhö mi nzote. Nu'u togo bi 'yode bi 'yadi nda ñhe.

20 Ngetho himi tsä nda zeta nö'ö mi nsipabi, mi enö: Nu'u togo nda 'ñexa ár wa har t'ohö mödi mar meti, nda tho nk'ahni wa nda nsu'sa n'ar maza.

21 Xa mar döta ár nsu mi nheki. Gesé ar Moise bi 'ñenö: Xa di nhwöt'i di ntsu.

22 Nu'ahü xka kwathü har t'ohö ár thuhu Sion, hár hnini Jö togo te, har Herusalen mhets'i, pontho xka 'buhwihü nu'u ra nzeye ya enxé.

23 Xka kwathü hár mhunts'i nu'u ya hmökabötsi xi thu'spa yá thuhunü mhets'i, ne xka tsuhü Jö togo ot'wa ar ts'ut'wi gatho. Ne xka nthöskwihü ya hogajö'i xi du xi zonga xiñho hár ñöni.

24 Xka kwathü xka tsuhü gesé ar tsi Hmu Hesukristo, togo 'ñu ar 'ra'yo nkohi. Ne ár ji bi nö'mi xa döta ar ñho ñ'udi, hingi ñhehwi ár ji ar Abel.

25 Jamasuhü yo ma gi fe'sfü ár mhö togo zoju. Ngetho nu'mü himbi k'ont'a nu'u bi me'spa ár mhö togo mi zokwa har ximhai, hanja ga k'onthü nu'mü ga fe'sfü ár mhö Jö bi e mhets'i.

26 Nunar mhö bi japi bi nhwöt'a gatho nuwa har ximhai, nupya xi ñötkagihü xi 'ñenö: Hönse man'agi ma ga japa da nhwöt'a hinge hönse ar ximhai, xoge mhets'i n'ehe.

27 Nú'mü enö, man'agi, ne da 'ñenö ma da hwönga gatho nö'ö tsä da 'ñöni ne xi thoki. Hönse da gohi nu'u hingi tsä da 'ñöni.

28 Jange nu'mü xta höñhy n'ar ts'ut'wi hingi tsä da 'ñöni, ma ga umfü njamödi Jö, ne ga pepabihü ngu ne'ö, ga pe'sfü ar ntsu ne ar ntsuni.

29 Ngetho ma tsi Dadahü ñhehwi n'ar tsibi tsöt'a xoge.

13

Njanu da m'ui ya gamfi

¹ Yo ma gi hyehü da the ar mhöte di pe'sü n'a ngu n'a nuya di nkuhü.

² Yo ma gi hyehū gi umfū ar tsaya ma'ra ha ri nguhū. Ngetho 'ra mödi hinxi bödi, xi umba ar tsaya ya enxe ha yá ngu.

³ Beñhū ya 'yofadi, hu ri muihū wande gi owihū mahyegi har fadi. Yo gi pumhnihū nu'u xi mfei, ngetho gi pe'sasehū ri ndo'yohū n'ehe.

⁴ Tsuñhū ar nthöti ne suhū dar nt'axi. Ha nu'u 'bengwi nu'u hinxi nthötwi ne nu'u ka yá nthöti, Jö ma da hñö'spa majöni.

⁵ Nzöñhū hingi hyoju ar bojö, ñhogamuihū nö'ö gi pe'su. Ngetho Jö bi 'ñenö: Hinga hek'a'i, hinga pumhni'i.

⁶ Jange hinga tu ma muihū ga eñhū:

Ar tsi Hmu go faxkagi, hinga ntsu.

Te da jakaga ar jö'i.

⁷ Beñhū ri ma'yohū togo bi xi'ahū ár mhö Jö. Hyanthū tengu bi njöpabi yá m'ui, ne temfū yá jamfi.

⁸ Ar tsi Hmu Hesukristo get'ö ngu maham'u, ar pania, ne hiñham'u da mponi.

⁹ Yo ma gi ñhehū da ka'ahū ma'ra ya nt'uti hingi o yá 'ñu. Ngetho xiñho gi zeta ri jamfihū hár nhwëki ar tsi Hmu, hinge ha ya ñhuni. Nuyū hinte bi maḡa nu'u togo mi jap'u.

¹⁰ Di pe'su n'ar m'oxm'oñho habū nuya möjö mi mpe hár nijö Jö mi 'bü maham'u, hingi tsä da hñöka ar m'oñho da zi.

¹¹ Nunar döngamöjö mi kut'a har nijö ár ji ya meti nda t'unga ngu ar m'oñho, ne nda thökwa yá ts'oki ya jö'i. Ne nuyá ndo'yo nuya metiyū nda ts'öt'a yap'u habū hinto mi 'büi.

¹² Jange ar tsi Hmu Hesukristo n'ehe, bi tho nthi har hnini, ne njap'u nunár jise bi nö'mi, da hñökwa yá ts'oki ya jö'i.

¹³ Ma ga poñhū 'mu ga thöthū nthi, ne ga enthū ma tehū ga thohū nuya ugi ngu bi tho'ö n'ehe.

¹⁴ Ngetho hindi pe'suwa n'ar hnini hiñham'u da göts'i. Di hoñhū nö'ö man'a xi 'ñep'u.

¹⁵ Nu'mú, ma ga tutwabihū Jö n'ar thuhu ngu n'ar m'oñho, ngetho di 'buhwihū ar tsi Hmu Hesukristo. Ma ga eñhū nunar m'oñhönū, ponga ha ma nehū mat'wa ár thuhu Jö.

¹⁶ Ne ga othū xiñho hinga pumhnihū ga mfaxu n'a ngu n'a, ngetho nuya m'oñhoyū numañho Jö.

¹⁷ Yothū ri ma'yohū, yo ma gi thöthū nö'ö xi'ahū. Ngetho nu'u hingi tsaya su'ahū, pödi ma da thö'spa majöni. Jahup'u ne da njohya da 'yot'e, hinge di tu yá mui, ngetho nunū hinte fax'ahū.

¹⁸ 'Yafū Jö da maḡkagihe. Di beñhe hinte tsukagihe ma mfenihe, ngetho di nehe ga othe xiñho gatho.

¹⁹ Hönse m'et'o di xi'ahū gi 'yafū ngut'a da tsä ga map'u man'agi.

Nt'ëdi ya ku ne mhat'wa Jö

²⁰ Jö unga ar hogam'ui, ne bi japi bi mengi bi nte ar tsi Hmu Hesukristo man'agi, nuna ar hoga Ma'yo bi nö'ma ár ji bi du'ma n'ar 'ra'yo nkohi hiñham'u da göts'i.

²¹ Gese Jö da max'ahu gi 'yothu ya hoga 'befi ngu ne'ö, ne da mpe ha ri muihu da tsa gi 'yothu nö'ö numañho. Da njap'u ngetho tsix'ahu ar tsi Hmu Hesukristo, togo di 'ñepi da t'umba ar nsunda hiñham'u da göts'i. Dá njap'u.

²² Di a'ahu tsi kuhu, gi hñöñhu nunar mhönu hup'a ri muihu, nuna n'a tsi tui xta ot'ahu.

²³ Pöhu, xi nthé ma tsi kuhu Timoteo. Nu'mu ngut'a da thokwa, ga me'be ma ga k'ös'ahe.

²⁴ Zengwagihu gatho ri ma'yohu ne gatho ya ku. Peñ'ahu nzengwa nuya ku me Italia.

²⁵ Dá hyex'atho'ihu ár nhwëki Jö. Dá njap'u.

AR SANTIAGO

Ar he'mi bi 'yot'a ar Santiago

Ar nzengwa

¹ Dar Santiago, ár 'begogi Jö ne ar tsi Hmu Hesukristo, di zengwa'ihü gatho nu'ahü yá 'beto'ihü nu'u 'ret'amayoho yá t'u ar Israel ha gatho ya hai xka mfonthü.

Ar hoga mfödi unga Jö

² Ma tsi kuhü, njohyahü nú'mü gi thohü tsant'ö ya thogi.

³ Gi pöhy nu'mü nts'at'ahü ri ñ'emüihü, ma da hñuxa ri ts'etihü.

⁴ Uмба ri müihü da nheki ri ts'etihü ha nö'ö gi pehy, ne gi ñöxu xiñho, hinte gi k'athü.

⁵ Nu'mü n'a'ahü gi k'athü ar mfödi, 'yafu Jö ne da 'ra'ahü, ngetho nö'ö xa unga nzeýe ne hingi ñös'ahü.

⁶ Ñ'emüihü gi 'yafu, hingi yomihü. Ngetho nö'ö togo yomi, ñehwi nuyá mpunts'i ar döñhonthé xa tuxta ar ndöhi, mawa di manü.

⁷ Nu'u togo njap'u, yo di benga ja tema da umba ar tsi Hmu.

⁸ Nö'ö togo yót'a ár mfeni, hingi 'yo n'adar 'ñu.

⁹ Nunar tsi ku hyoya, dá njohya xi numansu Jö.

¹⁰ Ha nö'ö togo pe'sa yá m'ets'i, dá njohya xi hyoma hai Jö, ngetho nö'ö ngu ár ndöni n'ar döni, ma da thotho.

¹¹ Ngetho nu xta boxa ar hyadi ne da pat'i, ar döni da 'yot'i, da dá ár ndöni ne da m'eta ár nzatho. Njap'utho nö'ö togo the ya ñho, da m'eta mateda yá m'ets'i.

Ga tsethu ya ts'ati

¹² Nzatho nunar ñ'ohö da tho xiñho nú'mü ts'ati. Ngetho nu xta tho nunar ts'atinü, ma da hñönga ar te ngu ar nthöhö xi ñöt'wa Jö gatho nu'u togo mödi.

¹³ Nu'mü n'a ts'ati da 'yot'a nö'ö hingi ho, yo ma da 'ñenö go tsata Jö, ngetho Jö hingi tsä da ts'ati da 'yot'a nö'ö hingi ho, ne hinto tsat'ö.

¹⁴ N'a ngu n'a ts'ati nú'mü hár mfenise tsits'i da 'yot'a nö'ö ne ár ndo'yo.

¹⁵ Nunar mfeninü, ngu n'ar 'behñö ñ'u, da 'rogi ar ts'oki, ne xta 'yot'e, da 'yonga ar ndöte.

¹⁶ Ma tsi hmöka kuhü, yo gi 'behü ar 'ñu.

¹⁷ Gatho ya hogant'uni xa xiñho, bi e mhets'i, bi pehna ar Dada togo ár meti ar ñot'i. Nö'ö hingi mponi, ne hingi pata ár mfeni, ngu mponga ar xudi.

18 Go bi ne'ö bi jaju da ntehu man'agi har mhö majöni da oxu, ne da nugagihu ngu ar 'bet'o sofo ma da njuxa m'efa.

Nu'u togo ot'a ngu mönga ar hoga mhö

19 Jange tsi kuhu, xaju xiñho ri guhu gi 'yohu, hinge dama gi thöhu, ne hingi mbo ri kwehu ngut'a.

20 Ngetho nö'ö togo mbo ár kwe, hingi pe nö'ö ne Jö da mefi.

21 Jange hyehup'u gatho nö'ö hingi ho ne gatho nuya ts'omfeni. Pe'su n'ar hogamui gi hñöñhu ar hoga mhö xi t'ut'ahu. Nunar mhönu tsä da po'ahu.

22 Ne gi 'yothu nö'ö mönga ar hoga mhö, hinge honse gi 'yoxthu. Nu'mu hingi 'yothu, gi nts'oksehu.

23 Ngetho nu'mu n'a da 'yoxa ar mhö, ne hinda 'yo'te, ñhehwi n'a handase ár hmi har ñhe.

24 Nö'ö xi wadi xi hyanda ár hmi ne bi ma, m'efa bi pumhni tengu ár hmi.

25 Ha nö'ö togo huxa ár da har 'bepate xi hoga ma muihu, hingar döni, umba ár mu teni da 'yot'a nö'ö mö, ne njap'u nzatho gatho nö'ö ot'e.

26 Nu'mu n'a enö xa hongä Jö, ne hingi tsä da got'a ár ne, nts'okse, ne gatho nö'ö 'befi hongä Jö, hinter m'ep'u'ö.

27 Nunar thongajö xint'axi ne hinte pe'sa ya jaxt'i hár nthandi Jö ar Dada, gehnu ma ga xi'ahu: Tsoñhu ya tsi hyoyabötsi ne ya 'ranxu tho ar k'at'i, ne gi ntsuñhu hinda jaxt'a ri m'uihu gi mewihu ar ximhai.

2

Hingi hwanthu 'ra

1 Ma tsi kuhu, dá nheki nuna ri ñ'emuihu gi pe'sfu ma tsi Hmuhu Hesukristo, yo gi hwanthu togo gi zohu.

2 Ngetho nu'mu ha ri mhunts'ihu da zonga n'ar ku di hö ya k'axt'amfo'ye ne ya hoga he, 'mefa da zonga man'ar tsi hyoya ku di he 'ra ya tsi njumfo,

3 ne gi numañhohu nuna hö ar nzatho he, ne gi 'ñembabihu: Hñuxnu ha ya hoga nthuts'i. Ha gi 'ñembabihu nunar tsi hyoya: 'Bap'utho. Nu'mu gi ne gi hñudi, hñup'u har hai.

4 Hage hingi hwanthu njap'u ya ku 'mu, ne gi teñhu ya mfeni hingi ho.

5 Ma tsi hmöka kuhu, di ne gi 'yoxu nö'ö ma ga xi'ahu: Hage hinxi hwahna Jö nuya hyoya jawa har ximhai da me'sa nzeje ar jamfi, ne da yut'a hár ts'ut'wi xi ñöt'wabi nu'u togo mödi.

6 Ha nu'ahu xka hyomfu ar hñö nö'ö ar tsi hyoya. Hage hingo nu'u pe'sa yá m'ets'i togo ja'ahu gi thohu ar ts'om'ui, ne gehyu togo tsix'ahu ma da 'bap'ahu ha ya ts'ut'wi.

7 Ha hinga gehyu togo tsamba ar hoga thuhu bi mhat'ahu n'ehe.

8 Nu'mu xa majöni gi othu ngu engä ar 'bepate xa döta ár nsu, gi teñhu 'mu ngu engä hár T'ofö Jö: Mö ri ñ'ohu ngu gi mhöse. Njap'u gi othu xiñho 'mu.

9 Ha nu'mu gi hwanthu ri ñ'ohu, gi othu ar ts'oki, ne xka ts'ojwu ar 'bepate, 'ñudi gar ts'oktehu.

10 Nu'mu n'a umbä ár mu da 'yot'a gathö ngu mönga ha ya 'bepate, ne nu'mu da ts'oka n'a xenitho, da thöxa xoge.

11 Ngetho get'ö togo bi 'ñenö: Yo gi tsimba ár nthöti ma'ra, get'ö xi 'ñenö n'ehe: Yo gi ñhote. Ngetho nu'mu hingi tsimba ár nthöti man'a, ha gi hote, njap'u xka ts'okwa yá 'bepate Jö.

12 Jange 'buhu ne gi ñöhu ngu nu'u ma da thö'spa majöni har 'ra'yo 'bepate xi hoga ma muihu.

13 Har thöxamajöni hinda ma da m'e'spa ar nhwëki nu'u togo himbi me'sa ar nhwëki. Ha nunar nhwëki töpa ár nsu ar thöxamajöni.

Ar ñ'emuisse hinter me'ö nu'mu hingi pewi ya hoga 'befi

14 Ma tsi kuhu, te da maxa n'ar ku da 'ñenö pe'sa ar ñ'emui ne hinte nheki yá hoga 'befi. Hanja da tsä da mpo n'a nu'mu hönse di mpe'sa ar ñ'emui.

15 Xi'mu n'ar ku ar ñ'ohö wa ar 'behñö, hinte kö ár dutu, ne hinte pe'sa te da zi hyax'mu,

16 ha nu'ahu gi 'ñembabihu: Di möhu ter entho, ñhexu xiñho ne niñöhu, ne hingi umfu tema hongä ár ndo'yo, tema ñho gi umfu 'mu.

17 Njap'u ar ñ'emui n'ehe, nu'mu hingi pewi ya hoga 'befi, hinter me'ö.

18 Tsä da 'ñenga n'a: Nu'ge gi pe'sa ar ñ'emui, ha nuga di pe'sa ya hoga 'befi. Utka ri ñ'emui hinte pewi ya hoga 'befi, ne nuga ga ut'a ma ñ'emui di pewi ya hoga 'befi.

19 Gi jamfi n'ada Jö 'bui. Xiñho'ö. Njap'u nuya ts'ondöhi jamfi n'ehe, ne xa nhwöt'i ntsu.

20 Xa xka 'be ri mfeni. Ham'u ma gi pödi, nunar ñ'emui, nu'mu hingi pewi ar hoga 'befi, hinter me'ö.

21 Ma palehu ar Abra bi nhu hinte ma ts'oki mi tu, ngetho bi 'yot'a ar hoga 'befi nú'mu mi datwa Jö ar Isa ár t'u, ngu n'ar m'oñho.

22 Ha hingi handi, ar ñ'emui bi mpefi mahyegiwi ya hoga 'befi, ne bi japi bi nxoge nú'mu mi t'ot'a ya hoga 'befi.

23 Njap'u bi thögi ngu engä hár T'ofö Jö habu enö: Ar Abra bi ñ'emui Jö ne bi nhu hinte ma ts'oki mi tu, ne bi nsipabi ár ñ'owi Jö.

24 Hyanthu 'mu, nuya jö'i numañho Jö ngetho ot'a ya hoga 'befi, hinge hönse thandwa ár ñ'emui.

²⁵ Njap'u ar Rahab mar ts'o'behñö, bi nhu hinte ma ts'oki mi tu, ngetho bi umba ar tsaya yá m'ehni, ne bi ko'sa ha man'ar ñu.

²⁶ Ngetho jangu ar ndo'yo, nu'mu k'at'wabi ar hñö xi du, njap'utho ar ñ'emui n'ehe, nu'mu hingi pëwi ya hoga 'befi hinter me'ö.

3

Nö'ö pe ma nehu

¹ Tsi kuhu, yo xa gi hoñhu gi ñ'utatehu nze'ye'ihu, ngetho gi pöhu ma da thobgagihu nö'ö ar pa da thöxamajöni.

² Ngetho gatho di ts'okwabihu Jö. Nu'mu di 'bu n'a hinte ts'okwa Jö nú'mu ñö, nö'ö xa 'bui xiñho, ne pe'sa ar ts'edi da zöma xo'ge ár ndo'yo.

³ Nju di tutwabihu ya bojö ha yá ne ya fani, ne da 'yotkagihu. Njap'u di ethu gatho ár ndo'yo.

⁴ Nuya motsa n'ehe, mödi nda döta ne di ntöxkwi ya 'yomndöhi, t'et'a tsixa n'ar tsi t'ulo nt'e, ne et'a habu da ne nu'u et'i.

⁵ Njap'u ma nehu n'ehe, gehnu n'ár tsi xeni ma ndo'yohu, ne tsá da 'yot'a ya döta 'befi. Hangu ár döta ar mboza tsá da tsö n'ar tsi t'ulo tsibi.

⁶ Ne numa nehu gehnu n'ar tsibi. Ja ñuxhnu ya ts'oki jawa har ximhai. Nunar nenu huxa ha ma ndo'yohu, xi ts'omba ár m'ui gatho nö'ö xi hyoka Jö. Gesé ár tsibi ar 'bexui tsö nunar tsibinu.

⁷ Ngetho gatho ya zu'we ja har ximhai, ya ts'int's'u, ya k'eñö ne nuya zu'we ja har ñhonthé, xi tsá xi zönda ar jö'i.

⁸ Ha hinjo'o n'ar jö'i xi zönda ár ne. Ngu n'ar hñeni hingi tsá da m'a'mi, xa ñuxa ar ñethi hote.

⁹ Getnu di nsundahu Jö ar Dada, ne getnu di tsañhu ya jö'i di hñöxa Jö.

¹⁰ N'adar ne habu ponga ar nsunda ne ar nts'ani 'mu. Ma tsi kuhu, yo gi njahup'u.

¹¹ Hage n'adar pothe habu ponga ar uthe ne ar júthe.

¹² Tsi kuhu, hage n'ár 'bai ar iuxi tsá da unga ya 'ro njuka ar nziki, wa n'ár 'bai ar obxi da unga ya iuxi.

Ar mfödi di ñe mhets'i

¹³ Nö'ö togo ja ri mfödihu ne xiñho ár mfeni, ñ'uhu ri hoga 'befihu da nheki gi pe'su n'ar hogamu, hingi ñ'exu.

¹⁴ Ha nu'mu gi gesehu, ne gi benthu ar tuhni ha ri muihu, yo gi exa ri nsuhu gi eñhu gi pe'su ar hoga mfödi, ne hingi njap'u.

¹⁵ Ngetho nunar mfödinu gi teñhu, himbi pëhna Jö. Gehnu ár meti ar ximhai, xi bense ya jö'i, ne go unga ar ts'ondöhi.

¹⁶ Ngetho nu habu ja ar gese ne ya tuhni, nunu hinte janu ar hogam'ui, honse nö'ö xi nts'otho.

¹⁷ Ha nunar hoga mfödi di 'ñe mhets'i, m'et'o xint'axi, hingi hongar tuhni, di mönga ar hogamhö, ar hogajö'i. Di hwëka ma'ra, ne ot'a n'ar hoga 'befi, hindi ñ'önt'utho, gatho umba ár müi ot'a xiñho.

¹⁸ Ne nu'u togo pe'sa ar hogamüi ot'a ar hoga 'befi, ma da hñönga n'ar m'ui ter entho.

4

Ar ntsixkwi ya meximhai

¹ Habu di 'ñe ya tuhni ne ya nt'utsate gi pe'su. Hage hinge di 'ñe ngetho te gatho gi nehü, ne gathoyu nxint'a ha ri mfenihü.

² Gi hyoju ne hingi pe'su. 'Butho gi ñhohu ne gi ñö'spabihu yá ñho ma'ra, ne hingi tsa gi tsuhu nö'ö gi nehü. Xa gi ntuñhu ne gi weñhu, ha hingi tiñhu nö'ö gi teñhu. Hinte gi pe'su ngetho hingi afu Jö.

³ Ha nu'mu gi ahü hingi t'a'ahü, ngetho gi ahü ngu ne ri ts'omfenihü.

⁴ Gi ñhehwihu n'ar jö'i ka ár nthöti. Wa hingi pöhu nö'ö togo ntsixkwi ar ximhai ntoxkwi Jö. Nu togo ne da ntsixkwi ar ximhai, hotwa ár xutha Jö.

⁵ Wa gi beñhu hinter me'ö te mönga hár T'ofö Jö habu enö: Nunár Hñö Jö xi japi 'bu ha ma müihu, xa tuse mökagihu.

⁶ Ha nö'ö xa hwëgagihu ár mfats'i, jange enö njawa: Jö ntoxkwi ya ñ'lets'i, ne faxa nu'u 'yo nts'a'mtho.

⁷ 'Yothwu Jö, yo gi ñhehu da dö'ahü ar ts'ondöhi, ne da 'wege da ma'ö.

⁸ Kwathu gi hyoñhu Jö, ne da wat'i da hyoñ'ahü n'ehe. Nu'ahü xka 'yothu ar ts'oki, xuju ri 'yehu. Ne nu'ahü gi yót'a ri mfenihü, jafu da t'axka n'agitho.

⁹ Dá du ri müihu gi nzoñhu. Dá the ri thedehu da zo ar ts'oni. Dá the ri johyahü, da zop'ahü ar dumüi.

¹⁰ Nts'a'mhu hár nthandi ar tsi Hmu, ne go da 'ñes'ahü ri nsuhü.

Hinga theñhu ya ku

¹¹ Tsi kuhü, yo gi nthentehü n'a ngu n'a. Ngetho nu'u togo ot'a njap'u, pontho thenga ya 'bepate ne embabi hinter me'u. Hingi ne da 'yote, ne go ne'u da hñö'spa majöni ya 'bepate.

¹² N'ase togo xi unga ya 'bepate, ge'ö togo tsa da unga ar mpohö, wa da japa ya jö'i da m'edi. Xi'ge, togo'i gi 'yapa ár mfei man'a.

Hyoñhu gi 'bet'ohu Jö

¹³ Ha gi oḥupya, nu'ahū gi exū ri nsuhū gi eñhū: Nupya wa xudi ga möhū ha n'ar hnini, ne ga 'buhunū n'a njeje, ga mpahū ne ga tōhū ya bojō.

¹⁴ Hōnse hingi pōhmōhū tema da tho xudi. Ngetho ter me'ō ri tehū. Ha hingi ñhehwihū ar 'bongui, n'a tsi tui da nheki ne da m'etho man'agi.

¹⁵ Nō'ō xiñho gi 'ñeñhū: Nu'mū njap'ū ne ar tsi Dada ne da hmijū ar te, ga othū nuna ne nuyū.

¹⁶ Nu'mū hingi eñhū njap'ū, gi exa ri nsuhū, ne gatho nō'ō hingi et'a Jō m'et'o, hingi ho.

¹⁷ Ha nō'ō pōdi da 'yot'a nō'ō xiñho ne hingi ot'e, ts'okwa Jō.

5

Ts'ohna nu'u pe'sa ya ñho ne to'ma ya hyoya

¹ Yohupya, nu'ahū gi pe'sū nzeje ri ñhohū, nzoñhū ne xa gi mahū, ngetho xa ma gi thohū ar hyoya ne ar thuhu.

² Nuya ri ñhohū xi 'yatho, ne xi zida ya zu'we nuya ri hehū.

³ Nuya ri k'axt'i ne ri t'axbojōhū xi zida ar hai, gehyū ma da damajōni gi njahup'ū. Nuya ri ñhohū xka kwathū nuya ngōxapayū, pontho xka munsū ya tsibi, ma gi ntsot'asehū.

⁴ Nuya 'befi xi 'yot'a ri 'begohū, kaxa Jō gi kahū ne hingi juthwū. Ne yá mhafi xi 'yo ar tsi Hmu togo xa pe'sa ar ts'edi.

⁵ Xka 'buhūwa har ximhai ngu xka nehū, ne xka 'yothū ngu xi ne ri mfenihū. Ne xa xka nojū, pontho ngu n'ar meṭi xi t'ent'i da tho.

⁶ Xka hñu'sū ne xka hyohū nunar tsi hogajō'i ñhetho.

Pe'sū ar ts'eti ne gi 'yafu Jō

⁷ Jange tsi kuhū, pe'sū ar ts'eti, to'mhū ar pa da 'ñep'ū ar tsi Hmu. Jangu ar wōhi to'mi da dā ar 'bet'o 'ye, wa nuna tā m'efa, ne da ndui da mpot'i, ne ja da nxofo.

⁸ Hö, pe'sū ar ts'eti ne tseta ri muihū, ngetho ar tsi Hmu 'bap'utho da ehe.

⁹ Tsi kuhū, yo xa gi ngaxtehū te gatho gi hoxū ri kuhū. Nu'mū hin'ō, ma da t'ek'ahū ri mfeihū, ngetho nō'ō togo ma da hñōxa majōni, 'bā ar 'ñu da ehe.

¹⁰ Tsi kuhū, pe'sū ngu n'ar nt'uti gi temfū yá ts'eti yá m'ehni ar tsi Hmu bi mömp'ū ár mhō. Teñhū hanja bi tho'ū ya dumui.

¹¹ Nujū di nuhū nzatho nu'ū tho ya thogi. Xka 'yohū tengu mi pe'sa ar ts'eti ar Hob, ne xka pōhū tema ngōts'i bi umba ar tsi Hmu, ngetho xa dōta ár nhwēki ne ár hogamui.

¹² Hōnse nō'ō xa di tet'ahū tsi kuhū, hinte gi 'ñethū made, ngu ar mhets'i wa ar ximhai. Nō'ō gi eñhū hō, di njap'ū, ha nō'ō gi eñhū hin'ō, hin'ō. Yo ma da thus'a ri mfeihū.

¹³ Nu'mū ja te tup'a ri muihū, 'yafu Jō. Ha nu'mū gi johyahū, tuthwū Jō.

¹⁴ Ha nu'mu gi hñeñhu, zoñhu ya ndö har nijö da 'yapa Jö gi thixu, ne da gos'ahu ar nziki da e pota ar tsi Hmu.

¹⁵ Nu'mu da t'apa Jö ne di ñ'emui, go gehnu japi da dixa ar dathi, ne ar tsi Hmu da guts'i. Ha nu'mu xi 'yot'a n'ar ts'oki, da mpumbabi.

¹⁶ Ndahü ri ts'okihu n'a ngu n'a, mhathwu Jö n'a ngu n'a, ne da tsa gi thixu. Nu ár hoga nt'adi n'ar hogajö'i, xa te gatho tsa da 'yot'e.

¹⁷ Ar Elia mar ñ'ohö mi tho ya ts'omfeni nguju n'ehe. Ne bi zit'a ár müi bi 'yapa Jö hinge nda 'wöi, ne himbi 'wö xoge ar ximhai hñu njeje ne 'rato nzönö.

¹⁸ Bi mengi bi 'yapa Jö, ne bi 'wöi man'agi, ha nunar hai bi mengi bi unga ár sofo.

¹⁹ Tsi kuhu, nu'mu gi ko'su n'ar ku xki 'be ar 'ñu majöni,

²⁰ pöhu nö'ö togo da japa n'ar ts'okte da zop'u ár ts'o'ñu, ma da japi da k'ont'a ár pa ndi ma har 'bexui, ne xi mpunga nzeye ya ts'oki.

ÁR NDUJĪ AR PEDRO

Ár ndujĪ ar he'mi bi 'yot'a ar Pedro

Ar nzenywa

¹ Nuga dar Pedro, ár mpotegi ar tsi Hmu Hesukristo. Di ot'ahū nunar he'minū, nu'ahū xka mfonthū ha ma'ra ya hai nūnū Mponto, Ngalasia, Nkapadosia, N'asia ne har hai Mbitinia.

² Jö ar Dada xki hwañ'ahū ya maham'u ngu xki beñ'ö, ne bi hñux'ahū nda t'axk'a ri m'uīhū ár Hñö Jö. Njap'u da tsā gi 'yothū Jö, ne nda xuk'ahū hár ji ar tsi Hmu Hesukristo. Dá hñus'a ar nhwēki ne ar hogam'ui t'a'ahū.

N'ar döta ndo'mi

³ Nsunda Jö ár Dada ar tsi Hmu Hesukristo, togo bi hwēgagihū da m'uḥū man'agi. Ne xa di 'withū di to'mhū nō'ö xi 'ñep'u, ngetho bi mengi bi nte man'agi ar tsi Hmu Hesukristo.

⁴ Ne ma ga höñhūnū mhets'i n'ar ñho hiñham'u da nhwati, hinto da tsā da jaxt'i, ne hinda tho ár nzātho. Gehnū xi t'egagihūnū.

⁵ Ár ts'edi Jö faxa ma ñ'emūihū ga höñhū nunar mpohō xi t'egagihū, ne da t'aju ha ya ngöxapa.

⁶ Ne go gehyū ja'ahū gi njohyahū, mödi 'ra ya tsi pa gi thohū ya nt'utsa, nu'mū njap'u handa xiñho ar tsi Dada.

⁷ Ne njap'u da ts'at'a ri ñ'emūihū, töta ár ñho ar k'axt'abojö t'ent'a har tsibi, ne da 'we gatho nō'ö hingi ho, mödi ma da thotho. Ha nuna ri jamfihūnū ma da t'e'spa ár nsu, ne da nhumañho xta ep'u ar tsi Hmu Hesukristo.

⁸ Hinxka hyanthū ha gi möhū, ne gi ñ'emūihū mödi hingi hanthūpya. Nunar jamfinū ja'ahū gi pe'sū n'ar johya xa nzātho, hingi tsā ga möñhū tengu'ö.

⁹ Ne gi tsuhū ar mpohō, gehnū gi ñ'emūihū gi tsuhū.

¹⁰ Nuyá m'ehni Jö bi ñ'ani ne bi hñet'u tema ndi bonga nunar mpohō xki ñhöt'ahū, ne bi möñ'u nunar nhwēkinū xki t'ek'ahū.

¹¹ Mi het'u xiñho togo ne ham'u ma nda tho nō'ö xki xipa ár Hñö ar tsi Hmu Hesukristo mi pes'u. Gehnū mi xip'u tema ugi ma nda tho'ö, ne ya döta njöpi nda e m'efa.

¹² Xki t'utwabi'u nehe hinge nda zu nuya ñhoyū, go ma nda zuju. Nō'ö mi möñ'u maham'u, xi xi'ahūpya nu'u togo hōmpa ár ts'edi ár Hñö Jö, gehnū xpa e mhets'i. Gathoyū nemhö da bö xiñho ya enxe.

Ts'ónkagihu ga 'buhu n'ar m'ui xint'axi

¹³Jange umba ri muihu gi pohu tema gi pehu. Da xo ri dahu, ne gi to'mthohu ar nhwëki ma da hö ma tsi Hmuhu Hesukristo xta ehe.

¹⁴Nupya gar bötsi'ihu Jö gi ohu gatho nö'ö nsi'ahu. Jange yo gi nehu nuya ts'oki ngi othu maham'u nú'mu hinge ngi pohu ngi 'yothu ar ñho.

¹⁵Jangu nö'ö togo bi zoñ'ahu xint'axi ár m'ui, gi njahup'u ne'ehe, dár nt'axi gatho nö'ö gi 'yothu.

¹⁶Ngetho njanu xi mönga Jö har T'ofu: Dár nt'axi ri m'uihu nguga xint'axigi.

¹⁷Ha nu'mu gi ndöñhu ngu ri Dadahu togo ot'a ar hoga ts'ut'wi, umba ngu xi 'yot'a n'a ngu n'a, ne hingi hwantho; jange ntsuñhu hanja gi 'yohu gatho ya pa gi nehu ar 'ñu di ma mhets'i.

¹⁸Ngetho bi njuk'ahu har m'ui hinte mar ñho bi zok'a ri dadahu. Ha nunar njut'i bi t'uni bi ts'iñ'ahu, hinge ngu nö'ö thege, ngu ar k'axt'i wa ar t'axbojö.

¹⁹Gese ár ji ar tsi Hmu Hesukristo bi nö'mi, ngu n'ar tsi deti t'unga ngu ar m'oñho, xa 'bui xiñho ne hingar ts'onte.

²⁰Jö xki bengá nda 'yot'a njap'u nú'mu hinxki hyokta ar ximhai, ne ka xi nheki nuya payu homp'a ri ñhohu.

²¹Ne nuna ar ugi bi tho ar tsi Hmu Hesukristo, bi ja'ahu gi ñ'emuihu Jö, togo bi ko'spa ár te ne xi umba n'ar döta nsunda. Njap'u gi ñ'emuihu Jö, ne gi to'mbabihu ár mfats'i.

²²Xi t'axka ri muihu gi othu nö'ö majöni, ne ár Hñö Jö fax'ahu gi pe'su ar hoga mhöte hindi oxta mañö. Jange mhöhu n'a ngu n'a. Nunar mhötenu di 'ñe ha n'ar hogamu xint'axi.

²³Ngetho xka penju xka m'uhu man'agi. Hinge xka 'ñehupya ha n'a di the ár te. Xka poñhu ha n'a hingi the ár te, nú'mu ga pöthwu ár mhö Jö hö ar te ne hiñham'u da thege.

²⁴Ngetho hár T'ofu Jö enö njawa:

Gatho ya jö'i ñhehwi ya doni,
ne ár nsu ngu ár ndoni.

Xta 'yot'a ar doni da da ár ndoni.

²⁵Ha nunár mhö Jö hiñham'u da thege.

Gehnu ar hoga mhö xi nsi'ahu.

2

¹Jange hyehu n'agitho gatho ya ts'oki, ya nhemñö, nö'ö gi yot'a ri hmihu, ya hyokte, ne ya 'yonga 'bede.

²Xa gi hyoñhu ngu n'ar tsi t'ulo bötsi ar 'ba di 'ñe mhets'i hinte xi nthönts'i. Njap'u gi tehu xiñho ne gi pe'su ar mpohö.

³'Yothu njap'u ngetho xka pöthwu ár nhwëki ar tsi Hmu.

Ar tsi Hmu Hesukristo ngu n'ar do pe'sa ar te

⁴ Kwathu gi hyoñhu ar tsi Hmu Hesukristo, togo ngu n'ar do pe'sa ar te. Mödi nunar donu bi zanda nu'u togo mi ho ar ngu, ha Jö go bi hyandi ngu n'ar do xi thahni ne nzatho.

⁵ Gi njahup'u n'ehe, di hñöx'ahu ar do hö ar te, n'a ngu n'a gi jafu da he'sa ár nijö Jö. Ne di hñöx'ahu ar möjö pe'sa n'ar m'ui xint'axi, gi ent'a ri tehu ngu n'ar m'oñho numañho Jö, gi hömfu ár ts'edi ar tsi Hmu Hesukristo.

⁶ Jange engá har T'ofó:

Pöhu di exnu Nsion ar mudido du'ma ar jödo xi thahni nzatho. Nu'u togo da ñ'emuiubi, hinda ma da 'be ár tsa.

⁷ Jange nu'ahu xka ñ'emuihu, gi hanthu nzatho'ö. Ha nu'u togo hinxi ñ'emui, ngu engá har T'ofó:

Nunar do bi zanda ya hongu,
nupya ar mudido du'mba ár jödo ar ngu.

⁸ Ne enö n'ehe:

Gehnu ar do da japi da fe'sa yá wa ne da hwangi.

Ngetho nthewi ar mfets'e hár mhö Jö, gehyu ya me'sku. Njap'u xki thuts'i nda njap'u'u.

Ár hnini Jö

⁹ Ha nu'ahu yá bötsi'ihu Jö xi hwañ'ahu, yá möjö'ihu ar ndö mhets'i. Go ge'ahu ár hnini Jö 'bu xint'axi, ne ár meti'ihu'ö. Gesé'ö bi hwañ'ahu gi xifu ma'ra tengu ár ts'edi ne ár nsunda nö'ö togo bi zo'ahu ngi poñhu har 'bexui, ne gi 'buhupya har hoga hyats'i xa nzatho.

¹⁰ Maham'u hinge ngar hnini'ihu Jö, ha nupya hö, yá hnini'ihu'ö. Maham'u hinge ngi pe'sfu ár nhwëki'ö, ha nupya hö, xka hñömfu ár nhwëki.

'Buhu ngu yá 'bego'ihu Jö

¹¹ Tsi kuhu, di zo'ahu ngu ya nzohö ne ngu ya ne'ñu. Di xi'ahu gi hyehü nuya te gatho ne ri ndo'yohü, gehyu ntöxkwi nö'ö ne ri muihu.

¹² 'Buhu n'ar hogam'ui mateda nu'u togo hinxi jamfi, mödi 'yomp'a ri 'bedehü eñ'u xi nts'otho nö'ö gi othu. Ne xta ep'u ar tsi Hmu Hesukristo, ma da nsundabi Jö xta xo yá da, da bö'u mar ñho nö'ö ngi othu.

¹³ Ngetho gi jamfihu ar tsi Hmu, 'yothu gatho nu'u togo pe'sa n'ar nsu. 'Yothu ar ndö xi t'exa mañö,

¹⁴ ne gatho yá maxte, ngetho xi m'ehni da umbya mfei ya ts'okte, ne da 'ñe'spa yá nsu nu'u ot'a xiñho.

¹⁵ Ne Jö gi 'yothu xiñho, ne njap'u gi kothwu yá ne nu'u ya jö'i hingi numañho nö'ö di pehu.

¹⁶ 'Buhu wande hinto su'ahu, honse hingi jahü gi ne gi 'yothu nö'ö hingi ho. 'Yohü ngu yá 'bego'ihu ar tsi Dada.

17 'Ñe'sfũ ár nsu gatho. Mõhũ ya tsi ku. Tsufũ Jõ. 'Ñe'sfũ ár nsu ar ndõ n'ehe.

18 'Begohũ, pe'sũ n'ar hogamũ gi 'yothu ri hmuhũ. Hinge honse nu'ũ togo ya hogajõ'i, 'yothu nu'ũ xi ñhemi gi tsethũ n'ehe.

19 Jõ handa xiñho nu'ũ tho ya mfeĩ hindi 'ñepabi, nuya thogi tseti, ot'e da gohwi xiñho Jõ.

20 Tema ñho gi jujũ nu'mũ gi tsethũ ar mfeĩ ngetho xka nts'oju. Ha nu'mũ gi thohũ ar mfeĩ ngetho gi othu nõ'õ xiñho, njap'ũ hõ, hant'ahũ xiñho Jõ.

21 Xi ts'oñ'ahũ gi tsethũ; ngetho ar tsi Hmu Hesukristo go bi tho'õ ya thogi ma nga thohũmõ, ne njap'ũ bi utkagihũ ár m'ũ ga tẽñhũ.

22 Nõ'õ hinte ma ts'oki bi 'yot'e, ne hinte mar nhemhõ bi bongá hár ne.

23 Núm'ũ mi ts'ani, himi ko'sa ar nts'ani. Núm'ũ mi tho ya ugi, hinge mi xipabi nda njapabip'ũ n'ehe. Mi tsokwa gatho hár 'ye nõ'õ togo ot'a ar hoga ts'ut'wi.

24 Gese bi hñõska ma ts'okihũ hár ndo'yo nú'mũ mi ts'uta har pont'i, ne njap'ũ nu'ũ di 'buhũ, hinte tsa te da jaju ar ts'oki. Nupya ga 'buhũ ga othu nõ'õ xiñho. Bi tho ar ugi'õ, ne njap'ũ gi pe'sũ ar nzaki.

25 Ngetho ngi ñhehwihũ 'ra ya tsi deti xki mfont'i, ha nupya xka penju xka tsuhũ ar ma'yo su'a ri tehu.

3

Hanja da m'ũ ya nthõti

1 Di zo'ahũ nu'ahũ gar 'behñõhũ n'ehe, gi 'yothu ri dõmehũ, ne njap'ũ nu'mũ togo hinxi ñ'emũ, da hñõnga ár mhõ Jõ hant'ahũ ri hogam'ũihũ, hinge mahyoni gi zohũ.

2 Hõnse da hyant'a ri hogam'ũihũ xint'axi ne gi tsufũ Jõ.

3 Nuna ri ñhokihũ, hinge xa gi hyoñhũ nõ'õ oxta mañõ xa di thotho gi ñhoju. Yo xa gi ñhoxũ ya hwexkabojõ, ne hingi hyehu ya he gi ñ'exũ.

4 Hyoñhũ nõ'õ di 'ñe mbo ri mũihũ. Nunar ñhokinũ hiñham'ũ da thege. Gi umba ri mũihũ gi 'buhũ n'ar hogam'ũ, ne gi 'yothwũ ar ñho ma'ra. Gehnũ numañho Jõ.

5 Ngetho njap'ũ mi ñhoka maham'ũ nu'ũ ya tsi 'behñõ mi 'bu n'ar m'ũ xint'axi. Ne mi to'mba ár mfats'i Jõ, mi ota gatho nõ'õ mi xipa yá dõme.

6 Jangu ar Sara mi ota ar Abra, ne mi embabi ár hmu. Ha nu'ahũ xka ehũ di boni yá t'inxu'ihũ, nu'mũ gi 'yothu ar ñho ne hiñ'otho te gi tsuhũ.

7 Di zo'ahupya nu'ahũ gar dõmehũ, 'buhwihũ ri 'behñõhũ gi pe'sũ n'ar dõta mfõdi, ne gi umfũ ar nsu di 'ñepi, ngetho hints'ũ

nzeye yá ts'edi. Beñhu gehnu ri ñ'owihu gi hñöngwi mahyegi yá njöpi Jö, ne njap'u hinte di ja te da k'a'sa da t'a'ahu nö'ö gi afu Jö.

Hanja da m'u gatho ya ku

⁸ Hár ngöts'i di xi'ahu gi beñhu n'adar mfeni, di ko ri muihu gi mhöhu ngu ya tsi ku, gi pe'su ar nhwëki ne gi ntsixkwihu gatho.

⁹ Yo gi ko'spabihu yá ñöni togo ot'ahu ar ts'oki, ne hingi ntsants'aniwi ma'ra. Nö'ö gi 'yothu, tetwathohu Jö, ngetho xi ts'oñ'ahu da t'a'ahu ar njöpi.

¹⁰ Ngetho ngu engu har T'ofu:

Nö'ö togo ne da mö ár te, ne da hyanda ya hoga pa, hinda hye ár ne da mönga nö'ö hingi ho, ne hinda hyegi da mönga ya nhemhñö.

¹¹ Dá hye ar ts'oki ne da 'yot'a nö'ö xiñho.

Da hyonga ar hogam'ui, ne xta dini hinda hyegi.

¹² Ngetho ar tsi Hmu handa xiñho nu'u pe'sa n'ar m'ui xint'axi,

ne oxtho to'mi tema da 'yapabi.

Ne 'butho da umba yá mfei nu'u togo hingi ot'a xiñho n'ehe.

¹³ Ha nu'mu gi othu nö'ö xiñho, togo tsá te da ja'ahu 'mu.

¹⁴ Ne nu'mu ja te da nja'ahu ngetho gi othu xiñho, nzatho'ö. Yo gi jafumasu ne da pi'ahu, ne hingi tu ri muihu.

¹⁵ Nö'ö gi pehu, nsundahu Jö ar tsi Hmu ha ri muihu. Ne hyax'mu gi 'buhu xka ñhoju gi thöthu, hingi ñ'exu ne di 'bengant'ek'ei nu'u togo añ'ahu teme di bongari ndo'mihu gi pe'su.

¹⁶ 'Buhu hinte di tsu'a ri mfenihu. Ne njap'u nu'u jus'ahu ri 'bedehu enö gar ts'oktehu, da 'be yá tsá xta nu hingi njap'u. Xta nu'ahu gi pe'su n'ar hogam'ui, ngetho gi 'buhwihu ar tsi Hmu Hesukristo.

¹⁷ Xiñho'ö nu'mu gi thohu ya thogi ngetho gi othu nö'ö xiñho, nu'mu njap'u ne ar tsi Hmu, hinga gi thohu ya thogi ngetho gi othu ya ts'oki.

¹⁸ Nunar tsi Hmu Hesukristo bi tho n'agitho ar ndöte, njap'u bi hñöga ma ts'okihu. Ar hogajö'i bi unga ár te bi pokagihu nuju xta othu ya ts'oki, ne da zixkagihu ma ga 'buhwihu Jö. Majöni bi du ár ndo'yo, ha nu ár hñö himbi du, pontho bi mengi bi nte nú'mu mi nanga man'agi ár ndo'yo.

¹⁹ Nunar hñö bi ma ba humbyá hmi nu'u yá hñö ya jö'i bi jot'i.

²⁰ Nu'u maham'u himbi ne bi 'yode, hangu bi do'mahmö Jö, gatho ya pa bi zi'spa ar Noe bi hyoka ar motsa. Himbi k'ont'a nzeye ya jö'i, honse hñöto bi bongi nda jöt'a har dehe.

²¹ Nunar dehenu bi ñu'sa ar ximhai, ñehwi ar xixthe nuya payu. Nunar xixthenu, hinga di nehu ga xuju ma ndo'yohu.

Gehnu n'ar nt'udi di uñhu hár nthandi Jö hinte tsuka ma mfenihu, ne xta mpohu. Gathonu xta hõñhu ngetho bi mengi bi nte ar tsi Hmu Hesukristo.

²² Gehnu mi wadi bi boxa mhets'i, bi hñuxa hár ñ'ei Jö. Ne gatho ya enxë, ya ndö ne ya ts'ut'wi ota nö'ö möñ'ö.

4

Ngu yá hoga 'bego'ihu Jö, jafu da mpe ya hogant'uni xi 'ra'ahu Jö

¹ Ar tsi Hmu Hesukristo bi zeta nuya thogiyu hár ndo'yo, jange pe'su nunar mfeninu n'ehe. Ngetho nu'u togo xi tho ya ugi hár ndo'yo, xi ñ'ehwi ar ts'oki.

² Nuya pa xi ñ'ep'u hinda m'u ngu nese, temtho yá ts'onhe ya meximhai. Nupya da 'yot'a gatho ngu ne Jö.

³ Hyehup'u nö'ö ngi othu mi numañho nu'u hingya gamfi. Nu'u 'bengwi ya jö'i, te gatho ne'u, xa ya nti, xa ne da 'be yá mfeni ha ya dango, ne ndõnga ya tsita emp'ö, xa xi nts'otho nö'ö ot'u.

⁴ Nuyü 'yotho hingi ñ'owihu ha yá ts'o'befi, ne theñ'ahu.

⁵ Ha ma da datwa majöni nö'ö togo xi ñ'hoki da umbyá mfei nu'u te, ne nu'u xi du.

⁶ Jange xi nsipabi ar hoga mhö nu'u togo xi dupya, ne da tsa da m'u'u ngu ar hñö di hñöxkwi Jö, mödi bi hñõnga ar ndöte ngu ar njut'i ar ts'oki tho gatho ya jö'i.

⁷ Nö'ö ar pa da göxa xoge, 'bap'utho da zohö. Jange hyanthu xiñho tema gi pëhu, ne ndö'mhu hingi tsayahü gi zohu Jö.

⁸ Ne gi umba ri muihu m'et'o xa gi mhöhu n'a ngu n'a, ngetho ar mhöte punga nzeye ya ts'oki.

⁹ Gi nethohu gi uñhu ar tsaya n'a ngu n'a.

¹⁰ Ngu yá hoga 'bego'ihu xi t'ent'a ha ri 'yëhu nuya nzeye ya hogant'uni unga Jö, jafu da mpe ha yá m'ui ma'ra ngu ar nt'uni xi nhwëk'ahu.

¹¹ Nu'mu ja n'a togo ñö, dá ñö ngu mönga ár mhö Jö. Ha nu'mu ja n'a togo pepa ma'ra, dá 'yot'e ngu ár döta ár ts'edi Jö xi thembabi. Ne njap'u gatho nö'ö gi pëhu da nsundabi Jö, ngetho gi pëfu ar tsi Hmu Hesukristo. Jö ár meti ar nsunda ne ar ts'ut'wi hiñham'u da göts'i. Dá njap'u.

Di thohu ya thogi ngetho dar gamfihu

¹² Ma tsi hmöka kuhu, yo gi tu ri muihu nu'mu xta ep'u ya thogi, ne da zu'ahu ngu n'ar tsibi da tsat'ahu ri ñ'emuihu. Yo ma gi 'yohu xta ep'u gathoyu.

¹³ Nö'ö gi 'yothu, njohyahu ngetho gi thohu n'a tsi tui ya ugi ngu bi tho ar tsi Hmu Hesukristo, ne nú'mu xta nheki ár nsunda xa ma gi njohyahu.

14 Nu'mu nt'utsa'ihu ngetho gi teñhu ar tsi Hmu Hesukristo, xa nzatho'ö, njap'u nheki gi 'buhwihu ár Hñö Jö. Majöni nu'u tsani, ha nu'ahu gi nsundabihu ha ri m'uihu.

15 Yo ma gi thohu ya thogi ngetho gar hyotehu, gar behu, gar ts'oktehu, wa gi ñ'öxtehu tengu yá m'ui ma'ra.

16 Ha nu'mu gi thohu ya thogi ngetho xka ñ'emuihu, yo ma gi ntsahu. Nsundabihu Jö gi thohuyu.

17 Ngetho bi zo ar pa da nja ár mfei Jö, ne ma da du'ma m'et'lo hár nijö. Ha nu'mu xi ndui xi gutka ma guhu, tema ngöts'i to'ma nu'u hinxi ñ'emui ár hoga mhö Jö.

18 Ne enga har T'ofu n'ehe:

Nu'mu xa xi ñhembu da mpohö n'ar hogajö'i, habu di gohmö nö'ö hingi benga Jö, ne ar ts'okte 'mu.

19 Jange nu'u togo gi thohu ya thogi ngu ne Jö, 'yent'athohu ri tehu ha yá 'ye ar tsi Dada togo bi hyogagihu, ne xa gi umba ri muihu gi 'yothu ar ñho.

5

Sufu yá tsi deti Jö

1 Di zo nu'u ya ndö har nijö gi 'buhwihup'u. Di apabiga dar ndöse n'ehe, ne da handwa yá ugi bi tho ar tsi Hmu Hesukristo, ne di to'mi ga 'bu'benu mhets'i xta nheki ár nsunda.

2 Suhu ya tsi deti gi 'buhwihup'u yá meti ar tsi Hmu. Yo gi othu ngetho nja'ahu, go gi nesehu. Yo gi homfu yá bojö, njohya gi suhu.

3 Hingi 'yothu ndöta gi ne gi hyomahaihu nu'u togo gi suhu. Nö'ö gi 'yothu, 'ñuhu n'ar hogam'ui.

4 Ne xta ep'u ar Döngama'yo, ma gi hñöñhu ar nthöhö nsunda hinda ma da thege.

5 Mahyegi di xi'ahu nu'ahu gi bötsihu, 'yothu te da xi'ahu ya ndö har nijö. Gatho'ihu ñ'othu n'a ngu n'a, ne di nhekitho ri hogamuihu, ngetho:

Jö ntoxkwi nu'u ya ñ'exte, ne hwëkwa ár mfats'i nu'u hingya ñ'ets'i.

6 Nts'a'mhu hár nthandi Jö togo xa ja ár ts'edi, ne go da 'ñes'ahu ri nsuhu nú'mu xta zonga ar pa xi beñ'ö.

7 Tsokwabihu Jö gatho ri dumuihu, nö'ö hingi tsaya su'ahu.

8 Zot'a xiñho ri dahu ne yo gi öthu, ngetho ri ñ'unihu ar ts'ondöhi 'yo ngu n'ar 'muhu honi togo da 'yent'a ár ne.

9 Noxju gi to'spabihu xi nze ri jamfihu. Gi pöhu nuya thogiyu, bi thopya nze ye ya ku xoge ár nxidi ar ximhai.

10 Ne Jö togo ár meti ar nhwëki, bi zokagihu ga 'buhu hár nsunda hingi thege, ngetho di teñhu ar tsi Hmu Hesukristo. Nu xta tho 'ra ya tsi pa gi thohu ya thogi, gese'ö da max'ahu

gi 'buhū n'ar m'ui xint'axi, da zet'a ri jamfihū, da 'ra'ahū ar ts'edi, ne da zix'ahū xiñho hár 'ñu'ö.

¹¹ Jö go ár meti'ö ar nsunda ne ar ts'ut'wi hiñham'u da göts'i. Dá njap'u.

Ya ngöxanzengwa

¹² Di peñ'ahū nunar he'minu da hñös'ahū ar ku Silbano, togo di handi n'ar ku ota xiñho ar tsi Hmu. Xta ot'ahū n'a tsi tui, di ne ga hup'a ri muihū, ne di damajöni gehnu ár nhwëki Jö nö'ö gi teñhū.

¹³ Ar nijö 'bū Mbabelonia, mahyegi ngu'ahū xi hwahna Jö, peñ'ahū ar nzengwa n'ehe. Ar ku Mörko togo pontho ma t'u zengwa'ihū n'ehe.

¹⁴ Nzengwahū n'a ngu n'a xa gi mhötehū. Gi 'buhū n'ar hogam'ui gatho nu'ahū xka nthexū ar tsi Hmu Hesukristo. Dá njap'u.

ÁR ÑOHO AR PEDRO

Ár ñoho ar he'mi bi 'yot'a ar Pedro

Ar nzengwa

¹ Nuga dar Simu, t'engagi ar Pedro, ár 'begogi ne ár mpotegi ar tsi Hmu Hesukristo. Di ot'ahū nunar he'minu nu'ahū xka tsuhū n'ar nzatho jamfi ngu nō'ō di pe'sje. Xka tsuhū nunar jamfinu, ngetho xa ar hogajō'i ma Jōhū ne ma Pohōtehu ma tsi Hmuhu Hesukristo.

² Dá hñuxa ar nhwēki ne ar hogam'ui gi hōñhu, ngetho gi pōhu Jō ne ma tsi Hmuhu Hesukristo.

Nuya ku di hñōxa ár m'ui Jō

³ Jō xa pe'sa ár ts'edi, ne xi 'rakagihu gatho nō'ō di hoñhu ga 'buhū ne ga pefū xiñho, ngetho nō'ō togo bi zokagihu xa dōta ár nsunda, gese'ō bi ñ'udi ga pōtwabihu.

⁴ Ne xi 'raju ya nzatho ñhōt'i thota ár mhōdi ne xa dōta. Njap'u da tsā di hñōx'ahū ár m'ui Jō, ngetho xka hyehup'u ar ts'oki jawa har ximhai, t'ot'e tenga yá ts'onhe ya jō'i.

⁵ Jange nu'ahū xa gi umba ri muihu gi tetwabihu da mewi ri jamfihu ar hogam'ui, ha nunar hogam'ui di pewi ar hoga mfōdi.

⁶ Nunar hoga mfōdi di pewi ar nts'uni, ha nunar nts'uni di pewi ar ts'eti, ha nunar ts'eti di pewi ar nhwēki.

⁷ Ha nunar nhwēki di pewi ar mhōte n'a ngu n'a, ne nō'ō gi mhōhu n'a ngu n'a, di pewi gi mōhu gatho nu ma'ra.

⁸ Ngetho nu'mu xa gi pe'suyu, ne gi jafu da xu, hinda ma da m'ep'u xka pōhu ar tsi Hmu Hesukristo, hingi 'buhū njap'utho hinter m'efi ri tehu.

⁹ Ha nu'u togo hingi pe'sa nuya ñhoyu pewi yá jamfi, ot'a ngoda, hingi hongā nō'ō bi e mhets'i, ne xi pumhni xi nsukwa yá ts'oki xki 'yot'a mam'et'o.

¹⁰ Jange tsi kuhū, xa gi umba ri muihu gi ñ'uhū xi ts'oñ'ahū ne xi thañ'ahū, ngetho nu'mu gi 'yothū njap'u, xi ñhemi gi tahu.

¹¹ Ne njap'u ma da sok'ahū n'ar dōta ne nzatho goxthi, ne gi kuthū har ts'ut'wi hiñham'u da thege, ár meti ma Pohōtehu ne ma tsi Hmuhu Hesukristo.

¹² Nuga hinga ma ga tsaya ga beñ'ahū gathoyu, mōdi xka pōhu ne xi zet'a ri jamfihu gi teñhu nō'ō majōni xi nsi'ahū.

¹³ Di beni nupya di 'butho, gehnu ma 'befi ga bemp'ahū gi 'yothuyu.

¹⁴ Ngetho di pōdi ngut'a ma ga hekwa nunar ndo'yonu, ngu xi xikagi ar tsi Hmu Hesukristo.

15 Ma ga umba ma muḡi n'ehe, nú'mu xka ñ'e'be nunar haḡnu, nu'ahu hyax'mu gi benthu nuya xta ut'ahu.

Damajöni nu'u togo bi hyandwase ár nsunda ar tsi Hmu Hesukristo

16 Nuje xta ut'ahe ngu da handwasehe ár ts'edi ne ár ñehe ma tsi Hmuḡu Hesukristo, hinge ngu enga ya 'bede xi bense ya jö'i.

17 Da hanthe nú'mu Jö ar Dada bi ñe'spa ár nsu ne bi umba ar nsunda, núnu habu bi nheki nunar mhö ndi ñe har nsunda mhets'i, mi enö: Gehnu ma hmöka T'u, jakagi ga njohya.

18 Ne nuje da ohe nunar mhönu ndi ñe mhets'i nú'mu ndi 'bu'behe har jöpa t'ohö.

19 Gatho nuya thogiyu xi ñ'udi majöni nö'ö xki mönga yá m'ehni Jö. Jange xiñho gi jafumasu nuya mhöyu, ngu n'ar ñot'i yot'ahu mameda ar 'bexui, gi to'mhu da hats'i ne da yot'ahu ar njötsö pöxa 'bu xudi.

20 Hönsé beñhu m'et'o, gatho nö'ö xi 'yot'a yá m'ehni Jö har T'ofö, hinda tsá ga bensehu nö'ö tema ne da mö, go utkagihu Jö.

21 Ngetho nuya te bi mönga nuya m'ehni'u, hingar mfenise n'ar jö'i. Bi t'umbabi nu'u yá 'bego Jö mi 'bu n'ar m'ui xint'axi, mi möñ'u ngu mi xipa ár Hñö Jö nda mö.

2

*Ya kate m'ehni ne ya kate utate
(Ar Huda 3-13)*

1 Mi 'bu nuya pa'u ya kate m'ehni har hnini Israel, ngu ma da nja ya kate utate habu gi 'buhu n'ehe. Nuyu ma da kut'a ñ'ontho ya ts'omhö da hwata ar nijö. Hinge hönsé'ö, ma da konga ar tsi Hmu togo bi guka har ts'oki, ne njap'u ma da nhwati n'agitho.

2 Ne nzeyé ma da demba yá ts'o'befi, ne go yá ts'okiyu ma da ts'anga ar ñu majöni.

3 Xa ya nzibjö, ma da guk'ahu yá nthöhö di mönga ya nhemhñö. Nuyu yanu maham'u xi t'ekwa yá mfei, ne 'bap'utho ar pa da nhwati.

4 Ngetho Jö himbi pumbabi ya enxé bi nts'oki. Bi 'yut'a har tsibi, ne bi 'ñet'a har fadi xi m'exui, t'egi da zonga ár pa ar mfei.

5 Ne himbi pumba nuya jö'i mi 'bu mam'et'o, ba pempa ar dö'ye bi go'ma xoge ar ximhai mi 'bu har ts'oki. Hönsé bi 'yé ar Noe mi uta ya jö'i ar hogam'ui, nunu ne ma yoto bi k'ont'wi.

6 Ne mba m'empa ar mfei nda nhwata ar hnini Sodoma ne Gomora, hönsé ar 'bospi bi gohi. Ne bi jap'u ngu n'ar nt'udi ma da njapabip'u nu'u ne da m'u n'ar ts'om'ui.

7 Ne bi 'yékwa ár te ar Lot togo mar hogajö'i, mi tupa ár müi mi handi hanja mi 'bu nuya ts'ojö'iyu.

8 Ngetho nunar hogajö'inu mi 'buhwi'u, jange hyax'mu mi tupa ár hogamu mi handi ne mi o'spa yá ts'o'befi.

9 Ja nhekinu, ar tsi Hmu njambödi da maça da tho ar ts'ati nu'u ya hogajö'i, ne da 'yékwotho yá mfei nu'u togo ot'a ar ts'oki, da t'umba nunar pa da thöxamajöni.

10 Ne töte yá mfei nu'u togo bi denga gatho nö'ö mi ne yá ndo'yo. 'Yo'u har ts'oki ne ot'a gatho nö'ö xints'otho, hingi ne togo da mehni. Xa ya gese ne xi me yá ñö, hingi ntsu da zanga nu'u togo pe'sa yá ts'edi.

11 Nuya enxë mödi töte yá ts'edi ne yá nsunda, tsupi hingi a n'ar mfei da zuhyu nú'mu 'bu'u hár nthandi ar tsi Hmu.

12 Ha nuya jö'iyu ñömañ'u nö'ö hingi pödi, ngu ya meti hiñ'otho yá mfeni, xi t'ent'i da tho ne da nhwati. Nuyá ts'okise da zixa har 'bexui.

13 Ma da hñönga yá nthöhö ngu ya ts'okte, ngetho gehyu yá johyayu, zoda ar hyadi ot'a gatho nö'ö ne'u. N'ar m'etsayu, ngetho nú'mu gi ntsixkwihu, ñ'entho ot'u nö'ö hingi ho.

14 Nuyu honse xa hyokwa yá nthöti ma'ra, hingi tsabi ot'a ya ts'oki. Hat'i da zo ha yá 'yeyu nu'u togo hinxi zeta yá ñ'emui. Ha yá müi xi nzöi hyokwa yá meti ma'ra. Yá bötsiyu ar 'bexui.

15 Xi hye'u ar 'ñu majöni, ne xi demba ár 'ñu ar Balam ár t'u ar Beor, togo xa bi mö ár nthöhö ar ts'oki.

16 Mödi n'ar meti ndu bi ñö ngu n'ar ñ'ohö, bi zui himbi hyegi nda 'yot'a nö'ö mi beni.

17 Nuya jö'iyu ñhehwi ya pothe hinte unga ar dehe, ne ngu ya gui tuxta ar 'yomndöhi. Xi t'ekwabi da m'u har 'bexui hiñham'u da göts'i.

18 Ngetho ñö ya mhö ñ'ets'i hinte yá ñho. Njap'u ko'sa nu'u majöni mi ne nda hye nu'u togo 'bu har ts'oki, ne kadi da 'yot'a gatho nö'ö ne yá ndo'yo.

19 Xipabi'u da xot'a yá nthöt'i, ha gese'u xi nthöt'a har ts'oki. Ngetho nö'ö togo da nthöhö, nu togo bi döho pontho xi döt'i, japi da 'yot'a nö'ö ne'ö.

20 Xa majöni di xi'ahu, nu'mu xki k'othmö'u ha ya ts'oki ja har ximhai ngetho xki bötwa ár 'ñu ar tsi Hmu ne ar Pohöte Hesukristo, ne da mengi da zo habu mi ku'u, da m'edi ne yá m'ui töpa ár nts'otho mi 'bu m'et'o.

21 Ngetho mar ñhomhö hinxi böhmö'u ar 'ñu tsixa ar hogajö'i, hinge honse bi bödi, ne bi mengi bi hyep'u ar döta 'bepate bi t'umbabi.

22 Ne xpa epabi ngu enga ar mhö majöni: Ar 'yo pengi juxa ár ts'odi, ne ar ts'udi xi nsati, pengi da ntönga har bohái.

3

Ar pa da nheki ár ts'edi ar tsi Hmu xi 'ñep'u

1 Ma tsi hmöka kuhu, gehnu ár ñoho ar he'mi di ot'ahu, ne gatho yohoyu di hup'a ri muihu gi pe'su n'ar mfeni xint'axi.

2 Di ne gi beñhu nuya mhö bi mönga mam'et'o yá hoga m'ehni Jö, ne nuya 'bepate bi zok'ahu ma tsi Hmu ne ma Pohotehu, gehnu bi xi'ahu yá mpote ar tsi Hmu gi 'ñehu.

3 Pöhu m'et'o, nuya ngöxapa ma da e ya thente di 'bu ngu nese'u.

4 Di eñ'u: Te bi ja ar ñhöt'i nda e ar tsi Hmu Hesukristo. Ngetho bi the ma palehu, ha nunar ximhai njangutho ngu ar pa bi thoki.

5 Nuyü nese da pumhni gehnu ár mhö Jö bi hyoka mam'et'o ar mhets'i ne ar ximhai. Ba ehyu har dehe ne oxta har dehe.

6 Jange nunar ximhai mi 'bu maham'u, bi hwata ar dehe mi ñuts'i.

7 Ha nunar mhets'i ne nunar hai 'bupya, getnu ár mhö Jö ekwi da nzo har tsibi nunar pa da thöxamajöni, ne da t'umba ár mfei ya ts'okte.

8 Tsi kuhu, yo gi pumhnihu n'ehe, nunar tsi Hmu handa n'apa ngu 'ret'anthebe ya jeye, ne 'ret'anthebe ya jeye handa ngu n'apatho.

9 Ar tsi Hmu hingi hu'sta ar pa da 'yot'a nö'ö xi ñöt'i, ngu benga 'ra. Pe'skagihu ar ts'eti hingi ne togo da m'edi, ne'ö gatho da 'yot'wa yá ntso'mi.

10 Ha nunar pa da e ar tsi Hmu, ma da zo ngu n'ar bë tso 'bu nxui. Nu'mü, nuya mhets'i ma da nhwati, da nt'o n'ar döta ñuni, ne gatho nö'ö te janu ma da xut'a har tsibi, ha nu ar ximhai ne gatho nö'ö te jawa ma da nzo.

11 Nu'mü ma da nhwata gathoyu, yo'ö hingi 'buhu n'ar m'ui xint'axi ne gi ñhogajö'ihu.

12 Ne gi ndo'mhu da zo ár pa Jö, ne xa gi umba ri muihu gi jafu ngut'a da zoho. Nuya pa'u ar mhets'i ma da nde ne da xut'i, ne gatho nö'ö te janu ma da mi har tsibi.

13 Ha nuju di to'mhu man'ar 'ra'yo mhets'i ne man'ar 'ra'yo ximhai, habu honse ja ar hogam'ui.

14 Jange tsi kuhu, nu'mü gi to'mhu nuya ñhöt'iyu, umba ri muihu da diñ'ahu hinte ma jaxt'i gi pe'su, dar nt'axi'ihu ne gi 'buhu n'ar hogam'ui.

15 Ne pöhu xiñho, nunar tsi Hmu pe'sa ar ts'eti honi da mpo gatho ya jö'i, jangu ma tsi kuhu Pablo xi t'umba ar hoga mfödi xi 'yot'ahu.

16 Gatho nuya he'mi xi 'yot'i, nonga nö'ö xta xi'ahu. 'Rayu xi ñhemi da födi te ne da 'ñenö. Jange nu'u hints'u pödi ne hingi

tse yá mui, pati. Jap'u nu ma'ra ya T'ofu n'ehe, ne da 'yot'a ngu ne'u, ne njap'u honse yá mfeise.

¹⁷Jange nu'ahu ma tsi hmöka kuhu, xka pöhu, jamasuhu yo ma da hya'ahu yá ts'oki ya ts'okte, ne gi hyehup'u ár ts'edi ri jamfihu.

¹⁸Nö'ö gi 'yothu, dá hñuts'i gi pöhu ma tsi Hmuhu ne ma Pohotehu Hesukristo, ne dá te ri mfödihu hár nhwëki. Go di 'ñep'u da t'umba ar nsunda nupya ne hiñham'u da ntsaya. Dá njap'u.

ÁR NDUJĪ AR XUWA

Ár ndujĭ ar he'mi bi 'yot'a ar Xuwa

Ar mhö unga ar te

¹ Nö'ö togo mi 'bui nú'mu hinte mi jawa har ximhai, ne hinte mi janu mhets'i, nunar mhönu ungar te, get'ö xta ohe ne xta handasehe, da k'öthe ne da thañhe.

² Nunar mhö ungar te mi 'buhwi ar Dada, ba e bi njö'i, ne da hanthe, gehnu di dahe majöni, ne di xi'ahe nunar te hiñham'u da göts'i.

³ Nö'ö xta hanthe ne xta ohe, gehnu di xi'ahe. Njap'u gi pöhu nö'ö di pöje n'ehe, ne ga pe'su n'adar mfeni mahyegiwi Jö ar Dada ne ar Hesukristo ár T'u.

⁴ Jange di ot'a'ihu nuya mhöyu, ne njap'u da nxoge ri johyahu.

Jö gehnu ar hyats'i

⁵ Nunar mhönu di xi'ahe, gese'ö bi xikagihe, enö njawa: Jö gehnu ar hyats'i. Habu 'bu'ö hinte ma 'bexui janu.

⁶ Nu'mu di eñhu di 'buhwihu ar tsi Dada ne di 'yohu har 'bexui, dar nemhñöhu, ne hindi teñhu nö'ö majöni.

⁷ Ha nu'mu ga 'yohu har hyats'i ngu ar tsi Dada 'bu har hyats'i, n'adar mfeni di 'buhu n'a ngu n'a 'mu, ne ár ji ar tsi Hmu Hesukristo ár T'u Jö da xugagihu gatho ma ts'okihu.

⁸ Nu'mu ga eñhu hindi othu ar ts'oki, di nkasehu ne hindi teñhu nö'ö majöni.

⁹ Nu'mu ga datwabihu ma ts'okihu Jö, nö'ö hingi yot'a ár ne, da 'yot'a nö'ö xi mö. Ne di kaxmbenihu da pumgagihu, ne da xuga gatho ma ts'okihu.

¹⁰ Nu'mu di eñhu hinxta othu n'ar ts'oki, pontho di xipabihu ar tsi Dada ar nemhñö, ne hinxta pe'spabihu ár mhö ha ma muihu.

2

Ar tsi Hmu Hesukristo go 'ba made ñöngagihu

¹ Ma tsi bötsi'ihu, di ot'ahu nunar he'minu, ngetho hindi ne gi nts'ojü. Ha nu'mu bi hya'ahu, di 'ñehu togo ñöngagihu hár nthandi Jö. Gehnu ar Hesukristo ngu ma ñöntehe, hinte ma ts'oki xi 'yot'e.

² Bi unse ár te ngu n'ar m'oñho, ne bi mpumgagihu gatho ma ts'okihu. Hinge honse nuju, gatho nu ma'ra 'bukwa har ximhai n'ehe.

³ Njanu da nhekitho ha di pöhu Jö wa hin'ö, nu'mu di othu nö'ö te 'bepkagihu.

⁴ Nu'mu n'a togo da ñenö: Nuga di pö ar tsi Hmu, ne hingi ot'a nö'ö xi 'bepkagihu Jö, n'ar kate ne hingi pe'sa nö'ö majöni hár muí.

⁵ Ha nö'ö togo da 'yot'a nö'ö xi 'bepkagihu, majöni xi ñuxa ár mhöte Jö hár muí. Njap'u hö, di pöhu di 'buhwihu'ö.

⁶ Nö'ö togo enö hyax'mu 'buhwi Jö, mahyoni da m'ui ngu bi m'u ar tsi Hmu Hesukristo.

Ar 'ra'yo 'bepate

⁷ Tsi kuhu, hindi ot'a n'ar 'ra'yo 'bepate ga peñ'ahu, honse di bemp'ahu nö'ö xki nsi'ahu har ndui. Nunar 'bepatenu get'ö ngu nuna xka 'yohu.

⁸ Mödi hö, ma ga xi'ahu n'ar 'ra'yo 'bepate gehnu majöni, bi ñ'u'ö ne nupya di ñuhu n'ehe. Ngetho ar 'bexui ma da thogi, ne nunar ñot'i majöni fudi ungar hyats'i.

⁹ Nö'ö togo enö 'bu har hyats'i ne utsa ár ku, 'buta har 'bexui'ö.

¹⁰ Nö'ö togo mö ár ku, hyax'mu 'bu har hyats'i, ne hinda ma da nthewi ar mfets'e.

¹¹ Ha nö'ö togo utsa ár ku, 'buta har 'bexui ne ja 'yonutho. Ne hingi pödi habu di ma, ngetho ar 'bexui hingi hegi da handi.

¹² Ma tsi bötsi'ihu, di peñ'ahu nunar he'minu, ngetho hár thuhu ar tsi Hmu Hesu xi mpump'a ri ts'okihu.

¹³ Di ot'ahu dadahu, ngetho gi pöhu nö'ö togo mi 'bui nú'mu hinte mi otho. Di ot'ahu bötsithohu, ngetho xka töhu ar ts'ondöhi.

Di ot'ahu ma tsi bötsi'ihu, ngetho xka pöhu ar Dada.

¹⁴ Xta ot'ahu dadahu, xka pöhu nö'ö togo mi 'bui nú'mu hinte mi otho. Xta ot'ahu gi bötsithohu, ngetho xka zeta ri jamfihu, ne xka töhu ar ts'ondöhi ga teñhu ár mhö Jö xka kwathu ha ri muíhu.

¹⁵ Yo gi möhu ar ximhai ne nuya te jawa. Nu togo mö ar ximhai, hingi pe'spa ár mhöte Jö ar Dada.

¹⁶ Ngetho gatho nö'ö te ja har ximhai, ngu ya ts'onhe benga ya jö'i ne handi, ne ar ñ'ets'i, hingi pehna Jöyu, go unga ar ximhai.

¹⁷ Ar ximhai ne yá ts'onhe ma da thotho, ha nu'u togo ot'a nö'ö ne Jö, ma da m'u n'ar m'ui hiñham'u da göts'i.

Nö'ö togo ne da bëpa ár nsu ar Hesukristo

¹⁸ Ma tsi bötsi'ihu, di 'buhupya ya ngöxapa. Ngu xka 'yohu ma nda e n'a togo nda ntöxkwi ar tsi Hmu Hesukristo, ne nupya ja nzeýe togo ntöxkwi. Jange di pöhu xi zo ya ngöxapa.

19 Xi 'wege xi hyeju, ngetho hinxki jamfi xiñho ngu xta jamfihu. Nu'mu xi jamfihmō xiñho'u, hinxi 'wehmō'u. Ne xi 'wege, njapu da nheki hinga gatho nguju di n'at'wihu ar tsi Hmu.

20 Ha nu'ahu hingi njahup'u, ngetho xi t'a'ahu ár Hñö Jö, jange gi pöhu xiñho gathoyu.

21 Hindi peñ'ahu nunar he'minu ngu nu'u hingi pö nö'ö majöni. Di ot'i ngetho gi pöhu, ha nor nhemhñö hindi 'ñe habu ja nö'ö majöni.

22 Togo ar nemhñö. Ar nemhñö nö'ö togo konga ar Hesu gehnu ar Kristo. Nuyu yá ñ'uni ar tsi Hmu, ngu gatho nu'u togo konga ar Dada ne ár T'u.

23 Gatho nu'u togo konga ár T'u Jö, hingi pe'sa ar Dada ha yá mu. Nö'ö togo damajöni ár T'u Jö, pe'spa ár Dada n'ehe.

24 Yo ma gi hyehup'u nö'ö xka pöhu ár ndui. Nu'mu hingi hyehup'u, gi 'buhwihu ár T'u ne ar Dada.

25 Ne gehnu ar ñhöt'i bi ñötkagihu: ar te hiñham'u da göts'i.

26 Di ot'ahu tengu yá 'befi nu'u ne da ka'ahu.

27 Ha nunár Hñö Jö xi 'ra'ahu ar tsi Hmu, gehnu 'bu ha ri muihu. Ne hinga mahyoni togo da ut'ahu, ngetho gese'ö go xi ut'ahu, ne mönga majöni. 'Buhwihu ar tsi Hmu ngu xi ut'ahu'ö.

28 Ha nupya ma tsi bötsi'ihu, 'buhwihu n'ar hogam'ui ar tsi Hmu, ne nú'mu xta ñ'udi hinga ntsahu, ne xta pengi hinga 'be ma tsahu ga 'wehu.

29 Nu'mu gi pöhu ar tsi Hmu Hesukristo pe'sa n'ar hogamu, pöhu n'ehe, gatho nu'u pe'sa ar hogamu go yá bötsi Jö.

3

Yá bötsigihu Jö

1 Beñhu tengu xi mökagihu Jö, bi 'ñengagihu yá bötsigihu. Jange nu'u togo hingi jamfi, hingi pöju, ngu himbi bö'ö.

2 Ma tsi kuhu, nupya yá bötsigihu Jö, mödi hindi pöthu xiñho tengu nor m'ui ma ga pe'su m'efa. Nö'ö di pöhu hö, nú'mu xta ep'u, ma ga ñhehwihu ngetho ma ga hanthu tengu'ö.

3 Ne gatho nu'u togo di to'mhu da njap'u, hyax'mu di umba ma muihu da t'axkagihu ngu xint'axi'ö.

4 Gatho nu'u togo ot'a ya ts'oki, ts'okwa yá 'bepate Jö, ngetho n'ar ts'oki hinda 'yota ya 'bepate.

5 Ne gi pöhu xiñho, ar tsi Hmu ba ekwa bi hñögagihu ma ts'okihu, ne nö'ö hinte ma ts'oki bi 'yot'e.

6 Gatho nu'u togo 'buhwi ar tsi Hmu, hingi ot'a ya ts'oki. Ha nu'u ot'atho ya ts'oki, hinxi hyandi ne hinxi bö'ö.

⁷ Ma tsi bōtsi'ihu, yo ma gi ñhēhu togo da hya'ahu. Pōhu nunar tsi Hmu ar hogajō'i, ne nō'ō togo ne da ñhogajō'i, tembatho ár m'ui'ō.

⁸ Nō'ō togo ot'a ya ts'oki, ár meti ar ts'ondōhi, ngetho ar ts'ondōhi hár nduitho ot'a ya ts'oki. Jange ba e ár T'u Jō da jō'spa ár 'befi ar ts'ondōhi.

⁹ Gatho nu'u togo xi hñōnga ar 'ra'yo te unga Jō, xi ñ'ehwi ar ts'oki, ngetho di hñōxa Jō ar Dada. Hingi tsā da gohnuθho har ts'oki, ngetho xi umba ár te ar tsi Dada.

¹⁰ Njanu nheki togo yá bōtsi Jō ne togo yá bōtsi ar ts'ondōhi: Gatho nu'u togo hingi ot'a nō'ō xiñho ne hingi mö ár ku, hingyá bōtsi Jō.

¹¹ Ngetho gehnu ar mhō xka 'yohu ya maham'u: Ga nmhōhu n'a ngu n'a.

¹² Hinga njahu ngu ar Kain, mi tenga ar ts'ondōhi ne bi hyo ár jödō. Bi hyonu ngetho mar nts'oda ár 'befise, ha nuyá 'befi ár jödō mar ñho.

¹³ Ma tsi kuhu, yo gi tu ri muihu nu'mu da utsa'ihu nu'u hingya gamfi.

¹⁴ Nuju di pōhu xta poñhu har ndōte ndi 'buhu, ne xta thohu har te, ngetho di möhu ma kuhu. Nu togo hingi mö ár ku, ponθho xi du.

¹⁵ Gatho nu'u togo utsa ár ku, gehnu ar hyote. Ne di pōhu nuya hyote hingi pe'sa ar te hiñham'u da göts'i.

¹⁶ Ar tsi Hmu Hesukristo bi utkagihu ndana ar mhōte majōni nú'mu mi pokagihu bi unse ár te. Nuju n'ehe ga enthu ma tehu ga homfu yá ñho ma kuhu.

¹⁷ Nu'mu n'a togo pe'sa ya ñho, ne handa ár ñ'ohu hinte pets'i, ne hinte da umbabi, hanja da nheki pe'spa ár mhōte Jō 'mu.

¹⁸ Ma tsi bōtsi'ihu, hinge ma ga mhōhu di oxta mañō. Ma ga ñ'u ma mhōtehu di oθhwu ar ñho ma kuhu di ponga ha ma muihu.

¹⁹ Njap'u di pōhu tsixkagihu nō'ō majōni, ne hinte di tuka ma muihu hár nthandi Jō.

²⁰ Ha nu'mu tsuka ma muihu xikagihu hindi 'buhu xiñho hár nthandi'ō, Jō tōpa ár mfōdi ma muihu, ne pō gatho.

²¹ Ma tsi hmōka kuhu, nu'mu hingi tsuka ma muihu, hinga ntsuhu ga 'buhu hár nthandi Jō.

²² Ne gatho nō'ō te ga afu, ga hōñhu, ngetho di oθhwu yá 'bepate, ne di pehu nō'ō numañho'ō.

²³ Ne go gehnu ár 'bepate Jō, ga jamfibihi ár T'u Hesukristo, ne ga nmhōhu n'a ngu n'a, jangu xi 'bepkagihu.

²⁴ Nō'ō togo ota ngu xi 'bepkagihu Jō, 'buhwi'ō. Di pōhu xiñho di 'buhwihu, ngetho xi 'rakagihu ár Hñō.

4

Nu'u togo hömpa ár Hñö Jö ne nu'u togo hömpa ár hñö ar ts'ondöhi

¹ Tsi hmöka kuhu, yo gi jamfibihu gatho nu'u togo ñö. Hyanthu m'et'o ha hömpa ár Hñö Jö wa hin'ö, ngetho nzeýe ya kate m'ehni xi nxanga har ximhai.

² Njanu ma gi pöhu ha hömpa ár Hñö Jö wa hin'ö: Gatho nu'u enö, ar tsi Hmu Hesukristo ba e bi njö'i, xi mehna Jö.

³ Ne gatho nuya konga ar tsi Hmu Hesukristo ba e bi njö'i, hingo xpa pehna Jö. Nunu ár meti ár ñuni ar tsi Hmu xka 'yohu nda ehe, ne di xi'ahu 'bukwapya har ximhai.

⁴ Ma tsi bötsi'ihu, yá meti'ihu Jö xka ntötehu, ngetho nö'ö togo 'bu ha ma muihu töpa ár ts'edi nö'ö togo 'bukwa har ximhai.

⁵ Nuyu ya meximhatho ne mönga gatho nö'ö te jawa, ha nuyá mimeximhaiwi oxa nö'ö te möñ'u.

⁶ Nuju yá metigihu Jö, nu'u togo pö Jö oxa nö'ö di xifu. Ne nu'u hingyá meti Jö hingi oxa nö'ö di xifu. Njap'u di pöhu togo mönga majöni ne togo mönga ar nhemhñö.

Jö xa möte

⁷ Ma tsi hmöka kuhu, ma ga nmhöhu n'a ngu n'a, ngetho ar mhöte gor meti Jö, ne gatho nu'u möte gehyu yá bötsi Jö, ne pödi togo'ö.

⁸ Nö'ö togo utsa ár ku, hinxi bö Jö, ngetho Jö xa möte.

⁹ Njanu bi utkagihu Jö, go ba penkwa har ximhai nö'ö n'ase ár T'u, bi du, ne njap'u bi 'raju ar 'ra'yo te.

¹⁰ Ma ga xi'ahu ndana ar mhöte majöni: Nuju hinge da möhu Jö, go bi mökagihu. Jange ba pehna ár T'u bi unga ár te ngu n'ar m'oñho, ne njap'u xi mpumgagihu ma ts'okihu.

¹¹ Ma tsi hmöka kuhu, nu'mu Jö bi mökagihu njap'u, ma ga nmhöhu n'a ngu n'a n'ehe.

¹² Hinto xi hyanda Jö, ha nu'mu ga nmhöhu n'a ngu n'a, gese'ö 'bu ha ma muihu, ne ár mhöte xi nxoge ha ma muihu.

¹³ Di pöhu di 'buhwihu, ngetho xi 'rakagihu ár Hñö.

¹⁴ Ha nuje xta hanthe ne di dahe majöni, Jö ar Dada xpa pehna ár T'u, gehnu ár Pohöte ya meximhai.

¹⁵ Gatho nu'u togo damajöni ar Hesu ár T'u Jö, nuyu 'buhwi Jö.

¹⁶ Ne nuju xta pöhu ne xta jamfihu nunar mhöte pe'skagihu Jö. Jö xa möte, ne gatho nu'u togo möte 'buhwi Jö.

¹⁷ Njap'u xi ñuxa ár mhöte ha ma muihu, ne nu xta göxa ar ximhai ga njohyahu hinga ntsuhu, ngetho di hñöxkagihu'ö di 'buhüwa har ximhai.

18 Nu'mu xa majöni di pe'su ar mhöte, hiñ'otho ar ntsu, ngetho ar mhöte majöni hōka ar ntsu. Nö'ö togo ntsu, tsupa ár mfeí Jö, ne hinxi ñuxa ár mhöte hár muí.

19 Nuju di möhu Jö, ngetho m'et'o bi mökagihu'ö.

20 Nu'mu da ñenga n'a: Nuga di mö Jö, ha utsal ar ku, n'ar nemhñö'ö. Ngetho nu'mu hingi mö ár ku togo handi, hanja da mö Jö togo hinxi hyandi.

21 Di pe'su nunar 'bepatenu xi 'rakagihu Jö: Nö'ö togo mö Jö, mahyoni da mö ár ku n'ehe.

5

Nunar ñ'emui tö ar ximhai

1 Gatho nu'u togo ñ'emui ar tsi Hmu Hesu ngu ar Kristo, gehnu n'ár bötsi Jö. Ne gatho nu'u togo mö ar dada, mötwa yá bötsi n'ehe.

2 Njanu di pöhu di möthwu yá bötsi Jö, nu'mu di möhu'ö ne di othwu nö'ö xi 'bepkagihu.

3 Nu'mu xa majöni di möhu Jö, ga othwu nö'ö xikagihu 'mu, ne nö'ö 'bepkagihu hingi hembi ga othu.

4 Ngetho gatho nu'u togo yá bötsi Jö, homahai ar ximhai, ne ar ñ'emui gehnu tö ar ximhai.

5 Nu'u ñ'emui ar Hesu ár T'u Jö, gehyu xi dö ar ximhai.

Ár Hñö Jö damajöni

6 Ar tsi Hmu Hesukristo ba ekwa har ximhai, bi ñ'udi har dehe ne har ji. Hinge honse har dehe, har ji n'ehe. Ne ár Hñö Jö damajöni, ngetho nunu mönga majöni.

7 Ngetho hñu nu'u togo damajöniyu mhets'i: ar Dada, ar Mhö, ne ár Hñö Jö. Gatho hñuyu n'atho.

8 Ne njap'u hñu nu'u togo dawa majöni har ximhai: ár Hñö Jö, ar dehe ne ar ji. Gatho hñuyu n'at'wü mö.

9 Nu'mu di ñ'emuibihu nö'ö damajöni ya jö'i, Jö töte ga ñ'emuibihu, ne gesenu xi damajöni togo ár T'u.

10 Nö'ö togo ñ'emuibi ár T'u Jö, pe'sase hár muí nö'ö xi damajöni Jö. Ha nö'ö togo hinxi ñ'emui, hōxa Jö ar nemhñö, ngetho himbi ñ'emuibi nö'ö xi damajöni togo ár T'u.

11 Ne go gehnu ar mhö xi damajöni: Jö xi rajü ar te hiñham'u da göts'i, ne nunar tenü go unga ár T'u.

12 Nö'ö togo pe'spa ár T'u Jö hár muí, pe'sa ar te hiñham'u da göts'i. Ha nö'ö togo hingi pe'spa ár T'u, hingi to'ma ar te hiñham'u da göts'i.

Ar hoga mfödi t'umba nu'u togo pe'sa ar te hiñham'u da göts'i

13 Di ot'ahu nuya mhöyu, di xi'ahu nu'ahu gi ñ'emuibihu ár T'u Jö, njap'u gi pöhu gi pe'su ar te hiñham'u da göts'i.

¹⁴ Gehnu ar ñ'emui di pe'spabihu, nu'mu ga afu ngu ne'ö, da 'yoxkagihu.

¹⁵ Ha nu'mu di pohu da 'yoxkagihu nö'ö di apabihu, nu'mu di ñ'emuihu gatho nö'ö xta afu, da 'raju.

¹⁶ Nö'ö togo da hyanda ár ku da 'yot'a n'ar ts'oki hinga nuya da 'be ár te, dá 'yapa Jö, ne nunu hinda hyegi da m'edi, honse nu'mu ar ts'oki hinda thökwa ár te. Ja ya ts'oki di 'ñepa ar ndöte, nuyu hindi enö da t'apa Jö da mats'i.

¹⁷ Mödi gatho nö'ö hingi ho, ar ts'oki, hinga gatho di 'ñepa ar ndöte.

¹⁸ Di pohu gatho nu'u togo 'buhwi Jö ngu ár Dada, hingi 'bu har ts'oki, ngetho ár T'u Jö su, ne ar ts'ondöhi hinte tsa te da japabi.

¹⁹ Di pohu n'ehe, nuju yá metigihu Jö, ha gatho nuya meximhai o hár 'ye ar ts'ondöhi.

²⁰ Ne di pohu nunár T'u Jö xpa e xi 'raju ar hoga mfeni, ne njap'u ga pohu Jö togo majöni. Gehnu di 'buhwihu, ár T'u Hesukristo, nunar Jö majöni togo unga ar te hiñham'u da göts'i.

²¹ Ma tsi bötsi'ihu, yo gi ndöñhu ya tsita emp'ö. Dá njap'u.

ÁR ÑOHO AR XUWA

Ár ñoho ar he'mi bi 'yot'a ar Xuwa

Ar nzengwa

¹ Nuga dar Xuwa ar dōnzia, di peñ'a nunar he'minu tsi 'behñö xi hwañ'a Jö, ne nuya ri bötsi. Xa di mö'ahü ngetho gi teñhü nö'ö majöni, hinge hōnsega, gatho nu ma'ra xi bö nö'ö majöni n'ehe.

² Di njahep'u ngetho di pe'su ha ma muihu nö'ö majöni, ne hinda ma da hyeju.

³ Jö ar Dada ne ar tsi Hmu Hesukristo ár T'u, da ko yá müi da hwék'ahü yá ñho ne ar hogam'ui, ngetho gi jamfihu nö'ö majöni ne gi pe'su ar mhöte.

Yo ma gi 'wehü gi hyehü ár nt'uti ar tsi Hmu Hesukristo

⁴ Xa xta njohya ngetho xta tinga 'ra ri bötsi tēga nö'ö majöni, ngu xi zogagihu Jö ar Dada ga othu.

⁵ Ha nupya di a'a ar möte, tsi 'behñö gi nku. Hinge ngu ga 'ra'a n'ar 'ra'yo 'bepate. Di bemp'atho nö'ö ndi pe'su maham'u, ga nmhōhü n'a ngu n'a.

⁶ Ne go gehnü ar mhöte majöni, ga othu nö'ö xi 'bepkagihu'ö. Ne njanu xi 'bepkagihu, ga nmhōhü n'a ngu n'a, ngu xka 'yohü maham'u.

⁷ Ngetho nzeýe ya hyate xi nxanga har ximhai, koni ar Hesukristo ba e bi njö'i. Nö'ö togo ot'a njap'u, ar hyate ne ár ñ'uni ar Hesukristo.

⁸ Nsusehü hinto da hya'ahü ne hinda m'e ri 'befihu xka pehü, ne gi hñöñhü xoge ri nthöhöhü da 'ra'ahü Jö.

⁹ Nö'ö togo da 'wege ne hinda ne da demba ár nt'uti ar tsi Hmu Hesukristo, hingi pe'sa Jö hár müi. Ha nö'ö togo temba ár nt'uti, nö'ö hö, pe'sa ar Dada ne ár T'u.

¹⁰ Nu'mü da zoñ'ahü n'ar jö'i, ne hingi xi'ahü nunar nt'uti xi zogagihu ar tsi Hmu Hesukristo, yo gi umfü nseki ha ri nguhu, ne hingi umfü ar tsaya.

¹¹ Ngetho nö'ö togo da 'ñemba nuya jö'iyu da thogi da tsaya, mfaxkwi da 'yot'a yá ts'o'befiyu.

Di beni ma ga tsoñ'ahü

¹² Mödi xa di pe'sa nzeýe te ga xi'ahü, hindi ne ga peñ'ahü ha n'ar he'mi xi t'ot'i. Di beni ma ga tsoñ'ahü ne ga ñhanthu ga ñöwihü, ne xa ga njohyahü.

¹³ Nuyá bötsi ri juhwe xi hwahna Jö n'ehe, zengwa'i. Dá njap'u.

ÁR HÑU AR XUWA

Ár hñu ar he'mi bi 'yot'a ar Xuwa

Ar nzenywa

1 Nuga dar Xuwa ar dönzia, di ot'a nunar he'minu, ma tsi hmöka ku Gayo togo di mö'i ngetho gi tenga nö'ö majöni.

2 Ma tsi hmöka ku'i, di apa Jö da bonga gatho xiñho nö'ö gi pefi, ne gi pe'sa ar nzaki, ngu 'yo di xu ár ts'edi Jö ha ri müi.

3 Xa da njohya nú'mu mba e ya ku bi xikagi nö'ö majöni ja ha ri müi, ne hanja gi umba ri müi gi tenü.

4 Hiñ'otho man'ar johya di töta nö'ö xta ode, nu'u pontho ma bötsi xa umba yá müi tenga nö'ö majöni.

Ar Gayo t'e'spa ár nsu unga nseki hár ngu

5 Ma tsi ku'i, xa gi ot'a n'ar hoga 'befi gi faxa ya ku, ne m'et'o nu'u hinga ri mpödi.

6 Nuya ku'u xi damajöni har nijö xa gi pe'sar mhöte. Jange di beni xiñho hingi hyep'utho njap'u. Fats'i da ñ'o yá 'ñu, ngu di 'ñepi da mfaxa n'ár 'bego Jö, ne da zonga habu di ma'u.

7 Nuya kuyu mpefi ngetho möpa ár thuhu ar tsi Hmu, ne hingi hömba yá mfats'i umba nu'u hinga gamfi.

8 Nuju dar gamfihu'mu, ma ga faxu nuya kuyu, ne njap'u ga mfaxtehü da nunga nö'ö majöni.

Ar Diotrefe ne da ts'oka ar 'befi

9 Nuga xta ot'wa ar nijö, ha nunar Diotrefe togo ot'a ndöta mada ya ku, hingi japamasu nö'ö di xife.

10 Jange nu'mu xka map'u, ma ga xi'ahu ha ri mhunts'ihu gatho nuya te ot'a nunar Diotrefe. Jusje ya nhemhñö. Hinge hont'ö pefi, hingi umba ar seki ya ku, ha nu'u unga ar seki tsui ne enga har nijö.

Ar hoga 'befi ot'a ar ku Demetrio

11 Ma tsi ku'i, yo gi tenga nö'ö hingi ho, tenga nö'ö xiñho. Nö'ö togo ot'a xiñho, gor meti Jö, ha nö'ö togo ot'a nö'ö hingi ho, hinxi bö Jö.

12 Gatho ya ku damajöni, nunar ku Demetrio ot'a xiñho, ne nö'ö ot'e dase majöni n'ehe. Ha nuje di eñhe, hö njap'u, ne gi pöhu di möñhe majöni.

Ya ngöxanzengwa

13 Nuga ndi pe'sa nzeje te nga xi'ahu, mödi hindi ne ga ot'a ha n'ar he'mi ne ar nt'ot'i.

14 Ngetho di ne ga nthewi ngut'a ne ga ñhandwi ga ñöhu.

15 Jö da 'ra'a n'ar hogam'ui. Gatho ya ku di mpöhu peñ'a
nzengwa. Zengwagihép'u n'a ngu n'a ya ku di mpöhu.

AR HUDA

Ar he'mi bi 'yot'a ar Huda

Ar nzengwa

¹ Nuga dar Huda, ár 'begogi ar tsi Hmu Hesukristo ne ár jödö ar Hakobo. Di peñ'ahü nunar he'minu nu'ahü xi zoñ'ahü da t'axk'ahü Jö ar Dada, ne xi hwix'ahü har tsi Hmu Hesukristo.

² Dá hñuxa ár nhwëki, ár hogam'ui ne ar mhöte 'ra'ahü Jö.

Ya kate utate ne yá ts'ont'uti (2 Pedro 2:1-17)

³ Tsi kuhü, xa di ne ga peñ'ahü n'ar he'mi habü ga xi'ahü nunar ñ'emüi di pe'sü. Ha di handi m'et'o, mahyoni ga xi'ahü xa gi umba ri müihü gi ñöñhü nunar ñ'emüi n'agitho bi t'akagihü.

⁴ Ngetho xi yut'a ñ'öntho 'ra ya ts'ojö'i jumpa ár nhwëki Jö da 'yot'a nö'ö te gatho ne'u. Nuyü yanü mam'et'o xi t'ent'i da m'edi, ne konga Jö togo ar ndö xoge, ne konga ma tsi Hmuhu Hesukristo.

⁵ Di ne ga beñ'ahü nö'ö mam'et'o xka pöhu: Nú'mü ar tsi Dada ba júka ya me Israel mi njapi nda mpe nts'edi núnu Ehipto, m'efa bi hyo gatho nu'u togo himbi ñ'emüibi.

⁶ Ha nuya enxé himbi su yá nsu xki t'umbabi, bi zop'u yá ngu habü mi 'bü'u, nupya Jö xi got'a har 'bexui, ne xi nthöt'i to'mtho da zonga ar pa da thö'spa majöni.

⁷ Ngu ar Sodoma, ar Gomora ne nu ma'ra ya hnini mi ja ha yá nthet'iyü, nu'u n'ehe mi hyep'u Jö, honse mi ne nda 'yot'a gatho nö'ö mi ne yá ndo'yo, ne ya ndo mi 'bengwi yá mindowi. Ngu n'ar nt'udi bi t'ent'a har tsibi hiñham'u da göts'i. Njanu utkagihü tengü ár mfei Jö.

⁸ Nuya ts'ojö'iyü ngu 'withötho, ngu nu ma'ra xta möñhü hingi tsupa Jö, tsanga gatho nu'u ja yá ts'edi, ne hyax'mu ts'oka yá ndo'yo.

⁹ Nunar ndö enxé Mige, nú'mü mi nwengwi ar ts'ondöhi togo nda gohwi ár ndo'yo ar Moise, himbi 'yapa n'ar nt'adi. Honse bi 'ñembabi: Ar tsi Dada da zu'a'i.

¹⁰ Ha nuya ts'ojö'iyü tsanga gatho nö'ö hingi pödi. Ha nö'ö pödi, ngu ya meti hiñ'otho yá mfeni, ot'a gatho nö'ö ne'u. Njap'u japa da ts'oka yá te.

¹¹ Hwëkate'u, ngetho xi dembatho ár 'befi ar Kain, ne bi ñ'ent'atho da dö ar bojö ngu ar Balam. Nuyü ma da nhwata ngu ar Kore, ngetho xa ya me'sku.

¹² Nuya jö'iyü n'ar m'etsa gi nthöskwihü nú'mü gi ñungwihü mahyegi ya hmöka ku. Hiñ'otho yá tsayü, honse yá ñho.

Ñhehwi ya 'bikui tuxta ar ndöhi, ngu ya 'baiza nú'mu ndöbëhë hinti unga te da ts'i, yo'gi xi du ne yo'gi xi nk'uts'i xi t'emp'u.

¹³ Nuyu, njangu nuya dehe mpunts'i ne tuxa ár fugi bi enga har ñönthe, njap'u nheki yá ts'oki 'be yá tsá, ngu ya tsó nixt'i xi t'ent'i da m'e har 'bexui.

¹⁴ Ar Enok ár yoto m'ui yá manga'beto ar Adan, bi 'ñeñ'ö mam'et'o: Hyanthu ba ehnu ar tsi Hmu ñ'owi nu'u ra nzeze ya nthebe ya nthebe nu'u yá meti'ö.

¹⁵ Ne da hñö'spa majöni gatho ya jö'i, ne da hñu'mba yá hmi ya ts'ojö'i da uta gatho nuya ts'oki xi 'yot'e, ne gatho nö'ö xi tsot'wa ár mu Jö mi hoxa ya ts'omhö.

¹⁶ Nuya jö'iyu gatho tsamañ'u ne gatho ñömañ'u, ne da 'yot'a gatho nö'ö ne'u, xa ñ'exase ne ka ya jö'i da zipyá bojö.

Ar ts'ui ne ar humamu

¹⁷ Ha nu'ahu ma tsi kuhu, beñhu xiñho nuya mhö bi mönga maham'u yá mpote ma tsi Hmuhu Hesukristo.

¹⁸ Nuya mhö bi xi'ahu: Nu ha ya ngöxapa ma da nja ya hyate jö'i, ma da m'u'u ngu xipabi yá ts'omfeni.

¹⁹ Gehyu heka ya ku, temnda yá 'befi ar ximhai, ngetho hinxi me'spa ár Hñö Jö.

²⁰ Hö, tsi kuhu, umba ri muihu da te ri ñ'emuihu, ne zohu ar tsi Dada, di tsix'ahu ár Hñö Jö.

²¹ Yo ma gi hyehu nunar mhöte xi 'rakagihu Jö, ne hyax'mu gi to'mhu ár nhwëki ma tsi Hmuhu Hesukristo da 'ra'ahu ar te hiñham'u da göts'i.

²² Nu'mu gi hyanthu 'ra ya ku hingi ñ'emui xiñho, faxu da te yá jamfi.

²³ Ma'ra faxu da mpoho, ne njap'u gi tsiñhu hinda ma har tsibi. Ma'ra hwëju, hönse ntsuñhu yo ma gi temfu yá ts'oki. Utsahu ar ts'oki ne yá dutu xi ts'onga nuya 'yot'ats'okiyu.

Ya ngöxa mhö t'e'spa ár nsu Jö

²⁴ Jö togo pe'sa ar ts'edi da sugagihu, ne hinda hyegagihu ga 'wehu, xa di johyanu da zixkagihu xint'axigihu hár nsunda.

²⁵ Gehnu pe'sa ar mfödi, ne hönse Jö ne ma Pohotehu. Dá nhut'wabi'ö ár nsunda. Dá nhumansubi ár ts'ut'wi ne ár ts'edi, ne da t'e'spa ár nsupya, ne hiñham'u da göts'i. Dá njap'u.

YA NTHANDI

Nö'ö bi hyanda ar Xuwa ne bi 'yot'i

Ar tsi Hmu Hesukristo bi 'ñu nö'ö himi födi

¹ Gehnu ar mhö bi 'ñu ar tsi Hmu Hesukristo, xki umba Jö ár Dada nda xipabi yá 'bego gatho nö'ö ma nda tho ngut'a, ne ba pehna n'ár enxe bi xipabi ar Xuwa.

² Gehnu damajöni yá mhö Jö ngu bi mönga ar tsi Hmu Hesukristo, ne gatho te bi hyant'ö.

³ Nzatho nu'u togo da nehe ne da 'yoxa nunar mhö nonga tema da tho m'efa, ne da 'yot'a nuya te möngwa, ngetho 'bap'utho ar pa ma da thogi.

Ar nzenywa m'empa nuya yoto ya nijö

⁴ Nuga dar Xuwa, di peñ'ahu nunar he'minu, nu'ahu gar gamfihu gi mhunsu ha ya yoto nijö 'buhnu har hai Asia. Jö mi 'bui, 'bu nuya payu, ne hiñham'u da göxa ár m'ui, da hwék'ahu yá ñho ne da 'ra'ahu n'ar hogam'ui. Nunar njöpinu go 'ra'ahu Jö, ne nuya yoto ya hñö 'buhnu ñhandwi ár thuxandö,

⁵ ne ar tsi Hmu Hesukristo togo mönga majöni ngu xi nsi-pabi. Gehnu bi m'et'o bi mengi bi nte bi dö gatho nu'u xi du. Ne gehnu töpa ár ts'edi gatho ya ndö 'bu har ximhai. Gehnu n'ehe togo bi mökagihu, ne bi nö'ma ár ji mi unga ár te, bi gugagihu har ts'oki ndi 'buhu.

⁶ Ne bi hñuxkagihu ngu ya ndö ne ya möjö, ne njap'u ga pefu Jö ár Dada. Xa nsunda'ö, ne pe'sa ar ts'edi hiñham'u da göts'i. Dá njap'u.

⁷ 'Yohu, ar tsi Hmu ma da e ha ya gui, ne gatho ya meximhai ma da hyandi. Nu'u togo bi sut's'i ma da hyant'u n'ehe. Gatho ya jö'i 'bu hár nxidi ar ximhai ma da zont'i. Hö, dá njap'u.

⁸ Nuga go da du'mi ne di jö'sa xoge, ngu ar ndui ne ar ngöts'i, enga njap'u ar tsi Hmu mi 'bu mam'et'o, 'bupya, ne hiñham'u da göxa ár m'ui, gehnu hinter ñhembibi da 'yot'e.

Ngu n'ar t'i bi nheki Nö'ö Togo ba e bi Njö'i

⁹ Nuga dar Xuwa ri kuhu, di thohu mahyegi ya nt'utsa, di 'buhwihu mahyegi hár ts'ut'wi ar tsi Hmu Hesukristo, ne di tsethu nö'ö bi epkagihu. Dá tsokawa har xeni hai o har dehe ár thuhu Mpatmo, ngetho di mömba ár mhö Jö, ne di damajöni togo ar tsi Hmu Hesukristo.

¹⁰ Ha n'ár pa ar tsi Hmu, da nthex'be ár Hñö Jö, ne da o mote ma xutha n'a togo mi ñö nts'edi, ngu ár ñheti n'ar k'axt'athuxi.

¹¹ Ne mi enö:

—Nuga go da du'mi ne di jö'sa xoge, ngu ar ndui ne ar ngöts'i. 'Yot'a ha n'ar he'mi gatho nö'ö gi hyandi, ne pempa nuya yoto ya nijö 'bu har hai Asia. Gehyü yá thuhu: Ñ'efeso, Ñ'esmirna, Mpergamo, Ntiatira, Nsardi, Mfiladelfia, ne Nlaodisea.

¹² Da ñegi nga handa togo mi zokagi, ne nu nda 'bat'i da handa n'ar k'axt'abojö mfox'yo.

¹³ Ne mameda nuya yoto ya mfox'yoyu, mi nheki n'ár 'bai n'ar ñ'ohö ndi hñöxa Nö'ö Togo ba e bi Njö'i. Nunár he mi tsonga har hai ár ma, ne xki deka hár tiñö n'ar k'axt'abojö ngut'i.

¹⁴ Ár ñö ne yá xtö xa mar nt'axi, ngu ar xi'yo ne ar t'axtse. Nuyá da mi ñhehwi ya faspí.

¹⁵ Nuyá wa mi ñhehwi ár nt'axi n'ar xiujö nú'mu o har hwifi xa zo. Nu ár mhö mi ñhehwi ár ñheti n'ar döta nzothe.

¹⁶ Mi hö hár ñ'ei yoto ya tso. Hár ne mi ponga n'ar ndojwai xa mi hente gatho yoho yá ñöni. Nunár hminu xa mi yot'i ngu ar hyadi xa pe'sa ar ts'edi madempa.

¹⁷ Nda handi, da hwanga ha yá wa, to da 'ñenö xta tu. Nö'ö bi hñuxka ár ñ'ei, ne bi 'ñengagi:

—Yo gi ntsu. Nuga go di du'mi ne di jö'sa xoge.

¹⁸ Di te mödi da tu, ha nupya di 'bui, hiñham'u da göxa ma te. Dá njap'u. Di hömpa yá nsoki ar ndöte ne ar 'bexui.

¹⁹ Hñuxa har he'mi gatho nö'ö xka hyandi, nuya thopya ne nuya ma da tho m'efa.

²⁰ Ma ga xi'a tema di bonga nuya yoto ya tso xka hyanda ha ma ñ'ei, ne nuya yoto ya k'axt'abojö mfox'yo: nuya yoto ya tso, gehyü nuya yoto ya enxé 'bu ha nuya yoto ya nijö. Ha nuya yoto ya mfox'yo xka hyandi, gehyü nuya yoto ya nijö.

2

Ya mhö m'empa nuya yoto ya nijö: Ar mhö m'empa ar nijö Ñ'efeso

¹ 'Yot'wa nunar enxé 'buhnu har nijö Ñ'efeso, ne 'ñembabi: Njanu xi'ahu nö'ö togo hö yoto ya tso hár ñ'ei, ne 'yo mameda ya k'axt'abojö mfox'yo:

² Nuga xta pöt'a ri 'befihu, ne xta pödi hanja xka umba ri muihu xka pe'su ar ts'eti. Hinxka 'ñet'a ri xuthahu nu'u togo ot'a ya ts'oki. Xka hñö'sfu majöni nu'u togo eñ'u yá mpote Jö, ne xka pöthu yá nemhñö.

³ Xa xka tsethu ya thogi. Hinxka wenthu xi za'ahu xka mpehu, ngetho xka datkagihu majöni ma thuhu.

⁴ Hõse hindi hop'ahu hingi mökagihu ngu ngi möju har ndui.

⁵ Beñhū hangu ngi mökagihū. Ntso'mhū ne penju gi 'yothu nuya 'befi ngi othu har ndui. Ngetho nu'mū hingi ntso'mhū, ma ga ehe ne ga hōk'a ri mfox'yohū habu 'bui.

⁶ Mödi gi utsabihuhmō yá ts'o'befi nu'ū togo tēnga ar Nikola. Nuyá ts'o'befiyū di utsaga n'ehe.

⁷ Nu'ū togo tu yá gu, dá 'yoxa nö'ö te mönga ár Hñö Jö xipa ya nijö. Nu'ū togo da ntöte, ma ga umba ar seki da dukwa te unga ar 'baiza unga ar te, 'ba mada ar nzátho hwöhi Jö.

Ar mhö m'empa ar nijö Ñ'esmirna

⁸ 'Yot'wa nunar enxē 'buhnu har nijö Ñ'esmirna, ne 'ñembabi: Nö'ö togo du'mi ne jö'sa xoge, gehnu togo bi du ne bi mengi bi nte man'agi, eñ'ahū njawa:

⁹ Nuga xta pöt'a ri 'befihū, ne nuya nt'utsa gi thohū, ne ri ñhoyahū. Mödi gi pe'su nzeye ri m'ets'ihū nuya hingi nhekiwa. Di pödi hangu ñömañ'ū'ihū nuya enö ya xodyo emp'ö, gehyū n'ar mhunts'i ár meṭi ar ts'ondöhi.

¹⁰ Yo gi tsuhū gatho nö'ö ma gi thohū. Pöhu nunar ts'ondöhi ma da 'ñe'ahū 'ra har fadi, ne njap'ū da ts'at'ahū. 'Ret'a mpa ma gi thohū ya thogi. Zeta ri jamfihū 'butho gi tuhū, ha nuga ma ga 'ra'ahū ar te hiñham'ū da göts'i ngu ri nthöhöhu.

¹¹ Nu'ū togo tu yá gu, dá 'yoxa te mönga ár Hñö Jö xipa ya nijö. Nö'ö togo da ntöte, hinte ma da japa ar ñoho ndöte.

Ar mhö m'empa ar nijö Mpergamo

¹² 'Yot'wa nunar enxē 'buhnu har nijö Mpergamo, ne 'ñembabi: Nö'ö togo hö ar ndojwai xa hente gatho yoho yá ñöni, eñ'ahū njawa:

¹³ Nuga xta pöt'a ri 'befihū, ne di pödi habu gi 'buhū, ka 'bup'ū ngu ár ndö ar ts'ondöhi. Mödi njap'ū, nu'ahū xka dahū majöni ne hinxka kongagihū. Hinga 'yothu nuya pa'ū ga hyanthu bi thoka ma hoga 'bego ar Antipas, ngi 'buhwihūnu habu 'bu ar ts'ondöhi.

¹⁴ Hõnse hindi hop'ahū 'ra gi temfu yá nt'uti ar Balam mi uta ar Balak. Mi tsixa ya me Israel nda zipa yá ñhuni ya tsita emp'ö, ne togatho nda m'engwi, ne njap'ū nda dahmō'ū.

¹⁵ Ne gi 'ñehup'ū 'ra togo temba yá nt'uti nu'ū tēnga ar Nikola. Nuya nt'utiyū di utsaga.

¹⁶ Jange di xi'ahū gi 'yothwū ár ntso'mi. Ngetho nu'mū hin'ö, ma ga ehe ga ntum'e'ū ga hö ar ndojwai ponga ha ma ne.

¹⁷ Nu'ū togo tu ár gu, dá 'yoxa te mönga ár Hñö Jö xipa ya nijö. Nu'ū togo da ntöte, ma ga umba da zi ar thuhme ba kö mhets'i xi t'ögi. Ne ga umba n'ar tsi t'axdo habu huxa n'ar 'ra'yo thuhu, ne hinto man'a di pödi, hõnse nö'ö togo di hö.

Ar mhö m'empa ar nijö Ntiatira

18 'Yot'wa nunar enxe 'buhnu har nijö Ntiatira, ne 'ñembabi: Ár T'u Jö togo pe'sa yá da ñehwi ya fاسpi, ne yá wa ngu ár nt'axi n'ar xiujö o har hwifi, embabi:

19 Nuga di pöt'a gatho ri 'befihu, ri mhötehu, ri ñ'emuihu, ri ts'etihu, ne hanja gi pepkagihupya, töta ngu ngi pepkagihu maham'u.

20 Hõnse hindi hop'ahu gi 'ñehup'u nunar 'behñö ár thuhu ar Hesabel. Ense'ö n'ár m'ehni Jö, ne uta nuya ma 'bego togatho da m'engwi, ne da zi ya ñhuni xi m'o'spa ya tsita emp'u.

21 Nunar 'behñönu xta umba 'ra ya tsi pa, ha hinxi 'yot'wa ár ntso'mi 'bengwi ya ndo.

22 Pöhu nunar 'behñönu ma ga kaxa nt'oxi, ne ma da tho ya thogi nu'u togo 'bengwi, nu'mu hinda 'yot'wa yá ntso'mi n'ehe.

23 Ma ga hõpa gatho yá bötsi, ne njap'u gatho ya nijö ma da bödi, nuga di hõtwa yá mfeni ne yá muï ya jö'i, ne di umba ár mfei ngu di 'ñepa n'a ngu n'a.

24 Ha gatho nu ma'ra gi 'buhu har nijö Ntiatira, hinxka tembabi hu yá nt'umbi, ne hinxka pöhu nö'ö eñ'u xi ñhemi da fõtwa ar ts'ondöhi, di xi'ahu, hinga 'ra'ahu man'ar 'befi.

25 Hõnse di a'ahu, yo ma gi hyehu nö'ö xka pöhu. Ndo'mthohu ga pengi.

26 Nu'u togo da ntöte ne di pepkatho har ngöts'i, ma ga umba ar ts'edi da me'sa ár nsu hagatho ya hai.

27 Ne ma da hyuxtya t'obojö, ne ma da hwata nuya hnini ngu n'ar ts'oi bohäi. Ma ga umba ar ts'edi ngu xta höni xi 'raka ma Dada.

28 Ne ga umba ar njötsö.

29 Nu'u togo tu ár gu, dá 'yoxa te mönga ár Hñö Jö xipa ya nijö.

3

Ar mhö m'empa ar nijö Nsardi

1 'Yot'wa nunar enxe 'buhnu har nijö Nsardi, ne 'ñembabi: Nö'ö togo tsixa nuya yoto ya hñö pepa Jö, ne hö yoto ya tsö, enö njawa: Di pöt'a gatho ri 'befihu. Thus'ahu gi tehu, ha nuga di xi'ahu xka tuhu.

2 Zot'a ri dahu ne suhu nö'ö tema gi pe'su 'butho da göts'i. Ngetho xta timp'ahu, nuya ri 'befihu hints'u xiñho hár nthandi Jö.

3 Jange beñhu tema xka hñöñhu, tema xka 'yohu, ne gi kwathu xiñho, ne 'yothwu ár ntso'mi. Ngetho nu'mu hingi ndo'mhu, xki thañhu ga tsöhö ngu n'ar bë hingi to'mhu ham'u.

⁴ Ha gi 'ñep'u 'ranu Nsardi togo hinxi jaxt'a yá t'axhe. Ma ga ñ'o'bega'u di he ya t'axhe, ngetho njap'u di 'ñepabi'u.

⁵ Nu'u togo da ntöte, ma da theta ya t'axhe, hinda thökwa yá thuhu har he'mi nonga ar te, ne ma ga mömba yá thuhu hár nthandi ma Dada ne yá enxe.

⁶ Nu'u togo tu yá gu, dá 'yoxa te mönga ár Hñö Jö xipa ya nijö.

Ar mhö m'empa ar nijö Mfiladelfia

⁷ 'Yot'wa nunar enxe 'buhnu har nijö Mfiladelfia, ne 'ñembabi: Njanu xi'ahu nö'ö togo xint'axi, gehnu majöni, ne hömpa yá nsoki ar ndö Dabi. Nu'mu kot'ö hinto tsä da xoki, ha nu'mu xok'ö hinto tsä da got'i.

⁸ Nuga di pöt'a ri 'befihu. Mödi tx'uda ri ts'edihu, hinxka komju ma thuhu, ne xka 'yo'tju ma mhö. Jange nuga xta xok'ahu n'ar goxthi hinto tsä da got'i.

⁹ 'Yohu. Nuya xi mhunts'i, yá meti ar ts'ondöhi, ne kate eñ'u ya xodyo, ma ga japi da ndandihmö ha ri wahu. Njap'u da bö'u di mö'ahu.

¹⁰ Ngetho xka tsethu xka sukagihu ma mhö, nuga n'ehe ma ga su'ahu xta 'ñep'u ya ts'othogi da zu gatho nu'u 'bu hár nxidi ar ximhai, njap'u da ts'ata gatho ya meximhai.

¹¹ Pöhu, 'bap'u'tho ar pa ma ga ehe. Kwathu xiñho nö'ö gi pe'su, ne hinto da hñömp'a ri nthöhöhu.

¹² Nu'u togo da ntöte, ma ga huts'i da do'spa ár nijö Jö, hiñham'u ma da njuknu. Ne ma ga ot'wabinu ár thuhu Jö ne ár thuhu ár hnini'ö, gehnu ar 'ra'yo Herusalen di gö mhets'i habu bi 'bu Jö, ne ga ot'wabinu ma thuhu n'ehe.

¹³ Nu'u togo tu yá gu, dá 'yoxa te mönga ár Hñö Jö xipa ya nijö.

Ar mhö m'empa ar nijö Nlaodisea

¹⁴ 'Yot'wa nunar enxe 'buhnu har nijö Nlaodisea, ne 'ñembabi: Nö'ö togo ar Njap'u, damajöni xiñho, ne ja ba ponu ar mfeni nda hyoka Jö gatho nö'ö bi hyoki, eñ'ahu njawa:

¹⁵ Nuga di pöt'a ri 'befihu xi ndupatho. Xiñhohmö nu'mu dá ntsetho wa dá mpa.

¹⁶ Ngetho gar ndupathohu, hingar ntse ne hingar mpa, ngu ar dehe ma ga juka ha ma ne, ga tsok'ahu.

¹⁷ Nu'ahu gi ensehu: Hinte di k'athe, xa di pe'se ya ñho. Ha hingi pöhu gar hwëkate'ihu, gar hyoyahu, hinte gi pe'su, gar godahu, hinte gi köhu n'ar xeni ar dutu.

¹⁸ Jange di xi'ahu gi tamgagihu ar k'axt'abojö nö'ö xi tho har tsibi, ne hinte gi k'athu. Ne gi tañhu ya t'axdutu, hingi 'be ri tsahu xta thant'ahu hinte gi köhu n'a xeni. Ne xithu ar 'ñethi ri dahu, da xogi ne gi hyanthu.

¹⁹ Nuga di tsui ne di fei gatho nu'u togo di mödi, jange 'yothwu ár ntso'mi, ne umba ri muihu gi pepkagihu.

²⁰ Pöhu 'mu, nuga di 'ba har goxthi di mafi. Nö'ö togo da 'yotka ma mhö, ne da xoka ar goxthi da thogagi hár ngu, ga kut'i ga ñum'e.

²¹ Nu'u togo da ntöte, ma ga ets'i ga hux'be ngu ar ndö, ngu xta ntötega, ne xta hux'be ma Dada hár thuxandö.

²² Nu'u togo tu yá gu, dá 'yoxa te mönga ár Hñö Jö xipa ya nijö.

4

Ar ndöngajö bi ja mañö mhets'i

¹ Da jwadi da handa gathoyu, m'efa da handa n'ar goxthi mi xo mhets'i. Ne da pengi da otwa ár mhö nö'ö togo bi zokagi m'et'o, mi ñhehwi ár ñheti n'ar k'axt'athuxi, ne bi ñengagi:

—Poxa injawa, ne ga ut'a'i tema da tho m'efa xta wa nuya xka hyandi.

² M'efa ár Hñö Jö bi hyexkagi ne bi utkagi n'ar thuxandö mi 'buhnu mhets'i, ne mi huxhnu n'a.

³ Nö'ö togo mi huxnu har thuxandö, mi hyats'i ñhehwi n'ar hoga hyasdo ne n'ar hoga thents'ado. Ne hár nthet'i mi kot'atho n'ar 'bejni mi hwexka ngu n'ar hoga k'angdo.

⁴ Hár nthet'i ar thuxandö mi 'bu ma n'atemagoho ya thuxandö. Ne ka mi huxhnu n'atemagoho ya tsi dönzia, mi hö ya t'axhe, ne mi hu'sa ya fuindö ma ya k'axt'abojö.

⁵ Har thuxandö mi 'bu madetho mi ponga ya hwei, ya ñuni ne ya ñheti. Ne mi ñhandwi n'ehe yoto ya ñot'i mi zo, gehyu nuya yoto ya hñö pepa Jö.

⁶ Mi ñhandwi nunar thuxandö n'ehe n'ar ñhontho ngu ar doxito. Ne mi 'bahnu get'u hár nthet'i ar thuxandö goho ya zu'we pe'sa yá te, xa mi ñuxa ya da habu mi nheki ne mote.

⁷ Nor m'et'o zu'we mi ñhehwi n'ar 'muhu, ár ñoho mi ñhehwi n'ar boi, ár hñu mi pe'sa ár hmi ngu n'ar jö'i, ár goho mi ñhehwi n'ar nxuni nsani.

⁸ Nuya goho ya zu'weyu mi pe'sa yá te, mi tu 'rato yá hwa n'a ngu n'a, ne ha yá hwa xa mi ñuxa ya da mañö ne mbo. Nuyu parxui hingi tsaya eñ'u:

Xint'axi, xint'axi, xint'axi,

hinter ñhembibi da 'yot'a ma tsi Hmuhu, nö'ö togo mi 'bui, 'bupya, ne hiñham'u da göxa ár te.

⁹ Nuya goho ya zu'weyu mi pe'sa yá te, mi e'spa ár nsu, mi nsundabi ne mi umba njamödi nö'ö togo huxa har thuxandö, hiñham'u da göxa ár m'ui.

¹⁰ Nú'mu mi ot'a njap'uyu, nuya n'atemagoho ya tsi dönzia mi ndandihmö hár wa nö'ö togo huxa har thuxandö, ne mi

nsundabi nö'ö togo hiñham'u da göxa ár te. Ne mi pòkwa yá fuindö ñhant'u har thuxandö, ne mi eñ'u:
 1¹ Ma tsi Hmu'ihe, di 'ñep'a'i da nsunda'i,
 da t'es'a ri nsu, ne da föt'a ri ts'edi.
 Ngetho go ga hyoka gatho nö'ö te ja,
 ne ngu ga nege, njap'u xi nja.

5

Ar m'axa he'mi ne ár T'u Jö ngu ar tsi Ntxöndöni

1¹ Nep'u da handa nö'ö togo mi huxa har thuxandö, mi hö hár ñ'ei n'ar m'axa he'mi xki t'ot'a nthi ne mbo, ne xki 'bata yoto ya m'at'i, hänge to gatho nda tsá nda 'yots'e.

2² Ne da handa n'ar enxé xa mi pe'sa ár ts'edi, ne xa mi mafi nts'edi mi enö:

—Hage 'bu n'a togo di 'ñepi da 'yo'sa ya m'at'i ne da tunga ar he'mi.

3³ Ne hinto mi 'buhnu mhets'i, har ximhai, ne mbor hai togo nda xot'a ar he'mi, himi tsá nda hyanthmö.

4⁴ Nuga xa ndi zoni, ngetho hinto bi thini togo ndi 'ñepi nda xot'a ar he'mi, nda nehe, himi tsá nda hyanthmö.

5⁵ N'a nuya tsi dönzia bi 'ñengagi:

—Yo gi zoni. Nö'ö togo ar Ndö t'embabi ar 'Muhu, xpa ponga ha yá mēni ar Huda ne ár 'beto ar ndö Dabi, nunu go xi ntöte. Jange di 'ñepabi da 'yo'sa nuya yoto ya m'at'i, ne da xot'a ar he'mi.

6⁶ Nep'u da handa n'ar tsi Ntxöndöni mi nhekitho xki tho, mi 'ba madetho ar thuxandö, ne mateda nuya goho ya zu'we mi te, ne mateda ya tsi dönzia. Nunar tsi Ndöni mi pe'sa yoto yá ndöni, ne yoto yá da. Ne nuya dayu, gehyu nuya yoto ya hñö pepa Jö, xi mehna da ma xoge ár nxidi ar ximhai.

7⁷ Nu'mú, ba ehnu, ne bi hñönga ar he'mi mi hö hár ñ'ei nö'ö togo mi huxa har thuxandö.

8⁸ Nuya goho ya zu'we mi te, ne nuya n'atemagoho ya tsi dönzia, bi ndandihmö hár wa ar tsi Ndöni togo xki wadi xki hñönga ar he'mi. Gathoyu mi hö ya 'bida, ne ya nt'eni k'axt'abojö mi ñuxa ya githni, gehyu yá nsadi ya gamfi.

9⁹ Ne mi tu'u n'ar 'ra'yo thuhu, mi embabi'u ar tsi Ntxöndöni:

Nu'ge go di 'ñep'a'i gi hñönga ar 'baxa he'mi ne gi 'yo'spa yá m'at'i tu,

ngetho bi nhöp'a ri ji bi tho'a'i, ne ga tsingagihe yá metigihepya Jö.

Ga jugagihe hagatho ya m'ui, ya hñö, ya hnini, ne hagatho ya hai 'bu hár nxidi ar ximhai.

10¹⁰ Ne xka 'ñexkagihe ga pefe Jö, dar ndöhe ne dar möjöhe, ne ga ndöhe har ximhai.

¹¹ Nep'u da o 'ra ya mhö, ne nda handi mi ra nzeyē ya enxē, mi 'bu hár nthet'i ar thuxandö, ne nuya goho ya zu'we mi te, ne nuya tsi dönzia. Nuya enxeyu hinto mi tsä nda mede, ngetho ma ya nthebenthebe ár nzeyē.

¹² Ne xa mi mafi mi eñ'u:

Ar tsi Ntxöndöni bi tho,
di 'ñepabi da hñönga ar nsu ngu ar ndö, ya ñho,
ar hoga mfödi, ar ts'edi,
da t'e'spa ár nsu, da t'umba ar nsunda ne ar nsadi.

¹³ Ne gatho nu ma'ra xi hyoka Jö bi ñö n'ehe, nu'u bi 'bu mhets'i, nu'u 'bu har ximhai, nu'u 'bu mbor hai, nu'u 'bu har dehe ne nu'u ya zu'we kunu. Da ode bi 'ñeñ'u:

Dá nsata Jö togo huxa har thuxandö,
ne dá nsata ar tsi Ntxöndöni.
Dá t'e'spa ár nsu, dá t'umba ar nsunda.
Dá mhö pe'sa ar ts'edi hiñham'u da göts'i.

¹⁴ Ne nuya goho ya zu'we mi te, mi thödi mi eñ'u:

—Dá njap'u.

Ne nuya n'atemagoho ya tsi dönzia mi ndandihmö, ne xa mi nts'a'mi mi tsonga yá hmi har hai, mi nsunda nö'ö togo hiñham'u da göxa ár m'ui.

6

Nu'u yoto ya m'at'i

¹ Nep'u nu ar tsi Ntxöndöni bi 'yo'sa n'a nuya m'at'iyu. Ne da o n'a nuya goho ya zu'we mi te, bi ñö nts'edi ngu n'ar ñuni, ne bi 'ñengagi:

—Ba e gi hyandi.

² Nda handi mi 'bahnu n'ar toge mi ntö n'ar t'axfani, ne mi hö hár 'ye n'ar ent'o nda ntuhni. Ne bi t'umba n'ar fuindö, ne habu gatho mi thogi mi töte.

³ Nu mi 'yo'sa ár ñoho ar m'at'i ar tsi Ntxöndöni, da ode bi 'ñengagi ár ñoho nuya zu'we te:

—Ba e gi hyandi.

⁴ Da handi bi bönga man'ar toge mi ntö n'ar fani mar nthents'i. Ne nu togo mi ntöge, bi t'umba n'ar ndojwai ne ar seki nda hñöka ar hogam'ui har ximhai, ne nda japa ya jö'i nda ñho n'a ngu n'a ha ya tuhni.

⁵ Nu mi 'yo'sa ár hñu ar m'at'i, ár hñu nuya zu'we te bi 'ñengagi:

—Ba e gi hyandi.

Ne da handa n'ar toge mi ntö n'ar 'bofani, ne mi hö n'ar ts'uti hár 'ye.

⁶ Ne da o n'ar mhö bi bönga mateda nuya goho ya zu'we mi te, ne mi enö:

—N'a pa ar nthöhö, hõnse tsá da thanga n'a hwada ar t'ei ne hñu hwada ar sebada, ha yo gi ts'ojü ar nziki ne ar ixkat'afi.

⁷ Nu mi 'yo'sa ár goho m'at'i, da ode bi ñö ár goho zu'we te, ne bi 'ñengagi:

—Ba e gi hyandi.

⁸ Da handi mi 'bahnu n'ar k'axt'afani, ne nu ar toge már thuhu ar Ndöte, ne mi ntengwi ar 'Bexui. Bi t'umbabiyü ar seki nda hyo n'ar goho xeni ya jö'i 'bü xoge ár nxidi ar ximhai, ha ya tuhni, har thuhu, ha ya texte hñeni, ne da hyo ya zate zu'we 'bü har ximhai.

⁹ Nu mi 'yo'sa ár kut'a m'at'i ar tsi Ntxönandöni, da handa hár wa ar m'oxm'oñho, mi 'bahnu yá pa nu'u ya gamfi xki tho ngetho mi mömba ár mhö Jö, ne mi damajöni mi ñ'emüibi'ö.

¹⁰ Ne xa mi mafi nts'edi mi eñ'u:

—Tsi Hmu, xint'axi'i ne majöni. Ham'u da zohmö ar pa gi 'yotje ar ts'üt'wi, ne gi jot'wa ma jihe nu'u 'bukwa har ximhai.

¹¹ Ne n'a ngu n'a bi t'umba ya t'axhe. Ne bi nsipabi nda ntsaya ma'ra ya tsi pa, nda do'mi nda zo gatho yá mi'begowi ne ma'ra yá kuwi ma nda tho'u n'ehe ngu xki thoyu.

¹² Nu nda handi bi 'yo'sa ár 'rato m'at'i, bi nja n'a ra döta nhwöni. Ar hyadi bi boki ngu n'ar 'bohe dumui, ne ar zönö bi thenga xoge ngu ar ji.

¹³ Da handi ba ho ya tsö mhets'i bi zo har hai, ngu n'ar 'bai'iuxi ho nuya te tu nú'mü 'yo ar 'yomndöhi.

¹⁴ Ne ar mhets'i bi m'etho ngu n'ar he'mi bi 'bats'i. Ha nuya t'ohö ne ya xeni hai, gatho bi mponi habu mi 'bü'u.

¹⁵ Ha nuya ndö, ne nuya döta, nuya pe'sa ya ñho, nuya ndöndogu, nuya pe'sa yá ts'edi, ya 'bego ne nu'u hingya 'bego, gathoyü bi ñ'önga ha ya oki ne ha ya ndodo ja ha ya t'ohö.

¹⁶ Ne mi emba ya t'ohö ne ya ndodo:

—Yothu ne tsebga gihe, hindi nehe da hyangagihe nö'ö togo huxa har thuxandö. Kobgagihe hinda zuje ár kwe ar tsi Ndöni.

¹⁷ Ngetho xi zo ar pa da nheki ár kwe Jö, togo tsá da zeti.

7

Nu'u n'anthebe ne yon'ate ne goho ya 'ret'anthebe xki thu'spa ngu ar nthixt'i

¹ M'efa da handa goho ya enxé mi 'ba ha yá ñöni ar ximhai. Mi taka nuya goho ya ndöhi hinge nda ñ'o har hai, har dehe, ne hinge nda huönga ár xi n'ar za.

² Da handa man'ar enxé ba e mahyats'i mi hömpa n'a ngu ar bojö nthixt'i ár meti Jö togo te. Ne bi mat'a nts'edi nuya ma goho ya enxé xki t'umba ar seki nda ts'oka ar hai ne ar dehe.

³ Ne bi 'ñembabi:

—Yo gi ts'ojuhmō ar hai, ar dehe, ya za. M'et'o ma ga jwahu ga tuthwū nō'ō ngu ar nthixt'i ha yá dē nuyá 'bego ma tsi Hmuhu.

⁴ Ne da ode bi nhonga hangu ár nzeye nu'u xki thu'spabi ngu ar nthixt'i: mi tsū n'anthebe ne yon'atemagoho ya 'ret'anthebe, ha gatho nuya m'ui xki 'ñe ha yá bötsi ar Israel.

⁵ Nu'u xki 'ñe ha yá 'beto ar Huda, mi tsū 'ret'amayoho ya 'ret'anthebe xki thu'spabi ngu ar nthixt'i, ha yá 'beto ar Rube 'ret'amayoho ya 'ret'anthebe nu'u xki thu'spabi n'ehe, ha yá 'beto ar Gad 'ret'amayoho ya 'ret'anthebe nu'u xki thu'spabi n'ehe.

⁶ Ha yá 'beto ar Aser 'ret'amayoho ya 'ret'anthebe xki thu'spabi, ha yá 'beto ar Neftali 'ret'amayoho ya 'ret'anthebe, ha yá 'beto ar Manases 'ret'amayoho ya 'ret'anthebe nu'u xki thu'spabi ngu ar nthixt'i n'ehe.

⁷ Ha yá 'beto ar Simeon 'ret'amayoho ya 'ret'anthebe xki thu'spabi, ha yá 'beto ar Lebi 'ret'amayoho ya 'ret'anthebe, ha yá 'beto ar Isakar 'ret'amayoho ya 'ret'anthebe xki thu'spabi n'ehe.

⁸ Ha yá 'beto ar Sabulon 'ret'amayoho ya 'ret'anthebe xki thu'spabi, ha yá 'beto ar Huse 'ret'amayoho ya 'ret'anthebe, ha yá 'beto ar Benjamin 'ret'amayoho ya 'ret'anthebe nu'u xki thu'spabi ngu ar nthixt'i n'ehe.

Ar Xuwa bi hyanda nzeye ya jö'i mi he ya t'axdutu

⁹ M'efa da handa nzeye ya jö'i, xa mi töta ar nzeye hinto mi tsā nda mede, xki 'ñe ha gatho ya hai, ya m'ui, ya hnini, ne gatho ya hñö. Mi 'ba'u mi ñhandwi ar thuxandö ne ar tsi Ndöni, mi he'u ya t'axdutu, ne mi hö ya denthi'u.

¹⁰ Ne mi mafi nts'edi mi eñ'u:
Jö ma Dadahu togo huxa har thuxandö,
ne nō'ō ñhehwi ar tsi Ndöni,
honseyu go unga ar mpohö.

¹¹ Ne da handa mi 'bahnu gatho ya enxē xa xki got'atho ar thuxandö, ya goho zu'we mi te, ne nuya tsi dönzia. Nuya enxeyu bi ndandihmō hár wa ar thuxandö, ne xa mi ts'a'ma yá hmi 'butho nda zonga har hai, ne bi ndönga Jö.

¹² Mi eñ'u:
Dá njap'u. Dá mhat'wa ár thuhu Jö ma Dadahu, ne dá nsunda,
ngetho gehnu ár meti ar mfödi.
Dá t'umba njamödi ne dá t'e'spa ár nsu, ngetho gehnu ar ndö
ja ár ts'edi.

Hiñham'u da tsaya da nhu njap'u Jö. Dá njap'u.

¹³ N'a mbi 'yangatho n'a nuya tsi dönzia, ne bi 'ñengagi:

—Xi nuya 'bahnu hö ya t'axhe, togoyu ne ha xpa ehü.

¹⁴ Nuga da thöti ne da embabi:

—Tsi ndada, go gi pöke togoyu.

Ne nö'ö bi 'ñengagi:

—Nuya jö'iyu gehyu xpa k'onga har döta thogi, ne xi xuka yá dutu, ne xa xi t'axki hár ji ar tsi Ndöni.

¹⁵ Jange 'ba ñhandwi ár thuxandö Jö, ne pepabi parxui hár nijö. Ne nu togo hu har thuxandö da hopi da m'uhwi.

¹⁶ Núnu mhets'i hinda ma da me'sa ar thuhu ne hinda ntuthe. Ar hyadi hinda ma da tsöt'i, ne hinda zit'a ar pa.

¹⁷ Ngetho nö'ö ngu ar tsi Ntxöndöni 'bu mateda ar thuxandö, gese'ö ma da su, ne da 'yet'a ha ya pothe po ya dehe unga ar te. Ne Jö ma da hñu'mba yá mui, ne da dukwa yá gidä.

8

Ár yoto m'at'i

¹ Núm'u mi 'yo'sa ár yoto m'at'i nunar tsi Ntxöndöni, xa bi metho, ne ngu made xenimpa hinte bi t'ohnu mhets'i.

² Nep'u da handa yoto ya enxe mi 'ba hár nthandi Jö, ne bi t'umba n'ar k'axt'athuxi n'a ngu n'a.

³ Ne da handi bi zohnu man'ar enxe, bi m'a bi ñhandwi habu m'oxant'uts'i, ne mi hö n'ar k'axt'abojö nt'uts'i. Bi t'umba nzeye ar githni nda thö'spa ya mhat'ajö xi 'yot'a ya gamfi, ne da datwa Jö har m'oxant'uts'i xi thoka ar k'axt'abojö, mi 'buhnu mi ñhandwa ar thuxandö.

⁴ Hár 'ye ar enxe bi boxa ár 'bifi ar nt'uts'i mi nthöskwi yá mhat'ajö ya gamfi, ne bi zonga habu mi huxa Jö.

⁵ Nunar enxenu bi gu ar nt'uts'i, bi ñu'sa ya despi har tsibi zo har m'oxm'oñho, ne bi pönsa har ximhai. Mi 'yot'a njap'u, bi nja ya ñuni, ya ñheti, ya hwei, ne bi nhwönga ar ximhai.

Ya k'axt'athuxi

⁶ Nuya yoto ya enxe mi hö ya k'axt'athuxi bi ñhoki nda hyuxt'i.

⁷ Nunar 'bet'o enxe bi hyuxt'a ár k'axt'athuxi, ne bi hyo har ximhai ya ndo ne ya tsibi mi nthöskwi ar ji. Bi zöt'a ar hñu xeni gatho ya 'baiza ja har ximhai, ne bi the bi nzo xoge ar k'angdoni.

⁸ Ar ñoho enxe bi hyuxt'a ár k'axt'athuxi, ne bi zo har ñhonthe ngu n'ar döta t'ohö mi zo, ne n'a hñu xeni ar dehe bi nji.

⁹ Bi du n'a hñu xeni gatho ya zu'we ku har dehe, ne n'a hñu xeni gatho ya motsa 'yo har dehe bi nhwati.

¹⁰ Ar hñu enxe bi hyuxt'a ár k'axt'athuxi, ne ba ta mhets'i n'a ra döta tso mi zo ngu n'ar tunza. Bi zo ha n'a hñu xeni ya döthe ne ha ya pothe.

¹¹ Nunar tsonu már thuhu ar Judoni. N'ar hñu xeni ya dehe bi jugi, ne nzeye ya jö'i bi du, ngetho nuya deheyu bi jugi.

¹² Ar goho enxe bi hyuxt'a ár k'axt'athuxi, ne bi ts'okwa n'a hñu xeni ar hyadi, ar zönö ne ya tsö, ne bi k'at'a n'ar hñu xeni ar hyats'i 'bu pa ne 'bu xui.

¹³ Da o n'ar mhö ne da handa n'ar nxuni mi nsanga madeda mhets'i, ne mi enga nts'edi:

—Hwëkate, hwëkate nu'u 'bu har ximhai, ngetho 'butho da thuxt'a nu má hñu ya k'axt'athuxi.

9

¹ Ar kut'a enxe bi hyuxt'a ár k'axt'athuxi, ne da handa n'ar tsö bi dä har hai, ne bi t'umba ár nsoki ar nzonganzafi.

² Nu mi xoka ar nzonganzafi xa ba poxa ar 'bifi ngu n'ar t'u, ne nunar 'bifinu bi japi bi boka ar hyadi ne ar ndöhi.

³ Har 'bifi ba poxkwi ya k'oto, bi nxanga xoge har ximhai, ne bi t'umba ar ts'edi nda ntsate ngu ya penzu.

⁴ Bi nsipabi hinte nda japa ya k'angdoni ne gatho nö'ö xi nk'angi, hinte nda japa ya za. Honse nda za nuya jö'i hinte mi tu nö'ö ngu ar nthixt'i ár meti Jö ha yá dë.

⁵ Ne bi nsipabi hinge nda hyo, honse nda japi nda tho ya ugi kut'a nzönö. Nu ár ñ'u yá ne nuya k'otoyu, jangu ár ñ'u ár mpuhni n'ar penzu.

⁶ Nuya pa'u ya jö'i di honga hanja da du, ne hinda tsä. Xa di nemhö da du, ha nunar ndöte ma da ñ'öni.

⁷ Nuya k'otoyu mi ñhehwi 'ra ya fani xi ñhoki da ntuhni. Mi hu'sa 'ra ngu ya ntsant'i k'axt'abojö. Nuyá hmi mi ñhehwi ngu ár hmi n'ar jö'i.

⁸ Nuyá xtö mi ñhehwi yá xtö n'ar 'behñö, ha nuyá ts'i mi ñhehwi yá ts'i n'ar 'muhu.

⁹ Mi köxa ha yá ndo'yo ngu n'ar nthaki bojö. Nu ár mbuni yá hwa mi ñhehwi ár ngani ya bojö jut'a ya fani nixt'i di ma har tuhni.

¹⁰ Mi tu yá zu ne yá m'ite ngu ya penzu. Nuyá m'ite mi tu ha yá zu, mi pe'sa ar ts'edi nda japa ya jö'i nda tho ya ugi kut'a nzönö.

¹¹ Nu ár ndö'u, gehnu ar enxe 'bu har nzonganzafi. Nu ár thuhu har hñö ebreo Abadon, ha nu har hñö griego ár thuhu ar Apolion (pontho da 'ñenö, ar jö'ste).

¹² Nunar m'et'o döta thogi xi wahnu, ne xi 'ñep'utho ma yoho.

¹³ Nu mi hyuxt'a ár k'axt'athuxi ar 'rato enxe, da o n'ar mhö mi ponga madeda nu'u goho ya ndöni mi huxa ha yá ñöni ar m'oxant'uts'i xi thoka ar k'axt'abojö, 'buhnu ñhandwi Jö.

¹⁴ Nunar mhönu bi 'ñemba ar 'rato enxe:

—Xot'a nuya goho ya enxe thöt'a har döthe Eufrate.

15 Ne bi nsot'a nuya goho ya *enxe* xki t'ent'i tema xenimpa, tema pa, tema zönö, tema jeye xki thu'spabi nda hyo n'ár hñu xeni gatho ya jö'i 'bu har ximhai.

16 Da ode hangu ya ndogu mi nto ya fani, mi yonthebe ya 'ret'anthebe ya 'ret'anthebe.

17 Ne da handa ngu n'ar t'i nuya fani ne yá toge. Nuya toge mi hö ya nthaka tiñö mar theni, mar nk'angi ne mar nk'axt'i. Ha nuyá ñö ya fani mi ñhehwi ár ñö n'ar 'muhu. Ha yá ne mi ponga ar tsibi, ar 'bifi, ne ar k'axt'ado mi zo.

18 Nuya döta thogiyu, ar tsibi, ar 'bifi, ne ar k'axt'ado zo mi ponga ha yá ne ya fani, bi the ár hñu xeni ya jö'i mi 'bu har ximhai.

19 Nuya faniyu mi pe'sa ár ts'edi ha yá ne, ne ha yá zu, ngetho yá zu mi hñehwi ya k'eñö mi tu yá ñö ne mi puhna ya jö'i.

20 Ha nu ma'ra ya jö'i bi k'ont'i, himbi du ha ya döta thogiyu. Mödi njap'u, himbi 'yot'wa yá ntso'mi. Ne himbi hyep'u mi ndönga nö'ö mi hokase'u, ne ya ts'ondöhi, ya tsita emp'ö xi thoka ar k'axt'abojö, ar t'axi, ar k'axt'i xi mpots'i, ya do, ya za. Nuyü hingi tsa da hyandi, hingi ode, ne hingi 'yo.

21 Himbi 'yot'wa yá ntso'mi ma ya hyote, ya 'ñete, togatho mi 'bengwi, ne himbi hyep'u yá mfë.

10

Ar enxe mi hö n'ar t'ulo he'mi

1 Nep'u da handa man'ar *enxe* ba kö mhets'i, xa mi pe'sa ár ts'edi. Xki go'matho n'ar gui, ne hár ñö mi kot'atho n'ar 'bejni. Ha nu ár hmi mi ñhehwi ar hyadi, nuyá wa mi ñhehwi ya faspí.

2 Mi hö hár 'ye n'ar he'mi mi xogi. Ne bi 'ñexa ár wa ñ'ei har ñhonthé, ha nu ár wa ngöhö bi 'ñexa har hai.

3 Ne bi mafi nts'edi ngu ár ngeni n'ar 'muhu. Nu mi mafi bi nheki yoto ya ñuni.

4 Nda otwa ár ñheti nuya ñuni, da ñhoki nga ot'i, ha n'ar mhö ba e mhets'i bi 'ñengagi:

—Hyep'u njap'utho. Yo gi ot'a nö'ö bi mönga nuya yoto ñuni.

5 Nunar *enxe* mi 'ba har ñhonthé ne har hai, bi guxa ár ñ'ei mhets'i.

6 Ne bi 'ñet'a made nö'ö hiñham'u da göxa ár te, bi hyoka mhets'i ne gatho te janu, bi hyoka ar hai ne gatho te jawa, bi hyoka ar dehe ne gatho te kunu. Ne bi 'ñenga njanu:

—Tx'uda ya pa 'bedi da göxa gatho.

7 Nu xta hyuxt'a ár k'axt'athuxi ar yoto *enxe*, ma da tho gatho nö'ö hönse Jö mi pödi tema nda 'yot'e ne ma nda nheki, gatho nö'ö xki xipa yá m'ehni.

⁸ Nunar mhö ndi 'ñe mhets'i, bi zokagi man'agi ne bi 'ñengagi:

—Di ma ba hōnga ar he'mi xogi o hár 'ye ar enxe 'ba har ñhonthē ne har hai.

⁹ Da ma da tsu ar enxe da apa ar he'mi, ne nö'ö bi 'ñengagi:

—Hñöni ne tsa. Ha ri muï ma da jugi, ha nu ha ri ne ma gi tsä xi ñ'u ngu ar t'afisefi.

¹⁰ Nuga da hōmba ar he'mi hár 'ye ar enxe, ne da tsa. Mi tho ha ma ne mar ñ'u ngu ar t'afisefi, ha mi zonga ha ma muï bi juga ma xefo.

¹¹ Ne nö'ö bi 'ñengagi:

—Mahyoni gi pengi gi mönga man'agi nuya tema da tho ha gatho ya hnini, ya hai, ya hñö ne ya ndö.

11

Yoho togo damajöni

¹ Bi t'aka n'ar xithi nt'eni ne bi t'engagi:

—Di ma ba emba ár nijö Jö, ar m'oxm'oñho, ne hangu 'buhnu mat'a Jö.

² Ha nunár thi ar nijö tsop'u, yo gi eni, ngetho xi ndatwa nu'u hingya xodyo, ha nuyü ma da ne'ma ar njöpa hnini hñu njeje made.

³ Ma ga pehna nu yoho ma m'ehni da hye ya he dumui, da mönga ma mhö nuya hñu njeje madeyu.

⁴ Nuya m'ehniyu gehyu ngu yo 'bai ya njömdöni, ne ngu yoho ya mfox'yo 'bahnu hár nthandi Jö togo ár ndö ar ximhai.

⁵ Nuyü pongar tsibi ha yá ne, ne njap'u ho yá ñ'uni honi te gatho da japabi. Njap'u ma da du gatho nu'u togo ne te da japabi'u.

⁶ Pe'sa ar ts'edi da got'a mhets'i, hinda 'wöi gatho ya pa di mömba ár mhö Jö. Tsä da japa da nji ar dehe, ne tsä da mehna ya döta thogi har hai gatho nö'ö da ne'u.

⁷ Nu xta wadi da damajöni'u, ma da ep'u ar ts'ozu'we, xpa poxa har nzonganzafi da ntunkwiyu, da döhö ne da hyo.

⁸ Yá ndo'yo ma da ts'ohnu mateda ár tai ar döta hnini habu bi mpont'a ma tsi Hmuhu. Nunar hniniyu pontho ar Sodoma ne ar Ehipto.

⁹ Ne ya jö'i xki 'ñe ha gatho ya hnini, gatho ya m'ui, gatho ya hñö, ne gatho ya hai, ma da k'öt'watho yá ndo'yo hñupa made, ngetho hinda ma da thegi togo da 'yagi.

¹⁰ Gatho ya meximhai ma da njohya xta duyü, ngetho nuya m'ehniyu xki japi xki tho ya ugi gathoyu. Jange xa ma da njohya, ne da mpehna ya nt'uni n'a ngu n'a.

¹¹ Nepu mi tho hñupa made, bi yut'a ha yá ndo'yo ar hñö unga ar te ba pehna Jö, ne bi mengi bi nangi bi m'ai. Gatho nu'u togo bi hyandi xa bi ntsu.

¹² Ne bi nheki n'ar mhö ndi 'ñe mhets'i, bi 'ñemba nu'u xki mengi xki nte:

—Ba ehü, poxu injawa.

Ne bi ts'ix'u ha n'ar gui. Ha nuyá ñ'uni bi hyandi hanja bi ma'u.

¹³ Ne bi nja 'mu n'a ra döta nhwöni. Nunar nhwöni nu bi yot'a n'a 'ret'a xeni gatho ar hnini, ne bi du hñun'ate ne 'ret'anthebe ya jö'i. Ha nu ma'ra bi bongi, xa bi ntsu ne bi nsundabi Jö bi 'bu mhets'i.

¹⁴ Nunár ñoho ar döta thogi xi wadi. Hyanthupya ba ekwatho ár hñu.

Ár yoto ar k'axt'athuxi

¹⁵ Ar yoto enxé bi hyuxt'a ár k'axt'athuxi, ne bi nheki 'ra ya mhönu mhets'i mi eñ'u njawa:

Gatho ya ndö mi ja har ximhai,
xi hñonga ma tsi Dadahu ne ár Kristo,
ne go ma da ndö'ö gatho ya pa.

¹⁶ Ha nuya n'atemagoho ya tsi dönzia mi huxa ha yá thuxandö mi ñhandwi Jö, bi ndandihmö bi me yá hmi har hai mi nsunda Jö.

¹⁷ Mi eñ'u:

Di 'ra'ahe njamödi, tsi Hmu,
hinte ar ñhemb'i te gi 'yot'e.

Nu'ge ngi 'bui, gi 'bupya, ne ma gi 'bu gatho ya pa,
xka ñ'udi ri döta ts'edi,
ne xka du'mi gi ndö.

¹⁸ Bi mbo yá kwe gatho ya meximhai,
nupya ma da nheki ri kwe n'ehe.

Xi zo ar pa gi hñö'spa majöni nuya xi du,
ne gi hwata nu'u togo hwata ar ximhai.

Ha nuya ri m'ehni, ya gamfi ne gatho nuya ri 'bego tsup'a ri
thuhu,

nuya döta, nuya t'ulo,
ma gi umba yá nthöhö.

¹⁹ M'efa bi xo ár nijö Jö mhets'i, ne bi nheki mi 'buhnu mbo ar 'bezankohi. Mi yotnu ya hwei, mi nheki ya ñheti, ya ñuni, xa bi da nzeyé ya ndo, ne bi nja n'ar nhwöni.

12

Ar 'behñö ne ar zothe

¹ M'efa bi nheki mhets'i n'ar döta nt'udi. Da handa n'ar 'behñö mi he ar hyadi, mi to har zönö, ne mi hu'sa n'ar ntsant'i mi huxa 'ret'amayoho ya tso.

² Mi dathi ne xa mi mafi nts'edi mi tho ya ugi, ngetho ma nda m'u ár bötsi.

³ Bi nheki man'ar nt'udi mhets'i. Nupya da handa mi 'bahnu n'ar thenga zothe mi tu yoto yá ñö, 'ret'a yá ndöni, ne mi hu'sa n'ar ntsant'i n'a ngu n'a yá ñö.

⁴ Ne nunár mazü bi gut'a n'a hñu xeni gatho ya tso mhets'i, ne ba engwa har hai. Ne bi m'a bi ñhandwi ar 'behñö mi dathi, mi ne nda zapa ár bötsi nú'mü nda m'ui.

⁵ Nunar 'behñönu bi m'u ár bötsi mar ts'unt'u, ma da ndö xoge har ximhai di hö n'ar t'obojö. Ne bi thömba ár bötsi da hñuxkwi Jö hár thuxandö.

⁶ Ha nunar 'behñö bi ma ba ñ'önga ha ya ot'at'ohö habu xki hyokwabi Jö, ne nda t'ini hñu njeye made.

⁷ M'efa ba njanu n'ar tuhni mhets'i. Ar ndö'enxe Mige ne yá enxe mi ntunkwi ar zothe, mi faxa yá enxe n'ehe.

⁸ Ar zothe ne yá enxe hinte bi za te bi me'u, ne himbi nthegi nda m'uhnu mhets'i.

⁹ Bi t'em'u ar zothe, getnu ar k'eñö mi 'bu mam'et'o, ne ár thuhu ar ts'ondöhi ne ar ts'oxedi, ka ya meximhai. Nunü ne yá ts'o'enxe ba t'enga injawa har ximhai.

¹⁰ N'a nda ota n'ar mhönu mhets'i mi enö:

—Nupya hö, ma da nheki ár mpohö, ár ts'edi ne ár ts'ut'wi ma tsi Dadahu. Ne xi datwa ár nsu ár Kristo da ndö, ngetho xi t'enga nö'ö togo mi hoxa ma kuhu parxui hár nthandi Jö.

¹¹ Ha nuya ku xi döhmö ar ts'ondöhi ngetho xi jamfibi ár ji ar tsi Ntxönanöni, ne xi datwa majöni ár mhö Jö, xki 'yent'a yá te nda tho'u.

¹² Jange njohyahu mhets'i ne gatho ya mengunu. Ha hwékate nu'ahu gi 'buhu har ximhai ne har dehe, ngetho ar ts'ondöhi xpa köp'u xa tsu ar kwe, ngetho pödi tx'uda ya pa pongwabi.

¹³ Nú'mü mba t'enga mhets'i ba 'behna har ximhai nunar zothenu, bi nkuhwi ar 'behñö xki m'u ár tsi ts'unt'u.

¹⁴ Ha nunar 'behñö bi t'umba nuya yoho yá hwa ar döta nxuni, nda nsani nda zop'u ar zothe. Ne nda m'u har ot'at'ohö habu xi hyokwa Jö nda t'ini hñunjeye made.

¹⁵ Ha nunar zothe bi tso hár ne ra nzeye ar dehe ngu n'ar döthe, ne bi 'yemba mote ar 'behñö nda duxhmö.

¹⁶ Ha nunar hai bi maxa ar 'behñö, ngetho bi dut'a gatho ar döthe xki zo ar zothe.

¹⁷ Nunar zothe xa bi utsa ar 'behñö, ne bi ma ba ntunkwi yá 'beto nu'u otwabi nö'ö xi 'bepa Jö, ne damajöni ñ'emüibi ar tsi Hmu Hesukristo.

13

Yoho ya ts'ozu'we

¹ Ndi 'ba har ñonthe, n'a nda handatho ba pōxa har ñhontho n'ar ts'ozu'we mi tu yoto yá ñö, 'ret'a yá ndöni, ne ha n'a ngu n'a yá ndöni mi hu'sa n'ar ntsant'i. Ne ha n'a ngu n'a yá ñö mi huxa n'ar thuhu mi tsanga Jö.

² Nunar zu'we da handi mi ñhehwi n'ar döta mangamixi. Nuyá wa mar nxaki yá xi ne yá xa, ngu n'ar döta zu'we ár thuhu ar oso. Nu ár ne mi ñhehwi ár ne n'ar 'muhu. Ar zothe bi umba ár ts'edi, ne bi 'ñexa hár thuxandö nda ndöwi.

³ Ne da handa n'a nuyá ñö xki ts'eni 'butho nda du, ha bi k'ont'a ar ndöte ne bi dits'i. Gatho nuya jö'i bi hyandi, xa bi 'yotho ne bi deni.

⁴ Bi ndöñ'u ar zothe togo xki umba ar ts'edi ar ts'ozu'we. Hinge hōnse bi ndōnga ar zothe, bi ndōnga ar ts'ozu'we n'ehe, ne bi 'ñeñ'u:

—Hinjo'o man'a ngu ar ts'ozu'we, ne hinjo'o togo da ntōxkwi.

⁵ Ar ts'ozu'we bi t'umba ar seki n'ehe nda ñ'exase ne nda ñōmañ'ubi Jö. Nunar ts'edinu ma da göxa xta zōnga hñu njeje made.

⁶ Ne bi zanga Jö, bi zamba ár thuhu, bi zamba ár nijö habu 'bu'ö, ne bi zanga gatho nu'u bi 'bu mhets'i.

⁷ Bi t'umba ar seki nda ntunkwi ya gamfi ne nda ntöte'ö. Bi t'umba ar seki n'ehe nda ndö ha gatho ya m'ui, ya hnini, ya hñö ne ya hai.

⁸ Bi ndōnga ar ts'ozu'we gatho nu'u ya jö'i himi huxa yá thuhu har he'mi nōnga ar te, ár meṭi ar tsi Ntxōnandöni, xki thuts'i nda tho nú'mu hinxki thoktho ar ximhai ne ar mhets'i.

⁹ Nu'u togo tu yá gu, dá 'yoxa nö'ö di mö.

¹⁰ Nu'u togo kote, ma da jot'u n'ehe. Ha nu'u togo ju ar ndojwai hote, ma da tho ndojwaitho n'ehe. Ka nhekiwa yá ts'eti ne yá ñ'emui ya gamfi.

¹¹ M'efa da handa man'ar ts'ozu'we bi bōnga har hai, mi tu yoho yá ndöni ngu n'ar deti, ne mi ñö ngu n'ar zothe.

¹² Ne jumpa ár ts'edi ar m'et'o ts'ozu'we hár hmi'ö, ne japa gatho ya meximhai da ndōnga nor 'bet'o ts'ozu'we bi dixa ár nts'eni 'butho nda du.

¹³ Ot'a ya döta nt'udi, japa da hyo har hai ya tsibi di 'ñe mhets'i ha yá hmi ya jö'i.

¹⁴ Ne ka gatho ya meximhai, ot'a nuya nt'udi xi t'umba ar seki da uta ya jö'i hár hmi nö'ö man'ar ts'ozu'we. Bi 'bepa ya jö'i nda hyokwa n'ar do ñhehwi ár 'bai nunar ts'ozu'we mi 'butho nda du ne bi nte, ne nda 'ñexa ngu yá jö emp'ö.

15 Bi t'umba ar seki nda japi nda joxa ár hñö ne nda ñö nunar donu ñhehwi ár 'bai ar ts'ozu'we, ne nda japi nda tho gatho nu'u togo hinge nda ndöni.

16 Ne mi japa gatho nda thutwa nö'ö ngu ar nthixt'i ha yá ñ'ei wa ha yá dë, nuya t'ulo bötsi, ya döta, nuya pe'sa yá ñho, nuya hyoya, nuya m'ego ne nuya hingi m'ego.

17 Hinto da tsä da ntai wa da mpa nu'mu hindi pe'spa nö'ö ngu ar nthixt'i, wa ár thuhu wa ár m'ede ár thuhu.

18 Ka mahyoniwa ar mfödi da m'etwa ár m'ede ar ts'ozu'we, ngetho nu ár m'ede'ö, ár m'ede n'ar ñ'ohö. Gehnu ar m'ede: 'ratonthebe ma hñun'ate ne 'rato.

14

Ar thuhu bi ntu nu'u n'anthebe yon'atemagoho ya 'ret'anthebe

1 M'efa da handa ar tsi Ntxönandöni mi 'bahnu har t'ohö Nsion. Ne mi 'bahwi n'anthebe ma yon'atemagoho ya 'ret'anthebe nuya mi pe'spa ár thuhu'ö ne ár thuhu ár Dada xki t'ot'a ha yá dëyu.

2 Ne da o n'ar mhö ndi ñe mhets'i, xa mi nts'edi ngu ár ñheti nzeye ya dehe, ne ngu ár ngani n'ar ñuni. Ha nunar mhönu da ode mi ñhehwi ár m'ei ya me'mda.

3 Ne mi tu'u n'ar 'ra'yo thuhu hár nthandi ar thuxandö, mi ñhandwi nuya goho ya zu'we mi te, ne ya tsi dönzia. Ne nunar thuhunu hinto mi tsä nda bödi, honse nu'u n'anthebe ne yon'atemagoho ya 'ret'anthebe xpa ts'inga har ximhai.

4 Gehyu nu'u hinxi nts'oka ñ'owi ya 'behñö, ngetho hinto xi m'engwi. Ne teñ'u ar tsi Ntxönandöni habu gatho di ma. Gehyu ngu ar 'bet'o sofo xi ts'inga har ximhai, yá meti Jö ne yá meti ar tsi Ntxönandöni.

5 Ne hinte bi thimba n'ar nhemhñö xki bonga ha yá ne, gehyu xint'axi 'bahnu hár thuxandö Jö.

Ar mhö bi mönga nu'u hñu ya enxë

6 M'efa da handa man'ar enxë bi nsanga mateda mhets'i. Mi mönga ar hoga mhö hiñham'u da göts'i, ne xipabi gatho ya meximhai, ya hnini, ya m'ui, ya hñö ne ya hai.

7 Mi ma nts'edi mi enö:

—Tshu Jö ne nsundahu, ngetho xi zo ar pa da thö'spa majöni ya jö'i. Ne ndöñhunu ngetho bi hyoka mhets'i, ar ximhai, ar ñhönthe ne gatho ya pothe.

8 Mi wa'ö, man'ar enxë bi ñö nts'edi n'ehe, ne bi ñenö:

—Xi nhwata ar döta hnini Mbablonia, mi japa nu ma'ra yá mihniniwi nda zipa ár kwe Jö ngu xi zi'ö, ngetho xi nts'okte n'ehe.

9 Ar hñu enxë bi ñö nts'edi, ne bi ñenö:

—Nu'u togo da ndönga ar ts'ozu'we wa ar do di hñöts'i, wa xi hñömba ár nthixt'i hár 'ye wa hár dë,

¹⁰ xa ma da zipa ár kwe Jö, ngu n'ar t'eni da sit'a ya ixkat'afi ne da 'baxki. Ma da t'ent'a har tsibi zo ku ya k'axt'ado xa xi mpa, habu ma da tho ya ugi hár nthandi ya gamfi ne ar tsi Ntxönandöni.

¹¹ Ne ar 'bifi habu bi tho ya ugi funga hiñham'u da göts'i. Hiñ'otho yá tsaya 'bu mpa ne 'bu nxui, gatho nu'u togo da ndönga ar ts'ozu'we ne ar do di hñöts'i, ne nu'u togo da hñömba ngu ar nthixt'i ár thuhu.

¹² Ka nhekiwa yá ts'eti ya gamfi, nu'u togo ot'a nö'ö xi 'bepa Jö ne ñ'emui ar tsi Hmu Hesukristo.

¹³ Da o n'ar mhö ba e mhets'i, ne bi ñengagi:

—'Yot'a njawa: Nzatho gatho nu'u togo da du di njap'u xi ñ'emui ar tsi Hmu. Hö, njawa enga ár Hñö Jö, ma da göxa yá 'befi, ha nuyá nthöhö ma da mewitho.

Ma da njo ar sofo har ximhai

¹⁴ M'efa da handa n'ar t'axgui, ne ka mi huxnu n'a ndi hñöxa Nö'ö Togo ba e bi Njö'i. Mi hu'sa n'ar fuindö xi thoka ar k'axt'abojö, ne mi hö hár 'ye n'ar t'exu xa mi heki.

¹⁵ Nep'u da handa man'ar enxé xa mi ñö nts'edi ba ponga hár ngu Jö, ne bi ñemba nö'ö togo mi huxa har gui:

—Ju ri t'exu ne xa ar t'ei, ngetho xi zo ar sofo, ne xi ñöxa ar t'ei.

¹⁶ Ne nö'ö togo mi huxa har gui, bi gu ár t'exu, ne bi xa xoge ar ximhai ngu nsa n'ar wöt'ei.

¹⁷ Ba ponga man'ar enxé hár ngu Jö, ne mi hö hár 'ye n'ehe n'ar t'exu xa mi heki.

¹⁸ Bi bonga man'ar enxé har m'oxm'oñho togo enga ar tsibi, ne bi mat'a nts'edi nö'ö togo mi hö ar t'exu xa mi heki, ne bi ñembabi:

—Ju ri t'exu ne fekwa yá 'ye ya 'bai'obxi, ngetho xi dö.

¹⁹ Nunar enxé bi 'yenga ár t'exu har hai, ne bi meka gatho ya obxi, nep'u bi 'yut'a har nthe'ma'obxi. Njap'u ma da njapa ya jö'i xta zupa ár kwe Jö.

²⁰ Nunar nthe'ma'obxi mi 'bu nthi ar hnini, ne mi nthe'mi bi bonga ar ji xa mi nzeye, ne mi tsonga ha yá ne ya fani, ne bi ñ'ini bi zonga ár yap'u ngu yoto mpa da ñ'o n'ar jö'i.

15

Ya enxé ba hö nu'u yoto ya ngöxa ugi

¹ M'efa da handa man'a ar döta nt'udi bi nhekinu mhets'i, xa da 'yotho. Da handa yoto ya enxé mi hö ya 'befa ugi, gehyu ma da thi'spa ár kwe Jö.

² Da handnu n'ar ñhonthē n'ehe, ngu ar doxito mi nthöskwi ya tsibi. Ne mi tohnu nu'u togo xki dö ar ts'ozu'we ne ar 'baido ndi hñöts'i, himbi ñhēgi nda thu'spabi ár nthixt'i, wa ár m'ede ár thuhu. Mi 'bahnyu mi hōmpa yá 'bida Jö.

³ Ne mi tu'u ar thuhu mi tu ar Moise ár 'bego Jö, ne mi tutwa ár thuhu ar tsi Ntxōnandōni, mi eñ'u njawa:

Ma tsi Hmu'ihe, gar Jö hinte ár ñhemb'i,

xa döta ne nsunda gatho nö'ö gi pēfi.

Xiñho ne majōni nuya ri 'ñu.

Gár Ndö gatho ya hnini har ximhai.

⁴ Ma tsi Hmu'ihe, gatho ya jö'i da zu'a'i.

Da e da ndömp'a ri thuhu gatho ya hai,

ngetho hōnse'i xint'axi'i,

ne nuya payu xi nheki ri ts'ut'wi.

⁵ M'ēfa da handnu mhets'i bi xo habu xa mar nsunda mi 'bu mbo hár ngu Jö, habu jwata ya nxindo xi t'ot'a yá 'bepate Jö.

⁶ Ka bi bonu nuya yoto ya enxe mi hö nuya yoto ya mfei, mi he 'ra ya t'axdutu xa mi hwexki, ne xki döt'a yá tiñö n'ar k'axt'abojö böt'i.

⁷ N'a nuya goho ya zu'we mi te, bi umba 'ra n'ar k'axt'abojö nt'eni nuya yoto ya enxe mi 'buhnu. Nuya nt'enyu mi po ár kwe Jö nö'ö hiñham'u da göxa ár m'ui.

⁸ Núnu hár ngu Jö xa mar nsunda, xa bi ñuxa ar 'bifi bi 'ñu ár nsunda'ö ne ár ts'edi. Hinto mi tsā nda yutnu, m'et'o da göxa gatho ya mfei mi hö nuya yoto ya enxe.

16

Ya t'eni po ár kwe Jö

¹ Da o n'ar mhö ndi 'ñe hár ngu Jö, ne bi 'ñemba nuya yoto ya enxe:

—Di ma ba 'bañöhu har ximhai ár kwe Jö po ha ri t'enihi.

² Bi ma ar 'bet'o enxe ba 'bañö ár t'eni har ximhai. Ne bi ñuxa ya ts'osösi xa mar ñ'u gatho nu'u ya jö'i bi hñömba ár nthixt'i ar ts'ozu'we, ne bi ndömba ar do ndi hñöts'i.

³ Ar ñoho ar enxe bi 'bañö ár t'eni har ñhonthē, ne xoge bi nji ngu ár ji n'ar jö'i xi tho, ne gatho nu'u mi kunu bi du'u.

⁴ Ar hñu enxe bi 'bañö ár t'eni ha ya döthe ne ya pothe, ne gatho yá dehe bi nji n'ehe.

⁵ Ne da ode bi 'ñenga nunar enxe mi su ya dehe:

—Nu'ge ma tsi Hmu'i gi 'bui ne ngi 'bui, xint'axi'i, xka umba n'a ngu n'a nö'ö di 'ñepi, ne xka 'yot'a n'ar hoga ts'ut'wi.

⁶ Xka umba ar ji da zi nu'u togo bi nö'mba ár ji ya gamfi ne nuya ri m'ehni. Gehnu ndi 'ñepabi'u.

⁷ Ne da o n'ar mhö mi ponga har m'oxm'oñho mi enö:

—Ma tsi Hmu'i gar Jö, hinte ar ñhemb'i gi 'yot'e. Nuna ri ts'ut'wi gehnu majöni ne xiñho.

⁸ Ar goho enxe bi 'bañö har hyadi nö'ö mi po hár t'eni, ne ar hyadi bi t'umba ar seki nda tsöt'a ya jö'i.

⁹ Nunar pahyadi bi tsöt'a ya jö'i. Mödi njap'u, nuyü himbi 'yot'wa yá ntso'mi nda nsunda Jö. Nö'ö bi 'yot'u, bi zamba ár thuhu Jö togo pehna nuya ugiyü.

¹⁰ Ar kut'a enxe bi 'bañö ár t'eni hár thuxandö ar ts'ozu'we, ne bi tsoxui gatho ár ndö. Nuya jö'i mi tsase yá jöhne mi tho ar ugi.

¹¹ Bi zambabi'u ár thuhu Jö bi 'bu mhets'i, ngetho xa mi tho ar ugi mar ñ'u yá nts'eni, ne himbi 'yot'wa yá ntso'mi.

¹² Ar 'rato enxe ba 'bañö ár t'eni har döthe Eufrate, ne bi xa ar dehe bi paxt'wa ár ñü ya ndö me mahyats'i.

¹³ Ne da handa hñu ya ts'ondöhi ngu ya döta zomfo, bi bongana'a hár ne ar zothe, man'a hár ne ar ts'ozu'we, man'a hár ne ar kate m'ehni.

¹⁴ Gehyü ya ts'ondöhi ot'a ya nt'udi ha yá nthandi ya ndö 'bu har ximhai, ne da musyü di ñ'owi gatho yá ndogu, da ñhoki da ntuhna ar pa xi hñuxa Jö, togo hinto da ñhuxkwi ár ts'edi.

¹⁵ Ar tsi Hmu bi 'ñenö:

—Ma ga ëka ngu n'ar bē tso 'bu nxui. Xa ma da njohya togo xka tsoho ga tini di nuhu ne di he yá dutu, njap'u hinda 'be ár tsä.

¹⁶ Nuya ts'ondöhi ba e gatho ya ndö 'bu hár nxidi ar ximhai, ne bi munsar xeni ár thuhu N'armagedon har hñö ebreo.

¹⁷ Ar yoto enxe bi 'bañö ár t'eni har ndöhi, ne da o n'ar mhö ndi ñe har thuxandö 'bu har nijö mhets'i, ne mi enö:

—Bi wapya xoge.

¹⁸ N'a bi nhekitho bi nja ya hweï, ya ñheti, ya ñuni, ne bi nhwönga ar hai. Nunar nhwöninü xa mar nts'edi, ar meximhai hiñham'u xki hyanda man'a di njap'u ár nts'edi.

¹⁹ Ne nunar döngahnini bi hege hñu xeni, nu ma'ra ya hnini ja har ximhai bi yot'u xoge. Ha nunar hnini Mbabilonia bi bengä Jö da thi'snu ár kwe.

²⁰ Nuya xeni hai mi k'öxa har dehe bi yui, ha nuya t'ohö bi m'etho.

²¹ Ba ho mhets'i ya ndo ne bi zu ya jö'i, mi tsü ngu madenthebe hwada ár ñhü. Ha nuya jö'i bi zamba ár thuhu Jö mi tho'u nunar mfei bi zu'u, ngetho xa mar nts'edi.

17

Nunar ts'o'behñö bi t'umba ar mfei hiñham'u da göts'i

¹ M'efa ba e n'a nuya yoto enxe mi hö ya t'eni, bi zokagi ne bi 'ñengagi:

—Ba e injawa ne ga ut'a ar njut'i xi thu'spabi ar ts'o'behñö huxa ha nzeḃe ya dehe.

² Nunar 'behñönu xi m'engwi ya ndö 'bu har ximhai, ne gatho ya jö'i xi 'be yá mfeni 'butho xi nti ot'wi ya ts'oki.

³ Ár Hñö Jö xki zinga ha ma te, ha nunar enxé bi zixkagi ha ya ot'at'ohö, ne ka da handnu n'ar 'behñö mi 'buhnu mi nto n'ar thengats'ozu'we. Nunu mi tu yoto yá ñö, 'ret'a yá ndöni, ne xa mi ñuxa ya thuhu mi tsanga Jö.

⁴ Nunar 'behñönu mi he n'ar he mar nk'ants'i ne mar nthents'i, ne mi hö ya k'axt'abojö, ya nzathodo ne ma'ra ngu ya t'axdo xi mhödi. Mi hö hár 'ye n'ar k'axt'abojö t'eni mi ñuxa nö'ö hingi ho, ne nö'ö xi nts'otho 'bengwi ya jö'i.

⁵ Ne mi huxa hár dë n'ar thuhu hingi födi te me'ö, enö njawa: Ar döta Mbabelonia, ár nönö ya ts'o'behñö ne gatho nö'ö hingi ho jawa har ximhai.

⁶ Da handa nunar 'behñö xa xki nti, xki zipa yá ji ya gamfi ne nu'u bi unga yá te mi tēga ar tsi Hmu Hesukristo. Núm'u nda handi, xa da 'yotho.

⁷ Ne nunar enxé bi 'ñengagi:

—Yo'ö gi 'yotho. Nuga ma ga xi'a'i tema di bonga nunar 'behñö ne ar ts'ozu'we tu yoto yá ñö ne 'ret'a yá ndöni muts'i.

⁸ Nunar ts'ozu'we xka hyandi mi 'bui, nep'u bi njo'o, tx'utho 'bedi da bonga har nzonganzafi, ne da t'et'a har tsibi. Gatho nuya meximhai himi huxa yá thuhu har he'mi nonga ar te, xki thahna nú'mu hinxki thokta ar ximhai, ma da 'yotho xta hyanda nunar ts'ozu'we mi 'bui, nep'u bi njo'o, ne da m'u man'agi.

⁹ Ja mahyoniwa ar mfödi: Nuya yoto yá ñö, gehyu yoto ya t'ohö habu huxa nunar 'behñönu.

¹⁰ Ne da 'ñenö n'ehe, gehyu yoto ya ndö. Kut'a xi m'edi, n'a pe'sta ár ts'edi, ne 'beta man'a da ehe. Ha nu xta ehe, hinda ma da m'ui yapa da ndö.

¹¹ Nunar ts'ozu'we mi 'bui nep'u bi njo'o, gehnu ár hñöto ndö, n'a nuya yoto, ne di ma har tsibi.

¹² Ha nuya 'ret'a ya ndöni xka hyandi, gehyu 'ret'a ya ndö hinxi hñönda yá ts'edi, ne 'ra ma da hñönga yá ndö 'ra ya tsi patho mahyegiwi ar ts'ozu'we.

¹³ Gatho 'ret'a pe'sa n'adar mfeni, ne ma da 'yent'a yá ndö ne yá ts'ut'wi da mēpa ar ts'ozu'we.

¹⁴ Gathoyu ma da ntunkwi ar tsi Ntxönandöni, ne ar tsi Ndöni ma da ntöte, ngetho go gehnu ár Hmu gatho ya hmu, ne ár Ndö gatho ya ndö. Ne gatho nu'u togo 'buhwi, xi ts'ohni, xi thahni ne ot'a nö'ö nsipabi.

¹⁵ Ne bi 'ñengagi nunar enxé n'ehe:

—Nuya dehe xka hyandi habu huxa ar ts'o'behñö, gehyu ya hnini, ya m'ui, ya hai ne ya hñö.

¹⁶ Ne nuyá 'ret'a ndöni ar ts'ozu'we xka hyandi, ma da utsa ar ts'o'behñö, ma da hñömba gatho yá ñho, ne ma da zonthemfotho. Ma da zapa yá ngo ne ma da tsöt'a har tsibi.

¹⁷ Ngetho Jö xi hñu'spa ha yá müi da 'yot'a nö'ö ne'ö. Jange bi me'sa n'adar mfeni da 'yent'a yá ndö ha yá 'ye ar ts'ozu'we, ne njap'u da wadi da tho gatho nö'ö xi mönga Jö.

¹⁸ Ha nunar 'behñö xka hyandi, gehnu ar döta hnini di ndö gatho ya ndö 'bu har ximhai.

18

Ar döta hnini Mbabelonia bi nhwati

¹ M'efa mi tho gathoyu, da handa man'ar enxe ba kö mhets'i xa mi pe'sa ár ts'edi, ne gatho ar ximhai bi ñuxa ár hyats'i xa már nsunda.

² Xa bi mafi nts'edi ne bi 'ñenö:

—Bi nhwata ar döta hnini Mbabelonia. Honse 'buhnu ya ts'ondöhi, ne xi 'yot'a yá ngu ya hñö xints'otho, ne ka haxhnu ya ts'ots'int's'u hinto ne da hyandi.

³ Ngetho ya hnini 'bu har ximhai xi 'yot'wi ya ts'oki, xi zipa ár kwe Jö. Ne gatho ya ndö 'bu har ximhai xi m'engwi, ha nuya ma 'bu har ximhai xi xu yá m'ets'i mi papa ya ñho nunar hnininu.

⁴ Ne da o man'ar mhö ndi 'ñe mhets'i, bi 'ñengagi:

—Nu'ahu ma böts'ihu, poñhu ha nunar hnininu, yo ma gi mfaxkwi yá ts'oki ne da zu'ahu yá ugi xi t'ekwabinu.

⁵ Ngetho yá ts'oki xi zonga ár ñhets'i mhets'i, ne Jö xi beni da umba ar mfei.

⁶ Ko'spabihu te xi ja'ahu nunar hnininu, ne ko'spabihu yo'gi nö'ö tema xi 'yot'ö. Ngu nunar t'eni xi tsit'ahu, ko'spabihu yo'gi.

⁷ Ngu xi 'ñexa ár nsu ne xi njohya, njap'utho umfu ar ugi ne ar ts'oni. Ngetho xi 'ñense: Nuga di huxa ngu n'ar ndö; hindi 'ranxu, ne hinga ma ga nzoni.

⁸ Jange n'apatho ma da epabi ar ugi, ar thuhu, ar ts'oni, ar ndöte, nep'u ma da ts'öt'a har tsibi, ngetho xa pe'sa ár ts'edi Jö ar Hmu togo xi hñö'spa majöni.

⁹ Ne gatho nu'u ya ndö 'bu har ximhai xki m'engwi ne xki njohyawu, xa ma da zont'i nú'mu xta hyandwa ár 'bifi di poxa xta tsöt'i.

¹⁰ Ma da m'ata yap'u ngetho di ntsu, ne ma da 'ñeñ'u:

—Hwëkate'i tsi döta hnini Mbabelonia xi nze'i. Dama bi t'a'a ri mfei.

¹¹ Ha nuya ma 'bu har ximhai, zont'i ne tupyá müi, ngetho hinjo'o togo da damba nuya te pa'u.

12 Nuya pa ya k'axt'abojö, ya t'axbojö, ya nzathodo, nuya ngu ya t'axdo xi mhödi, ya hoga dutu nzatho, ya hwexka dutu, ya dutu nk'ants'i ne nthents'i, ya za pe'sa ar hogañuni, nuya thoki xi thökwa yá ts'i ya döta zu'we, nuya nju ya nzathoza xi nthoki, nu'u nju ya thengabojö xi nthoki, ya bojötho, ne ya do hwexki.

13 Mi höx'u gatho ya doni ne ya njots'i mi yuni xi nkuhi, ar githni, ne ar hogañuni ár thuhu ar mira, ar ixkat'afi, ar nziki, ar hoga junt'ei, ar t'ei, ya meti, ya deti, ya fani, ya ntönza, ya 'bego, ne yá pa ya jö'i.

14 Ne ma da t'emba nunar hnininu:

—Hiñ'otho yá ñho ya 'baiza ngi tsi. Xi k'at'a nuya xa ngi tsamankuhi ne ngi exa ri nsu ngi tsi, hingi timpya.

15 Nu'u mi papa gathoyu, ne njap'u xki me'sa yá ñho, ma da m'a yap'u di tsu ár mfei bi zudi, xa di tu yá muí ne di zont'i.

16 Ne di eñ'u:

—Hwëkate nunar döta hnini mi ñhoki mi he ya hoga dutu nzatho xi nk'ants'i ne xi nthents'i, ne mi ñhoki mi hö ya k'axt'abojö, ya nzatho do, ne ngu ya t'axdo mar mhödi.

17 N'apatho bi göxa nzedá ya ñho.

Gatho nuya e ya döta motsa, yá maxte, ne nu'u 'yo har dehe ne gatho nu'u mpehnu bi m'ata yap'u.

18 Nu mi hyanda ar 'bifi mi pots'e, bi ma'u ne mi eñ'u:

—Hiñ'otho man'ar hnini ngunu.

19 Bi 'yuxya fonthai ha yá ñö mi tho ar dumui, ne xa mi mar ts'oni mi eñ'u:

—Hwëkate nunar tsi döta hnini. Ngetho nuyá ñho xki japi nda boxa mañö gatho nu'u togo pe'sa yá motsa har dehe, ha nupya n'apatho xi nhwati.

20 Njohyahunu mhets'i gamfihu, nu'ahu gár mpotehu ne nu'ahu gár m'ehni'ihu Jö. Ngetho Jö xi hñö'spa majöni gatho nö'ö xi ja'ahu.

21 M'efa da handa man'ar enxé xa mi pe'sa ár ts'edi, bi gu n'ar döta do ngu n'ar juni, bi 'yent'a har ñhonthe ne bi 'ñenö:

—Ma da njapabinu ar döta hnini Mbabelonia, ne hinda ma da thini.

22 Hinda ma da t'ohnu togo da mpe'mda, hinda t'o nu'u togo ja te zunt'i, ne nu'u togo huxt'a ya thuza ne ya k'axt'athuxi. Hinda ma da thinga n'a togo di hoka n'ar nzatho 'befi, hinda ma da t'o ár ngani n'ar juni.

23 Hinda ma da nhekinu n'ar ñot'i, hinda ma da t'o n'ar ngo nthöti. Nuyá ma, gehyu mi dötahm'ö 'bu har ximhai, ne nuyá nt'eteyu, bi hyat'a gatho ya hai.

24 Ha nunar hnininu, ja bi thinu yá ji yá m'ehni Jö, ya gamfi ne gatho nu'u xi tho har ximhai.

19

Ar ndōnga Jō núnu mhets'i

¹ M'ēfa da o ra nze_ye togo mi ñōnu mhets'i, ne mi eñ'u:
Dár nsunda Jō ma tsi Hmuhu.

Gor me_ti'ō ar mpoh_o, ar nsunda, ne ar ts'edi.

² Ngetho nō'ō ot'a ar hoga ts'ut'wi ne majōni.

Gehnu xi umba ár mfe_i ar ts'o'behñō
togo xi ts'ot'a ar ximh_{ai} to gatho 'bengwi,
ne xi got'wabi ár ji yá 'bego xi hyo nunar 'behñōnu.

³ Man'agi bi 'ñeñ'u:

—Dá nsunda Jō, ngetho nunár 'bifi tsöt'i, hiñham'u da göts'i
pots'e.

⁴ Nuya n'at_emagoho ya tsi dön_zia ne nuya goho ya zu'we
mi te, bi ndandihmō ne bi ñ'ani bi me yá hmi har h_{ai}. Ne bi
nsunda Jō huxa har thuxandö, mi eñ'u:

—Dá njap'u, dá nsunda Jō.

⁵ Bi bōnga n'ar mhō har thuxandö mi enö njawa:

Ndōñhu Jō ma tsi Hmuhu,
gatho yá 'bego'ihu,
ya t'ulo ne ya dōta,
togo gi tsufu Jō.

⁶ Ne da o 'ra ya mhō ngu ra nze_ye ya jō'i, ngu ár ñheti ya
nzoth_e, ngu ya ñuni, ne mi enö:

Dá nsunda Jō, ngetho Jō ma tsi Hmuhu hinjo'o togo da
hñuxkwi, go ar ndö'ō.

⁷ Ma ga njohyahu, hö xa ga njohyahu, ne ga umfu ar nsunda,
ngetho xi dat'a ár nthöti ar tsi Ntxōnandöni,
ne nunár 'behñō xi ñhoki.

⁸ Ne xi t'umba ar seki da hye ya hoga dutu xint'axi ne xi
nhwexki.

Ngetho nunar hoga dutu, gehnu nuyá hoga 'befi xi 'yot'a ya
gamfi.

Ár ngo ar tsi Ntxōnandöni

⁹ M'ēfa bi 'ñenga ar enxe:

—'Yot'a nuya mhöy_u: Nzatho nu'u togo xi ts'ohna hár ngo
ar tsi Ntxōnandöni.

Ne bi 'ñengagi:

—Nuya mhöy_u gehy_u majōni yá mhō Jō.

¹⁰ Nuga da ndandihmō hár wa nga ndöni. Ha nö'ō bi
'ñengagi:

—Hyandi xiñho nö'ō gi pefi, yo gi jap'u. Nuga dar 'begotho
ngu'i, ne nu'u ri ku togo damajōni xi jamfi ar tsi Hmu
Hesukristo. Ndōnga Jō.

Ngetho nu'u togo damajōni togo ar tsi Hmu Hesukristo,
gehy_u hōmpa ár Hñō Jō mömba ár mhō.

Ar toge ntō ar t'axfani

¹¹ Nep'u da nu mi xo mhets'i, ne da handa n'ar t'axfani. Nu ár toge mar thuhu Majöni ne ot'a nö'ö te mö, ne hö ar hoga ts'ut'wi höxa majöni ne ntuhni.

¹² Nuyá da ar toge mi ñhehwi ya faspi. Mi huxa hár ñö nzeye ya fuindö, ne xki t'otnu n'ar thuhu hinto man'a mi pödi tema mi mö, honsenu mi pödi.

¹³ Mi he n'ar dutu xa xki m'ahna ya ji, ha nu ár thuhu gehnu: **ÁR MHÖ JÖ.**

¹⁴ Ha nuya ndogu me mhets'i mi he ya hoga dutu xint'axi, ne mi 'befa'u mi teni mi ntō ya t'axfani n'ehe.

¹⁵ Hár ne ar toge 'bet'o, ponga n'ar ndojwai hente nuya yoho yá ñöni, da su'sa ya meximhai. Ne ma da 'yot'a ar ts'ut'wi di hö n'ar t'obojö. Ne da ne'ma ya jö'i ngu nhe'ma ya obxi the'mi, ne da di'spa ár kwe Jö togo hinto tsá da ñhuxkwi.

¹⁶ Hár he ne hár xinthe tu nunar thuhunu: **ÁR NDÖ YA NDÖ NE ÁR HMU YA HMU.**

¹⁷ Nep'u da handa n'ar enxē mi tō har hyadi, ne bi mafi nts'edi bi 'ñemba gatho ya zu'we nsanga mateda mhets'i:

—Ba ehū, kwathū har dango xi 'yek'ahū Jö.

¹⁸ Tsafū yá ngo ya ndö, ya ndöndogu ne ya jö'i tseḍi, yá ngo ya fani ne yá toge, yá ngo tsant'ö ar jö'i, ya 'bego ne nuya hingya 'bego, ya t'ulo ne ya döta.

¹⁹ Ne da handa ar ts'ozu'we ne gatho ya ndö 'bu har ximhai ne yá ndogu, xki mhunts'i nda ntunkwi ar toge ntō ar t'axfani ne yá ndogu ñ'owi n'ehe.

²⁰ Ar ts'ozu'we bi nju, ne bi nju ar kate m'ehni n'ehe, togo xki 'yot'a ya nt'udi bi hyat'a nu'u bi hñömba ár nthixt'i ar ts'ozu'we, ne bi ndönga ar do ndi hñöts'i. Gatho yohoyu bi nju bi t'et'a tetho ha n'ar tsibi ngu n'ar ñhönthe, habu zō ku ya k'axt'ado xa xi mpa.

²¹ Ha nu ma'ra bi hyo ar ndojwai mi ponga hár ne ar toge, ne gatho ya zu'we nsani bi niñö bi zipa yá ngo'u.

20*'Ret'anthebe njeye*

¹ Nep'u da handa n'ar enxē ba kö mhets'i mi hömpa yá nsoki ar nzonganzafi, ne mi hö hár 'ye n'ar dönthi bojö.

² Bi gu ar zothe, ge'ö ar k'eñö mi 'bu mam'et'o, get'ö ar ts'ondöhi, ne bi xot'a 'ret'anthebe ya jeye.

³ Ne bi 'yent'a har nzonganzafi, bi got'i xiñho, ne hinge nda hyegi nda ka ya meximhai. M'et'o da tho 'ret'anthebe njeye, ne da the ma'ra ya tsi pa.

⁴ Nep'u da handa ya thuxandö, mi huxnu nu'u togo bi t'ets'i nda hñöxa majöni. Ne da handwa yá pa nu'u togo xki thekwa

yá 'yuga, ngetho mi dāmajōni ar tsi Hmu Hesu ne ár mhō Jō. Gehyū hinxki ndōnga ar ts'ozu'we, hinxki ndōnga ar do ndi hñōts'i. Hinxi hñōñ'u ár nthixt'i ha yá dē wa ha yá 'yē. Ne bi mengi bi nte'u, bi ndōwi ar tsi Hmu Hesukristo 'ret'anthebe njeje.

⁵ Nuyū xi m'et'o xi mengi xi nte. Ha nu ma'ra xki du, m'et'o bi tho 'ret'anthebe njeje, ne ja bi mengi bi nte'u.

⁶ Nzātho ne xint'axi yá m'ui nu'u togo xi t'umba ar sēki da m'et'o da mengi da nte. Ar ñoho ndōte hinte da japabi'u. Nuyū ma da t'ets'i ngu yá möjō Jō ne ar tsi Hmu Hesukristo, ne da ndōwi 'ret'anthebe njeje.

⁷ Nu xta wadi da tho 'ret'anthebe njeje, ar ts'ondōhi ma da sokwa ár fādi.

⁸ Ne ma da boni da ka ya jō'i 'bu ha gatho ya hai hár nxidi ar ximhai, nu'u toxa ar tsi Hmu. Ma da munsā har dōta tuhni, ne ár nzeyē ya jō'i ñhēhi ar 'bomu 'bonga har ñōnthe.

⁹ Habū gatho ba pōxa ya jō'i, ne bi hyextar ximhai, xa bi got'atho habū mi 'bu ya gamfi ne ar hmōka hnini. Jō ba pēhna ar tsibi ba tā mhets'i, ne bi jō'sa xoge.

¹⁰ Nunar ts'ondōhi mi ka ya jō'i, bi nju ne bi t'ent'a har ñhōnthe tsibi mi zō mi kū ya k'axt'ado, ka mi kūnu ar ts'ozu'we ne ar hyāte m'ehni. Ma da tho nunar uginū parxui ne hiñham'u da göts'i.

Ar thōxamajōni ot'a nö'ö huxa har t'axthuxandō

¹¹ M'efa da handa n'ar dōta t'axthuxandō, ne hár hmi nö'ö togo mi huxhnu bi m'eta ar ximhai ne ar mhets'i, himbi fōdi habūima.

¹² Ne da handa gatho nu'u togo xki du, ya dōta ne ya t'ulo, mi 'ba'u hár nthandi Jō. Bi ntūnga 'ra ya he'mi, ne man'ar he'mi bi ntūngi, gehnu habū huxa yá thuhu nu'u togo pe'sa ar te hiñham'u da göts'i. Nuya xki du bi thō'spa majōni, ne bi t'umbi nö'ö ndi ñēpi, ngu mi huxa ha ya he'mi, ngetho njap'u xki 'yot'u.

¹³ Ar dōta ñhōnthe bi dā yá jō'i xki dunū, ar ndōte ne ar 'bexui bi dā yá jō'i xki du n'ehe, ne bi thō'spa majōni n'a ngu n'a ngu xki 'yot'u.

¹⁴ M'efa ar ndōte ne ar 'bexui bi t'ent'u har ñhōnthe tsibi. Gehnu ar ñoho ndōte.

¹⁵ Ha gatho nu'u togo himbi thini mi huxa yá thuhu har he'mi nōnga ar te, bi t'ent'u har ñhōnthe tsibi.

21

N'ar 'ra'yo mhets'i ne n'ar 'ra'yo ximhai

¹ Nep'u da handa n'ar 'ra'yo mhets'i ne n'ar 'ra'yo ximh̄ai, ngetho nunar 'bet'o mhets'i ne ar 'bet'o ximh̄ai bi göts'i, ha nu ar ñh̄onthe bi m'etho.

² Nuga dar Xuwa, da handa ar jöpa hnini, nunar 'ra'yo Herusalen, ba kö'ma Jö mhets'i habu bi 'bu'ö, xa mi nzātho ngu n'ar 'beh̄ñö xi ñhoki da nthötwi ár döme.

³ Ne da o n'ar mhö ndi 'ñe mhets'i mi enö:

—Hyandi, nupya ár nijö Jö 'buhwi ya meximh̄ai, ne nö'ö ma da m'uhwi'u. Nuyu ma da m'ui ngu ár hnini, ne gese Jö ma da m'ui ngu ár Jö'u.

⁴ Jö ma da dukwa gatho yá gida ha yá da'u. Hinda ma da nja ar ndöte, ar ts'oni, ar mhafi, ar ugi, ngetho nuya 'bet'o thogi xi m'edi.

⁵ Ha nö'ö togo mi huxa har thuxandö bi 'ñenö:

—Hyandi, nuga di hoka ma'ra'yo gatho.

Ne bi 'ñengagi n'ehe:

—'Yot'i, ngetho nö'ö xta xi'a'i ma da njap'u ne majöni.

⁶ Ne bi 'ñengagi man'agi:

—Xi tho gatho. Nuga go da du'mi ne di jö'sa xoge, ngu ar ndui ne ar ngöts'i. Nu'u togo tuthe, ma ga umtho ar dehe po har pothe unga ar te hiñham'u da göts'i.

⁷ Nu'u togo da ntöte, ma ga hekwabi gatho nuya ñhoyu. Ma da nugagi ngu ár Jögi, ne ga nuga ngu ma bötsi.

⁸ Ha nuya tsuzu, ya me'sku, ya ts'ojö'i, ya hyote, nuya 'bengwi ma'ra ya jö'i, ya 'ñete, nu'u togo ndönga yá tsita emp'ö, ne gatho nu'u mönga ya nhemh̄ñö, ma da t'et'a har ñh̄onthe tsibi zo ku ya k'axt'ado xa xi mpa. Gehnu ar ñoho ndöte.

Ar 'ra'yo hnini Herusalen

⁹ N'a mba ep'utho bi zükagi n'a nuya yoto ya enx̄e mi hö yoto yá t'eni mi ñuxa ya ngöxa mf̄ei. Da ñö'be ne bi 'ñengagi:

—Ba e injawa ne ga ut'a'i ár 'beh̄ñö xi wadi xi nthötwi ar tsi Ntxönandöni.

¹⁰ Ár Hñö Jö xki zinga ha ma te, ha nunar enx̄e bi zixkagi ha n'ar döta t'oh̄o mar ñhets'i, ne bi utkagi ar döta jöpa hnini Herusalen ba kö'ma Jö mhets'i habu bi 'bu'ö.

¹¹ Nunar hnini'ö xa mi hyats'i mi pe'spa ár nsunda Jö. Mi ñhehwi ngu n'ar hya'sdo xi mhödi, mi hya'stho ngu n'ar doxito.

¹² Mi jot'a n'ar döta jödo xa mar ñhets'i, ne mi tu 'ret'amayoho ya goxthi, ha n'a ngu n'a ya goxthi mi 'ba n'ar enx̄e. Ne xi t'otnu yá thuhu nu'u 'ret'amayoho yá t'u ar Hakob, habu xpa e yá m'ui ya me Israel.

¹³ Hñu ya goxthi ñhanda mahyats'i, hñu ñhanda mahwifí, hñu ñhanda mampuni, ne hñu ñhanda mak'angi.

14 Mi pe'sa nunar hnininu 'ret'amayoho ya mudido, ne n'a ngu n'a nuya doyu mi tu ya thuhu nuya 'ret'amayoho ya mpote ar tsi Ntxöndöni.

15 Nunar enxë ndi ñö'be, mi hö n'ar k'axt'abojö t'o, ma nda 'yenga ar hnini, yá goxthi ne yá jödo.

16 Nunar hnininu, 'ramangutho ár nxidi, ár ma ne ár ñhets'i. Ha nunar enxë bi gu ar t'o mi hö, ne bi 'yenga ar hnini. Ne nunár ma bi zu ngu madenthebe ya pa da ñ'o n'ar jö'i, njap'utho ár ñhets'i ne ár nxidi.

17 Nuya jödo bi zu yon'atemahñu ñhufi ár mpidi. Nuya nt'enyu gehyu ar nt'eni pe'sa ya jö'i, ha nunar enxë bi dentho.

18 Ar jödo ma ya hyasdo, ha nu ar hnini xki thoka ar hoga k'axt'abojö mi hwexki ngu n'ar hya'sa doxito.

19 Nuya mudido mi kuxa hár wa ar jödo, xki thoki xki thuta tsant'ö ya nzathodo. Nu ar m'et'o mar hya'sdo, nu ár ñoho mar k'angdo, nu ár hñu gehnu n'ar do mi tu yá nhwexki, nu ár goho mar bothedo.

20 Nu ár kut'a nzathodo mi tu ya m'ets'i, nu ár 'rato mar thengdo, nu ár yoto mar hya'sa k'axt'ado, nu ár hñöto mar k'ants'ado, nu ár gutto mar k'axt'ado, nu ár 'ret'a mar hya'sa bothedo, nu ár 'ret'aman'a mar donthido, nu ár 'ret'amayoho mar hya'sa donthido.

21 Nuyá goxthi mi 'ret'amayoho ngu ya t'axdo xi mhödi. N'a ngu n'a ar t'axdo mar goxthi. Ha nu ár ñu ar hnini xki thoka ar hoga k'axt'abojö, mi hya'stho ngu n'ar doxito.

22 Núnu har jöpa hnini hinda handa xki juxa n'ar nijö, ngetho ka 'buhnu Jö ar tsi Hmu, hinjo'o togo da ñhuxkwi ár ts'edi, ne ar tsi Ntxöndöni, gehyu ngu ar nijö.

23 Hingi homba ár ñot'i ar hyadi ne ár ñot'i ar zönö, ngetho hexa ar hyats'i ár nsunda Jö, ne ar tsi Ntxöndöni gehnu 'yotwabi'u.

24 Ne gatho ya jö'i di 'bu hár nxidi ar ximhai, ma da ñ'o har ñot'i'ö, ne gatho ya ndö ma da e da datwa yá nsu ne yá ñho.

25 Nuyá goxthi hinda ma da njot'a 'bu pa, ha nu ar xui hingi födi tengu'ö.

26 Gatho yá nsu ne yá ñho ya hnini ma da thöxhny.

27 Hinte ma nts'otho ma da yutnu, hinda yut'a n'a togo hingi ot'a xiñho wa di mönga ya nhemhñö; honse nu'u togo di huxa yá thuhu har he'mi nõnga ar te, ár meñi ar tsi Ntxöndöni.

22

1 Nep'u ar enxë bi utkagi n'ar döthe mi po ar dehe unga ar te, xa mar ñhats'i, mi hwexka ngu n'ar doxito. Nunar döthenu ponga hár thuxandö Jö ne ar tsi Ntxöndöni.

² Thota har dö'ñu mateda ar hnini, ne gatho yoho yá ñöni ar döthe 'ba ar 'baiza ungar te. Tat'a zönö unga te da ts'i, 'ret'amayoho ya sofo ar jeyē, ha nuyá xi, othe gatho ya meximhai.

³ Hinte janu nö'ö xi t'ent'i da ts'oni. Ha nu ár thuxandö Jö ne ar tsi Ntxönandöni ka 'buhnu, ne gatho yá 'bego pepabi,

⁴ ma da tsā da ñhandwi, ne ár thuhu di tu ha yá dē'u.

⁵ Hinte janu ar xui. Nuya ma da m'uñnu hinda hyonga ár hyats'i n'ar ñot'i, wa ár hyats'i ar hyadi, ngetho Jö ar tsi Hmu da yot'wabi'u. Ne da ndö'u, hiñham'u da göxa yá ndö'u.

'Bap'utho ar pa da e ar tsi Hmu

⁶ Nep'u ar enxē bi 'ñengagi:

—Nuya mhöyu di xi'a'i ma da thogi ne majöni. Jö ar tsi Hmu togo umbabi te da mönga yá m'ehni, xpa pehna ár enxē da uta yá 'bego nö'ö ma da thogi hingar yapa.

⁷ Ar tsi Hmu bi 'ñenö:

—Pöhu, 'bap'utho ar pa ga ehe. Nzatho nu'u togo da 'yot'a nö'ö te möngwa har he'minu, nonga tema da tho m'efa.

⁸ Nuga ar Xuwa, da ots'e ne da handa gathoyu. Nu mi wadi da handi, da ndandihmō hár wa ar enxē togo bi utkagi gatho, ndi ne nga ndömhö.

⁹ Ha nö'ö bi 'ñengagi:

—Ha gi ode. Yo gi jap'u, ngetho nuga ma mi'begowi mahyegi ngu nuya ri ku ya m'ehni, ne ngu nu'u togo ot'a ngu mönga nunar he'minu. Nö'ö gi 'yot'e, ndönga Jö.

¹⁰ Ne bi 'ñengagi n'ehe:

—Yo ma gi 'ñö nuya mhö nonga tema da tho m'efa, huxa nunar he'minu, ngetho 'bap'utho ar pa da thogi ngu möngwa.

¹¹ Nuya ts'om'ui hinda ma da mponga yá m'ui, ne nuya ts'ojö'i di ot'atho nö'ö xints'otho. Nö'ö togo ar hogajö'i ma da njap'utho, ha nö'ö togo xint'axi, dar nt'axitho.

¹² —Hyanthu, 'bap'utho ar pa ga ehe, ne ga umba n'a ngu n'a ár nthöhö ngu yá 'befi xi 'yot'u.

¹³ Nuga da du'mi ne di jö'sa xoge, ngu ar ndui ne ar ngöts'i, togo 'bet'o ne 'befa.

¹⁴ Nzatho nu'u togo penga yá dutu, ne di 'ñepi da wat'a har 'baiza unga ar te, ne da yut'a ha yá goxthi ar hnini.

¹⁵ Ha nuya ts'ojö'i ma da go nthi, njangu ya 'ñete, nu'u togo 'bengwi ya jö'i, nuya hyote, nu'u togo ndönga ya tsita emp'ö, ne gatho nu'u togo mödi ne mönga ya nhemñö.

¹⁶ —Nuga ar Hesu, xta peñ'ahu ma enxē xi dat'ahu majöni nuya tema da tho ha ya nijö. Ár 'betogi ar ndö Dabi, di njangu ar njötsö poxa 'bu xudi xa di yot'i.

¹⁷ Ár Hñö Jö ne ár 'behñö ar tsi Ntxönandöni enö njawa:

—Ba ehe.

Ne gatho nu'ṽ togo ɔde, dá 'ñenö n'ehe:

—Ba ehe.

Ne gatho nu'ṽ togo tuthe, dá ehe, ne gatho nu'ṽ togo ne, dá e da zi nunar dehe unga ar te t'untho.

¹⁸ Nuga di damajöni, gatho togo da 'yoxa nuya mhö nõnga tema da tho m'efa xi t'ot'a har he'minu, ne da hñuts'i, Jö ma da hñu'spa ya ugi nõngwa.

¹⁹ Ha nu'ṽ togo da hñökwabi nuya mhö huxa har he'minu nõnga tema da tho m'efa, Jö ma da hñökwabi ár thuhu har he'mi nõnga ar te, hinda ma da m'ṽ har jöpa hnini, ne hinda t'umba nuya ñhöt'i huxa har he'minu.

²⁰ Nö'ö togo xi damajöni gathoyu enö njawa:

—Majöni 'bap'ṽtho ar pa ga ehe.

Dá njap'ṽ. Ba ehe ma tsi Hmu'i Hesu.

²¹ Ar tsi Hmu Heskristo da hwök'ahṽ ár ñhöt'i gi gathohṽ. Dá njap'ṽ.